ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ

1909

Δ
135

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ

ΥΠΟ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΙΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

1909

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1909

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Αρβανιτοπογλλος, Α. Σ. Καμαρωτὸς τάφος παρὰ τὴν Λάρισαν τῆς Θεσσαλίας	27- 44
Βερσακης, Φ. Ἀρχαῖα οἰκήματα (πίν. 7)	211-238
Deonna, W. Θασιακά	1- 26
Δραγογμης, Στεφ. Ν. Προξενικὸν ψήφισμα Βοιωτῶν	55- 56
Καστριωτης, Π. Ἀνάγλυφα ἐπιτύμβια μετὰ πλαγγόνος (πίν. 4)	121-132
Κεραμοπογλλος, Α. Δ. Ἡ οἰκία τοῦ Κάδμου (πίν. 1-3)	57-122
» » Δελφικὴ λατύπη	263-272
Kirchner, Joh. Ἐπιγραφὴ Ἀμφιαραϊστῶν ἐκ Ῥαμνοῦντος	271-276
Ξανθογδιδης. Σ. Α. Ἐκ Κρήτης	179-196
Ρεδιαδης, Περ. Δ. Τίς ἡ νῆσος Ψυττάλεια;	45- 56
Σβορωνος, Ι. Ν. Ἰανίσκος, Ἀσκληπιὸς ἀρτίτοκος, Κοράσιον Ἀσκληπιοῦ καὶ Ἀνδρίσκος (πίν. 5-6)	133-178
Σταης, Β. Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον ἐκ Φαλήρου (πίν. 8)	239-264
Sundwall, Joh. Ἀττικὴ ταμιακὴ ἐπιγραφή	197-210

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίναξ 1-3. Τοιχογραφήματα Θηβῶν.
— 4. Ἀνάγλυφα μετὰ πλαγγόνος.
— 5. Παιδίον μετὰ χηναλώπεκος.
— 6. Παιδία μετὰ χηνῶν.
— 7. Ἀρχαῖον οἴκημα.
— 8. Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον ἐκ Φαλήρου.

Παρένθετος πίν. 1. Ἀττικὴ ταμιακὴ ἐπιγραφὴ (σελ. 200).
» πίν. 2. Σχεδιαγράφημα τοῦ τόπου, ἔνθα εὑρέθη τὸ ἐκ Φαλήρου ἀνάγλυφον (σελ. 240).

ΕΙΚΟΝΕΣ ΕΝ ΤΩι ΚΕΙΜΕΝΩι

Σελ.			
5- 8.	Εἰκ.	1- 2.	Πύλη τοῦ περιβόλου τῆς Θάσου.
9- 12.	Εἰκ.	3- 4.	Κόγχη τοῦ Πανὸς ἐν Θάσῳ.
13- 15.	Εἰκ.	5- 6.	Χαρτογραφικὸν σχεδίασμα καὶ φωτογραφία τοῦ ἀκρωτηρίου *Φανάρι* τῆς Θάσου.
31	Εἰκ.	1	Ἄποψις τοῦ καμαρωτοῦ τάφου παρὰ τὴν Λάρισαν τῆς Θεσσαλίας.
35	Εἰκ.	2	Λίθος λελαξευμένος ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου.
37	Εἰκ.	3	Εὑρήματα ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου.
57- 66.	Εἰκ.	1- 4.	Σχεδίασμα καὶ ἀπόψεις τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἡ οἰκία τοῦ Κάδμου ἐν Θήβαις
67	Εἰκ.	5	Σχέδιον ἐρειπίων ἐν Θήβαις.
69	Εἰκ.	6	Σχεδίασμα ὀπῆς ἔν τινι τοίχῳ τῶν αὐτῶν ἐρειπίων.
73	Εἰκ.	7	Εὑρήματα λίθινα καὶ πήλινα ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Κάδμου.
77	Εἰκ.	8	Ἄποψις τῶν ἐρειπίων.
79- 80.	Εἰκ.	9-11.	Λίθινον ἐργαλεῖον, πήλινον σκεῦος καὶ ψηφῖδες ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Κάδμου.
81	Εἰκ.	12	Τεμάχιον προτομῆς παιδὸς γελοιογραφικῆς.
82	Εἰκ.	13	Σχεδίασμα τοίχων τινῶν.
93	Εἰκ.	14	Τεμάχια τοιχογραφίας.
96- 99.	Εἰκ.	15-17.	Ἀγγεῖα Μυκηναϊκά.
101	Εἰκ.	18	Τεμάχιον ἱππαρίου Μυκηναϊκοῦ
103	Εἰκ.	19	Τεμάχιον ἀρχιτεκτονικοῦ κοσμήματος λιθίνου
107	Εἰκ.	20	Ἄποψις μέρους τῆς ὁδοῦ Πινδάρου ἐν Θήβαις.

Σελ.

123-130. Εἰκ. 1- 4. Ἀνάγλυφα ἐπιτύμβια μετὰ πλαγγόνος.
135-138. Εἰκ. 1- 8. Ἀγαλμάτια παιδίων μετὰ χηνός.
147 Εἰκ. 9 Ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀσκληπιείου.
149 Εἰκ. 10 Πήλινον σύμπλεγμα
159 Εἰκ. 11 Ἀνάγλυφον ἐξ Ἐπιδαύρου.
162 Εἰκ. 12 Ἀνάγλυφον τοῦ Λατερανοῦ.
163-165. Εἰκ. 13-15. Μαρμάρινα ἀγαλμάτια ἐκ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀσκληπιείου, ἐξ Ἐπιδαύρου καὶ ἐκ Χαλκίδος.
181-182. Εἰκ. 1- 3. Λίθινον ἐνεπίγραφον ἀγγεῖον ἐκ Κρήτης.
183 Εἰκ. 4 Πανομοιότυπον τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἄνω ἀγγείου.
191-192. Εἰκ. 5- 6. Πανομοιότυπα παλαιοκρητικῶν ἐπιγραφῶν.
211-212. Εἰκ. 1- 2. Ἀρχιτεκτονικὰ θραύσματα ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ.
213 Εἰκ. 3 Τρίγλυφον δωρικόν
215 Εἰκ. 4 Ἐπιστύλιον δωρικόν.
217 Εἰκ. 5 Γεῖσον δωρικόν.
222 Εἰκ. 6 Θεμέλια τοῦ μνημείου τοῦ Νικίου.
223 Εἰκ. 7 Ὀρθοστάτης τυμπάνου.
225 Εἰκ. 8 Σχεδιαγράφημα τῶν θεμελίων τοῦ μνημείου τοῦ Νικίου.
227 Εἰκ. 9 Σπόνδυλος κίονος δωρικοῦ.
229-233. Εἰκ. 10-13. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ μνημείου τοῦ Νικίου.
235-236. Εἰκ. 14-16. Τομαὶ δωρικῶν κιονοκράνων.
244 Εἰκ. 1 Λίθος ἐνεπίγραφος ἐκ Φαλήρου.
246-248. Εἰκ. 2- 3. Βάθρα λίθινα ἐνεπίγραφα ἐκ Φαλήρου.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΙΑΣ

ΘΑΣΙΑΚΑ[1]

Τὰ ἀρχαιολογικὰ λείψανα τῆς Θάσου εἰσὶν ἔτι ὀλίγον γνωστά[2]. Οἱ ὀλίγοι ἀρχαιολόγοι οἱ προσορμισθέντες εἰς τὴν νῆσον ἐπεσκέφθησαν αὐτὴν ἐσπευσμένως, οὕτω δὲ παρέσχον γενικὰς μόνον, ὡς εἰπεῖν, περὶ ταύτης εἰδήσεις. Πρῶτος ὁ Perrot[3] ἠρεύνησε μεθοδικῶς τὴν Θάσον, ἀλλὰ τὸ περὶ ταύτης ἔργον αὐτοῦ, πραγματευόμενον ἰδίᾳ περὶ τῆς ἱστορίας τῆς νήσου, παρέχει ὅλως ἀνεπαρκῆ περιγραφὴν τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων καὶ λοιπῶν λειψάνων. Ὁ Conze, διατρίψας ἐν Θάσῳ ἐπί τινα χρόνον, ἐξέθηκε τὰ ἐξαγόμενα τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ ἐν τῷ συγγράμματι «Reisen auf den Inseln des thrakischen Meeres»[4], ἐν ᾧ ἡ μελέτη τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος εἶναι μὲν μᾶλλον ἐπισταμένη ἢ ἡ τοῦ Perrot, ἀλλὰ καὶ αὕτη βραχεῖα.

Μετὰ τοὺς δύο τούτους ἐρευνητάς, οὐδεὶς φαίνεται ἐνδιαφερόμενος λίαν διὰ τὴν τοπογραφίαν τῆς ἀρχαίας Θάσου, διὰ τὴν μελέτην τῶν ἐπιγραφῶν

[1] Ἡ πραγματεία αὕτη εἶχεν ἤδη δοθῇ πρὸς ἐκτύπωσιν ὅτε ἐδημοσιεύθη ἐν τοῖς «Athenische Mitteilungen» (1908, σελ. 215 κ. ἑ.) τὸ ἔργον τοῦ κ. Fredrich περὶ Θάσου. Οὕτως ὁ ἀναγνώστης θέλει μὲ δικαιολογήσει πραγματευόμενον περὶ ζητημάτων, περὶ ἃ διατρίβει ἐπίσης ὁ λόγιος Γερμανός. Ἰδὲ ἔτι τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐπιθεώρησιν τῶν Παρισίων (1909) διά τινας ἐπανορθώσεις καὶ προσθήκας εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ Fredrich.

[2] Βιβλιογραφίαν τῆς Θάσου, ἰδίᾳ τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν νῆσον περιηγητῶν, παρέσχεν ὁ Jacobs: Thasiaca, σελ. 1 κ. ἑ. Ath. Mitt 1897, σ. 113 κ. ἑ., προσθετέον ἔτι Perrot, Hist. de l'Art. VIII, σ. 14 κ. ἑ. Radet, L'histoire et l'oeuvre de l'Ecole Française d'Athènes, σ. 329-331. Mau, Katal. der Biblioth. d. k. d. archaeolog. Institut in Rom, I, σ. 64. Miller, Le Mont Athos, Vatopédi, l'île de Thasos, 1889. de Launay, Chez les Grecs de Turquie σ. 125 κ. ἑ. (1897). de Mandat-Grancey, Aux pays d'Homère, σ. 211 κ. ἑ. Vivien de Saint-Martin, Nouveau Diction de Géographie Universelle, 1892, VI, σ. 553. Δήμιτσας, Ἡ Μακεδονία, Γ' (1896), σ. 830 κ.ἑ. Ὡς πρὸς τὴν γεωλογίαν τῆς νήσου: de Launay, Rev. arch. 1888, 1, σ. 249 κ. ἑ., ὁ αὐτός, Géologie des îles de Metelin et de Thasos (Archives des Missions scientifiques 2e série XVI).

[3] Archives des Missions scientifiques, 2e série, I σ. 1 κ. ἑ.

[4] 1860, σ. 3 κ. ἑ.

αὐτῆς[1] καὶ τῶν γλυπτικῶν ἔργων[2], ἅπερ ἀνὰ πᾶν βῆμα ἀπαντᾷ τις.

Οὐδεμία συστηματικὴ ἀνασκαφὴ ἐγένετο ἄχρι τοῦδε ἐν Θάσῳ. Διότι μόλις δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ἀνασκαφὴν τὰ σκαπάνης πλήγματα ἅπερ ἔδωκε τῷ 1864 ὁ Miller[3], ἐξ ὧν οὐχ ἧττον προέκυψαν ἱκαναὶ ἐπιγραφαί. Τῷ 1886 ὁ Bent ἀνέσκαψε μὲν τὸ θέατρον[4], τὴν πύλην τοῦ Καρακάλλα[5], τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀλλὰ τὰ ἐξα-

[1] Τὴν βιβλιογραφίαν τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Θάσου ἰδὲ κατωτ. σ. 15.

[2] Γλυπτικὰ ἔργα ἄξια λόγου εὑρεθέντα ἐν Θάσῳ εἰσίν: Ἀνάγλυφα Ἀπόλλωνος, Ἑρμοῦ καὶ Νυμφῶν ἐν Λούβρῳ. B.C.H., 1900, σ. 553, σημ. 1 (βιβλιογρ.). Paris, Catalogue des moulages de la Faculté des Lettres de Bordeaux, 1889, σ. 85, ἀρ. 43 (βιβλιογρ.). Wiener Jahreshefte, 1903, σ. 159 (βιβλιογρ.), 1904, σ. 244. Revue des Études grecques, 1905, σ. 102-3. Klein, Geschichte der Kunst, I, σ. 418. Lechat, Sculpture attique σ. 436. Perrot, Hist. de l'Art, VIII σ. 348 κ. ἑ. 153-155. Roberts, An introduction to greek epigraphy I, 1887, σ. 58, 22. — Ἀνάγλυφα Ἡρακλέους καὶ Διονύσου. B.C.H. 1894, σ. 64 κ. ἑ., πίν. XVI, 1900 σ. 553, σημ. 3, 560, 570 κ. ἑ. 1903 σ. 391. Chroniques d'Orient, II σ. 375. Wiener Jahreshefte, 1903, σ. 180 (βιβλ.). Klein, Gesch. der Kunst, I σ. 185. Perrot, Hist. de l'Art, VIII σ. 353. Rev. arch. 1873, 1 σ. 152, 1908, I, σ. 25 κ. ἑ. — Ἀνάγλυφον κοσμοῦν μίαν τῶν πυλῶν τῆς πόλεως B.C.H. 1900, σ. 560 κ. ἑ., π. XIV-XV. Rev. arch., 1908, I, σ. 37. — Στήλη ἐν Λούβρῳ. B.C.H. 1900, σ. 554, πίν. XVI, R.E.G., 1902, σ. 387. Klein, Geschichte der Kunst, I, 328. Perrot, Hist. de l'Art, VIII σ. 353, εἰκ. 156. — Στήλη Φίλιδος ἐν Λούβρῳ. B.C.H., 1900, σ. 553 σημ. 2 (βιβλ.). — «Ἀπόλλων ἀρχαϊκός». B.C.H., 1902, πίν. IV, σ. 467. Deonna, Les Apollons archaïques σ. 226 κ. ἑ. — Ἀνάγλυφα ἐν Λιμένι ἢ ἐν Καβάλλᾳ. B.C.H., 1902, σ. 473 κ. ἑ. Chroniques d'Orient (πρβ. τὸν πίνακα, ἐν λέξει Thasos). — Ἀνάγλυφα προερχόμενα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Bent. J.H.S., 1887, σ. 437. Rev. Arch. 1888, I, σ. 78-9. de Launay, Chez les Grecs de Turquie, σ. 136. — Λέοντες κοσμοῦντές ποτε τὸ γενουαῖον φρούριον, νῦν ἐν τῷ Λούβρῳ. Perrot, Mémoire, σ. 82, σημ. 1. Conze, Reisen, πίν. IV, σελ. 10-11. R.E.G. 1872, σ. 189. Rev. Arch. 1869, II, σ. 140. Δήμιτσας, ἔ. ἀ. σ. 883 εἰκ. — Fredrich, Ath. Mitt., 1908. — Ἀνάγλυφον τοῦ 1908, Νεκρόδειπνον. Rev. arch., 1908, II, σ. 295; Revue critique, 1908, σ. 199; Comptes rendus de l'Acad., 1908, σ. 878.

[3] Revue arch. 1874, I, σ. 322.

[4] Περὶ τοῦ θεάτρου πρβ. R. arch. 1874, I, σ. 322, 1879, I, σ. 289.

[5] Πρβ. τὴν προτομὴν τοῦ θωρακοφόρου αὐτοκράτορος τὴν αὐτόθι εὑρεθεῖσαν, B.C.H., 1902, σ. 478, ἀρ. 8.

γόμενα τῆς ἐρεύνης ἐδημοσίευσε λίαν συνοπτικῶς[1].

Ὁ χῶρος τῆς ἀρχαίας πόλεως Θάσου οὗ μέρος κατέχουσιν αἱ οἰκίαι τοῦ «Λιμένος» διατελεῖ ἔτι ἔδαφος παρθένον εἰς ἀρχαιολογικὰς ἐρεύνας, ὑπισχνεῖται δὲ σπουδαῖα εὑρήματα. Τῇ καλλιεργείᾳ τῶν ἀγρῶν ἡ σκαπάνη καὶ τὸ ὑννίον φέρουσι καθ᾽ ἑκάστην εἰς φῶς ἐπιγραφάς, τύμπανα στηλῶν, τριγλύφους, ἀνάγλυφα, ἅπερ χρησιμοποιοῦσιν οἱ κάτοικοι ὡς οἰκοδομικὴν ὕλην[2].

Ὁ *Λιμένας*, ὅστις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Perrot καὶ Conze ἀπετελεῖτο ἐκ ταπεινῶν τινων ἐργαστηρίων, εἶναι σήμερον ὡραία κωμόπολις ἐκ διακοσίων πεντήκοντα περίπου οἰκιῶν, ἕδρα τοῦ Τούρκου διοικητοῦ καὶ τῶν χεδιβικῶν ἀρχῶν[3], ἀναπτύσσεται δὲ ὁσημέραι ἐπὶ μᾶλλον, πρὸς βλάβην τῆς *Παναγίας*, τῆς ἀρχαίας πρωτευούσης τῆς νήσου. Ἀλλ᾽ ἡ ἐπίδοσις αὕτη τοῦ *Λιμένος* ἀποβαίνει ὀλεθρία εἰς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς Θάσου. Τὰ τείχη τοῦ περιβόλου ἐκλείπουσι βαθμηδόν, ἂν δὲ ἡ ἀρχαιολογία δὲν ἐπιληφθῇ ταχέως τῆς μελέτης τῆς Θάσου, μόνον ἴχνη ἀσήμαντα θέλουσιν ὑπολειφθῇ πρὸς ἐξέτασιν ἐκ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς.

Α΄. Ὁ περίβολος.

Τὸ διάγραμμα τοῦ περιβόλου παρέσχεν ὁ Perrot[4] καὶ ὁ Conze[5], ἀλλ᾽ ἄνευ ἀξιώσεων μεγάλης ἀκριβείας.

Ὁ περίβολος ἐσῴζετο ὁλόκληρος ὅτε οἱ δύο οὗτοι ἀρχαιολόγοι εἶδον αὐτόν. Σήμερον ἅπαν τὸ Β. καὶ Δ. μέρος, τὸ περιλαμβανόμενον μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου ἐμπορικοῦ λιμένος καὶ τῆς πύλης τῆς κειμένης πλησίον τοῦ ἀναγλύφου τοῦ δημοσιευθέντος

[1] J.H.S., 1887, σ. 435 κ.ἑ. Chroniques d'Orient, I, σ. 418-9. Jacobs, Thasiaca, σ. 5. Ὁ Bent ἠρεύνησεν ἐπίσης τὴν νεκρόπολιν τῆς Θάσου Classical Review, 1887, 210. Revue arch. 1888, I, σ. 79.

[2] Πρβ. τὰ ἀνάγλυφα τὰ ἐντετοιχισμένα εἰς τὰς οἰκίας τοῦ Λιμένος, τὰ δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ Mendel. B.C.H., 1902, σ. 473 κ.ἑ.

[3] Γνωστὴ ἡ ἰδιάζουσα πολιτικὴ κατάστασις τῆς Θάσου, ἥτις ἐξαρτᾶται συγχρόνως ἐκ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Πρβ. De Launay, Chez les Grecs de Turquie, σ. 126 κ. ἑ.

[4] Ὅ. ἀ. πίν. II. Ὁ πίναξ οὗτος ἀνεδημοσιεύθη ἐν τῇ Hist. de l'Art., VIII, πίν. 15, εἰκὼν 11. Περιέχει πολλὰς ἀνακριβείας Τὸ διάγραμμα τοῦ περιβόλου δὲν εἶναι ἀκριβές· ἡ θέσις τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου (ἐκκλησία, ἐν ᾗ συνεκεντρώθησαν οἱ δωρικοὶ καὶ ἰωνικοὶ κίονες οἱ ἐγγὺς εὑρεθέντες) ἐν σχέσει πρὸς τὸν γενουαῖον πύργον δὲν εἶναι ἀκριβής.

[5] Ὅ. ἀ. πίν. II; Ath. Mitt., 1908, σ. 216. εἰκ 2

ὑπὸ τοῦ Mendel[1], ἔχον μῆκος σχεδὸν ἴσον πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου, κατεστράφη ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ Λιμένος, ὑπολειφθέντων ὑπὲρ τὸ ἔδαφος ὀλίγων μόνον λειψάνων.

Ἡ πύλη 1 τοῦ σχεδίου τοῦ Perrot[2] ἐγένετο ὑπόθεσις εἰδικῆς ἡμῶν μελέτης[3], δημοσιευθείσης ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ ἐπιθεωρήσει τῶν Παρισίων. Γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχε συζήτησις περὶ τῆς θέσεως ἣν κατεῖχον ἀρχικῶς τὰ θάσια ἀνάγλυφα, τὸ μὲν παριστῶν Ἡρακλῆ τείνοντα τὸ τόξον ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ δὲ Διόνυσον, δυστυχῶς ἀπολεσθέν. Ὁ κ. Studniczka, ὡς ἀναφέρει ἐν προσφάτῳ μελέτῃ[4], εἶδε τὰς πλάκας παραπλεύρως βωμῷ ἀναλόγῳ πρὸς τὸν βωμὸν τῶν Νυμφῶν καὶ Χαρίτων, προερχόμενον ὡσαύτως ἐκ Θάσου καὶ εὑρισκόμενον ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λούβρου. Ὁ κ. Mendel[5] τοὐναντίον θεωρεῖ ὅτι ταῦτα ἐκόσμουν μίαν τῶν πυλῶν τοῦ περιβόλου τῆς Θάσου. Ἡ τελευταία αὕτη ὑπόθεσις εἶναι ἡ ἀληθής. Ἀλλ᾽ ἡ γνώμη τοῦ Mendel ἦν ἁπλῶς ὑπόθεσις ἐπ᾽ οὐδενὸς βεβαίου διδομένου ἐρειδομένη. Κατὰ τὴν ἐν Θάσῳ διατριβὴν ἡμῶν ἠδυνήθημεν νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς τὴν θέσιν τῶν ἀναγλύφων τούτων, ἅπερ ἦσαν ἱδρυμένα ἐν τῷ τείχει πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς πύλης 1 κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν μέρος ἐπὶ βάθρου καὶ ἐντὸς πλαισίου, οὗ σῴζεται ἔτι κατὰ χώραν τὸ κατώτερον μέρος.

Αἱ διαστάσεις τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἡρακλέους συμφωνοῦσι πληρέστατα πρὸς τὰς τοῦ βάθρου ἐφ᾽ οὗ τοποθετοῦμεν αὐτό· καθ᾽ ἡμᾶς δὲ οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρχῃ περὶ τῆς ἀκριβείας τῆς γνώμης ταύτης.

Θεωροῦμεν καλὸν νὰ παράσχωμεν ἐνταῦθα δύο ἀναπαραστάσεις τῆς πύλης 2 τοῦ διαγράμματος τοῦ Perrot[6], δεικνύοντες αὐτὴν ἔκ τε τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς ὄψεως (εἰκ. 1 καὶ 2).

Ἡ κόγχη τοῦ Πανὸς ἑλκύσει πρὸς στιγμὴν τὴν προσοχὴν ἡμῶν.

[1] B.C.H. 1900, πίν. XIV-XV. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εὑρίσκεται εἰσέτι ἐπὶ τόπου.

[2] Ἰδὲ προσέτι τὴν εἰκόνα σελ. 76 Perrot, Histoire de l'Art VIII, σ. 17, εἰκὼν 14.

[3] Revue arch., 1908, I, σ. 25 κ. ἑ.

[4] Wienerjahreshefte, 1903 σ 180 κ. ἑ.

[5] B.C H. 1900 σ. 564.

[6] Πρβ. ὡσαύτως σ. 75, εἰκόνα. Conze, ὅ. ἀ σ. 12.

Ὁ Prokesch-Osten[1] παρετήρησεν ἤδη κατὰ τὴν κορυφὴν τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Θάσου κόγχην λελαξευμένην ἐν τῷ βράχῳ καὶ ἀφιερωμένην τῷ Πανί.

Ὁ Conze[2] ἀνεδημοσίευσε τὸ ἀτελὲς σχεδίασμα τοῦ Prokesch-Osten, ὅπερ, καίπερ ἐπιδιορθωθέν πως, δὲν παρέχει ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς κόγχης ταύτης. Τούτου ἕνεκεν ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον νὰ παραθέσωμεν πιστὰς αὐτῆς φωτογραφικὰς εἰκόνας (εἰκ. 3 καὶ 4)[3].

Ἡ κόγχη εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὴν μικρὰν ἔπαρσιν τοῦ ἐδάφους, τὴν φέρουσαν τὰ θεμέλια ναοῦ (β′ κορυφὴ) καὶ πρὸς τὴν γ′ κορυφήν, ἣν στέφει τὸ γενουαῖον φρούριον[1]. Αὐτόθι ὁ βράχος παρουσιάζει ἐπιφάνειαν ἐπικλινῆ, καθ' ἣν εἶναι ἐσκαμμένη ἡ κόγχη εἰς ὕψος 1,30 μ. ὑπὲρ τὸ ἔδαφος[2]. Αὕτη ἔχει σχῆμα ἡμικυκλικόν. Ὑπεράνω βάσεως πλάτους 0,35, ὕψους 0,11, κατεχούσης τὸ κάτω τοῦ ἡμικυκλίου, ὑψοῦνται αἱ παρειαὶ τῆς κόγχης κάθετοι τὸ

Εἰκὼν 1.

πρῶτον, εἶτα δὲ κυρτούμεναι ὅπως ὁ θόλος κλιβάνου. Ἄνω ἀέτωμα εἶναι γεγλυμμένον μετ' ἀναγλύφων, νῦν λίαν ἐφθαρμένων, ἅπερ ἀπεικονίσθησαν μεθ' ἱκανῆς ἀκριβείας ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ Conze[3]. Κατὰ τὸ μέσον τοῦ ἀετώματος ὁ Πὰν[4] κάθηται παίζων τὴν σύριγγα, ἐνῷ ἀριστερὰ χωροῦσι πρὸς αὐ-

[1] Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient III, p. 616-617. Dell' isola di Thaso e degli antichi monumenti che in essa si veggono. Dissert d. acad. rom. VI, p. 179 κ. ἑ.

[2] Reisen auf den Inseln des Thrakischen Meeres, pl. VII, 2, σ. 10-11.

[3] Ἡ κόγχη αὕτη ἀναφέρεται ἔτι ὑπὸ de Launay, Chez les Grecs de Turquie, σ. 135. Roscher, Lexikon, λ. Pan, σ. 1368, nº 5. Ὁ Δήμιτσας, Ἡ Μακεδονία, Γ′, σ. 245, ἀναδημοσιεύει τὴν εἰκόνα τοῦ Conze.

[1] Ἐπὶ τοῦ σχεδιογραφήματος τοῦ Perrot εὑρίσκεται μικρὸν ὑπεράνω τοῦ ἀρ. 3.

[2] Διαστάσεις: πλάτ. 3,50 μ., βάθ. 2,30, ὕψ. μέγιστον 1,10.

[3] Τὰ ἀνάγλυφα, λίαν δυσδιάκριτα νῦν, διετηροῦντο κάλλιον ὅτε εἶδε ταῦτα ὁ Prokesch-Osten. Κατὰ τὴν περιγραφὴν ἣν παρέχει ὁ Πὰν ἠρείδετο διὰ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος ἐπὶ κορμοῦ δένδρου· τὸ τρίτον τῶν ζῴων ἅπερ χωροῦσι πρὸς τὸν θεόν, εἶναι κύων· ἀφ' ἑνὸς ἓν πρόσωπον ἐκράτει μάχαιραν θυσίας καὶ δέρμα ζῴου, ἀφ' ἑτέρου δεύτερον πρόσωπον ἄρρεν ἐκράτει μάστιγα.

[4] Ὕψ. τῆς εἰκόνος 0,30.

τὸν τρεῖς τράγοι ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον. Τὸ μέσον ἀκρωτήριον τοῦ ἀετώματος ἀποτελοῦσι δύο τράγοι ἀλλήλων ἀντιμέτωποι, ἱστάμενοι ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ἄκρων καὶ προσεγγίζοντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἄνωθεν ἀγγείου (γ). Ἡ θέσις τοῦ ἀριστεροῦ ἀκρωτηρίου κατέχεται ὑπὸ ἄρρενος προσώπου γυμνοῦ (δ) ἀλλ' ἡ κακὴ διατήρησις τοῦ ἀναγλύφου οὐδαμῶς ἐπιτρέπει νὰ διακρίνωμεν τὴν στάσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον ὅτι ὁ δεξιὸς βραχίων ἦν ὑψωμένος. Τὸ ἐπικλινὲς τὸ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀκρωτηρίων κοσμεῖται διὰ κλάδων κισσοῦ· πιθανῶς δὲ ἡ διακόσμησις αὕτη ἦν συμμετρική, καὶ ἐπὶ τῆς κεκολοβωμένης ἀριστερᾶς τοῦ ἀετώματος πτέρυγος διακρινομένων ἰχνῶν κλάδου κισσοῦ.

Ὁ Conze παρέλιπε νὰ ἀπεικονίσῃ τὸ ἀνάγλυφον τὸ γεγλυμμένον κάτω τῆς δεξιᾶς γωνίας τοῦ

Εἰκὼν 2.

ἀετώματος ἤτοι τράπεζαν φέρουσαν ἀμφορέα καὶ κύπελλον, ἅπερ ἴσως ἐπανελαμβάνοντο εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον [1].

Τὸ ἔδαφος τῆς κόγχης παρουσιάζει γεγλυμμένας κοιλότητας τετραγώνους [2], ὀλίγον βαθείας, δύο δεξιὰ καὶ μίαν ἀριστερά, προωρισμένας πιθανῶς νὰ φέρωσιν ἀναθήματα. Ὑπεράνω τῆς κόγχης, κατὰ τὸ μέσον, ἑτέρα κοιλότης τετράγωνος μᾶλλον βαθεῖα [1] ἐχρησίμευεν ἀναμφιβόλως πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν (ζ)· παρατηρεῖ δέ τις πέριξ αὐτῆς διαφόρους λαξεύσεις ἐντὸς τοῦ βράχου. Πέριξ τῆς κόγχης, μετὰ τὴν τελευταίαν ταύτην κοιλότητα εἶναι γεγλυμμένος ὀχετὸς (η), προωρισμένος νὰ ἀποχετεύῃ τὰ ὄμβρια ὕδατα. Τέλος, κατὰ τὰ πρόσθεν, βαθμὶς κατέχει ἅπαν τὸ πλάτος τοῦ μνημείου (θ).

Γνωστὸν ὅτι ὁ Πὰν ἐθεωρεῖτο ἔχων φυσικὰ σπήλαια ὡς διαμονὴν αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦτο παντα-

[1] Ὅπερ φαίνεται ὅτι λέγει ὁ Prokesch Osten.
[2] 0,40/0,47.

[1] 0,55/0,60.

χοῦ ὅπου ἡ λατρεία αὐτοῦ εἰσεχώρησεν, οἱ τόποι οὗτοι ἀφιερώθησαν αὐτῷ [1]. Ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχουσι φυσικὰ σπήλαια ἐν Θάσῳ, κατεσκευάσθη τῷ θεῷ σπήλαιον τεχνητόν, ἐν τόπῳ ὅστις ἐφαίνετο τὰ μάλιστα ἐνδεδειγμένος, διότι ἐπαρουσίαζε πλευρὰν τοῦ βράχου ἠπίας καὶ συνεχοῦς κλίσεως.

Ὁ Πάν, ὁ θεὸς τῶν ποιμένων κάθηται ἐν μέσῳ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ καὶ ἔχει εἰς τὰ χείλη τὸ ὄργανον ὅπερ ἐφεῦρε. Δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν τὴν παράστασιν ταύτην πρὸς πολυάριθμα ἀνάγλυφα, ἐφ' ὧν παρίσταται ὁ Πὰν καὶ αἱ Νύμφαι [2]. Ὁ θεός, πολλάκις, κάθηται ὀκλαδόν [3], ἐνῷ τράγοι χωροῦσι πρὸς αὐτὸν ἢ παίζουσι πέριξ αὐτοῦ αἶγες καὶ τράγοι [1]. Ἐνίοτε ὁ θεὸς ἐν τῇ στάσει ταύτῃ δὲν συνοδεύεται ὑπὸ χοροῦ νυμφῶν, ἀλλὰ παρίσταται μόνος, ὡς ἐνταῦθα [2].

Οἱ ἀντιμέτωποι τράγοι ἀποτελοῦσι συχνὸν κόσμημα ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀρχιτεκτονικῇ [3]. Τοῦτο λίαν φυσικῶς ἐθεωρήθη ὡς τὸ καταλληλότατον ὅπως στέφῃ τὴν κορυφὴν τοῦ ἀετώματος τούτου. Ὁ κισσός, ὃν ἀναγνωρίζομεν ἐν τοῖς κλάδοις, τοῖς διαθέουσι τὰ ἐπικλινῆ τοῦ ἀετώματος, εἶναι ἱερὸς τῷ θεῷ, οὗ συχνάκις στέφει τὴν κεφαλήν [4]. Ἡ πρὸ τῆς θεότητος παράθεσις τραπέζης μετὰ προσφορῶν ἦν συνήθης ἰδίᾳ προκειμένου περὶ ἀγροτικῶν θεοτήτων [5]· ὁ δὲ ἀμφορεὺς καὶ τὸ κύπελλον τὰ ἐπὶ

Εἰκὼν 3.

τῆς τραπέζης τῆς ἐν τῷ ἀναγλύφῳ τῆς κόγχης ἰδιάζουσι τῇ λατρείᾳ τοῦ Πανός [4].

Οἱ τὴν κόγχην ταύτην λαξεύσαντες ἐσκόπουν νὰ παράσχωσιν αὐτῇ τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν ναοῦ, οὗ ἀντέγραψαν τὸ ἀέτωμα μετὰ τῆς διακοσμήσεως αὐτοῦ. Ἐν τῷ σπηλαίῳ τῆς Βάρης, ἀφιερωμένῳ

[1] Annali dell' Ist.1863, p. 320. Roscher, Lexikon, λ. Pan σ. 1404, 11. Τὰ γνωστότερα σπήλαια τὰ ἀφιερωμένα τῇ λατρείᾳ τοῦ Πανὸς εἶναι τὰ ἑξῆς: Ἐν Ἀκροπόλει, Roscher σ. 1360· ἐν Βάρῃ, αὐτ. σ. 1362, ἀρ. 4. Amer. Journ of Arch. 1903, σ. 263 κ.ἑ.· ἐν Ἀναφλύστῳ, Roscher σ.1362, ἀρ. 5· ἐν Μαραθῶνι, αὐτ., ἀρ. 6. ἐν Πάρνηθι αὐτ. ἀρ.7 Ἐφημ. Ἀρχ. 1906, σ 109 κ. ἑ.· ἐν Λεβαδείᾳ, Roscher σ. 1364, ἀρ. 6· ἐν Παρνασσῷ, αὐτ. σελ. 1365, c· ἐν Κιλικίᾳ, αὐτ. σ. 1370, ἀρ. 20.

[2] Roscher, Lexikon. σ.1421 κ. ἑ. (πολυάριθμα παραδείγματα).

[3] Ἰδὲ ἰδίᾳ τὴν στάσιν τοῦ Πανὸς ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου Annali 1863, πίν. L, 2.

[4] Roscher, σελ. 1475.

[1] Ἰδὲ τὸ ἀνάγλυφον Annali 1863, πίν. L. 3. Roscher, σελ. 1422, 12.

[2] Roscher, σ. 1426.

[3] Conze, σ. 11. Furtwängler, Beschreib d. gesch. Steine, πίν. I, ἀρ 35 (ἄνευ ἀγγείου), ἔτι Antike Gemmen. πίν. XVII, ἀρ. 68 (ἄνευ ἀγγείου). Staïs, Marbres et Bronzes du Musée national d'Athènes σελ 110, ἀρ. 806 (μετ' ἀγγείου· ἀνάγλυφα ἐπιτύμβια).

[4] Roscher, σ. 1475.

[5] Furtwängler, Collection Sabouroff, I, κείμενον τῶν πινάκων XXVII-XXVIII. Ἡ τράπεζα αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ πίνακος XXVII (Πὰν καὶ Νύμφαι) καὶ ἐπὶ ἀναγλύφου γεγλυμμένου ἐν βράχῳ, παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ σπηλαίου τοῦ ἄγοντος εἰς τὰ λατομεῖα τῆς Πάρου.

ἐπίσης τῷ Πανὶ παρατηροῦμεν πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου μέγαν βωμὸν γεγλυμμένον ἐν τῷ βράχῳ, ὅστις παρουσιάζει τὴν πρόοψιν ναοῦ [1] καὶ μικρὸν πορρωτέρω κόγχην μετὰ τῆς ἀπομιμήσεως ἀετώματος [2].

Πότε δὲ κατεσκευάσθη ἡ κόγχη αὕτη τυγχάνει δυσπροσδιόριστον, διότι τὰ ἀνάγλυφα ἅπερ μόνα θὰ ἐπέτρεπον χρονολογικὴν ἐκτίμησίν εἰσι τοσοῦτον ἐφθαρμένα, ὥστε δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ διατυπώσωμεν οἱανδήποτε γνώμην περὶ τῆς τέχνης αὐτῶν [3].

Β΄. *Τὰ ἀρχαῖα λατομεῖα τῶν ἀκρωτηρίων Φανάρι καὶ Βαθύ.*

Τὸ πρὸς Α. τοῦ Λιμένος δὲν ἐξηρευνήθη ὑπὸ τοῦ Conze καὶ Perrot. Μεθ' ἡμισείας περίπου ὥρας πορείαν ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριον τῶν Ἑβραίων χωρεῖ πρὸς τὴν θάλασσαν ἑτέρα ἄκρα καλουμένη *Κάβος Φανάρι* (εἰκ. 5). Παρετήρησα αὐτόθι τὰ θεμέλια κυκλικοῦ πύργου, οὗ οἱ λίθοι εἰσὶ τοξοειδῶς λελαξευμένοι, δεσπόζοντος ἀρχαίων λατομείων μαρμάρων, ἅπερ ὡς τὰ ἐν Βαθεῖ καὶ Ἀλκὶ εὑρίσκονται παρὰ τὴν κυματωγὴν καὶ ἐν μέρει βρέχονται ὑπὸ τῆς θαλάσσης (ἰδὲ εἰκ. 5) [4].

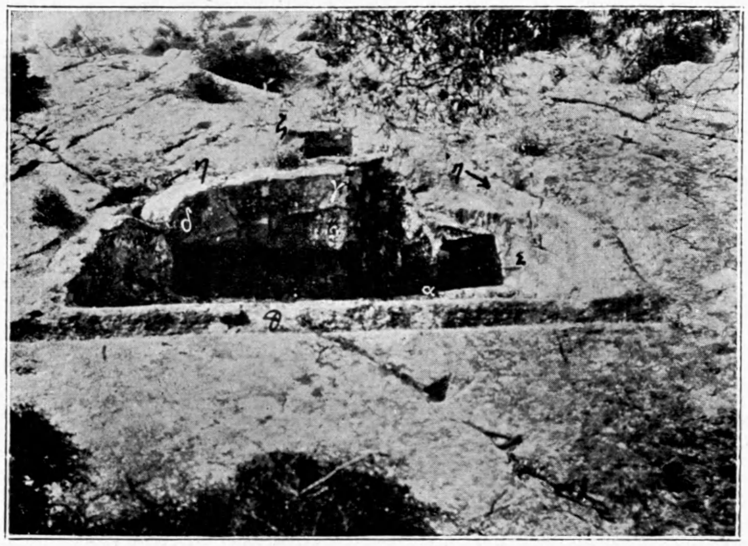

Εἰκὼν 4.

Τὰ ἴχνη τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας εἰσὶ σαφῶς ὁρατά. Τῇδε κἀκεῖ μεγάλοι τετράγωνοι κατειργασμένοι λίθοι οἱονεὶ προσδοκῶσι τοὺς μετακομίσοντας αὐτούς. Τὸ ἔδαφος τοῦ λατομείου φέρει πολλαχοῦ λελαξευμένας ἐγκοπὰς ἐν σχήματι ⊔, ὁριζούσας τὰ τμήματα ἅπερ ἐσκόπουν νὰ ἐξαγάγωσιν.

[1] American Journal of arch., 1903, σ. 266.

[2] Αὐτ. σ.267.

[3] Ὁ Conze, ὡς ὁ Prokesch-Osten, παραβάλλει τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα πρὸς τὰ τοῦ μνημείου τοῦ Λυσικράτους (διατί;) καὶ ἀποδίδει εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους.

[4] Ἐσχεδιάσθη ὑπὸ τοῦ κ. Charreyron, μηχανικοῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Χεδίβου ἐδρεύοντος ἐν Λιμένι, ὅστις εὐγενῶς μοὶ ἀνεκοίνωσε.

Ἀπήντησα ἐπὶ βράχου τινὸς τὸ χριστιανικὸν μονόγραμμα (διάμ. 0,42).

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 6 εἰκὼν δεικνύει τὴν παραλίαν, ὁρωμένην ἐκ τοῦ γενουαίου φρουρίου, ἄχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Φανάρι.

Πορρωτέρω ἐπὶ τῆς Α. παραλίας, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὅρμου ὃν προασπίζει τὸ ἀκρωτήριον Βαθὺ εὑρίσκονται ἄλλα ἀρχαῖα λατομεῖα, ὧν ἡ ἀνόρυξις ἐπανελήφθη αὖθις πρὸ μικροῦ.

Αὐτόθι ἡ ἀκτὴ εἶναι κεκαλυμμένη ἐκ λελαξευμένων μαρμάρων, σπονδύλων κιόνων (1,05 διαμ.), σαρκοφάγων συντετριμμένων, λίθων εἰργασμένων τοξοειδῶς, ὅπως οἱ τοῦ πύργου τοῦ Φαναρίου. Παρετήρησα μεταξὺ τῶν λίθων τούτων στήλην τετμημένην εἰς δύο, μακρὰν 3,50 μ. καὶ πλατεῖαν

1,25, ἣν στέφει ἀέτωμα φέρον ἀνθέμια ὡς ἀκρωτήρια καὶ κατὰ τὸ τύμπανον φιάλην.

Τὰ λατομεῖα Ἀλκὶ καὶ τοῦ Δεμὶρ-Χαλκᾶ [1] ἐπὶ τῆς Ν. παραλίας τῆς νήσου, δὲν ἦσαν τὰ μόνα ἐν Θάσῳ· εἶναι δὲ λίαν πιθανὸν ὅτι κυρίως τὰ λατομεῖα τοῦ Βαθέος καὶ Φαναρίου, τὰ ἐγγύτατα τῇ πόλει παρεῖχον τοῖς Θασίοις τὸ ἀναγκαῖον πρὸς οἰκοδομὰς ὑλικόν.

Γ'. Τὰ χρυσωρυχεῖα τῆς Θάσου.

Θὰ ἦτο λίαν διαφέρον νὰ δυνηθῶμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὴν θέσιν τῶν χρυσωρυχείων τῆς Θάσου τῶν μνημονευομένων ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (VI, 47). Κατὰ τὸν ἀρχαῖον ἱστορικὸν ταῦτα ἔκειντο παρὰ τὴν παραλίαν ἀπέναντι τῆς Σαμοθράκης μεταξὺ Κοινύρων καὶ Αἰνύρων [2]. *Κοίνυρα* εἶναι νῦν ἔτι τὸ ὄνομα ταπεινοῦ κωμυλίου ἐν μικρᾷ κοιλάδι τῆς ἀνατολικῆς παραλίας, πλησίον τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ἀπέναντι ὁμωνύμου νησῖδος. Τὸ δὲ ὄνομα τῶν Αἰνύρων δὲν διετηρήθη εἰς τὸ στόμα τῶν ἐγχωρίων, κατὰ τὸν Perrot, ὅστις ὡς καὶ ὁ Conze δὲν ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ αὐτόθι ἴχνος τι ἀρχαίας ἐκμεταλλεύσεως. Εἶναι λυπηρὸν ὅτι ὁ κ. de Launay, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς γεωλογικῆς ἐξερευνήσεως τῆς Θάσου δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ μέρος τοῦτο, ἐν ᾧ ἠδύνατο ἴσως νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν θέσιν τῶν ὀρυχείων. Ἐγὼ αὐτὸς δὲν κατώρθωσα τοῦτο κατὰ τὴν ἐν Θάσῳ διατριβήν μου. Ἀλλὰ κατὰ τὴν προφορικὴν μαρτυρίαν τοῦ κ. Charreyron, μηχανικοῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Χεδίβου, ὅστις κατοικεῖ ἐν τῷ Λιμένι πρὸ πολλῶν ἐτῶν καὶ δι' αὐτὰς τὰς ἀνάγκας τῆς ὑπηρεσίας κέκτηται ἀκριβῆ γνῶσιν ἁπάσης τῆς νήσου, *Αἴνυρα* καλοῦσιν ἔτι καὶ νῦν οἱ κάτοικοι τόπον πρὸς Β. τῶν Κοινύρων ἐν ᾧ σῴζονται τὰ ἐρείπια ἀρχαίου πύργου. Ἡ ὅλη περιοχὴ αὕτη τῆς

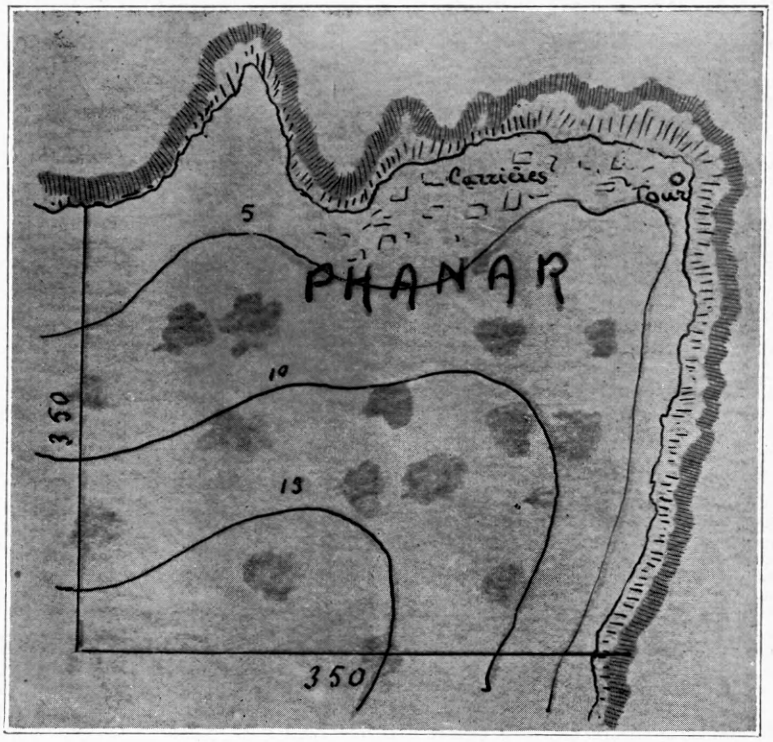

Εἰκὼν 5.

[1] Perrot, ὅ. ἀ. πίν. III, σ. 86, 89. Conze, ὅ. ἀ. πίν. II, σ. 30. Revue arch., 1888, I, σ. 250, 78-9. Ὁ Bent ἠρεύνησεν ἐπίσης τὸ Ἀλκὶ J.H.S. 1887, σ. 434. Τὸ ὄνομα Ἀλκὶ κατὰ τὸν Perrot προέρχεται ἀπὸ ἀλκή, δύναμις, ἢ ἐὰν παραδεχθῶμεν τὴν κατὰ τὸν Conze προφορὰν Ἀλικὶ ἐκ τοῦ ἅλς, ἅλας. Φαίνεται πολλῷ πιθανώτερον ὅτι προέρχεται ἀπὸ χάλιξ -ικος. Ἡ παραλία εἶναι ὄντως κεκαλυμμένη ἐκ μικρῶν χαλίκων καὶ λατομημάτων προερχομένων ἐκ τῆς ἐξορύξεως τῶν μαρμάρων.

[2] Περὶ τῶν μεταλλείων τούτων ἰδὲ Conze, ὅ. ἀ. σ. 20. Perrot, ὅ. ἀ. σ. 8, 84-5. de Launay, Chez les Grecs de Turquie σ. 144. Rev. arch. 1888, I, σ. 252-3. Géologie des îles de Metelin etc., σ. 79.

νήσου, καλουμένη *Παλαιοχώρα* καὶ κειμένη μεταξὺ τῶν θέσεων Αἰνύρων καὶ Κοινύρων, εἶναι διατετρημένη διὰ πολυαρίθμων ἀρχαίων στοῶν ἐκμεταλλεύσεων, λίαν εὐδιακρίτων. Αἱ πληροφορίαι αὗται μοὶ ἐπεβεβαιώθησαν ὑπ' ἄλλων ἀξιοπίστων

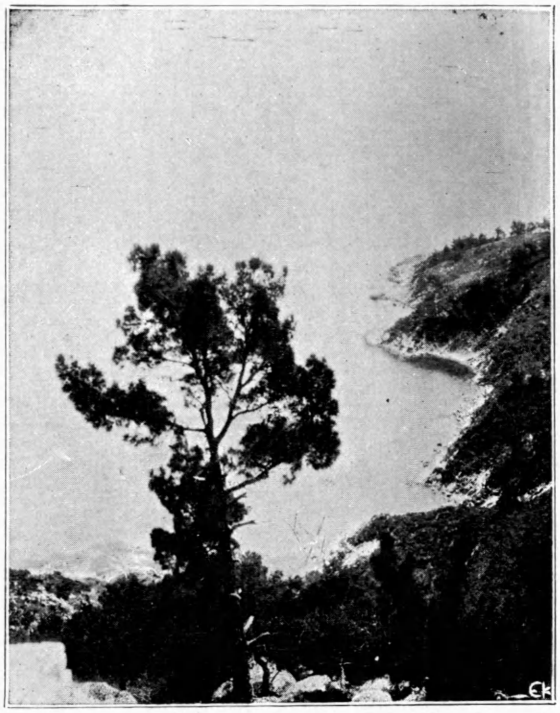

Εἰκὼν 6.

κατοίκων τῆς Θάσου. Εὐκταῖον ἵνα ἐρευνητής τις ἐξετάσῃ τὸ μέρος τοῦτο τῆς νήσου καὶ καθορίσῃ τὴν θέσιν τῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα περιφήμων τούτων χρυσωρυχείων [1].

Δ'. Ἐπιγραφαί.

Ἀντέγραψα ἐν Λιμένι τὰς ἑξῆς ἐπιγραφάς, αἵτινες πλὴν τῆς πρώτης εἰσὶν ἀνέκδοτοι [2].

α'. Συλλογὴ ἐν ἐλαιουργείῳ Carreyron.

[1] Κατὰ τὸν κ. De Launay οὐδὲν τὸ ἀπᾷδον πρὸς παραδοχὴν χρυσωρυχείων ἐν Θάσῳ.

[2] Βιβλιογραφίαν τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Θάσου παρέσχεν ὁ K. Mendel, B.C.H., 1900, σ. 263, σημ. 2, εἰς ἣν προσθετέα: BCH. 1900, σ. 263 κ. ἑ. (Mendel). — Αὐτ. 1903 σ. 391 κ. ἑ. (Mendel). — R.E.G. 1903. σ. 180 (Th. Reinach) 1904, σ. 250 — Revue de Philologie XXVII, σ. 215 (Foucart). — Ath. Mitt. 1902, σ. 273 (Rubensohn); 1903 σ. 437 (Wilhelm).—Wiener Jahreshefte 1903, σ. 160, 183 (Studniczka). — Roberts, An Introduction to greek epigraphy I. 1887, σ. 58 κ. ἑ.

1. Στήλη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου [1], φέρουσα προτομὴν ἀνδρός, ἀμφιεσμένην, κατὰ πρόσωπον, μετὰ κεφαλῆς συντετριμμένης. Ὕψ. 0,43, πλ. 0,38, πάχ. 0,075· ὕψ. τῶν γραμμάτων 0,025

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Th. Reinach, κατ' ἀντίγραφον οὐχὶ ὅλως ἀκριβές [2].

ΑΝΤΙΟΧΟΝϹѠΤΗΡΑΝ
ΟΡΑΤΕΟϹΕΝΘΑΔΕΚΕΙΜΕ
ΟϹΠΟΛΛѠΝΑΝΔΡѠΝΕΙ
ΔΟΝΑϹΤΕΑΚΑΙΝΟΟΝΕΓ
ΝΟΙΝΟΥΝΕΚΑΚΑΙΝΟΥϹѠΝ
ϹΤΥΓΕΡѠΝΠΟΛΛΟΥϹΕϹΑ
ѠϹΑΑΛΛΗΦΑΡΜΑΧΘΕΙϹ
ΘΑϹΙѠΝΔΕΜΕΔΕΞΑΤΟΓΕ
ΑΑΝΤΙΟΧΟϹΚΑΙΚΑΛΛΙΓΟΝΗ
ΑΝΤΙΟΧѠΥΙѠΚΑΙΠΡѠΤΟΚ
ΤΗΤΟϹΥΙΟϹΚΑΙΑΡΤΕΜΙΔѠ
ΡΑϹΥΜΒΙΟϹΑΝΤΙΟΧѠΜΝΕΙΑϹΧ

Ἀντίοχον Σωτῆραν | ὁρᾶτε ὃς ἐνθάδε κεῖμε |
ὃς πολλῶν ἀνδρων εἶ|δον ἄστεα καὶ νόον ἔγ|νοιν(sic)
οὕνεκα καὶ νούσων | στυγερῶν πολλοὺς ἐσά|ωσα
ἄλλῃ φαρμαχθεὶς | Θασίων δέ μ' ἐδέξατο γέ|α.
Ἀντίοχος καὶ Καλλιγόνη | Ἀντιόχῳ υἱῷ
καὶ Πρωτόκ|τητος υἱὸς καὶ Ἀρτεμιδώ|ρα
σύμβιος Ἀντιόχῳ μνείας χ[άριν].

Ἑξάμετρον.

Στίχ. 2. Ὁ στίχος οὗτος, ὅστις λείπει ἐν μέρει ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τοῦ κ. Χριστίδου συνεπληρώθη ὑπὸ τοῦ κ. Reinach εἰς «ἔγνων· νόον (;) ἄστεα δ' εἶδον».

Στίχ. 5. Καλλιγόνη, οὐχὶ Ἀντιγόνη (Reinach).

Προφανὴς ἐνταῦθα ἡ ἀπομίμησις τῆς ἀρχῆς τῆς Ὀδυσσείας «ὃς | πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω».

Λέξεις τινὲς φαίνονται ἐπίσης εἰλημμέναι ἐκ τοῦ α' ᾄσματος τῆς Ἰλιάδος· στ. 10 νοῦσον, στ. 11 οὕνεκα· πρβ. ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ «οὕνεκα καὶ νούσων».

2. Στήλη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Τὸ ἄνω καὶ κάτω μέρος ἐλλείπουσιν. Ὕψ. 0,40, πλάτ. 0,20, πάχ. 0,09· ὕψ. γραμμάτων 0,015.

[1] Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ὡς καὶ αἱ ἑπόμεναι, ἀνήκουσαι τῷ κ. Charreyron, εὑρέθησαν ἐν Λιμένι, κατὰ τὴν ἔγερσιν τοῦ ἐλαιουργείου.

[2] R.E.G. 1903, σ. 181, nº 2.

RAΞVKΛHΩΞTΩ	Θ]ρασυκλέος τοῦ
ΝΤΑΛΑΘΩ	Πα]νταγάθου
⌐TERTΩΔE	μή]τηρ τόδε
ΛEΠΩHEΞE	σῆμ'] ἐποέησε

Λ ἀντὶ γ		V ἀντὶ υ	
Ω » ο, ου		⊙ » θ	
Γ » λ		E » η	
R » ρ		H » ε	

3. Αὐτόθι. Τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου. Διαστάσεις 0,13×0,15, πάχ. 0,07· ὕψ. γρ. 0,025.

ΠΙΣΙ....	Πισ.... [προσ-
ΦΙΛΗ	φιλὴ[ς. Χαῖρε.

4. Αὐτόθι. Τεμάχιον στήλης ἐπιτυμβίας (ἀνωτέρα δεξιὰ γωνία). Κεφαλὴ γυναικός, ἐστραμμένης πρὸς τὰ ἀριστερά, φερούσης τὴν ἀριστερὰν χεῖρα πρὸς τὸ πωγώνιον. Μῆκ. 0,21, ὕψ. 0,22, πάχ. 0,10.

...ΟΝΟ..--	. ονο---
ΦΙ	προσ]φιλὴ[ς]. Χαῖρε.
ΛΗ..	
ΧΑΙ	
ΡΕ	

5. Αὐτόθι. Ἀνώτερον μέρος μικρᾶς στήλης ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Ὕψ. 0,17, πλάτ. 0,21, πάχ. 0,05· ὕψ. γραμμ. 0,025.

ΕΥΤΥΧΙΣ	Εὐτυχὶς
-ΧΗΣΠΡ...	...χης. π[ροσφιλής. Χαῖρε.

6. Αὐτόθι. Τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου. Ὕψος 0,14, πλ. 0,22, πάχ. 0,04· ὕψ. γραμμ. 0,03.

ΚΟΣΜΕΙΑ	Κοσμεία
ΓΡΜΑΔΟΣ	Ἑ]ρμάδος.

7. Αὐτόθι. Ἀριστερὰ ἀνωτέρα γωνία πλακὸς μαρμάρου λευκοῦ μετὰ πλαισίου. Ὕψ. 0,35, πλ 0,27· γράμματα ἀκανόνιστα ὕψους 0,025-0,03.

..ΑΡΙΟϹΚΙ..
ꟿΑΡΙѠ...
ΤΡѠΝΙ..
ΒΦΑΔЄ.
ΓΛΥΚ..
ϹЄ ...

8. Αὐτόθι. Τεμάχιον στήλης μετὰ ἀετώματος ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Ὕψ. 0,18, πλ. 0,15, πάχ. 0,04· ὕψ. γραμμ. 0,025.

...ΙΟΣ	...ιος
...ΟΥΤΟΣ	. .ουτος
...ΡΕ	[προσφιλής. Χαῖ]ρε.

9. Αὐτόθι. Κατώτερον μέρος στήλης ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Ὕψ. 0.21, πλ. 0,11, πάχ. 0,05· ὕψ. γραμμ. 0,02.

ΗΡΟΔѠ	Ἡροδω..
ΚΛΑΣΟ	Κλασο..

10. Αὐτόθι. Τεμάχιον στήλης μετὰ πλαισίου πρὸς τὰ ἀριστερά. Ὕψ. 0,46, πλάτ. 0.20· ὕψος γραμμάτων 0,04.

ΗΠΟ..
ΩΝΤΑ..
ΜΕΝ..
ΣΙΚ..
..ΑΙ...
......

11. Αὐτόθι. Τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου. Ὕψ. 0,25, πλ. 0,30· ὕψ. γραμμάτων 0,04.

...ΤΙΚΗ..
..ΟΣSΠΡΟ
....ΠΙΡΕS
.....ΕΙΔ..
......ΙΟ..

12. Αὐτόθι. Κατώτερον τμῆμα στήλης. Κατώτερον μέρος γυναικὸς ὀρθίας, κατὰ πρόσωπον, ἠμφιεσμένης. Λευκὸν μάρμαρον. Ὕψ. γραμμ. 0,02.

ΚΑΠΙΤΥΛΛΑΚ
ΝΟϹΑΠѠΝ..

13. Αὐτόθι. Τεμάχιον μαρμάρου λευκοῦ. Ὕψ. 0 35, πλ. 0,32· ὕψ. γραμμάτων 0,035

...ΠΟΛΕ..
..ΚΟΜΕΙΔ..
....ΗΣ
...ΨΙΣ..
..ΒΥ..

14. Αὐτόθι. Κατώτερον μέρος στήλης ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Διαστάσεις 0,15 καὶ 0,17.

ΕΥΝ..
ΡΙΝ

15. Αὐτόθι. Τεμάχιον κυλινδρικῆς στήλης. Διάμ. 0,30.

ΠΡΟΣΦΙΛΗΣ	προσφιλής.
ΧΑΙΡΕ	Χαῖρε

16. Τεμάχιον στήλης τετραγωνικῆς μετὰ κορωνίδος. Φέρει προτομὴν γυναικός, ἧς λείπει ἡ κεφαλή. Κρατεῖ βρέφος ἐνδεδυμένον χιτῶνα μετὰ βραχειῶν χειρίδων, οὗ βλέπει τις τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ στῆθος. Μακροὶ πλόκαμοι κόμης κρέμανται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἐπὶ τοῦ στήθους. Ὕψ. 0,30, πλ. 0,045, πάχ. 0,016. Ἐπὶ τῆς κορωνίδος

ΤΕΡΤΙΑΖΙΠΑΔΟΣ	Τερτία Ζιπάδος
ΠΡΟΣΦΙΛΗΣΧΑΙΡΕ	προσφιλής. Χαῖρε.

17. Αὐτόθι. Τεμάχιον ἀναγλύφου, παριστῶντος νεκρόδειπνον. Ὕψ. 0,48, πλ. 0,37, πάχ. 0,08. Ἐπὶ τοῦ πλαισίου πρὸς τὰ κάτω ἡ ἐπιγραφὴ

...ΡΕΚΟΥΠΟΡΕΟΣ

18. Οἰκία Σωτηρέλλη. Στήλη κυλινδρική. Ὕψ. 0,40· διάμ. 0,33· ὕψ. γραμμ. 0,03.

ΖΟΗΒΕΝ	Ζοὴ Βεν-
ΔΙΔΟΣ	δῖδος.
ΧΑΙΡΕ	Χαῖρε.

19. Αὐτόθι. Πλὰξ τετραγωνικὴ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Μῆκ. 0,20, πλ. 0,73, πάχ. 0,22· ὕψος γραμμ. 0,04.

ΚΛΕΟΝΙΚΗ ΜΕΓΩΝΟΣ ΕΚΑΤΑΙΑ ΑΝΤΙΦΩΝΟΣ

Κλεονίκη Μέγωνος, Ἑκαταια Ἀντιφῶνος.

20. Αὐτόθι. Τεμάχιον καλύμματος σαρκοφάγου. Μῆκ. 2,25, ὕψ. 0,06· ὕψ. γραμμ. 0,045.

.......ΥΛΗ..ΑΙΟΝΝΙΚΟΥΧΑΙΡΕ

.......υλη .αιοννίκου. Χαῖρε.

21. Αὐτόθι ἐντετοιχισμένον. Τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου.

.... ϽΣΝ.
....ΗΣΧ..
..ΛΟΣΝ..
..ΗΝΟΦΙ..
....ΓΚΡΑ..

22. Αὐτόθι ἐντετοιχισμένον ἐν τῷ κήπῳ. Τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου. Ὕψ. 0,16, πλ. 0,20.

.....ΚΑΤ..
...ΝΙΒΙΒΟ..

23. Αὐτόθι. Ἐντετοιχισμένον ἐν τῷ κήπῳ. Τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου. Ὕψ. 0,10, πλ. 0,20.

...ΟΥΙΨΙΦ..
...ΣΘΜΙ

24. Οἰκία Μάλαμα. Πλὰξ μαρμάρου ἐντετοιχισμένη ὑπὸ τὸν οὐδὸν τῆς θύρας. Μῆκ. 1,27· ὕψ. γραμμ. 0,04.

ΔΕΛΦΟΣΕΠΙΕΝΟΥΣ	Δελφὸς Ἐπιένους·

25. Αὐτόθι. Πλὰξ τετραγωνικὴ μαρμάρου λευκοῦ. Ὕψ. 0,50, πλ. 0,48.

ΧΑΙ	Χαῖ-
ΡΕ	ρε
ΖΩΣ	Ζώσ-
.ΜΟΣ	[ι]μος
ΙΛΟΥ	Ἰλου-
ΙΩΝΟ	ιωνο-
.ΧΑΙ	ς]. Χαῖ-
ΡΕ	ρε.

26. Ἐντετοιχισμένον ἐν τῷ τοίχῳ τοῦ κήπου τῆς οἰκίας Ἀσκληπιοῦ. Διαστάσεις 0,23 καὶ 0,37· ὕψ. γραμμ. 0,02.

.ΝΤΑΓΟΡΗΣ...	[Ἀ]νταγόρης
ΕΥΠΑΛΙΔΕΩ..	Εὐπαλιδέω[ς]

27. Παρὰ μοναχῷ, κατὰ τὴν ἄκραν τῆς προκυμαίας. Πλὰξ μαρμάρου τετραγωνική. Διαστ. 0,40 καὶ 0,55, πάχ. 0,05· ὕψ. γραμμ. 0,025.

ΤΟΝΚΟΣΜΟΝΠ..	Τὸν κόσμον π..
ΝΕΙΚΟΜΗΔΕΩΝΟ...	Νεικομηδέων ο..
ΕΡΜΟΔΩΡΟΣΚΙΜ..	Ἑρμόδωρος Κιμ..
.ΘΑΣΟΥΣΚΟΠΙΑΙΣ	..Θάσου σκοπιαῖς

28. Τεμάχιον μαρμάρου έντετοιχισμένον έν τῆ οἰκίᾳ. Ὕψ. 0,70, ὕψ. γραμμ. 0,07.

.ΗΣ..
ΚΗ..
ΤΟ..
ΝΑ..
ΙΔΙΟ..
ΠΑΣΙ..
ΠΟΛΕ..

28. Ἐν οἰκίᾳ Θεολογίτου. Πλὰξ λευκοῦ μαρμάρου. Διαστάσεις 0,11 καὶ 0,12.

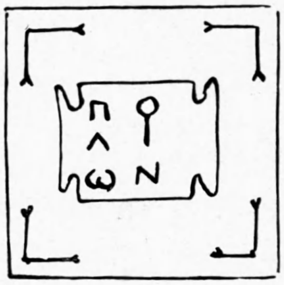

Πολίων

Ἐν τῇ αὐτῇ θέσει εὑρέθη ἡ ἑξῆς τετραγωνικὴ πλὰξ (0,15/015).

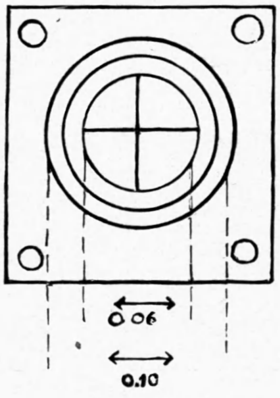

30. Ἐν περιτοιχίσματι, ἐντὸς τοῦ «Λιμένος», πλησίον τοῦ σαρκοφάγου τῆς «Αἰλίας Μακεδονίας». Τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου. Διαστάσεις 0,25/27. Ὕψ. τῶν γραμμάτων 0,035.

ΤΗΕΑ...
ΗΡΟ...

31. Ἐν θέσει «Ἁγία Μαρίνα» 2 περίπου χιλιόμετρα πρὸς τὰ ΝΔ. τοῦ «Λιμένος». Αὐτόθι ὑπάρχουσιν ἐρείπια ἐκκλησίας βυζαντιακῆς, ἥτις κατέχει τὴν θέσιν ἀρχαιοτέρου οἰκοδομήματος, οὗ σῴζονται ἔτι πολλοὶ λελαξευμένοι λίθοι.

Ἐπὶ τοῦ τοίχου, πλησίον τῆς ἀψῖδος, τεμάχιον ἐπιγραφῆς ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου. Ὕψ. 0,20, πλ. 0,60, πάχ. 0,12· ὕψ. γράμμ. 0,036.

..ΙΛΤΕΛΕLΙΑΝΑ	..iate Aeliana.
..RXXXIIII	

32. Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς Παναγίαν, ἐπιγραφὴ κεχαραγμένη ἐπὶ βράχου, πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ.

ΛΑΜΠΩΝΧΝΕΟΝ
Π

Ἡ ἐπιγραφὴ κατελείφθη ἀτελείωτος.

33. Σωτῆρος. Ἀντίγραφον τοῦ ἰατροῦ Βασιλειάδου, ἀνακοινωθὲν ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ Χριστίδου. Στήλη τετραγωνική. Ὕψος 2,00, πλάτος 0,50, πάχος 0,30.

ΗΡΑΚΛΗΣ	Ἡρακλῆς
ΕΝΘΑΔΕ	ἐνθάδε
ΚΑΤΟΙΚΕΙ	κατοικεῖ

Πρβ. τὴν ἐν Πομπηΐᾳ προφυλακτικὴν ἐπιγραφήν·

Ὁ τοῦ Διὸς παῖς καλλίνικος Ἡρακλῆς
ἐνθάδε κατοικεῖ, μηδὲν εἰσίτω κακόν.

Kaibel, Epigr. σ. 512, ἀρ. 1138. Heim, Incantamenta magica (Jahrb. für Philol. suppl. XIX), σ. 548. Wünsch, Antikes Zaubergerät aus Pergamon, σ. 40.

34. Καλύβη Μοθιότη. Μικρὰ στήλη λευκοῦ μαρμάρου, ὕψ. 0,47, πλ. 0,45, πάχ. 0,09.

ΔΙΟΓΕΝΗΣ	Διογένης
ΒΕΝΔΙΔΟΣ	Βενδῖδος
ΠΡΟΣΦΙΛΗΣ	προσφιλής.
ΧΑΙΡΕ	Χαῖρε.

35. Στήλη λευκοῦ μαρμάρου ὕψ. 0,50, πλάτ. 0,45, πάχ. 0,06.

..ΟCΡΑCΙΟCΚΡΙCΠΕΝΟ
ΠΡΟCΦΙΛΗCΧΑΙΡΕ

..ος Ράσιος Κρίσπενος
προσφιλής. Χαῖρε.

36. Οἰκία Μυστιρούδα. Τεμάχιον μαρμάρου ἐντετοιχισμένον πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς θύρας, μήκ. 0,47, πλ. 0,12. Γράμματα ἀκανόνιστα, ὕψους ἐν τῷ α΄ στ. 0,035, ἐν τῷ β΄ 0,02-0,03. Τὸ Ο μικρότερον τῶν λοιπῶν γραμμάτων.

« ....ΕΙΔΑΣΑ........

...ΠΟΛΛΩΝΠΑΣΙΝΔΕΓ.....

[Ἀ]πόλλων πᾶσιν δεγ....

37. Οἰκία Σκαραμαγκᾶ. Τεμάχιον μαρμάρου ἐντετοιχισμένον.

..ΝΑΞΙΛΕΩΣ..

..ΜΗΣΙΛΕΩ..

38. Ἐν τῇ κλίμακι τῆς οἰκίας Θεολογίτου. Τεμάχιον μαρμάρου λευκοῦ, ὕψ. 0,30, πλ 0,20, ὕψ. γραμμ. ἀνωτέρων 0,02, κατωτέρων 0,03.

........ΘΕΣΙΚΑ..

......ΥΠΕΜ+Α..

.....ΙΩΤΟΝΑΝΕ.

..ΟΙΚΤΡΑΔΕΚΩΚ..

..ΘΝ... ΩΤΗΝΤ

..Ζ . Ι Π Υ Ι..

..Ο Κ Α Ι Λ C..

39. Κατὰ τὴν θέσιν Μούργινα. Δὲν ἀνεῦρον τὴν ἐπιγραφήν, ἧς ἀντίγραφον ἀνεκοινώθη μοι ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ Χριστίδου.

ΚΟΡΙΝΘΙΑ	Κορινθία
ΖΩCΙΜΟΥ	Ζωσίμου
ΠΡΟCΦΙΛΗC	προσφιλής
ΧΑΙΡΕ	Χαῖρε.
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ	Διονύσιος
ΕΥΚΡΑΤΟΥ	Εὐκράτου
ΕΥΑΓΟΡΗ	Εὐαγόρη
ΠΡΗΞΙΛΕΟ	Πρηξίλεο.

40. Μέγας σαρκοφάγος συντετριμμένος, κατὰ τὴν θέσιν Γλυκάδι. Ὁ Conze, ὅστις ἀναφέρει αὐτὸν δὲν παρετήρησε τὴν ἐπιγραφὴν ἥτις κατέχει τὴν μεγάλην πλευρὰν τοῦ λίθου τὴν ἐστραμμένην πρὸς τὴν θάλασσαν. Τὰ γράμματα λίαν ἐφθαρμένα. Ἠδυνήθην νὰ ἀναγνώσω μόνον τὰ ἑπόμενα·

ἀριστερὰ ἄνω ....ΑΝΞΝΙΚ.....

.....ΗΜΗ... ...

ἀριστερὰ κάτω .....ΟΥΛΠΙΑ...

...ΑΙΜ..

δεξιὰ ἄνω ....ΙΝ◊

41. Ἐντετοιχισμένη ἐν τῇ ἐγειρομένῃ οἰκίᾳ Θεολογίτου, παρὰ τὸ τελωνεῖον. Μάρμαρον τετράγωνον, μήκ. 0,50, πλάτ. 0,22, πάχ. 0,20· ὕψ. γρ. 0,015. Ἐπιγραφὴ μετρική.

..Ε.ΝΑΤΟΝΠΙΝΥΤΟΣΣΕΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΣΕΤΡΕΦΕΔΕΧΘΩΝ
ΠΡΟΥΣΙΑΣΑΓΧΑΙΑΣΣΥΝΤΡΟΦΕΜΗΝΟΘΕΑ
ΣΩΦΡΟΣΥΝΑΙΔΕΤΡΟΠΩΝΝΕΟΘΑΛΕΙΘΥΜΟΝΙΑΝΘΕΙΣ
ΑΥΤΟΣΑΝΑΞΕΝΕΡΩΝΣΑΝΕΔΑΚΙΥΣΕΜΟΝΑΝ
ΑΙΣΑΝΕΒΔΟΜΙΣΙΝΓΑΡΕΤΩΝΔΙΣΣΑΙΣΙΠΡΟΛΕΙΠΕΙΣ
ΑΕΛΙΟΝΓΛΥΚΕΡΩΝΑΜΜΟΡΟΣ..ΣΑΓΑΜΩΝ

[Ἐγ]ε[ί]νατο πινυτός σε Μενέστρατος, ἔτρεφε δὲ χθὼν
Προυσιάς. Ἀγχαίας σύντροφε Μηνοθεα.
Σωφροσύνᾳ δὲ τρόπων νεοθαλεῖ θυμὸν ἰανθεὶς
αὐτὸς ἄναξ ἐνέρων σὰν ἐδάκρυσε μόναν
αἶσαν· ἑβδόμισιν γὰρ ἐτῶν δισσαῖσι προλείπεις
ἀελίου, γλυκερῶν ἄμμορος [οὖ]σα γάμων.

42. Γράμματα ἀρχαϊκὰ ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως ἢ ἐπὶ λίθων προερχομένων ἐκ τῶν τοίχων τούτων. Εἰσὶ σήματα (marques) τῶν λατομείων ἐξ ὧν ἐλήφθησαν οὗτοι. Ὁ Conze [1], ὁ Miller [1], ὁ Mendel [2], ἐδημοσίευσάν τινα τούτων.

Ἐν τῷ τοίχῳ τῆς οἰκίας Οἰκονομίδου, ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ περιβόλου, πλησίον τῆς πύλης 1 (Perrot). ΠΛΙϹΗΣ

Ἐν τῷ γενουαίῳ πύργῳ, πρὸς Ν. ⊐.

Αὐτόθι ΕΠΙ.

Ἐν τῷ κήπῳ μοναχοῦ, παρὰ τὴν προκυμαίαν

ΕΝ

[1] Ὁ. ἀ. πίν. IV, p. 12.

[1] Revue arch., 1874, I σ. 414.

[2] B.C.H., 1900. σ. 264 κ. ἑ. Ἰδὲ ἔτι Roberts, An Introduction to greek epigraphy, 1887, I, σ. 58 ἀρ. 21.

Ἐν τῷ περιβόλῳ, παρὰ τὴν θάλασσαν, πλησίον τῶν λουτρώνων: ΕΠ

Αὐτόθι ΛЖ

Αὐτόθι ΚΔ

Αὐτόθι Θ

Αὐτόθι ΓΕ

Αὐτόθι Γ

Αὐτόθι ΠΘ

Ὑπεράνω τῆς πύλης 2 τοῦ Perrot ἐσωτερικῶς τοῦ περιβόλου ⊔Γ.

Ὑπεράνω τῆς πύλης 2 τοῦ Perrot, ἐξωτερικῶς τοῦ περιβόλου ᐊ⊣⊔·

Αὐτόθι Δ / Ι·ΙΙ.

Αὐτόθι Φ.

Αὐτόθι Μ.

Αὐτόθι Ξ.

Αὐτόθι ⊔Ε⊔

Ὑπὸ τὴν πύλην 2 τοῦ Perrot ΔVΠ.

Αὐτόθι ΠΜVΜ.

Ἐπὶ τοῦ βράχου παρὰ τὸν πύργον

ΤΟΥΤΟΥ.

Ἐπὶ τοῦ βράχου, παρὰ τὴν κλίμακα. Γράμματα λίαν ἐφθαρμένα, ὧν μόνον τὰ ἑξῆς ἠδυνήθην νὰ ἀναγνώσω.

ΞΗ
ΜΟΣ Γ
Π ΟΝΕΙ ΜΗ

43. Ἐν Καβάλλᾳ. Συλλογὴ Βουλγαρίδου [1]. Προέλευσις ἐκ Θάσου. Στήλη ἐπιτυμβία παριστῶσα τὴν προτομὴν νεανίου γυμνοῦ, κατὰ πρόσωπον. Μάρμαρον λευκὸν ὕψ. 0,60, πλάτ. 0,30, πάχ. 0,10.

[1] Ὁ κ. Βουλγαρίδης κέκτηται καὶ πολλὰ ἄλλα γλυπτικὰ ἔργα προερχόμενα ἐκ Θάσου. Περί τινων τούτων ποιοῦσι μνείαν: Chroniques d'Orient, I, σ. 76. B.C.H., 1902, σ. 477, ἀρ. 6 καὶ 7 καὶ Δήμιτσας, Ἡ Μακεδονία, Γ', σ 849.

ΜΑΡΚΟϹ	Μᾶρκος
ΘΕѠΓΑΔΟϹ	Θεωγάδος.
ΧΑΙΡΕ	Χαῖρε.

44. Αὐτόθι. Προέλευσις ἐκ Θάσου. Νεκρόδειπνον· ὕψ. 0,60, πλ. 0,40. Μάρμαρον λευκόν [1]. Ὁ θανὼν κατακείμενος ἐπὶ τῆς κλίνης, ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἀγκῶνος. Πρὸ αὐτοῦ «delphica» μετὰ διαφόρων ἐδεσμάτων. Παρὰ τοὺς πόδας ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καθημένη ἐπὶ ἕδρας τοὺς πόδας ἐρειδομένους ἐπὶ ὑποποδίου, διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἀπομακρύνει ἓν τῶν ἄκρων τῆς ἀμφιέσεως αὐτῆς. Ὑπὸ τὸ ἀνάγλυφον ἡ ἐπιγραφὴ

◇ΥΑΛΕΡΙΑΝΟϹ	Οὐαλεριανὸς
ΟΥΑΛΕΡΙΟΥ	Οὐαλερίου
ΧΑΙΡΕ	Χαῖρε

Δυστυχῶς ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἃς συνελέξαμεν αἱ πλεῖσταί εἰσι μικρᾶς ἀξίας, πολλαὶ δὲ τούτων τοσοῦτον κεκολοβωμέναι ἢ ἐφθαρμέναι, ὥστε ἡ συμπλήρωσις αὐτῶν νὰ ᾖ ἀδύνατος. Οὐχ ἧττον ἐθεωρήσαμεν ὅτι ἐπεβάλλετο ἡμῖν ἡ πλήρης δημοσίευσις πάντων τῶν ἐπιγραφικῶν λειψάνων, τῶν τέως ἀνεκδότων ἅπερ συνηντήσαμεν κατὰ τὴν ὀλιγοήμερον ἐν τῇ νήσῳ διατριβὴν ἡμῶν. Ἀναμφιβόλως μακροτέρα ἐν Θάσῳ ἀρχαιολογικὴ ἐργασία θὰ παράσχῃ καὶ ἄλλα ἐπιγραφικὰ μνημεῖα. Τοῦτο λίαν εὐκταῖον, μάλιστα δὲ ἡ ἐκτέλεσις συστηματικῶν ἀνασκαφῶν ἐν τῇ νήσῳ, εὐμοιροῦσῃ παντοειδῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος καὶ ὑπισχνουμένῃ πλουσίαν ἀμοιβὴν τῶν πόνων τῶν ἐν αὐτῇ ἐργασθησομένων.

Ἐν Ἀθήναις μηνὶ Ἰουνίῳ 1907.

W. DEONNA

[1] Ἀνάγλυφα νεκροδείπνων εἰσὶ πολυάριθμα ἐν Θάσῳ (Chroniques d'Orient I, σ. 78, 351. Ὁ Mendel ἐδημοσίευσέ τινα ἐν τῷ B.C.H., 1902, σ. 473 κ. ἑ. Τὰ ἀνάγλυφα ἀρ. 2 (σ. 473, εἰκ. 1) καὶ ἀρ. 2 (σ. 475, εἰκ. 2), ἅτινα ἦσαν ἐντετοιχισμένα ἐν ταῖς οἰκίαις τοῦ Λιμένος, εὑρίσκονται νῦν παρὰ τῷ κ. Βουλγαρίδῃ.

ΚΑΜΑΡΩΤΟΣ ΤΑΦΟΣ

ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΛΑΡΙΣΑΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ [1]

Α΄.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΥΡΕΣΕΩΣ: ΟΙ ΚΑΜΑΡΩΤΟΙ ΤΑΦΟΙ ΕΝ ΓΕΝΕΙ

Ἐν θέσει «*Παλαιοχώρα*» ἢ «*Σἵτη*» Νοτίως τῆς Λαρίσης καὶ εἰς ἀπόστασιν $^{3}/_{4}$ τῆς ὥρας ἀπ᾿ αὐτῆς, ἀνεσκάψαμεν κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους 1906 τάφον καμαρωτόν, τὸν πρῶτον νῦν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐμφανιζόμενον.

Ὁ τάφος οὗτος εἶχε συληθῇ ὑπὸ τῶν ἐγγὺς χωρικῶν κατὰ τὸ 1890-1892, ἐκινδύνευσε δὲ νὰ ἐξαφανισθῇ ὅλως ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς, ἵνα κτισθῶσιν οἱ λίθοι αὐτοῦ ἐπὶ γεφυρῶν τοῦ τότε κατασκευαζομένου σιδηροδρόμου «Δεμερλῆ-Λαρίσης».

Εἰς τὸν μηχανικὸν κ. Σπυρίδωνα Μελισσηνὸν καὶ τὸν ἐργολάβον τοῦ σιδηροδρόμου κ. Ἀθανάσιον Μαρτζοῦκον ὀφείλομεν καὶ τὴν πληροφορίαν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ τάφου τούτου καὶ τὴν διάσωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὡς ἄνω καταστροφῆς.

Ἐγίνωσκε δὲ τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ καὶ ὁ κ. Τσούντας, ὡς εἶπεν ἡμῖν, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ ἴδῃ αὐτὸν ἕνεκα ἑτέρων ἀσχολιῶν.

Κεῖται δὲ ὁ τάφος οὗτος ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς ἀρκούντως ὑψηλῆς λοφοσειρᾶς, ἥτις ἄρχεται Νοτίως καὶ Νοτιοδυτικῶς τῆς Λαρίσης· ἂν ἦτό ποτε κεκαλυμμένος ὑπὸ φορητοῦ χώματος, ὡς ὁ τάφος τοῦ Πιλάφ-Τεπέ [1], τῆς Ἐρετρίας [2], τῆς Μακεδονίας [3] κλ., δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν.

Φαίνεται ὅμως πιθανὸν ὅτι ὑπῆρχε χῶμα πολὺ ἐπ᾿ αὐτοῦ, ἀποτελευμένου οὕτω *τύμβου*, ὅπερ διὰ τῆς καλλιεργίας καὶ τῶν βροχῶν ἢ ἄλλως ἐξετοπίσθη· εἰς τοῦτο συνέτεινε τὸ ὅτι ἡ θέσις αὕτη κατῳκεῖτο πρὸ 70 περίπου ἐτῶν, ὡς λέγουσιν οἱ γέροντες τῶν ἐγγύς, καὶ βεβαιοῦσι κεράμινα ὑπόλοιπα, διεσπαρμένα περὶ τὸν τάφον εἰς ἀκτῖνα 200 περίπου μέτρων. Καὶ ἡ τοπωνυμία «Σιΐτη» δηλοῖ τὴν ὕπαρξιν χωριδίου [4], ὠνομασμένου ἐκ τοῦ ἰδιοκτήτου «Σεΐτ» κατὰ τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ συνήθειαν.

Καὶ θέσις τις ἐγγὺς τοῦ τάφου «Παλαιοκκλησιὰ» λεγομένη, δηλοῖ τὴν ποτὲ ὕπαρξιν χωριδίου, οὗτινος οἱ λίθοι τῶν οἰκιῶν ἐξεφορήθησαν ἕνεκα τῆς σπάνιος λίθων ἐν τῇ πεδιάδι, μετακομισθέντες εἰς Λάρισαν· διὰ τοῦτο καὶ πλήρης βόθρων εἶναι ὁ πέριξ τοῦ τάφου χῶρος ἐκ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν λίθων.

Εἶχε δὲ κτισθῇ τὸ χωρίον τοῦτο ἐπὶ ***ἀρχαίου νε-***

[1] Τὴν πραγματείαν ταύτην συνετάξαμεν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1906 καὶ διερρυθμίσαμεν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1907· δὲν ἐδημοσιεύθη δ᾿ ἔκτοτε ἕνεκα ποικίλων ἄλλων ἀσχολιῶν ἡμῶν ἐν Θεσσαλίᾳ· βραχεῖαν ἀνακοίνωσιν περὶ αὐτῆς βλ. ἐν ***Πρακτικοῖς*** τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1906 σελ. 127-128.

[1] Βλ. C. D. Edmonds ἐν *Journal of Hell. Stud.* XX 1900, 20.

[2] Πρβλ. Κ. Κουρουνιώτην ἐν ***Ἐφημ. Ἀρχ.*** 1899, 221 καὶ K. G. Vollmöller, ἐν *Athen. Mitteil.* XXVI 1901, 334. — Εἰδικῶς περὶ θαλαμοειδῶν τάφων διέλαβεν ὁ αὐτὸς κ. Vollmöller ἐν πραγματείᾳ αὐτοῦ ἐπιγραφομένῃ *Griechische Kammergräber mit Totenbetten*, Bonn 1901· εἰς τὸ ἔργον τοῦτο παραπέμπομεν διὰ μόνου τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως.

[3] Βλ. P. Perdrizet ἐν *Bull. de Corr. Hell.* XXII 1898, 336 κέ.

[4] Ὁ Leake, *Travels in Northern Greece* I 446 λέγει ὅτι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης ἐκ Λαρίσης εἰς Φάρσαλον ὑπῆρχον «several small villages», ἤτοι ἱκανὰ μικρὰ χωρία. Ἐν ἑτέρᾳ περιηγήσει αὐτοῦ ἔ. ἀ. III 361-362 ἀναφέρει τὸ ἔτι σῳζόμενον Δυτικῶς καὶ οὐ μακρὰν τοῦ τάφου ***φρέαρ*** μετά τινων λίθων ἐξ ἀρχαίων οἰκοδομημάτων. Ἡμεῖς εἴδομεν καὶ ἕτερον φρέαρ Βορείως τοῦ τάφου, ὁπόθεν ὑδρεύονται οἱ ποιμένες. Φαίνονται δ᾿ ἀμφότερα τὰ φρέατα ταῦτα λίαν παλαιά.

κροταφείου: διότι πλὴν τοῦ καμαρωτοῦ τάφου, εὕρομεν ἐγγύτατα πλάκας μαρμαρίνας, ἡρμοσμένας ποτὲ ἀνὰ πέντε ἐν εἴδει σαρκοφάγου πρὸς ἀπαρτισμὸν τάφων. Παρετηρήσαμεν δ' ἐπίσης καὶ κεράμινα ὑπόλοιπα τῆς Δ'-Γ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, πιθανῶς ἐξ ἀνασκαφέντων τάφων, ἢ ἐκ συνοικισμοῦ.

Διότι δὲν ἀποκλείεται ἡ ὕπαρξις ἐνταῦθα ἀτειχίστου τινὸς προαστίου τῆς Λαρίσης κατὰ τὴν Μακεδονικὴν περίοδον τῆς Δ'-Β' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, καθ' ἃς ἡ Θεσσαλικὴ μητρόπολις ἦτο κέντρον δράσεως αὐτῶν [1]. Πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἦτο κατάλληλος ἡ θέσις αὕτη, ὡς διαπνεομένη τὸ θέρος ὑπὸ τῶν ἀνέμων, κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα ὡς προφυλασσομένη ἐκ τῆς πνοῆς τοῦ Βορρᾶ, καὶ ὡς παρέχουσα θαυμασίαν θέαν τοῦ Ὀλύμπου, τῆς Ὄσσης καὶ τῆς πέριξ πεδιάδος ἐπὶ μεγάλην ἔκτασιν.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν ἐξαφανισμὸν ἐκ τῆς καλλιεργίας καὶ τῶν βροχῶν τῶν ἐκ φορητοῦ χώματος τύμβων, σημειωτέον ὅτι ἐν Θεσσαλίᾳ συμβαίνει πολλάκις νὰ ἐκφορῶνται ὅλως τὰ χώματα προϊστορικῶν συνοικισμῶν καὶ τύμβων ἐπὶ τῆς πεδιάδος, νὰ εὑρίσκωνται δὲ κατόπιν τάφοι καὶ κτίσματα ἐπὶ τοῦ ὁριζοντίου ἐπιπέδου αὐτῆς.

Ὀρθῶς λοιπὸν ὁ κ. Perdrizet [2] εἰκάζει περὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ὁμοίων τάφων, οἵτινες δὲν ἀνευρέθησαν ὑπὸ τύμβους, ὅτι ἐξεφορήθησαν ὡς ἀνωτέρω τὰ χώματα ἀπ' αὐτῶν· ἐσημειώθη μάλιστα ἐν Klitchevac τῆς Σερβίας ὑπὸ τοῦ κ. Bertrand [3] παράδειγμα τοιούτου ἐξαφανισμοῦ τύμβου. Καὶ ἡμεῖς παρετηρήσαμεν λίαν ὅμοια παραδείγματα ἐν Θεσσαλίᾳ [4], καὶ ὁ κ. Γ. Παππαβασιλείου εὐηρεστήθη νὰ ἀνακοινώσῃ ἡμῖν ὁμοιότατα ἐν Εὐβοίᾳ [5].

[1] Πρβλ. *Διοδώρου* XVI 14. *Πολυβίου* XVIII 33, 2 κἑ.

[2] Ἔ. ἀ. σελ. 337.

[3] Comptes Rend. de l'Acad. des Inscript. 1892, 38 παρὰ Perdrizet ἔ. ἀ.

[4] Παρὰ τὸ χωρίον «*Πετρόπορος*» εἰς ἀπόστασιν 17 περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τῶν Τρικκάλων, δεξιὰ τῆς εἰς Λάρισαν ὁδοῦ, ὑπάρχει μόλις διακρινόμενος τύμβος καλούμενος «*Σιντοῦκι*», ὅν ποτε ἀνέσκαψαν οἱ χωρικοί, εὑρόντες σαρκοφάγον ἐντός· οὗτος ἦτο ὑπερδιπλάσιος πρὸ 30 ἐτῶν, ὡς λέγουσιν. Ἔξω δὲ τῶν *Παγασῶν* κατὰ τὴν εἰς Διμήνι ὁδόν, ὑπάρχει τύμβος, ὃν εἶδεν ὁ Leake, ἔ. ἀ. IV 370 καὶ ἀνέσκαψεν ὁ κ. Β. Στάης (βλ. *Πρακτικὰ* τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας 1901, 39-40), ὅστις μόλις διακρίνεται σήμερον.

[5] Ὁ τάφος τῆς «*Βάθειας*» (Ἐφ. Ἀρχ. ἔ. ἀ., Ath. Mitt. ἔ. ἀ.) ἔκειτο ὑπὸ τύμβον, ὃν ὁ ἰδιοκτήτης Λίζος εἶχεν ἰσοπεδώσει. Παρὰ τοὺς «*Ἁγίους Ἀναργύρους*» ἐν θέσει *Πολιτικὰ* τῆς Χαλκίδος ὑπῆρχε τύμβος, ὃν εἶχεν ἴδει πρό τινων ἐτῶν ὁ κ. Γ. Χατζηγιάννης· κατόπιν μεταβὰς μετὰ τοῦ κ. Παππαβασιλείου δὲν ἐπανεῦρεν αὐτόν, ὡς ἐξαφανισθέντα ὑπὸ τῶν βροχῶν καὶ τῆς καλλιεργίας.

Ὁ δὲ τάφος τῆς Λαρίσης, ὅτε τὸ πρῶτον εἴδομεν αὐτόν, ἦτο μέχρι που τῶν $^3/_4$ τοῦ βάθους αὐτοῦ πλήρης χωμάτων· ἔφερε δὲ ῥῆγμα κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν πλευρὰν (βλ. εἰκόνα 1) ὑπὲρ τὸν οὐδὸν ἐπὶ τῆς καμάρας, ὁπόθεν εἰσήρχοντο οἱ ποιμένες καὶ κυνηγοί, εὑρίσκοντες ἐκεῖ ἀσφαλὲς καὶ μοναδικὸν καταφύγιον ἀπὸ τῶν ἀνέμων, τῆς βροχῆς, τῆς χιόνος καὶ τοῦ καύσωνος. Ἥναπτον δ' ἐντὸς πυρὰς καὶ ὤπτων κρέατα, ὧν διατηροῦνται τὰ ὀστᾶ, τινὲς δ' ἐχάρασσον τὰ ἑαυτῶν ὀνόματα καὶ χρονολογίας, ὧν ἀρχαιοτάτη εἶναι τὸ ἔτος 1893, ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ὁ τάφος ἐσυλήθη ὀλίγον πρὸ τοῦ ἔτους τούτου.

Περιέργως ἡ σύλησις αὐτοῦ ἐτελέσθη ὑπὸ λίαν ἀναλόγους συνθήκας, καθ' ἃς ὁ ὅμοιος τάφος τῆς Ἀμφιπόλεως [1], ὡς συνηγάγομεν ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἐκ τῶν πληροφοριῶν τῶν ποιμένων καὶ ἀγροφυλάκων.

Χωρικός τις δῆλα δὴ καλλιεργῶν, παρετήρησεν ὅτι τὸ ἄροτρον προσέκοπτεν ἐπὶ λίθων, κειμένων 0.20 μ. ὑπὸ τὸ νῦν ἔδαφος· τοῦτο ἀνεκοίνωσε τῷ ἐνοικιαστῇ τοῦ χώρου τούτου, ὅστις ἀνήκει νῦν εἰς τὸ Δημόσιον, Ἀναστασιάδῃ· οὗτος λέγεται ὅτι νύκτωρ ἀπέσπασε τοὺς ὑπὲρ τὸν οὐδὸν λίθους τῆς καμάρας καὶ εὗρε κενὸν τὸ ἔνδον, καταβὰς δ' ἀφήρεσε τὰ κτερίσματα, ἤτοι χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀντικείμενα καὶ μεγάλα πήλινα ἀγγεῖα «μὲ ἱστορήματα», ἤτοι φέροντα παραστάσεις, ὧν τινὰ μὲν ἐπωλήθησαν, ἄλλα δὲ κρύπτονται ἐν Λαρίσῃ, ὡς λέγεται.

Κατόπιν ἰδόντες τὴν θύραν, ἀνέσκαψαν τὰ ὑπὲρ αὐτὴν καὶ ἐξήγαγον τὸν ἐν μέσῳ τοῦ τάφου κείμενον κυβικὸν λίθον (εἰκὼν 2), φέροντα κοιλότητα πρὸς ἁρμογὴν χαλκῆς ἢ ἀργυρᾶς ὑδρίας μετὰ τῆς κόνεως τοῦ καέντος νεκροῦ. Ὁ λίθος οὗτος διατηρεῖται νῦν παρὰ τὸ Ἀκ-Σαράι τῆς Λαρίσης ὡς ποτιστήριον τῶν ζώων ἐγγὺς τοῦ ἐκεῖ φρέατος.

Ἐπεχείρησαν δὲ νὰ ἐξαγάγωσι καὶ τὴν πλάκα, δι' ἧς ἐκλείετο ἡ θύρα, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν· μετὰ ταῦτα ἐπλήρωσαν χωμάτων τὸν τάφον, ἵνα μὴ διακρίνηται ἡ σύλησις.

Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς ἡμῶν ἐβεβαιώθη ὅτι διὰ τῆς θύρας ἐξήχθη βιαίως βαρύ τι, μόλις διερχόμενον ἀντικείμενον, ἐξ οὗ ἀπετρίβησαν πολλαχοῦ τὰ δια-

[1] Βλ. Perdrizet, ἔ. ἀ. σελ. 337.

ξέσματα τῶν παραστάδων τῆς θύρας, ἐφ' ὧν ἡρμόζετο ὡς θυρόφυλλον ἡ κλείουσα τὸν τάφον μαρμαρίνη πλάξ.

Σκάψαντες δὲ ὅλην τὴν Ἀνατολικὴν πρόσοψιν (εἰκὼν 1), εὕρομεν τὸ φυσικὸν ἔδαφος εἰς βάθος 3 μέτρων. Ὑποπτεύσαντες ὅμως, μήπως συνείχετο μετὰ τοῦ τάφου θάλαμός τις τῶν νεκρῶν, ὡς συμβαίνει ἐπὶ ἄλλων ὁμοίων τάφων [1], ἐσκάψαμεν εἰς τὸ μέσον ἔξω τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς.

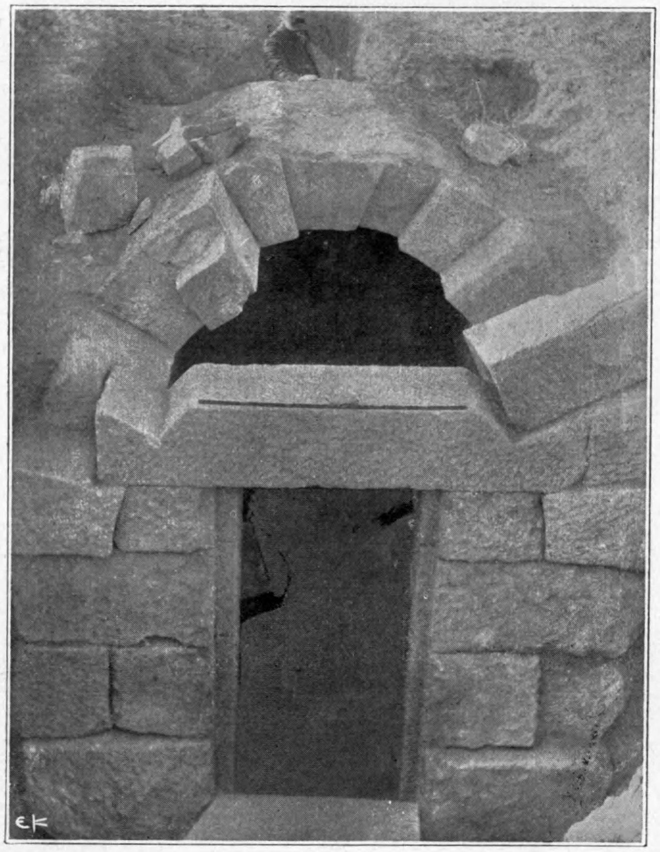

Εἰκὼν 1

Ἄποψις τοῦ καμαρωτοῦ τάφου παρὰ τὴν Λάρισαν τῆς Θεσσαλίας.

Παρίσταται ἡ Ἀνατολικὴ ὄψις αὐτοῦ μετὰ τῆς θύρας, τοῦ ἀνοιχθέντος θυροφύλλου, τοῦ οὐδοῦ κλ. μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφήν.

Ἀλλὰ φθάσαντες εἰς βάθος 1.50 μ., ἐβεβαιώθημεν ὅτι καὶ συνέχειαν δὲν εἶχεν ὁ τάφος οὐδεμίαν καὶ δρόμου ἐστερεῖτο· τοιαῦτα χαρακτηριστικὰ παρέχουσι μόνον δύο ὅμοιοι τάφοι, ὁ τῆς «*Βάθειας*» καὶ ὁ τῆς «*Πέλλης*» ἐν Μακεδονίᾳ [2].

[1] **Vollmöller**, ἔ. ἀ. 36 κἑ.

[2] Ὁ τῆς Αἰγίνης παρὰ Blouet, ***Expédition*** πίν. 40 = Vollmöller 43, ὅμοιος τάφος ἐποιήθη ἐπὶ βράχου καὶ δὲν δύναται νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν πρὸς σύγκρισιν.

Β'.

Ο ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ: ΜΗΧΑΝΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὕρομεν μικρὰ ἀποκόμματα τῆς κατεργασίας τῶν λίθων, ἢ λατύπας, ἐξ ὧν ἀπεδείχθη ὅτι τὸ ὑλικὸν ἐκομίσθη ἐκεῖ ἄξεστον καὶ ἐξειργάσθη κατὰ χώραν. Ἅπαν δὲ τὸ ὑλικὸν τοῦ τάφου ἀποτελεῖται ἐκ λίθων *πωρίνων* χρώματος ὑποπρασίνου καί που φαιοῦ (ὀφείτης).

Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἐκ *πώρου* ἐπίσης ἐποιήθησαν καὶ πάντες οἱ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θρᾴκῃ εὑρεθέντες ὅμοιοι τάφοι, οἷον ὁ τῆς *Παλατίτσης*, ὁ τῆς *Πέλλης* [1], ὁ τῆς *Ἀμφιπόλεως* [2] κλ. Τὸ δὲ πάντων σπουδαιότατον εἶναι ὅτι ὁ Πλάτων [3] ἀναφέρει ὁμοίους ἀκριβῶς τάφους, *πωρίνους* ἐπίσης.

Τοιοῦτοι πῶροι λέγουσιν οἱ χωρικοὶ ὅτι ἐξάγονται ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τῶν πρώτων Βορείως τῆς Λαρίσης βουνῶν, μεταξὺ τῶν ἀρχαίων πόλεων Ἄτραγος καὶ Γυρτώνης· ἀλλ' ἀκριβῶς δὲν καθορίζουσι τὰς θέσεις.

Μόνον δὲ τὸ θυρόφυλλον τοῦ εἰρημένου τάφου ἐποιήθη ἐκ σκληροῦ λιθομαρμάρου, λίαν ὁμοίου τῷ ὀρυσσομένῳ ἐν Παγασαῖς.

Αἱ λεπτομέρειαι τῆς *κατασκευῆς* τοῦ τάφου εἶναι αἱ ἑξῆς: πρῶτον ἠνεῴχθη ὑπὸ τῶν τεχνιτῶν ὀρθογώνιος βόθρος, ὅσος ἀπῃτεῖτο, ἵνα περιλάβῃ τὸ ὅλον κτίριον τοῦ τάφου μέχρι τῆς κορυφῆς αὐτοῦ.

Ἔπειτα ἔκτισαν τοὺς ἐκεῖ ἐξεργασθέντας πώρους προσέχοντες, ὅπως πάντες ἔχωσι τὴν λείαν καὶ κανονικὴν ὄψιν αὐτῶν *πρὸς τὰ ἔσω*, ἐν ᾧ ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια αὐτῶν διεξέετο ἐπιπολαίως, ἢ ἀφίνετο ὡς εἶχεν, ἂν ἐκ τῆς λιθοτομίας ἤδη ἦτό πως λεία. Διὰ τοῦτο πολλοὶ λίθοι ἐξέχουσι τῶν ἄλλων ἐξωτερικῶς (εἰκὼν 1). Τοῦτο δεικνύει ὅτι ὑπελογίσθη νὰ καλυφθῇ ὁ τάφος καθ' ὅλην τὴν ἔξω ἐπιφάνειαν ὑπὸ χωμάτων, νὰ μείνῃ δὲ ἔνδον κενός [4].

[1] Βλ. **Heuzey-Daumet**, ***Mission en Macédoine*** 226. 252.

[2] **Perdrizet**. ἔ. ἀ. **Vollmöller**, ἔ. ἀ. 37.

[3] ***Νόμων*** ιβ' 947 b-e: «θήκην δὲ ὑπὸ γῆς αὐτοῖς εἰργασμένην εἶναι ***ψαλίδα προμήκη λίθων ποτίμων***».

[4] Ὁλικὸν μῆκος τοῦ τάφου ἐξωτερικῶς 3.77 μ., πλάτος **2.58** μ., ὕψος ἢ βάθος **2.95** μ. Ἐν αὐτοῖς συναριθμεῖται τὸ πάχος τῶν λίθων ὂν 0.40-0.50 μ. Ἡ Ἀνατολικὴ πρόσοψις (εἰκὼν **1**) ἔχει κατὰ λθο-

Ὁ τρόπος τῆς οἰκοδομίας εἶναι ὁ *ἰσοδομικός*, ὢν ἐν χρήσει μάλιστα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Δ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, τηρούμενος αὐστηρῶς κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν πλευράν, ἐν ᾧ κατὰ τὰς λοιπάς, ὡς ἐκ τῶν ἔσω διακρίνει τις, δὲν ἐτηρήθη ὁμοίως.

Κατὰ τὴν προσαρμογὴν τῶν λίθων οὐδεμιᾶς συγκολλητικῆς ὕλης ἐγένετο χρῆσις· τοῦτο ἀκριβῶς παρατηρεῖται εἰς πάντας τοὺς ὁμοίους τάφους τῆς Μακεδονίας καὶ Θρᾴκης.

Τοὐναντίον διὰ πλαισιωδῶν διαξεσμάτων κατὰ τὰ κράσπεδα τῆς ἐπιφανείας τῶν λίθων, γενομένων διὰ τοῦ πυκνοῦ λιθογλυφικοῦ κτενός, καὶ δι' ἐλαφρῶν βαθύνσεων κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐπιφανείας ταύτης, διὰ τοῦ ἁδροῦ σφηνοειδοῦς ξέστου γενομένων, ἠδυνήθησαν νὰ ἁρμόσωσιν αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους κάλλιστα καὶ στερεώτατα. Αἱ λεπτομέρειαι αὗται διακρίνονται ἐπὶ τοῦ ῥήγματος εἰς τὴν εἰκόνα 1.

Οὕτως ἐκτίσθησαν τέσσαρα λιθοστρώματα· περαιτέρω ἀπὸ τοῦ ὑπὸ τὸν οὐδὸν δευτέρου πρὸς τὰ ἔξω λίθου, ὅστις ἐξειργάσθη πανταχοῦ ὡς ***θολότυπος***, ἤρξατο νὰ ὑπολογίζηται ἡ ***ἀψὶς*** ἢ ***καμάρα***. Ἡ διάταξις αὕτη δεικνύει ὑπερτέραν ἀρχιτεκτονικὴν δεινότητα τῆς δηλουμένης εἰς τοὺς τάφους τῆς «Βάθειας», τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ ἄλλων τόπων [1].

Ἐντεῦθεν κατεσκευάσθη ὅλη ἡ καμάρα ἐκ θολοτύπων, κάλλιστα ὑπολογισθέντων· οὗτοι ἐτίθεντο ἐπὶ ***ξυλίνου τύπου*** στερεούμενοι δι' ἑαυτῶν· ἀφηρέθη δ' ὁ τύπος μετὰ τὴν περάτωσιν τοῦ ἔργου. Τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ δεικνύουσι τέσσαρες τετραγωνικοὶ τόρμοι, διακρινόμενοι καὶ νῦν ἔσω κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς τοῦ τάφου, ἀνὰ δύο ἑκατέρωθεν [2], ἐφ' ὧν ἐστηρίχθησαν αἱ δοκοί· κατόπιν ἐβύσθησαν, πληρωθέντες κονιάματος, δι' οὗ ὁ ὅλος τάφος ἐπεχρίσθη τὰ ἔσω· εὕρομεν δ' ὄγκον κονιάματος ἁρμόζοντα εἰς τοὺς τόρμους τούτους.

Ἡ ***θόλωσις*** συνετελέσθη ἐκ πέντε λιθοστρωμάτων θολοτύπων ἑκατέρωθεν [1] καὶ ἐκλείσθη εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον διὰ πέντε ***κλειδῶν***, ὧν δύο σῴζονται κατὰ χώραν, συγκρατοῦσαι καὶ μόναι τὴν θόλωσιν, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐρρίφθησαν ὑπὸ τῶν συλητῶν ἐντὸς τοῦ τάφου· ἔχουσι δὲ πλάτος αἱ κλεῖδες διπλάσιον σχεδὸν τοῦ τῶν θολοτύπων, μῆκος δ' 0.84-0.88 μ.

Ὁ ***οὐδὸς*** τῆς θύρας εἶναι ὁ μέγιστος τῶν λίθων [2] καὶ ἔχει ἀποξεσθῆ ἄνω κατ' ὀρθὴν σχεδὸν γωνίαν παρὰ τὰ ἄκρα, ἵνα ἐπὶ τοῦ ἀποξεσθέντος ἁρμόσωσι στερρῶς οἱ θολότυποι τοῦ τρίτου καὶ μάλιστα οἱ τοῦ δευτέρου λιθοστρώματος, οἵτινες ἦσαν οἱ πάντων σπουδαιότατοι, ὡς συγκρατοῦντες τὴν ἔντασιν τῆς ὅλης θολώσεως.

Τοιοῦτον τεχνικώτατον παράδειγμα θολώσεως οὔτε ἐγὼ γινώσκω ἐν ἀρχαίῳ τινὶ οἱῳδήποτε οἰκοδομήματι, οὐδὲ οἱ ἰδόντες τὴν εἰκόνα 1 συνάδελφοι ἢ μηχανικοί.

Ἡ ***θύρα*** [3] τοῦ τάφου εἶναι ἐστραμμένη πρὸς Ἀνατολὰς ἀκριβῶς, καίτοι ἐπὶ ὁμοιων οἰκοδομημάτων δὲν τηρεῖται κανών τις: διότι π. χ. ἡ τοῦ τάφου τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ Νιαούστης εἶναι πρὸς Δυσμὰς ἐστραμμένη, ἡ τοῦ τῆς Ἐρετρίας πρὸς τὰ ΒΔ., ἡ τοῦ τῆς Βάθειας πρὸς τὰ ΝΑ.

Αἱ παραστάδες αὐτῆς διεξέσθησαν καθέτως κατὰ τὴν ἔξω ἐπιφάνειαν, ἀφ' οὗ εἶχον ἤδη τεθῇ ἀδιάξεστοι πρῶτον, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἁρμόσῃ στερρῶς καὶ πλήρως καθ' ὅλον τὸ πάχος αὐτοῦ τὸ ***θυρόφυλλον*** [4]· τοῦτο ἐσωτερικῶς εἶναι λειότατον, διαξεσθὲν διὰ τοῦ λεπτοτάτου λιθογλυφικοῦ κτενός, ἐξωτερικῶς δὲ διὰ τοῦ ἁδροτέρου, φέρον κατὰ τὰς ἀκμὰς κάθετον στενὸν πλαίσιον διὰ τοῦ γλυφάνου.

Ἵνα δὲ στηρίζηται τὸ θυρόφυλλον καλῶς ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἀφείθη πρὸς τὰ κάτω προεξοχὴ εἰς τοὺς δύο κατωτάτω μονολίθους κατὰ τὴν κάθετον τοῦ διεξεσμένου τῶν παραστάδων.

Ἡ ὀπίσθιος, ἤτοι Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου, ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλων τετραγώνων λίθων, τρα-

στρώματα ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ὕψος ἄνευ τοῦ οὐδοῦ 0.61 + 0.45 + 0.46 + 0.30 = 1.82 μ., μετ' αὐτοῦ 2.15 μ. Τὸ πλάτος ἑκατέρωθεν τῶν παραστάδων εἶναι δεξιὰ μὲν 0.80-0.91 μ., ἀριστερὰ δὲ 0.79-0.86 μ.

[1] Ἐν αὐτοῖς ἡ καμάρα ἄρχεται ἀπὸ τῶν ἑκατέρωθεν τοῦ οὐδοῦ λίθων· βλ. *Ἐφημ Ἀρχ.* 1899, 231 εἰκ. 4, ***Bull. de Corr. Hell.*** XXII 1898, 340 εἰκ. 3

[2] Ἕκαστος ἔχει πλάτος 0.17 καὶ βάθος 0.16· ἀπέχουσιν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους 1.54 μ. καὶ ἀπ' ἀλλήλων 0 90 μ.

[1] Ἑκάστη σειρὰ ἀντιστοίχως ἔχει πάχος καὶ πλάτος θολοτύπων τὸ αὐτό, μῆκος δὲ μόνον ἄνισον, ὁλικὸν τὸ αὐτὸ 2.865 μ., πάχος θολοτύπων 0.28-0.32 μ.

[2] Ἔχει ὕψος 0.33, πλάτος 1.85, πάχος 0.45 μ.

[3] Αὕτη ἔχει ὕψος 1.83, ὅπερ εἶναι καὶ τῶν παραστάδων, πλάτος δὲ 0,72 μ.

[4] Τοῦτο ἔχει ὕψος 1.70, πλάτος 0.67 καὶ πάχος 0 17 μ.

πεζοειδῶν γινομένων φυσικῷ τῷ λόγῳ κατὰ τὴν προσέγγισιν πρὸς τὴν καμάραν.

Ἴχνος *κλίμακος* δὲν εὑρέθη οὔτε ἐκ τῶν ἔξω, οὔτε ἀντιστρόφως· ὁ τάφος ἄρα ἐποιήθη *δι' ἕνα μόνον νεκρόν*, οὐχὶ διὰ πολλοὺς κατὰ περιόδους τιθεμένους, ὡς παρατηρεῖται ἐπὶ ἄλλων ὁμοίων μνημείων [1]. Τεθέντος δὲ τοῦ νεκροῦ, ἐκλείσθη διὰ παντὸς πανταχόθεν ὁ τάφος καὶ κατεχώσθη ἐντὸς χώματος, ἵνα μήτε ἀνοιχθῇ ποτε, μηδὲ φανῇ ἴχνος αὐτοῦ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων.

Τὸ *δάπεδον* τοῦ τάφου ἔσω ἀποτελεῖ ἡ φυσικὴ γῆ· δὲν ἐστρώθη λοιπὸν διὰ πλακῶν, ὡς ὁ τῆς Ἐρετρίας, Βάθειας κλ., οὔτε ἐσκάφη διὰ ταφὴν νεκροῦ· ἐπίσης δὲν ἐκάη ἐντὸς αὐτοῦ ὁ νεκρός.

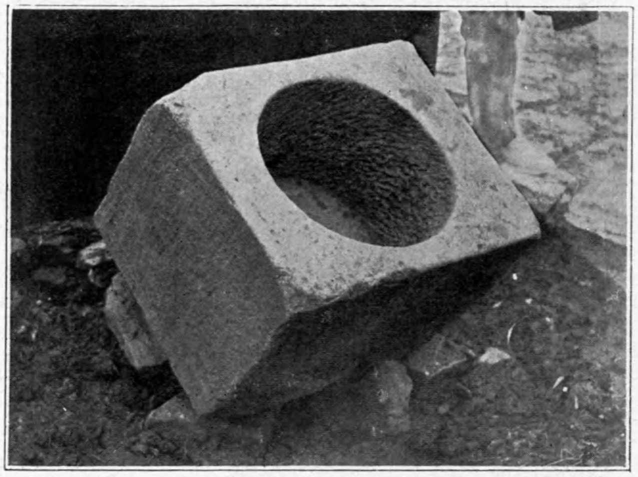

Εἰκὼν 2.

Κυβικὸς πώρινος λίθος παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ Ἄκ-Σαράι τῆς Λαρίσης κείμενος. Περιεῖχε τὴν ὑδρίαν μετὰ τῆς κόνεως τοῦ νεκροῦ τοῦ καμαρωτοῦ τάφου.

Κατὰ ταῦτα ἐν τῷ τάφῳ τούτῳ ἐφυλάσσετο μόνον ἡ *κόνις* τοῦ ἔξω καέντος νεκροῦ· ὁ ἐν Ἄκ-Σαράι ἄρα λίθος [2] (εἰκὼν 2), περὶ οὗ λέγουσιν ὅτι ἐντεῦθεν μετεκομίσθη, εἶναι πιθανώτατον, ἢ μᾶλλον βέβαιον, ὅτι ἔκειτο ὄντως ἐν τῷ τάφῳ, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω σελ. 30. Εἶναι δὲ καὶ οὗτος ἐκ πώρου ὁμοίου τῷ τοῖς λίθοις τοῦ τάφου καὶ μετ' ἀκριβείας πανταχόθεν ἐξειργασμένος. Ἐν μέσῳ φέρει κωνικὴν κοιλότητα ἐπιμελῶς ποιηθεῖσαν.

[1] Πρβλ. **Vollmöller**, ἔ. ἀ. 34 κέ.; οἱ ἀναφερόμενοι παρ' αὐτῷ τάφοι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ περιέχουσι μίαν ἢ συνηθέστερον πλείονας κλίνας, ἐφ' ὧν ἐπετίθεντο οἱ νεκροί.

[2] Ἔχει ὕψος 0.44, πλάτος 0.615, πάχος 0.51, διάμετρον βαθύσματος ἀνωτάτω 0.41, βάθος ἐσκαμμένον 0.315 μ.

Ἐντὸς τῆς κοιλότητος ταύτης θὰ εἶχεν ἁρμοσθῇ ἡ *ὑδρία*, περιέχουσα τὴν κόνιν τοῦ νεκροῦ· εὕρομεν δ' ἐν τῷ κατωτάτῳ στρώματι τοῦ τάφου τμημάτια λευκοτάτων καί τινων ὑπομελάνων ὀστῶν, πιθανῶς ἐκ τῆς ἀπορριφθείσης ταύτης κόνεως ὑπὸ τῶν συλητῶν προερχομένων. Ἐπὶ τῆς κοιλότητος θὰ ἡρμόσθη λίθος, καὶ ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς πέριξ θὰ ἐτέθησαν τὰ κτερίσματα.

Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ταφῆς φαίνεται ἐν πολλῇ χρήσει ὢν ἐν Θεσσαλίᾳ κατὰ τὴν Δ'-Β' π. Χ. ἑκατονταετηρίδα: ἐκτὸς τοῦ γνωστοῦ παραδείγματος τοῦ Πιλὰφ-Τεπὲ [1] εὕρομεν ἀνὰ τὴν Θεσσαλίαν πολυαρίθμους ὁμοίους κυβολίθους μετὰ κοιλότητος, οὓς οἱ χωρικοὶ καλοῦσι «κοπάνες» καὶ μεταχειρίζονται πρὸς τριβὴν ξηρῶν καρπῶν, ποτισμὸν τῶν ζῴων κττ.

Ἐν Φεραῖς δ' εὑρέθη τῷ 1906 ὑπὸ τοῦ Ἀθαν. Νάστου τάφος τετράγωνος, περιέχων τοιοῦτον λίθον, παρὰ τὸν λόφον «'ς *τὰ Μύλια*», ἐγγὺς τοῦ μεγάλου ἀτμομύλου. Ἐν τῇ κοιλότητι λέγεται ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὑδρία, ἀλλ' ἡ κόνις μόνον τοῦ νεκροῦ καὶ χρυσοῦν ἔλασμα, φέρον δίστιχον ἐπιγραφὴν εἰς τὴν χθονίαν Δήμητρα, ὅπερ κατέσχομεν [2].

Καὶ παρὰ τὸ ἀρχαῖον *Κιέριον* ἐπὶ λοφίσκου πλήρους ἱστορικῶν καλῶν τάφων, «'ς τοὺς Μύρους» λεγομένου, εὑρέθη χαλκῆ ὑδρία καλλίστης ἐργασίας μετ' ἄλλων πηλίνων ἀγγείων, ἅτινα πάντα μετεκομίσαμεν εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.

Τὰ ἐσωτερικὰ *τοιχώματα* τοῦ τάφου [3], ὡς καὶ ἡ καμάρα καὶ τὸ ἔσω τῶν παραστάδων, ἦσαν κεκονιαμένα· ἀλλὰ τὸ κονίαμα ἀπετρίβη κατὰ τὸ πλεῖστον. Κατεσκευάσθη δ' ἐκ κόνεως μαρμάρου μετά τινος ὕλης (ἀσβέστου;) ἀναμεμειγμένης καὶ εἶναι σκληρότατον, ἔχον πάχος 0.003 μ. Τὸ χρῶμα αὐτοῦ ἔσω μὲν εἶναι λευκόν, κατὰ δὲ τὴν ἐπιφάνειαν ὑπορρόδινον.

Πρὸς ἐπικόλλησιν τοῦ κονιάματος τούτου διεξέσθησαν ἐλαφρῶς καὶ πυκνῶς οἱ τοῖχοι. Κατὰ κα-

[1] Ἐκεῖ εὑρέθη ἀργυρᾶ ὑδρία περιέχουσα τὴν κόνιν τοῦ νεκροῦ καὶ κειμένη ἐντὸς τετραγώνου ἐκ πλακῶν συνεχομένων· βλ. **C. D. Edmonds**, ἐν ***Journal of Hell. Stud.*** XX 1900, 23.

[2] Ἐπὶ τοῦ βαθύσματος ὑπῆρχε μέγας τετράγωνος λίθος, νῦν ἐκεῖ που καταλειφθείς.

[3] Ὁ τάφος ἔχει ἐσωτερικῶς μῆκος 2.87, πλάτος 1.68, βάθος 2.45-2.65 μ.

νόνα δὲ οἱ καμαρωτοὶ τάφοι εἰσὶν ὁμοίως κεκονιαμένοι [1].

Ἂν ἔφερε κοσμήματα ἢ γραφὰς ὁ τάφος ἔσω, δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν· ἀλλ' ἀφ' οὗ οἱ ὅμοιοι τάφοι τῆς Πύδνης, Παλατίτσης, Ἐρετρίας, Αἰγίνης ἦσαν ἐπίσης κεκονιαμένοι καὶ ἔφερον γραφάς τινας [2], ὁ δὲ τῆς Νιαούστης κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Kinch [3] ἔφερε γραφάς, αἵτινες ἐντὸς ὀλίγου ἐξηφανίσθησαν, θεωροῦμεν πιθανὸν ὅτι καὶ ὁ ἐν λόγῳ τάφος τῆς Λαρίσης ἦτο κεκοσμημένος διὰ γραφῶν, ἤτοι γραπτῶν στεφάνων, ῥοδάκων κττ. κατὰ τὴν ξηρογραφικὴν (a tempera), ἢ μᾶλλον κατὰ τὴν ὑδατογραφικὴν μέθοδον, οὐχὶ δὲ νωπογραφικῶς (a fresco), διότι αἱ τοιαύτης μεθόδου γραφαὶ δυσκόλως ἐξαφανίζονται [4].

Γ'.

ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ: ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ

Εὑρήματα ἐκ τοῦ συληθέντος τούτου τάφου ἔσχομεν φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐλάχιστα, ἀλλ' ἀρκοῦντα πρὸς χρονολόγησιν αὐτοῦ. Εὕρομεν δὲ πάντα ἐν τῷ κατωτάτω στρώματι μετὰ τριμμάτων κονιάματος ἀφθόνων. Μόνον ἔξω τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς (εἰκὼν 1) εὕρομεν θραύσματά τινα κύλικος μελαίνης καλλίστου γανώματος εἰς βάθος 1.50 μ · ταῦτα ὅμως δὲν προέρχονται ἐξ ἀγγείου τοῦ τάφου, ἀλλ' ἦσαν πρὸ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ εἰς τὰ πέριξ.

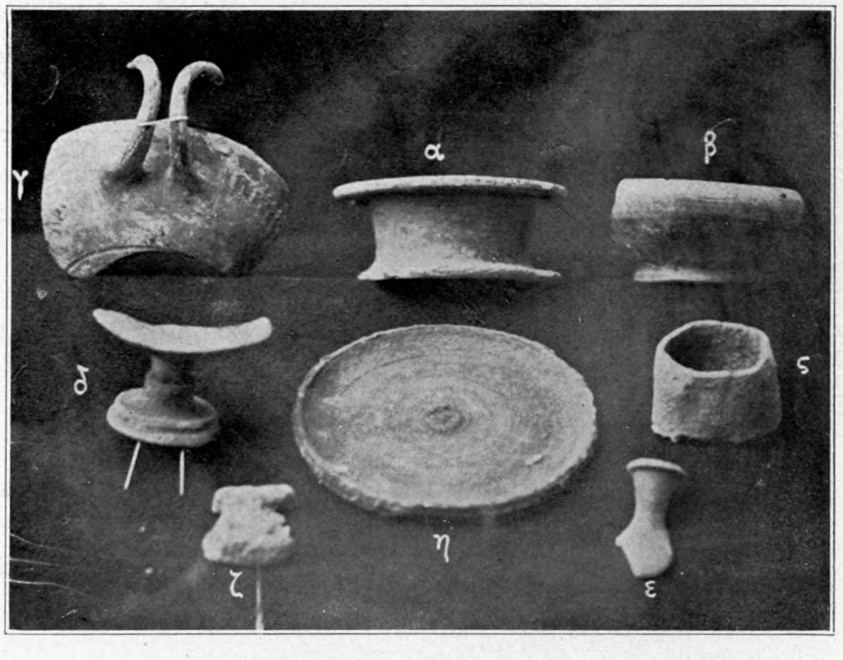

Εἰκὼν 3.

Εὑρήματα ἐκ τοῦ καμαρωτοῦ τάφου τῆς Λαρίσης ἐν Θεσσαλίᾳ.

Εἶναι δὲ τὰ ἑξῆς, φυλασσόμενα νῦν ἐν ξυλίνῳ κιβωτίῳ, κειμένῳ ἔν τινι τῶν δωματίων τοῦ Δημαρχείου Λαρίσης:

α') ***Πυξὶς*** (εἰκὼν 3-α) σχεδὸν ἐντελής, πηλοῦ τεφροῦ, μέλανος οὐχὶ καλοῦ γανώματος, ὕψους 0.034 μ., διαμέτρου 0.082 μ. Ἐντὸς φέρει ποσότητα λευκῆς κόνεως· εὑρέθησαν δὲ καὶ ἄλλα ἀγγεῖα, φέροντα ἐπίσης ποικίλων χρωμάτων κόνεις. Τοιαῦτα εὑρήματα δὲν εἶναι σπάνια ἐν τάφοις, γυναικῶν ἰδίως· ἡ συνήθεια αὕτη εἶναι ἤδη προϊστορική, ὡς ἐβεβαιώθη ἐν Κυκλαδικοῖς τάφοις [1]. Καὶ ἐν τῷ μεγάλῳ τύμβῳ τῆς Περγάμου, ἔνθα εὑρέθη

[1] Vollmöller, ἔ. ἀ. 37 κέ.
[2] Vollmöller, ἔ. ἀ. 35.
[3] Παρὰ Perdrizet, ἔ. ἀ. 342 σημ. 1.
[4] Περὶ γραφῶν ἐν καμαρωτοῖς τάφοις βλ. τὰ ὑφ' ἡμῶν γραφέντα ἐν Ἐφημ. Ἀρχ. 1908, σελ. 16 καὶ σημ. 4.

[1] Πρβλ. Τσούνταν, ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1899, 88.

ὁ περίφημος χρυσοῦς στέφανος, εὑρέθησαν καὶ ἀγγεῖα μετὰ κόνεως βαφῶν [1].

ϐ΄) ***Κύαθος*** μέλας γεγανωμένος εἰς ὀκτὼ τμήματα, φέρων ἱκανὴν ποσότητα καλλίστης πορφυρᾶς κόνεως, ὕψους 0.033 μ. (εἰκὼν 3-ϐ).

γ΄) Ὅμοιος ***κύαθος*** εἰς τέσσαρα τμήματα μετ᾽ ἰχνῶν κόνεως κυανῆς.

δ΄) Βάσις καί τινα θραύσματα τῆς κοιλίας ὁμοίου ***κυάθου*** μεθ᾽ ὑπολειμμάτων λεπτοτάτης βαθυκιτρίνης κόνεως.

ε΄) Δύο τμήματα ὁμοίου ***κυάθου*** μετ᾽ ἰχνῶν μελαίνης κόνεως.

ϛ΄) Δώδεκα τμήματα λεπτῆς ***κύλικος*** μικρᾶς, πηλοῦ τεφροῦ (εἰκὼν 3-γ). Αἱ λαβαὶ αὐτῆς σύγκεινται ἐκ δύο ᾐωρημένων δακτυλίων, μὴ συγκολλωμένων ἐκ νέου ἐπὶ τοῦ χείλους. Φέρει δ᾽ ἐξωτερικῶς ἐγχάρακτα καὶ θυσανοειδῆ κοσμήματα, ποιηθέντα ἐκ κόκκων ἐκτύπων, οἵτινές ποτε θὰ ἦσαν ἐπίχρυσοι.

Ἡ κύλιξ αὕτη ἐποιήθη κατὰ τὴν Δ΄-Γ΄ π. Χ. ἑκατονταετηρίδα ἀσφαλῶς, ὡς ἀποδεικνύει ἡ σύγκρισις αὐτῆς πρὸς ὅμοια ἔργα, ἐπιμελέστατα μελετηθέντα καὶ χρονολογηθέντα ὑπὸ τοῦ κ. C. Watzinger [2].

ζ΄) Κάτω τμῆμα πηλίνου ***ἀγγείου*** μεθ᾽ ὑψηλῆς βάσεως, οἵαν ἔχουσι τὰ τελευταῖα ἔργα τῆς Ἀγγειοπλαστικῆς μετὰ μέλανος γανώματος (εἰκὼν 3-δ).

η΄) Λαιμοὶ καὶ βάσεις δύο ***ἀρυβάλλων*** μικρῶν, ὧν ὁ ἕτερος κοσμεῖται διὰ κυκλοτερῶν ζωνῶν, τύπου μεταγενεστέρου (εἰκὼν 3-ε). Ὁμοίους εὕρομεν ἐν Μακεδονικοῖς τάφοις παρὰ τὴν Ἄφυσσον, ὅρμον τῆς Μαγνησίας ἐν τῷ Παγασιτικῷ κόλπῳ, ἐν θέσει, ἥτις νῦν καλεῖται «Παλαιόκαστρον», καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Θεσσαλίας.

θ΄) 24 τμήματα ποικίλων ἀγγείων μικρῶν μετ᾽ ἀμελοῦς μέλανος γανώματος.

ι΄) 20 τμήματα ἀγγείων ἀβαφῶν ὑπερύθρου πηλοῦ· τὰ πλεῖστα ἀνήκουσιν εἴς τινα *λοπάδα*.

ια΄) Τρία θαλάσσια ***ὄστρακα***, ὧν τὰ δύο μεγάλα φέρουσιν ὑπόλοιπα λευκῆς καὶ πορφυρᾶς κόνεως, ὡς τὰ α΄-ε΄.

ιϐ΄) Ὀκτὼ ***ἀστράγαλοι*** προβάτων, ὧν οἱ τέσσαρες εἶναι ἐρρινισμένοι, οἱ μὲν δύο κατὰ τὴν ἄνω καὶ κάτω ἕδραν (κοινῶς νῦν «τσέρλα» καὶ «κάζα» λεγομένων, παρὰ δὲ τοῖς ἀρχαίοις «τὸ Κῷον» καὶ «τὸ Χῖον»), οἱ δὲ ἕτεροι κατὰ τὴν ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν (κοινῶς «ζύπης» καὶ «κῶλος» λεγομένων, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις «τὸ ὕπτιον» καὶ «τὸ πρανές»)

Δὲν εἶναι βεβαίως τυχαία ἡ σύμπτωσις τῆς εὑρέσεως ***τεσσάρων*** τοιούτων ἀστραγάλων, καὶ δὴ κατὰ διαφόρους τρόπους ἐρρινισμένων, ἀφ᾽ οὗ τὸ παίγνιον δι᾽ αὐτῶν ἦτο λίαν διαδεδομένον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἔτι δὲ πολὺ προσφιλὲς παρὰ ταῖς γυναιξίν. Ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν μόνον δύο ἀστράγαλοι εὑρίσκονται [1].

ιγ΄) Δέκα καὶ ἑπτὰ τμήματα κατιωμένου σιδηροῦ ***σκεύους***· ἴσως προέρχονται ἐκ λαβῆς ἀγγείου· φέρουσί τινα βάθυσμα ἐπίμηκες, οἷον αἱ στλεγγίδες.

ιδ΄) Κυλινδρικὸν διάτρητον χεῖλος μολυβδίνου ***σκεύους*** ἐν εἴδει σωλῆνος, ὕψ. 0.032 μ. (εἰκ. 3-ϛ).

Εὑρέθη καὶ μικρόν τι μολύβδινον ἀντικείμενον ἐν εἴδει κρίκου ἢ συνοχέως ζώνης (;) σχήματος ὕψους 0.03 (εἰκὼν 3-ζ).

ιε΄) Βάσις χαλκοῦ ***κατόπτρου*** λείου τὴν μίαν ὄψιν, κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν φέροντος γύρους ἐγχαράκτους συγκεντρικούς, καὶ ἐν μέσῳ ἔκτυπον κοσμηματικὸν ἔμβλημα, τύπου μεταγενεστέρου [2], διαμέτρου 0.102, πάχους 0.007 μ. (εἰκὼν 3-η).

Δ΄.

ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΣΙΣ ΤΩΝ ΚΑΜΑΡΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΑΡΑ ΠΛΑΤΩΝΙ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται φανερὸν ὅτι ὁ τάφος οὗτος ἐποιήθη κατὰ τὴν Γ΄ π.Χ. ἑκατονταετη-

[1] Τοῦτο ἠκούσαμεν ἐξ ἀνακοινώσεως τοῦ κ. **Jacobsthal** ἐν τῇ Γερμανικῇ Ἀρχαιολογικῇ Σχολῇ Ἀθηνῶν.

[2] Ἐν ***Athen. Mitt.*** XXVI 1901, 84 κέ. Ἀμέλειαν εἰς τὴν ἀπόδοσιν καλῆς μελαίνης γανώσεως δεικνύει ἡ Ἀγγειοπλαστικὴ ἀπὸ τῆς Δ΄ π. Χ. ἑκατονταετηρίδος· ἔκτοτε δὲ διαδίδονται εὐρέως τὰ ἐπὶ τῶν ἀγγείων κοκκίδια (βλ. ἰδίως πίν. III καὶ IV καὶ σελ. 73 ἕ. ἀ. τὸν **Watzinger**). — Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τῆς κύλικος καὶ ἰδίως διὰ τὰς λαβὰς βλ. τὸ ἀγγεῖον 2357 αἰθούσης Γ΄ θήκης 55 τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, ἀπεικονιζόμενον παρὰ **Watzinger** σελ. 74. Διὰ τὰ κοκκίδια βλ. τῆς αὐτῆς θήκης τοὺς ἀριθ 2375 καὶ δὴ 2319· τινὰ ὅμοια κεῖνται καὶ ἐν τῇ 57 θήκῃ.

[1] Εἷς ἔχει ῥινισθῇ ὀλίγον τὴν κάτω ἕδραν καὶ κεῖται ἐν Α΄ Αἰθούσῃ Πηλίνων, θήκῃ 144, ἀριθ. 3860. Ἕτερος εἶναι ἰσχυρῶς ἐρρινισμένος τὴν ὀπίσθιον ἕδραν καὶ κεῖται ἐν τῇ θήκῃ τῆς Χαλκοθήκης 235 μετὰ ἰατρικῶν ἐργαλείων.

[2] Ὅμοια κάτοπτρα μεταγενεστέρου τύπου βλ. ἐν Ἐθνικῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν, Χαλκοθήκῃ ἀριθ. 7714 καὶ 7694 ἐν θήκαις 207 καὶ 235, ὁμοιότατα ἐπίσης τῷ εὑρεθέντι εἶναι τὰ ἐν Αἰθούσῃ Καραπάνου, θήκῃ 14, ἀριθ 620. 757.

ρίδα, πρὸς τὰς ἀρχὰς μᾶλλον αὐτῆς ἢ πρὸς τὸ τέλος, καὶ ἀνῆκε πιθανῶς εἰς γυναῖκα. Εἶναι λοιπὸν σύγχρονος σχεδὸν τοῦ ἐν Πιλὰφ-Τεπὲ τύμβου καὶ τάφου. Οἱ δὲ καμαρωτοὶ τάφοι τῆς Ἐρετρίας ἐποιήθησαν περὶ τὸ τέλος τῆς Δ΄ π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, οἱ δὲ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας μεταξὺ τῆς Δ΄-Γ΄ π. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο τῆς σχεδὸν συμπτώσεως τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐποιήθησαν οἱ τάφοι οὗτοι, δεικνύει «*συρμόν*» τινα τῆς ταφῆς, τεθέντα εἰς χρῆσιν καὶ ἀκμάσαντα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν ἀμέσων Διαδόχων αὐτοῦ, τὸ πρῶτον μὲν ἐν Μακεδονίᾳ, ἐκεῖθεν δὲ κατὰ μίμησιν ἐν Θράκῃ, Θεσσαλίᾳ, Εὐβοίᾳ κλ.[1].

Ὅτι ἡ συνήθεια αὕτη ἔχει τὴν ἀρχὴν εἰς πολὺ παλαιοτέρους χρόνους, καὶ δὴ ***προϊστορικούς***, καὶ ὅτι εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς Ἰταλο-Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἀποδεικνύουσιν οἱ Τυρρηνικοὶ καὶ μάλιστα οἱ νησιωτικοὶ τάφοι, κτισθέντες κατὰ καμάραν ἡμιτελῆ τὰ ἄνω, ἐν ᾗ τὴν θέσιν τῶν ὑψηλοτέρων θολοτύπων καὶ κλειδῶν κατέχουσι πλάκες ὁριζοντίως ἐπιτεθειμέναι[2].

Τοιούτους ἀκριβῶς μικροὺς τάφους εὕρομεν καὶ ἡμεῖς κατ' Αὔγουστον τοῦ 1906 ἐν θέσει «***Πετρωτὸν***» ΒΔ καὶ εἰς ἀπόστασιν ½ ὥρας ἀπὸ τῶν ***Μηλεῶν*** τοῦ Πηλίου, καθ' ὑπόδειξιν τοῦ ἐκεῖ διδασκάλου κ. Ῥήγα Καμηλάρι. Κεῖνται δὲ ἐπὶ βουνοῦ ἀποτόμου καὶ μεμονωμένου ἐν εἴδει φυσικῆς ἀκροπόλεως ἀτειχίστου, ἔνθα ἴσως κατῴκει τις τῶν παναρχαίων μικρῶν ἡγεμόνων τῶν Μαγνήτων.

Ἕνα τούτων ἐντελῶς ὅμοιον τοῖς ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου ὑπὸ τοῦ κ. Τσούντα εὑρεθεῖσιν[3], ἀνεσκάψαμεν, σεσυλημένον ἤδη ὑπὸ τῶν χωρικῶν· ἔχει μῆκος 1.78, πλάτος 1.40, βάθος 0.60 μ.· ἐκτίσθη δὲ διὰ μικρῶν πετρῶν κατὰ σχῆμα καμαρωτὸν καὶ ἐστεγάσθη ἄνω διὰ τριῶν πλακῶν, ὧν ἑκάστη ἔχει μῆκος 1.25, πλάτος 0.30-0.50 μ.. Περιεῖχεν ἑπτὰ σκελετούς· τὰ κρανία πέντε τούτων ἦσαν ἄρτια καὶ παρουσιάζουσι περιέργους ἐξογκώσεις, ὄντα ἐκτάκτως μεγάλα καὶ ὀγκώδη. Κτέρισμα οὐδὲν εὑρέθη. Ἐκ τῆς περιέργως ἀρίστης διατηρήσεως τῶν ὀστῶν ἀμφιβάλλομεν, ἂν εἶναι ἀρχαῖοι οἱ σκελετοί, ἢ μήπως ἐν παλαιοτέρῳ τάφῳ ἐτέθησαν μεταγενέστεροι νεκροί, ἐκτὸς ἂν ἡ καλὴ διατήρησις ὀφείλεται εἰς χημικόν τινα λόγον τῆς συστάσεως τῶν χωμάτων. — Τὰ κρανία ταῦτα μετεκομίσαμεν εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.

Ἕτεροι ὅμοιοι προϊστορικοὶ τάφοι εὑρέθησαν, ὡς ἐπληροφορήθημεν, καὶ κατὰ τὴν θέσιν «***Λυκομάγγανον***» οὐ μακρὰν τοῦ «Πετρωτοῦ», ἔτι δὲ ἐν τῷ χωρίῳ Τσαγγαράδᾳ τῷ 1906, ὁπότε ὁ ἀοίδιμος Ἰω. Καρτάλης κατεσκεύαζε «Στάδιον», ἤτοι πλατεῖάν τινα παρὰ τοὺς Ἁγίους Ταξιάρχας· ἐπίσης εὑρέθησαν ὅμοιοι καὶ παρὰ τὸ χωρίον «Λαμπινοῦ» οὐ μακρὰν τῶν Μηλεῶν.

Ἐντὸς τῶν τάφων τούτων ἐμάθομεν ὅτι εὑρέθησαν σφαιρίδια ἢ «*χάνδραι*» καὶ χειροποίητα ἄβαφῆ ἀγγεῖα, ἔτι δὲ ἐργαλεῖα τῆς Λιθικῆς περιόδου· ἀνήκουσιν ἄρα εἰς τοὺς χρόνους τῆς Β΄ π. Χ. χιλιετηρίδος.

Πάντες οἱ προϊστορικοὶ οὗτοι τάφοι ἀπομιμοῦνται τὴν οἰκίαν[1], καὶ δὴ τὴν ***καλύβην*** τῶν τότε ἀνθρώπων, ποιουμένην ἐκ κλάδων καὶ βρύων κατὰ τὸν καμαρωτὸν τρόπον· τοιαύτας προχείρους καλύβας κατασκευάζουσι καὶ νῦν συχνότατα οἱ Θεσσαλοί, τῆς πεδιάδος μάλιστα. Καὶ οἱ ***θολωτοὶ*** δὲ πολυτελεῖς τάφοι, οἱ ἄλλως θησαυροὶ καλούμενοι, ἔχουσιν ὡς ἀρχὴν τὴν ἀπομίμησιν τῶν ***κωνικῶν καλυβῶν***, οἵας καὶ νῦν ἀφθόνως κατασκευάζουσιν οἱ ποιμένες Σαρακατσαναῖοι ἐν Θεσσαλίᾳ.

Ἡ παμπαλαία λοιπὸν συνήθεια αὕτη, σχεδὸν ἐγκαταλειφθεῖσα πολλαχοῦ ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας, ἀνεφάνη κατὰ τὴν Δ΄ π. Χ. ἑκατονταετηρίδα ἐν Μακεδονίᾳ τὸ πρῶτον, ὡς φαίνεται πιθανόν, ὑπὸ τὴν μορφὴν τῶν καμαρωτῶν τάφων. Τὸ ὅτι ἐν αὐτοῖς οἱ νεκροὶ ἐτίθεντο ἐπὶ κλινῶν, ἢ ἄλλως ἐθάπτοντο, ἢ ἐκαίοντο, ἀποτελεῖ ζήτημα δευτερεῦον, ἐξ οὗ βεβαίως οὐδόλως ἐξαρτᾶται τὸ περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν τοιούτων τάφων. Οὕτως ὁ κ. Vollmöller[2], ἀποδίδων μεγάλην σημασίαν εἰς τὸ πρῶτον ζήτημα

[1] Τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Perdrizet, ἔ. ἀ. 345 λεγόμενα δέονται ἐπεξηγήσεως: δὲν κατανοοῦμεν δῆλα δὴ διατί ἀρνεῖται ὁ κ. Perdrizet τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τούτου κατὰ τὸ θάπτειν ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ἢ Θρᾳκῶν τὸ πρῶτον, ἀλλ' ἀποδίδει αὐτὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας (;).

[2] Πρβλ. Perrot Chipiez. *Histoire de l'art* VI 602 καὶ Τσούνταν, ἐν ***Ἀρχ. Ἐφημ.*** 1899 σελ. 80.

[3] ***Ἀρχ. Ἐφημ.*** ἔ. ἀ. εἰκ 5 καὶ 10. — Περὶ τοῦ τάφου τούτου ἐγράψαμέν τινα ἐν τοῖς ***Πρακτικοῖς*** τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1906 σελ. 125-126.

[1] Πρβλ. Τσούνταν, ἔ. ἀ. 83 καὶ Perrot-Chipiez, ἔ. ἀ.

[2] ***Ἔ. ἀ.*** 47 κἑ.

πρὸς ἑρμηνείαν τοῦ δευτέρου, εὑρίσκεται ἐν πεπλανημένῃ ὁδῷ.

Ὁ δὲ ἐξετασθεὶς τάφος τῆς Λαρίσης δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν, ἂν ἀποτελῇ, καὶ κατὰ πόσον, ἐξαιρετικήν τινα περίπτωσιν ἐν Θεσσαλίᾳ, ἢ συχνοτέραν συνήθειαν. Ἐν μεταγενεστέροις ὅμως χρόνοις, καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ, μετεδόθη ἡ συνήθεια αὕτη εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον καὶ διήρκεσεν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ, σχεδὸν δὲ καὶ μέχρι σήμερον διαρκεῖ, δύναταί τις νὰ εἴπῃ. Ὡς πρὸς τὴν Θεσσαλίαν βεβαιοῦται τοῦτο διὰ τῆς εὑρέσεως ἐν *Πυράσῳ* ἐπὶ μεσαιωνικῶν ἐρειπίων τοιούτων τάφων καμαρωτῶν κεκονιαμένων, ὅτε κατεσκευάζετο τῷ 1907-1908 ἡ Νέα Ἀγχίαλος· τούτους δὲν εἴδομεν ἔτι ἡμεῖς.

Εἶναι ὅμως ἄξιον σημειώσεως, ὡς πρὸς τὴν διάδοσιν τῆς συνηθείας ταύτης, τὸ γεγονός, καθ' ὃ τρόπος τοῦ θάπτειν κοινότερος ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ κατὰ τὴν Δ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, σπανιώτερος δ' ἐν Εὐβοίᾳ καὶ σπανιώτατος ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, ἀνευρίσκεται ἤδη ἐν χρήσει καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ, ἥτις εἶναι ὁ σύνδεσμος τῶν λαῶν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς τοῦ Βορρᾶ καὶ τοῦ Νότου.

Τοῦτο δηλοῖ τὴν ὁδὸν τῆς διαδόσεως τοῦ «*συρμοῦ*» τούτου ἀνὰ τὸν Ἑλληνικὸν καὶ Ἰταλικὸν κόσμον ἔκτοτε· θὰ ἐφηρμόζετο δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ ἐξεχόντων καὶ πλουσίων Μακεδόνων ἐν τοῖς λοιποῖς τόποις, καὶ κατὰ μίμησιν ἐτύγχανεν ἀποδοχῆς ὑπὸ τῶν ἄλλων. Τοὐλάχιστον ἔν τινι χωρίῳ τοῦ Πλάτωνος συνιστᾶται ὁ τρόπος οὗτος τῆς ταφῆς πρὸς ἀπόδοσιν τιμῆς εἰς τὰ μάλιστα σημαίνοντας ἀνθρώπους.

Ἔχει δὲ τὸ χωρίον τοῦτο ὡς ἑξῆς : «*τελευτήσασι δὲ προθέσεις τε καὶ ἐκφορὰς καὶ* ***θήκας*** *διαφόρους εἶναι τῶν ἄλλων πολιτῶν . . . . ἔσωθεν δ' εἰς τὴν* ***θήκην*** *φέρειν αὐτὴν μὲν τὴν κλίνην ἑκατὸν τῶν νέων . . . .* ***θήκην*** *δὲ ὑπὸ γῆς αὐτοῖς εἰργασμένην εἶναι ψαλίδα προμήκη λίθων ποτίμων καὶ ἀγήρων εἰς δύναμιν, ἔχουσαν κλίνας παρ' ἀλλήλας λιθίνας κειμένας, οὗ δὴ τὸν μακάριον γεγονότα θέντες, κύκλῳ χώσαντες πέριξ δένδρων ἄλσος περιφυτεύσουσι κτλ.*».

Ἐνταῦθα ὁ Πλάτων περιγράφει τὴν ταφὴν τῶν *εὐθύνων* ἢ *εὐθυντῶν*, ἤτοι σπουδαιοτάτων ἀρχόντων τῆς πολιτείας αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ τῶν δεδωκότων αὐτοῖς τὰς εὐθύνας λοιπῶν ἀρχόντων, ὡς νομίζει ὁ κ. Vollmöller [2].

Ὁ δὲ πομπώδης, ἐπιδεικτικὸς καὶ πολυτελὴς οὗτος τρόπος τῆς ταφῆς ἔχει πολὺ τὸ Θεσσαλικόν, μάλιστα δ' ἡ χρῆσις τῆς λέξεως ***θήκη*** ἀντὶ τάφου ἢ μνημείου, ἧς συχνὴν μνείαν ἀπαντῶμεν ἐν Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς [3].

Ἐκ τούτου φαίνεται πιθανὸν ὅτι ὁ Πλάτων, ἢ ὁ γράψας τοὺς Νόμους, θὰ εἶδεν ἐν Θεσσαλίᾳ τοιαύτην πομπὴν καὶ τρόπον ταφῆς, οἷα μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας καὶ ἀληθείας πρὸς τὰ πράγματα περιγράφει.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 14ῃ Ἰανουαρίου 1909.

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΛΟΣ

[1] *Νόμων ιβ'* 947 b-e.

[2] *Ἔ. ἀ.* 52 σημ. 2. Ἡ προτέρα γνώμη τοῦ Rohde, ἣν ἀναιρεῖ ὁ Vollmöller, φαίνεται πιθανωτέρα. Περὶ τῶν ἀρχόντων τούτων βλ. καὶ τὰ ὑφ' ἡμῶν γραφέντα ἐν τῇ πραγματείᾳ ἡμῶν «***Ζητήματα τοῦ Ἀττικοῦ Δικαίου.*** II *Περὶ τῶν εὐθυνῶν τῶν ἀρχόντων*» ἐν Ἀθήναις 1900 σελ. 34 καὶ σημ. 7, σελ. 35, σελ. 109 σημ. 2.

[3] Inscriptiones Graecae IX pars II ἀριθμ. 426 (Φερῶν) «*Κρατιδαία* ***θείκα***» 427 (Φερῶν) «*ἐπέθεικε καὶ τὰν* ***θείκαν*** *μναμμιεῖον*» 428 (Φερῶν) «***θεῖκαι***».

ΤΙΣ Η ΝΗΣΟΣ ΨΥΤΤΑΛΕΙΑ;

Ὁ καθηγητὴς κ. K. J. Beloch ἐν διατριβῇ αὐτοῦ περὶ τῆς ἐν Σαλαμῖνι Ναυμαχίας (Klio 1908 σελ. 477) ὑποστηρίζει ὅτι Ψυττάλεια ἐκαλεῖτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ ἐν τοῖς στενοῖς νησὶς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἔνθα νῦν τὸ λοιμοκαθαρτήριον, ἡ δὲ κακῶς σήμερον, κατὰ τὸν κ. Beloch, ὀνομαζομένη Ψυττάλεια (κοινῶς Λυψοκουτάλα) ἦτο ἡ Κέος, ἅπαξ μόνον παρ' Ἡροδότῳ ἀναφερομένη. Τὴν ὀνοματοθεσίαν ταύτην προσαρμόζει εἰς τὴν θεωρίαν τῆς κατὰ τὸν ἄξονα τῶν στενῶν ἀντιπαρατάξεως τῶν ἀντιπάλων στόλων, ἣν οὕτω ἀποδέχεται. (Πρβλ. ἐν τούτοις Beloch - Griech. Gesch. I 375). Καὶ ἄλλοτε, νομίζω, εἶχεν ἐγερθῇ ἀμφιβολία τις περὶ τῆς θέσεως τῆς Ψυτταλείας.

Ἡ γνώμη αὕτη φαίνεταί μοι ἐντελῶς πεπλανημένη, νομίζω δὲ τοὐναντίον ὅτι ὀρθῶς ὀνομάζεται Ψυττάλεια ἡ γνωστὴ σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα Λυψοκουτάλα νησίς.

Ἐξετάσωμεν ἀληθῶς τὴν γνώμην ταύτην πρῶτον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ναυμαχίαν εἰς ἣν ἡ νησὶς αὕτη σπουδαίως παρενέβη, παρορῶντες τὴν ἀναλογίαν ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς παλαιᾶς ὀνομασίας ***Ψυττάλεια*** καὶ τῆς συγχρόνου ***Λυψοκουτάλα***.

Ὁ Ἡρόδοτος διακρίνει χρονολογικῶς πρὸ τῆς ναυμαχίας δύο κινήσεις τοῦ ἐν Φαλήρῳ εὑρισκομένου περσικοῦ στόλου. Πρῶτον, μετὰ τὸ πολεμικὸν συμβούλιον καθ' ὃ συνεζητήθη ἂν εἶνε συμφέρουσα ἡ ναυμαχία, «ἐπειδὴ δὲ παρήγγελλον ἀναπλώειν, ἀνῆγον τὰς νέας ἐπὶ τὴν Σαλαμῖνα καὶ παρεκρίθησαν διαταχθέντες κατ' ἡσυχίην» (VIII 70) καὶ δεύτερον, μετὰ τὴν κίνησιν ταύτην, καὶ τὴν ἀναγγελίαν ἣν ἔφερεν εἰς τὸν Ξέρξην ὁ Σίκκινος, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἐσκόπουν νὰ διαφύγωσιν ἐκ τῶν στενῶν πρὸς τὸν πορθμόν, «τοῦτο μὲν ἐς τὴν νησῖδα τὴν Ψυττάλειαν, μεταξὺ Σαλαμῖνός τε κειμένην καὶ τῆς ἠπείρου, πολλοὺς τῶν Περσέων ἀπεβίβασαν, τοῦτο δέ, ἐπειδὴ ἐγένοντο μέσαι νύκτες, ἀνῆγον μὲν τὸ ἀπ' ἑσπέρης κέρας κυκλούμενοι πρὸς τὴν Σαλαμῖνα, ἀνῆγον δὲ οἱ ἀμφὶ τὴν Κέον τε καὶ τὴν Κυνόσουραν τεταγμένοι, κατεῖχόν τε μέχρι Μουνυχίης πάντα τὸν πορθμὸν τῇσι νηυσὶν» (VIII 76). Ἡ πρώτη κίνησις δὲν εἶνε ἀναμφιβόλως, ὡς οἱ παραδεχόμενοι τὴν κατὰ μῆκος τῶν στενῶν παράταξιν νομίζουσι, κίνησις σκοποῦσα τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν πόρων. Ἀληθῶς ἡ κίνησις αὕτη ἐγένετο πρὸ τῆς ἀναγγελίας τοῦ Σικκίνου καὶ μετὰ τὸ πολεμικὸν συμβούλιον κατὰ τὸ ὁποῖον μόνον περὶ τοῦ ὠφελίμου ἢ οὔ τῆς ναυμαχίας, οὐδόλως δὲ περὶ ἀποκλεισμοῦ τῶν Ἑλλήνων συνεζήτησαν, ὡς φαίνεται ἐξ ὅλης τῆς παρ' Ἡροδότῳ ἀφηγήσεως τῶν κατὰ τὸ συμβούλιον διαμειφθέντων (VIII 67 καὶ ἑφ.) καὶ τοῦτο διότι δὲν ὑπώπτευον μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης πιθανὴν φυγὴν τῶν Ἑλλήνων. Ἀφ' ἑτέρου παρατηρητέον ὅτι καίτοι ἡ κίνησις αὕτη ἔλαβε χώραν ἐν καιρῷ ἡμέρας, ἀφοῦ ἡ ναυμαχία ἀνεβλήθη διότι οἱ Πέρσαι ὑπελόγιζον ὅτι δὲν θὰ ἐπήρκει ἡ ἡμέρα διὰ νὰ ναυμαχήσωσιν, ἐν τούτοις κατὰ τὴν νύκτα ἀκόμη οἱ Ἕλληνες «ἤδεσαν δ' οὔκω, ὅτι σφέας περιεκυκλοῦντο τῇσι νηυσὶν οἱ βάρβαροι, ἀλλ' ὥσπερ τῆς ἡμέρης ὥρεον αὐτοὺς τεταγμένους, ἐδόκεον κατὰ χώρην εἶναι» (VIII 78). Δεδομένου ἑπομένως ὅτι κρύφα ἐν καιρῷ ἡμέρας ἦτο ἀδύνατον νὰ εἶχον ἀποκλεισθῇ οἱ Ἕλληνες, εἶνε φανερὸν ὅτι ἡ πρώτη κίνησις τῶν Περσῶν δὲν εἶχε σκοπὸν τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν Ἑλλήνων οἵτινες ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐγνώριζον ὅτι οὐδαμῶς ἀπεκλείοντο ὑπὸ τοῦ Περσικοῦ στόλου, ἐνῷ τὴν αὐγὴν ἀκόμη συνεζήτουν περὶ φυγῆς, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τῶν πλοίων ἐπιβίβασιν τῶν πληρωμάτων καὶ τὴν καθόλου παρασκευὴν καὶ προδιάταξιν τοῦ στόλου διὰ τὴν ἀναβληθεῖσαν κατόπιν ναυμαχίαν («παρεκρίθησαν». Πρβλ. Αἰσχ. Πέρσαι 369-387). Ἡ δευτέρα ὅμως

κίνησις τῶν Περσῶν, ἡ προκληθεῖσα ἐκ τῆς ἀναγγελίας τοῦ Σικκίνου, εἶνε ἡ καθαρῶς ἀποκλειστικὴ κίνησις, περιλαμβάνουσα καὶ τὴν κατάληψιν τῆς Ψυτταλείας (Πρβλ. Πλουτ. Θεμ. 12, — Ἀριστ. 8), — σκοπούσης τὴν αἰχμαλώτισιν τῶν Ἑλλήνων οἵτινες ἤθελον ἐκεῖ προσφύγει καὶ τὴν παροχὴν βοηθείας εἰς τοὺς ἑαυτῶν (Ἡροδ. VIII 76, Αἰσχ. Πέρσ. 450).

Βεβαιωθέντος ἤδη ὅτι ἡ κατάληψις τῆς Ψυτταλείας, ἥτις δὲν περιελήφθη εἰς τὴν πρώτην κίνησιν, τὴν πρὸς ναυμαχίαν, ἀλλ' εἰς τὴν δευτέραν τὴν καθαρῶς ἀποκλειστικήν, ἦτο πολεμικὴ ἐπιχείρησις ἥτις, ἐκτὸς τῆς στρατηγικῆς αὐτῆς σημασίας δι' ὃν ἀνωτέρω λόγον, εἶχεν ἐπίσης ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, παρατηροῦμεν ὅτι:

α') Πᾶσαι αἱ ἀποκλειστικαὶ κινήσεις τῶν Περσῶν, ἐν αἷς καὶ ἡ κατάληψις τῆς Ψυτταλείας, ἔδει νὰ εἶχον ἐντελῶς διαφύγει τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτο ὅμως ἐδείχθη ἐντελῶς ἀδύνατον ὑπὸ τοῦ Goodwin — (Pap. of the American School of Clas. Stud. at Athens Τόμ. I σελ. 241, καὶ Harvard Stud. in Clas. Phil. Τόμ. XVII σελ. 75, Πρβλ. ὁμ. Raase — Die Schlacht bei Salamis, Rostok 1904, Grundy — Journ. of Hell. Stud XVII σελ. 223, Ῥεδιάδη — Ἡ ἐν Σαλαμῖνι Ναυμαχία «Ἁρμονία» 1901) ἀφοῦ ἀκόμη τὴν πρωΐαν οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον γνῶσιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς μόλις τὴν αὐγὴν ἐπληροφορήθη παρὰ τοῦ Ἀριστείδου καὶ τῆς κατ' Αἰακίδας ἀποδημησάσης νηὸς ὅτι πράγματι συνετελέσθη ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τῶν Περσῶν, τὸν ὁποῖον αὐτὸς διὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Σικκίνου προὐκάλεσε καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ περιελαμβάνετο καὶ ἡ κατάληψις τῆς Ψυτταλείας, «τὰ γὰρ ἐγὼ ἐδεόμην γενέσθαι, αὐτὸς αὐτόπτης γενόμενος ἥκεις» (Ἡροδ. VIII 80) καὶ «οὐδενὸς προειδότος τὴν κύκλωσιν» (Πλουτάρχ. Ἀριστ. 8) ἐδέησε δὲ νὰ ἐπικυρωθῇ ἡ πληροφορία αὕτη ὑπὸ τῆς αὐτομολησάσης τηνίας νηὸς Παναιτίου τοῦ Σωσιμένους ὅπως γείνῃ πιστευτὸς ὁ ἀποκλεισμός, ὅταν πλέον διέφαινεν ἡ ἠώς (Ἡροδ. VIII 82). Ἡ ἀπόστασις ὅμως τῆς νησῖδος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἀπὸ τῆς ἀπέναντι ἀκτῆς ἔνθα ἦτο ἡ πόλις τῆς Σαλαμῖνος, βρίθουσα Ἀθηναίων καὶ συμμάχων πολεμιστῶν καὶ γυναικοπαίδων, δὲν ὑπερβαίνει τὰ 420 μέτρα (Admiralty Charts — Salamis Strait N° 894). Εἶνε ἑπομένως φανερὸν ὅτι ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν πόρων ἦτο ἐξωτερικός, πρὸ παντὸς ὅμως ὅτι ἦτο ἐντελῶς ἀδύνατον οὐ μόνον νὰ διαφύγῃ τοὺς Ἕλληνας ἡ κατάληψις τῆς νησῖδος τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἀλλὰ καὶ ἀκόμη, ὅταν ὁ ἀποκλεισμὸς ἐγνώσθη αὐτοῖς ὑπὸ Ἀριστείδου καὶ τῶν ἄλλων δύο πλοίων, νὰ μὴ ἐξακριβώσωσι τὴν πληροφορίαν ταύτην, ἀφοῦ ὀλίγα μόνον μέτρα ἐχώριζον αὐτοὺς ἀπὸ τῆς καταληφθείσης νησῖδος, ἂν αὕτη ἦτο ἡ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Καὶ ἂν ἀκόμη δεχθῶμεν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐντὸς μόνον τοῦ ὅρμου τοῦ Ἀμπελακίου ἦτο ὁλόκληρος ἠγκυροβολημένος, τοῦθ' ὅπερ ἐδείξαμεν ἀδύνατον (Ἡ ἐν Σαλαμ. Ναυμ. ἔ. ἀ.), καὶ ἂν ἀκόμη ἀπορρίψωμεν ἀβασανίστως τὴν θεωρίαν τοῦ κ. Νέγρη περὶ τῆς ἀνυψώσεως τῆς στάθμης τῆς θαλάσσης, καθ' ἣν ἡ νησὶς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἦτο κατὰ τὰ μηδικὰ ἡνωμένη εἰς χερσόνησον πρὸς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν τῆς Σαλαμῖνος (Athen. Mitt. 1904, Delos et la transgression actuelle des mers, 1907), πάλιν εἶνε ἀδύνατον νὰ δεχθῇ τις ὅτι εἰς ἀπόστασιν 400 μόλις μέτρων, ἐνώπιον τῶν ἐν ἐσχάτῳ κινδύνῳ καὶ διαρκεῖ ἐγρηγόρσει εὑρισκομένων Ἑλλήνων εἰσέπλευσε καὶ παρήλασε πρὸ τῶν ὀμμάτων αὐτῶν μέγας ἀριθμὸς πλοίων, ἐγένετο ἀπόβασις καὶ κατάληψις τῆς νησῖδος τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ ἐτηρήθη αὕτη κατειλημμένη μέχρι τῆς μάχης, χωρὶς οὐδεὶς νὰ ἀντιληφθῇ τι, μάλιστα ἀφοῦ φυσικὸν εἶνε ὁ Θεμιστοκλῆς ὅστις θὰ ἀνέμενε νὰ ἴδῃ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Σικκίνου ἐξαιρετικὴν ὅλως νὰ ἐξήσκει ἐπαγρύπνησιν. Τοὐναντίον ὅμως, ἐὰν αἱ ἀποκλειστικαὶ κινήσεις ἐγένοντο κατὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς πόρους, ἠδύναντο αὗται νὰ διαφύγωσι τοὺς Ἕλληνας, ἡ δὲ κατάληψις τῆς σημερινῆς Λυψοκουτάλας, ἐπιχείρησις περιλαμβανομένη ὡς εἴδομεν εἰς τὰς ἀποκλειστικάς, ἠδύνατο πράγματι νὰ συντελεσθῇ χωρὶς νὰ γείνῃ τοῦτο καταληπτὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας, χάρις εἰς τὴν μεγάλην ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου ἀπόστασίν της καὶ τὴν γειτνίασιν αὐτῆς πρὸς τὸ περσικόν.

β') Δεδομένου ὅτι ἡ κατάληψις τῆς νήσου ταύτης ἔμελλε ταὐτοχρόνως νὰ ὑποβοηθήσῃ τοὺς Πέρσας κατὰ τὴν μάχην, ἔδει αὕτη βεβαίως νὰ ἔκειτο εἰς

μέρος τοιοῦτον ὥστε, ἂν οἱ Ἕλληνες ἐπειρῶντο νὰ διαφύγωσιν, νὰ συνεπλέκοντο ἀσφαλῶς πρὸς τοὺς Πέρσας. Τῶν Ἑλλήνων ὅμως ὄντων ἠγκυροβολημένων ἐν τῷ ὅρμῳ τῆς Σαλαμῖνος (Ἀμπελάκι), οὐδὲν πρόσκομμα εἰς τὴν φυγήν των ἠδύνατο νὰ παρεμβάλῃ ἡ κατάληψις τῆς νησῖδος τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, οὐδεμία ναυμαχία θὰ συνήπτετο παρ' αὐτὴν καὶ ἑπομένως οὐδεμίαν ὠφέλειαν θὰ προσεπορίζετο ὁ Ξέρξης ἐκ τῆς καταλήψεως αὐτῆς. Τοὐναντίον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ εἶνε φανερὸν ὅτι συνέφερεν εἰς τὸν Ξέρξην ἡ κατάληψις τῆς Λυψοκουτάλας, ἥτις ἀληθῶς ἵσταται ὡς φρουρὸς ἀκριβῶς εἰς τὴν ἔξοδον τῶν στενῶν πρὸς ἣν θὰ ἔφευγον οἱ Ἕλληνες καὶ παρὰ τὴν ὁποίαν ἀσφαλῶς τότε θὰ συνήπτετο μάχη κρατερά.

γ΄) Κατά τινα πληροφορίαν, ἥτις, καίτοι ἀμφισβητηθεῖσα ὑπὸ τῶν Κορινθίων, ἐν τούτοις πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὁ Ἀδείμαντος κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς μάχης ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸς τὸ Σκιράδιον καὶ τὴν Ἐλευσῖνα (Ἡρόδ. VIII 94. — Lolling. Mitt. d. deutsch. Arch. Inst. in Athen I σ. 127, — Milchhöfer. K. v. A. VII-VIII. σελ. 32). Ἐὰν ἡ καταληφθεῖσα νησὶς ἦτο ἡ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ἤθελεν εἶσθαι ὅλως ἀδύνατον ἀπὸ τοῦ ὅρμου τοῦ Ἀμπελακίου νὰ διαφύγῃ οὗτος πρὸς τὸ Σκιράδιον, ἀφοῦ κατ' ἀνάγκην ὤφειλεν ἐν καιρῷ ἤδη ἡμέρας νὰ διέλθῃ πρὸ τῆς νησῖδος ταύτης, παρ' ἣν τὸ πλεῖστον τοῦ περσικοῦ στόλου ἔδει νὰ ᾖ συνηγμένον, «ἐν γὰρ δὴ πόρῳ τῆς ναυμαχίης τῆς μελλούσης ἔσεσθαι ἐκέετο ἡ νῆσος» (Ἡρόδ. VIII. 76) καὶ «ὁ πλεῖστος ὠθισμὸς καὶ τῆς μάχης τὸ κρατερώτατον ἔοικε περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον γενέσθαι» (Πλουτ. Ἀριστ. 9). Μόνον ἐὰν ἡ καταληφθεῖσα νησὶς ἦτο ἡ Λυψοκουτάλα ἠδύνατο ὁ Ἀδείμαντος νὰ ἐλπίσῃ εἰς τοιαύτην φυγήν. Οὐδ' ἐτράπη οὗτος εἰς φυγὴν ναυμαχῶν, ἅτε «ἀειράμενος τὰ ἱστία», ὧν τότε, ὡς γνωστόν, δὲν ἐποιοῦντο χρῆσιν κατὰ τὴν μάχην ἀλλὰ κατὰ τὴν θαλασσοπλοΐαν.

δ΄) Εἶνε ἐπίσης ἐξηκριβωμένον ὅτι ὁ Ἀριστείδης παραλαβὼν πολλοὺς τῶν ὁπλιτῶν οἵτινες παρὰ τὴν ἀκτὴν «Σαλαμηνίης χώρης» ἦσαν παρατεταγμένοι, ἀπέβη περὶ τὸ τέλος τῆς μάχης εἰς τὴν κατειλημμένην ἤδη νῆσον, καταστρέψας ὁλόκληρον τὴν ἐκεῖ ἀφεθεῖσαν φρουρὰν τῶν εὐγενῶν Περσῶν (Ἡρόδ. VIII, 95, Αἰσχ. Περσ. 448). Ἡ Ψυττάλεια ἑπομένως παρέκειτο τῇ Σαλαμινίῃ *χώρῃ*, ἐνῷ ἡ νησὶς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου παράκειται τῇ *πόλει* τῆς Σαλαμῖνος καὶ οἱ ὁπλῖται θὰ ἐλαμβάνοντο ἐκ τοῦ πλησίον στρατοπέδου καὶ δὲν θὰ ἦσαν παρατεταγμένοι εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς χώρας τῆς Σαλαμῖνος. Δύναταί τις ἑπομένως νὰ εἰκάσῃ ὅτι καὶ τὸ ἐδάφιον τοῦτο μᾶλλον εἰς τὴν Λυψοκουτάλαν προσαρμόζεται, παρ' ἣν αἱ μακρὰν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου ἀκταὶ τῆς Κυνοσούρας.

ε΄) Ἡ Ψυττάλεια χαρακτηρίζεται ὡς τὸ σημεῖον περὶ ὃ ὑπετίθετο ὅτι τὸ κρατερώτερον τῆς μάχης θὰ ἐλάμβανε χώραν καὶ ἑπομένως ὁ ζέφυρος ἀπὸ τοῦ σημείου ἐκείνου ἔδει νὰ εἶχε φέρῃ τὰ ναυάγια εἰς τὴν Κωλιάδα ἄκραν (Ἡρόδ. VIII. 96), περὶ τὴν θέσιν δ' ἐκείνην θὰ ἐστήθη βεβαίως καὶ τὸ τρόπαιον. Εἶνε ὅμως ἀδύνατον ἀπὸ τῆς νησῖδος τοῦ Ἁγ. Γεωργίου νὰ ἀχθῶσι τὰ ναυάγια εἰς τὴν Κωλιάδα ἄκραν, πέραν τοῦ Παλαιοῦ Φαλήρου (Milchhöfer K. v. A. II. σ. 2), ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως καὶ τῆς παρεμπιπτούσης ἀττικῆς ἀκτῆς τοῦ Κεράμου. Ἀφ' ἑτέρου εἶνε γνωστὸν ὅτι τρόπαιον ἠγέρθη καὶ ἐπὶ τῆς Κυνοσούρας (Παυσ. I, 36. 1. Ἐφημ. Ἀρχ. 1884, σελ. 169, Milchhöfer K. v. A. VII. 27), τῆς τροπαίας τουτέστιν ἄκρας, γνωστῆς καὶ ἐκ τῆς λατρείας τοῦ Διὸς Τροπαίου (C. I. A. II. 467), ἥτις κατὰ τὸν χρησμὸν τοῦ Βάκιδος (Ἡρόδοτος VIII, 77) ἀποτελεῖ μετὰ τῆς Μουνυχίας τὰ ὅρια τῆς περσικῆς παρατάξεως (Loeschcke — Ephorosstudien ἐν Jahrb. f. Cl. Phil. 1887 σ. 25). Παρὰ τὴν Κυνόσουραν ὅμως κεῖται ἡ Λυψοκουτάλα, οὐχὶ δὲ ἡ νησὶς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, μεγάλως ἀπὸ ταύτης ἀπέχουσα.

ϛ΄) Δεδομένου ὅτι παρὰ τὴν καταληφθεῖσαν νησίδα ἔμελλε νὰ ᾖ τῆς μάχης τὸ κρατερώτατον, ὅτι παρὰ ταύτην φαίνεται ὅτι ἔλαβον χώραν ὅσα ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος (VIII, 91) καὶ τέλος ὅτι οἱ Αἰγινῆται οἵτινες ἠρίστευσαν κατὰ τὴν ναυμαχίαν (Ἡρ. VIII, 93) καὶ «ὑποστάντες ἐν τῷ πορθμῷ ἔργα ἀπεδέξαντο λόγου ἄξια», κατεῖχον τὸ δεξιὸν τῆς ἑλληνικῆς παρατάξεως (Διόδωρος XI, 13), εἶνε φανερὸν ὅτι ἡ Ψυττάλεια καὶ ὁ πορθμὸς εἰς τὸ δεξιὸν τῆς ἑλληνικῆς παρατάξεως, ὅπου ἡ Λυψοκουτάλα, δέον νὰ ζητηθῇ καὶ οὐχὶ εἰς τὸ ἀριστερὸν ὅπερ κατεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ὅπερ ἔδει νὰ στηρίζηται εἰς τὴν νησῖδα τοῦ Ἁγ. Γεωργίου.

ζ') Ὁ κ. Beloch ὀνομάζων τὸν Ἁγ. Γεώργιον Ψυττάλειαν κατ' ἀνάγκην, οὐ μόνον δέχεται τὸν νυκτερινὸν εἴσπλουν τοῦ περσικοῦ στόλου ἐν τοῖς στενοῖς, ὅστις γενικῶς σχεδὸν ἀπεκρούσθη, ἀλλὰ καὶ καθιστᾷ αὐτὸν ἔτι μᾶλλον ἀπίθανον, ἀφοῦ τῆς καταλήψεως τῆς Ψυτταλείας γενομένης πρὸ τοῦ μεσονυκτίου (VIII, 76), ὁ εἴσπλους τοῦ περσικοῦ στόλου, ἀπαραίτητος πρὸς τοῦτο, ἔδει νὰ ἔχῃ γείνῃ καὶ οὗτος ἀκόμη πρὸ τοῦ μεσονυκτίου, ὁπότε ἡ ἐπαγρύπνησις τῶν Ἑλλήνων θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως ἔτι μείζων.

η') Ἐπὶ πλέον ὁ κ. Beloch ἐν τῇ Λυψοκουτάλᾳ ἀνευρίσκει τὴν Κέον. Παρ' ὅλην τὴν ἀμφιβολίαν ἥτις ἠγέρθη περὶ τὴν Κέον ταύτην, δὲν δύναταί τις νὰ παρίδῃ τὸν πλεονασμὸν ὅστις θὰ ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἐκφράσει τοῦ Ἡροδότου, ἂν δεχθῇ τὴν γνώμην τοῦ κ. Beloch. Διότι ὁ Ἡρόδοτος θέλων νὰ περιγράψῃ τὰ ἀποκλειστικὰ μέτρα τῶν Περσῶν, οὐδέποτε διὰ τοῦ «ἀμφὶ τὴν Κέον τε καὶ τὴν Κυνόσουραν» θὰ ἐξέλεγε δύο ὀνόματα θέσεων τόσον πλησίον ἀλλήλαις κειμένων ὥστε νὰ ὁρίζωσι τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς θέσιν, ἵνα σημαίνῃ τὴν πρὸς ἓν σημεῖον ἀποκλειστικὴν προσπάθειαν τῶν Περσῶν. Θὰ ἤρκει μόνον ἡ Κέος, ἂν αὐτὴ ἦτο ἡ Λυψοκουτάλα ἢ μόνον ἡ Κυνόσουρα πρὸς τοῦτο.

Ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὴν παρεχομένην τοπογραφίαν τῆς νήσου καὶ τὰς σχετικὰς περιγραφάς.

Ὁ Αἰσχύλος περιγράφει τὴν καταληφθεῖσαν νησῖδα ὡς ἑξῆς (Περσ. 445):

νῆσός τίς ἐστι, πρόσθε Σαλαμῖνος πόρων
βαία, δύσορμος νηυσίν, ἣν ὁ φιλόχορος
Πὰν ἐμβατεύει, ποντίας ἀκτῆς ἔπι.

Ἐντεῦθεν παρατηροῦμεν:

θ') ὅτι ἡ καταληφθεῖσα νῆσος κατ' Αἰσχύλον ἔκειτο «πρόσθε Σαλαμῖνος πόρων». Ἡ λέξις «πρόσθε» συμπίπτει νὰ χαρακτηρίζῃ τὴν θέσιν τῆς Ψυτταλείας καὶ παρὰ Πλουτάρχῳ (Ἀριστ. 9, «πρὸ τῆς Σαλαμῖνος, ἐν τῷ πόρῳ») καὶ παρὰ Παυσανίᾳ (I. 36. 2, «πρὸ τῆς Σαλαμῖνος») καὶ παρὰ Πλινίῳ (N. H. IV. 62 «ante eam», τὴν Σαλαμῖνα), νοεῖται δὲ δι' αὐτῆς ὅτι ἡ νῆσος εὑρίσκετο πρὸ τῆς Σαλαμῖνος διὰ τὸν ἐκ Πειραιῶς εἰς Σαλαμῖνα ἐρχόμενον. Ἀληθῶς δὲ πρώτην οὕτω βαίνων τις συναντᾷ τὴν Λυψοκουτάλαν, αὕτη δὲ σχηματίζει καὶ δύο πόρους, μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Κυνοσούρας ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς Ἀττικῆς ἀκτῆς τοῦ Κεράμου. Ὁ Αἰσχύλος τοὺς πόρους τούτους χαρακτηρίζει ὡς «ἐναλίους» (451). Ἡ λέξις αὕτη χαρακτηρίζει ἐπίσης τὴν Κυνόσουραν ἐν τῷ χρησμῷ τοῦ Βάκιδος (Ἡρόδ. VIII. 77), ὁ δὲ Sichler (Trass. of Am. Phil. Ass 1887 σ. 110) ἀνευρίσκει ὅτι ὁ Ἡρόδοτος γράφων εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὸν Αἰσχύλον. Ὥστε τῆς Κυνοσούρας θεωρουμένης ὡς ἐναλίας, παρὰ ταύτην δέον νὰ ζητηθῇ καὶ ἡ νησὶς ἥτις σχηματίζει τοὺς ἐναλίους πόρους. Ἡ νησὶς ὅμως τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, οὔτε «πρόσθε Σαλαμῖνος πόρων» κεῖται, οὔτε ἐναλίους πόρους σχηματίζει, ὡς ἡ Λυψοκουτάλα.

ι') Ὁ Αἰσχύλος ἀκόμη ὁρίζει αὐτὴν «ποντίας ἀκτῆς ἔπι». Παρὰ τὴν νησῖδα τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, εὑρισκομένην εἰς τὸ βάθος τῶν γαληνιώντων στενῶν, μέσῳ λίμνης σχεδόν, οὐδαμοῦ ὑπάρχει ποντία ἀκτή, ἀλλ' οὔτε φαίνεται ὁ πόντος. Περὶ τὴν Λυψοκουτάλαν ὅμως αἱ ἀκταὶ τῆς Ἀττικῆς πρὸς νότον καὶ τῆς Σαλαμῖνος εἶνε ἀληθῶς πόντιαι, πάντες δ' ὅσοι παρέτυχον ἐκεῖ πνεόντων νοτίων ἀνέμων ἀναγνωρίζουσιν ὅτι τὸ θέαμα τῶν ὀγκωδῶν κυμάτων ἅτινα ἐκσπῶσιν ἐπὶ τῶν βραχωδῶν ἀκτῶν, δικαιολογεῖ τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν ὡς ποντίων.

ια') Ἡ καταληφθεῖσα νησὶς χαρακτηρίζεται ὡς «δύσορμος νηυσίν». Πέριξ ὅμως τῆς νησῖδος τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, κειμένης εἰς τὸ βάθος τῶν στενῶν καὶ προφυλασσομένης κύκλῳ ὑπὸ τῶν πλησίον ἀκτῶν, τὰ ὕδατα βάθους δύο ὀργυιῶν καὶ ὁ ἐξ ἄμμου βυθὸς παρέχουσιν ἀσφαλέστατον περὶ τὴν νῆσον ἀγκυροβόλιον, ἰδίᾳ πρὸς νότον καὶ λίβα, ἡ δ' ἀπόβασις εἶνε πανταχοῦ καὶ ὑπὸ οἱονδήποτε πνέοντα ἄνεμον εὐκολωτάτη· διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀρχαιότατα ἐξετιμήθη ὡς *εὔορμος* ὑπὸ τῶν Φοινίκων οἵτινες ἐξέλεξαν αὐτὴν ὡς σταθμὸν καὶ ἐπ' αὐτῆς κατειργάζοντο τὴν πορφύραν (Πρβλ. Σ. Λάμπρου — Ἱστορ. Μελετήματα: οἱ Φοίνικες ἐν Ἁγίῳ Γεωργίῳ τῷ παρὰ τῇ Σαλαμῖνι. Maspero — Hist. Anc. des peuples de l'Orient Class. II σ. 582. — V. Bérard. L'Odyssée et les Phéniciens Τόμ. I), εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι οἱ Φοίνικες διὰ σταθμοὺς αὐτῶν ἐξέλεγον πάντοτε ἀσφαλῆ ἀγκυροβόλια (V. Bérard ἔ. ἀ). Ἀληθῶς ὅμως «δύσορμος νηυσίν» εἶνε ἡ Λυψοκουτάλα ἥτις πανταχόθεν περιβάλλεται ὑπὸ βαθέων ὑδάτων, 17-29 ὀργυιῶν βάθους (Admiralty Charts Nº 894), εἶνε δὲ σχεδὸν ἀπρόσιτος ἕνεκα τοῦ βραχώδους καὶ ἀπορρῶγος τῶν ἀκτῶν

αὐτῆς, οὕτως ὥστε παρὰ τὴν Λυψοκουτάλαν ἕνεκα τοῦ μεγάλου βάθους τῶν ὑδάτων καὶ τοῦ σφοδροτάτου ἀνέμου ὅστις συνηθέστατα ἐκεῖ πνέει ῥιπαῖος, οὐδὲν πλοῖον ἠδύνατο, ἀλλ' οὔτε καὶ εὔλογον εἶνε, νὰ ζητήσῃ ἀγκυροβόλιον.

ιβ') Ἡ νῆσος χαρακτηρίζεται ἐπίσης ὡς «βαία». Συγκρίνων τις τὰς δύο νήσους, τὴν Λυψοκουτάλαν τουτέστι καὶ τὴν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ἀμέσως ἀντιλαμβάνεται ὅτι μᾶλλον ἡ πρώτη, ἐντελῶς ἄσημος, ἐδικαιοῦτο τοῦ ὀνόματος τούτου, τοὐλάχιστον πρὸ τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμῖνος, τῆς δευτέρας οὔσης ἀναμφιβόλως μᾶλλον ἀξιολόγου ἕνεκα τῆς γειτνιάσεώς της πρὸς τὴν πόλιν τῆς Σαλαμῖνος κατὰ τὰ μηδικά, ἀκόμη δ' ἀπὸ τῶν Φοινίκων κεκτημένης σημασίαν τινά.

ιγ') Τὴν νῆσον ταύτην ἐμβατεύει ὁ φιλόχορος Πάν, ὑπῆρξε δὲ καὶ ξόανον αὐτοῦ ἐπ' αὐτῆς (Παυσ. I, 36, 2). Εἶνε γνωστὸν ὅτι ἡ Λυψοκουτάλα καὶ νῦν ἀκόμη παρέχει βοσκὴν εἰς τὰ ποίμνια, ἐνοικιαζομένη ἑκάστοτε πρὸς τοῦτο, συμπεραίνω δ' ὅτι ὁμοίως καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα θὰ ἦτο.

Ἀφ' ἑτέρου ὁ Στράβων λέγει «εἶτα τὸ Θριάσιον πεδίον καὶ ὁ ὁμώνυμος αἰγιαλὸς καὶ δῆμος· εἶθ' ἡ ἄκρα ἡ Ἀμφιάλη καὶ τὸ ὑπερκείμενον λατόμιον καὶ ὁ εἰς Σαλαμῖνα πορθμὸς ὅσον διστάδιος, ὃν διαχοῦν ἐπειρᾶτο Ξέρξης, ἔφθη δὲ ἡ ναυμαχία γενομένη καὶ φυγὴ τῶν Περσῶν. Ἐνταῦθα δὲ καὶ αἱ Φαρμακοῦσαι, δύο νησία, ὧν ἐν τῷ μείζονι Κίρκης τάφος δείκνυται. Ὑπὲρ δὲ τῆς ἀκτῆς ταύτης ὄρος ἐστὶν ὃ καλεῖται Κορυδαλλὸς καὶ δῆμος οἱ Κορυδαλλεῖς· εἶθ' ὁ Φώρων λιμὴν καὶ ἡ Ψυττάλεια, νησίον ἐρῆμον πετρῶδες, ὅ τινες εἶπον λήμην τοῦ Πειραιῶς, πλησίον δὲ καὶ ἡ Ἀταλάντη, ὁμώνυμος τῇ περὶ Εὔβοιαν καὶ Λοκροὺς καὶ ἄλλο νησίον ὅμοιον τῇ Ψυτταλείᾳ καὶ τοῦτο· εἶθ' ὁ Πειραιεύς» (IX, 395). Παρατηροῦμεν ἐντεῦθεν ὅτι:

ιδ') Εἶνε φανερὸν ὅτι ἡ παράθεσις τῶν τόπων τούτων γίνεται κατὰ σειρὰν διὰ περιηγητὴν ἐρχόμενον ἐξ Ἐλευσῖνος εἰς Πειραιᾶ. Καὶ ἡ μὲν Ἀμφιάλη ἔκειτο εἰς τὸ σημερινὸν Πέραμα, ἔνθα καὶ τὸ ἀρχαῖον λατόμιον (Lolling Aufs. Curt. gewidmet σ. 6, Goodwin ἔ. ἀ. σ. 256, Raase ἔ. ἀ. σ. 26, Ῥεδιάδη Ἀρχ. Ἐφημ. 1906 σ. 239), τὸν δὲ Φώρων λιμένα ὥρισεν ἤδη ἀσφαλῶς ὁ Milchhöfer (K. v. A. II, σ. 8, 10, 12, VII-VIII σ. 29) ὡς τὸν σημερινὸν ὅρμον τῆς Δραπετζώνας ἢ Κλεφτολίμανο, παρὰ τὸν λιμένα δὲ τοῦτον τοποθετεῖ τὴν Ψυττάλειαν ὁ Στράβων, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ βάθος τῶν στενῶν, ἔνθα κεῖται ἡ νησὶς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Ὁ κ. Beloch τοποθετεῖ τὴν Ἀμφιάλην βορειότερον, εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἐλευσῖνος κατὰ τὴν παλαιὰν ὀνοματοθεσίαν τοῦ Leake (The Demi of Attica τόμ. I σ. 401), χωρὶς νὰ δικαιολογῇ τοῦτο καὶ ὅπως συμφωνήσῃ πρὸς τὴν κατὰ σειρὰν ἀναγραφὴν τῶν διαφόρων τόπων κατὰ Στράβωνα, δέχεται δ' ὅτι τὸ λατόμιον, τὸ ἀκριβῶς ἄνωθι του σημερινοῦ Περάματος ἔνθα ἀναμφιβόλως ἦτο ἡ Ἀμφιάλη, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὑπερκείμενον τῆς ἔναντι τῆς Λέρου ἄκρας τῆς Ἀττικῆς, τῆς κατ' αὐτὸν Ἀμφιάλης, κειμένης εἰς ἀπόστασιν 2 χιλιομέτρων περίπου ἀπὸ τοῦ λατομίου ἐκείνου. Ἐπίσης αὐτοβούλως τοποθετεῖ τὸν λιμένα τῶν Φώρων ἐσωτέρω ἔτι καὶ πλησιέστερον πρὸς τὴν νησῖδα τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ὅπως ἀνταποκριθῇ εἰς τὸν Στράβωνα ὁρίζοντα τὴν Ψυττάλειαν παρὰ τὸν λιμένα τῶν Φώρων. Ἀφ' ἑτέρου ἐπειδὴ ἡ Ψυττάλεια ἔχει περίπου τὸ μέγεθος τῆς νησῖδος τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, θεωρεῖ τὴν Λυψοκουτάλαν ὡς τὸ ἕτερον νησίον, τὸ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερόμενον ὡς ὅμοιον τῇ Ψυτταλείᾳ καὶ ὀνομάζει αὐτὴν Κέον. Εἶνε ὅμως πρόδηλον ὅτι ὁ Στράβων μεταχειρίζεται τὴν λέξιν *ὅμοιον* ἐν σχέσει πρὸς τὸ εἶδος, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς τὸ μέγεθος, ἐννοεῖ δηλαδὴ ὅμοιον τῇ Ψυτταλείᾳ ὅσον ἀφορᾷ τὸ πετρῶδες καὶ ἔρημον αὐτῆς. Ἀναμφιβόλως ὅμως τὸ ἕτερον νησίον, ὅπερ ὡς ἐκ τῆς σμικρότητος αὐτοῦ δὲν ἀναφέρεται ὀνομαστί, εἶνε τὸ παρὰ τὴν Ἀταλάντην (κοινῶς Ταλαντονῆσι) μικρὸν νησίον, πετρῶδες ἀληθῶς καὶ ἔρημον ὡς ἡ Λυψοκουτάλα, ὅπερ, ἄλλως τε, ὡς ἐκ τῶν προφανῶν ἰχνῶν ἅτινα φέρει τῆς διαβρωτικῆς κατεργασίας τῆς θαλάσσης συνάγει τις, εἶχε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μεῖζον μέγεθος, ὁριζόμενον ἤδη ὡς ἴσον τοὐλάχιστον πρὸς τὴν πέριξ τῆς ἐξεχούσης κορυφῆς ἀβαθῆ ῥηχίαν. Ὁ κ. Beloch ἑρμηνεύων τὴν παρὰ Στράβωνι κατὰ σειρὰν παράθεσιν τῶν τόπων τούτων λέγει (σ. 481) «erst Hagios Georgios (Psyttaleia), dann Atalante, das sichtbar wird, sobald man bei Kynosura vorbei ist, endlich das νησίον ὅμοιον τῇ Ψυτταλείᾳ (Κέος = Lipsokutali)». Εἶνε ὅμως δι' ἐμὲ ὅλως ἄπορον

πῶς ἐρχόμενός τις ἐξ Ἐλευσῖνος εἰς Πειραιᾶ μόλις φθάσει εἰς τὴν Κυνόσουραν πρῶτον θὰ ἴδῃ τὴν μέσῳ τῶν ἄλλων δύο νησίων κειμένην Ἀταλάντην καὶ ταύτην θὰ ἀναφέρῃ πρώτην, παρορῶν τὴν ἀμέσως εἰς τὴν ὅρασιν προσπίπτουσαν, πρὸ τοῦ ἀκόμη φθάσῃ εἰς τὴν Κυνόσουραν ἀσυγκρίτῳ λόγῳ μείζονα καὶ ὑψηλοτέραν Λυψοκουτάλαν.

ιε') Ἡ Ψυττάλεια περιγράφεται ἐπίσης ὡς νησίον ἔρημον καὶ πετρῶδες, ὡς ἀληθῶς εἶνε ἡ Λυψοκουτάλα πετρώδης δηλαδή, ἔρημος καὶ ἀπορρώξ, δύσβατος καὶ ἀπόκρημνος, τοῦθ' ὅπερ δὲν χαρακτηρίζει τὴν νησῖδα τοῦ Ἅγ. Γεωργίου, ἥτις, ὡς γνωστόν, δὲν εἶνε πετρώδης καὶ ἐκ τῆς γειτονείας της πρὸς τὴν πόλιν τῆς Σαλαμῖνος ἀναμφιβόλως οὔτε ἔρημος θὰ ἦτο, ἀφοῦ οὔτε σήμερον εἶνε τοιαύτη.

ις') Παρὰ τοῦ Στράβωνος ἐπίσης πληροφορούμεθα ὅτι τὴν Ψυττάλειαν «εἶπόν τινες λήμην τοῦ Πειραιῶς». Εἰς τὸ ὄμμα ὅμως παντὸς ὅστις ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς ἀτενίζει πρὸς τὸ στόμιον τοῦ λιμένος προσπίπτει ὡς ἀληθὴς λήμη τὸ πετρῶδες καὶ ὑψηλὸν νησίον τῆς Λυψοκουτάλας, ὡς ἀληθὲς εἰς τὴν ὅρασιν ἐμπόδιον. Μεταξὺ ὅμως τοῦ Πειραιῶς καὶ τοῦ Ἅγ. Γεωργίου οὐδεμία, οὔτε ὀπτικὴ ἀκόμη σχέσις ὑπάρχει, δικαιολογοῦσα καθ' οἱονδήποτε τρόπον τὴν ἐπωνυμίαν τῆς λήμης.

Τέλος ὁ κ. Beloch παρορῶν τὴν ὑπάρχουσαν ἀναλογίαν μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος ***Ψυττάλεια*** καὶ τοῦ συγχρόνου ***Λυψοκουτάλα***, ἀναλογίαν ὅμως ἣν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν προκειμένου περὶ τῆς νησῖδος Ἀταλάντης (Ταλαντονῆσι) καὶ μὴ ἀποκρούων τὰς ἀντιρρήσεις ἃς προὐκάλεσεν ἡ θεωρία τῆς κατὰ τὸν ἄξονα τῶν στενῶν ἀντιπαρατάξεως τῶν ἐμπολέμων στόλων ἐν γραμμῇ μετώπου, προσαρμόζει τὴν ὀνομασίαν τῆς νησῖδος τοῦ Ἅγ. Γεωργίου ὡς Ψυταλείας εἰς τὴν θεωρίαν ταύτην καὶ τοποθετεῖ τὸ Ἡράκλειον, ὅπερ κατὰ τὸν Διόδωρον ὥριζε τὴν διεύθυνσιν τῆς ἑλληνικῆς παρατάξεως, (XI, 13) παρὰ τὸ σημερινὸν Πέραμα, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ Goodwin, ὅστις πολὺ πρὸ τοῦ Beloch εἶχε θέσει αὐτὸ ἐκεῖ (Papers of the Am. school at Athens Τόμ. I, σ. 239) μετέβαλε γνώμην κατόπιν νεωτέρων ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου ἐργασιῶν (Wilhelm — Ἀρχ. Ἐφημ. 1902 σ. 135, Ῥεδιάδη — Ἀρχ. Ἐφ. 1906 σ. 239), δεχθεὶς ὅτι τοῦτο πράγματι εὑρίσκετο εἰς τὸ βάθος τοῦ κόλπου τοῦ Κερατσινίου, εἰς τὰς ἀνατολικὰς κλιτύας τοῦ λόφου ἔνθα νῦν ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου (Harvard Studies XVII. 75) καὶ ἔνθα ἀνεγνώρισα καὶ τοὺς ἀφορίζοντας τὸ Ἡράκλειον τοῦτο τέμενος ἕρμακας (ἔ. ἀ.).

Παρὰ πάντα ἐν τούτοις ταῦτα οὐδεὶς δύναται νὰ ὑποτιμήσῃ τὴν ἀξίαν ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ὁμολογίαν τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ ὅτι, ἐὰν Ψυττάλεια ἦτο ἡ σημερινὴ Λυψοκουτάλα, ἀναμφιβόλως περὶ αὐτὴν ἔδει νὰ ἔχῃ συγκροτηθῇ ἡ Ναυμαχία.

ΠΕΡΙΚΛΗΣ Δ. ΡΕΔΙΑΔΗΣ
Ἀνθυποπλοίαρχος Β. Ν.

ΠΡΟΞΕΝΙΚΟΝ ΨΗΦΙΣΜΑ ΒΟΙΩΤΩΝ

ΠΟΛΥΞΕΝΩΑΡΧΟΝ	Πολυξένω ἄρχον
ΤΟΣΒΟΙΩΤΟΙΣΕΔΟΞΕ	τος Βοιωτοῖς ἔδοξε
ΤΟΙΔΑΜΟΙΙΠΠΟΚΡΑΤΗ	τõι δάμοι Ἱπποκράτη
ΝΦΙΛΟΚΤΗΜΟΝΟΣΠΑΡ	ν Φιλοκτήμονος Παρ
ΙΑΝΟΝΠΡΟΞΕΝΟΝΕΙΜ	(ι)ανὸν πρόξενον εἶμ
ΕΝΒΟΙΩΤΩΝΑΥΤΟΝΚΗ	εν Βοιωτῶν αὐτὸν κὴ
ἐΚΓΟΝΩΣΚΗΕΙΜΕΝΑΥ	(ἐ)κγόνως κὴ εἶμεν αὐ
τωιγΑΣΚΗFΟΙΚΙΑΣΕΜ	[τῶι γ]ᾶς κὴ Fοἰκίας ἔμ
πασινκΗΕΙΣΟΤΕΛΙΑΝ	[πασιν κ](ὴ) εἰσοτελίαν
κὴἀσυλίαν κ-ΙΚΑΤΑΓ/	[κὴἀσυλίανκ](ὴ)κατὰγᾶ
ν κὴ κατὰ θάλατταν	[ν κὴ κατὰ θάλατταν

Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης σαφέστατον χάρτινον ἐκτύπωμα μοὶ ἐδόθη τῇ 19 Ἀπριλίου 1906 ὑπὸ τοῦ νέου Ι. Γ. Γκίκα υἱοῦ τοῦ τότε Δημάρχου Ἐρυθρῶν τῆς ἐπαρχίας Μεγαρίδος. Εἶναι δ' ἡ στήλη ἐνεκτισμένη εἰς τὸ ἐν ***Κριεκουκίῳ*** τοῦ δήμου Ἐρυθρῶν πατητήριον Ἰωάνου Δρίκου, ὅστις ἄλλοτε μετερχόμενος τὸν καρραγωγέα μετεκόμισε τὸν λίθον ἐκ τοῦ παρὰ τὴν Κωπαΐδα ***Χανίου Κριμπᾶ*** τοῦ κειμένου ἐπὶ τῆς ἀπὸ Λεβαδείας εἰς Θήβας ἀγούσης ὑπ' αὐτῇ τῇ ἀκροπόλει τῆς βοιωτικῆς Ἁλιάρτου.

Ἡ γραφὴ σχεδὸν ἀκριβῶς στοιχηδόν. Πλὴν τοῦ πρώτου στίχου, ὃν ἀποτελοῦσι δεκατρία μόνα γράμματα, οἱ ἄλλοι πάντες παραλλάσσουσι μεταξὺ δεκαὲξ (στ. 2, 4-7, 9) καὶ δεκαεπτὰ (στ. 3, 8, 10) γραμμάτων.

Τὸ ἐν δευτέρῳ στίχῳ πρῶτον Σ παραχαραττόμενον ἐν ἀρχῇ εἰς Ε διώρθωσε πρὸς τὰ κάτω ὁ χαράκτης εἰς ἔνδειξιν Σ.

1908. ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

Η ΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΚΑΔΜΟΥ

(Πίν. 1-3)

Κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1906 ἔβλεπον διερχόμενος τὴν ΒΝ βαίνουσαν ὁδὸν Πινδάρου τῆς σημερινῆς πόλεως τῶν Θηβῶν, ὅτι ὁ παρόδιος Ἰω. Δαούτης ἐποιεῖτο ἐκχωματώσεις παραπλεύρως τῆς οἰκίας αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἑτέρας ἀνωνύμου ὁδοῦ καθέτως ἐκβαλλούσης εἰς τὴν ὁδὸν Πινδάρου [1] (εἰκ. 1 παρὰ τὸν ἀρ. 6). Ἡ ἀνώνυμος ὁδὸς κατὰ τὴν ἐκβολὴν αὐτῆς εἰς τὴν ὁδὸν Πινδάρου ἔχει ἑκατέρωθεν πρὸς Β μὲν τὴν οἰκίαν τοῦ Θ. Λ. Θωμᾶ (εἰκ. 2 Δ) πρὸς Ν δὲ τὴν τοῦ Δαούτη (εἰκ. 2 Α), εἶνε δὲ γήπεδον δημόσιον ὑπὸ τὴν κατοχὴν τοῦ Δήμου Θηβαίων εὑρισκόμενον καὶ χρησιμεῦον ὡς ἀγορὰ λαχάνων, κρέατος καὶ ἰχθύων. Τὸ γήπεδον τοῦτο εἶνε περίπου τρία μέτρα ὑψηλότερον τῆς ἐπιφανείας τῆς

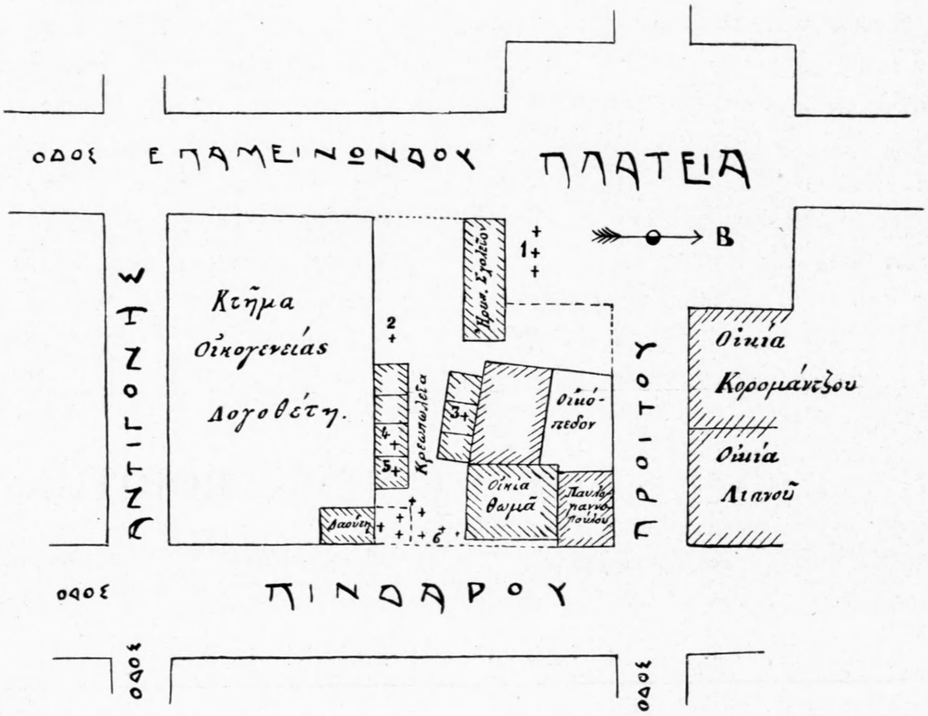

Εἰκὼν 1. Σχετικὴ θέσις τοῦ χώρου τῶν ἀνασκαφῶν ἐν τῇ νῦν πόλει τῶν Θηβῶν (ἀνασκαφὴ ἐγένετο ἔνθα εἶνε σταυροὶ παρὰ τοὺς ἀριθ. 1, 2, 3, 4, 5, 6).

ὁδοῦ Πινδάρου, εἰς ἣν κατέρχεται δι' ἀποτόμου κλίσεως κατὰ τὴν συμβολὴν καὶ ἔχει πλάτος ἐνταῦθα μὲν 10,50 μ., ἐνδοτέρω δὲ στενότερον· διότι ἑκατέρωθεν εἶνε ἐκτισμένα εὐτελῆ τινα παραπήγματα δημοτικά, ἐνοικιαζόμενα κυρίως ὡς κρεοπωλεῖα. Ἡ ἀγορὰ αὕτη ἐκβάλλει πρὸς Δ εἰς τὴν ἰσοϋψῆ ὁδὸν Ἐπαμεινώνδου (εἰκ. 3), πρώτην παράλληλον τῆς ὁδοῦ Πινδάρου. Ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὁδῶν ἤτοι τὸ μῆκος τῆς ἀγορᾶς εἶνε 55

[1] Ἡ ὁδὸς Πινδάρου ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν ἐν **Bädecker, Griechenland** εἶνε ἡ ἐπιμηκεστάτη πασῶν. Ἡ ἀνώνυμος ὁδὸς δὲν εἶνε κεχαραγμένη ἐν τῷ σχεδίῳ, ἀλλὰ συμπίπτει μετὰ τοῦ γράμματος **g** τῆς λέξεως **Stadtgebiet**.

μέτρα. Εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀγορᾶς ἐξικνεῖτο ἄλλοτε τὸ ἔδαφος καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν Πινδάρου, πρὶν αὕτη κανονισθῇ δι' ἐκσκαφῆς, ὡς ἔχει νῦν. Τὴν τομὴν τοῦ ὑψηλοῦ ἐδάφους ἐνταῦθα δεικνύει ἡ εἰκ. 2 Ε. Ὅτι δὲ καὶ βορειότερον τῆς ἀγορᾶς εἰς τὴν πρώτην παράλληλον αὐτῆς ὁδὸν Προίτου τὸ ἔδαφος ἦτο πρὸ τῆς ῥυμοτομίας ὑψηλόν, φαίνεται ἐκ τῆς εἰκ. 4, ὄπισθεν τῆς νεοτεύκτου οἰκίας Παυλογιαννοπούλου ὑπὸ τὸ ἐρειπιῶδες νεώτερον κτίσμα.

Οἱ ἐργαζόμενοι κατὰ τὰς μνημονευθείσας ἐκχωματώσεις ἐργάται ἐξῆγον πλὴν χωμάτων καὶ συχνοτάτους λίθους, οἵτινες ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κεκαυμένοι καὶ δὴ πολλοὶ μέχρις ἐξασβεστώσεως, ἐφαίνοντο δέ, ὅτι ἐσχημάτιζον πυκνοὺς σωροὺς ἢ ἀμόρφους παχεῖς τοίχους ἐξέχοντας ἐνιαχοῦ τοῦ ἐδάφους. Αἱ παρατηρήσεις ὅμως αὗται ἐγίνοντο ἐξ ἀποστάσεως καὶ ἄνευ ἀρχαιολογικοῦ σκοποῦ ὡρισμένου, διότι ἡ ὄψις τῶν πραγμάτων καὶ τὸ ἐπι-

Εἰκὼν 2. Ἄποψις τοῦ χώρου τῶν ἀνασκαφῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Πινδάρου.

πόλαιον τῆς θέσεως αὐτῶν εὑρισκομένων ἀμέσως κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὑψηλοῦ γηπέδου τῆς ἀγορᾶς, ἐμαρτύρουν παντὶ τῷ γινώσκοντι τὴν γενομένην ἐν τῇ παρόδῳ τῶν αἰώνων ἀνακίνησιν τοῦ Θηβαϊκοῦ ἐδάφους, ὅτι τὰ ἐκσκαπτόμενα χώματα καὶ οἱ φαινόμενοι ἐνιαχοῦ λευκάζοντες ὄγκοι κεκαυμένων λίθων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶνε παλαιότερα τῆς Τουρκοκρατίας.

Ἡ ἐκσκαφὴ εἶχε προχωρήσει ἤδη ἐπὶ 4 μέτρα πλάτους καὶ 5 μήκους τῆς ἐπιμήκους ἀγορᾶς, ὅτε εἰσῆλθον εἰς τὸν ἐσκαμμένον χῶρον καὶ ἠρώτησα καὶ πάλιν ἤδη, ἂν οἱ ἐργάται εὗρισκόν τι ἀξιοσημείωτον, οἷον ἐπιγραφήν τινα, γλυπτόν τι ἢ θραύσματα ἀγγείων ἀρχαίων· θὰ ἀπηρχόμην δὲ κακῶς καὶ πάλιν δεδιδαγμένος ἐκ τῆς εἰθισμένης ἤδη ἀποφατικῆς ἀπαντήσεως τῶν ἐργατῶν νομιζόντων ὅτι κατέστρεφον ἀσβεστοκάμινόν τινα νεωτέραν, ἂν γείτων τις δέν μοι ἔλεγε περὶ θραυσμάτων ἀγγείων

ἀποκομισθέντων μετὰ τῶν χωμάτων. Ἀνεζήτησα ὅμως ἐπὶ τόπου ἄλλα καὶ μετ' ἐκπλήξεως εἶδον, ὅτι ὑπῆρχε στρῶμά τι κεκαυμένον πλῆρες μυκηναϊκῶν ἀγγείων ἀγράφων. Ἠρεύνησα προχείρως ὅσον ἠδυνάμην πρὸς μόρφωσιν ἀσφαλεστέρας γνώμης, ἀνέστειλα ἀμέσως τὰς γινομένας ἐκσκαφὰς καὶ ἐτηλεγράφησα πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας εἰς Ἀθήνας, ὅτι ἐν τῷ κέντρῳ τῆς νῦν πόλεως τῶν Θηβῶν εὗρον ἐρείπια οἱονεὶ καμίνου πηλοπλαστικοῦ ἐργαστηρίου, ἐξητούμην δὲ διαταγήν, ἵνα προβῶ εἰς ἀνασκαφάς. Τὸ Ὑπουργεῖον ἔσπευσε τῇ 30 Σεπτεμβρίου νά μοι διατάξῃ τηλεγραφικῶς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τόπου ἐκείνου καὶ οὕτω τῇ 2 Ὀκτωβρίου ἠρξάμην τῆς ἐρεύνης. Τῶν γενομένων δὲ μέχρι τοῦδε ἐργασιῶν καὶ εὑρημάτων παρέχω ἐν τοῖς ἑπομένοις πρόσκαιρον περιγραφήν,

Εἰκὼν 3. Ἄποψις τῆς παρόδου τῆς ἀγορᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Ἐπαμεινώνδου.

μέχρις ὅτου ἀνασκαφῇ ὅλος ὁ προσήκων χῶρος.

Διάφοροι σκέψεις ἐγίνοντο μέχρι τῆς δευτέρας ἡμέρας τῆς ἀνασκαφῆς[1]· ἀλλ' ἀπὸ ταύτης μετεβλήθησαν· διότι καθωρίσθησαν συμπλέγματα τοίχων πλουσίου τινός ποτε οἰκοδομήματος μυκηναϊκῶν χρόνων, ὃ ἐπυρπολήθη, ὡς ἐπυρπολήθησαν

[1] Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ ἐργασία συνετέλεσεν, ἵνα ἐνισχυθῇ ἡ περὶ πηλοπλαστικοῦ ἐργαστηρίου γνώμη, ἧς αἱ κυριώτεραι θέσεις πρέπει νὰ ῥηθῶσιν ἐνταῦθα, ὅπως ἀναιρεθῶσιν ὑπὸ τῶν πραγμάτων κατωτέρω καὶ μὴ πλανηθῇ τις ὕστερόν ποτε ἐκ τῶν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐφημερίσι κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας δημοσιευθεισῶν εἰδήσεων, αἵτινες εὗρον θέσιν καὶ ἐν ταῖς συντόμοις ἀγγελίαις ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν, π. χ. ***Memnon*** 1907 σ.144. Τὸ ὀρθὸν ἀγγέλλεται ἐν ***Amer. Journ. of Archaeol.*** 1907 σ. 96-7. ***Journ. of Hell. Stud.*** 1907 σ. 268. ***Ausonia*** (***Scavi***) 1908 σ. 113. Πρβλ. καὶ ***Arch. Anzeig.*** 1907 σ. 113 καὶ ***Athen. Mitteil.*** 1906 σ. 307. Πρβλ. καὶ τὰς ἐφημερίδας Ἐ***μπρὸς*** 21 καὶ 22 Ὀκτωβρίου 1906 καὶ Ἑ***στίαν*** 7 Ἰανουαρίου 1907.

Εἰς τὴν ἐρώτησιν λοιπόν: τί ἦτο τὸ κτίσμα τοῦτο, οὗτινος οἱ συμπαγεῖς τοῖχοι μετεβλήθησαν εἰς ἄσβεστον ἐκ τῆς πυρακτώσεως καὶ

πολλὰ μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα ἢ κτίρια ἐν γένει, π. χ. τῶν Μυκηνῶν, τῆς Τίρυνθος [1], τῆς νήσου Γουλᾶ ἐν ᾧ εὑρίσκονται ἄνθρακες, ὀστᾶ, μάλιστα δὲ θραύσματα ἀγγείων ἀγράφων καὶ ἀτριβῶν, ἔδιδον μετὰ τὴν πρώτην ἐξέτασιν τοῦ χώρου τὰς ἑξῆς ἀπαντήσεις·

α') Δὲν ἦτο οἰκία πυρποληθεῖσα· διότι μία πυρκαϊὰ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μεταβάλῃ εἰς ἄσβεστον τὸν οὕτω παχὺν τοῖχον. Οἱ κατασκευάζοντες ἄσβεστον μὲ ἐφώτιζον περὶ τούτου λέγοντες, ὅτι αὐτοὶ πρὸς τοῦτο καίουσι τὴν κάμινον ἐπὶ 100-150 ὥρας συνεχῶς δι' ἐντόνου πυρὸς καταναλίσκοντες 400-500 δεμάτια ξύλων. Ἐνῷ δὲ οὕτως οἱ καιόμενοι λίθοι μεταβάλλονται εἰς ἄσβεστον, οἱ τοῖχοι τῆς ἀσβεστοκαμίνου ἔχοντες πάχος 0,50-0,60 μ., ἀντέχουσι πεντάκις ἢ ἑξάκις εἰς τοιαύτην ὑψηλὴν καῦσιν. Δὲν ἐπίστευον λοιπόν, ὅτι μία πυρκαϊὰ ἠδύνατο νὰ φέρῃ ἀποτέλεσμα, ὅπερ μόλις φέρει τὸ ἔντονον πῦρ τῆς ἀσβεστοκαμίνου πεντάκις ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐπαναλαμβανόμενον.

β') Δὲν ἦτο ἰπνὸς ἤτοι κλίβανος· διότι κλίβανος τόσον μέγας, ὅσον προϋπέθετεν ἡ ἔκτασις τοῦ ὁρατοῦ τότε πρὸ τῆς εὐρυτέρας σκαφῆς κεκαυμένου ἐρειπίου, καὶ τόσον πολὺ καιόμενος δὲν προσῆκεν εἰς ἰδιωτικὸν οἶκον, ὡς ἔδει νὰ συμβαίνῃ κατὰ τοὺς παλαιοτάτους ἐκείνους χρόνους, ὅτε, ἂν κατεσκευάζετο ὡς νῦν ὁ ἄρτος, δὲν ὑπῆρχεν ὅμως ὀργανισμὸς κοινωνικὸς ἀνάλογος πρὸς τὸν ἡμέτερον, οἱ δὲ ἀρτοποιοὶ δὲν φαίνονται, ὅτι ἀπετέλουν ἀνεξάρτητον συντεχνίαν φροντίζουσαν περὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς ἐλευθέρας ἀσκήσεως τοῦ ἐπιτηδεύματος τούτου πρὸς ἐμπορίαν. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ἦτο, ὅτι οἱ κλίβανοι τῶν ἀρτοποιῶν νῦν κατασκευάζονται πατροπαραδότως ἐκ κεραμίδων καὶ πλίνθων ἢ ἐκ πηλοῦ. ὥστε νὰ μὴ βλάπτωνται ὑπὸ τοῦ πυρὸς (πρβλ. Τσούντα, ***Προϊστ. ἀκροπ.*** 100, 103-6) Προσέτι ἡ ἀνωτέρω ὑπόθεσις δὲν ἡρμήνευε τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀγγείων, ἅτινα πάντα, ὅσα τότε εἶχον συλλεχθῆ, ἦσαν μικρὰ καὶ ἀτριβῆ ἤτοι καινουργῆ καὶ ἀμεταχείριστα σχεδὸν ἀνεξαιρέτως, ξένα δὲ πρὸς τὴν μαγειρικήν.

γ') Δὲν ἦτο ἀσβεστοκάμινος, ὄχι τόσον διότι ἡ ἄσβεστος δὲν ἦτο πολλαπλῆς καὶ ἑπομένως συχνῆς χρήσεως τότε, ὅσον διότι ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ δὴ ἐντὸς ἀκροπόλεως μυκηναϊκῆς ἐστερημένης ξύλων καὶ λίθων, τῆς πρώτης δηλαδὴ ὕλης πρὸς κατασκευὴν ἀσβέστου, τοιαύτη κάμινος φαίνεται ἀπαράδεκτος, ἀφ' οὗ νῦν, ὅτε ἡ ἄσβεστος εἶνε πρᾶγμα κοινοτάτης χρήσεως, οὐδὲ ἐν τοῖς μικροῖς χωρίοις εὑρίσκεται ἀσβετοκάμινος, ἀλλὰ μόνον ἔξω αὐτῶν καὶ συνήθως μακρὰν ἐν ταῖς ἐρημίαις. Προσέτι δὲ τοιαύτη ὑπόθεσις καταλείπει ἀνερμήνευτον καὶ τὸ πλῆθος τῶν εὑρεθέντων ἀγγείων.

δ') Μόνον κάμινος ἀγγειοπλάστου εἶνε τὸ ἐρευνώμενον κτίσμα. Πᾶσαι αἱ ἀπορίαι ἐλύοντο διὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Ἵνα μὴ δὲ διατρίψω ἐπὶ μακρόν, μνημονεύω, ὅτι τὸ πλῆθος τῶν ἀγγείων, πάντων τεθραυσμένων καὶ ἀτριβῶν, ἐφαίνετο ἀπόδειξις μονονουχὶ βοῶσα, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν ἐργαστήριον ἀγγειοπλάστου: ὁ καμινευτὴς μετὰ τὴν πρώτην ὄπτησιν τῶν ἀγγείων, ἐξάγων αὐτὰ ἐκ τῆς καμίνου, ἐξήταζε διὰ τοῦ παραγομένου ἴσως ἤχου, ἂν ἦσαν ἐρρωγότα, καὶ ἀπέρριπτεν αὐτὰ τοιαῦτα ὄντα, ἐν ᾧ τὰ ὑγιᾶ ἀπέστελλεν, ὅπως χρωσθῶσι καὶ κοσμηθῶσιν. Ἓν μόνον ἀγγεῖον μικρὸν ἦτο ἀκέραιον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἄχρηστον· διότι εὑρέθη πλῆρες στερεᾶς ὕλης πορώδους ὡσεὶ σαπροῦ ὀστοῦ, ἥτις ἡρμηνεύετο ὡς γαλάκτωμα πηλοῦ κατὰ λάθος ὀπτηθὲν καὶ αὐτὸ καὶ καταστῆσαν τὸ ἀγγεῖον ἄχρηστον καὶ ἀπορριπτέον μετὰ τῶν ἐρρωγότων. Ἕτερόν τι δὲ γεγονὸς ἔθετε τέρμα εἰς πᾶσαν ἀμφιβολίαν ἦτο δὲ τοῦτο ἡ ὑπὸ στρῶμα ἀνθράκων, ἀγγείων καὶ ὀστῶν εὕρεσις στρώματος γῆς κεραμίτιδος γνωστῆς ἐν Θήβαις, ἅτε ἐξαγομένης καὶ νῦν περὶ τὰ ἀλώνια τοῦ ΒΔ προαστείου τῶν Θηβῶν Πυρί. Ἡ κεραμῖτις αὕτη γῆ ὑπετίθετο ἤδη ὡς ἡ πρώτη ὕλη τοῦ πηλοπλάστου. Ὡς ἀπόρροιαι δὲ τῆς θεωρίας ταύτης καὶ τῆς ἀποδοχῆς τῆς καμίνου ἦσαν διάφοροι γνῶμαι περὶ κατασκευῆς τῶν ἀγγείων καὶ χρώσεως αὐτῶν, περὶ τῆς ὄψεως τῶν μυκηναϊκῶν ἀκροπόλεων, αἵτινες οὕτω δὲν ἦσαν μόνον κατοικίαι τῶν ἀνάκτων κτλ.

[1] Τσούντας, ***Μυκῆναι καὶ μυκηναῖος πολιτισμὸς*** σ. 40. *Ἐφημ. Ἀρχ.* 1887, 164. ***Πρακτικὰ τ. ἀρχ. ἑτ.*** 1890, 40.

τῆς Κωπαΐδος [1], τῆς Κνωσοῦ [2], τῆς Φαιστοῦ [3], τῆς Ἁγ. Τριάδος [4] κλ.

Ἵνα μὴ μεταφέρω ἐνταῦθα τὰς σελίδας τοῦ ἡμερολογίου μου μετὰ τῶν παρομαρτουσῶν ἐνίοτε ἐσπευσμένων κρίσεων καὶ γνωμῶν, ἃς διώρθου τῇ ἑπομένῃ ἡ σκαπάνη τοῦ ἐργάτου ἢ αἱ δεύτεραι φροντίδες, θὰ περιγράψω τὸν ἀνασκαφέντα κύριον χῶρον ὡς ὅλον λαμβανόμενον, προσθέτων τινὰ περὶ δευτερευόντων τινῶν σκαμμάτων, περὶ τῶν εὑρημάτων ἑκάστων καὶ περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀποκαλυφθέντος κτιρίου.

Τὸ σχέδιον εἰκ. 1 δεικνύει τὴν σχετικὴν τοῦ ἐρειπίου θέσιν ἐν τῇ πόλει τῶν Θηβῶν. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο ἐκεῖ, ἔνθα εἶνε σταυροὶ γεγραμμένοι [5]. Τὸ σχέδιον εἰκ. 5 ὀφειλόμενον εἰς τὴν φιλοφροσύνην τοῦ φίλου μου μηχανικοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Βλαστιώτου δεικνύει πᾶσαν τὴν ἀνασκαφεῖσαν ἔκτασιν τοῦ κτιρίου εἰς τὸ μέρος τῶν πολλῶν (8) σταυρῶν παρὰ τὸν ἀριθ. 6 τῆς εἰκ. 1. Οἱ ἐσχεδιασμένοι διάφοροι τοῖχοι δὲν εἶνε πάντες σύγχρονοι. Διακρίνονται δὲ τρεῖς κύριαι περίοδοι.

α') Παλαιότατος τοῖχος (περίοδος Α) εἶνε ὁ νξωΒ, οὗτινος σῴζεται μία σειρὰ λίθων ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ πώρου, ἐλλιπὴς ὅμως πλησίον τῶν γραμμάτων ξ ω καὶ Β, διότι, ὅτε ἐθεμελιώθησαν οἱ τέμνοντες αὐτὸν νεώτεροι τοῖχοι, ἵνα κατασκευασθῶσι κάθετα καὶ κανονικὰ τὰ θεμέλια, ἐξικνούμενα μέχρι τοῦ φυσικοῦ πώρου, ἀφῃρέθησαν οἱ ἐμποδίζοντες λίθοι τοῦ παλαιοτέρου τοίχου. Οὗτος εἶνε ἐκτισμένος ἐκ λογάδων ἀργῶν λίθων μετρίου μεγέθους ἤτοι μικροτέρων τοῦ $^1/_2$ μέτρου. Δὲν ἠδυνήθην νὰ βεβαιώσω, ἂν ὑπῆρχε πηλὸς ὡς συνδετικὴ ὕλη, ἐπειδὴ δὲν σῴζεται εἰς ὕψος ὁ τοῖχος.

β') Νεώτερος τοῖχος ἐξ ὁμοίου ὑλικοῦ ἐκτισμέ-

[1] De Ridder *BCH*, XVIII, 1894, 284.

[2] Ξανθουδίδης, *Ἀθηνᾶ* XVI, 1904, 310. Burrows, *The discoveries in Crete*, 8. Lagrange, *La Crète ancienne* 20, 30, 133.

[3] *Ἀθηνᾶ*, ἔ. ἀ. καὶ 369, 323. Pernier, *Atti del congr. intern. di scien. stor.* 1904, 627.

[4] *Ἀθηνᾶ*, σ 327. Lagrange, ἔ. ἀ. 25. Πρβλ. καὶ τὸ ἐν Αἰγίνῃ κτίριον, Στάης, *Ἐφ. Ἀρχ.* 1895 σ. 248.

[5] Μέρος τοῦ παρὰ τὴν ὁδὸν Πινδάρου ἀνασκαφέντος χώρου κατελήφθη καταχρηστικῶς μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν ὑπὸ τοῦ γείτονος Ι. Δαούτη καὶ περιετειχίσθη. Τοῦτο διακρίνεται ἐν τῇ εἰκ. 1 παρὰ τὸν ἀριθ. 6 διὰ διακεκομμένων γραμμῶν περιλαμβανουσῶν τρεῖς σταυρούς, ἐν δὲ τῇ εἰκ. 2 κλείεται ἐντὸς τοῦ ἀτελοῦς πλινθοκτίστου τοίχου Β πρὸς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς εἰκόνος. Ὁ χῶρος εἶνε νῦν ἐπίδικος.

νος καὶ ἀντιπροσωπεύων τὴν δευτέραν οἰκοδομικὴν περίοδον ἐπὶ τοῦ χώρου τῶν ἀνασκαφῶν εἶνε ὁ κζζ΄. Εἷς λίθος αὐτοῦ εὑρίσκεται ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ ταπεινοτέρου τοίχου νξ, τοῦτο δὲ εἶνε τὸ μόνον τεκμήριον τῆς σχετικῆς τῶν δύο τοίχων ἡλικίας. Τὸ ὅλον τοῦ τοίχου κζζ΄ διατηρεῖται κακῶς· ὅτε δ' ἐκτίσθη τὸ τρίτον ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου οἰκοδόμημα, οἱ τοῖχοι αὐτοῦ ἐν τοῖς θεμελίοις ἔτεμον τὸν κζζ΄ καθὼς καὶ τὸν τῆς πρώτης περιόδου, ἀφαιρεθέντων τῶν παρὰ τὰ νέα θεμέλια λίθων αὐτοῦ. Ἡ συνέχεια ὅμως εὑρίσκεται περαιτέρω δεξιὰ ἐν τῷ χώρῳ υφχψ, ἐν ᾧ ὑπελείφθη οἱονεὶ ὡς λιθοστρωσία.

γ΄) Πάντες οἱ ἄλλοι τοῖχοι (πλὴν τοῦ ΕΖ) ἀνήκουσιν εἰς τὴν τρίτην οἰκοδομικὴν περίοδον τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς, διότι συνδέονται πρὸς ἀλλήλους διὰ σχέσεως παραλληλίας ἢ καθέτου τομῆς καὶ ἀποτελοῦσι κατασκευάσματα ἔχοντα οἰκοδομικὴν λογικήν, ἀνήκουσιν εἰς ἐρείπιον πυρποληθέντος κτιρίου, οὗτινος τὸ ἀνώτατον κεκαυμένον στρῶμα λίθων καὶ πηλοῦ καλύπτει αὐτοὺς εἰς ὡρισμένον ὕψος ὡς ἐπίπαγος (κροῦστα) καὶ εἶνε ἐκτισμένοι διὰ λογάδων λίθων μετὰ πηλοῦ ἄνευ ὁρατῶν ἢ ἀσφαλῶς ὑποθετῶν ἀχύρων. Μεγαλύτεροι εἶνε οἱ λίθοι εἰς τὰ θεμέλια, διακρίνονται δὲ ὡς μέγιστοι οἱ τοῦ δεγ, οὗ ἡ συνέχεια ὁρᾶται κατὰ τὸ ΓΔ καὶ τὴν ὁδὸν Πινδάρου ὑπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Θωμᾶ (εἰκ. 2 Ε).

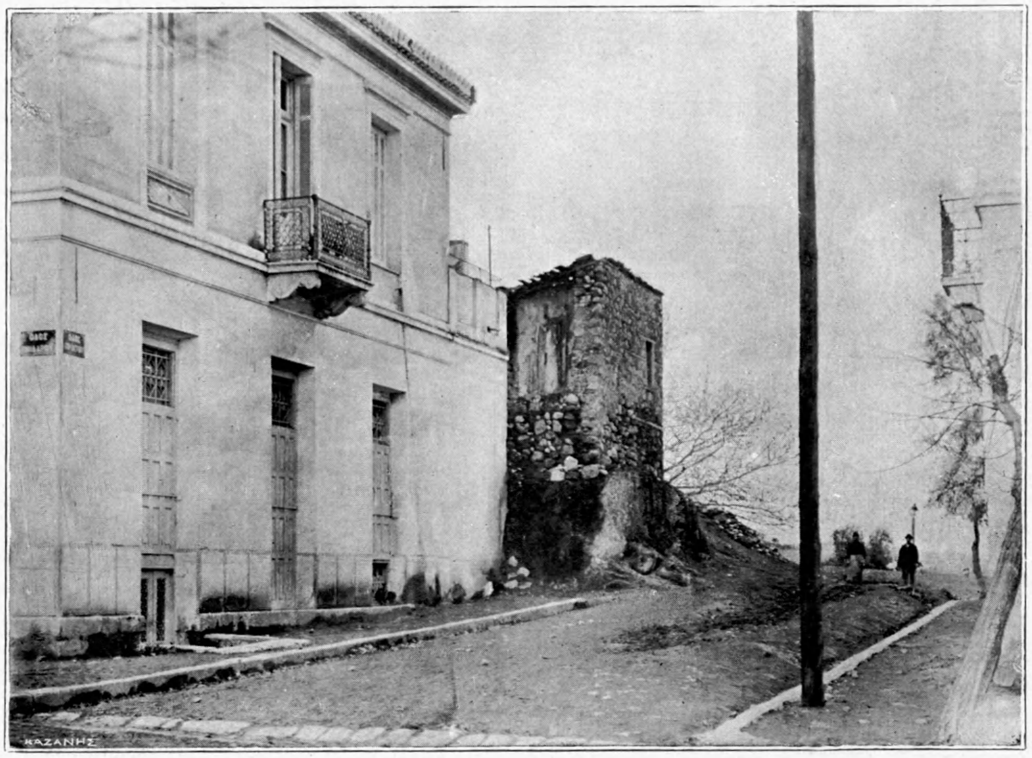

Εἰκὼν 4. Ἄποψις τῆς ὁδοῦ Προίτου ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Πινδάρου εἰλημμένη.

δ΄) Ὁ τοῖχος ΕΖ εἶνε πολὺ νέος, θεμελιωθεὶς ἐπιπολαίως καὶ κτισθεὶς διὰ λίθων, ὧν ἄλλοι μὲν εἶνε ὑγιέστατοι, ἄλλοι δὲ λίαν κεκαυμένοι. Οὗτοι οἱ δεύτεροι ἐξήχθησαν κατὰ τὴν θεμελίωσιν ἐκ τοῦ κεκαυμένου κτιρίου, καταστραφέντος ἐν μέρει τοῦ ἐπιπάγου, καὶ ἀτάκτως συνεκτίσθησαν μετὰ ὑγιῶν.

Ἐκ τῶν περιόδων τούτων πρέπει νὰ ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς ἐνταῦθα ἡ περιγραφὴ τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τῶν λειψάνων τοῦ κτιρίου τῆς τρίτης περιόδου, ὅπερ εἶνε τὸ σπουδαιότατον εὕρημα.

Τὸ πρῶτον δωμάτιον εδκοΓ΄ ἦτο κατὰ μέγα μέρος ἀνεσκαμμένον, οἱ δὲ τοῖχοι αὐτοῦ ἐν μέρει κατεστραμμένοι, ὅτε ἤρξαντο αἱ ἐμαὶ ἐργασίαι. Διὰ τοῦτο λείπει ἡ συνέχεια τοῦ τοίχου δε, λείπουσι δὲ λίθοι καὶ ἐκ τοῦ τοίχου οΓ΄. Διὰ τοῦ μεταξὺ τῶν δύο τούτων τοίχων ἀνοίγματος ἀπεκομίζοντο διὰ κάρρου τὰ χώματα πρὸ τῆς ἐμῆς ἀνασκαφῆς. Ὁ τοῖχος δε δὲν φαίνεται συνδεδεμένος μετὰ τοῦ γκλμ,

ἤτοι λίθοι τοῦ ἑνὸς δὲν εἰσέρχονται εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἄλλου κατὰ τὸ σημεῖον τῆς συναντήσεως αὐτῶν. Ἐπίσης ὁ κο δὲν φαίνεται συνδεδεμένος οὔτε πρὸς τὸν γκμ οὔτε πρὸς τὸν οΓ. Οὐδαμῶς ὅμως φαίνονται νεώτεροι, διότι εἶνε ὅμοιοι τὴν τέχνην, τὸ ὑλικὸν καὶ τὸ πάχος (1,15 μ.) καὶ ἀποτελοῦσι μετὰ τῶν ἄλλων ἓν ὅλον ἀρχιτεκτονικόν. Τὸν τοῖχον γμ εὗρον μόνον εἰς ὕψος 0,80 μ. ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ πώρου, ἐν μέρει δὲ καὶ τὸν κο, σωζόμενον ὅμως τοῦτον περαιτέρω πρὸς τὴν γωνίαν ο ἐπὶ ἐκτάσεως 1 μέτρου εἰς ὕψος 1,60 μ. Τὴν κατακόρυφον ὅμως αὐτοῦ εἰς τὸ μέρος τοῦτο τηρεῖ ὁ τοῖχος οὗτος μόνον μέχρι ὕψους 1 μέτρου· ὑψηλότερον οἱ λίθοι, προκύπτοντες, ἐξέρχονται τῆς κατακορύφου γραμμῆς διακινηθέντες πιθανῶς κατὰ τὴν ὥραν τῆς καταρρεύσεως τοῦ πυρπολουμένου οἰκοδομήματος. Εἰς ὕψος δὲ 1,22 μ. εὑρίσκεται πλησίον τῆς γωνίας ο ἐν τῷ τοίχῳ κο ὀπή τις ὁριζόν-

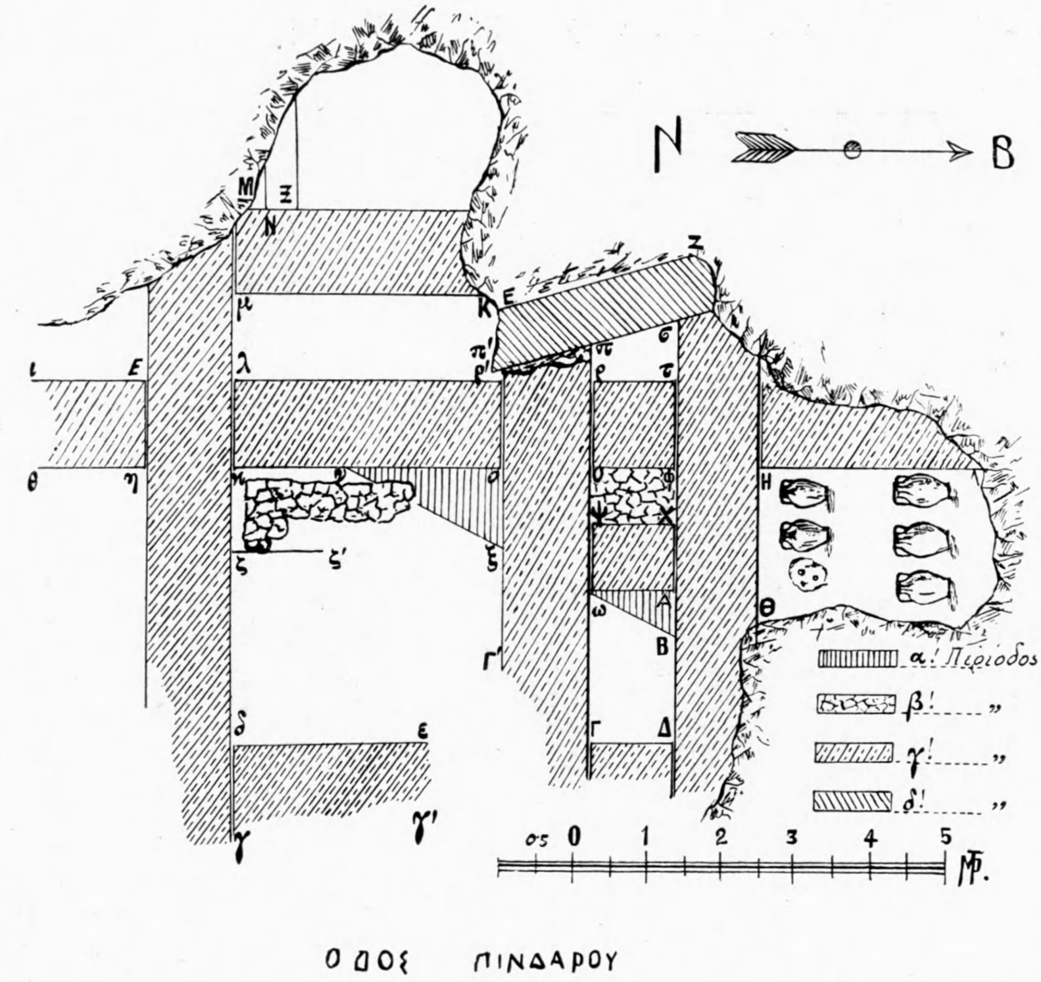

Εἰκὼν 5. Κάτοψις τῶν ἀνασκαφέντων ἐρειπίων.

τιος βάθους 0,50 τοὐλάχιστον, πλάτους 0,25 καὶ ὕψους μεγίστου 0,10, πλήρης μέλανος χώματος ὡς ἐκ καύσεως ἢ σήψεως ξύλου, διαθεομένη δὲ ὑπὸ ζωντανῶν ῥιζῶν τῆς πλησίον θαλλούσης ἀπὸ 35ετίας περίπου μορέας. Τὸ ἄνω μέρος τῆς ὀπῆς διατηρεῖ ἀκόμη τὸν πηλόν, ὅστις ἐπεκάθητο, ἂς εἴπωμεν οὕτω, ἐπὶ τῆς δοκοῦ, ἥτις ἦτο ἐντεθειμένη εἰς τὴν ὀπὴν εἴτε πρὸς ἄλλον σκοπὸν εἴτε ὡς μέρος ξυλοδεσίας [1]. Ἡ γεφύρωσις τῆς ὀπῆς ἦτο ὡς ἐν εἰκ. 6. Τὸ ὑψηλὸν τοῦτο μέρος τοῦ τοίχου γμ μετὰ τῆς ὀπῆς ἀπεκάλυψα ἐγώ, διότι τὰ χώματα, ἅτινα ἐστηρίζοντο ἐπ᾽ αὐτοῦ καὶ ἰσοπλατῆ (1 μ.) πρὸς αὐτὸ ἐξικνοῦντο μέχρι τοῦ Γ, ἦσαν ἄθικτα ἐντελῶς. Ἡ διάκρισις δὲ τοῦ συστήματος τῶν τοίχων

[1] Πρβλ. Τσούνταν, *Μυκῆναι* σ. 33. Dörpfeld, *Troja und Ilion* σ. 40. Lagrange, *La Créte ancienne* σ. 16.

τούτων καὶ ἡ εὕρεσις τεμαχίων τινῶν τοιχογραφημάτων ἐπὶ τοῦ τοίχου μγ ὥρισεν, ὅτι τὸ ἀνασκαπτόμενον κτίσμα εἶνε οἰκία τις πυρποληθεῖσα.

Τὸ ἀνώτατον στρῶμα τοῦ ἀθίκτου τούτου μέρους ἀπετελεῖτο ἐκ κεκαυμένων λίθων καὶ πηλοῦ, οἵτινες ἐσχημάτιζον μᾶζαν συμπαγῆ καὶ στερεάν, ἕνεκα δὲ τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους, κατερχομένου ἐνταῦθα ἀποτόμως πρὸς τὴν ὁδὸν Πινδάρου, μόλις ἐκαλύπτοντο *ἐν μέρει* ὑπὸ ὀλίγου χώματος. Ἡ μᾶζα αὕτη εἶχε πάχος ἀκανόνιστον ὡς ἐκ τῆς κατωφερείας τοῦ τόπου ἀλλ' οὐχὶ ἔλασσον τῶν 0,80 μ. Ὁ συνδέων τοὺς λίθους πηλὸς εἶχε μεταβληθῇ ὑπὸ τοῦ πυρὸς σχεδὸν εἰς μαλακὴν ἐρυθρωπὴν ὀπτὴν συνεκτικὴν πλίνθον [1], ὥστε ἡ σκαπάνη τῶν ἐργατῶν εἰσέδυε χωρὶς νὰ δύναται νὰ διαρρήξῃ αὐτήν, ἐν ᾧ διερρηγνύοντο οἱ λίθοι, μεταβεβλημένοι ἤδη διὰ τὸν αὐτὸν λόγον εἰς ἄσβεστον. Ἐνίοτε μάλιστα οὗτοι ἦσαν λίαν εὔθρυπτοι, ὁσάκις ἦσαν καθαροὶ πῶροι, ὀνο-

Εἰκὼν 6.

μαζόμενοι κοινῶς διὰ τοῦ ὀνόματος τσιτσέρι, ἢ ὁσάκις εἶχον προσβληθῆ ἤδη ὑπὸ τῆς νυκτερινῆς ὑγρασίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν. Τοιοῦτος εἶνε ὁ ἐπίπαγος, οὗ ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, σχηματισθεὶς ἐκ τῶν ταπεινοτέρων λιθοκτίστων μερῶν τοῦ πυρποληθέντος οἰκοδομήματος. Βεβαίως τοιαύτη πυρὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ μόνον ἐν ἀφθονίᾳ ξύλων, ἐξ ὧν πρέπει νὰ ἦτο κατὰ μέγα μέρος ἐκτισμένον τὸ κτίριον εἰς τὰ ὑψηλότερα μέρη [2].

Ὑπὸ τὸ παχὺ στρῶμα τοῦ κεκαυμένου ἐπιπάγου ἦτο ἕτερον στρῶμα μέλανος χώματος μετὰ πλήθους ἀγγείων τεθραυσμένων καὶ ἀνθράκων, ὧν τινες μείζονες ἐφαίνοντο ὡς κείμενοι ἐπὶ τῆς προσεκβαλλομένης γραμμῆς τῆς ὀπῆς τοῦ τοίχου κο. Μετὰ τούτων εὑρέθη τὸ ἀκέραιον μικρὸν (ὕψ.0,06) ἀγγεῖον, οὗτινος ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω, (σελ. 63 σημ. δ) καὶ οὗτινος τὸ στερεοποιηθὲν περιεχόμενον ἦτο, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ καθηγητοῦ

[1] Πρβλ. BSA, 8 (1901-02) σ. 315. Bulle, *Orchomenos* σ. 15, 58. Τσούνταν, *Προϊστ. Ἀκρ.* 110.

[2] Πρβλ. *Ἀθηνᾶν* 1904 σ. 346 7, 369.

τῆς χημείας κ. Ζέγγελη, χῶμα ἐγκατεισδῦσαν [1]. Μεταξὺ τῶν θραυσμάτων τῶν ἀγγείων ὑπῆρχον καὶ πολλὰ ὀστᾶ κεκαυμένα, πάντα, ὡς ἠδυνήθην νὰ βεβαιωθῶ, ζώων, οὐδὲν δὲ ἀνθρώπινον. Τὸ πάχος τοῦ στρώματος τούτου ἦτο 0,20-0,30 μ.

Ὑπὸ τὸ μέλαν στρῶμα ἦτο στρῶμα φερτῆς ἀργίλλου ἀμμώδους εἴτε κεραμίτιδος γῆς μνημονευθείσης ἀνωτέρω (σελ. 63, σημ. δ), ἐξαγομένης δὲ παρὰ τὸ προάστειον Πυρὶ μικρὸν πρὸς Δ τοῦ ῥεύματος τῆς Δίρκης. Τὸ ἐρυθρὸν στρῶμα τοῦτο εἶχεν ὕψος 1 μ., ἀλλ' ἐφαίνετο μικρότερον, διότι ἡ μελανία τοῦ ὑπερκειμένου στρώματος εἶχε διαποτίσει τὰ ἀνώτερα μέρη αὐτοῦ καὶ ἀφομοιώσει σχεδὸν αὐτὰ κατὰ τὸ χρῶμα πρὸς τὸ μέλαν. Ἡ ἀκριβὴς ὅμως ἐξέτασις ἐδείκνυεν, ὅτι ἦτο τὸ χῶμα τοῦτο κεραμῖτις γῆ [2]. Ἂν καὶ τὸ πῦρ ἐμάνη ἐπ' αὐτῆς, δὲν ἐσκληρύνθη ὅμως αὕτη οὐδ' ἐν τῇ ἀνωτάτῃ διαστρώσει αὐτῆς. Ἐντὸς τῆς κεραμίτιδος γῆς (μέρος αὐτῆς ἐσκάφη παρόντος τοῦ καθηγητοῦ κ. Τσούντα) ὑπῆρχον ἀτάκτως παρ' ἀλλήλας ἢ ἐπ' ἀλλήλων, ὁριζοντίως συνήθως, παρεμπίπτοντος χώματος κατ' ἄνισα ποσά, μέχρι τοῦ φυσικοῦ πώρου πολλαὶ ***ὀπταὶ*** πλίνθοι μὴ ἀποτελοῦσαι στρῶσιν ἢ στρώσεις, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τεθραυσμέναι, ὧν ἡ ἑτέρα ἐπιφάνεια ἦτο λεία καὶ ἐλαφρῶς κεχρωσμένη δι' ἐρυθρωπῆς διαλύσεως πηλοῦ ἢ χρώματος. Ἠδυνήθην νὰ εὕρω τὰ τεμάχια ὅλα δύο ἐξ αὐτῶν καὶ νὰ μετρήσω τὰς διαστάσεις· εἶνε δ' αὗται α') 0,32×0,32· πάχ. 0,03/5 μ. β') 0,27×0,26· πάχ. 0,02 [3]. Πλὴν τῶν πλίνθων εὑρέθησαν ἐν τῇ ἀργίλλῳ καὶ ὄστρακα ἀγγείων προμυκηναϊ-

[1] Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Ζέγγελη γενομένην χημικὴν ἀνάλυσιν μικρᾶς ποσότητος τῆς ἐν τῷ ἀγγείῳ εὑρεθείσης οὐσίας περιεῖχεν αὕτη

πυριτικὸν ὀξὺ	52.20 %
ὀξείδιον σιδήρου καὶ ἀργιλλίου	21.40
ἄσβεστον	6.48
μαγνησίαν	3.57
φωσφορικοῦ ὀξέος ἴχνη ἐλάχιστα	..
τὸ ὑπόλοιπον τὸ πλεῖστον ἀνθρακικὸν ὀξύ.	

[2] Στρῶμα κεραμίτιδος γῆς, ἐφ' ἧς ἦσαν ἀγγεῖα, εὑρέθη καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις ἐν Παλαικάστρῳ τῆς Κρήτης· ὅρα *Annual Br. S. Ath.* 9 **(**1902-3) σ. 284. Πρβλ. καὶ Τσούνταν, *Ἐφημ. Ἀρχ.* 1891 σ. 24 **(**Μυκῆναι). Καθαρὰν τεχνητὴν ἐπίχωσιν ὅρα καὶ ἐν *Προϊστορ. Ἀκροπολ.* 78.

[3] Πλίνθοι ὀπταὶ εὑρέθησαν ἐν Γουρνιᾷ τῆς Κρήτης (**Burrows**, *The Discov. in Crete* 7. 27. Boyd, ἐν *Ann. Report of Smithsonian Univers. Washincton* 1904 σ. 561 70), ἐν Τίρυνθι (Dörpfeld, *Athen. Mitt.* 1907 σελ. III), ἐν Ὀρχομενῷ (**Bulle,** *Orchomenos* σ. 23-4). Περὶ τῶν κρητικῶν ὅρα καὶ Ξανθουδίδην ἐν *Ἀθηνᾷ* 1904 σ. 314, 347.

κῶν ἐξ ἀκαθάρτου ἢ ἐκ λίαν καθαροῦ πηλοῦ, μονοχρώμων μελάνων ἢ τεφρόχρων ἢ ἐρυθρωπῶν, τινῶν διὰ προσθέτου χρώματος, καὶ ἐστιλβωμένων μηχανικῶς. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶνε χειροποίητα, ἐν δὲ χονδροειδὲς σκεῦος πήλινον εἶνε ὡς κέραμος καλυπτήρ, λείψανον ἀγωγοῦ τινος ὀχετοῦ πιθανῶς.

Ἐν τῷ μέλανι στρώματι συνελέχθησαν πάμπολλα θραύσματα ἀγγείων ἀγράφων καὶ ἀτριβῶν, πάντων ἀνεξαιρέτως μυκηναϊκῶν. Τὰ πλεῖστα εἶνε κυλίκων ὑψιπόδων μονώτων ἢ διώτων (εἰκ. 7 ἀρ. 8) ἢ φιαλῶν ταπεινῶν ἀώτων (ἀρ. 4), μονώτων (ἀρ. 10, 6) καὶ διώτων (ἀρ. 9). Ἐρευνήσας τὰ ἀποκομισθέντα πρὸ τῆς ἐμῆς σκαφῆς χώματα συνέλεξα ὑπὲρ τὰς 100 βάσεις ὑψιπόδων κυλίκων, προλαμβάνων δὲ λέγω, ὅτι περὶ τὰς 240 συνέλεξα ἐγὼ ἐκ τῆς ἐμῆς ἀνασκαφῆς, τὰς πλείστας ἐν τῷ δωματίῳ τούτῳ. Μόνον εἷς μικρὸς κυαθίσκος (πίν. 3 ἀριθ. 10) καὶ ἐλάχιστα ἄλλα μεμονωμένα θραύσματα ἔφερον χρώματα. Οὐδὲν λείψανον ἑτεροστόμου *μικροῦ* ἀμφορίσκου (Bügelkanne) εὗρον. Τὸ μέγα ποσὸν τοῦτο τῶν ἀτριβῶν ἀγγείων δεικνύει τὸν πλοῦτον τοῦ πυρποληθέντος οἴκου [1]. Ἐντὸς τοῦ δωματίου τούτου ἀφέθη μέρος μόνον τῆς κεραμίτιδος γῆς ἄσκαπτον ἰδίᾳ μεταξὺ τοῦ ξΓ' [2].

Ὁ χῶρος πρὸς Ν τοῦ τοίχου γμ ἀνεκινήθη, ὅτε ἐκτίζετο ἡ ἐγγύτατα κειμένη οἰκία Ἰω. Δαούτη, ὥστε δὲν εὕρομέν τι ἄξιον λόγου ἐνταῦθα οὐδ' ἐσκάψαμεν βαθέως, ἵνα μὴ βλαβῶσι τὰ θεμέλια τῆς οἰκίας, ἐνισταμένου τοῦ οἰκοδεσπότου. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὑπὸ τὴν οἰκίαν ταύτην δὲν ὑπάρχει λείψανόν τι, λαξευθέντος ἐν τῷ πώρῳ βαθέος ὑπογείου. Βεβαιοῦται μόνον, ὅτι κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην εὑρέθη ὀχετὸς λαξευτὸς βαίνων ΝΔ, ἐν ᾧ ἠδυνήθη ἐργάτης νὰ βαδίσῃ ἐφ' ἱκανὸν διάστημα. Τὸ πρᾶγμα εἶναι πιθανόν, ἐπειδὴ πολλαχοῦ ὁ λόφος τῆς Καδμείας διατέμνεται ὑπὸ τῶν περιφήμων λαξευτῶν ἀρχαίων ὑδραγωγείων, ὧν τινα τοὐλάχιστον ἀνῆγον οἱ παλαιοὶ εἰς αὐτὸν τὸν Κάδμον [1].

Τὸ διαμέρισμα λμΚρ' εἶχεν ἐν μέρει ἀνασκαφῆ ἐπίσης πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐμῆς ἐργασίας μέχρι τῆς κεραμίτιδος γῆς, ἧς μέρος ἀνέσκαψα παρὰ τὰ θεμέλια εὑρὼν ἐντὸς αὐτῆς ὀπτῶν πλίνθων τεμάχια.

Ὁ χῶρος ωΑΔΓ κεῖται κατὰ τὸ ταπεινότατον μέρος τῆς κλίσεως τοῦ γηπέδου τῆς ἀγορᾶς οὕτως, ὥστε ὁ τοῖχος ΓΔ κατεστράφη σῳζομένων μόνον τῶν κατωτάτων λίθων τῆς ἐσωτερικῆς παρειᾶς αὐτοῦ, ἐν ᾧ ὁ ωΑ ἐσῴζετο εἰς ὕψος 1,15 μ. Κατ' ἀκολουθίαν δὲν διετηροῦντο τὰ στρώματα πάντα. Καὶ τὸ μὲν ἀνώτατον, τὸ ἀποτελούμενον ἐκ κεκαυμένων λίθων, ἔλειπεν, ἔμενε δὲ τὸ μέλαν μόνον παρὰ τὸν τοῖχον ωΑ, ὑπ' αὐτὸ δὲ τὸ τῆς κεραμίτιδος γῆς, ἐλλειπὲς πρὸς τὸν τοῖχον ΓΔ. Ἐντὸς τῆς κεραμίτιδος γῆς, παρεμβαλλομένης πάντοτε, εὑρέθησαν πάλιν ὀπταὶ πλίνθοι ἐπάλληλοι ἢ παράλληλοι συνήθως ὁριζοντίως ἀλλ' ἀσυναρμολογήτως καὶ ἀτάκτως κείμεναι. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἀνεσκάφη ὅλον, ἀλλὰ κατεχώσθη πάλιν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς διαβάσεως εἰς τὴν ἀγορὰν ἐκ τῆς ὁδοῦ Πινδάρου.

Ὁ χῶρος υφχψ εἶνε κατὰ τὰ τοιχώματα ἐλλιπής· διότι, φαίνεται, ὅτι, ὅτε κατεσκευάσθη ὁ νεώτερος τοῖχος ΕΖ, κατεστράφη ὁ τοῖχος τρυφ, ὡς καὶ ὁ ρπ, εἰς ἱκανὸν βάθος, οἱ δὲ λίθοι αὐτοῦ ἐνετειχίσθησαν εἰς τὸν ΕΖ. Τὸ δάπεδον αὐτοῦ ἀποκαλυφθὲν καλύπτεται ὑπὸ λίθων, οἵτινες εἶνε, φαίνεται, συνέχεια τῶν τοίχων νξωΒ καὶ ζζ'. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος αὐτοῦ ψχ σῴζεται εἰς ὕψος 1,00 μ. ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ἡμίσεως τοῦ ὕψους προκύπτει ὀλίγον, ὡς ἐὰν τὸ ἄνω ἥμισυ εἶχε κτισθῇ ὕστερόν ποτε μετ' ἀδιαφορίας τινὸς πρὸς τὴν κάτω κατακόρυφον, δὲν φαίνεται δὲ πιθανόν, ὅτι ἡ παρέκκλισις αὕτη εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς γενομένης καταστροφῆς τοῦ κτιρίου· μᾶλλον δὲ πιστεύω, ὅτι εἶνε προσθήκη τις γενομένη εἰς τὸ κτίριον πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς, προσθήκην δὲ γενομένην ἔτι πρότερον ὑπολαμβάνω καὶ ὅλον τὸν τοῖχον ψχ. Εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος τοῦ ἑνὸς μέτρου ἐξικνοῦνται καὶ οἱ παραπλεύρως τοῖχοι, ὁ βόρειος καὶ ὁ νότιος. Ὁ δυτικὸς ὅμως ἔχει ὕψος μόνον 0,25 ὑπὲρ τὴν λιθοστρωσίαν.

[1] Τοιαῦτα μεγάλα πλήθη συγκεντρωμένων ἀγγείων εὑρέθησαν ἐν Κνωσσῷ Journ of Hellen. St. 21 (1901) σ. 78 ἑξ., ἐν Ζάκρῳ B.S.A. 7 (1901-1) σ. 124, πρβλ. *Ἀθηνᾶν* 1904 σ. 315, ἐν Παλαικάστρῳ B.S.A. 9 (1902 3) σ. 282, 297, ἐν Κνωσσῷ B.S.A. 11 (1904-5) σ. 15-6, *Ἀθηνᾶ* 1904 σ. 352, ἐν Ὀρχομενῷ Bulle *Orchom.* σ. 15-16, 69, 71 (ἔνθα δίδεται διάφορος ἐξήγησις τοῦ πλήθους τῶν ὀστράκων ἀμφισβητήσιμος) κ. ἀ. Πρβλ. περὶ «μυκηναϊκῆς» οἰκίας ἐν Αἰγίνῃ *Ἐφ. Ἀρχ.* 1895 σ. 247 σημ. 2 καὶ σ. 250-1,

[2] Ἴσως κατεστράφη τοῦτο ὑπὸ τοῦ καταπατήσαντος καὶ περιτειχίσαντος τὸν χῶρον τοῦτον· ὅρα σελ. 64 σημ. 5.

[1] Fabricius, *Theben* 14.

Ὁ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ τοίχου ΕΖ χῶρος πρτσ δὲν ἔχει λίθους κατὰ τὸ δάπεδον, ἔσκαψα δ' αὐτὸν μέχρι τοῦ φυσικοῦ πώρου.

Τὰ στρώματα ἐν τῷ χώρῳ πρστ ἦσαν πρὸς δυσμὰς κεκινημένα, ὁ δὲ χῶρος π'πρρ' εὑρέθη πλήρης χωμάτων καὶ κεκαυμένων λίθων ἀτάκτως ῥιφθέντων ἐντὸς αὐτοῦ, ὅτε ἐκτίσθη ὁ νέος τοῖχος ΕΖ.

Ἐν τῷ μέλανι στρώματι τοῦ χώρου πρτσ εὗρον δύο στόμια ἑτεροστόμων ἀμφορέων (Bügelkannen) μεγάλων, ποτήριά τινα ὑψίποδα (εἰκ. 7 ἀρ. 8) καὶ τεμάχια λίθου φαιοπρασίνου ἢ μολυβδίνου χρώματος, φέροντά τινα ἀνάγλυπτα κοσμήματα σπείρας συνεχομένας (πρβλ. τοὺς κίονας τοῦ τάφου τοῦ Ἀτρέως) καὶ καρδιόμορφα φύλλα λεπιδωτῶς διατεθειμένα, περὶ ὧν καὶ κατωτέρω ὁ λόγος. Ἐντὸς τῆς κεραμίτιδος γῆς εὗρον πάλιν πλίνθους ὀπτὰς καί τινα τεμάχια προμυκηναϊκῶν ἀγγείων. Ὁ ἀνασκαφεὶς χῶρος καὶ ἐνταῦθα κατεχώσθη πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς σημερινῆς διαβάσεως τῆς ἀγορᾶς.

Ἡ γωνία ΛΗΘ ἀνήκει εἰς δωμάτιον, ὅπερ ἐν μέρει μὲν καλύπτεται πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τῆς οἰκίας τοῦ Θωμᾶ, ἐν μέρει δὲ πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον εἶνε κατεστραμένον μέχρι τοῦ στρώματος τῆς κεραμίτιδος γῆς ἐκ τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς κατασκευῆς δρομίσκου χρησίμου εἰς τὴν εἰρημένην οἰκίαν (εἰκ. 2 ὑπὲρ τὰ Ε). Εἶνε ὅμως ἡ γωνία αὕτη μέρος δωματίου, οὗ ὁ Α τοῖχος, συνέχεια ὧν τοῦ δεΓΔ, καθορᾶται ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Πινδάρου ὑπὸ τὰ

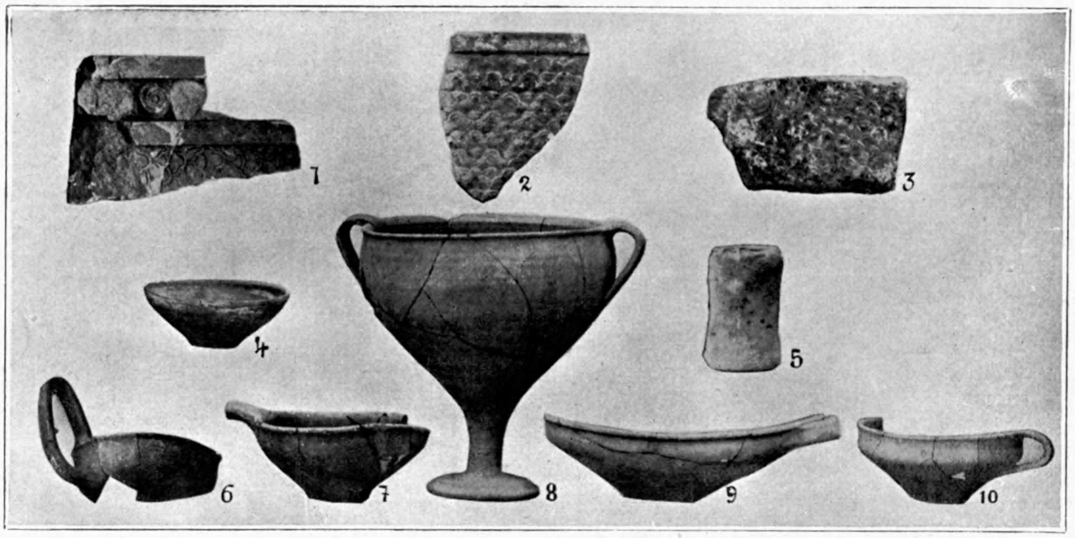

Εἰκὼν 7. Εὑρήματα λίθινα καὶ πήλινα.

θεμέλια τῆς οἰκίας Θωμᾶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ῥυμοτομηθέντος ἐσχάτως φυσικοῦ πώρου (εἰκ. 2Ε). Παρὰ τὰ θεμέλια τῆς οἰκίας Θωμᾶ καὶ κατὰ τὴν κορυφὴν τῆς γωνίας ΛΗΘ ἐσχηματίζετο ὄχθη τις ἀθίκτου ἐδάφους, ἔνθα εὗρον καὶ τὰ τρία στρώματα ὑγιᾶ. Διαρρήξας τὸ κεκαυμένον καὶ ἐρυθρὸν μέν, ὅπου ἦτο πηλός, λευκὸν δέ, ὅπου ἦσαν λίθοι, στρῶμα, ἔφθασα εἰς τὸ μέλαν, συναντήσας καὶ λατύπην πώρου λεπτοκόκκου (τσιτσέρι) πολλὴν μετὰ πηλοῦ. Ἐν τῷ μέλανι στρώματι προσέκρουσα εἰς τρεῖς ἀπηνθρακωμένας δοκούς, αἵτινες ἔβαινον καθέτως πρὸς τὸ ΗΘ εἰς ἀπόστασιν 0,35 μ. ἀπ' ἀλλήλων. Τὸ πάχος ἢ μᾶλλον πλάτος αὐτῶν, ἂν καλῶς ἀπεμόνωσα αὐτάς, ἦτο ὄχι μικρότερον τῶν 0,13 μ. Ὑπὸ δύο τοιαύτας δοκοὺς ἐν τῷ μεταξὺ χώρῳ εὑρέθη μέγας ἑτερόστομος μυκηναϊκὸς ἀμφορεύς. Περαιτέρω ὅμως εὗρον καὶ ἄλλας δοκούς, ὧν τὸ σῶμα δὲν διετηρεῖτο ἐν γραμμῇ ἀρτίᾳ, ὥστε νὰ συμπεράνῃ τις ἀμέσως τὴν διεύθυνσιν αὐτῶν, ἀλλὰ ἐκ τῆς διευθύνσεως τῶν ἰνῶν τοῦ ξύλου ἐβεβαιώθην, ὅτι ἔβαινον καθέτως πρὸς τὰς ἄλλας. Ὑπὸ τοιοῦτον σύμπλεγμα ἀνθράκων τεμνομένων εὑρέθη ἕτερος μέγας ἑτερόστομος ἀμφορεὺς μέχρι τοῦ τοίχου ΗΛ, ὅστις καὶ ἐδῶ, ὡς κατὰ τὴν γωνίαν ο, προκύπτει ἐκ τῆς κατακορύφου τοῦ κατωτέρου μέρους. Παρετήρησα, δὲ ὅτι τὸ χῶμα ἐπὶ τοῦ ἀγγείου καὶ τῶν ἀνθράκων ἦτο πολὺ σκληρὸν καὶ κατώρθωσα νὰ ἐξαγάγω ὄγκον κεκαυμένον, οὗ ἡ

μία πλευρά ἦτο ἐπίπεδος καὶ ἐφήρμοζεν ἐπὶ τῆς ἀπηνθρακωμένης δοκοῦ. Ἐπείσθην δὲ ὅτι ἦτο πλίνθος ὠμὴ καὶ ὅτι πλίνθοι καὶ σχίδακες πώρου μετὰ ξυλοδεσίας ἀπετέλουν λεπτὸν τοῖχον (τσατμᾶν), ὅστις πεσὼν ἐσκληρύνθη ὑπὸ τοῦ πυρὸς καὶ ἐγεφύρωσε στερεῶς τὸν χῶρον, ἐν ᾧ ἦσαν τὰ ἀνωτέρω ἀγγεῖα καὶ ἕτερα τρία ὅμοια. Οἱ πέντε ἑτερόστομοι ἀμφορεῖς διετηροῦντο ἄρτιοι ἐν πάσῃ τῇ στρογγυλότητι τοῦ σχήματος αὐτῶν καίπερ ἐρρωγότες. Ἡ γεφύρωσις καὶ ἡ σύμπηξις ἐκείνη τῶν ὑπερκειμένων χωμάτων τοῦ μέλανος στρώματος καὶ ἡ ἀντοχὴ τοῦ ἀνωτάτου κεκαυμένου στρώματος ἐφύλαξεν αὐτούς. Πάντες ἦσαν κεκλιμένοι [1] πρὸς νότον ἤτοι πρὸς τὸν τοῖχον ΗΘ καὶ ἦσαν χωμάτων κενοί, ἂν καί τινων τὸ στόμιον ἦτο ἐστραμμένον ἱκανῶς πρὸς τὰ ἄνω, ὥστε νὰ δύνανται νὰ εἰσέλθωσι χώματα. Τοῦτο μαρτυρεῖ, ἢ ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς καταστροφῆς τοῦ κτιρίου τὰ καταπεσόντα ὑπὲρ αὐτοὺς χώματα ἦσαν συμπαγῆ καὶ ἔπεσαν ὡς ἓν ὅλον, ἢ ὅτι τὰ ἀγγεῖα εἶχον πώματα εἰς τὰ στόμια καὶ ἔμειναν μέχρις ἀποσκληρύνσεως τοῦ ἐδάφους κεκλεισμένα. Καὶ ἐπὶ Ὁμήρου διὰ πωμάτων ἐκλείοντο τὰ στόμια τῶν ἀμφορέων [2]. Προσέτι εὑρέθησαν ποτήριά τινα ὑψίποδα, πινάκια ὡς τὰ ἐν τῷ δωματίῳ εδκοΓ, μία (εἰκ. 7 ἀρ. 7) ἀρύταινα μὴ χωροῦσα διὰ τοῦ στομίου τῶν ἀμφορέων καὶ τεμάχια ἑτέρων ἑτεροστόμων ἀμφορέων. Προσέτι εὑρέθη τεμάχιον ὀπτῆς πλίνθου μετ' ἀχύρων κακῶς ἐζυμωμένης καὶ ὀλίγα τεμάχια ἐπιχρίσματος ἀχυρόχρου. Οὐδὲν τῶν πραγμάτων τούτων ἦτο ἀνώτερον ἢ κατώτερον τοῦ μέλανος στρώματος, ὅπερ ὅμως ἐδῶ, ὡς ἐννοεῖται, δὲν ἦτο οὔτε λίαν λεπτόν, οὔτε τοῦ αὐτοῦ καὶ ὡρισμένου πάχους, βεβαίως δὲ ἔφθανεν εἰς πάχος ἡμίσεως μέτρου καὶ ἴσως ὑπερέβαινεν αὐτό, ἀφ' οὗ ἡ διάμετρος τῆς κοιλίας ἑνὸς εὑρεθέντος κατακεκλιμένου ἀμφορέως εἶνε 0,45 μ. Πάντα λοιπὸν τὰ ἀγγεῖα ἦσαν ἐπὶ τῆς κεραμίτιδος γῆς, ἥτις ἔμεινεν ἄθικτος ὑφ' ἡμῶν, διότι ἐκινδύνευον τὰ ἐπιπόλαια θεμέλια τῆς οἰκίας Θωμᾶ. Καὶ τὸ ἐρευνηθὲν δὲ μέρος ἐχώσθη πάλιν.

[1] Ὅτι κεκλιμένα ἐτίθεντο πολλάκις μεγάλα ἀγγεῖα, παρετηρήθη καὶ ἀλλαχοῦ Bulle, *Orchom.* σ. 59.

[2] Ὀδ. Β, 353 δώδεκα δ' ἔμπλησον (ἀμφορεῖς) καὶ πώμασιν ἄρσον ἅπαντας.

Τὸ δωμάτιον, τὸ ὁποῖον κεῖται πέραν πρὸς δυσμὰς τοῦ τοίχου μΚ ἦτο ἄσκαπτον, ὅτε ἠρξάμην τῶν ἐργασιῶν, τὰ δὲ χώματα, ἅτινα ἐκάλυπτον ἐνταῦθα τὸν χῶρον, εἶχον ἐπὶ τοῦ τοίχου μΚ τὴν τομὴν καὶ ὄψιν, ἣν δεικνύει ἡ εἰκὼν 8. Οἱ δύο λευκοὶ ὄγκοι (παρὰ τὸν ἕνα τὸν πρὸς δεξιὰ ἐπερείδεται πτύον) εἶνε κεκαυμένοι ὄγκοι τοίχων, συμπεπτωκότων καὶ ἐξερχομένων ἔξω τῆς κατακορύφου τῶν ἀκαύστων θεμελίων αὐτῶν. Τὰ μεταξὺ τῶν λευκῶν ὄγκων ἀμμοῦχα χώματα ἦσαν εἰς ὕψος μέχρις ἐρυθρώσεως κεκαυμένα ἀραιὰ καὶ λίαν εὔθρυπτα, καταρρέοντα ἅμα τῇ πρώτῃ ἐπαφῇ, οὕτως, ὥστε νὰ νομίζῃ τις, ὅτι προέρχονται ἐκ διαλύσεως ἐπιχρισμάτων καὶ ὅτι ἐδῶ ὑπῆρχε θύρωμά τι, οὗτινος τὸν χῶρον κατέλαβον τὰ χώματα καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτὰ συγκλίνοντες ἢ μᾶλλον πεσόντες ἑκατέρωθεν τοῖχοι. Τὰ στρώματα, ἅτινα εὑρέθησαν ἐκεῖθεν τῆς *γραμμῆς μΚ* πρέπει νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο εἴδη. Πρῶτον εἰς στρώματα εὑρεθέντα ἐπὶ τοῦ *τοίχου μΚ* καὶ δεύτερον εἰς στρώματα εὑρεθέντα πέραν τοῦ τοίχου μΚ.

Ἐπὶ τοῦ τοίχου μΚ εὑρέθη πρῶτον ὀλίγη κεραμῖτις γῆ μετά τινων τεμαχίων ὀπτῶν πλίνθων, τεμάχια ὠμῶν πλίνθων. Ἐπὶ τούτων εἶτα δὲ ἦτο στρῶμα μέλαν ὕψους 0,30 μ. πλῆρες ἀγγείων ἀναμὶξ μετ' ὀστῶν κεκαυμένων καὶ ὀστρέων τῆς θαλάσσης, ὧν ἕν, «καλόγνωμη» κοινῶς λεγόμενον (arca Noae, *Linné*), ἦτο κεκλεισμένον εἰσέτι. Ἀνώτερον ἦτο τὸ στρῶμα τοῦ ἐρυθροῦ ἀσυμπήκτου χώματος περιέχον καὶ ἀγγεῖα, ἀνώτατα δὲ ἦτο τὸ συμπαγὲς ἐκ λίθων καὶ πηλοῦ κεκαυμένον στρῶμα, ὅπερ γινώσκομεν. Ἐν τῷ ἐρυθρῷ χώματι εὑρέθη ἐνταῦθα τὸ ἐκ πρασινωποῦ λίθου ἐργαλεῖον (εἰκ. 9) καὶ τὸ ἐλλιπὲς δαντελλοειδὲς πήλινον ἄγραφον σκεῦος (εἰκ. 10). Ἐφ' ὅσον ἀνεσκάπτοντο τὰ χώματα τὰ καλύπτοντα τὸ πλάτος τοῦ τοίχου μΚ καὶ προὐχωροῦμεν πρὸς δυσμὰς αὐτοῦ, ἤρξατο νὰ ἐμφανίζηται ὑπὸ τὸ ἀνώτατον συμπαγὲς στρῶμα καὶ ὑπεράνω τοῦ ἐρυθρωποῦ χώματος ἕτερον μέλαν στρῶμα, μελάντερον τοῦ κάτω, περιέχον δὲ καὶ αὐτὸ ἀγγεῖα. Εὐθὺς δὲ περαιτέρω πρὸς δυσμὰς τοῦ τοίχου μΚ τὰ στρώματα συνεχέοντο σφόδρα, καμπυλούμενα καὶ ἀπολεπτυνόμενα καὶ διαχωριζόμενα ὑπὸ διαφόρων θραυσμάτων ἐπιχρισμάτων ἀσβέστου, φερόντων χρώματα καὶ γραφάς. Φαίνεται,

ὅτι πέραν τοῦ τοίχου μΚ ἦτο δωμάτιόν τι, οὗτινος αἱ τρεῖς πλευραὶ ἦσαν ὁ τοῖχος μΚ καὶ πιθανῶς αἱ μὴ εἰσέτι ἀνασκαφεῖσαι προεκβολαὶ τῶν τοίχων γδλμ καὶ οξΓ΄. Τὰ στρώματα λοιπόν, ἅτινα ἀνεσκάφησαν ἐπί τινα ἔκτασιν τοῦ δωματίου τούτου, εἶνε τὰ ἑξῆς. Ἀνωτάτω ἦτο τὸ σύνηθες στρῶμα κεκαυμένων λίθων καὶ πηλοῦ, σχηματίζον τὸν γνωστὸν ἐπίπαγον. Δὲν ἦτο ὅμως ὁμαλὸν τὸ στρῶμα τοῦτο, ἀλλ' εἶχεν ἐσοχάς, ἐν αἷς ἦσαν χώματα κεκαυμένα μετ' ἀγγείων. Προφανῶς οἱ λίθοι τῶν καταπεσόντων κεκαυμένων τοίχων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποτελέσωσί τι ὁμαλὸν πανταχοῦ, ἐπειδὴ πρὸς τὸ Β μέρος τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου τοῦ θαλάμου δὲν ἔπεσον λίθοι πολλοί, οἱ δὲ πεσόντες εἰσέδυσαν βαθύτερον· τοῦτο δὲ ἦτο φυσικὸν νὰ συμβῇ, ἐπειδὴ οἱ μείζονες ὄγκοι βεβαίως πρέπει νὰ κεῖνται παρὰ τοὺς τοίχους, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ κέντρον τῶν θαλάμων, ὡς παρατηρεῖται τοῦτο καὶ ἐν Δήλῳ, ἔνθα

Εἰκὼν 8.

τὰ μείζονα δωμάτια καὶ ἡ ὕπαιθρος αὐλὴ (atrium) ἀναγνωρίζονται ἐν τοῖς ἐρειπίοις, ἐκ τῆς σχηματιζομένης κατὰ τὸ κέντρον αὐτῶν κοιλότητος.

Τὸ πρῶτον ὑπὸ τὸν ἐπίπαγον στρῶμα εἶνε παχὺ χωμάτινον μέλαν ἐξ ἀνθράκων, φθάνει δὲ μέχρις ὄγκων παχέων ἀσβεστώματος (πάχος μέχρι 0,10 μ.) σκληροῦ καὶ συνεζυμωμένου μετ' ἄμμου θαλασσίας ἢ ποταμίας καὶ πολυπληθῶν τεμαχίων καταστραφέντος προγενεστέρου πιθανῶς ἐπιχρίσματος κεχρωσμένου δι' ἐρυθροῦ («πομπηϊανοῦ») ἀνεξιτήλου χρώματος ἢ διὰ κυανοῦ. Παρὰ τὰ ξηρὰ ταῦτα ἐπιχρίσματα εὑρίσκονται ἐνίοτε καὶ μαλακά τινα λεπτὰ ἐπιχρίσματα λευκὰ ἢ ὕπωχρα ἐξίτηλα, πολλὰ δὲ θραύσματα ἀγγείων καὶ ψηφῖδες (χάνδραι) (εἰκ. 11) ἐκ κοσμημάτων. Ἔπειτα ὑποκάτω εὑρέθη στρῶμα χώματος, ἀγγείων τινῶν καὶ ἄμμου καὶ ἔτι κατωτέρω εὑρέθησαν πλῆθος ψαθυρῶν ἐπιχρισμάτων ἀσβέστου μονοχρώμων καὶ πολυ-

χρώμων, πάντως δὲ γεγραμμένων. Ἡ ἄμμος εὑρίσκεται ἐφ' ἑκάστου ἐπιχρίσματος, ὑπὸ τὸ τελευταῖον δ' ἐπίχρισμα ἦσαν ἄνθρακες δοκῶν καθέτων

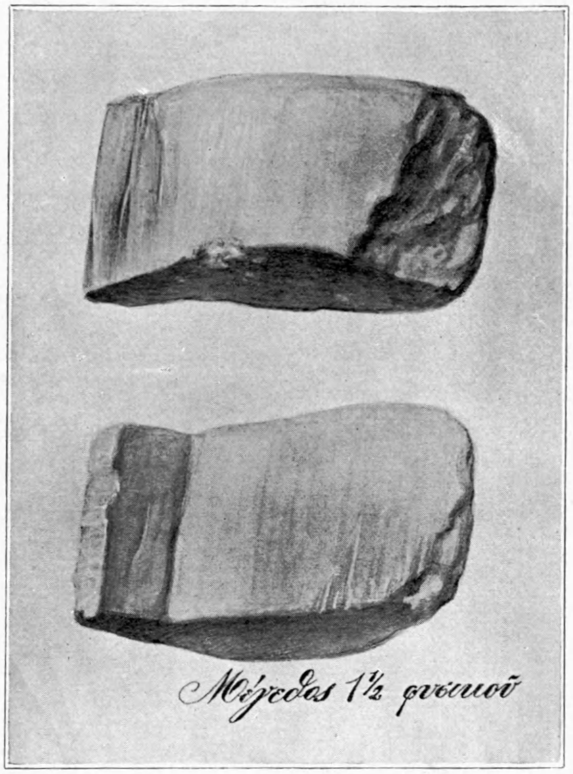

Εἰκὼν 9.

πρὸς τὸν τοῖχον μγ προσεκβαλλόμενον, καὶ πολλὰ ἀγγεῖα. Συνελέγησαν δὲ ἐνταῦθα ἓν κομβίον στεατίτου, λεπτά τινα ὡς χάρτης ἐπτυχωμένα ἀτά-

Εἰκὼν 10.

κτως ἐλάσματα χρυσᾶ καὶ ἄμορφοί τινες πλάκες τακέντος ποτὲ καὶ τυχαίως παγέντος μολύβδου. Χάνδραι εὑρέθησαν εἰς τὰ ἀνώτατα μέλανα χώματα τοῦ θαλάμου καὶ εἰς τὰ ἐρυθρὰ τοῦ τοίχου μΚ. Δὲν εὑρέθησαν ὑπὸ τὸ κατώτατον ἐπίχρισμα ἐν τῷ ἐκεῖ μέλανι στρώματι. Ἡ τὸ ὑπόστρωμα σχηματίζουσα κεραμῖτις γῆ, περιέχουσα τεμάχιά τινα πλίνθων ὀπτῶν ἀτάκτως καὶ οὐχὶ πάντοτε ὁριζοντίως κειμένων, καλύπτει δύο οἱονεὶ τοίχους, ἀφορμωμένους ἀπὸ τοῦ Ν καὶ Ξ καὶ εἰς ἄνισον ὕψος σῳζομένους, ὥστε νὰ ἀποτελῶσι τρόπον τινὰ

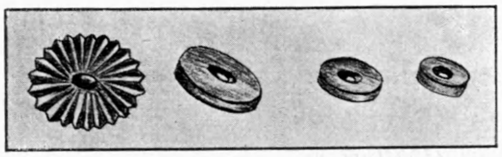

Εἰκὼν 11.

δύο βαθμίδας (πλ. 0,45). Ἴσως ἀνήκουσιν εἰς τὴν β' οἰκοδομικὴν περίοδον, λείψανα ὄντες τοίχου τέμνοντος τὸν ζζ' τοῖχον τῆς αὐτῆς περιόδου.

Ἡ προσεκβολὴ τοῦ τοίχου γμ δὲν ἐγένετο δυνατὸν νὰ ἀποκαλυφθῇ πρὸς Δ, διότι ἡ σκαφὴ ἐνταῦθα ἔθετεν εἰς κίνδυνον παράπηγμά τι τῆς νῦν ἀγορᾶς ὁρατὸν ἐν μέρει ἐν τῇ εἰκ. 8 ἄνω.

Ἕτερα δοκιμαστικὰ ὀρύγματα.

Θελήσας νὰ καθορίσω τὴν πρὸς Δ ἔκτασιν τοῦ πυρποληθέντος κτιρίου, ἤνοιξα ὀρύγματά τινα εἰς διαφόρους ἀποστάσεις.

α') Καὶ πρῶτον μὲν ὄρυγμα (εἰκ. 1 ἀρ. 1) ἤνοιξα πρὸς δυσμὰς τῶν κρεοπωλείων παρὰ τὴν ὁδὸν Ἐπαμεινώνδου, ὀλίγα μέτρα βορείως καὶ ὄπισθεν τοῦ ἐκεῖ εὑρισκομένου ἀλλ' ἐγκαταλελειμένου παλαιοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ εἰς ἀπόστασιν 42-50 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Πινδάρου. Κατ' ἀκολουθίαν τὸ ὄρυγμα τοῦτο βαῖνον ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς εἶχε μῆκος 8 μέτρων, πλάτος δὲ δύο μὲν ἄνω, ἑνὸς δὲ μέτρου κάτω. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ ὀρύγματος εὕρομεν τὸν φυσικὸν πῶρον εἰς βάθος 4 μέτρων, κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν εἰς βάθος 5,40 μ. Ὥστε εἰς ἀπόστασιν 7 μέτρων ἡ διαφορὰ τοῦ ὕψους τοῦ πυθμένος τοῦ ὀρύγματος ἦτο 1,50 μ. Τὸ μέσον μέρος τῆς τάφρου δὲν ἐσκάφη βαθέως, ἐμποδιζόντων διαφόρων τοίχων νεωτέρων. Εἰς ἀμφότερα ὅμως τὰ ἄκρα τοῦ ὀρύγματος εὗρον μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα ἀπὸ βάθους δύο μέτρων καὶ πέραν. Προσέτι εὗρον παχὺ στρῶμα τέφρας καὶ ὑπ' αὐτὴν κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ ὀρύγματος σκάμμα

ἐν τῷ πώρῳ βάθους 0,20 μ., σποράδην δὲ ὀστᾶ οὐχὶ κεκαυμένα, προσέτι τεμάχιά τινα κεκαυμένων ὠμῶν πλίνθων καί τινα συντρίμματα τοιχογραφημάτων κατακυλισθέντα ἴσως ἐκ τῶν πρὸς ἀνατολὰς ὑψηλοτέρων μερῶν.

Ἐν τῷ δυτικῷ ἄκρῳ εἰς βάθος δύο περίπου μέτρων εὗρον ὑδραγωγεῖον ἀποτελούμενον ἐκ πηλίνων «σωλήνων» τριπλεύρων (πλ. πυθμένος 0,39 μ., μῆκ. σωλῆνος 0,77, ὕψ. τῶν πλευρῶν 0,20, πάχ. δὲ 0,04), ὧν αἱ πλάγιαι πλευραὶ συγκλίνουσιν ἄνω, συγκεκολλημένων διὰ μίγματος ἐξ ἀσβέστου, τετριμμένων κεράμων καὶ ἄμμου, καὶ καλυπτομένων διὰ πλίνθων τετραγώνων ἐχουσῶν διαστάσεις 0,29×0,30 μ., συγκεκολλημένων δὲ διὰ τοῦ αὐτοῦ πάλιν μίγματος. Τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο εἶνε βεβαίως ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἐπειδὴ τὸ κολλητικὸν μῖγμα αὐτοῦ γινώσκομεν ἐκ Δήλου ὡς ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς χρόνοις ἐμφανιζόμενον καὶ ἐπειδὴ ὑπεράνω αὐτοῦ τὰ χώματα ἦσαν κεκινημένα [1]. Ἀμέσως δηλ. ὑπὲρ αὐτό, διῆκον ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν, εὗρον θραύσματα ἀγγείων μυκηναϊκῶν μετὰ μακεδονικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν (οὐδὲν ἐρυθρόμορφον ἢ μελανόμορφον), ἐν οἷς τεμάχια πυθμένος ἀγγείου τινὸς ἐκ καθαρωτάτου πηλοῦ κεχρωσμένου ἐρυθροῦ ὡς terra sigillata, ἀλλὰ φέροντος καὶ στίλβον μέλαν βερνίκιον· τὸ ἔσω μέρος τοῦ πυθμένος φέρει προσέτι μεταξὺ τοῦ κέντρου καὶ τῆς περιφερείας κύκλῳ γραμμὰς μικρὰς ἐμπεπιεσμένας δι' ὀδοντωτοῦ τροχοῦ, τὸ δ' ἔξω φέρει ἐγχάρακτα τὰ γράμματα ΓΟ. Εὗρον προσέτι λαιμὸν ἀγγείου μετ' ἐντύπων κοσμημάτων γνωστῶν ὡς μεταγενεστέρων καὶ τὸ καθ' ὕψος ἥμισυ κοίλης προτομῆς παιδὸς γελοιογραφικῆς [2].

Εἰκὼν 12.

[1] Ὅτι ὅμως καὶ παλαιότερον ὅμοιοι περίπου σωλῆνες ὀχετῶν ἦσαν ἐν χρήσει πρβλ. *Excav. at Phylacopi* σ. 61. Τσούντα *Μυκήνας κ. μυκ. πολ.* σ. 29 Burrows, ἔ.ἀ. 9 BSA., XI, σ. 289.

[2] Τῆς προτομῆς ταύτης κοίλης ὄπισθεν καὶ σῳζομένης μόνον εἰς ὕψος 0,07, δημοσιεύω ἐνταῦθα ἔξω τοῦ κειμένου τὴν εἰκόνα (εἰκ. 12).

Κατὰ ταῦτα παρὰ πᾶν τὸ παχὺ μυκηναϊκὸν στρῶμα τῶν χωμάτων, ὅπερ εὑρέθη ἄθικτον ἐνταῦθα ὑπὸ τὸν ῥωμαϊκὸν ὀχετόν, ἐβεβαιώθη, ὅτι τὸ πυρποληθὲν κτίριον δὲν ἐξετείνετο μέχρις ἐδῶ. Τὰ μυκηναϊκὰ ὄστρακα εἶνε συνήθως ἔγχρωμα, σύγχρονα ὅμως τῶν εὑρεθέντων ἐν τῷ κτιρίῳ ἐκείνῳ καὶ δὴ τῷ κυαθίσκῳ (πρβλ. πίν. 3 ἀρ. 10). Ἐκ τῆς κλίσεως ὅμως τοῦ ἐδάφους, ἣν ἐπίστωσεν ἐνταῦθα τὸ ὄρυγμα, γίνεται φανερόν, ὅτι τὸ πυρποληθὲν κτίριον ἔκειτο πλησίον ἐπὶ τόπου δίκην λόφου μεμονωμένου καὶ κατερχομένου ἀποτόμως πρὸς δυσμάς.

β') Ἕτερον ὄρυγμα ἤνοιξα παρὰ τὴν κρήνην τῶν κρεοπωλείων (εἰκ. 1 ἀρ. 2, εἰκ. 3 Γ) πλησίον τῆς ὁδοῦ Ἐπαμεινώνδου ἀμέσως μετὰ τὸ τελευταῖον πρὸς δυσμὰς νότιον παράπηγμα τῆς ἀγορᾶς καὶ εἰς ἀπόστασιν 33 μ. ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Πινδάρου.

Τοῦ ὀρύγματος κάτοψις ἀπεικονίζεται ὑπὸ τῆς εἰκόνος 13· ὁ τοῖχος αα εἶνε νεώτατος, ἐπιπόλαιος,

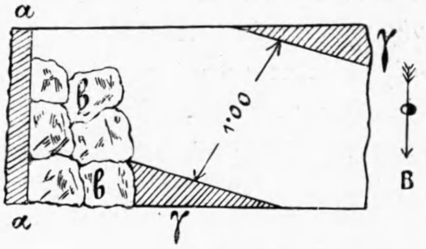

Εἰκὼν 13.

ἀσβεστόκτιστος. Ὁ τοῖχος ββ κεῖται βαθύτερον εἰς βάθος 2,50 μ., εἶνε ἐκτισμένος διὰ λίθων ἀργῶν, ἀλλὰ διὰ τῶν θεμελίων ἐξέρχονται χώματα κεκαυμένα (ὡς καὶ παρὰ τὴν ὁδὸν Πινδάρου κατὰ τὰ σημεῖα εἰκ. 2 Ε), ὑπ' αὐτὰ δὲ στρῶμα (πάχους 0,10-0,15 μ.) μέλαν κεκαυμένον πλῆρες μυκηναϊκῶν ὀστράκων, ἐν οἷς καὶ ἄχροα τεμάχια ποτηρίων ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ πυρποληθέντος κτιρίου· ὑπὸ τὸ στρῶμα τοῦτο εἶνε οἱ τοῖχοι γγ παράλληλοι σῳζόμενοι μέχρι ὕψους 0,30-0,40 μ. καὶ ἀπέχοντες ἀλλήλων 1,00 μ.

Πλησίον τοῦ αὐτοφυοῦς πώρου εὗρον καὶ προμυκηναϊκὰ θραύσματα.

Ἐκ τοῦ ὀρύγματος τούτου ἐπείσθην, ὅτι τὸ πυρποληθὲν κτίριον ἐκτείνεται καὶ μέχρις ἐνταῦθα.

Ἐπειδὴ ὅμως παραπλεύρως τοῦ τοίχου αα ὡς καὶ τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ ὀρύγματος εἶνε ἐπιπόλαιοι τοῖχοι σημερινοί, οὓς δέν μοι ἐπετρέπετο νὰ

θέσω εἰς κίνδυνον πτώσεως, δὲν δύναμαι νὰ ἐρευνήσω ἀνατολικῶς καὶ νοτίως τοῦ ὀρύγματος πρὸς τελειοτέραν γνῶσιν.

γ') Ἕτερον ὄρυγμα (εἰκ. 1 ἀρ. 3) ἤνοιξα φρεατοειδὲς στενὸν εἰς ἀπόστασιν 19 μέτρων ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Πινδάρου καὶ ἐντὸς τοῦ δευτέρου ἀπ' ἀνατολῶν βορείου κρεοπωλείου.

Εἰς μικρὸν βάθος ἐνεφανίσθη καθαρὸν στρῶμα μυκηναϊκόν, περιέχον ἄφθονα ὄστρακα κεχρωσμένα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ ζωνῶν, τεμάχια κεκαυμένων λίθων, λείψανα ἐλάχιστα ἐπιχρίσματος, ὀστᾶ κεκαυμένα ἢ ἄκαυστα, πώρου σχίδακας πλέον ἢ χειροπληθεῖς, πηλὸν κεκαυμένον ἐρυθρὸν καὶ βαθὺ στρῶμα ἐρυθροῦ χώματος, ὅπερ ἂν δὲν ἦτο τοῖχος ἐξ ὠμῶν πλίνθων ἀντιστὰς εἰς πᾶσαν τὴν ἐπιμονήν μου, ὅπως ὁρίσω αὐτόν, ἐξ ἅπαντος ὅμως προήρχετο ἐκ διαλύσεως ὠμῶν πλίνθων. Ὥστε ἂν δὲν ὑπάρχῃ συνέχεια τοῦ πυρποληθέντος κτιρίου ἐν τῷ κρεοπωλείῳ τούτῳ πάντως ὅμως εὑρισκόμεθα ἐν τῇ γειτονίᾳ ἢ ἐντὸς ἀνοικτοῦ τινος χώρου αὐτοῦ. Ἐπιμένω ὅμως πιστεύων μᾶλλον, ὅτι προσέκρουσα εἰς πλινθόκτιστον τοῖχον, ὃν ἔβλαψα ἴσως.

δ') Σημαντικώτερον ὑπῆρξε τὸ ὄρυγμα (πλευρᾶς 2×2 μ.), ὅπερ ἤνοιξα (εἰκ. 1 ἀρ. 4) εἰς ἀπόστασιν 17 μ. ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Πινδάρου ἐντὸς τοῦ δευτέρου ἀπ' ἀνατολῶν νοτίου κρεοπωλείου. Εἰς βάθος 1 μ. εὗρον τὸν κεκαυμένον συμπαγῆ ἐκ λίθων καὶ πηλοῦ ἐπίπαγον τὸν ἀποτελοῦντα τὸ ἀνώτατον στρῶμα εἰς τὰ λοιπὰ ἀνασκαφέντα ὑπ' ἐμοῦ δωμάτια τοῦ πυρποληθέντος κτιρίου. Ἀμέσως ὅμως ὑπ' αὐτὸν προσέκρουσα εἰς σύμπλεγμα τοίχων, ὧν εἷς πάντως βεβλαμμένος, ἐκ λίθων, ἕτερος δὲ ἐκ πλίνθων ὠμῶν. Ἡ κορυφὴ τοῦ πλινθοκτίστου τοίχου ἐβλάβη ἐν μέρει ὑπὸ τῆς ἀνασκαφῆς, ἵνα γείνῃ δυνατὸν νὰ ἀπομονωθῇ καὶ καταμετρηθῇ ἀβλαβής τις πλίνθος. Τὰ μέτρα δὲ τριῶν πλίνθων δεικνύουσι μῆκ. 0,50, πλ. 0,30 καὶ πάχ. ἢ ὕψ. 0,12 μ. Διακρίνεται καὶ ὁ πηλός, ὅστις ὡς κολλητικὴ ὕλη συνέδεε τὰς πλίνθους πρὸς ἀλλήλας. Τὸ χῶμα, ἐξ οὗ κατεσκευάσθησαν αἱ πλίνθοι, ἔχει τεμάχια ἀγγείων προμυκηναϊκῶν, οἷα τὰ ἐν τῇ κεραμίτιδι γῇ τοῦ κατωτάτου στρώματος τῶν ὑπ' ἐμοῦ ἀνασκαφέντων μερῶν τοῦ πυρποληθέντος κτιρίου. Διακρίνονται δὲ καὶ τῶν ἐξαφανισθέντων ἀχύρων αἱ θέσεις ἐντὸς τοῦ σώματος τῶν πλίνθων. Ἡ πρόσοψις τῶν απογυμνωθεισῶν πλίνθων ἔχει οὕτως, ὥστε νὰ μὴ συμπίπτωσιν οἱ κάθετοι ἁρμοὶ δύο ἐπαλλήλων δόμων[1]. Ἕνεκα δὲ τοῦ προσκόμματος, ὃ παρεῖχον οἱ εὑρεθέντες ἐνταῦθα τοῖχοι, πάντως ἦτο ἀδύνατον νὰ σκάψωμεν βαθύτερον, ἀλλ' οὔτε καὶ εὐρύτερον, διότι ἐκώλυον οἱ τοῖχοι τοῦ κρεοπωλείου. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν ἔχωσα καὶ τὸ ὄρυγμα τοῦτο εὑρὼν ἐντὸς αὐτοῦ πλὴν ὀστράκων μυκηναϊκῶν μικκύλον φύλλον χρυσοῦ περιφερικὸν διαμ. 0,007.

ε') Ἕτερον ὄρυγμα (εἰκ. 1 ἀρ. 5) ἔσκαψα ἐντὸς τοῦ πρώτου ἀπ' ἀνατολῶν νοτίου παραπήγματος· ἀλλ' ὅτε προὐχώρησα εἰς βάθος ἑνὸς μέτρου καὶ εὗρον τὸ ἀνώτατον κεκαυμένον στρῶμα ὡς καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ ὀρύγματι, οἱ ἐργάται εὑρέθησαν ἐν κινδύνῳ ἐξ ἀπειλουμένης πτώσεως τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ τῆς στέγης τοῦ παραπήγματος. Ἠναγκάσθην λοιπὸν νὰ διακόψω τὴν ἐργασίαν καὶ νὰ χώσω καὶ τὸ ὄρυγμα τοῦτο.

Ἐκ τῶν ὀρυγμάτων τούτων γίνεται δῆλον, ὅτι τὸ κεκαυμένον κτίριον ἐκτείνεται καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν, ἣν ὁρίζουσι τὰ παραπήγματα τῆς ἀγορᾶς. Ἐπίσης ἐκτείνεται ἐντὸς τῆς οἰκίας Θωμᾶ, ἐπιπολαίως τεθεμελιωμένης ἐπὶ τοῦ ἐπιπάγου, πιθανῶς δὲ καὶ ἐν τοῖς γηπέδοις τῆς οἰκογενείας Λογοθέτου πρὸς Ν συναφῶς τῇ ἀγορᾷ.

Οἰκοδομική.

Καθὼς εἴπομεν παρεμπιπτόντως, οἱ τοῖχοι (πλὴν τοῦ νεωτάτου ΕΖ) εἶνε τεθεμελιωμένοι οὐχὶ ἐντὸς ὀρυκτῶν στενῶν θεμελίων, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ πώρου ἰσοπεδωθέντος[2], εἶνε ἐκτισμένοι ἐκ τιτανωδῶν λίθων ἀργῶν, οἵτινες εἰς τὰ κατώτατα θεμέλια εἶνέ πως μείζονες, καὶ ἔχουσιν ὡς κολλητικὴν ὕλην πηλὸν ἄνευ ὁρατῶν ἀχύρων. Δὲν συγχωνεύονται δὲ οἱ τοῖχοι δε καὶ κο μετὰ τῶν καθέτων αὐτοῖς· τὸ αὐτὸ δὲ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τοῦ τοίχου μΚ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον μ (τῆς κατὰ τὸ Κ συναντήσεως μὴ ἀνασκαφείσης) καὶ περὶ τοῦ τοίχου ΓΔ, τοῦ ψχΑω καὶ τοῦ ρτφυ[3]. Οἱ τοῖχοι πάντες ἔχουσι πάχος 1,15 μ. πλὴν τοῦ ψχΑω, ὅστις ἔχει πάχος 0,85 μ.

[1] Περὶ τῶν διαστάσεων τῶν πλίνθων ὅρα Schliemann, *Tirynthe* σ. 244. Dörpfeld, *Troja und Ilion* σ. 37.
[2] Πρβλ. Τσούντα *Προϊστ. Ἀκροπ.* 39.
[3] Πρβλ. Τσούνταν ἔ. ἀ. 63.

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πυρὸς (σ. 69 ἑξ.) ἐπὶ τῶν τοίχων δεικνύουσιν, ὅτι τὸ κτίριον εἶχε πολλὴν ξυλείαν [1].

Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι τὰ κεκαυμένα μέρη τῶν τοίχων δεικνύουσιν ὑπερβολικῶς πολὺν πηλόν, ὡς παρετηρήθη καὶ ἐν ἄλλοις τόποις [2]. Τὸ αὐτὸ δὲ ἐν μείζονι μάλιστα βαθμῷ συμβαίνει εἰς τοίχους, οἵτινες ἦσαν ἐκτισμένοι ἐκ πηλοῦ καὶ σκίρων ἢ σχιδάκων πώρου (σπανίως λίθου ἄλλου) καὶ οὓς ὑπεθέσαμεν (σελ. 75) διατεμνομένους ὑπὸ δοκῶν ξυλοδεσίας κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν σημερινῶν *τσατμάδων* [3].

Τοῖχοί τινες ἦσαν ἐκτισμένοι διὰ πλίνθων ὠμῶν ὡς ὁ ἐν τῷ ἀπ' ἀνατολῶν δευτέρῳ νοτίῳ ἴσως δὲ καὶ τῷ δευτέρῳ βορείῳ κρεοπωλείῳ. Τοιούτου δὲ τοίχου λείψανα ἦσαν καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ μΚ τοίχου εὑρεθέντα τεμάχια πλίνθων ὠμῶν ὑπὸ τὰ ὑψηλότερα χύδην καθαρὰ χώματα, ἅτινα δεικνύει ἡ εἰκὼν 8.

Ἄλλα μέρη τοῦ κτιρίου καὶ δὴ τὰ ὑψηλότερα ἦσαν πιθανῶς κατὰ μέγα μέρος ξύλινα, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἀνθράκων καὶ τῆς καύσεως τῶν λίθων καὶ τοῦ πηλοῦ.

Κατὰ ταῦτα, ἂν παραλίπωμεν τοὺς παλαιοὺς τοίχους νξωΒ, ζζ, Μ καὶ Ξ ὡς καὶ τὸν νεώτατον ΕΖ, ἐκ τῶν λοιπῶν τῶν ἀνασκαφέντων ἤδη οἱ θεμελιώδεις εἶνε οἱ τρεῖς τοῖχοι γμ, Γπ καὶ Δσ. Διὰ τῶν δύο πρώτων τοίχων καὶ τῶν τεμνόντων αὐτοὺς παραλλήλων δε καὶ κο ἐσχηματίσθη τὸ δωμάτιον εδκοΓ. Διὰ τῆς προσεκβολῆς δὲ τοῦ γμ πέραν τοῦ μ καὶ διὰ τοῦ μΚ σχηματίζεται πιθανῶς τὸ δωμάτιον, ἐν ᾧ εὑρέθησαν ὡς κυριώτατον εὕρημα τὰ τοιχογραφήματα, καὶ ὅπερ δὲν ἀνεσκάφη εἰσέτι ὁλόκληρον. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων δωματίων ὑπάρχει διάδρομος πλάτους ἴσου πρὸς τὸ πάχος τῶν τοίχων ἤτοι 1,15 μ., ὅστις διαθέει καὶ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ δωματίου ΕδκοΓ'. Οἱ διατέμνοντες τὸν διάδρομον εἶνε οἱ σχηματίζοντες τὰ δωμάτια κύριοι τοῖχοι πλὴν τοῦ Αωψχ, ὅστις εἶνε βεβαίως προσθήκη εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τοῦ κτιρίου, οὗτινος τὴν ἁρμονίαν διαταράσσει.

Πρὸς τοὺς διαδρόμους δὲ τούτους ἴσως ἐξέβαλλον αἱ θύραι τῶν δωματίων (πρβλ. σελ. 76). Τοιούτους στενοὺς διαδρόμους ἔχει καὶ τὸ ἀνάκτορον τῆς νήσου Γουλᾶ ἐπὶ τῆς Κωπαΐδος καὶ τὰ κρητικὰ ἀνάκτορα.

Εἶνε ἐπὶ τοῦ παρόντος δύσκολον νὰ ἐννοήσωμεν, διατί εὑρέθη ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ πώρου καὶ ὑπὸ τὸ κεκαυμένον στρῶμα ἡ ἄργιλλος μετὰ τῶν ὀπτῶν πλίνθων. Ἴσως οἱ κτίσαντες τὸ κτίριον ἐπὶ τῶν παλαιῶν ἐρειπίων, ἅτινα ἀντιπροσωπεύουσιν οἱ τοῖχοι ζζ' καὶ νξωΒ, ἐξέτειναν τὸ σχέδιον αὐτοῦ πρὸς βορρᾶν, ἔνθα τὸ ἔδαφος ἀνηφορίζει. Ὅπως ἐπιτύχωσι δὲ ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν τοῦ δαπέδου τοῦ κτιρίου [1] ἐκάλυψαν τὰ παλαιὰ ἐρείπια διὰ τῆς κεραμίτιδος γῆς, ἧς τὸ ὕψος εἶνε περίπου 1 μέτρον καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ὕψος, εἰς ὃ εὑρίσκεται ἡ ἐπιφάνεια τοῦ φυσικοῦ πώρου πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τὴν οἰκίαν Θωμᾶ, ὡς τοῦτο φαίνεται ἐκ τῶν ὑπολειφθέντων καὶ φανερῶν ἐνταῦθα πρὸς τὴν ὁδὸν Πινδάρου θεμελίων (εἰκ. 3 Ε). Ἐσκέφθην, ὅτι ἡ κεραμῖτις γῆ ἴσως προέρχεται ἐκ πλίνθων ὠμῶν παλαιοτέρου κτιρίου διαλυθεισῶν· διὰ τοῦτο περιέχει καὶ ὄστρακα προμυκηναϊκά. Τὴν αὐτὴν δὲ καταγωγὴν θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχωσι καὶ αἱ ὀπταὶ πλίνθοι, ἅτε ἐν αὐτῇ εὑρεθεῖσαι. Ἀλλὰ ἐπειδὴ καὶ αἱ βέβαιαι ὠμαὶ πλίνθοι τοῦ κτιρίου περιέχουσιν ὅμοια ὄστρακα, ἴσως προέρχονται πάντα ταῦτα τὰ χώματα ἔκ τινος μέρους, ὅπερ ἀπετελεῖτο ἐκ προσχώσεων παλαιοτέρων. Θὰ ἐδεχόμην προσέτι, ὅτι πιθανὸν ἡ κεραμῖτις γῆ νὰ προῆλθεν ἐκ διαλύσεως ὠμῶν πλίνθων τῶν τοίχων τοῦ καέντος κτιρίου ἢ καὶ ἐκ χωματίνου πατώματος αὐτοῦ ἐπικεκαλυμμένου διὰ τῶν ὀπτῶν πλίνθων, ἂν δὲν εὑρίσκοντο, ὡς εὑρέθησαν, ἀκέραιοι ἐν τῇ στρογγυλότητι αὐτῶν οἱ ἑτερόστομοι ἀμφορεῖς ἐν τῇ γωνίᾳ ΛΗΘ *ἐπὶ* τῆς ἀργίλλου. Ὥστε ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ ἡ ἄργιλλος ἦτο τὸ δάπεδον τῆς ἀποθήκης τῶν ἀγγείων. Τὸ γεγονὸς τοῦτο μὲ ἀπέτρεψε καὶ ἀπὸ ἄλλης τινὸς σκέψεως. Ἐν τῇ πρὸς Α προσεκβολῇ τῆς παρὰ τὸ ο ὀπῆς εὗρον ἄνθρακας ἐκ δοκοῦ καείσης. Τοιαύτη δὲ δοκός, ἂν ἐσφηνοῦτο ἐντὸς τῆς ὀπῆς, θὰ ἐμαρτύρει πιθανῶς, ὅτι εἰς τὸ ὕψος τῆς ὀπῆς ἦτο πάτωμα

[1] Πρβλ, Τσούνταν, *Μυκῆναις* σ. 46.

[2] Ξανθουδίδης, *Ἀθηνᾶ* 16 (1904) σ. 314, 319, 331, *346-7*, 368, *Ἐφ. Ἀρχ.* 1906 σ. 119, 126

[3] Περὶ τοιούτων πλινθοκτίστων τοίχων ποιοῦμαι λόγον ἐν τῇ *Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι* 1904 σελ. 122. Πρβλ. Dörpfeld, *Troja und Ilion* σ. 40, 90 ἑξ. *BSA* VII, σ. 106, 111-113. VIII, 35, 64. Burrows, *The Discoveries in Crete* 1908 σελ. 7-8 *Mon. Ant.* XII, 79. Lagrange, ἔ. ἀ. 23.

[1] Πρβλ. BSA (1902 3) σ. 358.

τῆς οἰκίας. Ἀλλ' ἡ ὀπὴ κεῖται 0,20 μ. ὑψηλότερον τῆς ἐπιφανείας τῆς ἀργίλλου, ὥστε τόσον μόνον ὕψος θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὁ μεταξὺ τοῦ πατώματος καὶ τῆς ἀργίλλου χῶρος. Ἀλλ' ἂν τὴν διάταξιν ταύτην δεχθῶμεν καὶ διὰ τὸν χῶρον ΛΗΘ, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ ἑνότης τῆς θεμελιώσεως τοῦ κτιρίου, τότε τὸ ὕψος τοῦτο εἶνε ἀνεπαρκὲς ὄχι μόνον διὰ τὴν ἔστω καὶ στενόχωρον κυκλοφορίαν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐναπόθεσιν τῶν ἑτεροστόμων ἀμφορέων ἐν αὐτῷ· διότι εἷς ἐκ τούτων ἔχει, ὡς εἶπον, διάμερον 0,45 μ., ὥστε οὐδὲ κεκλιμένος θὰ ἐχώρει ὑπὸ τὸ πάτωμα. Ἕνεκα τούτου θὰ μείνῃ ἀμφισβητήσιμον τὸ ζήτημα τῆς ἀργίλλου ἐν παραβολῇ πρὸς τὰς ὠμὰς πλίνθους τοῦ κτιρίου, μέχρις ὅτου προχωρήσῃ ἐπαναλαμβανομένη ἡ ἀνασκαφή, ὥστε νὰ ἔχωμεν πλείονα δεδομένα καὶ γενικωτέραν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων.

Ὁ θάλαμος λοιπὸν ΘΗΛ πρέπει νὰ ἦτο ὑψόροφος, ἀνάλογα δὲ καὶ τὰ λοιπὰ ἀνασκαφέντα δωμάτια ἕνεκα τῆς ἑνότητος τοῦ κτιρίου. Ἐν αὐτοῖς ἀπετίθεντο διάφορα πράγματα καὶ σκεύη, ὡς ἔλαιον καὶ οἶνος ἐν τοῖς μεγάλοις ἑτεροστόμοις ἀμφορεῦσι, καὶ ἀγγεῖα ἀμεταχείριστα, ὧν εἶχον πλουσίας ἀποθήκας, ὡς εἶχον καθ' Ὅμηρον πλοῦτον πέπλων καὶ ἐνδυμάτων (Ἰλ. ω, 288). Φαίνεται δέ, ὅτι, ὡς ταῦτα ἐτίθεντο ἐν φωριαμοῖς καὶ χηλοῖς, οὕτω καὶ τὰ μικρὰ ἀγγεῖα ἐτοποθετοῦντο ἐν θήκαις [1] καὶ διὰ τοῦτο εὑρέθησαν μὲν καὶ σποράδην, ἀλλ' ἐνιαχοῦ, ὡς ἐπὶ τοῦ τοίχου μΚ, εὑρέθησαν ὡς ἐν φωλεᾷ. Τοιοῦτός τις δέ, ὡς τὰ ἰσόγεια δωμάτια ταῦτα, πρέπει νὰ ἦτο ἴσως ὁ ὑψόροφος εὐρὺς θάλαμος τοῦ Ὀδυσσέως (Ὀδ. β, 337)

« ὁ δ' ὑψόροφον θάλαμον κατεβήσετο πατρὸς
εὐρύν, ὅθι νητὸς χρυσὸς καὶ χαλκὸς ἔκειτο
ἐσθής τ' ἐν χηλοῖσιν ἅλις τ' εὐῶδες ἔλαιον·
ἐν δὲ πίθοι οἴνοιο παλαιοῦ ἡδυπότοιο
ἕστασαν ἄκρητον θεῖον ποτὸν ἐντὸς ἔχοντες
ἑξείης ποτὶ τοῖχον ἀρηρότες . . .
244 *κληισταὶ δ' ἔπεσαν σανίδες πυκινῶς ἀραρυῖαι*
δικλίδες » [2].

Ἂν δὲ αἱ χηλοὶ καὶ τὰ κιβώτια ἐτοποθετοῦντο ἀληθῶς πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ὑγρασίας ἐπὶ ὑψηλῆς σανίδος [1].

[1] Ἰλ. Π, 225-8. 254.

[2] Πρβλ. Ὀδ. ν, 10· *Ἀθηνᾶν* 1904, 357· *Ἐφ. Ἀρχ* 1885, 32· 1891, 24, 29.

[1] Ὀδ. φ. 51: *ἡ δ' ἄρ' ὑφ' ὑψηλῆς σανίδος βῆ. ἔνθα δὲ χηλοὶ ἕστασαν, ἐν δ' ἄρα τῇσι θυώδεα εἵματα ἔκειτο,* Ξανθουδίδης, *Ἐφ. Ἀρχ.* 1904, 11.

τότε μόνον ἰσόγειός τις ἢ ὑπόγειός πως θάλαμος δύναται νὰ ἔχῃ ὑγρασίαν καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τοιαῦτα προφυλακτικὰ μέτρα. Τοιοῦτος δὲ ἀληθῶς ἰσόγειος θάλαμος εἶνε ἐνταῦθα.

Τὰ ξύλα λοιπόν, ἅτινα ἐκάησαν ἐπὶ τῆς κεραμίτιδος γῆς καὶ ἐπυρπόλησαν καὶ τοὺς παρακειμένους τοίχους ἀπό τινος σημείου περὶ τὰ 0,20 μ. ὑψηλότερον, προέρχονται ἐν μέρει μὲν ἐκ τῆς ξυλοδεσίας τοίχων πλινθοκτίστων, ἐν μέρει δὲ ἀπὸ τοῦ ὑπερκειμένου πατώματος τῶν ὑψορόφων θαλάμων ἢ καὶ τοῦ δώματος τῆς στέγης. Ἂν ὁ ἐνταῦθα ὑπόγειος θάλαμος εἶχε θύραν ὀρθίαν ἢ ἂν διὰ «καταπακτῆς» καὶ κλίμακος κατήρχοντο εἰς αὐτὸν ἐκ τοῦ ἄνω πατώματος [1], δὲν δύναται νὰ ῥηθῇ ἀπὸ τοῦδε. Τὸ δεύτερον φαίνεται πιθανώτερον.

Ὅπως χωρήσωμεν ἔτι περαιτέρω, θὰ ἐξετάσωμεν τὰ πολλαπλᾶ στρώματα τῶν ἐπιχρισμάτων εἴτε τοιχογραφημάτων καὶ τῶν χωμάτων τοῦ δωματίου τοῦ κειμένου δυτικῶς πέραν τοῦ τοίχου μΚ, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐσκάφη. Ἐνταῦθα, ὡς εἴπομεν (σ. 77 ἑξ.), ἐπὶ τῆς κεραμίτιδος γῆς εὑρέθησαν κατὰ σειρὰν α') ἀνθρακοῦχον στρῶμα μετὰ πολλῶν ἀγγείων, οὐδεμιᾶς δὲ ψηφῖδος τεχνητῆς· β') πυκνὰ τεμάχια εὐθρύπτων καὶ καλλιτέχνων τοιχογραφημάτων ἐπὶ μαρμαροκονίας μετ' ἀσβέστου, ὡς κρίνω ἐγὼ αὐτὸς μὴ γενομένης εἰσέτι χημικῆς ἢ ἄλλης ἐξετάσεως· γ') χώματα καὶ ἄμμος· δ') παχέα ἐπιχρίσματα ἢ ἀσβεστώματα καὶ χώματα καὶ ἄμμος μετ' ἀγγείων καὶ χανδρῶν· ε') στρῶμα ἀνθρακοῦχον παχὺ καὶ ς') ἐπίπαγος κεκαυμένος. Ἂν ἡ κατάστασις αὕτη ὑποτεθῇ ἱκανὴ πρὸ τῆς περαιτέρω ἀνασκαφῆς νὰ στηρίξῃ εἰκασίας, τότε λαμβανομένης τῆς κεραμίτιδος γῆς ὡς δαπέδου τοῦ δωματίου, οἱ ἄνθρακες προέρχονται ἐκ τῶν ξύλων τοῦ πατώματος τοῦ ὑπερκειμένου θαλάμου, ὅστις ἐκοσμεῖτο διὰ τῶν καλλιτέχνων τοιχογραφημάτων. Εἶνε πιθανόν, ὅτι ταῦτα ἐκόσμουν τοὺς τοίχους, ἐπειδὴ ὑπάρχουν πολλὰ θραύσματα συναφῆ, ὧν ἡ ἄκρα προσεκολλᾶτο εἰς σανίδα πλαισιοῦσάν ποτε θύραν τινὰ ἢ παράθυρον. Παράλληλοι δὲ πρὸς τὴν σανίδα ἦσαν αἱ διαφορόχρωμοι γραμμαὶ αἱ κοσμοῦσαι τὰ τεμάχια ταῦτα καὶ τερματίζουσαι τὸ ἔδαφος τοῦ γραπτοῦ τοίχου. Τινὰ τῶν λοιπῶν τοιχογραφημά-

[1] Πρβλ. Bosanguet, *BSA* 8 (1901-2) 306. Τσούντα, *Μυκῆναι* 44. Ξανθουδίδην, *Ἐφ. Ἀρχ.* 1906. 124. Ὅρα καὶ ἀνωτ. Ὀδ. β, 337.

των, φέροντα διαφοροχρώμους συγκεντρικοὺς κύκλους, ἴσως ἦσαν ἐπὶ τῆς ὀροφῆς τοῦ θαλάμου, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε εἰκασία ἔχουσα ὡς μόνον στήριγμα τὴν διαφορὰν τῆς διακοσμήσεως τῶν τεμαχίων τούτων ἀπὸ τῶν λοιπῶν καὶ τὸ ἐπ' αὐτῶν στρῶμα χωμάτων καὶ ἄμμου, ὅπερ κάλλιστα δύναται νὰ προέρχηται ἐκ χωματίνης ὀροφῆς· τοιαύτη δ' ὀροφὴ πιθανῶς ἦτο γραπτή. Λευκά τινα ἐπιχρίσματα, ἔχοντα ὄψιν ἐλαφρῶς τραχεῖαν μετὰ ἰνωδῶν γραμμῶν ἐκ τῆς σπαθίδος, ἦσαν ἴσως ἐκ μερῶν τοῦ τοίχου κεκαλυμμένων ποτὲ ὄπισθεν ξυλίνων κινητῶν ἑρμαρίων καὶ διὰ τοῦτο οὔτε διὰ τοῦ τελευταίου γαλακτώματος ἐπεχρίσθησαν οὔτε ἐχρώσθησαν. Τὸ τέταρτον πρὸς τὰ ἄνω στρῶμα, τὸ περιλαμβάνον τὰ χονδρὰ ἀσβεστώματα καὶ ἀγγεῖα καὶ χάνδρας, ἀφ' οὗ χωρίζεται ἀπὸ τοῦ δευτέρου διὰ χωμάτων καὶ ἄμμου, πρέπει νὰ ἀνήκῃ εἰς ὑψηλότερον θάλαμον, ὅστις θὰ εἶχεν ἐπεστρωμένον τὸ δάπεδον διὰ τῶν ἀσβεστωμάτων καὶ ἴσως ἦτο γυναικών, ἂν αἱ χάνδραι ἀνήκωσιν εἰς γυναικεῖα κοσμήματα. Ἐκ τῆς στέγης τοῦ θαλάμου καὶ τῆς ὅλης οἰκίας προέρχονται τότε τὰ ξύλα τὰ ἀποτελέσαντα τὸ ἀνώτερον παχὺ στρῶμα, ὑπὲρ τὸ ὁποῖον ἐπυρακτώθησαν οἱ πεσόντες τοῖχοι. Ὅτι δὲ διόροφοι (τρίπατοι) οἰκίαι δὲν ἦσαν ἄγνωστοι κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ (τελευταία μινωϊκὴ περίοδος)[1] ἀποδεικνύουσιν οἱ ἐκ πορσελάνης πινακίσκοι τῆς Κνωσσοῦ, οἱ ἀπεικονίζοντες τοιαύτας οἰκίας[2] καὶ τὰ ἐρείπια τῆς ἐν Γουρνιᾷ μινωϊκῆς πόλεως[3].

Ἡ διάταξις ὅμως αὕτη ἄγει εἰς σπουδαῖον πόρισμα· ὅτι δηλ. τὸ κτίριον τῶν Θηβῶν καθὼς καὶ τὸ ἐν τῇ νησίδι Γουλᾶ τῆς Κωπαΐδος γνωστὸν ἀνάκτορον[4] διαφέρει τῶν Πελεποννησιακῶν ἀνακτόρων, ὁμοιάζει δὲ πρὸς τὰ κρητικά. Τὰ πελοποννησιακὰ εἶνε κατ' ἐξοχὴν ἰσόγεια κτίρια, ἔχοντα μέγαρον μετὰ κεντρικκῆς ἑστίας, ἐν ᾧ τὰ κρητικὰ ἀποτελοῦνται ἐκ διαφόρων ἀρχιτεκτονικῶν συμπλεγμάτων καὶ πλειόνων ὀρόφων[1].

[1] Ὁ λεγόμενος μηκυναϊκὸς πολιτισμὸς ἀποτελεῖ μέρος εὐρυτέρας χρονικῆς περιόδου περιλαμβανούσης πολιτισμόν, οὗ ἡ κυρίως ἕδρα εἶνε αἱ ἀκταὶ καὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τοῦτον τὸν πολιτισμὸν καλοῦμεν μινωϊκὸν ἢ αἰγαῖον. Οὗτος διῃρέθη εἰς τρεῖς περιόδους, ἑκάστη δὲ τούτων ὑποδιῃρέθη εἰς τρεῖς ὑποδιαιρέσεις. Εἰς τὰς τρεῖς δ' ὑποδιαιρέσεις τῆς τελευταίας περιόδου ἀνήκει ὁ λεγόμενος μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς καὶ εἰς αὐτὰς κατανέμονται τὰ ποικίλα προϊόντα αὐτοῦ. Evans, *Essai de classification des époques minoennes* σ. 5 ἑξ. E. Hall, *The decorative art of Crete in the bronze age* 1907 σ. 47. Ξανθουδίδης, *Ἀθηνᾶ* 1904 σ. 379. Burrows ἔ. ἀ. 40 ἑξ. 85. Lagrange ἔ. ἀ. 26 ἑξ.

[2] BSA, 8 (1901 2) σ 15, 17.

[3] Burrows, ἔ.ἀ. σ. 20, 27· πρβλ. Ξανθουδίδην, *Ἀθηνᾶ* 16 (1940) σ. 311, 345, 352, 355, 362, 396, 404. Lagrange ἔ ἀ. 13, 15.

[4] *BCH*, 1897.

Ἡ στέγη τοῦ κτιρίου, ἐλλειπούσης πάσης κεράμου, ἦτο βεβαίως διὰ χώματος, ὅπερ δὲν ἦτο πρωτοφανὲς οὔτε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις[2] οὔτε παρὰ τοῖς νῦν Ἕλλησι.

Τοιχογραφήματα.

Εἰς τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ τοιχογραφήματα ἐκ Θήρας, Τίρυνθος, Μυκηνῶν[3], Φυλακωπῆς[4] Κρήτης[5] καὶ Ὀρχομενοῦ[6] προστίθενται νῦν τὰ τῶν Θηβῶν.

Ἐμνημονεύθη ἀνωτέρω (σελ. 88-9) εἶδός τι παχέων ἐπιχρισμάτων ἢ ἀσβεστωμάτων, ἅτινα ὑπελήφθησαν ὡς προερχόμενα ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ ἀνωτάτου ὀρόφου, τοῦ γυναικῶνος. Ταῦτα ἔχουσι πάχος ἐξικνούμενον μέχρι 0,10 μ. Τὰ ἀσβεστώματα ταῦτα, οὐδετέραν ὄψιν ἔχοντα ἐπίπεδον, περιέχουσι μεγάλους κόκκους ἄμμου ἢ καὶ λιθάρια μικρά, προσέτι δὲ συντρίμματα λεπτοτέρων (μέχρι 0,02 μ.) σκληροτάτων καὶ λειοτάτων ἐπιχρισμάτων φερόντων ἐπὶ τῆς ἑτέρας ἐπιφανείας συνήθως μὲν ἐρυθρὸν «πομπηιανὸν» χρῶμα[7], ἐνίοτε δὲ κυανοῦν. Ἀμφότερα τὰ χρώματα ἐτέθησαν πιθανῶς ἐφ' ὑγροῖς, διεπότισαν τὴν ἐπιφάνειαν καὶ εἶνε ἀνεξίτηλα. Ταῦτα τὰ ἐπιχρίσματα ἐν τεμαχίοις εἶνε συνεζυμωμένα ἀτάκτως μετὰ τῆς ἄμμου καὶ συγκεκολλημένα δι' ἀσβέστου, ἐν ᾗ συνανεμίχθησαν, ὡς φαίνεται Τὸ ἀποτελούμενον ὅλον δὲν εἶνε τόσον σκληρόν, ὅσον τὰ ἐν αὐτῷ μικρὰ ἀσβεστοχρίσματα, ἔχει δὲ ἀμφοτέρας τὰς ὄψεις κεκαλυμμένας ὑπὸ χωμάτων ἢ τὴν ἑτέραν ὑπὸ πηλοῦ ἀναμίκτου μετ'

[1] Mackenzie, *BSA*, XI-XII «Cretan palaces and Aegean civilisation». Lagrange ἔ. ἀ. 23 ἑξ. Burrows ἔ. ἀ 163 ἑξ 181.

[2] Τσούντας, *Ἐφ. Ἀρχ.* 1891, 8 ἑξ. *Μυκῆναι* 34, 46 ἑξ. 188 9, 201. Dörpfeld, *Troja und Ilion* 40 ἑξ. Bosanquet, *BSA*, X (1903-4) 205.

[3] Τσούντας, *Ἐφ. Ἀρχ.* 1887, 160. *Μυκῆναι* 33 ἑξ. 187 9. Schliemann, *Tirynthe* 277 ἑξ 326 ἑξ.

[4] *Excav. at Phylakopi* 17, 70 ἑξ καὶ πίν.

[5] *Ἀθηνᾶ* 1904, 392.

[6] Bulle, *Orchomenos* 71 ἑξ., πίν. 28-30.

[7] Πρβλ. Bulle ἔ. ἀ. 70-1, ἔνθα ὅμοια ἐπιχρίσματα ὑπολαμβάνονται, ἴσως οὐχὶ ὀρθῶς, ὡς νεώτερα τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων.

ἄμμου. Δέν μοι εἶνε πιθανόν, ὅτι ἡ συζύμωσις ἐγένετο κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς καταστροφῆς τοῦ κτιρίου καὶ ὅτι τὸ δάπεδον τοῦ ἀνωτάτου ὀρόφου ἦτο ἐστρωμένον διὰ τῶν σκληρῶν ἐπιχρισμάτων [1], οὐχὶ δὲ διὰ τοῦ συμμίγματος αὐτῶν. Σήμερον πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καλύπτουσι τὰ ὑπερῷα δώματα διὰ πηλοῦ ἢ διὰ χωμάτων ἀλλοῦ ἄλλης ποιότητος, τὰ δὲ πατώματα διὰ πηλοῦ ἐπαλειφομένου δι' ἀσβέστου ἢ ἑτέρου πηλοῦ καλυτέρας ποιότητος.

Ἕτερον ἐπίχρισμα ἀσβέστου (πάχ. 0,01-0,03) εἶνε λευκὸν ἔχον τὴν κακὴν πλευρὰν ἀνώμαλον ἐπικαθημένην ποτὲ ἐπὶ πηλοχρίστου τοίχου [2], τὴν δὲ καλὴν ἐλαφρῶς ἀνώμαλον ἕνεκα ἰνωδῶν γραμμῶν οἱονεὶ ἐκ τῆς σπαθίδος ἢ τοῦ τραχέος τριπτῆρος, δι' οὗ ἐπεχρίσθη ἡ ἄσβεστος. Ἀνωτέρω ἐξηνέχθη ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ θαλάμου τοῦ κοσμουμένου διὰ τῶν καλλιτέχνων τοιχογραφημάτων, ἀλλ' ἔκ τινος μέρους αὐτοῦ, ὅπερ ἐκαλύπτετο διά τινος ἐπίπλου ἀναποσπάστου ἀπὸ τοῦ θαλάμου καὶ δὲν ἐπηλείφθη οὐδ' ἐγράφη.

Πλεῖστα ὅμως εἶνε τὰ μνημονευθέντα ὡς καλλίτεχνα τοιχογραφήματα, ἀποδοθέντα ἀνωτέρω εἰς τοὺς τοίχους τοῦ θαλάμου τοῦ πρώτου πατώματος. Πάντα ἦσαν λίαν εὔθρυπτα κατὰ τὸν χρόνον τῆς εὑρέσεως, ἀλλὰ βραδύτερον ἐσκληρύνθησαν, ὄχι ὅμως τόσον, ὅσον εἶνε σκληρὰ τὰ ἐν τῷ ἀνωτέρω περιγραφέντι παχεῖ ἀσβεστώματι συνεζυμωμένα τεμάχια ἐπιχρισμάτων. Ἔχουσι πάχος ποικίλλον μεταξὺ 0,05-0,02 μ. καὶ ὀλιγώτερον. Ἡ ὄπισθεν ἐπιφάνεια ἐπεκολλᾶτο ἐπὶ πηλοχρίστου τοίχου, ἐν ᾧ ἡ πρόσοψις εἶνε λεία καὶ κεχρωσμένη διὰ διαφόρων χρωμάτων καὶ γραπτῶν παραστάσεων ἀνθρώπων, ἀνθέων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων δυσερμηνεύτων εἰσέτι. Ἡ γραφικὴ ἐργασία φαίνεταί που ὡς ἐφ' ὑγροῖς, ἀλλ' ἐνίοτε ἓν χρῶμα ἐτέθη ἐπ' ἄλλου ξηρανθέντος ἤδη πρότερον, οὕτως ὥστε τὸ ἐπίθετον εἶνε εὐεξίτηλον. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως μεγάλαι ἐκτάσεις ἐγράφησαν ἐπὶ ξηροῖς [3]· διότι τὰ χρώματα βρεχόμενα καὶ τριβόμενα ἐλαφρῶς ἐξαλείφονται. Ἐξ αὐτῶν μόνων εἶνε τὰ δείγματα τὰ ἀπεικονιζόμενα ἐπὶ τῶν πινάκων 1, 2, 3. Συγκολλήσεις τούτων τῶν τοιχογραφημάτων ἐγένοντο ἐλάχισται, τὸ μὲν διότι μικρὸς χῶρος τοῦ θαλάμου ἀνεσκάφη, τὸ δὲ διότι δὲν ἦσαν πάντα κεκαθαρμένα ἕνεκα τῆς ψαθυρότητος αὐτῶν, καθ' ὃν χρόνον παρεσκευάσθησαν οἱ πίνακες.

Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν τοιχογραφημάτων τούτων πολλὰ ἔχουσιν ἀσφαλῶς ἔδαφος κυανοῦν· ἐπὶ τοιούτου ἐδάφους εἶνε τὸ κρῖνον ἄνθος πίν. 3 ἀρ. 2, τὰ συντρίμματα πίν. 2 ἀρ. 1, 2, 6 καὶ τὰ λείψανα τῆς παραστάσεως ἀνθρώπων πίν. 1 καὶ ἄλλων σχεδίων οἱονεὶ ἐξ ἐνδυμάτων μετὰ ἐρυθρῶν, κιτρίνων καὶ μελαινῶν κυματοειδῶν πτυχῶν. Τούτου τοῦ κυανοῦν ἔδαφος ἔχοντος τοιχογραφήματος τὸ ἄκρον ἐμνημονεύθη ἀνωτέρω ὡς καταλῆγον εἰς πέντε κατακορύφους διαφοροχρώμους ταινίας (κυανῆν, μέλαιναν, κυανῆν, κιτρίνην, λευκήν, κυανοῦν ἔδαφος) παραλλήλους πρὸς πλαίσιον θύρας, εἰς ἣν κατέληγε τὸ ἐπίχρισμα μετ' ἀνεχούσης τῆς ἐπιφανείας, κατὰ τρόπον ὅμοιον πρός τινα ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ ἀποκείμενα τεμάχια τοιχογραφημάτων ἐκ Φυλακωπῆς τῆς Μήλου.

Ἄλλα φαίνονται ἔχοντα ἔδαφος λευκὸν ὡς τὸ πίν. 2,7 δεικνύον πιθανῶς ἔνδυμα κεκοσμημένον φολιδωτῶς ὡς περίπου τὸ τῶν δύο γυναικῶν τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου [1] τῶν Μυκηνῶν· ἐπίσης λευκὸν ἔδαφος ἔχει τεμάχιόν τι ἀξιόλογον (εἰκ. 14) εἰκονίζον χεῖρα ἀπό τινος σημείου τοῦ πήχεος, φοροῦντος ὑψηλὸν τετραπλοῦν ψέλιον [2] ὅμοιον πρὸς τὸν τριπλοῦν ὅρμον πίν. 1, ἀρ. 6, 7, 8, μέχρι τῶν δακτύλων, οἵτινες εἶνε κεκαμμένοι ἐπὶ τῆς παλάμης δηλουμένων εὐκρινῶς τῶν φαλάγγων καὶ τῶν ὀνύχων. Ἡ σὰρξ τῆς χειρὸς εἶνε λευκὴ ὡς τὸ ἔδαφος, ὅπερ διὰ τοῦτο ἴσως δὲν εἶνε αὐτὸ τὸ ἔδαφος τῆς ὅλης εἰκόνος, ἀλλὰ μέρος γυμνοῦ σώματος, ἐφ' οὗ προβάλλεται ἡ χείρ. Τὸ αὐτὸ ἴσως συμβαίνει ἐν ἄλλοις τεμαχίοις, ἐφ' ὧν βλέπομεν κίτρινον ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους· τὸ κίτρινον ἴσως εἶνε ἔνδυμα. Ἐν τῇ εἰκ. 14 ἀριστερὰ εἶνε ἴσως ὁ ἀγκὼν τῆς παριστανομένης πρὸς τὰ δεξιὰ χειρός.

Τινὰ ἐπιχρίσματα ἔχουσι τὴν ὄψιν κιτρίνην, ἄλλα ἐρυθράν, ἄλλα δὲ ἐρυθρὰν ἀποκλίνουσαν πρὸς τὸ κίτρινον μετὰ συγκεντρικῶν κυκλικῶν ταινιῶν

[1] Πρβλ. τὸν ναὸν τῆς Ἀφαίας Furtwängler, *Das Heilig. d. Aphaia* 48, 77.

[2] Πρβλ. Τσούνταν, *Μυκήναις* 190, περὶ προμυκηναϊκοῦ δὲ κτιρίου ἐν Αἰγίνῃ Στάην *Ἐφ. Ἀρχ.* 1895, 245-6.

[3] Πρβλ. Α. Φιλαδελφέως, *Γραφικὴν* 49 ἑξ.

[1] Τσούντα, *Μυκῆναι* σ. 63 πίν. 5, 2.

[2] Τσούντα, *Μυκῆναι* σ. 74.

διαφοροχρώμων[1], ὧν τὰ συστήματα ἐφάπτονται ἀλλήλων διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ταινίας. Ταῦτα ἀπεδόθησαν ἀνωτέρω (σ. 89) καθ'ὑπόθεσιν εἰς τὴν ὀροφὴν τοῦ θαλάμου τοῦ πρώτου πατώματος, ἀλλ'εἶνε δυνατὸν νὰ ἀνήκωσι καὶ εἰς ποικίλην τινὰ ταινίαν τῶν ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ θαλάμου παραστάσεων.

Ἄλλα τεμάχια ἐπιχρισμάτων δεικνύουσι τὴν ἐπιφάνειαν διῃρημένην εἰς ζώνας κεχρωσμένας διὰ κυανοῦ, κεραμεοῦ καὶ μέλανος χρώματος, χωριζομένας δὲ διὰ λευκῶν στικτῶν γραμμῶν κατὰ τρόπον γνωστὸν καὶ ἐκ τοιχογραφημάτων τοῦ Ὀρχομενοῦ ἀποκειμένων ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Χαιρωνείας[2], ἄλλα δεικνύουσιν οἱονεὶ πτέρυγας (πίν. 2, 6) ὡς τὰ τῆς Τίρυνθος τὰ ἐκτεθειμένα ἐν τῷ μουσείῳ Ἀθηνῶν[3], ἄλλα δὲ ἔχουσι ταινίαν τινὰ βυσσινόχρουν, ἑκάτερον τῶν ἄκρων τῆς ὁποίας ὁρίζει ἀνὰ μία χαρακτὴ γραμμή, τὸ δὲ ἔδαφος ἐντεῦθεν μὲν εἶνε ἀνοικτὸν ἐρυθρὸν ἐκεῖθεν δὲ κυανοῦν (πίν. 1, 5).

Ἐκ τῶν ἀπεικονιζομένων ἐν τοῖς πίναξιν 1-3 τοιχογραφημάτων ἀξιομνημόνευτα ἰδίᾳ εἶνε τὸ πίν. 1, ἀρ. 1 δεικνύον τὸ κάτω μέρος χαρίεντος γυναικείου προσώπου βλέποντος πρὸς δεξιὰ καὶ τὸ ἐν τῷ αὐτῷ πίνακι ἀριθ. 2 δεικνύον τὸν ἀριστερὸν ὀφθαλμὸν ἀντωπὸν καὶ μέρος τοῦ μετώπου καὶ τῆς κόμης κεφαλῆς βλεπούσης πρὸς ἀριστερά, ἑπομένως ἐξ ἄλλου ἀνθρώπου ἢ τὸ προηγούμενον πρόσωπον. Ἡ κόμη εἶνε ὁμοία πρὸς τὴν κόμην τῆς ὑπὸ τοῦ Evans εὑρεθείσης ἐν τῷ «μεγάρῳ τῆς βασιλίσσης» ἐν Κνωσῷ τοιχογραφίας εἰκονιζούσης γυναῖκα[1]. Εἶνε ὅμως ἀναδεδεμένη ἐνταῦθα διὰ ταινίας ἐρυθρᾶς ὡς ἡ κεφαλὴ τῶν Μυκηνῶν. Ἀμφότερα τὰ συντρίμματα ταῦτα τῶν θηβαϊκῶν τοιχογραφιῶν δεικνύουσιν εὐστάθειαν χειρός, σχηματοποίησιν δὲ ἴσως μείζονα ἢ ἡ τοιχογραφία τῆς Κνωσοῦ. Ἐκ τῶν αὐτῶν ἢ καὶ ἄλλων «μακροκόμων» προσώπων εἶνε τὸ τεμάχιον πίν. 1, ἀρ. 9, πρὸς ὃ εἶνε καὶ ἄλλα πολλὰ ὅμοια, δεικνύοντα διαφορὰν πάχους τῶν βοστρύχων ὡς καὶ τὰ Κνώσσια τοιχογραφήματα[2]. Ἐκ κεφαλῆς ἐπίσης βλεπούσης ὅμως πρὸς τὰ δεξιὰ εἶνε τὸ τεμάχιον πίν. 1, ἀρ. 3 δεικνύον κυανῆν ταινίαν κατὰ τὴν κόμην. Τὰ τεμάχια πίν. 1, ἀρ. 6, 7, [8;] δεικνύουσι τὸ πρὸς τὸν λαιμὸν μέρος τοῦ στήθους γυναικὸς κατὰ πᾶσαν πιθανό-

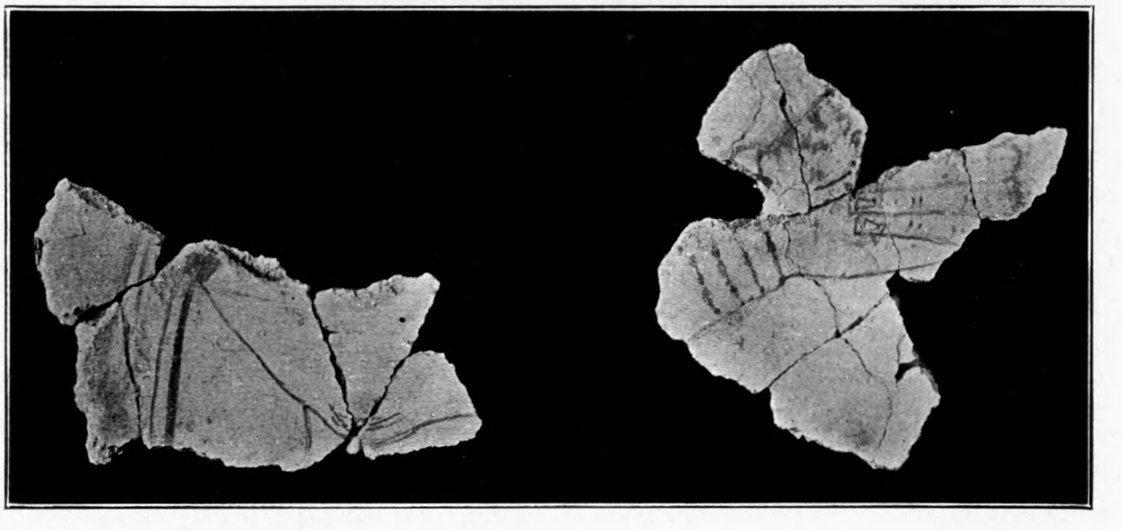

Εἰκὼν 14.

[1] Ἀπὸ τοῦ κέντρου ἡ τάξις εἶνε: ἐρυθρὸν ἔδαφος, λευκόν, ἐρυθρὸν ἔδαφος, βαθὺ ἐρυθρόν, ἐρυθρον ἔδαφος, μέλαν, ἐρυθρὸν ἔδαφος, μέλαν.

[2] Bulle, ἔ. ἀ. 84.

[3] Ἀριθ. εὑρετ. μυκην. συλλ. 1591, Schliemann, *Tirynthe* πίν. 6, 7, σ. 280 ἑξ.—Ὅτι δὲ πτερωτὰ ὄντα μεγάλα καὶ δὴ σφίγγες καὶ γρῦπες ἦσαν τότε γνωστά, πρβλ. καὶ *Ἐφ. Ἀρχ.* 1887, 170 ἑξ. 1888, 142 πίν. 8, 14 καὶ 6, 1902, 5 ἑξ. (Τσούντας), Evans, *Prehist. tombs*, 64, Vollgraff *BCH.*, 1904, 386. Lagrange, ἔ. ἀ. 87 ἑξ. Paribeni, *Mon. d. Lincei* XIX = Von Duhn, Archiv f. Relig. — Wiss. XII, πίν. IV. Πρβλ. προσέτι τὰ πήλινα εἰδώλια, τὰ ἔχοντα πτερυγοειδεῖς ἀποφύσεις ἀντὶ χειρῶν, ἅτινα εἰκονίζουσι πιθανῶς θεάν τινα (Τσούντας, *Ἐφ. Ἀρχ.* 1887, 168).

[1] *BSA.*, VIII (1901-2) 55 ἑξ. = Mosso, *Excursioni nel Mediterraneo* 1907, 259. Πρβλ. *Ἀθηνᾶν* 1904, 425. Πρβλ. καὶ τὴν ἐκ Μυκηνῶν δι' ἀσβέστου πεποιημένην καὶ γραπτὴν κεφαλὴν *Ἐφ. Ἀρχ.* 1902 πίν. 1-2, σ. 1 ἑξ. 10 (Τσούντας)· *Μυκῆναι* 69. Πρβλ. καὶ Stais, *Coll. mycen.* 78-9 Nº 2470. 163 Nº 4575. Ὅτι δὲ ἡ κόμμωσις αὕτη ἐξηκολούθησε καὶ ὕστερον, ὅρα ὀρθοκέραμον ἐκ Θέρμου ἐν *Ἐφ. Ἀρχ.* 1900, 191 καὶ 194 σημ. (Σωτηριάδης).

[2] Πρβλ. Evans, *BSA.*, VIII, 55. Bulle, *Orch.* σ. 128.

τητα. Τριπλοῦς ὅρμος ἀπαρτιζόμενος ἐκ ψηφίδων ἐπιμήκων δύο εἰδῶν (μέλαν καὶ ἐρυθρὸν χρῶμα ἑρμηνεύει τὰς δύο ὕλας) κοσμεῖ τὸν λαιμόν. Ἡ κλωστὴ τοῦ ὅρμου εἶνε ἐρυθρά [1]. Πρὸ τοῦ στήθους δὲ σῴζονται οἱ στήμονες κρίνων, ἅτινα ἐκράτει ἡ γυνὴ (πρβλ. εἰκ. 14 καὶ τὴν θέσιν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἐν τῇ Κνωσίᾳ τοιχογραφίᾳ ἕ.ἀ.). Τὸ ἄνθος πληρέστερον δεικνύεται ἐν τῷ τεμαχίῳ πίν. 3, ἀρ. 2 καὶ ἐν ἑτέρῳ τινὶ μὴ ἀπεικονιζομένῳ [2].

Πάντα τὰ τοιχογραφήματα τῶν Θηβῶν, ἐφ' ὅσον δὲ γινώσκω καὶ πάντα τὰ ἀλλαχοῦ εὑρεθέντα ὅμοια ἢ σύγχρονα, ἐγράφησαν ἅπαξ, ἄνευ δ' ἀνακαινίσεως διετηρήθησαν μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς καταστροφῆς αὐτῶν. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς μόνου στρώματος *γραπτοῦ*· ἐν ᾧ αἱ πλευραὶ τῆς ἑστίας τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μυκηνῶν ὡς καὶ ὑστέρου τινὸς βωμοῦ «ἥρωος» ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐπειδὴ ἔκειντο χαμηλὰ καὶ ἐφθείροντο εὐκόλως εἴτε ἐπειδὴ ὑπῆρχε καὶ ὑστερογενής τις θρησκευτικὸς λόγος, ἀνενεοῦντο συχνὰ καὶ διὰ τοῦτο σῴζουσιν ἐπάλληλα πλείονα γραπτὰ στρώματα [3].

Γενικῶς ἐξεταζόμεναι αἱ τοιχογραφίαι δεικνύουσι μετρίαν φυσικότητα περὶ τὴν ἀντιγραφὴν τοῦ ἔξω κόσμου (ἄνθος, ἀνθρώπινα μέρη) καὶ κατὰ τοῦτο εἶνε συγγενεῖς καὶ σύγχρονοι [4] πρὸς τὰ ἀγγεῖα τῆς τελευταίας αἰγαίας περιόδου καὶ δὴ τῆς δευτέρας ὑποδιαιρέσεως αὐτῆς, οἷα εὑρέθησαν καὶ ἐν τάφῳ τῶν Θηβῶν ἀνήκοντι εἰς ὁμάδα πλειόνων τάφων [5].

Ἀγγεῖα πήλινα.

Ἐντὸς τῆς κεραμίτιδος γῆς, ἥτις, ὡς ἐρρήθη ἤδη ἀνωτέρω, κεῖται ὑπὸ τὸ στρῶμα τῶν εὑρημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ πυρποληθὲν κτίριον, εὑρέθησαν θραύσματα παλαιοτέρων ἤτοι «προμυκηναϊκῶν» ἀγγείων, ὧν τινα εἶνε χειροποίητα, ἄλλα δὲ διὰ τροχοῦ κατεσκευασμένα. Περὶ πάντων δύναται γενικῶς νὰ ῥηθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὅ,τι λέγει ὁ Σωτηριάδης *Ἐφ. Ἀρχ.* 1908, 78 περὶ τῆς πρώτης κατηγορίας τῶν προϊστορικῶν χειροποιήτων ἀγγείων Φωκίδος καὶ Χαιρωνείας· ὅτι δηλ. εἶνε «μονόχρωμα ἄνευ ἐγχαράξεως ἢ διακοσμήσεως, πολυειδῆ κατὰ τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ, τουτέστιν ὑποκόκκινα, ὑποκίτρινα, ὑπόλευκα ἢ ἐντελῶς μέλανα, τὴν ἐπιφάνειαν ἔχοντα μηχανικῶς στιλβωμένην». Ὅμοια ἀγγεῖα ὑπῆρχον καὶ ἐντὸς τῶν ὠμῶν πλίνθων, δι' ὧν εἶνε ἐκτισμένοι τοῖχοί τινες τοῦ κτιρίου. Ἐν τῇ κεραμίτιδι γῇ εὗρον προσέτι καὶ ἓν μέλαν μικρὸν τεμάχιον ἐγχάρακτον διασῷζον λευκὸν χρῶμα ἐν τοῖς χαράγμασιν, ἀνῆκον δὲ εἰς τὴν δευτέραν ἀλλὰ σύγχρονον τῇ πρώτῃ τάξιν τοῦ Σωτηριάδου περιλαμβάνουσαν «μονόχρωμα μέλανα ἐγχάρακτα, τὴν ἐπιφάνειαν ὡσαύτως ἔχοντα μηχανικῶς στιλβωμένην».

Περὶ τῶν ἐν τοῖς κεκαυμένοις ἐρειπίοις εὑρεθέντων μυκηναϊκῶν ἀγγείων ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὅτι εἶνε συντετριμμένα. Δύο μικρὰ μόνον εὑρέθησαν ἄρτια εἰκ. 7, 4 καὶ εἰκ. 15 (πρβλ. σ. 63, δ, σ. 69, 70. 1).

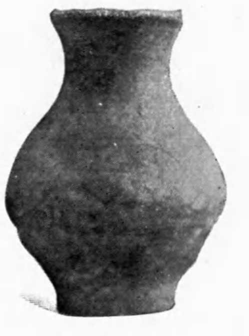

Εἰκὼν 15

Ἂν δ' ἐξαιρέσωμεν τὸν θάλαμον τὸν περιέχοντα τοὺς ἑτεροστόμους ἀμφορεῖς, οἵτινες φέρουσι γραφάς, καὶ ὀλίγα μόνον θραύσματα ἐπίσης γραπτά, εὑρεθέντα σποράδην ἐν τοῖς λοιποῖς μέρεσι τοῦ κτιρίου (πίν. 3, 10 σ. 71) μὴ ἀποτελοῦντα δὲ ὅλον τι ἀγγεῖον, τὸ λοιπὸν μέγα πλῆθος εἶνε ἄγραφον.

Οἱ ἑτερόστομοι ἀμφορεῖς εἶνε πέντε πλήρεις συγκολληθέντες ἐκ πολλῶν τεμαχίων, εἰς ἃ ἦσαν διερρωγότες, καίπερ διατηρούμενοι ἄρτιοι ἐν τῇ στρογγυλότητι τοῦ σχήματος αὐτῶν ὑπὸ τὴν γεφύρωσιν,

[1] Πρβλ. *Ἐφ. Ἀρχ.* 1902 σ. 4.

[2] Πρβλ. καὶ τὸ ἐν Κνωσῷ τῆς Κρήτης εὑρεθὲν ἀγγεῖον Evans, *BSA*, VIII, σ. 91. X, εἰκ. 1, σελ. 7. = *JHS.*, 1903, σ.189, τὰ μηλιακὰ τοιχογραφήματα *Excavations at Phylakopi* σ.76, τὴν ἐξ ἐλεφαντίνου ὀστοῦ πλάκα τοῦ Παλαικάστρου Dawkins, *BSA.*, 11 (1904-5) σ 285 καὶ τὰ χρυσᾶ κρῖνα τοῦ Διμηνίου καὶ τοῦ Βόλου Κουρουνιώτης *Ἐφ. Ἀρχ.* 1906 σ. 232 ἑξ. «Θεὰν» κρατοῦσαν ἄνθη ὅρα *Ἐφ. Ἀρχ.* 1900, πίν. 3 σελ. 27 8, 34 1903 σ. 193 (Ξανθουδίδης) καὶ *Archiv f. Religionswis.* 1904 σ. 146 7 (Karo). Τσούντα *Μυκ. κ. μυκ. πολ.* πίν. 5, 2 καὶ *Ἐφ. Ἀρχ.* 1900 σ. 41 ἑξ. Evans, *BSA*, IX, σ 127-8 Vollgraff, *BCH*, 1904, 382

[3] Πρβλ. Τσούντα, *Μυκῆναι* 189. 36.

[4] Mackenzie, *JHS* 1903 σ. 194. Πρβλ. κατωτ. σ. 100.

[5] Τὰ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τάφου τούτου γενομένην ὑπ' ἐμοῦ τῷ 1905 βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἐν προσεχεῖ ἄρθρῳ μου.

ἣν περιεγράψαμεν κατὰ τὸν χῶρον ΘΗΛ. Τὸ ὕψος αὐτῶν εἶνε 0,58· 0,49· 0,50· 0,50· 0,47. Ἑτέρου τινὸς εὑρέθη μόνον τὸ ἄνω μέρος ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ ἀλλὰ πρὸς τὸν κρημνὸν αὐτοῦ κατὰ τὴν ὁδὸν Πινδάρου· ὥστε τὸ ὑπόλοιπον ἀπεκόπη κατὰ τὴν βλάβην τοῦ ἐρειπίου πρὸς τὴν κατωφέρειαν. Ἑτέρων τινῶν μικροτέρων, ἀλλ' ἱκανῶς μεγάλων ὁμοίων ἀμφορέων (οὐδεὶς εὑρέθη μικρός, οἷοι οἱ κατὰ τὸ τέλος τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου ἐν ἀφθονίᾳ κατασκευαζόμενοι, οὐδὲ λείψανόν τι καὶ ἐλάχιστον τοιούτου ἀμφορέως) εὑρέθησαν λείψανα ἐν τοῖς χώροις πσρτ καὶ υφχψ. Πάντες εἶνε ἐξ ἀκαθάρτου σχετικῶς πηλοῦ ἐρυθρωποῦ ἐνέχοντος καὶ λιθάρια χαλαζίου, ὡς μόνον δὲ κόσμον φέρουσι γραμμὰς ἢ ταινίας διὰ στίλβοντος χρώματος (βερνικίου) ἐρυθρωποῦ ἢ μέλανος, ὁσάκις ὁ χρωστὴρ ἦτο καλῶς βεβαμμένος. Ἀποτελοῦνται ἐκ πλειόνων μερῶν, ἅτινα συνεκρότησεν εἰς ἓν ὅλον ὁ πηλοπλάστης, πάντων δὲ συνθετώτερος εἶνε ὁ μέγιστος (ὕψ. 0,58· εἰκ. 16). Οὗτος ἀποτελεῖται ἐξ ὀκτὼ τεμαχίων· 1) τοῦ ἀνοικτοῦ λαιμοῦ, 2) τοῦ κλειστοῦ λαιμοῦ, 3) τοῦ καλύμματος τοῦ κλειστοῦ λαιμοῦ, 4) τῆς μιᾶς χειρός, 5) τῆς ἑτέρας χειρός, 6) τοῦ ἄνω μέρους τῆς κοιλίας μετὰ τῶν ὤμων, 7) τοῦ κάτω μέρους τῆς κοιλίας μετὰ τοῦ πυθμένος, 8) τοῦ ἐξέχοντος κυματίου (Wulst), ὅπερ περιβάλλει πρὸς εὐστάθειαν τὸν πυθμένα. Πρὸ τῆς συγκολλήσεως τῶν δύο κοιλιακῶν μερῶν ἐπεχρίσθησαν ταῦτα ἐσωτερικῶς δι' ἀραιᾶς διαλύσεως πηλοῦ πρὸς βύσιν τῶν πώρων, ἀλλ' ἡ διάλυσις τοῦ ἄνω μέρους ἔχει ἐρυθρὸν χρῶμα ἐντονώτερον ἢ ἡ τοῦ κάτω. Ἐν τῇ ἐντονωτέρᾳ ταύτῃ διαλύσει ἔβρεχε τὴν χεῖρα ὁ πλάστης συγκολλῶν τὰ δύο μέρη, σταγόνες δ' αὐτῆς ἔπεσον ἐντὸς κατὰ τὸν πυθμένα καὶ διακρίνονται σαφέσταται. Ὅπου ὑπάρχει συγκόλλησις, διακρίνονται, ἔσωθεν κυρίως, τὰ δύο συγκολλώμενα φύλλα τοῦ πηλοῦ. Ὅπου εἶνε παχὺς ὁ πηλός, διετρήθη ὑπὸ τοῦ δοκίμου ἀγγειοπλάστου οὐχὶ διαμπερῶς, ἵνα μόνον διευκολυνθῇ ἡ καλὴ ὄπτησις τοῦ ἀγγείου[1]· ὑπάρχουσι 15 μὲν ὀπαὶ περὶ τὸ κυμάτιον τῆς βάσεως, ἀνὰ 4 δὲ εἰς τὰς λαβάς. Μετὰ τὴν συγκόλλησιν ἐπεχρίσθη τὸ ὅλον ἐξωτερικῶς δι' ἐρυθρολεύκου ἀραιᾶς διαλύσεως πηλοῦ καὶ ἐγένετο ἡ γραφὴ κατὰ τρόπον δηλοῦντα ἢ ἐκ πόσων τεμαχίων συνίσταται τὸ ἀγγεῖον ἢ εἰς πόσα μέρη φαντάζεται αὐτὸ διαιρούμενον ὁ πλάστης. Αἱ κάτω δύο ταινίαι χωρίζουσι τὸν πυθμένα καὶ τὸ κυμάτιον αὐτοῦ, αἱ ἀνώτεραι δύο καλύπτουσι τὴν γραμμὴν τῆς συγκολλήσεως τῶν δύο κοιλιακῶν μερῶν, αἱ ὑψηλότεραι δύο ὁρίζουσι τὸν ὦμον τοῦ ἀγγείου, ἀνὰ μία δὲ ὁρίζει τὴν ἐπὶ τοῦ ὤμου βάσιν τῶν δύο λαιμῶν καὶ τῶν δύο λαβῶν. Ἑκατέρα λαβὴ ὁρίζεται ὡς ἴδιον μέρος δι' ἑλικοειδοῦς γραμμῆς ἐπὶ τῆς ῥάχεως αὐτῆς, ὁ δὲ δίσκος ὁ κλείων τὸν κεντρικὸν λαιμὸν ὁρίζεται διὰ δύο συγκεντρικῶν κύκλων. Ὁ δίσκος ὅμως καὶ αἱ λαβαὶ ὡς ἀναβολεὺς συλλαμβάνονται εἰς ἓν ὅλον διὰ δύο γραμμῶν, αἵτινες ἀναχωροῦσιν ἀπὸ τῆς

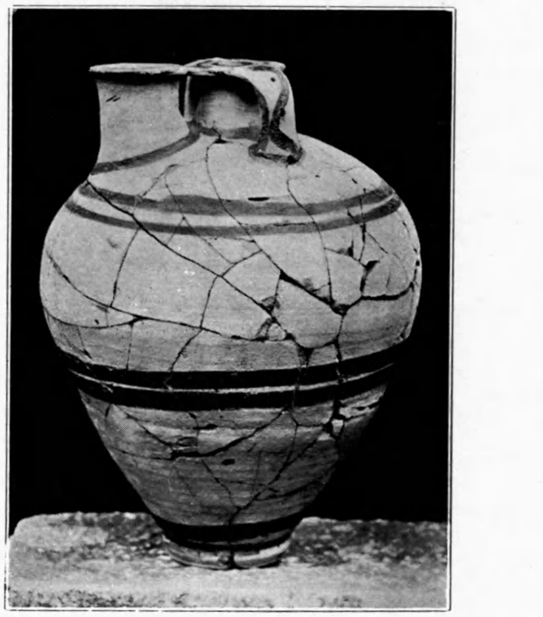

Εἰκὼν 16.

βάσεως τῶν λαβῶν ἑκατέρωθεν τῆς ἑλικοειδοῦς ταινίας καὶ περιθέουσι καὶ τὸν δίσκον. Τὴν αὐτὴν περίπου διακόσμησιν ἔχουσι καὶ οἱ λοιποὶ ἀμφορεῖς, ἴσως ὅμως τὸ πῶμα καὶ αἱ λαβαὶ τούτων εἶνε ἓν πλαστικὸν μέρος πεπλατυσμένον ἐν μέσῳ. Ὁ ἐν τῇ εἰκ. 17 διαφέρει τῶν ἄλλων κατὰ τὴν διακόσμησιν, ἅτε ἔχων ἐπὶ τοῦ ὤμου μίαν ἕλικα γραπτήν.

Οἱ φρονοῦντες, ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου τούτου ἐμορφώθη ἐν τῇ μεταλλοτεχνίᾳ κατὰ τὸν χρόνον τὸν ἀπὸ τῆς δευτέρας μεσαίας μέχρι τῆς τελευταίας δευτέρας περιόδου τοῦ αἰγαίου πολιτισμοῦ, δύνανται νὰ ἐνισχυθῶσιν ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς τοῦ ἐν εἰκ. 16 παριστανομένου[1].

[1] Πρβλ. Wolters Ἐφ. Ἀρχ. 1902, σ. 220.

[1] Ὅρα σελ. 99 σημ. 5.

Μεγάλοι ἑτερόστομοι ἀμφορεῖς εὑρέθησαν καὶ ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Μυκηνῶν ἔξω τῶν τάφων [1], ἐν Κνωσῷ [2], ἐν Τζαφὲρ Παπούρᾳ [3], ἐν Ζάκρῳ [4] καὶ ἐν τῇ νεκροπόλει τῆς Φαιστοῦ. Ὁμοιότατοι ὅμως εἶνε κατὰ τὸν πηλόν, τὸ χρῶμα καὶ τὸ εἶδος τοῦ κόσμου ὁ τῶν Μυκηνῶν καὶ οἱ ἐν Ὀρχομενῷ εὑρεθέντες ἐν τῷ μουσείῳ δὲ τῆς Χαιρωνείας ἀποκείμενοι, πάντες ἀδημοσίευτοι μέχρι τοῦδε [5].

Ἐκ τῶν λοιπῶν μορφῶν τῶν ἀγγείων συχνόταται εἶνε αἱ ὑψίποδες κύλικες, πᾶσαι ἄγραφοι. Ἡ εἰκ. 7 ἀρ. 8 δεικνύει μίαν (ὕψ. 021, διάμ. ἄνω 0,18) εὑρεθεῖσαν μεταξὺ τῶν ἑτεροστόμων ἀμφορέων, ἔνθα εὑρέθη καὶ τηγανοειδὲς ἀγγεῖον (εἰκ. 7 ἀρ. 7), οὗ λείπει μέρος τῆς λαβῆς καὶ τῆς προχοῆς. Τού-

Εἰκὼν 17.

του ὁ πηλὸς εἶνε λίαν ἀκάθαρτος ἐνέχων λιθάρια, ἐν ᾧ ὁ τῶν κυλίκων εἶνε καθαρὸς ὠχρόλευκος ἢ ἐρυθρωπὸς καί που ὑπομέλας. Παραβάλλων τις τὴν εἰκόνα τῆς κύλικος πρὸς τὴν τοῦ Κνωσίου ποτηρίου (Evans, *Prehist. tombs*, 124 εἰκ. 118, 7f) νομίζει, ὅτι ἀμφότερα ταῦτα τὰ ἀγγεῖα ἐξῆλθον ἐκ τῆς αὐτῆς χειρός. Ὁ Evans (αὐτόθι σ. 125) παρατηρεῖ, ὅτι τὰ ποτήρια ταῦτα μετὰ μιᾶς ἢ δύο λαβῶν ἐμφανίζονται ἐν Κρήτῃ καθ' ὃν χρόνον ἐμφανίζεται ὁ σίδηρος, ἤτοι κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς τελευταίας περιόδου III τοῦ αἰγαίου πολιτισμοῦ, ἔνθα ἀνάγονται τάφοι τινὲς τῆς νεκροπόλεως Τζαφὲρ Παπούρα ἐν Κρήτῃ [1]. Μιμοῦνται δὲ τὰ ποτήρια ταῦτα μετάλλινα ἤτοι χαλκᾶ, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ πρότυπα [2].

Οὐχὶ ὀλίγαι εἶνε αἱ ταπειναὶ φιάλαι, ἄωτοι (εἰκ. 7, 4, ὕψ. 0,043· διάμ. 0,11), μόνωτοι (εἰκ. 7, 10, ἀρυταινοειδὲς παράδειγμα εἰκ. 7, 6, ὕψ. 0,055, διάμ. 0,125), δίωτοι (ἐλλιπὲς παράδειγμα εἰκ. 7, 9). Μεμονωμένα εἶνε τὸ τηγανοειδὲς (εἰκ. 7, 7) καὶ τὸ μικρὸν ἀγγεῖον (σελ. 63, δ, εἰκ. 15, ὕψ. 0,06)· ἐπειδὴ τὸ ἀγγεῖον εὑρέθη κεκλιμένον, ἡ πληροῦσα αὐτὸ οὐσία ἦτο ὡς παχὺ ὑγρὸν παγὲν κατὰ τὴν ἕνεκα τῆς κλίσεως χύσιν. Τρεῖς πήλινοι τριπτῆρες ἢ ὕπερα (εἰκ. 7, 5, ὕψ. 0,08· 0,06· 0,045) προϋποθέτουσι βεβαίως ξύλινα ἰγδία. Δυσδιάγνωστον εἶνε τὸ λείψανον σκεύους εἰκ. 10· ἴσως προέρχεται ἐκ λαβῆς ἢ κοιλίας δαντελλοειδοῦς ἢ κιγκλιδωτοῦ ἀγγείου, οἷα ἀπαντῶσι συχνὰ ὕστερον μεταξὺ τῶν «βοιωτικῶν» ἀγγείων τῶν λεγομένων συνήθως γεωμετρικῶν [3].

Ἐν τῷ χώρῳ ωΑΒΓΔ εὑρέθησαν τὰ τεμάχια τοῦ συγκολληθέντος ἐλλιποῦς κυαθίσκου (πίν. 3, ἀρ. 10). Ἂν καὶ ὁ κεκαυμένος ἐπίπαγος τοῦ καταστραφέντος κτιρίου ἦτο ἐνταῦθα βεβλαμμένος καὶ ἐλλιπής, εἶνε ὅμως βέβαιον, ὅτι ὁ νεωτερίζων κυαθίσκος οὗτος ἀνήκει εἰς τὰ σκεύη τοῦ κτιρίου.

Ἐκ τῶν ἄλλων ἐγχρώμων ὀστράκων τοῦ κτιρίου τὰ πλεῖστα φέρουσιν ἁπλᾶς ζώνας γραμμικάς, τινὰ δὲ σπείρας μετ' ἐφαπτομένων, τὸ κόσμημα πίν. 3, 6, ἐλάχιστα δὲ διακόσμησιν μετο-

[1] Ἀριθ. εὑρετ. τῆς μυκην. συλλ. τοῦ Ἐθν. μουσείου 1076. Stais, *Coll. Mycen.* 91.

[2] Evans, *BSA.*, IX, 137.

[3] Evans, *Prehist. tombs* 74, 120 ἑξ.

[4] Dawkins, *BSA*, XI, 281.

[5] Περὶ γενέσεως τοῦ ἑτεροστόμου ἀμφορέως ὅρα Evans, *BSA*, VI (1899-1900), 17. *Prehist. tombs* 120 ἑξ. Dawkins ἔ. ἀ. XI, 281. *Bull. Paletnol. Ital.* XXV, 69. Monum. d. Lincei VI 1896, 391. Dümmler, Athen. Mitteil. 1886, 37. Burrows ἔ. ἀ. 88-93. Jahrbuch. d. d. arch. Inst. 1907, 207 ἑξ. 211. «Ἀσκοειδὴς» ἑτερόστομος ἀμφορεὺς ἐν Ζάκρῳ *JHS*, 1903, 257. Ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰσηγάγομεν τὸ πρῶτον ἤδη τὸ ὄνομα ***ἑτερόστομος ἀμφορεὺς*** εἰς δήλωσιν τῆς **Bügelkanne** τῶν γερμανῶν ἢ του **vase à étrier** τῶν γάλλων. Ὁ νέος ὅρος δηλοῖ, ὅτι πρόκειται περὶ δύο στομάτων, ὧν τὸ ἕτερον εἶνε ἄχρηστον, βεβυσμένον.

[1] Evans ἔ. ἀ. σ. 128 ἑξ.

[2] Πρβλ. Schliemann, *Mykenae* εἰκ. 528. Stais *Coll. Mycen.* σ. 66 εἰκ.

[3] Ταῦτα εὑρίσκονται περὶ τὸ 600-500 π.Χ., ὡς φαίνεται ἐκ τάφων τῆς Μυκαλησσοῦ (ἀνασκαφαὶ τοῦ **Burrows** καὶ **Jure** τῷ 1907.1908 καὶ 1909) μετὰ «κορινθιακῶν» ἀρυβάλλων, μελανομόρφων ἀγγείων ἐπὶ ἐρυθροῦ ἢ λευκοῦ ἐδάφους καὶ πηλίνων κορῶν, ὧν ἄλλαι μὲν εἶνε τοῦ συνήθους γυναικείου τύπου τῶν ταναγραϊκῶν «παπάδων», ἄλλαι εἶνε οἱ «τριποδικοὶ» καθήμενοι ἀναιδεῖς σειληνοί, ἄλλαι εἶνε ἀσπιδηφόροι ἐπὶ κακοπλάστων ἵππων ἐπιβαίνοντες ἄνδρες κλ. ἄλλαι δὲ τέλος παριστάνουσι πρόσωπα σφόδρα συγγενῆ κατὰ τὴν τέχνην πρὸς τὰ ἀετώματα τοῦ ἐν Αἰγίνῃ ναοῦ τῆς Ἀφαίας.

ποειδῆ. Τὰ κοσμήματα ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τοὺς χρόνους τῆς τελευταίας αἰγαίας περιόδου II καὶ III.

Ἐκτὸς τοῦ κτιρίου εὑρέθησαν ἐν τῷ ὀρύγματι 1 (εἰκ. 1,1) ὄπισθεν βορείως τοῦ ἠρειπωμένου σχολείου ὑπὸ τὸ πιθανῶς ῥωμαϊκὸν ὑδραγωγεῖον (σελ. 81) τεμάχια μυκηναϊκὰ κεχρωσμένα, ἐξ ὧν εἶνε τὰ ἀπεικονιζόμενα ἐν τῷ πίν. 2, ἀρ. 7, 8, 9. Τὰ ὑπ' ἀρ. 8 καὶ 9 δεικνύουσι πιθανῶς ἀνεμώνας σχημα-

Εἰκὼν 18.

τικὰς ἐν τῇ μονοχρωμίᾳ τοῦ ἀγγειογράφου[1]· πολυχρώμους εἴδομεν ἐν τοῖς τοιχογραφήμασι (πίν. 2, ἀρ. 1, 2), ἅτινα ἐχρησίμευον πιθανώτατα ὡς πρότυπον τοῖς ἐγχωρίοις ἀγγειογράφοις. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 9 ἀνήκει εἰς τὸ ὕφος τῆς τελευταίας αἰγαίας περιόδου III. Ἐν τῷ ὀρύγματι τούτῳ εὑρέθη καὶ τεμάχιον πηλίνου ἱππαρίου μυκηναϊκοῦ (εἰκ. 18).

Εὑρήματα ἐκ λίθου ἢ ἐξ ἄλλων ὑλῶν.

Ἐκ χρυσοῦ εὑρέθη μικρὸν λεπτὸν δισκάριον (σελ. 84) φέρον δύο μικρὰς ὀπὰς κατὰ τὴν περιφέρειαν, χρησίμους πρὸς ἐπιρραφὴν τοῦ δισκαρίου ἐπὶ ἐσθήτων πιθανῶς. Εἶνε λεπτότατον καὶ ἴσως δεικνύει, ὅτι πολλὰ ὅμοια λεπτὰ κοσμήματα, ἅτινα συνήθως νομίζομεν, ὅτι ἕνεκα τῆς λεπτότητος αὐτῶν ἦσαν προωρισμένα ὡς ἐντάφια μόνον κτερίσματα, ἐχρησίμευον καὶ εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον[2].

Προσέτι εὑρέθησαν ἐλάσματά τινα χρυσᾶ συνεπτυχωμένα ἄμορφα (σελ. 79), καλύπτοντά ποτε πιθανῶς ἄλλην ὕλην, παρ' αὐτὰ δὲ ἄμορφα χύματα μολύβδου ὀλίγου, τακέντος βεβαίως κατὰ τὴν πυρκαϊὰν καὶ παγέντος ὡς ἔτυχεν.

Οὐδὲν ἄλλο μέταλλον εὑρέθη μέχρι τοῦδε.

Ἐξ ὀστοῦ καὶ θαλασσίων ὀστράκων καὶ μάζης ποιητῆς εὑρέθησαν ἑκατοντάδες τινὲς πλακωδῶν ψηφίδων (εἰκ. 11) κυκλικῶν διατρήτων κατὰ τὸ κέντρον (σελ. 78). Τινὲς εἶνε μείζονες (πᾶσαι αὗται ἐκ ποιητῆς μάζης) καὶ διαπεπλασμέναι ῥοδακόμορφοι κατὰ τὴν ἑτέραν ὄψιν μόνην, ὅπερ δεικνύει, ὅτι προσηλοῦντο ἢ μᾶλλον προσερράπτοντό που αἱ ψηφῖδες αὗται, οὐχὶ δὲ συνείροντο εἰς ὅρμον. Καθ' ὅμοιον τρόπον προσράπτονται ἀργυρᾶ, χρυσᾶ καὶ ἐπίχρυσα νομίσματα καὶ ἄλλα χρυσόχροα δισκάρια ἐπὶ ἱματίων ἢ πίλων καὶ νῦν ἔτι ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῇ[1]. Τὰ διάφορα μεγέθη τῶν ψηφίδων ἀποδίδει εἰς τὸ φυσικὸν μέγεθος ἡ εἰκὼν 11.

Ἐκ στεατίτου ὑποκυάνου εὑρέθη ἓν κομβίον. Ἐκ σχιστολίθου ἀργιλλικοῦ πρασίνου μαλακοῦ εὑρέθη ἡμίεργον πελεκόμορφον (μῆκ. 0,038, πλ. 0,023, πάχ. 0,01) σκεῦος (εἰκ. 9), ὅπερ ἦτο ἴσως ἀκόνη[2], καὶ πυθμὴν σφόδρα λελωβημένος ἀγγείου ἐξ ὀφείτου λίθου.

Σπουδαιότατα ὅμως εἶνε τὰ λείψανα λιθίνου (σ. 73) τινὸς θριγκοῦ ἢ διαζώματος τοίχου ἢ πλαισίου θύρας (εἰκ. 7,1-3). Ὁ λίθος εἶνε μάρμαρον (*κιπολίνης* κατὰ τὸν ὁρισμὸν τοῦ καθηγητοῦ κ. Σκούφου) ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κεκαυμένος νῦν, ἐνίοτε μάλιστα μέχρις ἐξασβεστώσεως, ἐφθαρμένος καὶ λευκός, ἡ δὲ εἰργασμένη φιλοκάλως ἐπιφάνεια αὐτοῦ ἐπίσης ἐνίοτε σφόδρα βεβλαμμένη. Ὅπου εἶνε ἀβλαβής πως δεικνύει λίαν σκοτεινὸν φαιὸν χρῶμα καὶ ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὸν λίθον, ἐξ οὗ εἶνε κατεσκευασμένη ἡ περίφημος στέγη τοῦ θαλαμίσκου τοῦ ἐν Ὀρχομενῷ μινυείου θησαυροῦ. Ἡ διακόσμησις τῶν θηβαϊκῶν εὑρημάτων εἶνε ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλατείας ἐπιφανείας, τῆς ἑτέρας οὔσης κατεστραμμένης δι' ἀποθραύσεως. Τὸ ἐκ δύο θραυσμάτων συνιστάμενον τεμάχιον (εἰκ. 7,1) εἰκονίζει μεῖζον ἡ εἰκ. 19. Ἀριστερὰ εἶνε ἀποτετμημένον διὰ πρίονος ὑπὸ τοῦ δεξιοῦ τεχνίτου[3]. Δεικνύει δὲ τοῦτο πρῶτον ἔγκοιλον ταινίαν, εἶτα ἀναγλύπτους σπείρας συνδεομένας πρὸς ἀλλήλας ὡς συνήθως[4], ἔπειτα ὁμοίαν τῇ προηγουμένῃ ἔγκοιλον ταινίαν καὶ εἶτα ἐκτενὲς πεδίον κεκαλυμμένον ὑπὸ φολιδωτοῦ κοσμήματος ἐκ τριλόβων ἢ τριφυλλοειδῶν φύλλων γνωστοτάτων

[1] Πρβλ. Burrows ἔ. ἀ. 62-3, 86.

[2] Τσούντα, *Μυκῆναι* 59. 69-70. 75 ἑξ.

[1] Περὶ τῆς χύσεως τῶν ψηφίδων ἐξ ὑαλομάζης ἐν Ἑλλάδι ὅρα Τσούνταν *Ἐφ. Ἀρχ.* 1897, 99 ἑξ. πρβλ. σ 104, 127 ἑξ. Περὶ τῆς ἐπιρράψεως αὐτῶν *Μυκῆναι* 69-70, 75.

[2] Πρβλ. Τσούντα *Προϊστ. Ἀκρ.* 329.

[3] Πρβλ. Τσούντα, *Προϊστ. Ἀκρ.* 315.

[4] Πρβλ. τὰ σελ. 100 μνημονευθέντα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα μυκηναϊκὰ ἔργα π. χ. λιθίνους λύχνους τῶν Μυκηνῶν Stais. *Coll. Mycen.* 112 ἀριθ. 4925. *JHSt.* 1904 πίν. XVI, τὸ ἐκ Κνωσοῦ λίθινον ἀγγεῖον *BSA* VII (1900-1) 91. Τσούντα, *Μυκῆναι* 178-180, πίν. 9, 2.

ἐν τῇ μυκηναϊκῇ τέχνῃ [1]. Ἡ ἐξεργασία καὶ λειότης καὶ ἁρμονία τῶν κοσμημάτων τῶν συντριμμάτων τούτων εἶνε ἀνυπερβλήτου τελειότητος, ἀνταξία τῶν ἐπαίνων τοῦ Τσούντα [2]. Βεβαίως ὅμως ἡ τελειότης αὕτη δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ εἰς τὴν καταστροφὴν κλίνοντος μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλ᾽ εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ, ἤτοι εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον II τοῦ αἰγαίου πολιτισμοῦ (late minoan II). Τοποθετουμένων τῶν τεμαχίων οὕτως, ὥστε αἱ κορυφαὶ τῶν φύλλων νὰ εἶνε πρὸς τὰ ἄνω (πρβλ. εἰκ. 19), τότε παρ᾽ ἄλλοις τούτων αἱ ἔγκοιλοι ταινίαι καὶ αἱ σπεῖραι εἶνε πρὸς τὰ ἄνω, παρ᾽ ἄλλοις

Εἰκὼν 19.

δεξιὰ καὶ παρ᾽ ἄλλοις ἀριστερά· ἤτοι τὸ φολιδωτὸν πεδίον ὁρίζεται κατὰ τρεῖς τοὐλάχιστον πλευρὰς ὑπὸ ταινιῶν ἐγκοίλων καὶ σπείρας. Ἂν ἤδη ὑποτεθῇ, ὅτι τὸ μεταξὺ φολιδωτὸν πεδίον δὲν εἶνε συνεχές, ἀλλ᾽ ὅτι ἀνοίγεται ἐν αὐτῷ τετράγωνον χάσμα, τότε τὸ ὅλον δύναται νὰ ἦτο πλαίσιον θύρας [3]. Τὸ μέγιστον σῳζόμενον πάχος τῶν γλυπτῶν

[1] Πρβλ. *Ἐφ. Ἀρχ.* 1888 πίν. 8, 4. *Exc. at Phylakopi* 72 κ.ἑ.
[2] *Μυκῆναι* 178-180.
[3] Πρβλ. Τσούνταν *Ἐφ. Ἀρχ.* 1891 πίν. 1. *Μυκήναις* 39, πίν. 9, 1. *Ἀθηνᾶν* 1904, 315, 388.

τούτων συντριμμάτων, ἀποτεθραυσμένων ὄπισθεν ὄντων, εἶνε 0,05. Ἄλλα συντρίμματα τοῦ αὐτοῦ λίθου, ὁμοίως κεκαυμένα καὶ συντετριμμένα, ἀλλὰ μὴ δεικνύοντα γλυφὰς ἤ που εὐθεῖάν τινα πλευρὰν μόνον, ἔχουσι πάχος μέχρι 0,13. Ἓν δὲ θραῦσμα δεικνύει λείψανον κυματίου αἰγυπτιάζοντος (Hohlkehle).

Ὀστᾶ.

Ἐν τοῖς κεκαυμένοις ἐρειπίοις συνελέχθησαν πάμπολλα ὀστᾶ, ἅτινα κατὰ τὴν κρίσιν μου εἶνε αἰγῶν ἢ προβάτων, χοίρων, πιθανῶς λαγωῶν, μόσχων, ἴσως βοῶν μεγάλοι ὀδόντες, χαυλιόδοντες κάπρων ἢ χοίρων ἡμέρων, θαλάσσια δὲ ὄστρακα πῖναι, κτένες, πλεῖσται «καλόγνωμαι» (μία κλειστὴ εἰσέτι) καὶ ἄλλα τοῦ αὐτοῦ γένους δεικνύοντα συνήθειαν θαλασσίας διαίτης παρὰ τοῖς τότε ἀνθρώποις [1]. Τὰ πλεῖστα ὀστᾶ εἶνε ἀποτεφρωμένα ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς, τινὰ τοπικῶς μόνον ὀλίγον κεκαυμένα, ὀλίγα δὲ οἱονεὶ ἄκαυστα εὑρίσκονται ἐνίοτε μετὰ τῶν χωμάτων ἐντὸς μειζόνων συντριμμάτων ἀγγείων, ἅπαξ μάλιστα ἐντὸς ὑψίποδος κυπέλλου, ἀλλ᾽ εἶνε ἀμφίβολον, ἂν ἦσαν ἀρχικῶς οὕτω ἢ ἂν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς καταστροφῆς ἔπεσον ἐντὸς τῶν ἀγγείων καὶ οὕτω ἦλθον εἰς συνάφειαν. Βέβαιον ὅμως πρέπει νὰ ὑποληφθῇ, ὅτι τὰ ὀστᾶ ταῦτα δὲν προέρχονται ἐκ τῶν ἐδεσμάτων τῆς τελευταίας ἡμέρας, τῆς ἡμέρας τῆς πυρπολήσεως τοῦ οἴκου τούτου· διότι εἶνε ἐντελῶς ἀπίστευτον, ὅτι οἱ ἔνοικοι εἶχον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τηλικαύτην δαψίλειαν καὶ ποικιλίαν φαγητῶν, οἵαν μαρτυροῦσι τὰ διάφορα ὀστᾶ. Ὅθεν καταλήγομεν εἰς τὴν παρατήρησιν, ἣν καὶ ὁ κ. Χ. Τσούντας ἔκαμε περὶ τῶν Μυκηνῶν [2], ὅτι οἱ ἄνθρωποι τότε δὲν ἦσαν δεόντως καθαροὶ καὶ ὅτι τὰ ἀπορρίμματα τῶν ἑκάστοτε γευμάτων παραδόξως δὲν ἀπέβαλλον ἢ ἀπεκόμιζον μακρὰν τῶν οἰκιῶν, ἀλλ᾽ ἔρριπτον ἐπὶ τοῦ πατώματος, ὡς ἐγίνετο κατὰ τοὺς ὁμηρικοὺς ἢ καὶ κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους, καθ᾽ οὓς ὁ Σῶσος ἐποίησε τὸν **ἀσάρωτον οἶκον** ἐν Περγάμῳ.

Τὰ ὀστᾶ τὰ εὑρεθέντα ἐν τοῖς ὀρύγμασιν ὄπισθεν

[1] Πρβλ. Ξανθουδίδην *Ἀθηνᾶ* ἔ. ἀ. 341. Τσούνταν *Ἐφ. Ἀρχ.* 1891 σ. 39 ἑξ., *Μυκήν.* 230 ἑξ.· δι᾽ ἔτι παλαιοτέρους χρόνους *Ἐφ. Ἀρχ.* 1898 σ. 199 καὶ Ξανθουδίδην αὐτ. 1906 σ. 153-4.
[2] Τσούντα, *Μυκῆναι* σ. 45, 53-4. 207-8. Πρβλ. Bulle ἔ. ἀ. σ. 30, Στάην, *Ἐφ. Ἀρχ.* 1895 σ. 247.

τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δὲν ἦσαν κεκαυμένα ἐκ πυρκαϊᾶς, ἀλλ' ἢ οὐδόλως ἐδείκνυον σημεῖα πυρᾶς ἢ συνηθέστερον κατὰ μέρη καύσεις προερχομένας ἐκ τῆς ὀπτήσεως κρεάτων παρὰ τὴν πυράν. Τοῦτο δεικνύει, ὅτι ἡ μαγειρικὴ τέχνη τότε ἦτο στοιχειώδης καὶ συνίστατο κυρίως εἰς τὸν συνήθη καὶ νῦν τρόπον, καθ' ὃν παρασκευάζονται οἱ ὀβελίαι ἀμνοὶ πρὸς βρῶσιν καὶ ὃν γινώσκει κάλλιστα καὶ ὁ Ὅμηρος. Μικρότερα τεμάχια κρέατος ὠπτῶντο ἴσως ἐπὶ τῶν ἀνθράκων ἢ μᾶλλον διαπειρόμενα ἐπίσης εἰς ὀβελὸν μικρόν. Ἐν τῷ ὀρύγματι τούτῳ ὡς καὶ τοῖς λοιποῖς ὀρύγμασι τὰ ὀστᾶ ἦσαν ἐν συγκρίσει πολλῷ σπανιώτερα ἢ ἐν τῷ ἐμπρησθέντι οἴκῳ.

Χρονολογία τοῦ κτιρίου.

Τὰ ἐντὸς τῶν πλίνθων, δι' ὧν ἦσαν ἐκτισμένοι τοῖχοί τινες τοῦ ἀνακτόρου εὑρεθέντα, ὡς εἴδομεν, μονόχρωμα ἀγγεῖα καὶ τὰ τούτοις ἀνάλογα τὰ ἐντὸς τοῦ στρώματος τῆς κεραμίτιδος γῆς εὑρεθέντα, δὲν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς χρονολογίαν, ἐπειδὴ ἡ κεραμῖτις γῆ πιθανὸν νὰ προέρχηται ἐκ διαλύσεως ὠμῶν πλίνθων τοῦ ἐνταῦθα προγενεστέρου μεγάρου, μέρος δὲ τῆς γῆς ταύτης νὰ ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν πλίνθων τοῦ νέου ἀνακτόρου, τοῦ τῆς γ' δηλ. περιόδου, ἢ ἐπειδὴ ἐν γένει τὸ χρησιμοποιηθὲν πρὸς κατασκευὴν τῶν πλίνθων τούτων οἱονδήποτε χῶμα ἠδύνατο νὰ ἔχῃ παλαιότερα θραύσματα· ὅθεν ταῦτα δύνανται νὰ λογισθῶσι μόνον ὡς terminus post quem διὰ τὴν χρονολογίαν τοῦ κτιρίου.

Τὰ τοιχογραφήματα ὅμως τούτου κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὸν τεχνικὸν τρόπον εἶνε ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ ὑστέρου ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, ἑπομένως ἀνάγονται εἰς τὴν τελευταίαν αἰγαίαν περίοδον II τὴν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὰ ἔτη 1600-1410 περίπου π. Χ. [1].

Εἰς τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους ἀνάγονται καὶ τὰ γλυπτὰ κοσμήματα, ἅτινα ἀπεδώκαμεν ἀνωτέρω εἰς θύραν τοῦ οἴκου. Οἱ χρόνοι οὗτοι εἶνε οἱ τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Ὀρχομενοῦ, ἔνθα πιστοῦται ἡ αὐτὴ τεχνικὴ πρόοδος.

[1] Burrows ἔ.ἀ. 85 ἑξ. Ἂν ἡ τέχνη αὕτη εἶχε διαδοθῇ πανταχοῦ σχηματικὴ πλέον, ὡς ἐγὼ νομίζω, ἢ ἂν ὁ αὐτὸς τεχνίτης ἐλθὼν ἐκ Κρήτης εἰργάσθη καὶ ἐν Βοιωτίᾳ, ὡς φρονεῖ ὁ Bulle (ἔ. ἀ. 84), δὲν δύναται νὰ βεβαιωθῇ ἀσφαλῶς.

Ὁ βίος ὅμως τοῦ Θηβαϊκοῦ κτιρίου, ἂν δὲν ἐγένετο λίαν μακρός, δὲν ὑπῆρξεν ὅμως καὶ λίαν βραχύς. Δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν τοὐλάχιστον, ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους αὐτοῦ χρόνους τὰ ἀγγεῖα τὰ ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ τοιχογραφήματα εἶχον ἐκπέσει τῆς κοινῆς συνηθείας, νέα δὲ τοιαῦτα σκεύη χαρακτηριστικὰ τῶν πρώτων χρόνων τῆς τελευταίας αἰγαίας περιόδου III ἐμφανίζονται. Τοιαῦτα εἶνε αἱ ὑψίποδες κύλικες, περὶ ὧν ἐλέχθησαν ἀνωτέρω (σ. 99 ἑξ.) τὰ δέοντα, ὡσαύτως δὲ οἱ μεγάλοι ἑτερόστομοι ἀμφορεῖς. Ὁ κυαθίσκος πίν. 3, 10 δεικνύει μὲν σχηματικὴν παράστασιν φυτοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν τελευταίαν αἰγαίαν περίοδον III [1], ἀλλ' ἡ ἐργασία αὐτοῦ εἶνε τόσον ἐπιμελής, ὥστε εἶνε ἀδύνατον νὰ κατεσκευάσθη κατὰ τοὺς τελευταίους αὐτῆς χρόνους.

Προσέτι ἐλλείπουσιν οἱ μικροὶ ἑτερόστομοι ἀμφορίσκοι καὶ τὰ λοιπὰ πολυάριθμα μικρὰ ἀγγεῖα, τεκμήρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀποκρυσταλλωθέντος ὕφους τῶν χρόνων τῆς ἐκπνοῆς τοῦ αἰγαίου πολιτισμοῦ. Ἐκ τῶν γραπτῶν σχεδίων ἐλλείπουσι τὰ θαλάσσια θέματα ὡς ὁ τρίτων, ὁ πολύπους [2]. Ἐκ τούτων πάντων συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ καταστροφὴ τοῦ κτιρίου ἐγένετο μετὰ τὴν λῆξιν (1410 περίπου π. Χ.) τῆς II ὑποδιαιρέσεως τῆς τελευταίας αἰγαίας περιόδου, ἀκριβέστερον δὲ ἐντὸς τῆς III ὑποδιαιρέσεως ἀλλὰ πρὸ τῆς τυπικῆς διαμορφώσεως αὐτῆς, οἵα ἐμφαίνεται ἐν τῷ μείζονι πλήθει τῶν θαλαμοειδῶν τάφων.

Κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα π. Χ. ἀναφέρουσιν αἱ αἰγυπτιακαὶ ἐπιγραφαὶ ἐπιδρομήν τινα τῶν βορείων λαῶν εἰς Αἴγυπτον [3], εἶνε δὲ πολὺ πιθανόν, ὅτι ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη ἐγένετο ὡς ἀποτέλεσμα μεταναστεύσεων καὶ βιαίων μετακινήσεων τῶν λαῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι. Νὰ ἀποδώσωμεν τὴν καταστροφὴν τοῦ κτιρίου τῶν Θηβῶν εἰς συναφῆ τινα ἐπιδρομὴν συγγενῶν μὲν ἀλλ' ἐχθρικῶς διακειμένων φύλων, ὡς ἀπεδόθη ὑπὸ τοῦ Bulle [4] κατάληψίς τις τοῦ Ὀρχομενοῦ; Ἡ γνώμη φαίνεται λίαν

[1] Mackenzie, *JHSt.* 1903, 192. Hall, *The decorative art of Crete in the bronze age*, 36 εἰκ. 53 f. Πρβλ. Walters, *Hist. of anc. pottery* II, 22 (vallis neria spiralis) καὶ Riegl, *Stilfragen*. 115 ἑξ.

[2] Evans. *Prehist. tombs* 127, 131

[3] Ed. Meyer, *Gesch. d. Alt.* II, § 135 ἑξ. Τσούντας, *Μυκῆναι* 251-2

[4] *Orchomenos*, 57.

εὔλογος, ἀλλ᾽ ἂν δὲν ὑπάρχῃ συγκεκριμένος λόγος πρὸς σημαντικήν τινα μεταβολὴν τοῦ κατὰ προσέγγισιν ὁριζομένου οὕτω χρόνου τῆς καταστροφῆς τοῦ κτιρίου, ὡς πρὸς τὴν αἰτίαν ὅμως αὐτῆς ὑπάρχει παράδοσίς τις, ἣν θὰ σχετίσωμεν κατωτέρω πρὸς τὸ ἀνακαλυφθὲν ἐρείπιον.

Τοπογραφικά.

Ὁ χῶρος, ἐφ᾽ οὗ κεῖται τὸ ἐμπρησθὲν κτίριον, εἶνε περίπου τὸ κέντρον τῆς Καδμείας. Αὕτη ὅμως κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους δὲν ἦτο ὡς ὕστερον καὶ νῦν λόφος ἑνιαῖος, ἀλλὰ σύνθετος ἐκ πλειόνων λόφων κλιμακηδὸν ἀνερχομένων εἰς ὕψος μεῖζον ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον καὶ ἀποτελούντων τοὺς ἄκρους βουνούς, τοὺς πόδας τοῦ πολυύδρου Ἑλικῶνος [1], ἐκτεινομένου τοῦ ὄρους τούτου μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς λοφοσειρᾶς, ἐφ᾽ ἧς ἡ Τανάγρα. Οἱ λόφοι οὗτοι τῆς Καδμείας, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὸν βορειότατον παρὰ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν κείμενον λίαν ταπεινὸν καὶ οὐδέποτε εἰς τὴν Καδμείαν περιληφθέντα (οὗτος εἶνε τὸ Ἀμφεῖον τῶν ἱστορικῶν χρόνων) [2], εἶνε πρῶτον ὁ ἐφ᾽ οὗ ἵδρυται νῦν ὁ μόνος ὑπολειπόμενος φραγκικὸς πύργος καὶ τὸ ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον τῶν Θηβῶν, ἴσως δὲ ἦτο

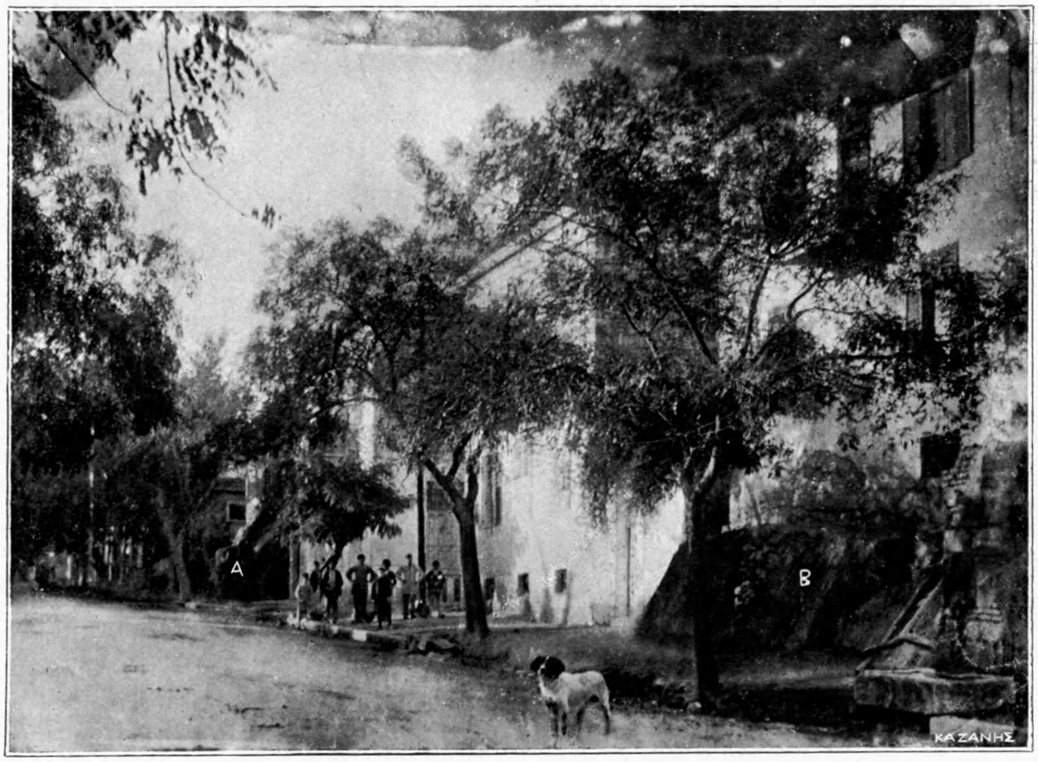

Εικων 20. Ἄποψις μέρους τῆς Δ πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ Πινδάρου ἀπ᾽ αὐτῆς ταύτης εἰλημμένη.

ὑψηλότερος, ἰσοπεδωθεὶς κατὰ τοὺς φραγκικοὺς χρόνους. Ὁ φυσικὸς πῶρος εὕρηται πού καί που φανερὸς ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ μουσείου ἔτι καὶ νῦν. Πρὸς Β ὁ λόφος οὗτος εἶχε τεῖχος πολυγωνικόν, ὃ εἶδεν ὁ Leake καὶ περὶ οὗ ἐποιησάμην λόγον ἐνταῦθα 1907 σ. 205 ἑξ., ἐνθυμοῦνται δ᾽ αὐτὸ καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν πρεσβυτέρων ἐν Θήβαις, ἀλλὰ σήμερον δὲν εἶνε ὁρατὸν ἕνεκα τῆς σχηματισθείσης προσχώσεως. Πρὸς Ν ὁ λόφος οὗτος τοῦτο μὲν ἐτερματίζετο ἐν τῷ μέσῳ τῆς μεγάλης πλατείας τῆς πόλεως παρὰ τὸν Ἅγ. Γεώργιον εἰς χαράδραν βαθεῖαν πληρωθεῖσαν νῦν, τοῦτο δὲ ἐξηκολούθει ἀπὸ τοῦ Ν ἄκρου αὐτοῦ ἐπὶ τῆς νῦν ὁδοῦ Πινδάρου ἐν εἴδει κορυφογραμμῆς, ἥτις κατεστράφη ἔν τινι βαθμῷ διὰ τὴν ὁδὸν ἢ τὸν εὐτρεπισμὸν οἰκοπέδων ἀλλ᾽ ἀφῆκεν ἴχνη (εἰκ. 20 Β). Τὰ ἴχνη ταῦτα δύναταί τις νὰ παρακολουθήσῃ καὶ νῦν ὁρατὰ κατὰ τὴν Δ πλευρὰν τῆς ὁδοῦ Πινδάρου ἀνερχόμενα ἀπὸ τῆς ΝΑ γωνίας τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ τῆς νοτιώτερον

[1] Neumann und Partsch, *Physical. Geogr. von Griechenland* σ. 161.
[2] Fabricius, *Theben* σ. 19 καὶ 31.

γείτονος οἰκίας τοῦ ἰατροῦ κ. Ἀναγνώστου μέχρι τοῦ τόπου τῶν ἀνασκαφῶν μου (εἰκ. 20 Α). Τὰ Δ θεμέλια τῆς ἐκκλησίας εἶνε βαθύτατα, ἐν ᾧ τὰ Α ἐπιπολαιότατα· τοῦτο δὲ συμβαίνει εἰς πάσας τὰς οἰκίας τὰς κατὰ τὴν Δ πλευρὸν τῆς ὁδοῦ μέχρι τῆς ὁδοῦ Προίτου. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτάτου δὲ σημείου κεῖνται τὰ κεκαυμένα ἐρείπια. Οὗτος εἶνε ὁ δεύτερος λόφος, ὑψηλότερος τοῦ πρώτου. Τρίτος λόφος ὑψηλότερος καὶ τοῦ δευτέρου, βλέπων θαυμασίαν θέαν, κεῖται ΝΔ τούτου λεγόμενος νῦν Ποῦρος τοῦ Καβαλλάρη· τέταρτος δὲ ὕψιστος πάντων εἶνε ὁ σχηματίζων τὸ Ν μέρος τῆς Καδμείας καὶ τῆς νῦν πόλεως, καλούμενον μετὰ τοῦ νοτιοδυτικοῦ *Ἀρμενιὰ* ἕνεκα παροικίας Ἀρμενίων ἐνταῦθα κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Ὁ δεύτερος λόφος πάλαι ἦτο μεμονωμένος καὶ ἀσφαλὴς συγχρόνως. Ἡ μόνη πρὸς αὐτὸν ὑψηλὴ πρόσοδος ἦτο ἡ ἀπὸ Β ἐκ τοῦ λόφου τοῦ μουσείου ἐρχομένη διὰ τῆς κορυφογραμμῆς τῆς ὁδοῦ Πινδάρου. Ὅτι δὲ ὁ λόφος τοῦ μουσείου ἠδύνατο καὶ πιθανῶς ἦτο προωρισμένος νὰ παρέχῃ προστασίαν εἰς τὰ πρὸς Ν αὐτοῦ κείμενα μέρη, δεικνύει τὸ πολυγωνικὸν τεῖχος, οὗ ἐμνημονεύσαμεν, εἴτε ὡς ἔρυμα πόλεως ληφθῇ τοῦτο εἴτε ὡς ἀνάλημμα. Παρὰ τὴν κορυφογραμμὴν βορείως τοῦ ἐρειπίου ἦτο ἡ χαράδρα τῆς πλατείας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, πρὸς Ν δὲ καὶ Α οἱ κτίσαντες οἰκίας Θηβαῖοι μαρτυροῦσι νῦν, ὅτι οὐδ᾽ εἰς βάθος πέντε μέτρων εὗρον στερεὸν ἔδαφος, ἐθεμελίωσαν δὲ τὰς οἰκίας αὐτῶν ἐπὶ προσχώσεων καὶ τοίχων παλαιῶν, ἐκτισμένων διὰ μεγάλων πελεκητῶν τετραγώνων λίθων. Πρὸς Δ τὸ ἀνοιχθὲν ὄπισθεν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ὄρυγμα ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ λόφος εἶχε πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἰσχυρὰν κλίσιν. Ἂν δὲ πρὸς ΝΔ, πρὸς τὸν Ποῦρον, ὑπῆρχε πρόσβασις ὑψηλή, ὡς ἡ τῆς ὁδοῦ Πινδάρου, τοῦτο θὰ συνετέλει πρὸς ἄμυναν τοῦ δευτέρου λόφου καὶ πρὸς εὐχερῆ ἐπικοινωνίαν τῶν ἐνοίκων τοῦ καέντος κτιρίου μετὰ τῶν Ν μερῶν τῆς ποτε πόλεως, ἀφ᾽ οὗ τὸ κτίριον δὲν εἶχε κτισθῇ βεβαίως ὡς φρούριον κυρίως, ἀλλ᾽ ὡς κατοικία ἀνθρώπων ἐντὸς πόλεως. Εἶνε ὅμως ἄγνωστον, ἂν ὑπῆρχε τοιαύτη ὑψηλὴ πρόσβασις. Οὕτως ἀπομένει ὁ δεύτερος λόφος ἱκανῶς μεμονωμένος ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν τριῶν ὑπολοίπων λόφων τῶν ἀποτελούντων τὴν Καδμείαν τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ὅταν λοιπὸν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τούτου κατὰ τὸ κέντρον τῆς Καδμείας εὑρίσκωμεν τὰ λείψανα μυκηναϊκοῦ οἰκοδομήματος πλουσίου, ὡς δεικνύουσι τὰ τοιχογραφήματα, αἱ πλήρεις ἀποθῆκαι, ὁ γλυπτὸς διάκοσμος καὶ τὰ ἰσχυρὰ θεμέλια αὐτοῦ, εὔλογον εἶνε νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο δὲν ἦτο κοινή τις κατοικία ἁπλοῦ πολίτου, ἀλλ᾽ οἶκος ἐπιφανοῦς ἀνδρός, ἄνακτός τινος μέγαρον.

Ὅταν τοιαύτη εἶνε ἡ σημασία τοῦ λόφου τούτου, δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἐχωρίζετο οὗτος ἀπὸ τῶν λοιπῶν διὰ τείχους πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ἄνακτος, ὡς συνέβαινεν ἐν Τίρυνθι καὶ Μυκήναις [1] καὶ εἴ που ἀλλαχοῦ [2]. Ἂν δὲ τοῦτο οὕτως εἶχε, τότε δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ λόφος οὗτος εἶνε ἡ ἕδρα τοῦ ἄνακτος τοῦ τόπου, ἡ κυρίως ***Καδμεία*** πόλις ἢ ἄκρα οἱ περὶ αὐτὸν δὲ λόφοι, ἀποτελοῦντες τὸ σύνολον τῆς κοινῶς λεγομένης Καδμείας, ἐλέγοντο ***Θῆβαι***, ὥστε νὰ ἑρμηνεύηται οὕτω, διατί ἡ παρὰ τοὺς πόδας τούτου τοῦ ἀρχικοῦ συνθέτου πολίσματος ἐκταθεῖσα κατὰ τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ τέλος τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ πόλις ἐλέγετο ***Ὑποθῆβαι***. Τὰς Θήβας καλεῖ *ἑπταπύλους* ὁ Ὅμηρος [3], τὰς δ᾽ Ὑποθήβας ἁπλῶς *ἐυκτίμενον πτολίεθρον* [4]. Ἂν ἡ διάκρισις τοῦ κεντρικοῦ λόφου ὡς τῆς κυρίως Καδμείας καὶ ἡ θέσις ἐνταῦθα τῆς κατοικίας τοῦ ἄνακτος εἶνε ὀρθή, δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν ἀκολουθοῦντες τὸν μίτον τοῦ μύθου καὶ νὰ ὁρίσωμεν ἕνα ἄνακτα οἰκήσαντα ἐνταῦθα· οὗτος εἶνε ὁ κατὰ τὴν παράδοσιν δοὺς εἰς τὴν ἄκραν ταύτην τὸ ὄνομα, ὁ Κάδμος [5]. Ἀλλὰ τὴν ὑπόθεσιν περὶ τείχους τοῦ κεντρικοῦ λόφου μόνον εὐρεῖα ἀνα-

[1] Τσούντα, *Μυκῆναι* 19, 35. Πρβλ. *Προϊστ. ἀκρ.* 59.

[2] Τὰ λεγόμενα περὶ τῆς Κνωσοῦ ἐν *Ἀθηνᾷ* 1904, 342 πρέπει νὰ μεταβληθῶσι συμφώνως πρὸς τὴν πραγματικότητα τὴν πιστωθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἀνασκαφῶν. **Burrows** ἔ. ἀ. 11. 17.

[3] Δ, 406· λ. 263· πρβλ. Τ, 99.

[4] Β, 505. Οἱ ἄνθρωποι οἱ οἰκοῦντες τὸ κράτος τῶν Θηβῶν λέγονται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ***Καδμεῖοι*** ἢ ***Καδμείωνες***, ἐκ τῶν γεωργικῶν δ᾽ ἀσχολιῶν προσέλαβον ὕστερον, ἑνωθέντες μετὰ τῶν ὁμοφύλων γειτόνων, τὸ ὄνομα Βοιωτοί. **Ed. Meyer**, ***Gesch. d. Alt.***, I. § 124. Στράβ. 401, 412.

[5] Χρησμός τις (Σχολ. Εὐριπ. Φοιν. 638) εἶχεν εἰπεῖ δῆθεν τῷ Κάδμῳ «ὄχθῳ ἐπ᾽ ἀκροτάτῳ κτίζειν πόλιν εὐρυάγυιαν». Ὁ **Wilamowitz** ἐν ***Hermes*** 26 (1891) σ. 240-1 φρονεῖ, ὅτι ἡ ***ἄκρα*** τῆς Καδμείας, ὡς παλαιοτάτης πόλεως, ἦτο τὸ νοτιώτατον αὐτῆς μέρος, ἀλλ᾽ αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀνασκαφαὶ θὰ μεταπείσωσι, πιστεύω, αὐτόν. Περὶ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ὀδυσσέως ἐν Ἰθάκῃ, ὅτι ἔκειτο ἐπὶ λόφου, ἐν ᾧ μέρη τινὰ τῆς πόλεως ἔκειντο ἴσως ὑψηλότερον ἐπὶ ἄλλων ὑψωμάτων ἢ κλιτύων, *δύναται* νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τοῦ Ὁμήρου Ὀδ. π. 465-471, ὡς παρετήρησε καὶ ὁ **Goecoop**, ***Ithake la grande*** σ. 38, ἀλλὰ βεβαίως οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ υ, 276.

σκαφὴ δύναται νὰ στηρίξῃ. Βεβαίως ὅμως οἱ τέσσαρες λόφοι τῆς Καδμείας περιεβάλλοντο ὑπὸ κοινοῦ τείχους, «τοῦ ἀρχαίου τείχους» κατὰ Παυσανίαν (9, 8, 3), εἰς ὃ ἀνῆκον αἱ πολυθρύλητοι ἑπτὰ πύλαι, ἃς εἶδε καὶ ὁ περιηγητὴς οὗτος [1].

Πόσον ἐξετείνετο περὶ τὴν κορυφὴν τοῦ δευτέρου λόφου τὸ πυρποληθὲν κτίριον, δὲν εἶνε εὐχερὲς νῦν νὰ εἴπωμεν. Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πινδάρου ὅμως ὑπῆρχε πάντως συνέχεια αὐτοῦ· διότι καὶ τὸ ἔδαφος ἐνταῦθα ἦτο ὑψηλότερον καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐνθυμοῦνται νῦν ἐν Θήβαις τὰς γενομένας ἐκσκαφὰς τῶν κεκαυμένων λίθων κατὰ τὴν τομὴν τῆς ὁδοῦ [2]. Ἐπίσης ἐν τῷ χώρῳ, ὃν κατέλαβεν ἡ οἰκία Παυλογιαννοπούλου κατεστράφησαν μέρη τοῦ κτιρίου, ἐπειδὴ εὑρέθησαν ἐνταῦθα, ὡς ἔμαθον, ὅμοια ἐρείπια καὶ μεγάλοι «πίθοι». Ἤδη ὅμως οὐδὲν ὑπάρχει ὑπὸ τὴν οἰκίαν ταύτην λαξευθέντος βαθέως τοῦ φυσικοῦ βράχου (εἰκ. 2 Ζ καὶ εἰκ. 4).

Ἱστορικὴ ἑρμηνεία τοῦ ἐρειπίου.

Καθ᾽ ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς μὲ ἐξέπληττε τὸ πρᾶγμα, ὅτι εὕρισκον ἐπὶ τοῦ μυκηναϊκοῦ στρώματος χώματα νεώτερα μόνον, χώματα οὐδεμίαν τῶν ἀρχαίων περιόδων τοῦ μεταμυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ἀντιπροσωπεύοντα, ἅτινα θὰ ὀνομάσω χώματα χριστιανικά. Εἶνε δὲ τόσον καλῶς διὰ τοῦ κεκαυμένου ἐπιπάγου διακεκριμένον καὶ καθωρισμένον καὶ πεφυλαγμένον τὸ μυκηναϊκὸν στρῶμα, ὥστε μοὶ ἦτο καὶ εἶνε ἀπαράδεκτον νὰ πιστεύσω, ὅτι τὰ ὑπὲρ αὐτὸ νεώτερα στρώματα ἀπεκομίσθησάν ποτε αὐτόθεν. Θὰ ἦτο ἀνεξήγητος ἡ ἐπιμελὴς φειδὼ τοῦ μυκηναϊκοῦ στρώματος, οὐδ᾽ εὑρέθη δὲ λείψανόν τι νεωτέρου οἰκοδομήματος ἀξίου λόγου, χάριν τοῦ ὁποίου νὰ εἶχε γίνῃ ἀφαίρεσίς τις τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου καὶ κάθαρσις καὶ ἰσοπέδωσις τοῦ χώρου ὡς ἐν Τροίᾳ ἢ ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν [1] ἢ ἐν Κνωσῷ [2]. Ἐρευνῶν δὲ ἤχθην εἰς συνάφειαν τῶν ἀνασκαπτομένων ἐρειπίων πρὸς τὴν τοπικὴν μυθολογίαν καὶ ἱστορίαν Ἰδοὺ δὲ πῶς περίπου συλλογίζομαι.

Ἡ Σεμέλη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Κάδμου καὶ τῆς Ἁρμονίας, συνέλαβε δὲ ἐκ τοῦ Διὸς τὸν Διόνυσον. Ὁ ἄνομος οὗτος ἔρως προσέκρουσεν εἰς τὴν ῥαδιοῦργον ζηλοτυπίαν τῆς Ἥρας, ἀποτέλεσμα δὲ τούτου ἐγένετο, ὅτι ὁ Ζεὺς κατ᾽ ἀπαίτησιν τῆς ἀπείρου ἐρωμένης αὐτοῦ ἐνεφανίσθη πρὸ αὐτῆς ἐν πάσῃ τῇ δυνάμει, ἐν μέσῳ τῶν ἰδίων ἀστραπῶν καὶ τῶν κεραυνῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἀνεφλέγη ἡ οἰκία τοῦ Κάδμου καὶ ἐπυρπολήθη, ἀποθανούσης συγχρόνως καὶ τῆς Σεμέλης, ἀφηρωϊσθείσης [3], σωθέντος δὲ μόνου τοῦ προώρως γεννηθέντος Διονύσου ὑπὸ νεοθαλῆ χλοερὸν κισσὸν καὶ ἀχθέντος ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς μητρικῆς κυήσεως ἐν τῷ μηρῷ τοῦ πατρός [4].

Δὲν ἐξετάζω ἐπὶ τοῦ παρόντος, τί λέγει περὶ τοῦ μύθου τούτου ἡ συγκριτικὴ μυθολογία, οὐδὲ παρορῶ, πῶς κρίνει ἡ ξηρὰ ἀρχαιολογία ἀρχαιότητας, οἷαι τὸ ἀνασκαπτόμενον νῦν ἐρείπιον, ὅπερ εἶνε οὕτω οἰκία τις μυκηναϊκὴ ἐμπρησθεῖσά ποτε. Νομίζω ὅμως, ὅτι, ὅταν ὄπισθεν τοῦ Τρωϊκοῦ κύκλου τῆς μυθολογίας ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη καὶ ἐπιστήμη ἀπέδειξεν ἰσχυρὸν πυρῆνα ἱστορικῆς ἀληθείας διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Τροίας, τῶν Μυκη-

[1] Τὰς τρεῖς πύλας (Ἠλέκτρας, Προιτίδας, Νηίστας) δέχεται ὁ **Wilamowitz** (*Hermes*. 26, 1891, σ. 191 ἑξ. κυρίως σ. 222 ἑξ. Πρβλ. **Robert**, *Pausanias als Schriftsteller* σ. 172 ἑξ.) κειμένας οὐχὶ μακρὰν πέραν τοῦ Ἰσμηνοῦ καὶ τῆς Δίρκης, ἀλλὰ πρὸς τῷ λόφῳ τῆς Καδμείας. Τὰς λοιπὰς ὅμως τέσσαρας ἀπορρίπτει ὡς μυθικὰ πλάσματα. Ἐλπίζω, ὅτι θὰ δυνηθῶ ἄλλοτε νὰ ἀποδείξω, ὅτι ὑπῆρξαν καὶ ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσι καὶ αὗται περὶ τὴν Καδμείαν (πρβλ. **Heberdey**, *Die Reisen d. Paus.* σ. 100, 1), οὐχὶ δὲ ἔνθα ἐτοποθέτησεν αὐτὰς ὁ **Fabricius** (*Theben*, **Freiburg I. B. 1890** ὅρα καὶ **Ed. Meyer** *Gesch. d. Alter.* II, § 123), παρανοήσας ἐν γένει τὸν Παυσανίαν καὶ συγχέας τὰς παλαιὰς Θήβας καὶ τὰ ἑπτάπυλα τείχη αὐτῶν πρὸς τὸν εὐρὺν νεώτερον περίβολον, ὃν δὲν περιγράφει ὁ Παυσανίας (πρβλ. **Fraser** ἐν *Paus.* 9, 7, 1). Ὅτι δὲ ὑπῆρξεν εὐρὺς νεώτερος περίβολος (Παυσ. σ. 7, 9, 4· πρβλ. **Oxyrrhyn. pap. V, 1908 175, § 20**), ἀπεδείχθη ἤδη διά τινα σημεῖα μετ᾽ ἀσφαλείας ὑπὸ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ Καλόπαιδος (*Πρακτικὰ* 1892 σελ. 41 ἑξ.), καθ᾽ ἃς διωρθώθη ἐν **Bädekers** ***Griechenland*** καὶ **Guides Joanne Grèce** ὁ γενόμενος ὑπὸ τοῦ **Fabricius** χάρτης τῶν Θηβῶν.

[1] Ἐβεβαιώθην παρὰ γερόντων, ὅτι πολλὰ τῶν ἐκσκαφέντων χωμάτων εἶχον ἀποκομισθῇ καὶ ῥιφθῇ παρὰ τὴν Β πλευρὰν τοῦ μνημονευθέντος φραγκικοῦ πύργου, ἔνθα ἐκαλύφθη τὸ πολυγωνικὸν τεῖχος. Ὅτι ἡ εἴδησις αὕτη εἶνε ἀληθής, ἐπιστώθη τῷ 1905, ὅτε, κτιζομένου τοῦ περιβόλου τοῦ μουσείου, εὗρον ἐντὸς τῶν ἀνοιχθέντων θεμελίων πρὸς Β τοῦ πύργου σποραδικὰ τοιχογραφήματα μικρὰ καὶ συντετριμμένα ὑψίποδα ποτήρια μυκηναϊκὰ ἄχροα ἐντελῶς ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ πυρποληθέντος κτιρίου. Ἐπειδὴ πάντα ταῦτα ἦσαν ἀνάμικτα μετὰ σημερινῶν πραγμάτων ἐν τῇ προσφάτῳ προσχώσει, δὲν ὑπέθεσα, ὅτι τὰ ἔγχρωμα συντρίμματα ἀσβεστωμάτων ἦτο δυνατὸν νὰ εἶνε μυκηναϊκά, ἀφ᾽ οὗ μάλιστα ἦσαν ἄγαν μικρά· τινὰ ὅμως θραύσματα ὑψιπόδων κυπέλλων ἐφύλαξα ἐν τῷ μουσείῳ ὡς πρωτοφανῆ τότε ἐν Θήβαις.

[1] **Dörpfeld**, *Troja und Ilion* I σ. 108-9.

[2] ***Journ. Hell. St.*** 1903 σ. 185. Πρβλ. περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης ἐν Αἰγίνῃ Στάην, *Ἐφ. Ἀρχ.* 1895. σ. 238-9.

[3] Ἡσιόδ. Θεογ. 942 πρβλ. **Rohde**, *Psyche*[3] σ. 320 ἑξ.

[4] Πρβλ. Σχόλ. εἰς Εὐριπ. Φοιν. 651 κ. ἀ. π.

νῶν καὶ τῆς Τίρυνθος, ὅταν οἱ κρητικοὶ μῦθοι ἀποδεικνύωνται περίβλημα λαμπρᾶς ἱστορικῆς πραγματικότητός ποτε, δικαιούμεθα νὰ προσδοκῶμεν καὶ δὴ νὰ ἀξιῶμεν, ὅτι ὁ πλούσιος θηβαϊκὸς κύκλος, ὁ ἀποφαίνων τὰς Θήβας αὐτὸ τοῦτο πατρίδα τόσων θεῶν καὶ ἡρώων καὶ κοιτίδα τῆς ἀρχαίας ἱερᾶς ἱστορίας, ὁ κύκλος ὁ δαψιλῶς θρέψας τήν τε ἄλλην τέχνην καὶ τὴν ποίησιν μάλιστα δὲ τὴν τραγικὴν τῶν τε παλαιοτέρων καὶ τῶν κλασσικῶν χρόνων, δὲν ἦτο ἁπλοῦν ἀχλυογενὲς κατασκεύασμα τῆς φαντασίας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐφηρμόσθη ἐπὶ γεγονότων καὶ πραγμάτων ἀληθῶν.

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο δὲν ἠδυνάμην νὰ ἀδιαφορήσω πρὸς παράδοσίν τινα, ἣν ἐπίστευον οἱ Θηβαῖοι κατὰ τὸν 6' αἰῶνα μετὰ Χριστόν, διηγήθησαν δὲ καὶ πρὸς τὸν περιηγητὴν Παυσανίαν, ὅστις λέγει (9, 12, 3-4): «*Φασὶ δὲ οἱ Θηβαῖοι, καθότι τῆς ἀκροπόλεως ἀγορά σφισιν ἐφ' ἡμῶν πεποίηται, Κάδμου τὸ ἀρχαῖον οἰκίαν εἶναι· θαλάμων δὲ ἀποφαίνουσι τοῦ μὲν Ἁρμονίας ἐρείπια καὶ ὃν Σεμέλης φασὶν εἶναι· τοῦτον δὲ καὶ ἐς ἡμᾶς ἔτι ἄβατον φυλάσσουσιν ἀνθρώποις. Ἑλλήνων δὲ τοῖς ἀποδεχομένοις ᾆσαι Μούσας ἐς τὸν Ἁρμονίας γάμον τὸ χωρίον ἐστὶν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἔνθα δή φασι τὰς θεὰς ᾆσαι Λέγεται δὲ καὶ τόδε, ὡς ὁμοῦ τῷ κεραυνῷ βληθέντι ἐς τὸν Σεμέλης θάλαμον πέσοι ξύλον ἐξ οὐρανοῦ. Πολύδωρον δὲ τὸ ξύλον τοῦτο χαλκῷ λέγουσιν ἐπικοσμήσαντα Διόνυσον καλέσαι Κάδμον*».

Εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπομνήσω, ὅτι ὁ Στράβων (403, 410) λέγει, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ αἱ Θῆβαι ὡς καὶ πᾶσαι αἱ παλαιαὶ βοιωτικαὶ πόλεις, πλὴν τῆς Τανάγρας καὶ τῶν Θεσπιῶν, ἦσαν ἐρείπια μόνον καὶ ὀνόματα· αἱ Θῆβαι οὐδὲ κώμης ἀξιολόγου τύπον ἔσῳζον. Ὁ δὲ Παυσανίας (8, 33, 2) λέγει: «τὸ δὲ ὄνομα τῶν Θηβῶν ἐς ἀκρόπολιν μόνην καὶ οἰκήτορας καταβέβηκεν οὐ πολλούς», προσέτι δὲ (9, 7, 6) «καὶ σφίσιν (Θηβαίοις) ἡ μὲν κάτω πόλις πᾶσα ἔρημος ἦν ἐπ' ἐμοῦ πλὴν τὰ ἱερὰ τὴν δὲ ἀκρόπολιν οἰκοῦσι Θήβας καὶ οὐ Καδμείαν καλουμένην». Κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι, ἀφ' οὗ, ὡς εἶνε φυσικὸν καὶ σύνηθες, ἡ ἀγορὰ τῶν πόλεων εἶνε εἰς τὸ μέσον αὐτῶν (ἡ ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν μετετέθη πάλαι ποτὲ καὶ νῦν ἀναλόγως τῆς μεγεθύνσεως τῆς πόλεως καὶ ἑπομένως τῆς μετατοπίσεως τοῦ κέντρου), καὶ ἡ ἀγορὰ τῶν Θηβῶν κατ' ἀκολουθίαν ἦτο ἐπὶ Παυσανίου εἰς τὸ μέσον τῆς ᾠοειδοῦς Καδμείας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πόλις τότε ἦτο μικροτέρα τῆς σημερινῆς, δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι εἶχε πολυτελῆ ἀγοράν, ἀλλὰ πιθανῶς εὐρύν τινα χῶρον μόνον καὶ εὐτελῆ παραπήγματα, ὡς τὰ σημερινὰ περίπου. Διὰ τοῦτο ἠδύνατο νὰ λέγῃ ὁ Παυσανίας, ὅτι ὁ χῶρος, ἐφ' οὗ ἔψαλλον αἱ Μοῦσαι κατὰ τὸν γάμον τοῦ Κάδμου καὶ τῆς Ἁρμονίας, ἦτο *ἐπὶ* τῆς ἀγορᾶς.

Ὁ Παυσανίας δὲν ἠγνόει τὸν μῦθον τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης (πρβλ. 9, 5, 2. 3, 24, 5), ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι μετὰ τοῦ Πινδάρου (Ὀλυμπ. 2, 25) ἐδέχετο πραγματικώτερον, ὅτι ὁ οἶκος τοῦ Κάδμου ἀνεφλέγη ὑπὸ «βληθέντος» κεραυνοῦ καὶ βεβαίως κατεκάη. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Θηβαῖοι δὲν ἠγνόουν τὴν ἱερὰν ἱστορίαν τοῦ τόπου αὐτῶν, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι, ὅτε ἐδείκνυον εἰς τὸν Παυσανίαν τὰ λείψανα τῆς οἰκίας τοῦ Κάδμου, ἐδείκνυον ἐρείπια ἐμπρησθέντα· ἄλλως δὲν θὰ συνεφώνουν πρὸς τὴν παράδοσιν, οὐδὲ θὰ ἐγίνοντο ὑπὸ τοῦ Παυσανίου πιστευτοί, ὡς δὲν ἐγένοντο πιστευτοὶ οἱ κάτοικοι τῶν Βρασιῶν (3, 24, 3) ὡς «οὐδέσιν ὁμολογοῦντες Ἑλλήνων» περὶ τοῦ αὐτοῦ μύθου. Καὶ μέρος μὲν τῶν ἐρειπίων τῆς οἰκίας τοῦ Κάδμου ἦτο τότε ἀπροσδιορίστου μορφῆς, ἴσως ἐπίπεδόν πως, πάντως δὲ κατειλημμένον ὑπὸ τῆς πλατείας καὶ τῶν παραπηγμάτων τῆς ἀγορᾶς. Ἕτερα ὅμως μέρη αὐτοῦ ἐφαίνοντο ἐξέχοντα ἴσως καὶ ὡρίζοντο ἓν μὲν ὡς θέσις, ἐφ' ἧς ἔψαλλον αἱ Μοῦσαι, ἕτερον ὡς ἐρείπιον τοῦ θαλάμου τῆς Ἁρμονίας καὶ τρίτον ὡς αὐτὸς ὁ θάλαμος τῆς Σεμέλης· ἐφύλαττον δὲ αὐτὸν ὡς ἡρῷον ***καὶ μέχρι*** τοῦ Παυσανίου ἄβατον εἰς τοὺς ἀνθρώπους[1].

[1] Ἕτερον μέρος ἐπιστεύθη (**Robert**, ***Pausanias*** **102**), ὅτι εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος τῆς Θεσμοφόρου (Παυσ. 9, 16, 5· «Τὸ δὲ τῆς Δήμητρος ἱερὸν τῆς Θεσμοφόρου Κάδμου καὶ τῶν ἀπογόνων οἰκίαν ποτὲ εἶναι λέγουσι. Δήμητρος δὲ ἄγαλμα ὅσον ἐς στέρνα ἐστὶν ἐν τῷ φανερῷ. Καὶ ἀσπίδες ἐνταῦθα ἀνάκεινται χαλκαῖ. Λακεδαιμονίων δέ, ὁπόσοι τῶν ἐν τέλει περὶ Λεῦκτρα ἐτελεύτησαν, φασὶν εἶναι». Εἶνε πιθανὸν ὅτι ὁ Παυσανίας διὰ τῆς λέξεως *ἱερὸν* ἐνταῦθα ἐννοεῖ ναὸν ἐν ἱερῷ χώρῳ (Πρβ. **Usener**, ***Rhein. Mus.*** **29 (1874)** σ. 49· πρβλ. καὶ ***Παυσ*** **9.6,5**), ἐν ᾧ ἦσαν τὸ ἄγαλμα καὶ αἱ ἀσπίδες. Καὶ δὲν καταλαμβάνω μέν, πῶς τὸ ἄγαλμα ἦτο «ὅσον ἐς στέρνα ἐν τῷ φανερῷ», ἀλλὰ νομίζω, ὅτι, ἂν τὸ ἄγαλμα ἦτο ἐν ὑπαίθρῳ, θὰ ἐδηλοῦτο τοῦτο ὑπὸ τοῦ περιηγητοῦ, ὡς ἐδηλώθη ἀλλαχοῦ τῶν Θηβῶν (**9, 12, 2. 9, 25, 4**). Ἐπειδὴ ὅμως ὅ τε Κάδμος καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ κατῴκουν ἐπὶ τῆς Καδμείας, ὁ δὲ

Γινώσκομεν δὲ καὶ ἄλλους τόπους, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔπεσόν ποτε κεραυνοί, — τοιοῦτοι τόποι ἐκαλοῦντο *ἐνηλύσια* — οἱ δ' ἀρχαῖοι ἔκτισαν καὶ περιφράγματα ὁρίσαντες τὸν χῶρον ὡς ἄβατον [1]. Πρὸς παρόμοιον δὲ ὑπερφυσικὸν θαυματούργημα σχετίζεται ἴσως καὶ ἡ ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ βορείου προπύλου τοῦ Ἐρεχθείου ὀπή [2].

Ὁ θάλαμος τῆς Σεμέλης ἐν Θήβαις πλὴν τῆς αἰτίας τοῦ ἐνταῦθα θανάτου αὐτῆς εἶχε καὶ τὴν ἱερότητα, ὅτι ἦτο χῶρος, εἰς ὃν ἐθάμιζέ ποτε, μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν τοῦ κεραυνοῦ καὶ κατῴκει ὁ Ζεὺς ὁ Καταιβάτης [3] κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν, καὶ τόπος τῆς γεννήσεως τοῦ Διονύσου· ἦτο οἱονεὶ ἡ φάτνη τῆς Βηθλεὲμ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ μυθολογίᾳ, ὡς θὰ ἔλεγέ τις βεβήλως. Ἴσως ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἐσῴζετο πάντοτε στῦλος ἢ κίων τις, αὐτὸ τὸ οὐρανοπετὲς δῆθεν ξύλον οὗ μνημονεύει ὁ Παυσανίας (9, 12, 4),

Παυσανίας ἀπὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τῆς περὶ τοῦ κεκαυμένου οἴκου τοῦ Κάδμου περιγραφῆς (9, 12, 3 ἑ.) μέχρι τῆς νέας μνείας οἴκου τοῦ Κάδμου (9, 16, 5) δὲν ἐξῆλθεν ἐκ τῆς Καδμείας, νομίζω, ὅτι τὰ μεταξὺ μνημονευθέντα ἀγάλματα καὶ ἱερὰ (ἀγάλματα Διονύσου καὶ βωμός, ἀνδριὰς τοῦ Προνόμου καὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ναὸς Ἄμμωνος, οἰωνοσκοπεῖον Τειρεσίου, Τύχης ἱερόν, ξόανα Ἀφροδίτης τρία) ἦσαν περὶ τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ κεκαυμένον ἐρείπιον. Ὁ περιηγητὴς περιῆλθεν ἐνταῦθα καὶ κατέληξεν εἰς τὸ ἱερὸν Δήμητρος τῆς Θεσμοφόρου, ὅπερ πρέπει νὰ ἔκειτο παρά τι ἄκρον τοῦ κεκαυμένου οἴκου. Ὁ ναὸς ὅμως οὗτος δὲν ἦτο ***ἐπί*** τινος μέρους τοῦ οἴκου, ἀλλὰ κείμενος ἐπὶ τῆς Καδμείας (**Ulrichs, *Reisen und Forsch.*** II, **15**) ἐν κεντρικῇ θέσει (κατ' ἀκολουθίαν περὶ το ἐρείπιον τῆς ἀγορᾶς), ἔκειτο ἐπὶ ἀνακτόρου νεωτέρου, δι' οὗ ἐν τοιαύτῃ θέσει ἦτο εὔλογον νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ πυρποληθὲν μέγαρον ὁ οἰκιστὴς τῆς Καδμείας ἢ καὶ πᾶς ἄλλος σύγχρονος αὐτῷ ἡγεμών. Ἐν τῷ καέντι οἴκῳ κατῴκησε κατ' ἀρχὰς ὁ ἡγεμών, ἐν δὲ τῷ διαδόχῳ κτιρίῳ κατῴκησεν αὐτός τε καὶ οἱ ἀπόγονοι εἴτε οἱ μετ' αὐτὸν βασιλεύσαντες, μέχρις ὅτου τὸν τόπον ἐξεδέξατο ἡ λατρεία τῆς Δήμητρος. Ἄγομαι νὰ συλλογισθῶ οὕτω, ἐπειδὴ νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὴν Θηβαϊκὴν παράδοσιν περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Θεσμοφόρου Δήμητρος, ὅταν ἡ περὶ τοῦ κεκαυμένου ἐρειπίου παράδοσις ἀποδεικνύηται ἔχουσα ἱστορικὴν οὐσίαν. Καὶ ἐντὸς ἄλλων δὲ μυκηναϊκῶν ἀκροπόλεων ἐκτίσθησαν ναοὶ ἐπὶ τῶν παλαιοτέρων «μυκηναϊκῶν» ἀνακτόρων (Τσούντα, *Μυκῆναι* σ. 35 Πρβ. καὶ **Blümner-Hitzig**, *Παυσ.* ἔ. ἀ. καὶ Εὐριπ. *Βακχ.* 1 ἑξ. καὶ 597.

[1] Παυσ. 5, 14, 10 (**Blümner-Hitzig-Frazer**) **Hock, gr. Weihegebr.** 25. Πρβλ. καὶ Ἀθην. 10, 417 α, ἔνθα ὁ κωμικὸς Ἀνάξιππος καλεῖ παράσιτόν τινα «κεραυνόν»· «ἀβάτους ποιεῖν γὰρ τὰς τραπέζας οἴομαι αὐτὸν κατασκήπτοντα εἰς αὐτὰς τῇ γνάθῳ». Περὶ τοῦ ἀνακτόρου καὶ τοῦ κίονος τοῦ Οἰνομάου (Παυσ. 5, 20, 6-7, πρβλ. **Wernicke.** *Jahrb.* 1894 σ. 95.

[2] Μπαλᾶνος, *Congrès archéol. Athènes* 1906 σ. 186. Πρβλ. Rohde, *Psyche*[2] σ. 136.

[3] Πρβλ. **Usener**, *Göttern.* σ. 286. **S. Wide**, *Lak. Kulte*, 20-3. **Evans**, *J. of H. St.* 21 (1901) σ. 118 ἑξ. *Δελτίον Ἀρχ.* 1890 σ. 144. *Ἐφημ. Ἀρχ.* 1889 σ. 61. **BSA.** 10 (1903 4) σ. 172. ***Inschr. von Perg.*** ἀριθ. 232 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς. **Hock** ἔ. ἀ. Ῥωμαῖον, *Ἀθηνᾶ* 1908, 400. Εὐριπ. Ἱκέτ. 934.

λατρευόμενον ὡς Διόνυσος *περιοκιόνιος* [1]. Ὅταν δὲ τοιαύτη εἶνε ἡ ἱερότης αὐτοῦ, ἐξηγεῖται ἡ βαθεῖα θρησκευτικὴ εὐλάβεια, μεθ' ἧς οὗτος προυφυλάχθη ὡς ἄβατος ἐπὶ αἰῶνας. Διότι ἡ μυθικὴ παράδοσις, ἥτις ἐπροστάτευεν αὐτὸν μέχρι τοῦ Παυσανίου, ἦτο βεβαίως πολὺ παλαιοτέρα τοῦ περιηγητοῦ τούτου· τοῦτο ἀκριβῶς ἐξάγεται ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ λέγοντος: «τοῦτον δὲ (τὸν θάλαμον) καὶ ἐς ἡμᾶς ἔτι φυλάσσουσι . . .» μαρτυρεῖται δὲ ῥητῶς διὰ τοὺς χρόνους τοῦ Εὐριπίδου, ὅστις ὑποθέτει τὴν σκηνὴν τῶν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ 407/6 π. Χ. διδαχθεισῶν Βακχῶν παρὰ τὸ ἐρείπιον τῶν οἴκων τοῦ Κάδμου καὶ παρὰ τὸ ἄβατον· στ. 1 ἑξ.

> *«Ἥκω Διὸς παῖς τήνδε θηβαίαν χθόνα*
> *Διόνυσος, ὃν τίκτει ποθ' ἡ Κάδμου κόρη*
> *Σεμέλη λοχευθεῖσ' ἀστραπηφόρῳ πυρί·*
> *μορφὴν δ' ἀμείψας ἐκ θεοῦ βροτησίαν*
> *πάρειμι Δίρκης νάματ' Ἰσμηνοῦ θ' ὕδωρ.*
> *Ὁρῶ δὲ* ***μητρὸς μνῆμα*** *τῆς κεραυνίας*
> ***τόδ'*** *ἐγγὺς οἴκων καὶ δόμων* ***ἐρείπια***
> ***τυφόμενα*** *Δίου πυρὸς ἔτι ζῶσαν φλόγα*
> *ἀθάνατον Ἥρας μητέρ' εἰς ἐμὴν ὕβριν·*
> *αἰνῶ δὲ Κάδμον,* ***ἄβατον*** *ὃς* ***πέδον τόδε***
> *τίθησι* ***θυγατρὸς σηκόν·*** *ἀμπέλου δέ νιν*
> *πέριξ ἐγὼ 'κάλυψα βοτρυώδει χλόῃ».*

Πρβλ. καὶ στ. 597 ἑξ.

> *«πῦρ οὐ λεύσσεις οὐδ' αὐγάζει*
> *Σεμέλας ἱερὸν ἀμφὶ τάφον, ἄν*
> *ποτε κεραυνοβόλος ἔλιπε φλόγα*
> *Δίου βροντᾶς; . . . . . .*
> *ὁ γὰρ ἄναξ ἄνω κάτω τιθεὶς ἔπεισι*
> *μέλαθρα* ***τάδε*** *Διὸς γόνος* [2].

Εἰς τίνα χρόνον ἀνῆγον τὴν ὕπαρξιν τοῦ Κάδμου οἱ Θηβαῖοι, δὲν γνωρίζομεν, οὐδὲ λέγει ὁ μετ' αὐτῶν διαλεχθεὶς Παυσανίας. Οἱ ἄνθρωποι ἠγνόουν τότε τὴν καθ' ἡμᾶς ἀρχαιολογίαν καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ αὐτῆς ἀξιώματα ἢ τεκμήρια, ἀλλ' οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει νὰ μὴ ἐκτείνωμεν τὴν ἰσχὺν τῆς παραδόσεως καὶ τὴν πρὸς τὸ ἐρείπιον εὐλάβειαν ἀναδρομικῶς μέχρι τοῦ Κάδμου, εἰς ὃν ἀποδίδει τὴν ἐξαίρεσιν τοῦ ἀβάτου ὁ Εὐριπίδης. Εἶνε μάλιστα πιθανόν, ὅτι πρὸ τοῦ Εὐριπίδου ἡ ἰσχὺς τῆς παραδόσεως καὶ ἡ πρὸς τὸ πολιὸν ἐρείπιον εὐλάβεια ἦτο μείζων κατ' εὐθὺν λόγον πρὸς τὴν μείζονα παλαιότητα τῶν χρόνων. Τότε οἱ ἄνθρωποι ἐξ εὐλα-

[1] Πρβλ. **Gruppe**, *Mythol.* 87, **Hock** ἔ.ἀ. 52 3, **von Duhn**, *Archiv f. Rel.-Wiss.* XII, 173.

[2] Ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης γίνεται φανερόν, ὅτι τὸ Ἐνηλύσιο τῶν Θηβῶν παριστάνετο ἐν τῇ σκηνογραφίᾳ τοῦ δράματος. Πρβλ. καν **Karo**, *BCH*, 1909, 217-219.

βείας καὶ φιλοπατρίας[1] θὰ ἐφύλασσον ἄβατον ὄχι μόνον τὸν θάλαμον τῆς Σεμέλης ὡς τόπον κεραυνόβλητον, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἐρείπια τῆς οἰκίας τοῦ Κάδμου, ἅτινα οἱ σύγχρονοι τοῦ Παυσανίου κατεπάτουν ὡς ἀγοράν, παραλαβόντες αὐτὰ ἴσως ἠλλοιωμένα καὶ ἐφθαρμένα πως ὑπὸ τοῦ χρόνου.

Ἡ νεωτέρα ὅμως αὕτη ἀνευλάβεια φαίνεται, ὅτι περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν ἁπλῆν ταύτην χάριν δημοσίας ἀνάγκης καταπάτησιν, μὴ προβᾶσαν μέχρι τῆς κτίσεως βεβήλων ἰδιωτικῶν οἰκοδομῶν ἐπὶ τοῦ καθιερωμένου πως χώρου, ὅστις οὕτω διετηρήθη ἐν μέρει μὲν κεκαλυμμένος ὑπὸ τῶν κεκαυμένων ἐρειπίων φανερῶν ὄντων, ἐν μέρει δὲ ὡς πλατεῖα τῆς ἀγορᾶς. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοιούτου χώρου ἐπιπέδου καὶ ὑψηλοῦ καὶ ἐστερημένου τῶν κιβωτίων, ἅτινα θὰ ἀπετέλουν αἱ θεμελιώσεις κτιρίων, ἂν ἐκτίζοντο, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποθηκευθῶσι στρώματα χωμάτων ἐνεχόντων τὰ τεκμήρια περιόδων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ χρονικῶς μεμακρυσμένων ἀπ' ἀλλήλων, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν φανερῶν ἐρειπίων οὐδὲν στρῶμα νεώτερον ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Παυσανίου, ἐπὶ δὲ τῆς πλατείας τῆς ἀγορᾶς ἦσαν ἴσως τὰ χώματα τῶν χρόνων, κατὰ τοὺς ὁποίους οἱ Θηβαῖοι, ὑποχωρήσαντες πρὸ πρακτικῆς ἀνάγκης, περιώρισαν τὴν ἀκτῖνα τῆς ἰσχύος τῆς παραδόσεως καὶ μετέβαλον εἰς ἀγορὰν μέγα μέρος τῶν ἐρειπίων τῆς παμπαλαίας οἰκίας, κτίσαντες ἴσως καὶ πενιχρά τινα παραπήγματα.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρι Παυσανίου[2]. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ παλαιὰ θρησκεία διετηρήθη καὶ μετὰ τὸν Παυσανίαν, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ ἡ συναφὴς πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ Κάδμου παράδοσις ἐξηκολούθησεν ἰσχύουσα καὶ προφυλάττουσα τὸ ἐρείπιον μέχρι τῆς κατισχύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς δ' ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς ε' ἑκατονταετηρίδος μετα Χριστὸν παρατηρεῖται ἡ ἐξάπλωσις ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ κατίσχυσις τῆς νέας θρησκείας, ἥτις ἀπεγύμνωσεν ἀπὸ τῆς ἱερότητος αὐτοῦ τὸ ἐρείπιον[2].

Ἡ περαιτέρω τύχη αὐτοῦ πρέπει νὰ ἐξηρτήθη ἐκ τῆς ἀγορᾶς. Διότι ἐπειδὴ ἡ ἀγορὰ δὲν εἶνε ἀκο-

[1] Πρβλ. Εὐρ. *Βάκχ* 335 ἐξ.

[2] Τὰ βοιωτικὰ τοῦ Παυσανίου ἐγράφησαν περὶ τὸ 178 μ. Χ. Robert, *Pausanias als Schriftst.* σ, 267 ἑξ.

[3] Ἡ νέα αὕτη θρησκεία φαίνεται ὅτι εἰσέβαλεν εἰς Θήβας λίαν πρωΐμως, ἀφ' οὗ ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Ἀπόστολος Πέτρος καθίδρυσεν ἐνταῦθα πρῶτον ἐπίσκοπον τὸν Ῥοῦφον, ἄνδρα μνημονευόμενον ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ (κεφ. 16) τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (Le Quien, *Oriens Christianus* II, σελ. 207 ἑξ.). Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ῥοῦφος οὗτος ἀπέθανεν ἴσως ἐπὶ Τραϊανοῦ (Ruinart, *acta martyrum* 1731, σ. XXXI) μαρτυρήσας (ἑορτάζεται τῇ 8 Ἀπριλίου ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τῇ 21 δὲ Νοεμβρίου ὑπὸ τῆς δυτικῆς καθολικῆς· πρβλ. Acta sanctorum Bollandiana Aprilis tom I, 1865 σ. 737· δυστυχῶς ἡ βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς ἐν Ἀθήναις, ἡ μόνη κεκτημένη τὸ βιβλίον τοῦτο ἐν Ἑλλάδι, ἔχει μόνον τοὺς μέχρις Ὀκτωβρίου τόμους αὐτοῦ, ὥστε δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω τὰ περὶ τῆς 21 Νοεμβ. γραφόμενα καὶ διδαχθῶ ἐξ αὐτῶν), γίνεται φανερόν, ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τῆς παλαιᾶς θρησκείας ἐνταῦθα ἦσαν ἀκόμη πολυάριθμοι καὶ ἰσχυροί. Τῷ 347 εὑρίσκομεν ἐν τῇ ἐν Σερδικῇ συνόδῳ ὑπογράφοντας τὸν ἐπίσκοπον Θηβῶν Ἰούλιον καὶ τὸν Πλαταιῶν (ἢ Ἐλατείας) Ἀθηνόδωρον· ἀλλὰ τὰ τεκμήρια τῆς συνόδου ταύτης δὲν εἶνε αὐθεντικά. Ὁ Duchesne ὅμως (*Mélanges d'Archéol. et histoire* 15 (1895) σελ. 375 ἑξ.) ἀριθμεῖ ἐν τῇ κυρίως βορείῳ Ἑλλάδι δέκα ἐπισκοπικὰς διοικήσεις (Μεγάρων, Θηβῶν, Τανάγρας, Πλαταιῶν, Θεσπιῶν, Κορωνείας, Ὀποῦντος, Ἐλατείας, Σκαρφείας, Ναυπάκτου), τὸν δὲ κατάλογον τοῦτον εὑρίσκει πιθανώτατον διὰ τὸ ἔτος 300 καὶ ὁ Harnack, *Mission und Ausbreitung des Christentums*² II σ. 196. Ὁ Harnack θέλων προσέτι νὰ ὁρίσῃ περίπου στατιστικῶς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ περὶ τὸ 325 (σύνοδος Νικαίας), διαιρεῖ (σελ. 297 ἑξ.) τὰς ἐπαρχίας εἰς τέσσαρας τάξεις, ὧν ἡ δευτέρα περιλαμβάνει τὰς ἐπαρχίας, ἐν αἷς ὁ χριστιανισμὸς ἀπετέλει ἀξιόλογον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, εἶχε δύναμιν ἐπὶ τῶν κυβερνωσῶν τάξεων, ἐπέδρα ἐπὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς ὁλότητος καὶ ἠδύνατο νὰ διαγωνίζηται ἐρρωμένως πρὸς τὰς ἄλλας θρησκείας. Εἰς τὴν τάξιν ταύτην λοιπὸν κατατάσσει μέρη τινά, δηλ. τὰ παράλια τῆς «Ἀχαΐας», τῆς Θεσσαλίας, Μακεδονίας καὶ τὰς νήσους. Τῇ 13 Ἰουλίου τοῦ 399, ἐξεδόθη διάταγμα πρὸς τὸν ἔπαρχον τῆς Ἀνατολῆς τῇ ἐνεργείᾳ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου καὶ διέτασσεν, ἵνα, ἂν ὑπῆρχον ἀκόμη ***ἐν ταῖς ἐξοχαῖς*** ναοὶ ὄρθιοι, κατεδαφισθῶσιν ἀθορύβως, ὥστε νὰ ἐξαφανισθῇ μετ' αὐτῶν καὶ ἡ τελευταία τροφὴ τῆς δεισιδαιμονίας· *Cod. Theodos. XVI,* 10, l. 16. (πρβλ. Chastel, *Hist. de la destr. du paganisme* σ. 218 ἑξ.) «Si qua *in agris* templa sunt, sine turba ac tumultu diruantur: His enim dejectis atque sublatis omnis superstitionis materia consumeretur» πρβλ. 18 καὶ 19 περὶ τῆς ὑπὸ Ὀνωρίου (408) διατάξεως τῆς δημεύσεως τῶν ναῶν τῆς Ἀφρικῆς καὶ Ἰταλίας: «Aedificia ipsa templorum, quae in civitatibus vel oppidis vel extra oppida sunt, ad usum publicum vindicentur, arae locis omnibus destruantur: omniaque templa professionibus nostris. ad usus adcommodos transferantur; domini destruere cogantur. Non liceat omnino inhonorem sacrilegi ritus funestioribus locis excercere convivia vel quidquam solemnitatis agitare. Episcopis quoque locorum haec ipsa prohibendi ecclesiasticae manus tribuimus facultatem». Φαίνεται, ὅτι ἡ πρώτη διαταγή, ἡ τοῦ Ἀρκαδίου, οὐ μόνον ἀντίδρασιν ἰσχυρὰν εὗρε, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ἡ θρησκομανία τῶν μοναχῶν καὶ ἐπισκόπων τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ Συρίας (Chastel ἔ.ἀ. σ 188 ἑξ. Λιβαν. *περὶ ἱερῶν*), ἀλλὰ καὶ ἥκιστα πρακτικὴ εἶχε κριθῆ· διότι κατέστρεψε κτίρια χρήσιμα καὶ εἰς τὴν νέαν θρησκείαν. Νῦν λοιπὸν τὸ διάταγμα τοῦ Ὀνωρίου διατάσσει τὴν κατάληψιν τῶν ἑλληνικῶν ναῶν, εἴτε ἐν πόλεσιν εἴτε ἔξω τῶν πόλεων κειμένων, πρὸς κοινὴν χρῆσιν «ad usum publicum». Ὥστε τὴν ἀπόλυτον πλειονοψηφίαν, τὸ κοινὸν τῆς πολιτείας ἀπετέλουν ἤδη ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς χωρίοις οἱ χριστιανοί· διότι δὲν ἐννοεῖται πῶς διατάσσεται νὰ καταληφθῶσι πάντες οἱ ναοὶ τῶν Ἑλλήνων εἴτε χάριν δημοσίων ἀναγκῶν (π. χ. πρὸς μετασχηματισμὸν εἰς

λούθημα θρησκευτικῶν δογμάτων, ἀλλ᾿ ἐπιβολὴ κοινωνικῶν ἀναγκῶν ἐξαρτωμένων ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ σχήματος τῆς πόλεως ἑκάστης καὶ τοῦ τόπου αὐτῆς, ἐνδεικνυομένου ἀφ᾿ ἑαυτοῦ τοῦ πρὸς σχηματισμὸν ἀγορᾶς προσφόρου κέντρου, καὶ ἐπειδὴ ἡ πόλις τῶν Θηβῶν δὲν ὑπέστη μεταβολήν τινα εἴτε ἄλλην εἴτε ἐκ καταστροφῆς καὶ μετατοπίσεως καὶ ἀνοικοδομήσεως κατὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, συνάγεται, ὅτι ἡ ἁπλῆ ἐπικράτησις νέας θρησκείας δὲν ἦτο λόγος πρὸς μετατόπισιν τῆς ἀγορᾶς ἐκ τῆς πατροπαραδότου — εἶνε δὲ τοῦτο σφόδρα ἀξιοσημείωτον παράδειγμα ἰσχύος τῆς παραδόσεως παρατηρουμένης, ὡς θ᾿ ἀποδείξω ἀλλαχοῦ, καὶ εἰς τὸ σύμπλεγμα τῶν ὁδῶν καὶ τῆς νῦν πόλεως τῶν Θηβῶν — θέσεως αὐτῆς.

Μέχρι τότε κατεπατοῦντο πάντα τὰ ἐρείπια πλὴν τοῦ ἀβάτου θαλάμου τῆς Σεμέλης. Εἷς θάλαμος δὲν ἐκτείνεται εἰς μεγάλην ἔκτασιν, ὥστε νὰ ἐπιχειρήσῃ τις ἄξιόν τι λόγου ἐπ᾿ αὐτῆς. Ὅθεν, ὅτε ἐξενίκησεν ὁ Χριστιανισμός, κατεπατήθη ἁπλῶς καὶ ὁ θάλαμος οὗτος τῆς ἀνηθίκου εἰδωλολάτριδος κόρης, περιελήφθη καὶ οὗτος εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς ἀγορᾶς. Ἐκ τοῦ χρόνου τούτου κυρίως ἤρξαντο σωρευόμενα νεώτερα χώματα ἐπὶ τοῦ ἐνηλυσίου τῆς Σεμέλης. Καθ᾿ ὅμοιον τρόπον ἐπὶ τοῦ τύμβου, ὅστις ἐκάλυπτε τοὺς τάφους τῶν ἡρώων βασιλέων ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, δὲν ὑπῆρχον λείψανα νεωτέρων ἱστορικῶν περιόδων ἢ μόνον τῶν χρόνων, καθ᾿ οὓς μετὰ μακροχρόνιον ἐρήμωσιν ἀνῳκίσθη ἡ πόλις, εἶχε δὲ λησμονηθῇ ἡ ἱερότης τοῦ χώρου [1].

Ἡ ἀγορὰ πρέπει νὰ ἔμεινεν ἐν τῷ μέρει τούτῳ, τῷ κέντρῳ τῆς Καδμείας, κατὰ τοὺς Βυζαντιακούς, τοὺς Φραγκικοὺς καὶ τοὺς Τουρκικοὺς χρόνους, διότι ἐνταῦθα εὗρεν αὐτὴν καὶ ἡ ἐλευθερωθεῖσα Ἑλλάς, ἥτις, ὅπως ἀμείψῃ ἀγωνιστάς τινας τὰ πάντα ἐν τῷ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνι ἀπολέσαντας, «ἐπροικοδότησεν» αὐτούς, ἐν οἷς καὶ τὸν στρατηγὸν Σπυρομήλιον, παραχωρήσασα αὐτῷ μέρος τούτου τοῦ κατὰ τὸ κέντρον τῆς Καδμείας *δημοσίου* χώρου. Οὗτοι καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτῶν (ἐν οἷς ἡ οἰκογένεια Λογοθέτου) ἐχρησιμοποίησαν, ὡς ἐνόμισαν καλόν, τὸν χῶρον, ἐφ᾿ ἄλλου μὲν μέρους κτίσαντες οἰκίας, ἄλλο δὲ πωλήσαντες πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν (ἐπὶ τοιούτου μέρους εἶνε ἡ οἰκία Θωμᾶ), ἀφ᾿ οὗ ἐν τῷ μεταξὺ κατέλιπον εὐρεῖαν δίοδον. Κατὰ τὴν δίοδον ταύτην ἐκτίσθησαν τὰ κρεοπωλεῖα τοῦ δήμου, δημαρχοῦντος τοῦ Καστάνη πρὸ τεσσαρακονταετίας περίπου (περὶ τὸ 1864-6), καὶ τὸ ἄχρηστον νῦν κτίριον τοῦ δημοτικοῦ σχολείου περαιτέρω. Οἱ γέροντες ὅμως τῶν Θηβῶν ἐνθυμοῦνται, ὅτι μέχρι καὶ πρὸ ἑβδομηκονταετίας ἐνταῦθα πέριξ ἦτο ἡ ἀγορὰ ἥ τε ἄλλη καὶ ἡ τοῦ κρέατος.

Ἡμεῖς νῦν ἐσκάψαμεν ἐν τῷ φυσικῷ κέντρῳ τῆς πόλεως καὶ τῆς Καδμείας καὶ εὕρομεν ἐν τῇ πατροπαραδότῳ ἀγορᾷ ἐρείπια παμπάλαια πλουσίας οἰκίας πυρποληθείσης, διατηρούμενα, ἐφ᾿ ὅσον ἀνεσκάφησαν, ἄθικτα ἀπὸ μεταμυκηναϊκῶν κτισμάτων καὶ βλαβῶν ἄλλων, καλυπτόμενα δὲ ὑπὸ στρωμάτων νεωτέρων, χριστιανικῶν καὶ μόνον χριστιανικῶν. Μόνον ἐν τῷ ὀρύγματι ὄπισθεν τοῦ σχολείου εὑρέθησαν ῥωμαϊκὰ καὶ μακεδονικὰ χώματα κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν ὀχετόν. Δὲν γνωρίζω, ἂν ἀληθῶς ἱστάμεθα πρὸ τῶν ἐρειπίων τῆς οἰκίας προσώπου τόσον μυθικοῦ, ὅσον εἶνε ὁ Κάδμος, εἰ καί, ὡς

νοσοκομεῖα· πρβλ. *Le Bas-Waddington* III ἐπιγρ. 638. Ziebarth ἐν *Zeitschr. f. vergleich Rechtswiss.* XIX, σ. 296) εἴτε πρὸς μετασχηματισμὸν εἰς ἐκκλησίας (πρβλ. Dittenberger, *Inscr. Orientis* 610), ἂν οἱ χριστιανοὶ δὲν εἶχον ἐκνικήσει. Διὰ τοῦτο ὁ Θεοδόσιος ὁ Β΄ τῷ 423 (*Cod. Theodos.* 22 ἔ. ἀ. σ. 323) λέγει «Paganos, qui supersunt, quamquam jam nullos esse credamus. . .» τῷ δὲ 426 (αὐτόθ. 25 σελ. 331), συντριβείσης πάσης ἀξίας λόγου ἀντιστάσεως τῶν Ἑλλήνων, διατάσσει «cunctaque eorum *fana*, *templa*. *delubra*, si qua etiam nunc restant integra, praecepto magistratuum destrui, conlocationeque venerandae christianae religionis signi expiari praecipimus». Ὥστε ἀφ᾿ οὗ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ε΄ αἰῶνος μ. Χ. οὕτως ὀλιγάριθμοι καὶ ἀνίσχυροι ἀποδεικνύονται οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς θρησκείας, εὐλόγως δυνάμεθα μετὰ τοῦ H. Leclercq (ἐν Cabrol *Diction. d'Archéol. Chretienne* ἄρθρῳ *Achaie* σελ. 332 ἑξ.) νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ μεταβολὴ τῆς χώρας καὶ τῶν ναῶν εἰς χριστιανικοὺς συνετελέσθη κατὰ τὸν ε΄ καὶ τὸν ς΄ αἰῶνα. Ἡ οὐσία μάλιστα τῆς μεταβολῆς ταύτης συμπίπτει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸν ε΄ αἰῶνα ἀρχόμενον. διὰ τὰς Θήβας τοὐλάχιστον, ἀφ᾿ οὗ τὰ πρῶτα ἀρχιτεκτονικὰ καὶ λοιπὰ χριστιανικὰ λείψανα τῶν Δελφῶν, τόπου, ἐν ᾧ βραδύτερον ἢ ἐν Θήβαις εἶχεν ἱδρυθῇ ἐκκλησία χριστιανική, ἡ ἐπισκοπὴ Αὐλῶνος ἢ Σόλωνος ἢ Σάλωνος (= Ἀμφίσσης καὶ Χρισοῦ, τὰ φραγκικὰ νομίσματα λέγουσι [Thomas de la] Sola), ἀνάγονται εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ε΄ αἰῶνος (Laurent ἐν *BCH*, 21 (1897) σ. 615 6 καὶ 23 (1899) σ. 206 ἑξ. ἰδίως σ. 269 ἑξ.). Προσέτι δὲ καὶ τὸ διάταγμα τοῦ Θεοδοσίου Β΄ τοῦ 439 (*Cod. Theod.* tom. VI, p. II supplem. σελ. 10) δὲν ἀσχολεῖται πλέον, παρὰ πᾶσαν τὴν ἐν αὐτῷ αὐστηρότητα, περὶ τοὺς ναοὺς τῶν ἀρχαίων θεῶν, ἀλλὰ μόνον περὶ τὴν ἐπιμονήν τινων ὀπαδῶν τῆς ἀρχαίας θρησκείας, μὴ κρυπτομένων κατὰ τὴν τέλεσιν θυσιῶν εἰς τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν θεούς.

[1] Schliemann, *Mycènes* σ. 121 ἑξ. Τσούντας, *Ἐφ. Ἀρχ.* 1885 34-5. 1887 σ. 159-160.

εἶπον ἀνωτέρω, ἡ μυθολογία βαθμηδὸν ἀποδεικνύεται ὡς φλοιὸς καλύπτων ἱστορικὸν κορμόν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Παυσανίας ἦλθε τῷ ὄντι καὶ διέμεινεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον εἰς Θήβας, εἶνε σαφὴς καὶ λέγει τὴν ἀλήθειαν περὶ ὅσων εἶδεν ἐνταῦθα πραγμάτων καὶ διηγεῖται, τότε πιστεύω, ὅτι εὑρισκόμεθα πρὸ τῶν ἐρειπίων, ἅτινα οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ κάτοικοι Θηβαῖοι ἐπίστευον συμφώνως πρὸς παλαιὰν παράδοσιν ὡς ἐρείπια τῆς πυρποληθείσης οἰκίας τοῦ Κάδμου.

Ὅταν οἱ πρὸς νότον τοῦ ἐρειπίου γείτονες, θεμελιοῦντες τὰς οἰκίας αὐτῶν, εὑρίσκωσιν ἐν τῷ βάθει λείψανα κτιρίων ἐκτισμένων διὰ μεγάλων λίθων τετραγώνων, ἀναγόμενα δὲ εἰς νεωτέρους βεβαίως χρόνους τῆς ἀρχαιότητος, συνάγομεν, ὅτι θὰ ἦτο ἄπορον, πῶς, ἐν μὲν τοῖς κοίλοις μέρεσιν ἐκτίζοντο ἀξιόλογα κτίρια διὰ πελεκητῶν λίθων, ἔμενε δὲ κενὴ ἡ ἐπιφανὴς κορυφή, ἣν κατεῖχεν ἄθικτον τὸ κεκαυμένον ἐρείπιον, ἂν δὲν ἐδεχόμεθα, ὅτι τοῦτο εἶνε τὸ σεπτὸν λείψανον, ὅπερ προεφύλασσεν ἡ παλαιὰ ἱερὰ παράδοσις.

Ἂν δὲ ταῦτα τὰ ἐρείπια ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, ἀκμαζόντων ἀκόμη, μέχρι τοῦ χριστιανισμοῦ διετηροῦντο ἱερά, ἀποτελοῦσιν ἓν τῶν σωθέντων ὀλίγων σπουδαιοτάτων τεκμηρίων περὶ τῆς ὁμοιότητος εἰ μὴ τῆς ταυτότητος τῆς λατρείας καὶ θρησκείας κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς καὶ τοὺς ἔπειτα ἑλληνικοὺς χρόνους καὶ τῆς στενῆς συγγενικῆς ἀκολουθίας αὐτῶν [1]. Ἡ θρησκεία τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων δὲν ἐξετοπίσθη ὑπὸ νεωτέρας τινὸς ἑλληνικῆς. Διότι τὸ κτίριον τοῦτο θὰ ἀπέβαλλε τὴν ἱερότητα αὐτοῦ, ὡς ἀπέβαλεν αὐτὴν κατὰ τὴν χριστιανικὴν εἰσβολήν, ἥτις εἶνε ἡ πρώτη μεγάλη θρησκευτικὴ ἀνατροπὴ ἡ συντελεσθεῖσα ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων.

Τὰ εὑρήματα καὶ τὰ πορίσματα, ἅτινα μετὰ πεποιθήσεως προσδοκῶμεν ἐκ τοῦ μέχρι σήμερον μόνου ἀλλ' ἀξιολογωτάτου τούτου λειψάνου τῆς ἐπισημοτάτης τῶν πόλεων τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς παμπαλαίους χρόνους, εἰς οὓς ἀνάγεται, θὰ δείξῃ ἡμῖν ἡ ἀφεύκτως ἐπιβαλλομένη γενικὴ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ πέριξ χώρου, ὅσος ἐκ τῶν δοκιμαστικῶν σκαμμάτων ἀπεδείχθη καλύπτων μέρη τοῦ καέντος κτιρίου.

Α. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

[1] Πρβλ. Τσούνταν, *Μυκήναις* 157 ἑξ. 262. Πρβλ. Karo, *Archiv f. Religionsw.* VIII, 1904 σ. 124, 134, 151, 153 ἑξ. Ξανθουδίδην, *'Εφ. 'Αρχ.* 1903, σ. 187 ἑξ. 1904, σ. 47-8.

ΑΝΑΓΛΥΦΑ ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ ΜΕΤΑ ΠΛΑΓΓΟΝΟΣ

(Πίν. 4)

Τὰ μετὰ πλαγγόνος ἐπιτύμβια ἀνάγλυφά εἰσι σπανιώτατα. Ἄχρι τοῦδε γνωστά εἰσι πέντε μόνον, ὧν τρία μὲν ἀπόκεινται ἐν τῷ ἡμετέρῳ Μουσείῳ ἀπὸ ἐτῶν εὑρεθέντα ἐν Ἀθήναις [1], ἕτερον δὲ ἐν ἰδιωτικῇ συλλογῇ τῷ 1868 εὑρεθὲν ἐν Ἀθήναις [2] παρὰ τὴν πλατεῖαν τῆς Ὁμονοίας, τὸ δὲ πέμπτον ἀπόκειται ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Γαλατικῆς πόλεως Ἀὐενιῶνος (Avignon) [3].

Περὶ τῶν ἀναγλύφων τούτων ἔγραψεν ἤδη ὁ Conze ἐν τοῖς Attische Grabreliefs [1] περιορισθεὶς εἰς ἁπλῆν μόνον περιγραφὴν τῆς πλαγγόνος χωρὶς νὰ ἀναζητήσῃ βαθυτέραν ἔννοιαν ἐν τῇ παραστάσει. Νῦν δὲ ζητοῦντες ἡμεῖς τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς τοιαύτης ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων τούτων παραστάσεως, ἐπ' εὐκαιρίᾳ μάλιστα τῆς πρό τινος εὑρέσεως καὶ ἕκτου ἀναγλύφου [2] ἐπιτυμβίου μετὰ πλαγγόνος, περὶ οὗ ἐν τοῖς ἑξῆς ὁ λόγος, προέβημεν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος ἄρθρου. Πρὸ τούτου θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ περιγράψωμεν πρῶτον ἐν συν-

[1] Π. Καστριώτου, Κατάλογος τῶν Γλυπτῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀριθμ. 776, 1993, 2103.

[2] Conze Attische Grabreliefs ἀριθμ. 815. Taf. CLVI.

[3] Musée Calvet n. 31. — Conze ἔνθ' ἀνωτ. ἀριθμ. 880. Taf. CLXX.

[1] Conze ἔνθ' ἀνωτ. 818 Taf. CLVII 882, Taf. CLXXI-814, Taf. CLIV 880, Taf. CLXX καὶ 885, Taf. CLVI.

[2] Π. Καστριώτου, Κατάλογος τῆς συλλογῆς τῶν Γλυπτῶν τοῦ Ἐθν. Μουσείου ἀριθ. 2771.

τόμῳ τὰ ἐν τῷ ἡμετέρῳ Μουσείῳ ἀποκείμενα ἀνάγλυφα ταῦτα, εἰ καὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Conze, ἵνα σαφέστερον κατανοηθῇ ὁ λόγος τῆς παραστάσεως ταύτης.

Εἶναι δὲ τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα τὰ ἑξῆς:

α'. Τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1993[1] (εἰκ. 1) ἐπιτύμβιον,

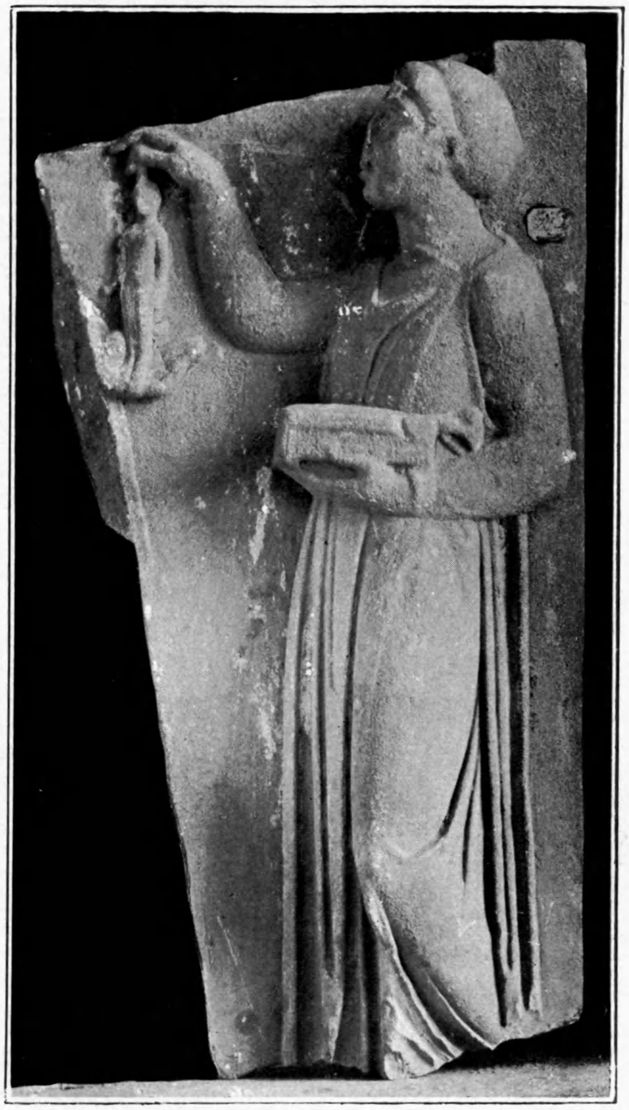

Εἰκὼν 1.

ἐλλιπὲς τὸ ἀριστερὸν μέρος, ὕψους 0,46, πλάτ. 0,36, εὑρεθὲν τῷ 1873 ἐν Ἀθήναις, ἐν τῇ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μουσῶν οἰκίᾳ Π. Καλλιγᾶ, ὑφ' οὗ καὶ ἐδωρήθη εἰς τὸ Μουσεῖον. Ἐπ' αὐτοῦ παρίσταται παιδίσκη φέρουσα τὸν συνήθη ταῖς θεραπαινίσιν ἱματισμόν, μακρὸν καὶ στενὸν χιτῶνα μετὰ μακρῶν χειρίδων καὶ ποδῆρες ἐπίβλημα, ἐπὶ δὲ τῆς κόμης ἀνάδεσμον, καὶ διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ πυξίδα περιέχουσαν κοσμήματα, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς προσφέρει πλαγγόνα γυμνὴν πρὸς τὴν ἀπέναντι ἱσταμένην μορφήν, ἧς σῴζεται μόνον ἡ ἀριστερὰ τεινομένη ὅπως λάβῃ τὴν προσφερομένην πλαγγόνα.

β'. Τὸ ὑπ' ἀριθμ. 776[1] μετὰ παραστάδων καὶ ἀρχιτεκτονικοῦ γεισώματος, ἐλλιπὲς τὸ κάτω μέρος, ὕψ. 0,46, πλάτ. 0,40, εὑρεθὲν ἐν Ἀθήναις παρὰ τὸ Βατραχονῆσι. Παριστᾷ ἐν προστύπῳ κοράσιον, πρὸς δεξιὰ ἐστραμμένον, ἐνδεδυμένον χειριδωτὸν χιτῶνα μετὰ διπλοϊδίου καὶ κρατοῦν ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ πλαγγόνα, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ πτηνόν, ὃ προτείνει πρὸς κυνίδιον, ὅπερ ὁρμᾷ ἵνα ἁρπάσῃ αὐτό.

γ'. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 2103[2] (πίν. 4) εὑρεθὲν ἐν Πειραιεῖ ἐν ἔτει 1838 μετὰ παραστάδων, ἐλλιπὲς τὸ ἄνω μέρος, ὕψ. 0,54, πλ. 0,30. Παριστᾷ κόρην πρὸς δεξιὰ ἱσταμένην (ἐλλείπει ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ), ἐνδεδυμένην ποδήρη χιτῶνα ἀχειρίδωτον καὶ ἱμάτιον καὶ κρατοῦσαν ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ πρὸ τοῦ στήθους πλαγγόνα γυμνήν, ἐστερημένην τῶν κάτω βραχιόνων καὶ τῶν ἄκρων ποδῶν.

δ'. Τὸ ὑπὸ τοῦ Conze περιγραφόμενον ὑπ' ἀρ. 815 Taf. CLVI ὅπερ εὑρίσκεται ἐν ἰδιωτικῇ συλλογῇ ἐν Ἀθήναις παρὰ τὴν πλατεῖαν τῆς Ὁμονοίας (πρβλ εἰκ. 2).

ε'. Τὸ ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Αὐενιῶνος κείμενον (πρβλ. Conze, Attische Grabreliefs 880 T. CLXX εἰκ. 3).

ς'. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 2771 (εἰκ. 4) ἐσχάτως ἐν Καλλιθέᾳ τῶν Ἀθηνῶν ἀνευρεθὲν ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον μετὰ παραστάδων, ἀποκεκρουμένον ἄνωθεν, ὕψ. 1,00, πλάτ. 0,53.

[6] Π. Καστριώτου ἔνθ' ἀνωτ. ἀριθμ. 1993. — Conze, Attische Grabreliefs ἀριθ. 882 Taf. CLXXI.

[1] Π. Καστριώτου, Κατάλογος τῶν Γλυπτῶν τοῦ Ἐθν. Μουσείου ἀριθ. 776. — Conze, Attische Grabreliefs ἀριθμ. 818 Tafel CLVII.— Λίθινα Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας (1797). — v. Sybel, Katalog der Sculpturen zu Athen. 165.— Milchhöfer, Die Museen Athens S. 16 n. 1.— Π. Καββαδίας, Κατάλογος τῶν Γλυπτῶν τοῦ Ἐθν. Μουσείου ἀριθμ. 776.

[2] Π. Καστριώτου, ἔνθ' ἀνωτέρω ἀριθ. 2103.— Conze, Attische Grabreliefs 814 Taf. CLIV. — Πιττάκης. ἀριθ. 40.— Stephani, Parerga archaeol. VIII.— Melanges graecoromains I, 185 n. 8. Taf. I, 2. 1848.— Pervanoglou, Grabsteine S. 73, n. 1. — Kekulé, n. 29.— Arch. Zeitg. XXIX, 1871 Taf. 53, I, S. 140 (Michaelis).— Le Bas-Reinach, Voy. arch. Mon. figurés πίν. 88, 1. — Sybel, 156. -- Friederichs-Wolters, Bausteine 1024.

Παρίσταται ἐν αὐτῷ κόρη ἱσταμένη κατ' ἐνώπιον καὶ φέρουσα ποδήρη χιτῶνα ἀχειρίδωτον καὶ ἱμάτιον μετὰ διπλοϊδίου, ἐζωσμένον καὶ πόρπαις συνεχόμενον ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὤμων. Κατὰ τὰ πλάγια τὸ ἱμάτιον κατέρχεται κυματοειδῶς, τὸ δὲ κράσπεδον ἡ κόρη ἀνέχει τῇ καθειμένῃ ἀριστερᾷ χειρὶ καὶ ἐκ τῶν ὄπισθεν φέρει πρὸς τὰ πρόσω. Διὰ τῆς κεκαμμένης δὲ δεξιᾶς κρατεῖ πρὸς τὰ ἄνω πλαγγόνα γυμνήν.

Ἐκ τῶν πολυειδῶν πηλίνων ἀθυρμάτων, πτηνῶν, ἁμαξίων, πλαγγόνων ἀκεραίων, ἢ μετὰ περιαιρετῶν χειρῶν, ποδῶν καὶ ἐνδυμάτων, ὡς τὰ σημερινὰ νευρόσπαστα, ἅτινα εὑρίσκονται ἐν τάφοις παιδίων οὐδὲν ἄλλο συνάγεται, εἰμὴ ὅτι συνε-

Εἰκὼν 2.

θάπτετο αὐτοῖς[1] ὅ,τι προσφιλὲς εἶχον ἐν τῷ βίῳ καὶ τοιαῦτα εἶναι βεβαίως τὰ ἀθύρματα διὰ τοὺς παῖδας. Οἱ ἀπαραμύθητοι γονεῖς μὴ θέλοντες νὰ βλέπωσι τὰ ἀντικείμενα, ἅτινα ἀνεμίμνησκον αὐτοὺς τὴν στέρησιν τῶν τέκνων, ἢ νομίζοντες ὅτι, ὡς ὁ ἐμβαλλόμενος μεταξὺ τῶν ὀδόντων τοῦ νεκροῦ ὀβολός, ἐχρησίμευεν αὐτῷ ὅπως ἀμείψῃ τὸν Χάρωνα, ὅστις ἔμελλε νὰ διαπορθμεύσῃ αὐτὸν εἰς τὸν Ἅδην, συγκατετίθεσαν ἐν τοῖς τάφοις τὰ ἀθύρματα, ὡς δυνάμενα ἅμα νὰ ἐξακολουθῶσι τέρποντα τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς Ἠλυσίοις πεδίοις. Αἱ κόραι ἐρχόμεναι εἰς γάμον, ἔθετον κατὰ μέρος τὰς πλαγγόνας μετὰ τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν καὶ ἐν γένει τὰ ἀθύρματα αὐτῶν, ὧν δὲν ἦτο πλέον ἁρμόζον αὐταῖς νὰ κάμωσι χρῆσιν, ἢ ἀφιέρουν

[1] Πρβλ. Pottier-Reinach, La Necropole de Myrina σ. 562.

αὐτὰ θεᾷ τινι, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ἐπιγράμματος τῆς Ἀνθολογίας Παλατίνης:[1]

> *«Τιμαρέτα πρὸ γάμοιο τὰ τύμπανα, τήν τ' ἐρατεινὴν*
> *σφαῖραν, τόν τε κόμας ῥύτορα κεκρύφαλον*
> *τάς τε κόρας, Λιμνᾶτι, κόρᾳ κόρα, ὡς ἐπιεικές,*
> *ἄνθετο, καὶ τὰ κορᾶν ἐνδύματ' Ἀρτέμιδι».*

Ἀλλ' ἐνῷ τοιαύτην τὴν σημασίαν εἶχον τὰ ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων παιδικὰ ταῦτα ἀντικείμενα καὶ ἀθύρματα, τινὲς περιγράφοντες αὐτὰ ἀνεζήτησαν νὰ ἀνεύρωσιν ἐν τῇ παραστάσει βαθυτέραν τινὰ ἔννοιαν καὶ δὴ ἐν τῇ παραστάσει τῆς πλαγγόνος αὐτὴν τὴν ψυχήν.

Οὕτω ὁ Le Bas-Reinach[1], ὁ Michaelis[2], ὁ Passeri[3], ὁ Paciaudi[4], οἷς συμφωνεῖ καὶ ὁ Creuzer, παρακολουθοῦντες προγενεστέροις ἀρχαιολόγοις, οἵτινες εἰς πάντα τὰ ἔργα τῆς τέχνης ἀπέδιδον συμβολικὴν ἔννοιαν βαθυτέραν τῆς πραγματικῆς αὐτῶν παραστάσεως, ἐγνωμάτευσαν ὅτι ἡ

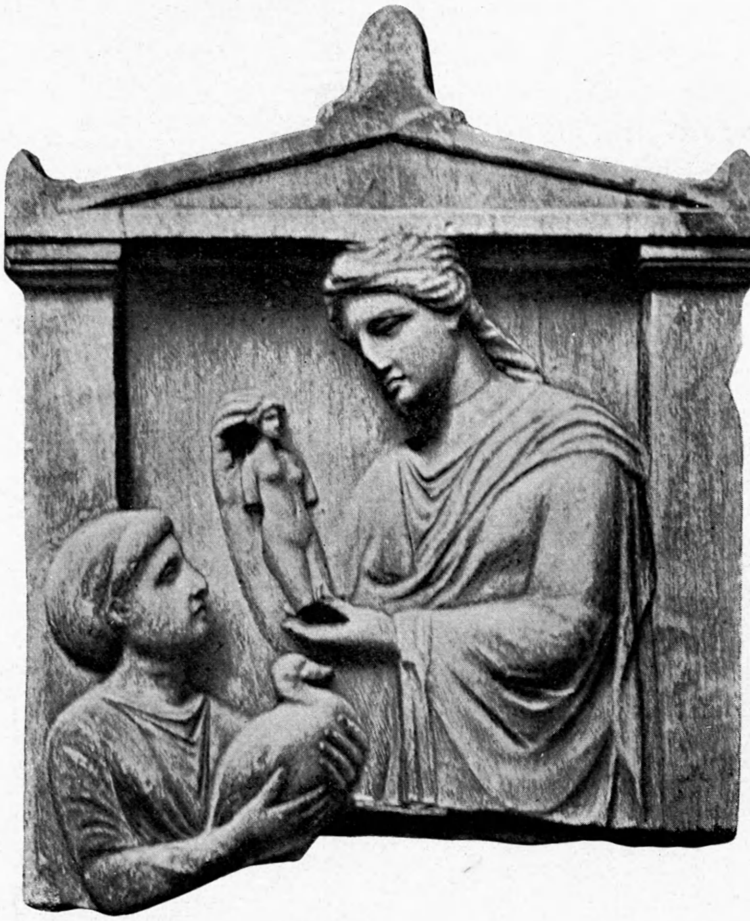

Εἰκὼν 3.

πλαγγὼν ἐξεικονίζει τὴν ψυχήν. Τῇ γνώμῃ ταύτῃ ἠκολούθησε καὶ ὁ καθηγητὴς κ. Brückner, ὁ ἀποσταλεὶς ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου ὅπως συνεχίσῃ τὸ Corpus τῶν Attische Grabreliefs τοῦ Conze, ὡς πολλάκις καὶ εἰς ἐμὲ προφορικῶς ἀνεκοίνωσεν αὐτὴν καὶ ἐν ταῖς ἐν τῷ Μουσείῳ ἐπιστημονικαῖς αὐτοῦ διαλέξεσιν ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων τούτων ὑπεστήριξεν· ἀλλ' ἡμεῖς ἐκ τῆς περιγραφῆς τῶν ἐξ τούτων μετὰ πλαγγόνος ἐπιτυμβίων μνημείων, καθ' ἃ ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, οὐδαμῶς ἀνευρίσκομεν τὴν ἔννοιαν τῆς ψυχῆς, ἣν ἀπέδωκαν τῇ πλαγγόνι οἱ εἰρημένοι ἀρχαιολόγοι.

Φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν ἐξ μνημονευθέντων ανα-

[1] Ἀνθολογία Παλατίνη Βιβλ. VI ἀριθμ. 280.

[1] Le Bas Reinach Mon. figurés 88, 1.
[2] Archaeologische Zeitung 29, 1871 Tafel 53, 1 S. 140.
[3] Osservazioni sopra alcuni antichi monumenti, I, XVII Fig. 3.
[4] Monumenti Peloponnesia II, σ. 210.

γλύφων εἰκονιζομένη πλαγγὼν οὐδεμίαν εἶχε συμβολικὴν ἔννοιαν τῆς ψυχῆς, ἀλλ' εἶνε ἁπλοῦν παιδικὸν ἄθυρμα, ὅπερ ἡ παιδίσκη προσφέρει εἰς τὴν πρὸ αὐτῆς νεκρὰν κόρην, μετὰ τῶν ἄλλων ἀθυρμάτων καὶ κοσμημάτων τῶν ἐν τῇ πυξίδι αὐτῆς εὑρισκομένων.

Τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην καθίστησι σαφεστέραν ἡ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 1993 [1] ἀναγλύφῳ παράστασις τῆς πλαγγόνος, ἣν παιδίσκη ἐξάγει ἐκ τῆς πυξίδος καὶ προσφέρει εἰς τὴν πρὸ αὐτῆς μορφὴν (τὴν νεκράν), ἧς σῴζεται μόνον τὸ ἄκρον τῆς χειρός, ἥτις νεαρὰ οὖσα, ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς χειρὸς εἰκάζεται, τείνει ὅπως λάβῃ τὴν πλαγγόνα.

Ἐκ τῶν εἰκονιζομένων πυξίδων, κεκλεισμένων ἢ ἀνοικτῶν, ἐπὶ πλείστων ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων τοῦ ἡμετέρου Μουσείου, ἐν αἷς διακρίνεται καλῶς τὸ περιεχόμενον, ὅπερ ἐν πάσαις εἶναι παιδικὰ ἀθύρματα καὶ κοσμήματα γυναικεῖα, εὐκόλως συμπεραίνεται, ὅτι παράστασις μετὰ πυξίδος καὶ πλαγγόνος, ὡς ἐν τῷ ἀναγλύφῳ τοῦ ἀριθμ. 1993 (εἰκ. 1) καὶ παράστασις μετὰ πλαγγόνος καὶ πτηνοῦ ὡς ἐν τῷ ἀναγλύφῳ τοῦ Μουσείου τῆς Αὐενιῶνος (εἰκ. 3) καὶ τοῦ ἑτέρου ἐν ἰδιωτικῇ συλλογῇ ἐν Ἀθήναις εὑρεθέντος (πίν. 4) καὶ παράστασις μετὰ πλαγγόνος, πτηνοῦ καὶ κυνός, ὡς ἐν τῷ ἀναγλύφῳ ὑπ' ἀριθ. 776 (Conze ἀριθ. 818 Taf. CLVII), δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι τὴν συμβολικὴν ἔννοιαν τῆς ψυχῆς ἣν οἱ ἀρχαῖοι, ὡς γνωστόν, παρίστων ἄλλως διὰ τῆς *ψυχῆς* (= χρυσαλλίδος), συμβόλου τῆς ψυχῆς καὶ γενομένης ἐκ τῆς κάμπης [2].

Δὲν ἀγνοοῦμεν ὅτι συμβολικῶς ἡ ψυχὴ παρίσταται καὶ ὑπὸ διαφόρους ἄλλας μορφάς, ὧν πλεῖστα παραδείγματα ἀπαντῶσιν ἐπὶ ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης, οἷον πτηνῶν, Σειρήνων, ὁποῖα εἶναι π. χ. τὰ εἰκονιζόμενα ἐπὶ τοῦ κορινθιακοῦ ἀρυβάλλου τῆς Karlsruhe [3], ἐπὶ τοῦ ἐν Louvre ἀμφορέως [4], ἐπὶ τῆς Κορινθιακῆς οἰνοχόης τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου [5], ἐπὶ τῆς Σειρῆνος τοῦ Louvre [6], ἐπὶ ληκύθου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου [7] καὶ πολλαχοῦ ἄλλοθι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ νυκτερίδες καὶ ὄφεις καὶ μέλισσαι καί μυῖαι εἰκονίζουσι τὴν ψυχὴν ἐπὶ ἀγγείων καὶ ἄλλων ἔργων τέχνης, ὡς καὶ μικρὰ εἴδωλα, ἤτοι εἰκονίδια τῶν ψυχῶν τῶν τεθνεώτων, ὡς παρίστανται ἐπὶ καμπανικοῦ ἀγγείου ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Louvre [1] καὶ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ αὐτῷ Μουσείῳ ληκύθου [2] καὶ τριῶν ἑτέρων ληκύθων τοῦ ἡμετέρου Μουσείου [3].

Εἰκὼν 4.

[1] Conze, ἔνθ' ἀνωτέρω ἀριθμ. 882, Tafel CLXXI.

[2] Ἀριστοτέλης Ι. Ζ. 4, 7.— Πρβλ. καὶ εἰκόνα ἐν Baumeister Denkmäler σ. 1423 ἐν λέξει «*Psyche*».

[3] Weicker Seelenvogel. σ. 35 εἰκ. 15.

[4] F 53 Gerhard Auserl. Vasenb. 2. Taf. 107.

[5] Weicker, ἔνθ' ἀνωτέρω σ. 144 εἰκ. 68. A. 1353.

[6] Bouillon Musée des Autiquités Τόμ. Γ' ἀνάγλυφα 6.

[7] Ἀριθμ. Καταλόγου συλλογῆς ἀγγείων Ἐθνικοῦ Μουσείου 1158 — Mittheilungen d. deutschen arch. Inst. 1905 σ. 207 εἰκ.1 σελ. 208 εἰκ. 2. — Roscher Lexikon der Gr. ἐν röm. Mythol. III. σ. 3218-3219.

[1] Roscher Lexikon der Gr. und röm. Mythol. III, σ. 3225 εἰκ. 14.

[2] Stackelberg, Gräber der Hellenen Taf. 48 — Roscher Lexikon der Gr. röm. Mythol. III, σ. 3227.

[3] Κατάλογος συλλογῆς ἀγγείων Ἐθν. Μουσείου 175 8, 1762 καὶ 1926.— Antike Denkmäler 1 23, 1.— Arch. Zeitg 43, 1885,

Κατελέξαμεν ἀνωτέρω τὰς διαφόρους μορφάς, ὑφ' ἃς ἐν τοῖς μνημείοις τῆς ἑλληνικῆς τέχνης παρίστατο ἡ ἰδέα τῆς ψυχῆς. Ἀλλ' ἐν τοῖς μνημείοις τούτοις ἡ θέσις ἐν γένει τῶν μορφῶν τούτων εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἐνδείκνυται αὐτὴ αὕτη ἡ σημασία τῆς παραστάσεως. Ὁ ὑπὲρ τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου ἱστάμενος ὄφις [1] εἶναι ἀληθῶς ἐμφανεστάτη τῆς ψυχῆς παράστασις, ὡς καὶ ἡ πτερυγοφόρος μορφὴ ἡ εὑρισκομένη ὑπὲρ τὴν διαπορθμευομένην ὑπὸ τοῦ Χάρωνος νεκρὰν ἐπὶ τῶν λευκῶν ληκύθων.

Αἱ πλαγγόνες ὅμως, ὡς παρίστανται ἐν τοῖς ἐπιτυμβίοις ἀναγλύφοις, οὐδὲν ἄλλο δύνανται νὰ σημαίνωσιν, εἰμὴ παιδικὰ ἀθύρματα [2] παραδιδόμενα τῇ θνησκούσῃ ἵνα ἔχῃ ταῦτα καὶ ἐν τῷ Ἅδῃ· διότι παραδίδονται αἱ πλαγγόνες σχεδὸν πάντοτε ὑπὸ θεραπαινίδων καὶ καθ' ὃν τρόπον ἀναλλοιώτως παραδίδονται ἀπὸ πυξίδων καὶ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα ὡς σύντροφοι τῶν ἀποιχομένων. Ἐν τῇ καθόλου δὲ μυθολογίᾳ καὶ τῇ ἑλληνικῇ θρησκείᾳ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει ἡ παράστασις τῆς πλαγγόνος πρὸς τὴν ψυχήν, οὐδὲ ὑπὸ τὴν μορφὴν ταύτης παρεστάθη ποτὲ ἡ ψυχή, ὥστε καὶ μεθ' ὅλον τὸ ἐμφανὲς τοῦ πράγματος ὅτι παριστᾷ ἄθυρμα νὰ δυνηθῶμεν τέλος νὰ παραδεχθῶμεν ταύτην ὡς ψυχήν.

Ἀλλὰ καὶ ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ σοφὸς τῶν ἀναγλύφων ἐρευνητὴς κ. Brückner, αἱ πλαγγόνες αὗται παρίστων τὴν ψυχήν, τότε πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ καλλιτέχνης νὰ περιέπεσεν εἰς τοιοῦτον ἀτόπημα, ὥστε νὰ θέτῃ τὴν ψυχὴν τῆς ἀποθνησκούσης δεσποίνης καὶ κυρίας τοῦ οἴκου, εἰς χεῖρας βαναύσου δούλης; Διότι ἠδύνατο βεβαίως ἄλλην θέσιν νὰ δώσῃ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἰς τὸ εὐγενέστατον σημεῖον τῆς παραστάσεως, εἰς αὐτὴν δηλ. ταύτην τὴν ψυχὴν τῆς θνησκούσης.

Νομίζομεν λοιπὸν ὅτι ἐπιβάλλεται εἰς ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐπὶ τῶν ἓξ τούτων καταλεχθέντων ἀναγλύφων παρίστησιν ἡ εἰκονιζομένη πλαγγὼν εἰμὴ ἁπλοῦν παιδικὸν ἄθυρμα.

Μετὰ τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος ἄρθρου, εὑρέθη ἐν ἀνασκαφαῖς ὑπὸ ἰδιωτῶν, πρὸς νότον τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἰλισοῦ, παρὰ τὰ Σφαγεῖα καὶ ἄλλο τοιοῦτο ἀνάγλυφον [1] μετὰ πλαγγόνος, οὗ παρέχομεν τὴν εἰκόνα ἐνταῦθα (πίν. 4) μετὰ βραχείας περιγραφῆς αὐτοῦ.

Εἶναι καὶ τοῦτο ἐπιτύμβιον μετὰ παραστάδων καὶ ἀετωματιδίου ὑψ. 1,03, πλ. 0,41, πάχ. 0,14. Μαρμάρου πεντελησίου. Παρίσταται κόρη κατ' ἐνώπιον ὀρθία ἱσταμένη, ἐν ποδήρει ἱματίῳ ἀχειριδώτῳ μετὰ διπλοϊδίου. Ἡ ἐλλείπουσα κεφαλὴ ἦν ἔνθετος τῷ κορμῷ. Κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ἐπὶ τοῦ στήθους πτηνόν, διὰ δὲ τῆς καθειμένης ἀριστερᾶς πλαγγόνα· ἀριστερὰ πρὸ τῶν ποδῶν ἵσταται πρὸς ἀριστερὰ πτηνὸν (πελαργός;). Ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου ἔχει τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν:

ΚΑΛΛΙΚΡΙΤΗ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ ΑΦΙΔΝΑΙΟΥ

Κατὰ τεχνοτροπίαν δὲ τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸν Α΄ αἰῶνα π. Χ.

Π. Καστριώτης

19 f. 5 (v. Duhn.) Jahrbuch 2, 1887, 240 ff.— Pottier, Etudes sur les lecythes blancs attiques à representations funeraires, S. 37, 14 —Vaser, Charon, S. 115, 29. — Roscher Lexikon gr. ἐν röm. Mythol. III, σ. 3230, εἰκ. 16.

[1] Ἐπὶ ἀμφορέως τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως (Raoul-Rochette, Mon. ined. I, pl. 17. — Πρβλ. Roscher, Lexikon der gr. ἐν röm. Mythol. III, σ. 3223 εἰκ. 13.

[2] Οὐδ' ὁ Otto Waser, ὁ τὸ ἄρθρον περὶ ψυχῆς ἐν τῷ Μυθολογικῷ Λεξικῷ τοῦ Roscher γράψας καὶ ἐξαντλήσας ἐν τοῖς πολυσχιδέσι μέρεσιν αὐτοῦ ἀνέγραψέ τι περὶ πλαγγόνων ὡς τὴν ψυχὴν τοῦ νεκροῦ δηλουσῶν. Πρβλ. E. Rohde «Psyche» Freiburg 1898. — A. Conze, De Psyches imaginibus quibusdam, Diss. Berlin 1855. — Rich. Hirsch, de animarnm apud antiquos imaginibus. Diss. Leipzig 1889. — Georg Weicker, der Seelenvogel in der alten Litteratur und Kunst, Leipzig 1902. — Baumeister D. d kl. A. ἄρθρον «Psyche» σ. 1423-1428. — Daremberg et Saglio, Dict. 4, 743-750. (Georg. Nicole).

[1] Ἀριθμ. εὑρετηρίου Γλυπτῶν τοῦ Ἐθν. Μουσείου 2775.

ΙΑΝΙΣΚΟΣ, ΑΣΚΛΗΠΙΟΣ ΑΡΤΙΤΟΚΟΣ,

ΚΟΡΑΣΙΟΝ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ ΚΑΙ ΑΝΔΡΙΣΚΟΣ

(Πίν. 5, 6)

Το ἐπὶ τοῦ πίνακος 5, 1-2 εἰκονιζόμενον δίς, ὡραῖον καὶ τελειοτάτης διατηρήσεως μαρμάρινον, φυσικοῦ μεγέθους, ἀγαλμάτιον, ἀνήκει εἰς τὴν τεχνοτροπίαν τῶν μέσων ἢ τοῦ τέλους τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ., εἰκονίζει δὲ παιδίον ἱλαρόν, πέντε ἢ ἕξ ἐτῶν, βαῖνον ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς ἐφ' οὗ διασταυροῖ τὸν ἀριστερόν, γυμνὸν ἐντελῶς, πλὴν ταινίας πλατείας περιβαλλούσης τὸ μέτωπον αὐτοῦ καὶ στηρίζον τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ χηναλώπεκος τεθειμένης ἐπὶ κιονίσκου τετραγώνου. Τὸ παιδίον μειδιῶν βλέπει πρὸ αὐτοῦ μὴ προσέχον εἰς τὴν χηναλώπεκα ἂν καὶ ἐγείρει τὴν δεξιὰν πρὸ τοῦ στήθους ὡσεὶ τροφὴν διὰ τὸ πτηνὸν κρατοῦν ἐν αὐτῇ.

Τὸ λαμπρὸν τοῦτο μνημεῖον κατετέθη μόλις αὐτὰς τὰς ἡμέρας ἐν τῷ Ἐθνικῷ ἡμῶν Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ, ἀνεκαλύφθη ὅμως ἤδη ἐν ἔτει 1857 ὅτε καὶ ὑπὸ τοῦ πρώτου αὐτοῦ κατόχου, Π. Δαλωνᾶ μοιράρχου τῆς χωροφυλακῆς, ἐδωρήθη, μετὰ πολλὰς περιπετείας, τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ, ἧς μέχρι τοῦδε ἐκόσμει τὸ γραφεῖον τοῦ Διευθυντοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀγαλμάτιον τοῦτο καίπερ πολλάκις μνημονευθὲν ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων [1] οὐδέποτε τελείως ἀπεικονίσθη οὐδ' ἔτυχεν ἐπαρκοῦς τινος μελέτης ἢ ἑρμηνείας, ὁ Διευθυντὴς τῆς Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδος κ. Β. Στάης εὐηρεστήθη νὰ μοὶ ἀναθέσῃ τὴν ἐνταῦθα δημοσίευσιν αὐτοῦ καὶ μελέτην.

Τὸ μνημεῖον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν πασίγνωστον μεγάλην κατηγορίαν τῶν ἐκ μαρμάρου ἢ πηλοῦ ἀγαλματίων παιδίων, τῶν ποικιλοτρόπως παιζόντων μετὰ χηνός, χηναλώπεκος ἢ νήσσης, θεωρουμένων δὲ ὡς τῶν ἀρίστων καὶ βεβαιοτέρων παραδειγμάτων τῆς ἀγάπης τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνῶν πρὸς τὸ genre, ἤτοι τὰς παραστάσεις ἐκείνας αἵτινες, ἀντιθέτως πρὸς τὰς μυθολογικὰς ἢ ἱστορικάς, ἀναφέρονται εἰς τυχαίας τινάς, καθημερινάς, συνήθεις καὶ ἀνωνύμους πράξεις, περιλαμβάνουσαι οὕτω πάσας τὰς ἀπεικονίσεις ἀτόμων μὴ ὁριζομένων διὰ μυθολογικῶν ἢ ἱστορικῶν ὀνομάτων [1].

Ἡ κατηγορία αὕτη τῶν μετὰ χηνὸς, χηναλώπεκος ἢ νήσσης παιδίων εἶνε πολυπληθεστάτη καὶ ποικιλωτάτη πολλοὺς τύπους περιέχουσα, ὧν τινες ἀναφέρονται εἰς διάσημα πρωτότυπα διαφόρων καλλιτεχνῶν ἀπὸ τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος, διὸ καὶ εἰς πλεῖστα ἀντίγραφα διεσώθησαν μέχρι ἡμῶν. Τοῦ ἀγαλματίου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης γνωρίζομεν ἓν μόνον ἀντίγραφον, ἀνῆκον ἄλλοτε τῷ καθηγητῇ von Oppolzer [2]. Ἐπίσης ἔχομεν ἐν τῷ Ἐθνικῷ ἡμῶν Ἀρχαιολογικῷ Μου-

[1] Conze, Putto con anetra: Annali del Instituto 1859 p. 32 pl. A.—Stephani: Compte-rendu 1863 p. 55.—Martinelli, Catalogo dei ogetti in gesso N° 26.—Sybel, Katalog der Sculpturen zu Athen S. 273 N° 3781. — Strena Helbigiana S. 13 — Friedrichs-Wolters, Die Gipsabgüsse antiker Bildwerke S. 641 Nr 1590. — E. Cardner: Journal of Hell. Stud. VI, p 1 κἑξ.—S. Reinach, Répertoire de la statuaire grecque et romaine Vol. II, p. 465. — Klein, Geschichte der griech. Kunst. Bd. III (1907) S. 51.

[1] Furtwängler, Der Dornauszieher und der Knabe mit der Gans. Entwurf einer Geschichte der Genrebildnerei bei den Griechen. Berlin 1876.

[2] Klein ἔ. ἀ. S. 51.

σείῳ πολλῶν καὶ διαφόρων τύπων παρόμοια μαρμάρινα ἀγάλματα[1], καὶ πήλινα ἀγαλμάτια (Πίναξ 6, 1-4 καὶ 7).

Ὁμοίως ἔχομεν τοιαῦτα ἐν τῷ Μουσείῳ τῶν Θηβῶν προερχόμενα ἐκ Θεσπιῶν (ἴδε κατωτέρω). Τὰ δὲ Μουσεῖα τῆς λοιπῆς Εὐρώπης βρίθουσιν ὁμοίων παιδίων μετὰ χηνῶν, χηναλωπέκων ἢ νησσῶν, παιζόντων ἢ παλαιόντων.

Ἐν αὐτοῖς εὑρίσκομεν παιδία κρατοῦντα τῇ ἀριστερᾷ χῆνα καὶ παρουσιάζοντα αὐτῷ τὸν δείκτην τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἵνα δείξῃ αὐτόν[2], ὅπερ ἀποτελεῖ μίαν τῶν συνηθεστέρων καὶ χαριεστέρων πράξεων τῶν παιδίων ἐν τῇ μετ' ἀγαπητῶν αὐτοῖς πτηνῶν ἀναστροφῇ. Τοιοῦτον εἶνε καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 1630 μαρμάρινον ἀγαλμάτιον τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν Μουσείου (Εἰκὼν 1).

Εἰκὼν 1.

Ἄλλα πάλιν παιδία κρατοῦσιν ἐπὶ τοῦ στήθους τὸν χῆνα μητρικῶς δι' ἀμφοτέρων, ἢ τῆς μιᾶς μόνον χειρός, θωπεύοντα αὐτὸν[3]. Τῇ σειρᾷ ταύτῃ ἀνήκουσι καὶ τὰ τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν Μουσείου ὑπ' ἀρ. 1996 καὶ 1653 (Εἰκ. 2 καὶ 3) μαρμάρινα ἀγαλμάτια καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 5739 πήλινον (Πίναξ 6 ἀρ. 7).

[1] Ἴδε ἐνταῦθα εἰκ. 1-3 (ἀριθμ. 1696, 1996 καὶ 1653). Ἐξ Ἀθηνῶν εἶνε καὶ τὸ ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ πρέσβεως de Langrené μαρμάρινον παιδίον μετὰ χηνὸς τὸ δημοσιευθὲν καὶ ἀπεικονισθὲν ὑπὸ O. Jahn: Berichte der sächs. Gesellsch. 1848 S. 50 ff.

[2] Reinach, Répertoire de la statuaire I. 536, II, 464,8 465,1. III, 134,10·

[3] Reinach ἔ. ἀ. I, 538,8 II, 467, 7 III, 134,5.

Ἄλλα ἱππεύουσιν αὐτὸν ποικιλοτρόπως ὡς καὶ τὸ ἐνταῦθα (Πίναξ 6, ἀρ. 4) ἀπεικονιζόμενον πήλινον τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου), φιάλην ἐνίοτ' ἐν τῇ δεξιᾷ κρατοῦντα πρὸς ἔνδειξιν τῆς θείας αὐτῶν φύσεως[1].

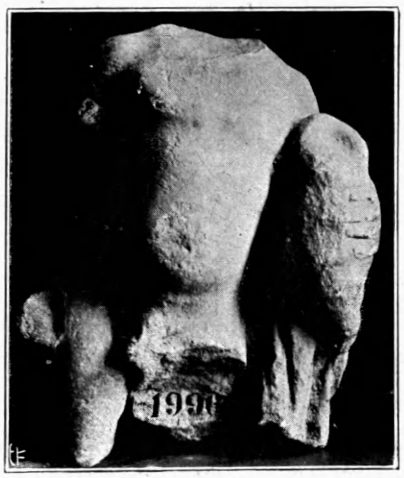

Εἰκὼν 2.

Πολλὰ κάθηνται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ παίζουσι μετὰ τοῦ χηνός, παρέχοντα ἐνίοτε αὐτῷ πρὸς τροφὴν σταφυλάς[2], τὸ ἄριστον λίχνευμα τῶν πτηνῶν τούτων, οὗ ἕνεκα καὶ καταδιώκει τὸν παῖδα πολ-

Εἰκὼν 3.

λάκις ὁ λαίμαργος χὴν[3] ὡς εἰκονίζει καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 3985 πήλινον ἀγαλμάτιον τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (Πίναξ 6, ἀρ. 8).

[1] Reinach ἔ.ἀ. I, 536,1 —Winter, Die Typen der figurlichen Terrakoten II, 313,5. 315,7.

[2] Winter ἔ. ἀ. II 260,9.

[3] Winter ἔ. ἀ. II 276,9.

Ἐνίοτε, ἀλλὰ σπανίως, ὁ καθήμενος ἢ ἱστάμενος παῖς παίζει μετὰ δύο χηνῶν [1].

Αἱ σχέσεις αὗται μεταξὺ παιδίων καὶ χηνὸς εἶναι κατὰ κανόνα φιλικαί. Τινὰ μάλιστα τῶν ἀρίστων ἀγαλματίων οἷα καὶ τὰ ἐνταῦθα (Πίναξ 6, 1-2) ἀπεικονιζόμενα δύο πήλινα ἀγαλμάτια τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν Μουσείου, εἰκονίζουσι τὸν χῆνα σχεδὸν ἐρωτικῶς προστριβόμενον τῷ παιδίῳ [2], ἴσως δ' εἰς ἀρχαίαν τινὰ παρερμηνείαν τινὸς τῶν πρωτοτύπων τῶν ὡραιοτάτων τούτων ἀγαλματίων ὀφείλουσι τὴν γένεσιν αὐτῶν αἱ ὄψιμοι παραδόσεις τῶν ἀρχαίων περὶ τοῦ ἔρωτος χηνὸς πρὸς παιδίον [3]. Ἀλλ' ὁ χὴν ἐνίοτε ἀποβαίνει ζηλότυπος καὶ καταδιώκει δυσανασχετῶν τὸ παιδίον ὡς φέρον ἐπὶ τῶν ὤμων ἕτερον φίλον, μικρὰν αἶγα [4]. Πολλάκις δὲ αἱ ὑπὲρ τὸ δέον ἐνοχλητικαὶ θωπεῖαι ἐξοργίζουσι τὸν χῆνα, ὅστις ἀπολέσας τέλος τὴν ὑπομονὴν ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ παιδός. Τοιούτου θέματος εἶνε τὸ ἀληθῶς χαριέστατον ἀργυροῦν ἀγαλμάτιον τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου, τὸ εὑρεθὲν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μετὰ Πτολεμαϊκῶν νομισμάτων τοῦ 240 π. Χ., εἰκονίζον δὲ παιδίον καθήμενον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ κρατοῦν ἐπὶ τοῦ στήθους δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν χῆνα, ὅστις μὴ ἀνεχόμενος τὰς ὑπερβολικὰς αὐτοῦ θωπείας στρέφεται αἴφνης καὶ δάκνει τὸ οὖς τοῦ παιδίου, ὅπερ τρομάζει, ἀλλὰ καὶ γελᾷ συγχρόνως ἐξ εὐχαριστήσεως [5]. Ἀλλὰ καὶ ὁ παῖς ἐξοργίζεται ὑπὸ τοῦ χηνὸς καὶ ἡ πάλη μεταξὺ αὐτῶν ἀποβαίνει τραγική, τοῦ παιδίου ἄγχοντος ἐπὶ τέλους αὐτὸν (Εἰκ. 4-7 καὶ Πίναξ 6, ἀρ. 3).

Διασημότατα πάντων τῶν ἐν λόγῳ πολυαριθμοτάτων ἀγαλμάτων καὶ ἀγαλματίων παιδίων εἶνε νῦν παρὰ τοῖς ἀρχαιολόγοις τὰ ἑξῆς δύο.

Τὸ πρῶτον (Εἰκ. 4) παιδίον πέντε ἢ ἓξ ἐτῶν, μάχεται ἡρωϊκῶς πρὸς μέγαν χῆνα, ὃν πάσῃ δυνάμει συγκρατεῖ ἀπὸ τοῦ τραχήλου δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, ἄγχον αὐτὸν καὶ ἀμέσως ἐνθυμίζον τὸν τοὺς ὄφεις «*δύο χείρεσιν ἄπριξ ἁπα-*

Εἰκὼν 4.

Εἰκὼν 5.

λαῖσιν ἔχοντα» νήπιον Ἡρακλίσκον τοῦ Θεοκρίτου (στιχ. 55) καὶ τῶν πολυαρίθμων γνωστῶν μνημείων.

Εἰκὼν 6.

Εἰκὼν 7.

Τὸ δεύτερον (Εἰκ. 8) παιδίον διετὲς ἢ τὸ πολὺ τριετές, «κάθηται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους οὐχὶ ἡσύχως

Εἰκὼν 8.

παῖζον μετὰ χηνός, ἀλλὰ μετὰ φόβου ἀναβλέπον καὶ τὴν δεξιὰν τεῖνον ὡς κίνδυνόν τινα φο-

[1] Winter ἔ. ἀ. 274, 3.
[2] Winter ἔ. ἀ. II 286,3 (ἔνθα ἑπτὰ ὅμοια ἀγαλμάτια).
[3] Αἰλιανοῦ, Περὶ ζώων V, 29 — Ἀθηναίου XIII, 606 — Plin. Hist. nat. X, 51. — Πλουτάρχ. de sol. anim. 18.
[4] Winter ἔ. ἀ. II. 279, 5.
[5] E. Gardner, A. statuette representing a boy and goose: Journal of Hell. Stud. VI, (1885) p. 1-15 pl. — S. Reinach, Répertoire de la stat. II, 466,1 — Collignon-Baumgarten II, 654 fig. 320. — Herzog: Jahreshefte des oest. arch. Inst. VI, S. 234 fig. 126.

6ούμενον, αὐτὸ καὶ τὸ πτηνόν του ἀπειλοῦντα»[1], ὅπερ τούτου ἕνεκα πιέζει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους προφυλάσσον κατὰ τοῦ ἅρπαγος, ἄλλου τινὸς ἴσως παιδίου, ἂν μὴ ἁρπακτικοῦ τινος ὀρνέου ἄνωθεν καθιπταμένου.

Ὁ πρῶτος τύπος, ὁ δικαίως θαυμαζόμενος ὡς ἓν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας, εἶνε γνωστὸς ἡμῖν ἐκ τῶν ἐξ τοὐλάχιστον πανομοίων ἀντιγράφων τῶν ἀποκειμένων ἐν τοῖς Μουσείοις τοῦ Λούβρου[2], Μονάχου[3] Βατικανοῦ[4], Καπετωλίου[5] καὶ ἐν ταῖς συλλογαῖς Torlonia[6] καὶ Duval ἐν Morillon παρὰ τῇ Γενεύῃ[7].

Τοῦ δευτέρου δὲ παιδίου, τοῦ ἐπίσης θαυμαζομένου διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτοῦ τελειότητα, ἀπαριθμεῖ ὁ τελευταῖος περὶ αὐτοῦ πραγματευθεὶς καθηγητὴς R. Herzog δέκα καὶ τρία τοὐλάχιστον ἀντίγραφα, ὧν κάλλιστον τὸ ἐν Ἐφέσῳ ἐσχάτως ὑπὸ τῶν αὐστριακῶν ἀρχαιολόγων ἀνακαλυφθὲν καὶ ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Βιέννης νῦν ἀποκείμενον (ἐνταῦθα εἰκ. 8)[8].

Τὰ τῶν δύο τελευταίων τύπων παιδία εἶναι διάσημα ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ ἐπιστήμῃ οὐ μόνον διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτῶν τελειότητα καὶ ὡς χρησιμεύοντα ὡς τὰ κάλλιστα παραδείγματα τοῦ genre, ἤτοι τῆς *ρωπογραφίας*, τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς ταυτισθέντα πρὸς τὰ διάσημα χωρία τοῦ τε Πλινίου (Nat. Hist. 34; 84) περιγράφοντος ἔργον τοῦ περιφήμου ἐκ Καλχηδόνος τορευτοῦ Βοήθου διὰ τῶν λέξεων infans eximium anserem stangulat καὶ τοῦ Ἡρώνδα, οὗ

[1] Furtwängler, Sammlung Sabouroff, Taf. XXXV.

[2] Clarac, pl. 293, 2226. = Reinach, ἔ. ἀ. I, 148.

[3] Lutzow, Münchener Antiken, Taf, 20, S. 35. — Clarac, 875, 2232 — Brunn, Beschreibung der Glyptothek 4 Nr. 140. — Friederichs - Wolters, Gipsabgüsse Nº 1586. — Furtwängler, Glyptothek Nr 268 καὶ Hundert Tafeln, 58. — Collignon - Baumgarten II, 653 fig. 319. — Brunn - Bruckmann — Arndt, Taf. 433. — Reinach ἔ. ἀ. I, 875, 2232.

[4] Mus. Borbon, t. 4 pl. 55. — Clarac, 875,227· — Reinach ἔ. ἀ. I, 535, 2227·

[5] Mus. Capitol. pl 64, 2227a. — Helbig, Führer I² Nº 532 — Clarac, 874, 2227 A. = Reinach, ἔ. ἀ. 534, 2227 A.

[6] Torlonia No 448. = Reinach, ἔ. ἀ. II, 466, 4.

[7] Revue de l'Univ. de Bruxelles 1900-1901, p. 242 fig. — Reinach ἔ. ἀ. III, 134.

[8] R. Herzog, Das Kind mit der Fuchsgans : Jahreshefte des öst. arch. Inst. VI. (1903) S. 215-236, Taf. VIII.

ἐν τῷ τετάρτῳ τῶν Μιμιάμβων ἡ ἑτέρα τῶν θαυμαζουσῶν τὰ ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ τῆς νήσου Κῶ ἀνακείμενα ἀγάλματα ἀναφωνεῖ θαυμάζουσα :

Πρὸς Μοιρέων,
τὴν χηναλώπεκα ὡς τὸ παιδίον πνίγει·
πρὸ τῶν ποδῶν γοῦν εἴ τι μὴ λίθος τοὖργον,
ἐρεῖς λαλήσειν. Μᾶ, χρόνῳ κοτ' ὤνθρωποι
κὴς τοὺς λίθους ἕξουσι τὴν ζόην θεῖναι[1]

Πρὶν ἢ ἀνακαλυφθῶσιν οἱ μιμίαμβοι τοῦ Ἡρώνδα, πάντες οἱ ἀρχαιολόγοι ἐταύτιζον τὸ πρὸς τὸν μέγαν χῆνα μαχόμενον παιδίον (Εἰκ. 4) πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Πλινίου περιγραφόμενον ἔργον τοῦ Βοήθου. Μετὰ δὲ τὴν ἀνακάλυψιν ἔσπευσαν πάντες νὰ ἀναφέρωσι τοὺς ῥηθέντας στίχους εἰς τὸ αὐτὸ ἔργον τοῦ Βοήθου, ὃν ἐθεώρουν καλλιτέχνην ἀνήκοντα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου αἰῶνος π.Χ. Ἐξαίρεσιν ἀπετέλεσεν ὁ ἐμὸς σοφὸς διδάσκαλος C. Robert, ὅστις ἀντιθέτως πρὸς τὴν κρατοῦσαν γνώμην θεωρῶν τὸν Βόηθον ὡς ζήσαντα περὶ τὰ μέσα τοῦ Β΄ π. Χ. αἰῶνος, ἑπομένως μεταγενέστερον τοῦ βραδύτερον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ΄ αἰῶνος γράψαντος Ἡρώνδα, ἠρνήθη νὰ ταυτίσῃ τὴν περιγραφὴν Ἡρώνδα πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναφερόμενον ἔργον τοῦ Βοήθου[2], τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον τοῦτο ἦτο ἐκ χαλκοῦ καὶ οὐχὶ λίθινον ὡς τὸ παρ' Ἡρώνδα περιγραφόμενον, ὅπερ πάλιν παριστᾷ οὐχὶ κοινὸν χῆνα ἀλλὰ *χηναλώπεκα*. Τὴν δὲ γνώμην ταύτην λαμπρῶς ἐπεκύρωσεν ἡ ἐσχάτως ὑπὸ τῶν Δανῶν ἀρχαιολόγων ἀνακαλυφθεῖσα ἐν Λίνδῳ τῆς Ρόδου ἐπιγραφὴ[3] τῆς βάσεως ἑτέρου τοῦ Βοήθου ἔργου ἀναφερομένου ὑπὸ τοῦ Πλινίου (Nat. Hist. 33, 154: Boethi opus in insula Rhodiorum apud Lindiam Minervam), δι' ἧς ἀπεδείχθη ὅτι πράγματι ὁ Βόηθος εἰργάσθη κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Β΄ αἰῶνος π.Χ., ἤτοι πολὺ μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἡρώνδα.

Ὁ δὲ τελευταῖος γράψας λεπτομερῶς περὶ τῶν μετὰ χηνὸς παιδίων Herzog[4] ὑπεστήριξε διὰ μακρῶν ὅτι οἱ στίχοι τοῦ Ἡρώνδα ἀναφέρονται οὐχὶ

[1] Ἡρώνδα Μιμιάμβων IV., στίχ. 30-34 (ἔκδ. O. Crusius) Lipsiae 1900.

[2] C. Robert, Boethos: Pauly - Wissowa Real Encyl. III, 604.

[3] Herzog ἔ. ἀ. S. 224 — Hiller von Gärtringen: Arch. Jahrbuch XIX (1904), Anz. S. 212, f. Abb. 5. Klein, Gesch. der griech. Kunst, III S. 155 ff.

[4] Das Kind mit der Fuchsgans ἔ. ἀ.

εἰς τὸ παιδίον τοῦ πρώτου τύπου, τὸ παλαῖον πρὸς τὸν μέγαν χῆνα (Εἰκ. 4), ἀλλ' εἰς τὸ τοῦ δευτέρου τύπου (Εἰκ. 8) τὸ καθήμενον κατὰ γῆς καὶ τῇ ἀριστερᾷ πιέζον αὐτὸν «μέχρις ἀποπνιγμοῦ» κατὰ τὸν Herzog ἐν ᾧ μάλιστα χηνὶ φρονεῖ, ὀρθῶς νομίζω, ὅτι εὗρε τὸ εἶδος τῶν *χηναλωπέκων* καλουμένων χηνῶν. Ἀρκεῖ ὅμως, φρονῶ, ἁπλοῦν βλέμμα ἵνα ἐννοήσῃ τις ὅτι τὸ παιδίον τοῦτο δὲν ἀσχολεῖται ἵνα πνίξῃ (!) τὸν χηναλώπεκα, ἀλλ' ἵνα τοὐναντίον προστατεύσῃ αὐτὸν καθ' ἅρπαγός τινος, ὡς θέλει ὁ Furtwängler (ἔ.ἀ.), ἢ μᾶλλον, κατ' ἐμέ, ἀπαιτεῖ φωνῇ καὶ χειρὶ καὶ ἄλλο τι ἀντικείμενον, ἀσφαλῶς ἐχόμενον τοῦ ἤδη κεκτημένου χηνός. Εἶνε τόσον προφανὴς ἡ πλάνη τοῦ Herzog, ὥστε νομίζω, ὅτι δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐνδιατρίψω περισσότερον πρὸς ἀναίρεσιν αὐτῆς· οὐδέποτε δ' ἴσως αὐτὸς ἢ ἄλλος τις ἐσκέπτετο νὰ θεωρήσῃ τὸ παιδίον τοῦτο, τὸ τὸ σῶμα μόνον τοῦ χηνὸς πιέζον καὶ οὐχὶ τὸν λαιμὸν αὐτοῦ σφίγγον, — ὡς πάντως θὰ ἔπραττεν, ἂν ἤθελε πράγματι νὰ πνίξῃ αὐτόν, — πρὸς τὸ τὸν χῆνα ἄγχον παιδίον τοῦ Βοήθου, ἄνευ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ ταυτίσῃ αὐτὸ πρὸς ἓν τῶν δύο καλλιτεχνημάτων τῶν ὑπὸ τοῦ Ἡρώνδα καὶ τοῦ Πλινίου ἀναφερομένων. Ἄλλως δὲ ἡ πλάνη τοῦ Herzog καταδεικνύεται ἐκ τῆς ὑπάρξεως πολυαρίθμων ἄλλων ἀγαλμάτων καὶ ἀγαλματίων παιδίων πραγματικῶς καὶ διαφοροτρόπως ἀγχόντων (Εἰκ. 5-7 καὶ κυρίως πίναξ 6 ἀριθ. 3)[1] οὐ μόνον μεγάλους χῆνας, ὡς καὶ τὸ παιδίον τῆς ὑπ' ἀριθ. 4 εἰκόνος, ἀλλὰ καὶ μικρούς, ἤτοι χηναλώπεκας (Εἰκ. 6), ἐξ ὧν ἀποδείκνυται ὅτι οὐχὶ τὸ εἶδος τοῦ χηνός, ἀλλ' ὁ ἀπαγχονισμὸς ἦτο τὸ κύριον τῆς παραστάσεως, ἀπαγχονισμὸς οὗ τὴν θρησκευτικὴν ἔννοιαν θέλομεν ἐξετάσῃ ἐν τέλει τῆς παρούσης μελέτης.

Τὸ ὅτι πάντα τὰ μετὰ χηνῶν ἢ νησσῶν παιδία ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ genre, οὐδεμίαν μυθολογικὴν ἢ ἱστορικὴν ἔννοιαν ἔχοντα, ἐγένετο ἀνέκαθεν παραδεκτὸν καὶ ἐθεωρήθη ὡς ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τῶν περὶ τῆς ῥωπογραφίας τῶν ἀρχαίων μελετῶν τῶν ἀρχαιολόγων, παραδεχομένων ὅτι οἱ ἀνώνυμοι παῖδες οὗτοι ἐχρησίμευον ὡς διακοσμητικὰ ἔργα καὶ ἁπλῆ τέρψις τῶν ὀφθαλμῶν,

[1] Winter ἔ. ἀ. II, 276,12. 277,3. 277,6.

ἐνίοτε δὲ καὶ ὡς κοσμήματα κρηνῶν (Brunnenfiguren) ἢ τάφων παιδίων (Grabfiguren).

Ἐξαίρεσιν, ἀρχαίαν ἤδη καὶ λησμονηθεῖσαν, ἀπετέλεσεν ὁ Βέλγος βαρῶνος de Witte, γράψας (Elite de monum. céramograph. tom. IV, p. 133): «Nous avouons avoir vainement cherché jusqu'ici la signification de ce groupe (l'enfant à l'oie), *trop fréquent et trop varié dans les nombreuses répétitions pour qu'on puisse le considérer comme une composition d'un caractère indifférant*... Un fils de Jupiter, Hercule, attaqué immédiatement après sa naissance par les serpents que Junon avait envoyés, les étouffait dans son berceau. L'oie, le cygne surtout sont, pour les enfants qui les approchent, de dangereux ennemis. L'enfant assez heureux ou assez fort pour étrangler l'oie, qui l'attaque pouvait devenir ainsi vraiment un symbole de salut et, par conséquent, de régénération» Πολὺ βραδύτερον ὁ O. Keller[1] ἐθεώρησεν ἐπίσης ὡς μυθολογικήν τινα ἔννοιαν ἔχον τὸ σύμπλεγμα. Πρό τινων δὲ μόλις ἐτῶν (1899), ἀλλ' ἐπὶ βραχύ, αὐτὸς ὁ Herzog ἐν ταῖς Koischen Forschungen (σελ. 131 κἑξ.) αὐτοῦ ὑπέλαβεν ὡς δυνατὸν ὅτι ὁ μετὰ χηνὸς παῖς, καὶ δὴ ὁ τοῦ Βοήθου καὶ Ἡρώνδα, παριστᾷ τὸν παῖδα Ἀσκληπιόν. Τὴν αὐτὴν γνώμην ὑπεστήριξε διὰ μακρῶν δύο ἔτη βραδύτερον ὁ S. Reinach[2], ὅστις ἀποκρούων τὴν γνώμην, ὡς πρὸς τὰ ἀρχαιότερα τοὐλάχιστον τῶν μετὰ χηνὸς παιδίων, ὅτι πρόκειται περὶ ῥωπογραφίας καὶ παραδεχόμενος ὡς βέβαιον ὅτι πρόκειται περὶ παραστάσεως μυθολογικῆς ἐννοίας, ὑπολαμβάνει ὅτι πρόκειται περὶ σκηνῆς τινος τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀγνώστου ἡμῖν παραμεινάσης, καθ' ἣν ὁ παῖς Ἀσκληπιὸς ἐδάμασε τὸν χῆνα. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη δὲν ἔτυχε τῆς δεούσης ἐκτιμήσεως καὶ προσοχῆς. Ἀρκεῖ δὲ νὰ εἴπω ὅτι ἐγκατέλειψε μὲν αὐτὴν αὐτὸς ὁ πρῶτος σκεφθεὶς αὐτὴν Herzog, ὁ δὲ τελευταῖος πάντων δημοσιεύσας Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας γερμανὸς καθηγητὴς Klein (III. S. 160) θεωρεῖ ὅτι εἶνε «ἀναξία ἀνασκευῆς καὶ προϊὸν μεθόδου ἀκατανοήτου». Μό-

[1] Thiere des classischen Alterthums in culturgeschichtlicher Beziehung 1887, S. 288 ff.

[2] L'enfant à l'oie: Revue de l'Université de Bruxelles, VI, Janvier 1901 p. 9 κἑξ.

νη δ' ἐσχάτως ἡ κυρία E. Strong[1] κλίνει νὰ παραδεχθῇ τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Reinach.

Καὶ ὅμως ἡμεῖς νομίζομεν, ὅτι ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἡ μόνη πλησιάζουσα πρὸς τὴν ἀλήθειαν, θέλομεν δὲ παρουσιάσει ἐνταῦθα οὐχὶ μόνον ἐνδείξεις ἰσχυροτάτας, ἀλλὰ καὶ ἀποδείξεις, νομίζω, ἀνεπιδέκτους ἀντιρρήσεως, ὅτι ἀρχικῶς πάντα τὰ μετὰ χηνὸς ἀγαλμάτια παιδίου οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὰ ρωπογραφήματα, ἀλλὰ εἰκονίζουσι τὸ μικρότερον τῶν παιδίων τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τὸν Ἰανίσκον. Ἐννοεῖται ὅτι ἐν τοῖς παιδίοις τούτοις δὲν συγκαταριθμοῦμεν τοὺς μεταγενεστέρους καὶ κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Ἰανίσκου τούτου ποιηθέντας μετὰ χηνῶν πτερωτοὺς Ἐρωτίσκους, τοὺς ὡς παιδία τὰ ἴσα πράττοντας μετὰ τοῦ ἱεροῦ χηνὸς τῆς Ἀφροδίτης, ἐν οἷς ὁ χὴν εἶνε οὐχὶ τὸ ἰατρικὸν πτηνὸν τῶν Ἀσκληπιείων, ἀλλὰ τὸ πασίγνωστον ἐρωτικὸν σύμβολον τῆς Ἀφροδίτης, τὸ γεννηθὲν ἐκ τῆς μεγάλης πρὸς τὰ ἀφροδίσια κλίσεως τῶν χηνῶν[2].

Χωρὶς νὰ θέλω νὰ ἐξετάσω ἐκ νέου ἐνταῦθα τὴν ἀρχαίαν ἔριδα περὶ τοῦ ζητήματος ἂν ἡ ἀρχαία γλυπτικὴ καὶ μάλιστα ἡ τοῦ Δ' αἰῶνος, εἰς ὃν ἀναφέρονται πάντως τὰ κάλλιστα τῶν μετὰ χηνὸς παιδίων, ἐγνώριζε τὸ ἐν τῇ νεωτέρᾳ καλλιτεχνίᾳ genre καλούμενον εἶδος παραστάσεων, — εἶδος δι' ὃ οὐδὲ λέξιν δηλωτικὴν ἔχει ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα ἅτε τῆς λεξεως ρωπογραφία ἀναφερομένης κυρίως εἰς ἔργα γραφικῆς καὶ οὐχὶ πλαστικῆς[3] — σημειῶ ὅτι εἰς ἐμὲ τοὐλάχιστον ἐφαίνετο ἀνέκαθεν βέβαιόν τι ὅτι ἡ μεγάλη πληθὺς καὶ ἡ διαφορωτάτη τεχνοτροπία, ἡλικία καὶ ἐκτέλεσις τῶν μέχρις ἡμῶν διασωθέντων πλαστικῶν ἔργων τῶν εἰκονιζόντων παιδία μετὰ χηνὸς ἢ χηναλώπεκος, ὧν τὰ πρωτότυπα δύναταί τις νὰ εὕρῃ ἀντιγραφόμενα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ', ἂν μὴ τοῦ τέλους τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ. μέχρι τοῦ Γ' μ.Χ. — ἐνδεικνύουσιν ὅτι πρόκειται περὶ εἰκονίσματος χρησίμου εἰς ἀπαραιτήτους ἀνάγκας τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων, οἷαι ἦσαν αἱ θρησκευτικαὶ καὶ οὐχὶ εἰς ἁπλῆν εὐχαρίστησιν τῶν ὀφθαλμῶν τῶν φιλοτέχνων. Ὅτι δὲ εἶχον δίκαιον οὕτω σκεπτόμενος ἔστωσαν ἀποδείξεις τὰ ἑξῆς:

Τὸ πτητὸν χὴν εἶνε γνωστὸν ἐν τῇ ἑλληνικῇ λατρείᾳ ὡς ἓν τῶν *ἱερῶν ζώων*[1] τῶν ἀρχαίων Ἀσκληπιείων. Οὕτω τὸ ἐκ τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν λαμπρὸν ἀνάγλυφον τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 1377 (Σβορώνου Τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν Μουσεῖον Πίναξ XLVIII A-B) εἰκονίζει μέγαν χῆνα ὑπ' αὐτὸν τὸν θρόνον τῆς Ἠπιόνης καθήμενης ἐν τῷ ναΐσκῳ τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν πρὸ τοῦ συζύγου αὐτῆς Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Ὑγιείας, ἱσταμένων ὄπισθεν αὐτῆς. Ἕτερον ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ αὐτοῦ Ἀσκληπιείου (Σβορώνου ἔ. ἀ. Πίναξ XL 5) εἰκονίζει ἐν ταῖς χερσὶν τῆς αὐτῆς Ἠπιόνης ἱερὸν χῆνα. Ἐν τῷ ἐν Σμύρνῃ ἱερῷ τοῦ Σαράπιδος καὶ τῆς Ἴσιδος, ἐν ᾧ ἠσκεῖτο ἡ ἰατρική, ἐνδιῃτῶντο χῆνες ἱεροί.[2] Μία δὲ τῶν μεγάλων ἐπιγραφῶν τῶν ἰαμάτων τοῦ Ἀσκληπιείου τῆς Ἐπιδαύρου ἀναφέρει ἱερὸν χῆνα θεραπεύσαντα τὴν ποδάγραν Κιανοῦ τινος δι' ἀφαιμάξεως, ἣν προὐκάλεσε δάκνων τοὺς πόδας αὐτοῦ.[3] Καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Αἰλιανοῦ ἀναφερόμενος ***ἱερὸς στρουθὸς*** τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν, ὃν ἐφόνευσέ τις πατάξας ἐξ ἀγνοίας ἢ μανίας, οὐδεὶς ἄλλος εἶνε, νομίζω, ἢ ὁ ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων Ἀθηναϊκῶν ἀναγλύφων τοῦ Ἀσκληπιείου εἰκονιζόμενος ἱερὸς χήν[4]. Τέλος ἐν Δήλῳ, ἔνθα ὑπῆρχεν

[1] Journal of Hellenic Studies, vol. XXVIII, (1908) p. 20.

[2] O. Keller, Thiere des classischen Altertums in culturgeschichtlicher Beziehung. 1887 S. 288 ff.

[3] Ἴδε περὶ τῆς λέξεως ταύτης τὸν Welcker παρὰ Jacobs εἰς Φιλοστρατ. Εἰκ. I, 31,397 καὶ τὸν O. Müller, Archäol. d. Kunst. § 163,5.

[1] Ἀρτεμιδώρου Ὀνειροκρ. IV, 83 π. 251: «Ἱεροὶ γὰρ οἱ χῆνες οἱ ἐν τοῖς ναοῖς ἀνατρεφόμενοι».

[2] Ἀριστειδ. Ἱερῶν λόγων Γ' (σελ. 319 ἐκδ. Dindorf) «ἐξιόντι δέ μοι τὰ προπύλαια προσερρύησαν χῆνες δύο τῶν ἱερῶν.»

[3] Inscript. Graecae, IV, 952 στ 113-114: «Κιανὸς ποδάγραν. Τούτου ὕπαρ χὰν ποτιπορευο[μένου δάκνων] αὐτοῦ τοὺς πόδας καὶ ἐξαιμάσσων ὑγιῆ ἐπόη[σε]».

[4] Ποικίλ. Ἱστορ. Ε', 17: «Ὅτι τοσοῦτον ἦν ἐν Ἀθήναις δεισιδαιμονίας, εἴ τις πρινίδιον ἐξέκοψεν ἐξ ἡρῴου, ἀπέκτεινον αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ Ἀτάρβην, ὅτι τοῦ Ἀσκληπιοῦ τὸν ἱερὸν στρουθὸν ἀπέκτεινε πατάξας, οὐκ ἀργῶς τοῦτο Ἀθηναῖοι παρεῖδον, ἀλλ' ἀπέκτειναν Ἀτάρβην, καὶ οὐκ ἔδοσαν οὔτε ἀγνοίας συγγνώμην οὔτε μανίας, πρεσβύτερα τούτων ἀμφοτέρων τὰ τοῦ θεοῦ ποιησάμενοι. Ἐλέγετο γὰρ ἀκουσίως οἳ δὲ μεμηνὼς τοῦτο δρᾶσαι». Ὁ Thrämer (ἐν Roscher's Myt. Lex. I, 630) θεωρεῖ τὸν ἱερὸν στρουθὸν τοῦ Αἰλιανοῦ ὡς ἀλέκτορα (Hahn), ὅστις ἀληθῶς ἦτο εἷς τῶν ἀντὶ ἰάτρων θυομένων τῷ Ἀσκληπιῷ ὀρνίθων (Πλάτωνος Φαίδων 118 A. — Ἡρώνδα IV 12, 88. — Λουκιανοῦ, Δὶς κατηγορούμενος, 5), ὁ δὲ Καββαδίας (Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ σελ. 204), ἀποκρούων τὴν ἄλλως οὐχὶ ἀπίθανον γνώμην ταύτην, φρονεῖ ὅτι ὁ ***στρουθὸς*** οὗτος τοῦ

Ἀσκληπιεῖον, ἀναφέρονται ὡς ἀνήκοντες τῷ ἱερῷ χῆνες καὶ χηναλώπεκες [1].

Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε ἐνταῦθα ὅτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἰατρικῇ, τῇ τε ἱερᾷ καὶ τῇ ἐπιστημονικῇ, τὸ κρέας [2], τὰ ᾠὰ [3] καὶ κυρίως τὸ στέαρ [4] τῶν χηνῶν ἐδίδοντο ὡς φάρμακα κατὰ πλείστων ἀσθενειῶν, ἐξ οὗ ἴσως καὶ καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα ἐν τοῖς Ἰατροσοφίοις αὐτοῦ καὶ κατὰ τοὺς νῦν χρόνους ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀποδίδει θαυμασίας ἰατρικὰς ἰδιότητας εἰς τὸ στέαρ τοῦ χηνός. Εἰς τοῦτο δ' ἴσως ὀφείλει ὁ χὴν τὴν μεγάλην σημασίαν αὐτοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἰδίως τῇ λατρείᾳ τῆς θεᾶς τῶν ἠπίων φαρμάκων Ἠπιόνης, ἧς ἐν ταῖς χερσὶν εἴδομεν ἤδη ἐπὶ τῶν ἐκ τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν ἀναγλύφων τὸν χῆνα, ὡς καὶ ὑπὸ τὸν θρόνον αὐτῆς, [5] πυξίδα φαρμάκων φερούσης ἐπὶ τῶν γονάτων καὶ οὐχὶ μυστικὴν κίστην,

Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν εἶνε ἐκ τῶν μικρῶν πτηνῶν, τῶν σήμερον ***σπουργίτια* (moineaux)** καλουμένων καὶ κατασκευαζόντων τὰς φωλεάς των ἐπὶ τῶν στεγῶν τῶν ὑψηλῶν οἰκιῶν, κατ' ἀκολουθίαν δὲ λέγει ὅτι πρόκειται περὶ τοιούτου ἔχοντος φωλεὰν ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ Ἀσκληπιείου. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη εἶνε βεβαίως ἐσφαλμένη, διότι ὁ Αἰλιανὸς ὁμιλεῖ περὶ ***ἑνὸς καὶ μόνου*** ὡρισμένου ἱεροῦ στρουθοῦ ἐνῷ τὰ σπουργίτια ζῶσιν ἀγεληδὸν ἐπὶ τῶν στεγῶν, καὶ δὴ στεγῶν πολὺ ὑψηλοτέρων τοῦ ναΐσκου τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν, καὶ δι' ἄλλου συστήματος κεράμων κεκαλυμμένων. Ἄλλως δὲ ὁ αὐτὸς Αἰλιανὸς τὸ ὄνομα στρουθὸς δίδει (Περὶ ζῴων Δ' 37 καὶ 38) εἰς πλῆθος πτηνῶν διαιρῶν αὐτοὺς εἰς ***μεγάλους στρουθοὺς*** (στρουθοκαμήλους) ***στρουθοὺς*** (μεγέθους ὄρνιθος) καὶ ***σμικροὺς στρουθοὺς*** προσθέτων ὅτι τὸ γένος τῶν τελευταίων τούτων, ὧν μεταξὺ βεβαίως καὶ τὰ ***σπουργίτια***, ἔπλεκε χάριν ἀσφαλείας τὰς φωλεὰς αὐτοῦ ἐπὶ τοῖς ἀκρέμοσι τῶν κλάδων. Διὰ τὸν φόνον δὲ τοιούτου τινὸς σμικροῦ στρουθίου δὲν θὰ μετεχειρίζετο βεβαίως ὁ Αἰλιανὸς τὴν λέξιν ***πατάξας***!

[1] BCH, XIV 1891 p. 292 καὶ p. 456.

[2] Νικάνδρου Ἀλεξιφαρ. 228.— Celsus II, 18.

[3] Ἀριστείδου, Ἱερῶν Λόγων 319 «ᾠὸν δή ποτε χήνειον ἐζητοῦμεν τοῦ θεοῦ σημήναντος ἐπὶ τῆς ἐν Περγάμῳ καθέδρας».— Anthimius C. 37.

[4] Ἀριστείδου, Ἱερῶν Λόγων Α' 503 «ὕστερον δὲ στέαρ τι χήνειον ἔδωκεν». — Διοσκορίδου (ἔκδ. Kahn Τόμ. Α' Περὶ ἰατρικῆς ὕλης σελ. 87, 207, 215, 227, 218.— Cassius Felix c.14, 28. 46, 51, 68, 74, 78.

[5] Χῆνα εὑρίσκομεν καὶ ὑπὸ τὸν θρόνον τοῦ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Ῥηγίου βακτηριοφόρου ἥρωος (B. M. Cat. Italia σελ. 374, n. 12), περὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ ὁποίου μεγάλη ἀμφισβήτησις ἐπικρατεῖ παρὰ τοῖς νομισματικοῖς (ἴδε Seltman καὶ I. P. Six ἐν Numismatic Chronicle 1897 p. 173, 189, VIII καὶ 1898 p. 281-285). Ὁ περὶ τὴν βακτηρίαν αὐτοῦ ἢ ὑπὸ τὸν θρόνον ὄφις ἢ κύων ἢ χὴν κύρια σύμβολα τοῦ ἥρωος, κυρίως δὲ ἡ ἐπὶ τῶν νεωτέρων νομισμάτων σαφὴς εἰκὼν τοῦ Ἀσκληπιοῦ (B.M.C. Italia p. 381, 83-94), ἡ ἐπὶ ἄλλων τοῦ αὐτοῦ Ῥηγίου νομισμάτων κεφαλὴ αὐτοῦ καὶ ἡ Ὑγίεια (n. 100, 101, 103-105), νομίζω ὅτι δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι πρόκειται περὶ εἰκόνος τοῦ Ἀσκληπιοῦ, οὗ καὶ ἄλλως ἐξηγεῖταί ἡ παλαιόθεν ἐν τῷ Ῥηγίῳ λατρεία (ἴδε Thrämer ἐν Pauly-Wissowa, Real-Encyclop.: Asklepios S. 1676 n. 176.

ἥτις πάντοτε εἶνε πολὺ μεγαλυτέρα. Ἐπίσης μνημονεύομεν ὅτι καὶ ἡ Ἕρκυνα, θυγάτηρ τοῦ ταυτιζομένου, κατὰ λατρείαν καὶ σύμβολα, πρὸς τὸν Ἀσκληπιὸν Τροφωνίου, εἰκονίζετο ὡς «παρθένος χῆνα ἔχουσα ἐν ταῖς χερσὶν» (Παυσαν. IX, 39, 3). Ὁ αἰτιολογικὸς δὲ μῦθος τῆς παρουσίας τοῦ χηνὸς ἐν ταῖς χερσὶ τῆς Ἑρκύνης συνδέει τὸ ὑδροχαρὲς τοῦτο πτηνὸν πρὸς τὰς τῶν ὑδάτων πηγάς. Τοιαῦται δ' ὅμως ἦσαν καὶ αἱ δύο κρῆναι τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν, ὧν πλησίον κάλλιστα ἠδύναντο οἱ ἱερεῖς νὰ τρέφωσι χῆνας, ἱεροὺς ἀποβάντας σὺν τῷ χρόνῳ.

Τέλος οὐχὶ ἴσως ἄσχετον πρὸς τὴν συγγένειαν τοῦ χηνὸς καὶ τῆς Ἠπιόνης, συζύγου τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ μητρὸς τῶν Ἀσκληπιαδῶν, εἶνε τὸ γεγονὸς ὅτι Ἀλέξανδρος ὁ Ἀβωνοτειχίτης, ὁ ψευδόμαντις ἐκεῖνος καὶ γόης τῶν χρόνων Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς καὶ Μ. Αὐρηλίου, παρέστησε τὸν νέον Ἀσκληπιόν, Γλύκωνα, ἐξ ᾠοῦ χηνὸς γεγεννημένον ὑπὸ μορφὴν ἐμβρύου ὄφεως [1].

ΙΑΝΙΣΚΟΣ

Ἀλλ' ὡς ἔχομεν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τοῦ Ἀσκληπιοῦ βεβαίαν τὴν ὕπαρξιν καὶ ἀναστροφὴν τοῦ χηνός, ὡς ἱεροῦ ζῴου, οὕτως ἔχομεν ἐν τῇ αὐτῇ οἰκογενείᾳ καὶ παιδίον μικρόν, τῆς αὐτῆς ἡλικίας ἧς καὶ τὰ ἐκ τῶν πολυαριθμοτέρων μνημείων γνωστὰ ἡμῖν παιδία, τὰ μετὰ χηνὸς παίζοντα ἢ παλαίοντα. Τὸ ἐκ τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν ὑπ' ἀριθ. 1352 ἀνάγλυφον τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν Μουσείου (Εἰκὼν 9) [2] ἐφ' οὗ ἔχομεν τὰς ὑπὸ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν συνοδευομένας εἰκόνας τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, ἤτοι τῶν θυγατέρων αὐτοῦ Ὑγιείας, Ἀκεσοῦς, Ἰασοῦς, Πανακείας καὶ τῆς συζύγου Ἠπιόνης, παριστᾷ τὴν τελευταίαν ταύτην ἔχουσαν παρὰ

[1] Λουκιανοῦ, Ἀλέξανδρος ἢ ψευδόμαντις 13. — E. Babelon, Le faux prophète Alexandre d' Abonotichos: Revue Numismatique 1900, p. 1 30, pl. I.

[2] Ziehen: Athen. Mitt. XVII (1892) S. 242-243 μετ' ἀτελοῦς ἰχνογραφήματος.—V. Stais, Marbres et bronzes du Musée National I, p. 188, Nº 1352. — Σβορώνου, Τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν Μουσεῖον Α', 270 κέξ. Ἡ αὐτόθι εἰκὼν αὐτοῦ (Πίναξ XLV,5) εἶνε λίαν ἀσαφὴς διὸ ἐκ νέου ἀπεικονίζεται τὸ μνημεῖον ἐνταῦθα.

τὰ γόνατα αὐτῆς ἐρειδομένον παιδίον ἐν γόνασιν, γυμνόν, ὅπερ αὕτη φαίνεται θωπεύουσα μητρικῶς τῇ δεξιᾷ. Τὸ παιδίον τοῦτο εἶνε προφανῶς τὸ νεώτατον τῶν τέκνων τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Ἠπιόνης. Ὡς γνωστὸν ὡς υἱοὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀναφέρονται ἐν τῇ Ἀττικῇ οἱ Μαχάων, Ποδαλείριος, Ἀλεξάνωρ, Τελεσφόρος καὶ Ἰανίσκος [1] Τὸ παιδικὸν τῆς ἡλικίας τῶν γνωστῶν παραστάσεων τοῦ Τελεσφόρου ἄγει ἐν πρώτοις ἡμᾶς εἰς τὴν σκέψιν ὅτι οὗτος εἶνε τὸ πρὸ τῶν γονάτων τῆς Ἠπιόνης παιδίον. Ἀλλ' ἡ ἀπουσία τῆς στερεοτύπου καὶ χαρακτηριστικῆς τοῦ Τελεσφόρου περιβολῆς, ἤτοι τῆς ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ἄκρων ποδῶν καλυπτούσης αὐτὸν *κάπας*, ἀποκλείουσι τὴν ὀνομασίαν ταύτην. Ὑπολείπεται ἄρα μόνος ὁ Ἰανίσκος, ὁ καὶ ἐκ τοῦ ὑποκοριστικοῦ ὀνόματος αὐτοῦ σαφῶς ὡς παιδίον χαρακτηριζόμενος καὶ δὴ ὡς παιδίον τῶν ***ἰαινόντων*** τοὺς θνητοὺς θεῶν Ἀσκληπιοῦ καὶ Ἠπιόνης. Τούτου δ' ἅπαξ τεθέντος τί φυσικώτερον τῆς σκέψεως ὅτι τὸ παιδίον τοῦτο τῆς Ἠπιόνης διήρχετο τὰς ὥρας αὐτοῦ ἀναστρεφόμενον, παῖζον ἢ παλαῖον, πρὸς τὸ ἱερὸν πτηνὸν τοῦ οἴκου του, τὸν

Εἰκὼν 9.

χῆνα, τὸν φύσει ἀγαπῶντα, ὡς γνωρίζομεν, τὰ παιδία καὶ μεθ' οὗ μόνον ἠδύνατο νὰ διέλθῃ τὰς ὥρας τῆς παιδικῆς αὐτοῦ χαρᾶς καὶ φυσικῆς φιλοπαιγμοσύνης; Ἀφοῦ δὲ ἤδη ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1375 ἀναγλύφου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου εἴδομεν αὐτὴν τὴν σοβαρὰν Ἠπιόνην φέρουσαν μετ' ἀγάπης ἐν ταῖς χερσὶ τὸν χῆνα, πῶς νὰ μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι μυριάκις ἔπραττε τὸ αὐτὸ ὁ μικρὸς καὶ φύσει φιλοπαίγμων Ἰανίσκος, ὁ κύριον καὶ μόνον σύντροφον τῶν παιγνίων ἐν τῷ οἴκῳ ἔχων τὸν χῆνα τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ;

Τί δὲ φυσικώτερον τῆς σκέψεως ὅτι οἱ ἀρχαῖοι καλλιτέχναι, — οἱ τὰ πανταχοῦ διεσπαρμένα πολυάριθμα Ἀσκληπιεῖα κοσμήσαντες, ὡς γνωρίζομεν, δι' ἀγαλμάτων πάντων τῶν «παίδων» τοῦ Ἀσκληπιοῦ, — ἀπεικόνιζον κυρίως τὸν Ἰανίσκον παίζοντα ἢ παλαίοντα μετὰ τοῦ ἱεροῦ χηνός; Ὅ,τι δ' εὑρίσκομεν φυσικώτατον διὰ τὸν Ἔρωτα, πῶς θέλομεν ἀρνηθῇ προκειμένου περὶ τοῦ ἐπίσης παιδίου Ἰανίσκου; Ἄλλως δὲ αὐτὸ τὸ ὑπ' ἀριθ. 1352 ἀνάγλυφον τοῦ Ἀσκληπιείου, τὸ εἰκονίζον τὸν Ἰανίσκον παρὰ τοὺς πόδας τῆς Ἠπιόνης, δύναται κάλλιστα νὰ συμπληρωθῇ τῇ

[1] Σχολ. Ἀριστοφ. Πλοῦτος, στίχ. 701.

βοηθείᾳ πηλίνου συμπλέγματος (Εἰκ. 10), εἰκονίζοντος ὁμοίως θεὰν πεπλοφόρον, προφανῶς τὴν αὐτὴν Ἠπιόνην, καθημένην ἐπὶ θρόνου καὶ ἔχουσαν ὁμοίως παρὰ τὰ γόνατα αὐτῆς παιδίον τῆς

Εἰκὼν 10.

αὐτῆς ἡλικίας, παῖζον μετὰ τοῦ ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς θεᾶς ἱεροῦ χηνός [1].

Ἐξετάσωμεν νῦν τὰς περὶ τῶν ἀγαλμάτων τῶν μετὰ χηνῶν παιδίων μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων.

ΠΛΙΝΙΟΥ NAT. HIST. 34, 84

Περιφημοτάτη πασῶν τῶν μαρτυριῶν τούτων εἶνε ἡ τοῦ Πλινίου γράφοντος (Nat. Hist. 34, 84, ἔκδ. C. Mayhoff, Teubner 1897): Boethi, quamquam argento melioris, infans *eximium* anserem strangulat. Ἀλλ' ὡς γνωστὸν τοῦ περιφήμου τούτου χωρίου ἡ λέξις eximium προέρχεται ἐκ διορθώσεως τῶν μόνον εἰς τοὺς νεωτάτους καὶ ἀτελεστάτους τῶν κωδίκων τοῦ Πλινίου εὑρισκομένων λέξεων *eximie* (κ, codex Riccardianus τοῦ ΙΑ' αἰῶνος· β, codex Parisinus Latinus 6797 τοῦ ΙΓ' αἰῶνος καὶ γ, codex Parisinus 6801 τοῦ ΙΕ' αἰῶνος) ἢ *eximiae* (codex Leidensis Vossianus τοῦ ΙΑ' αἰῶνος). Ὁ ἀρχαιότερος καὶ ἄριστος τῶν κωδίκων, ὁ ἐκ τελείου ἀρχετύπου ἀντιγραφεὶς κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα, ἤτοι ὁ Bambergensis, ἔχει τὴν γραφὴν sexannis. Φιλόλογοι καὶ ἀρχαιολόγοι ἐπὶ αἰῶνα ἤδη κατέβαλον ὅλην τὴν εὐφυΐαν, ὀξύτητα καὶ μάθησιν αὐτῶν, ἵνα καταστήσωσι νοητὸν τὸ χωρίον τοῦτο διὰ διορθώσεως ἢ ἀντικαταστάσεως τῶν δύο τούτων ἄνευ ἐννοίας καὶ προφανῶς ἐφθαρμένων γραφῶν τῶν κωδίκων. Οὕτως ἀντὶ τοῦ *eximie* καὶ *eximiae* προέτειναν τὰς διορθώσεις *eximium, (ortum ex) eximio, ex animo, ex auro, ex stanno, ex aere*· ἀντὶ δὲ τοῦ *sexannis* τὰς διορθώσεις sex anno, sex annos, sexennis, sex annorum, vi (VI = sex) annisus, vi aenum. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Ἡρώνδα καὶ ἐπὶ τῇ βάσει παρακεκινδυνευμένης τινὸς διορθώσεως χωρίου αὐτοῦ (περὶ ἧς κατωτέρω) προυτάθησαν αἱ ἀναγνώσεις *vi annosum*, καὶ *annosum*. Τέλος τρίτη κατηγορία διορθωτῶν, διαγράφουσα ἐντελῶς τὰς λέξεις τῶν κωδίκων ἀντικαθιστᾷ αὐτὰς διὰ τῶν λέξεων *ulnis, amplexando* [1] κλπ. Ἀλλ' οὐδεμία τῶν διορθώσεων τούτων ἔτυχε γενικῆς ἐπιδοκιμασίας· ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην ἐπολεμήθησαν ὡς ἀβάσιμοι ὑπὸ τῶν διαφόρων κριτικῶν, ὅπως δὲ πρὸ ἑξήκοντα ἐτῶν ὁ Gerhard κρίνων τὰς διαφόρους διορθώσεις ἔγραφεν ὅτι «die richtige Herstellung der Worte ist noch zu finden», οὕτω καὶ σήμερον ὁ τελευταῖος πάντων δημοσιεύσας Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Καλλιτεχνίας W. Klein [2] ἐπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ παραδεχθῇ οἱανδήποτε τῶν γραφῶν ἢ διορθώσεων τούτων. Ἀλλ' ἡμεῖς νῦν οἱ ἐκ τῆς παρούσης μελέτης ἀχθέντες εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ πρὸς χῆνα μαχόμενος παῖς εἶνε ὁ Ἰανίσκος καὶ οὐχὶ ἀνώνυμός τις παῖς, οὐδεμίαν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ καταφύγωμεν εἰς οἱανδήποτε τῶν ῥηθησῶν διορθώσεων, ἀφοῦ αὐτὴ ἡ γραφὴ sexannis τοῦ ἀρίστου καὶ παλαιοτάτου τῶν κωδίκων τοῦ Πλινίου, ἡ τοῦ Βαμβεργιανοῦ, μεταγραφομένη εἰς τὰ κεφαλαῖα γράμματα VI ANNIS τοῦ ἀρχετύπου δίδει ἡμῖν σχεδὸν ὁλόγραφον τὸ ὄνομα τοῦ Ἰανίσκου ⟨V⟩IANNIS(9), λαμπρῶς ἐπικυροῦσα τὸ ὀρθὸν τῆς μελέτης ἡμῶν. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται νῦν εὐκόλως καὶ ἡ πλάνη τῶν πρὶν καὶ ἀπὸ τοῦ 10 μ. Χ. αἰῶνος ἀντιγραφέων τῶν κωδίκων τοῦ Πλινίου, οἵτινες ἀγνοοῦντες τὸ σπανιώτατ' ἁπάντων καὶ νῦν ἐκ μιᾶς καὶ μόνης

[1] Franz Winter, Die Typen der figürlichen Terrakotten, II Teil, S. 125, 7, Πβλ. καὶ S. 64,4.

[1] Ἴδε O. Jahn: Berichte der sächs. Geselsch. 1848 S. 49. — Bücheler, De Ti. Claudio Caesare Grammatico. Elberf. 1856, (ἐν τέλει ὡς θέσις). — Gerhard: Arch. Zeit. 1856 S. 229. Denkm. u. Forsch. XX 240. — Ulrichs: Arch. Zeit. 1856, S. 256. Chrest. Plin. p. 330. — Michaelis: Arch. Zeit. 1862 S. 240. — H. Stein: Arch. Zeit. 1863 S. 88. — Bücheler, Herondae Mimiambi, Bonnae 1892. — R. Meister, Herondae Mim. p. 99. 1. Mimiamben des Herondas p. 708. — C. Mayhoff, Plinius, ed. Teubner. Vol. V (1897) p. 192 καὶ appendix p. 494-495. — Sellers and Blake, The elder Pliny's chapters on the history of art, p. 70 et p. 236. — S. Reinach: Revue de l'Université de Bruxelles ἔ. ἀ. 242 κτλ.

[2] Gesch. der griech. Kunst, Bd. III (1907) S. 157.

πηγῆς γνωστὸν ἡμῖν ὄνομα τοῦ ἀττικοῦ Ἰανίσκου [1], δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐννοήσωσι τὰ ἐν τῷ ἀρχετύπῳ IANISC9 ἢ IANNISC9 καὶ διώρθωσαν καὶ μετέγραψαν αὐτὰ εἰς VIANNIS9 ἢ VI ANNIS κλπ. πλανηθέντες ἐκ τῆς πράγματι ἐξ περίπου ἐτῶν φαινομένης ἡλικίας τοῦ πρὸς τὸν μέγαν χῆνα μαχομένου παιδίου (ἴδε τὴν ἀνωτέρω εἰκ. 4), τοῦ περιφήμου καὶ ἐκ πολυαρίθμων ἀντιγράφων πανταχοῦ τῆς Ἰταλίας γνωστοῦ ἔργου τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πλαστικῆς, λησμονοῦντες ὅτι ὁ τοιοῦτος ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀκριβὴς καθορισμὸς τῆς ἡλικίας τοῦ παιδὸς θὰ ἦτο ἐντελῶς παράδοξος (wäre sehr befremdlich ὡς καὶ ὁ O. Jahn ἔ. ἀ. S. 48, παρετήρησεν ἤδη). Σημειωτέον δ' ἐν τέλει τὸ σπουδαῖον ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Πλινίου, ὡς ἀνεγνώθη ὑπ' ἐμοῦ, ἔχει παράλληλον ἕτερον ἐντελῶς ὅμοιον χωρίον τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως: XXXV, 63 «*Hercules infans dracones strangulans*» ἄνευ οὐδενὸς προσδιορισμοῦ τῆς ἡλικίας τοῦ παιδίου ἢ χαρακτηρισμοῦ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀληθῶς τόσον μείζονος τῆς τοῦ Ἰανίσκου ῥώμης αὐτοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τὴν πρόταξιν τοῦ infans πρβλ. Plin. N. H. XXXV. 70: fecit et puberem Apollinem κτλ.

ΗΡΩΝΔΑ IV

Τὸ δεύτερον εἰς καλλιτεχνικὸν σύμπλεγμα παιδίου καὶ χηνὸς ἀναφερόμενον ἀρχαῖον χωρίον εἶνε τὸ ἐπίσης περίφημον χωρίον:

Πρὸς Μοιρέων
τὴν χηναλώπεκα ὡς τὸ παιδίον πνίγει

τοῦ τετάρτου τῶν τοῦ Ἡρώνδα μιμιάμβων, τοῦ ἐπιγραφομένου *Ἀσκληπιῷ ἀνατιθεῖσαι καὶ θυσιάζουσαι*. Ἵνα δ' ἐννοήσωμεν τὸ χωρίον τοῦτο, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν αὐτὸ ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ μιμιάμβου, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ τὰ ἄλλα ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενα ἔργα παρεγνωρίσθησαν μεγάλως [2].

Ἐν τῷ μιμιάμβῳ τούτῳ βλέπομεν δύο γυναῖκας εἰσερχομένας εἰς τὸ ἐν Κῷ τέμενος τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἱσταμένας παρὰ τοὺς πρὸ τοῦ ναοῦ βωμοὺς [1] τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τῆς Ἠπιόνης καὶ τῶν παίδων αὐτῶν, προσευχομένας δὲ τῷ Ἀσκληπιῷ, τοῖς γονεῦσιν αὐτοῦ Ἀπόλλωνι καὶ Κορωνίδι, τῇ συζύγῳ αὐτοῦ Ἠπιόνῃ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῶν Ὑγιείᾳ, Ἰασοῖ, Πανακείᾳ, Ποδαλειρίῳ, Μαχάονι καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς τοῖς τὴν ἑστίαν, δηλαδὴ τὸ τέμενος τοῦ Ἀσκληπιοῦ κατοικοῦσιν, «*ὅσοις θεοῖς καὶ θεαῖς*», ἐν οἷς βεβαίως πρώτιστα περιλαμβάνονται καὶ πάντα τὰ μὴ ὀνομαστὶ ἀναφερόμενα λοιπὰ τέκνα (*παῖδες*) τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Εὐθὺς δ' ὡς μετὰ τὴν προσευχὴν αὐτῶν ταύτην ἐθυσίασαν ἀλέκτορα ὡς «*ἴητρα νούσων*» καὶ ἀνέθεσαν πίνακα ἐκ δεξιῶν τοῦ παρὰ τὸν βωμὸν ἀγάλματος τῆς Ὑγιείας, ἀποθαυμάζουσι τὰ παρὰ τοὺς ῥηθέντας βωμοὺς πρὸ τοῦ ναοῦ ἱδρυμένα «*καλὰ ἀγάλματα*», ὧν κύριον ἄγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ ψαύοντος τῇ δεξιᾷ τὴν Ὑγίειαν. Τότε δὲ τῆς Φίλης ἐρωτώσης τίς ὁ ποιήσας αὐτὰ (στίχ. 23-25) ἀπαντᾷ ἡ Κυννὼ ὅτι:

Οἱ Πρηξιτέλεω παῖδες· οὐχ ὁρῇς κεῖνα
ἐν τῇ βάσει τὰ γράμματ'; Εὐθίης δ' αὐτὰ
ἔστησεν ὁ Πρήξωνος — ἵλεως εἴη
καὶ τοῖσδ' ὁ Παιὼν καὶ Εὐθίῃ καλῶν ἔργων.

Μεθ' ὃ ἐξακολουθοῦσα ἡ Κυννὼ νὰ θαυμάζῃ τὰ παρὰ τοὺς βωμοὺς ἀγάλματα ταῦτα προσθέτει εὐθὺς (στίχ. 26-28)

ὅρη, Φίλη, τὴν παῖδα τὴν ἄνω κείνην
βλέπουσαν ἐς τὸ μῆλοι· οὐκ ἐρεῖς αὐτήν,
ἢν μὴ λάβῃ τὸ μῆλον, ἐκ τάχα ψύξειν;

Οἱ πανταχοῦ ῥωπογραφικὰ ἀγάλματα βλέποντες νεώτεροι ἀρχαιολόγοι θεωροῦσι τὴν πρὸς τὸ μῆλον ἀναβλέπουσαν παῖδα ταύτην ὡς διακοσμητικόν τι ἄγαλμα, οὐδεμίαν ἔχον μυθολογικὴν ἢ ἱστορικὴν ἔννοιαν. Ἄλλοι πάλιν, ὡς ὁ Herzog (ἔ. ἀ. σελ. 222, σημ.), ὑπολαμβάνουσιν ὅτι πρόκειται περὶ ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου ἢ ἀγάλματος εἰκονίζοντος κόρην ἐν σκηνῇ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου· τέλος δ' ὁ Murray ἐκ τοῦ μήλου ὁρμώμενος ὑπέλαβεν ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς τῶν Ἑσπερίδων, τῆς γνώμης αὐτοῦ δικαίως ἀποκρουσθείσης, ὡς τῶν Ἑσπερίδων οὐδένα λόγον ὑπάρξεως ἐχουσῶν ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ τῆς Κῶ. Ἀλλ' ἀφοῦ τὸ ἔργον τοῦτο ἵστατο παρ' αὐτὸν τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ, ἀφοῦ ἐν

[1] Σχολ. Ἀριστοφ. Πλοῦτ. 701. — Ἕτερός τις Ἰανίσκος ἀπόγονος τοῦ Ἀθηναίου Κλιτύου, πενθεροῦ τοῦ βασιλέως τῆς Σικυῶνος Λαμέδοντος, ἀναφέρεται ὑπὸ μόνου τοῦ Παυσανίου II, 6, 2, 3. — Gerhard, Myth. 2 p. 233 κέξ.

[2] Πρβλ. Waldstein, Herondas IV: Class. Review VI, 1892 p. 135 — Gurlitt, der 4 Mimiambus des Herondas: Arch. Epigr. Mitt. XV, 1892 S. 169 ff. — Diehls: Arch. Anzeig. VI. — S. Reinach, καὶ R. Herzog ἔ. ἀ.

[1] Ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τῆς στάσεως τῶν γυναικῶν ἴδε Herzog ἐν Jahreshefte, ἔ. ἀ. σελ. 217 κέξ.

τοῖς *καλοῖς ἀγάλμασι*. ἔργοις τῶν υἱῶν τοῦ Πραξιτέλους, δυνατὸν κάλλιστα νὰ δηλῶται σύμπλεγμα ὄχι μόνον Ἀσκληπιοῦ καὶ Ὑγείας, ἀλλὰ πλειόνων μελῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὡς ἔν τε τῷ Ἀσκληπιείῳ τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ᾧ ὁ Παυσανίας[1] εἶδε θέας ἄξια ἀγάλματα τοῦ θεοῦ «*καὶ τῶν παίδων*»[2], καὶ ἐν πλείστοις ἀναγλύφοις, ἐφ' ὧν ἐνίοτε ὁ Ἀσκληπιὸς ὁμοίως ψαύει τῇ χειρὶ μιᾶς τῶν θυγατέρων αὐτοῦ (Ἴδε Σβορώνου, Τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον, πίν. XLV, 1352), τί φυσικώτερον, ἁπλούστερον καὶ μᾶλλον ἐπιβαλλόμενον τῆς σκέψεως ὅτι ἡ «*παῖς*» αὕτη ἦτο μία τῶν *παίδων*, δηλ. θυγατέρων τοῦ Ἀσκληπιοῦ, Πανάκεια ἢ Ἰασώ, πρὸς ἃς μόλις πρὸ σμικροῦ προσηύχοντο αἱ δύο φίλαι; Τὸ μῆλον, τὸ σύμβολον τῆς καλλονῆς καὶ ὑγιείας, ἁρμόζει κάλλιστα εἰς μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἃς βλέπομεν συχνῶς ἐπὶ τῶν Ἀσκληπιακῶν ἀναγλύφων κρατούσας μετ' ἀγάπης ἢ δεχομένας παρὰ τῶν ἱκετῶν ἀνάλογα ἀντικείμενα (λαγωούς, πτηνά, καρποὺς κτλ.). Αὐτὸς ὁ παῖς Ἀσκληπιὸς ἔν τινι ἀναγλύφῳ[3] εἰκονίζεται κρατῶν μικρὸν σφαιρικὸν καρπόν, ἴσως μῆλον, ἐν τῇ δεξιᾷ.

Εὐθὺς κατόπιν (στίχ 30-34) ἡ ἑτέρα τῶν γυναικῶν ἀναφωνεῖ ἐπίσης θαυμάζουσα·

κεῖνον δέ, Κυννοῖ, τὸν γέροντα; πρὸς Μοιρέων
τὴν χηναλώπεκα ὡς τὸ παιδίον πνίγει·
πρὸ τῶν ποδῶν γοῦν εἴ τι μὴ λίθος τοὖργον,
ἐρεῖς λαλήσειν· μᾶ, χρόνῳ κοτ' ὤνθρωποι
κὴς τοὺς λίθους ἕξουσι τὴν ζόην θεῖναι.

Πρὸς κατανόησιν τῶν στίχων τούτων προυτάθησαν διάφοροι διορθώσεις τοῦ κειμένου. Οὕτως ἀντὶ *τὸν γέροντα* προυτάθη ἡ γραφὴ *τὸν ὀρέγοντα*, ἡ σχετίζουσα τὸ ἄγαλμα τοῦτο πρὸς τὸ ἀμέσως προηγούμενον ἄγαλμα τῆς εἰς τὸ μῆλον ἀναβλεπούσης παιδός. Ἂν ἡ εὐφυὴς αὕτη ὑπόθεσις εἶνε ὀρθή, τότε ὁ ὀρέγων θὰ ἦν εἷς τῶν υἱῶν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, προτείνων ὑψηλὰ μῆλον παιδίσκῃ τινὶ ἀδελφῇ αὐτοῦ, κατ' ἀκολουθίαν δ' ἀμφότεροι οὗτοι ὡς καὶ τὸ ἀμέσως ἑπόμενον παιδίον μετὰ χηνὸς θὰ ἀπετέλουν μέρος αὐτοῦ τοῦ μεγάλου συμπλέγματα τῶν ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ τῆς Κῶ «*καλῶν ἀγαλμάτων*» ἔργων τῶν υἱῶν τοῦ Πραξιτέλους, εἰκονιζόντων οὕτω τὸν Ἀσκληπιὸν ἐν μέσῳ τῶν παίδων αὐτοῦ, ὡς συχνότατα βλέπομεν αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἀττικῶν καὶ ἐπιδαυριακῶν ἀναγλύφων. Σημειωτέον ὅτι ἐπὶ ἀττικοῦ ἀναγλύφου[1] εὑρίσκομεν ἕνα τῶν παίδων τοῦ Ἀσκληπιοῦ οὕτως ὑψηλὰ ἀνέχοντα τὴν χεῖρα. Ἂν ὅμως ἡ παραδοθεῖσα ἡμῖν γραφὴ *τὸν γέροντα* ἔχῃ καλῶς, ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτερον, τότε δὲν βλέπω πάλιν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦτο ὡς ἁπλῶς διακοσμητικόν, ἀφοῦ δυνάμεθα κάλλιστα νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι πρόκειται περὶ καλλίστου τινὸς ἀγάλματος, ἢ ἀνδριάντος εἰκονιστικοῦ διασήμου τινὸς γέροντος, τόσον στενῶς συνδεομένου πρὸς τὸν Ἀσκληπιὸν καὶ τὸ Ἀσκληπιεῖον τῆς Κῶ, ὥστε νὰ τύχῃ τῆς τιμῆς τῆς παρ' αὐτὸν τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ ἀνιδρύσεως. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει πρὸ παντὸς ἐπιβάλλεται ἡμῖν ἡ σκέψις, ὅτι πρόκειται περὶ ἀνδριάντος ἢ ἀγάλματος αὐτοῦ τοῦ ἀποθεωθέντος θείου γέροντος Ἱπποκράτους τοῦ Κῴου καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ κατάγοντος τὸ γένος πατρὸς τῆς ἰατρικῆς[2], θανόντος δ' ἐν ἡλικίᾳ ὀγδοήκοντα ἐτῶν καὶ εἰκονιζομένου πάντοτε ὡς γέροντος φαλακροῦ[3]. Ὄχι μόνον οἱ συμπατριῶται αὐτοῦ Κῷοι ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ Ἑλλὰς ἐτίμησεν αὐτὸν ὡς ἡμίθεον ἕνεκα τῶν μεγάλων αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος εὐεργεσιῶν. Οὕτως ὁ Πλίνιος λέγει, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐτίμησεν αὐτὸν ὅσον καὶ τὸν Ἡρακλέα[4]· ὁ δὲ βιογράφος αὐτοῦ ἀναφέρει ὅτι ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κῷ ἔθυον αὐτῷ ὡς θεῷ[5]. Τὸ αὐτὸ ἔπραττον καὶ οἱ ἰατροὶ ἰδιαιτέρως[6]. Ἡ θέσις ἄρα τοῦ ἀγάλματος τῆς

[1] Παυσαν Α', 21, 7. *Τοῦ δὲ Ἀσκληπιοῦ τὸ ἱερὸν ἔς τε τὰ ἀγάλματά ἐστιν, ὁπόσα τοῦ θεοῦ πεποίηται καὶ τῶν παίδων, καὶ ἐς τὰς γραφὰς θέας ἄξιον.*

[2] Πρβλ. Σβορώνου, Τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν Μουσεῖον, πίν. XXXIV, 1341, XXXV, 1346 καὶ 1402· XXXIX, 1347, XLV, 1352, LXIX, 1426.

[3] Schreiber, Hell. Reliefs, 14.— Benndorf-Schoene, Lateran, N. 11. (Ἴδε αὐτὸ κατωτέρω ὑπ' ἀρ. εἰκ. 12.

[1] Σβορώνου, Τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθν. Μουσεῖον, πίν. L. ἀρ. 1361.

[2] Plin. Hist. Nat. VII, 771.

[3] Vita Hippocr. 451, Westerm. (Ἴδε κατωτέρω).

[4] Plin. Hist. Nat. VII, 127: Pestilentiam praedixit discipulosque ad auxiliandum circa urbes dimisit, quod ob meritum honores illi quos Herculi decrevit Graecia.

[5] Vita Hipp. 450-452.

[6] Λουκιανοῦ, Φιλοψευδὴς 21: «Ἐπὶ τούτοις Ἀντίγονος ὁ ἰατρὸς εἶπε, Κἀμοί, ὦ Εὔκρατες, Ἱπποκράτης ἐστὶ χαλκοῦς ὅσον πηχυαῖος τὸ μέγεθος, ὃς μόνον ἐπειδὰν ἡ θρυαλλὶς ἀποσβῇ, περίεισι τὴν οἰκίαν ὅλην ἐν κύκλῳ ψοφῶν καὶ τὰς πυξίδας ἀνατρέπων καὶ τὰ φάρμακα συγχέων καὶ τὴν θύραν περιτρέπων, καὶ μάλιστα ἐπειδὰν τὴν θυσίαν ὑπερβαλώμεθα, ἣν κατὰ τὸ ἔτος ἕκαστον αὐτῷ θύομεν. Ἀξιοῖ γάρ, ἦν δ' ἐγώ, καὶ Ἱπποκράτης ἤδη ὁ ἰατρὸς θύεσθαι αὐτῷ καὶ ἀγανακτεῖ, ἢν μὴ κατὰ καιρὸν ἐφ' ἱερῶν τελείων ἑστιαθῇ; ὃν ἔδει ἀγαπᾶν, εἴ τις ἐναγίσειεν αὐτῷ ἢ μελίκρατον ἐπισπείσειεν ἢ στεφανώσειε τὴν κεφαλήν».

λατρείας αὐτοῦ παρὰ τοὺς βωμοὺς τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Κῶ εἶνε τόσῳ φυσικὴ καὶ προσδοκωμένη, ὥστε θαυμάζω ἀληθῶς, ὅτι οὐδεὶς ἐσκέφθη τοῦτο μέχρι τοῦδε. Ὅτι δ' ἀνδριάντες. ἀγάλματα καὶ παντοειδεῖς «*πολλαὶ εἰκόνες*» [1], τοῦ γέροντος Ἱπποκράτους ὑπῆρχον πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, εἶνε βέβαιον [2]. Αἱ δ' ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Κῴων [3] καὶ ἐν τοῖς Μουσείοις ἡμῶν περισωθεῖσαι προτομαὶ αὐτοῦ, ὧν ἀρίστη ἡ ἐν τῇ Galeria Geographica τοῦ Βατικανοῦ (Bernuilli p. 166 N° 31 καὶ 32), εἰκονίζουσιν ὡραῖον γέροντα φαλακρὸν καὶ πλήρη ῥυτίδων, ἐκφράσεως περιλύπου καὶ ἀγαθῆς, πρὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἡμεῖς νῦν, ὡς αἱ γυναῖκες τοῦ μιμιάμβου τοῦ Ἡρώνδα, ἀκουσίως ἀναφωνοῦμεν θαυμάζοντες, «ἴδε τὸν γέροντα ἐκεῖνον!».

Τούτων πάντων ἕνεκεν ἐντελῶς περιττὴν θεωροῦμεν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Bücheler [4] προταθεῖσαν ἑξῆς διόρθωσιν τοῦ κειμένου:

κεῖνον δέ, Κυννοῖ, τὸν γέροντα πρὸς Μοιρέων
τΟν χηναλώπεκα ὡς τὸ παιδίον πνίγει

δι' ἧς χαρακτηρίζεται ὡς γέρων ὁ χηναλώπηξ. Ἄλλως δὲ ἡ διόρθωσις αὕτη, ἣν κατ' ἀρχὰς πολλοὶ παρεδέχθησαν, ἀποκρούεται νῦν γενικῶς [5], ὡς μειοῦσα τὸν ἡρωϊκὸν ἆθλον τοῦ παιδίου, ἐν ᾧ κυρίως συνίσταται ἡ ἀντίθεσις ἡ τὴν χάριν τοῦ συμπλέγματος παρέχουσα καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἐξυψοῦσα.

Ὡς ἤδη εἴπομεν τὸ τὸν χηναλώπεκα πνῖγον παιδίον θεωρεῖται σχεδὸν ὑπὸ πάντων, ἐξαιρέσει τοῦ S. Reinach, ὡς οὐδεμίαν μυθολογικὴν ἢ ἱστορικὴν ἔχον ἔννοιαν, ὂν δὲ ἁπλοῦν διακοσμητικὸν τοῦ τεμένους ῥωπογράφημα. Ἀλλ' ἐρωτῶ, εἶνέ ποτε δυνατὸν νὰ φαντασθῇ τις σπουδαίως ὅτι ἐν αὐτῷ τῷ τεμένει τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ παρ' αὐτὸν τὸν βωμὸν αὐτοῦ θὰ ἀνετίθετο ἄγαλμα οὐδεμίαν ἔχον ἔννοιαν μυθολογικὴν ἢ ἱστορικήν; Εἰς ἐμέ, ἐξ ὅσων γνωρίζω περὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, φαίνεται τοῦτο τόσον ἀπίθανον ὅσον ἂν ἔβλεπον νῦν ἔν τινι τῶν ναῶν τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων ὅμοιον διακοσμητικὸν ῥωπογράφημα, ῥωπογράφημα ὅπερ βεβαίως ἀμέσως θὰ συνετρίβετο καὶ θὰ ἐρρίπτετο ἔξω τοῦ τεμένους! Ἀλλ' ὅ,τι νῦν θὰ ἐθεωρεῖτο μεγάλη ἀσέβεια, πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ ἐγίνετο ἐν ναῷ ἀνεκτὸν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων προγόνων, παρ' ὧν ἐκληρονομήσαμεν τὰς νῦν θρησκευτικὰς ἡμῶν ἀντιλήψεις; Ἵνα τις παραδεχθῇ τοιοῦτόν τι, πρέπει νὰ κρίνῃ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ὡς κρίνουσιν αὐτοὺς νῦν οἱ πολλοὶ τῶν ἀρχαιολογούντων, οἱ λύοντες τὰ τοιαῦτα ζητήματα χωρὶς πρῶτον νὰ σκεφθῶσιν ἐπ' αὐτῶν, ὡς θὰ ἐσκέπτετο ἀρχαῖος Ἕλλην καὶ οὐχὶ Ῥωμαῖός τις φιλότεχνος ἢ σοφὸς νεώτερος ὑπὸ τῶν συγχρόνων ἡμῖν καλλιτεχνικῶν ἰδεῶν καὶ ἀντιλήψεων ἐμπνεόμενος. Οὐχί! Ἡ ἐν αὐτῷ τῷ τεμένει καὶ παρὰ τοὺς βωμοὺς τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ ὕπαρξις τοῦ μετὰ τοῦ χηναλώπεκος παιδὸς ἐπιβάλλει πρὸ παντὸς ἄλλου τὴν ἔρευναν μήτοι τὸ παιδίον τοῦτο εἶνε ἓν τῶν παιδίων τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἀφ' οὗ δὲ νῦν γνωρίζομεν παιδίον τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἔχον τὴν αὐτὴν ἡλικίαν καὶ ὡς σύντροφον τῶν παιγνίων αὐτοῦ αὐτὸν τὸν ἱερὸν χῆνα τῆς Ἠπιόνης, θὰ ἦτο, νομίζω, ὅλως ἀμέθοδον νὰ ζητῶμεν ἐν αὐτῷ ἁπλοῦν ῥωπογράφημα, κλείοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν πρὸς τὴν ἡλίου φαεινοτέραν ἀλήθειαν.

ΑΣΚΛΗΠΙΟΣ ΑΡΤΙΤΟΚΟΣ

Τρίτη ἀρχαία μαρτυρία, σχετισθεῖσα πρὸς τὸν Βόηθον καὶ τὸ χῆνα πνῖγον παιδίον αὐτοῦ, εἶνε τὰ δύο ἐκεῖνα τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος ἐπιγράμματα, τὰ ἐν ἔτει 1667 ἀνακαλυφθέντα ἐπὶ βάσεως ἀρχαίας ἐν τῇ ἐν Ῥώμῃ μονῇ τῶν Καρμηλιτῶν, τῇ καλουμένῃ S. Martini in montibns, κειμένῃ δὲ παρὰ τὰς θέρμας τοῦ Τραϊανοῦ, ἔνθα κατὰ τοὺς ὀψίμους αὐτοκρατορικοὺς χρόνους εὑρίσκετο Ἀσκληπιεῖον. Τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα, ὧν τὸ δεύτερον εἶνε ἐκτενεστέρα τοῦ πρώτου μεταγραφὴ ἐν ἐπικῇ διαλέκτῳ, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς [1].

[1] Vita Hippocr. 451 «ἐν δὲ ταῖς πολλαῖς εἰκόσιν αὐτοῦ ἐσκεπασμένος τὴν κεφαλὴν γράφεται . . . ἐπεὶ φαλακρὸς ἦν».

[2] Bernuilli, Griechische Ikonographie Bd. I. p. 164.

[3] Imhoof-Blümer, Porträtköpfe auf antiken Münzen, Taf VIII 31. — L. Bürchner, Bildnissen historischer Privatpersonen: Zeit. für Num. IX (1882) Taf.— B M. C. Caria, pl. XXXIII, 7.

[4] Herondae Mimiambi, Bonnae 1892.

[1] Herzog: Jahreshefte ἔ. ἀ. S. 222 σημ. 13. — Τελευταῖος τῶν ἀσυζητητὶ παραδεχθέντων τὴν διόρθωσιν ταύτην εἶνε ὁ S. Reinach (ἔ. ἀ. σελ. 243).

[1] Anthol. Gr. III, 92, 9-10 (Pallat. Append. 55 56).— Sillig, Katalogus artificum (1827) p. 109.— Overbeck, Die antiken Schriftquellen S. 302, 1598 1599.— Kaibel, Epigr. 805a.— I.G. Sic. 967.— Loewy, Bildauerinschr. 535.—Herzog, Koische Forschungen — S. Reinach ἔ. ἀ. σελ. 249

I

Τῷ [σω]τῆρι Ἀσκληπιῷ σῶστρα καὶ χαριστήρια Νικομήδης ἰατρός.

Τὰν παιδὸς καλλίσταν εἰκὼ τάνδε θεοῖο
Παιᾶνος κοῦρον ματρὸς ἀπ' ἀρτιτόκου,
δαιδάλων μερόπεσσιν ἐμήσαο, σεῖο, Βόηθε
εὐπαλάμου σοφίης μνᾶμα καὶ ἐσσομένοις·
θῆκε δ' ὁμοῦ νούσων τε κακῶν ζωάγρια Νικο-
μήδης, καὶ χειρᾶν δεῖγμα παλαιγενέων.

II

Τῷ βασιλεῖ Ἀσκληπιῷ σῶστρα καὶ [χα]ριστήρια Νικομήδης Σμυρναῖος ἰατρός.

Οἷον ἐμαιώσαντο νέον τόκον Εἰλείθυιαι
ἐκ Φλεγύου κούρης Φοίβῳ ἀκερσεκόμῃ,
τοῖόν τοι, Παιὰν Ἀσκληπιέ, σεῖο Βόηθος
χειρὸς ἄγαλμ' ἀγαθῆς τεῦξεν ἑαῖς πραπίσιν·
νηῷ δ' ἐν τῷδε ζωάγρια θῆκεν ὁρᾶσθαι,
πολλάκι σαῖς βουλαῖς νοῦσον ἀλευάμενος,
σὸς θεράπων, εὐχῆς ὀλίγη[ν] δόσιν, οἷα θεοῖσιν
ἄνδρες ἐφημέριοι τῶν[δε] φέρουσι χάριν.

Οἱ νεώτεροι ἀρχαιολόγοι θεωροῦσι γενικῶς καὶ δικαίως ὅτι τὸ ἐν τῷ διπλῷ ἐπιγράμματι τούτῳ φημιζόμενον ἔργον τοῦ Βοήθου εἶνε ἄσχετον πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναφερόμενον σύμπλεγμα τοῦ αὐτοῦ Βοήθου, ὡς καὶ πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡρώνδα ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ τῆς Κῶ ἀναφερόμενον. Ἀλλ' ὁ Herzog (Koische Forschungen S. 131) ἀναγνοὺς ἐν τῷ νεωτέρῳ ἐπιγράμματι (στ. 3) *Μερόπεσσιν*[1] ἀντὶ *μερόπεσσιν* ἐθεώρησεν ὡς σαφὲς ὅτι Νικομήδης ὁ Σμυρναῖος ἰατρός, ὅστις πάντως θὰ ἐσπούδασεν ἐν Κῷ, ἀφιέρωσεν ἐν Ῥώμῃ, πιθανῶς κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα μ. Χ., ἐν τινι Ἀσκληπιείῳ, ἀντίγραφον ἔργου εὑρισκομένου ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ τῆς Κῶ, θεωρουμένου δὲ ὡς ἔργου τοῦ Βοήθου, καὶ δὴ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἡρώνδα περιγραφομένου, ὅπερ ὁ Νικομήδης, ἢ οἱ σύγχρονοι αὐτῷ Κῷοι, θὰ ἐξελάμβανον ὡς εἰκονίζον τὸν Ἀσκληπιὸν ὡς παιδίον, ἂν καὶ κατὰ τὸν Herzog οὐδὲν ἄλλο ἦν ἢ παιδίον θνητὸν ἀνατεθὲν ὑπὸ τῶν γονέων αὐτοῦ ὡς *σῶστρα* ἢ *εὐχή*.

Τὴν γνώμην ταύτην ὀρθῶς ποιῶν ἐγκατέλιπεν εὐθὺς κατόπιν αὐτὸς ὁ Herzog[2], διότι, ὡς καὶ ὁ S. Reinach[3] πάνυ ὀρθῶς παρατηρεῖ, il serait téméraire de supposer que la statue d'Esculape enfant par Boethos, mentionné par ces inscriptions greques à Rome, fût précisément *l'enfant à l'oie*, car, dans les deux épigrammes, il n'y a pas la moindre allusion à la lutte de l'enfant avec un oiseau». Καὶ κατ' ἐμὲ δὲ τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα τοῦ Νικομήδους — περὶ ὧν ὀρθῶς ὑποπτεύει ὁ S. Reinach ὅτι εἶνε, ὡς καὶ αὐτὸ τὸ ἀνάθημα τοῦ Νικομήδους, πιστὰ σχεδὸν ἀντίγραφα τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ ἔν τινι τῶν Ἀσκληπιείων τῆς Ἑλλάδος πρωτοτύπου ἔργου τοῦ Βοήθου — οὐδεμίαν σχέσιν δύνανται νὰ ἔχωσι πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναφερόμενον ἕτερον ἔργον τοῦ Βοήθου, τὸν μετὰ τοῦ χηνὸς παῖδα, οὐ μόνον διότι, ὡς εἴδομεν, τὸ τελευταῖον εἰκονίζει τὸν Ἰανίσκον, ἀλλὰ καὶ διότι τὸ ὑπὸ τοῦ Νικομήδους φημιζόμενον ἔργον τοῦ Βοήθου παρίστα Ἀσκληπιὸν ***ἀρτίτοκον*** δηλαδὴ ἐντελῶς νήπιον· ὡς ***ἀρτίτοκα*** δὲ βεβαίως δὲν δύνανται νὰ λογισθῶσι τὰ τὸν χῆνα πνίγοντα διάφορα ἰσχυρὰ ἤδη παιδία, ὧν ἡ ἡλικία, κατὰ τὰ μέχρι ἡμῶν περισωθέντα ποικίλα ἔργα, κυμαίνεται μεταξὺ τῶν τριῶν τοὐλάχιστον καὶ ἓξ ἐτῶν.

Ὅτι δὲ ὁ Βόηθος δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν ποίησιν τοῦ πνίγοντος τὸν χῆνα Ἰανίσκου, ἀλλ' ἠγάπα νὰ πλάσσῃ θεοὺς παιδία, ὡς τὸν Ἰανίσκον καὶ Ἀσκληπιόν, γνωρίζομεν καὶ ἐκ τῆς μαρτυρίας ἐκείνης τοῦ Παυσανίου[1], καθ' ἣν αὐτὸς ἐτόρευσε τὸ ἐπίσης διάσημον παρὰ τοῖς νῦν ἀρχαιολόγοις καὶ δυσερμήνευτον ***παιδίον*** ἐκεῖνο, τὸ γυμνὸν καθήμενον πρὸ τῆς ἐν τῷ Ἡραίῳ τῆς Ὀλυμπίας χαλκῆς Ἀφροδίτης Κλέωνος τοῦ Σικυωνίου[2].

[1] Μεροπὶς ἡ Κῶς: Ἀριστείδ. σ. 74 (Ἀσκληπιασταί).
[2] Jahreshefte ἔ. ἀ. S. 224.
[3] Revue de l'Université de Bruxelles ἔ. ἀ. p. 249.

[1] Παυσανίου V, 17, 4: «Καὶ Ἀφροδίτη χαλκῆ (ἐν τῷ Ἡραίῳ τῆς Ὀλυμπίας) Κλέωνος ἔργον Σικυωνίου . . . Παιδίον δὲ ἐπίχρυσον κάθηται γυμνὸν πρὸ τῆς Ἀφροδίτης. Βόηθος δὲ ἐτόρευσεν αὐτὸ Καλχηδόνιος. **Μ**ετεκομίσθη δὲ αὐτόσε καὶ ἐκ τοῦ καλουμένου **Φ**ιλιππείου χρυσοῦ καὶ ταῦτα καὶ ἐλέφαντος, Εὐρυδίκη τε ἡ **Φ**ιλίππου***.—Hitzig-Blumner, Pausanias ἔ. ἀ. καὶ σελ. 293.

[2] Ὁ Wieseler (Gött. Anz. 1877, 32) προέτεινεν ἵνα ἐν τῷ ῥηθέντι χωρίῳ τοῦ Παυσανίου ἀντὶ ***ἐπίχρυσον*** γράψωμεν ***ἐπίκυρτον***, ἐπιρρηματικῶς συντάσσοντες αὐτὸ πρὸς τὸ κάθηται, τὴν δὲ γνώμην ταύτην παρεδέχθη ὁ Overbeck (II, 184), προσθεὶς καὶ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι διὰ τῶν ***παιδίον ἐπίκυρτον*** ἐννοεῖται ὁ ἐκ πολλῶν ἀντιγράφων γνωστὸς ἡμῖν διάσημος ἀπακανθιζόμενος παῖς (Dornauszieher). **Ἀ**λλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη δικαίως ἀπεκρούσθη γενικῶς ὡς ὅλως ἀστήρικτος (Furtwängler, Der Dornauszieher und der Knabe mit der Gans S. 71 ff. — Klein: Arch. Epigr. Mitt. aus Östr. VI, 74, A. 17). Τὴν αὐτὴν τύχην ἔσχε καὶ ἡ ὑπόθεσις τοῦ Purgold (Historische Aufästze E. Curtius gewidmet S. 227. — Πρβ. Hitzig-Blumner ἔ. ἀ.) καθ' ἣν τὸ ***ἐπίχρυσον παιδίον γυμνὸν*** τοῦ Βοήθου εἰκόνιζε τὸν δαίμονα παῖδα τῶν Ἠλείων Σωσίπολιν, ἡ ἐπὶ μόνης τῆς συμπτώσεως τῶν λέξεων παιδίον γυμνὸν στηριχθεῖσα. Ἄσχετον δὲ πρὸς τὸ παιδίον τοῦτο τοῦ Βοήθου εἶνε καὶ τὸ

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸν *ἀρτίτοκον Ἀσκληπιὸν* τοῦ Βοήθου παρατηροῦμεν ὅτι ὁποῖον δέον νὰ φαντασθῶμεν αὐτὸν διδάσκουσι πρῶτον μὲν τὰ ὡς ὑπὸ αἰγὸς θηλαζόμενον εἰκονίζοντα αὐτὸν νομίσματα τῶν Ἐπιδαυρίων (Ἀρχολ. Ἐφημ. 1908 σελ. 108 εἰκ. 2) καὶ τὸ ἀνάγλυφον τοῦ ἐκ Studio Altini δίσκου[1] δεύτερον δὲ κυρίως τὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθμὸν 1424 (εἰκὼν 11) λαμπρὸν ἀνάγλυφον, τὸ πρὸ πολλῶν ἐτῶν εὑρεθὲν ἐν Ἐπιδαύρῳ, ἀλλὰ μέχρι τοῦδε παραμεῖναν ἀδημοσίευτον καὶ ἀνερμήνευτον. Ἐπ' αὐτοῦ ἔχομεν παιδίον ἀρτίτοκον χαρακτηριζόμενον δ' ὡς θεῖον ὑπὸ

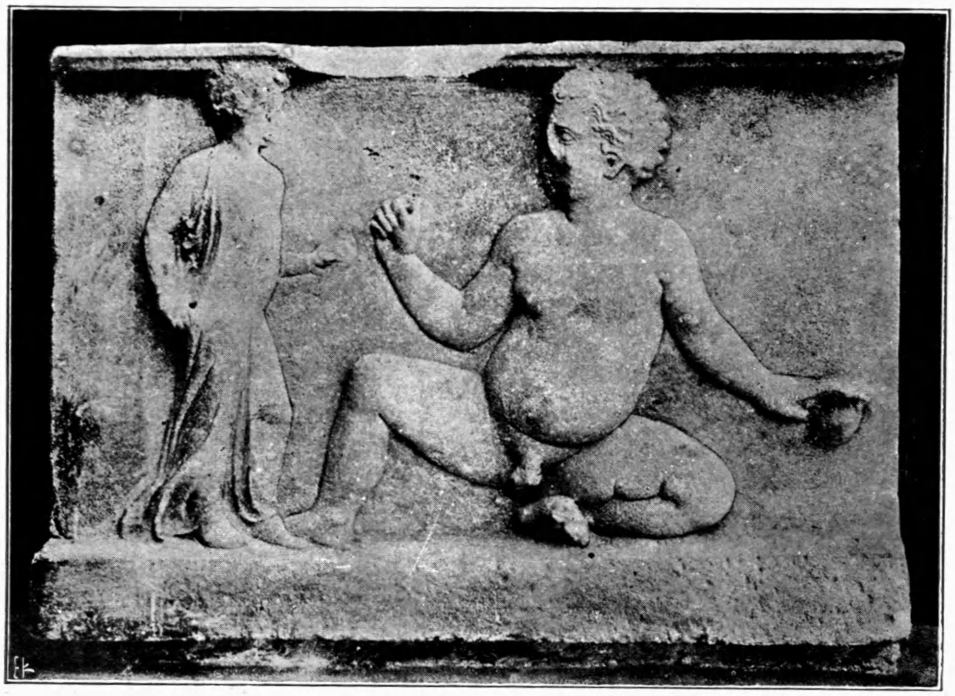

Εἰκὼν 11.

τοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν παρισταμένην θνητὴν κόρην ὑπερφυσικοῦ αὐτοῦ μεγέθους, ὅπερ ἐνθυμίζει ἡμῖν τὸ περὶ τοῦ ἀρτιτόκου Διὸς λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου (Θεογον. 441) «*καρπαλίμως φαίδιμα γυῖα ηὔξετο*» καὶ ὑπὸ τῆς Μοιροῦς «*ἀέξετο πᾶσι μέλεσι*»[2].

Τὸ παιδίον τοῦτο εἰκονίζεται καθήμενον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ παῖζον. Ἐν τῇ ἀριστερᾷ κρατεῖ ἀπὸ τῶν πτερύγων πτηνὸν σχήματος καὶ μεγέθους πε-

ὑπὸ τοῦ **Dümmler** δημοσιευθὲν ἄγαλμα θεᾶς, παρὰ τοὺς πόδας τῆς ὁποίας κάθηται γυμνὸς πτερωτὸς Ἐρωτίσκος (**Ath. Mitt. Bd. X. 1885, Taf. I**) οὐ μόνον διότι ἡ θεὰ αὕτη εἶνε οὐχὶ ἡ Ἀφροδίτη, ἀλλ' ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ κάλλιστα δυναμένη νὰ ἔχῃ παρ' ἑαυτῇ ἀπρακτοῦντα καὶ κοιμώμενον σχεδὸν τὸν Ἔρωτα, ἀλλὰ καὶ διότι ἀρχικῶς ἡ Ἀφροδίτη τοῦ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ζήσαντος Κλέωνος Σικυωνίου οὐδεμίαν σχέσιν εἶχε πρὸς τὸ ἐπίχρυσον παιδίον τοῦ εἰς τὸν Β' αἰῶνα π. Χ. ἀνήκοντος Βοήθου. Ἡ ἐμὴ γνώμη εἶνε ὅτι ἡ λέξις ***ἐπίχρυσον*** εἶνε πιθανώτατα ἐφθαρμένη, οὐ μόνον διότι ἐκ τῶν ἑπομένων τοῦ χωρίου δηλοῦται ὅτι τὸ παιδίον ἦτο τόρευμα χρυσοῦν (***ἐκ τοῦ καλουμένου Φιλιππείου χρυσοῦ***). ἀλλὰ καὶ διότι ἀντὶ ***γυμνὸ*N** κώδικές τινες ἔχουσι ***γυμνό*Σ**, γραφικὸν σφάλμα, ὅπερ δὲν θὰ ἐπέτρεπον αἱ δύο ἀμέσως προηγούμεναι λέξεις ***παιδίον*** καὶ ***ἐπίχρυσον***, ἂν ἀληθῶς οὕτως εἶχον ἀρχικῶς. Τούτων ἕνεκα βασιζόμενος ἐπὶ τῆς λογικωτάτης, νομίζω προϋποθέσεως ὅτι τὸ παιδίον τοῦ Βοήθου δὲν ἐτέθη παρὰ τοὺς πόδας τῆς Ἀφροδίτης, ὅτε μετεκομίσθη εἰς τὸ Ἡραῖον, ὡς εἰς τὴν πρώτην τυχοῦσαν θέσιν, ἀλλ' ὡς εἰς τὴν μᾶλλον ἁρμόζουσαν αὐτῷ, ὑποθέτω ὅτι ἀντὶ ***παιδίον δὲ*** ΕΠΙ***χρυσον κάθηται γυμνὸ*N** δέον νὰ ἀναγνώσωμεν ***παιδίον δὲ*** ΕΡΩΣ ***χρυσ*ΟΥΣ *κάθηται γυμνὸς πρὸ τῆς Ἀφροδίτης***. Ἐρωτίσκους καθημένους πρὸ τῆς Ἀφροδίτης ἔχομεν ἐν τοῖς μνημείοις πλείστους. (Ἴδε π. χ. **F. Winter, Die Tyren der figurlichen Terrakotten II Teil, S. 56, 1; 97. 3; 107, 2; 201, 1-7. — S. Reinach, Répertoire de la statuaire vol. I. p. 323, 1330, III p. 103, 10; p. 115, 8.**

[1] Mon. dell. Inst. II Tav. 4. — Matz-Duhn, Röm. Bildwerke, N° 3615.— Robert: Boethos ἔ. ἀ. Ἡ παρουσία τοῦ Ἑρμοῦ ὡς φύλακος τῆς τὸν ἀρτίτοκον Ἀσκληπιὸν θηλαζούσης αἰγὸς σχετίζει τὴν παράστασιν ταύτην πρὸς τὴν δευτέραν ἐν Ἐπιδαύρῳ παράδοσιν περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἣν ἀναφέρει ὁ Παυσανίας (II, 26, 5) διὰ τῶν λέξεων «Λέγεται δὲ καὶ ἄλλος ἐπ' αὐτῷ λόγος, Κορωνίδα κύουσαν Ἀσκληπιὸν Ἰσχύϊ τῷ Ἐλάτου συγγενέσθαι· καὶ τὴν μὲν ἀποθανεῖν ὑπὸ Ἀρτέμιδος ἀμυνομένης τῆς ἐς τὸν Ἀπόλλωνα ὕβρεως, ἐξημμένης δὲ ἤδη τῆς πυρᾶς ἁρπάσαι λέγεται τὸν παῖδα Ἑρμῆς ἀπὸ τῆς φλογός». Πρβ. **Wilamowitz, Isyllos S. 88, Anm. 68.**

[2] Παρ' Ἀθηναίῳ στ. 490. Πρβλ. Σβορῶνον ἐν Ἐφημερ. Ἀρχαιολ. 1893 σελ. 10, 3.

ριστερᾶς ἢ τρυγόνος. Ἡ προτεταμένη δ' αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸ πρόσωπον ὑψουμένη δεξιὰ εἶνε διάτρητος δι' ὀπῆς καμπύλης, δηλούσης σαφῶς ὅτι τὸ πρόσθετον μετάλλινον ἀντικείμενον, ὅπερ ἐκράτει, ἦτο πιθανώτατα ὄφις μικρὸς ἑλισσόμενος, ὃν τὸ θεῖον παιδίον ἑτοιμάζεται νὰ θρέψῃ διὰ τοῦ ἐν τῇ ἀριστερᾷ αὐτοῦ πτηνοῦ, ἀγαπητῆς τροφῆς τῶν ὄφεων.

Ἐξ ἀριστερῶν δὲ προσέρχεται κόρη, ἣν δηλοῖ ὡς θνητὴν τὸ ἐν σχέσει πρὸς τὸ τοῦ βρέφους λίαν μικρὸν ἀνάστημα αὐτῆς. Φέρει δ' αὕτη ποδήρη λεπτὸν καὶ διαφανῆ χιτῶνα καὶ κρατεῖ ἐν τῇ ἀριστερᾷ αὐτῆς πτηνὸν μεγέθους τρυγόνος, ὅπερ προτείνει τῷ καθημένῳ παιδίῳ. Ἡ δεξιὰ δ' αὐτῆς χεὶρ φέρει ἐπίσης ὀπήν, δηλοῦσαν ὅτι ἐκράτει καὶ ἕτερον πρόσθετον μετάλλινον ἀντικείμενον [1].

Ὅτι πρόκειται περὶ σκηνῆς τινος ἀναφερομένης εἰς τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ, σκηνῆς ἀγνώστου ἡμῖν παραμενούσης ἕνεκα τοῦ χάσματος τοῦ εἰς τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀναφερομένου χωρίου τῶν Ἐπιδαυριακῶν τοῦ Παυσανίου [2], ἐνδεικνύει μὲν ἡ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἐπιδαύρου ἀνακάλυψις τοῦ ἀναγλύφου, ἐπιβεβαιοῖ δὲ καὶ ἡ διάφορος, ἀλλ' ἐντελῶς τῇ Ἐπιδαυριακῇ παράλληλος Ἀρκαδικὴ ἐκείνη παράδοσις, ἣν ἀναφέρει ὁ Παυσανίας (VIII, 25 11) διὰ τῶν ἑξῆς· «*Ὁ δὲ Λάδων τῆς Ἐρινύος τὸ ἱερὸν ἀπολιπὼν ἐν ἀριστερᾷ, παρέξεισιν ἐν ἀριστερᾷ μὲν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ὀγκαιάτου τὸν ναόν, τὰ δὲ ἐν δεξιᾷ παρὰ Ἀσκληπιοῦ Παιδὸς ἱερόν, ἔνθα Τρυγόνος μνῆμά ἐστι [τροφοῦ]. τροφὸν δὲ Ἀσκληπιοῦ τὴν Τρυγόνα εἶναι λέγουσιν· ἐν γὰρ τῇ Θελπούσῃ τῷ Ἀσκληπιῷ παιδὶ ἐκκειμένῳ φασὶν ἐπιτυχόντα Αὐτόλαον Ἀρκάδος υἱὸν νόθον ἀναθέσθαι* (γρ. *ἀνελέσθαι*: Πρβλ. Παυσ. II, 26,4) *τὸ παιδίον, καὶ ἐπὶ τούτῳ παῖδα Ἀσκληπιὸν* ****εἰκότα εἶναι μᾶλλον ἡγούμην*, *ὃ καὶ ἐδήλωσα ἐν τοῖς Ἐπιδαυρίων*». Ὅσον καὶ ἂν εἶνε ἐλλιπὲς τὸ χωρίον τοῦτο, ὑποστὰν κατὰ περίεργον σύμπτωσιν τὴν αὐτὴν καὶ ἐν τῷ αὐτῷ σημείῳ φθοράν, ἣν καὶ τὸ εἰς τὸν παράλληλον Ἐπιδαυρικὸν μῦθον ἀναφερόμενον χωρίον τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, διδάσκει ἡμᾶς σαφῶς, ὅτι ὁ τὸν ἀρτίτοκον Ἀσκληπιὸν ἀνακαλύψας Αὐτόλαος (=Ἀρεσθάνας) παρέδωκεν εἰς τροφὸν θνητήν, καλουμένην Τρυγόνα. Τοῦτο ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἐπὶ τοῦ Ἐπιδαυριακοῦ ἀναγλύφου παρουσίαν θνητῆς κόρης, φερούσης τῷ ἀρτιτόκῳ Ἀσκληπιῷ πτηνὰ μεγέθους τρυγόνος, ἂν μὴ τρυγόνας, ὡς παίγνια καὶ τροφὴν τοῦ μικροῦ αὐτοῦ ἱεροῦ ὄφεως, ὃν πιθανώτατα, ὡς εἴδομεν, ἐκράτει ἐν τῇ δεξιᾷ καὶ ὅστις εἶνε ἴσως αὐτὸς ὁ ἐπὶ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ἀναγλύφου τῆς ἐκθέσεως τοῦ ἀρτιτόκου Ἀσκληπιοῦ ὡς φύλαξ τοῦ νηπίου παριστάμενος ὄφις (Ἐφ. Ἀρχ. 1908 σελ. 105 εἰκ. 1), μεθ' οὗ νῦν παίζει τὸ θεῖον παιδίον.

[1] Ἡ μυθολογικὴ αὕτη κόρη τοῦ ἀναγλύφου ἡμῶν δυνατὸν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀφετηρία πρὸς μυθολογικὴν ἑρμηνείαν πολλῶν ἀγαλματίων κορασίων τρυγόνας καὶ ἄλλα παρόμοια πτηνὰ φερόντων ἐν ταῖς χερσίν, ἐσφαλμένως δὲ ὡς ῥωπογραφημάτων θεωρουμένων (ἴδε κατωτ.).

[2] II, 26, 4, ἔνθ' ἀμέσως μετὰ τὰ περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀρεσθάνα ἀνακαλύψεως τοῦ ἀρτιτόκου Ἀσκληπιοῦ ἀκολουθοῦσι διὰ τοῦ *ὁ δὲ* τὰ περὶ τῆς διαδόσεως τῆς φήμης τῆς δυνάμεως τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἐξ οὗ εὐλόγως πολλοὶ ἐνόησαν ὅτι ἀπωλέσθησαν τὰ ἐν τῷ μεταξὺ περὶ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας τοῦ θεοῦ γραφέντα ὑπὸ τοῦ Παυσανίου. Ἴδε Thrämer, Aresthanas, ἐν Pauly-Wissowa Real Encyclopedie. —Wilamowitz, Isyllos S. 85.

Πρὸς τὸν αὐτὸν Ἀρκαδικὸν μῦθον ἀναφέρεται, καθ' ἃ πάνυ ὀρθῶς ἀνεγνώρισεν ἤδη ὁ Kekule, ἀνάγλυφον τοῦ Λατερανοῦ (Εἰκ. 12) [1], εἰκονίζον

Εἰκὼν 12.

παιδίον ἀρτίτοκον ἔκθετον, καθήμενον καὶ παῖζον ἐν σπηλαίῳ βράχου, ἐφ' οὗ φύεται μὲν γηραιὰ

[1] Benndorf-Schöne, Lateran N° 11 — Helbig, Führer N° 618. — Schreiber, Hellenistische Reliefbilder Taf. 14. — Robert, Boethos ἔ.ἀ. S 605. — Ὁ Wilamowitz (Isyllos S. 88, Anm. 68), ἀποκρούει τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Kekule βασιζόμενος ἐπὶ τῆς ἐσφαλμένης ἀντιλήψεως ὅτι τὸ παιδίον τοῦ ἀναγλύφου τούτου ἔχει ὦτα σατύρου. Ἀλλ' ἡ παρὰ τοῦ Schreiber δημοσιευθεῖσα ἀρίστη ἡλιογραφικὴ εἰκὼν τοῦ μνημείου δεικνύει σαφέστατα ὅτι τὸ παιδίον ἔχει ὦτα κοινοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐχὶ τὰ τράγεια τοῦ σατύρου.

δρῦς, κάθηται δὲ τρυγών, (πτηνὸν καὶ οὐχὶ νύμφη)[1], ἐνῷ ἀνήρ τις καλαμοστεφής, προφανῶς ὁ Αὐτόλαος, φέρει αὐτῷ τὰ πρὸς βρῶσιν καὶ πόσιν ἐν κέρατι καὶ κανθάρῳ, πρὸς ἃ τὸ παιδίον τείνει μετ᾽ ἐπιθυμίας τὴν ἤδη καρπὸν (μῆλον;) κρατοῦσαν δεξιάν, στηριζόμενον συγχρόνως τῇ ἀριστερᾷ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἤτοι ἐν στάσει λίαν ὁμοιαζούσῃ τῇ μετὰ τοῦ χηνὸς μικροῦ παιδίου (Ἰανίσκου) τοῦ Ἐφεσίου τύπου (Εἰκὼν 8).

Πανόμοιον τὸν τύπον εἶνε καὶ τὸ ἐκ τῶν ἐν ἔτει 1878 ἀνασκαφῶν τοῦ *Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν*

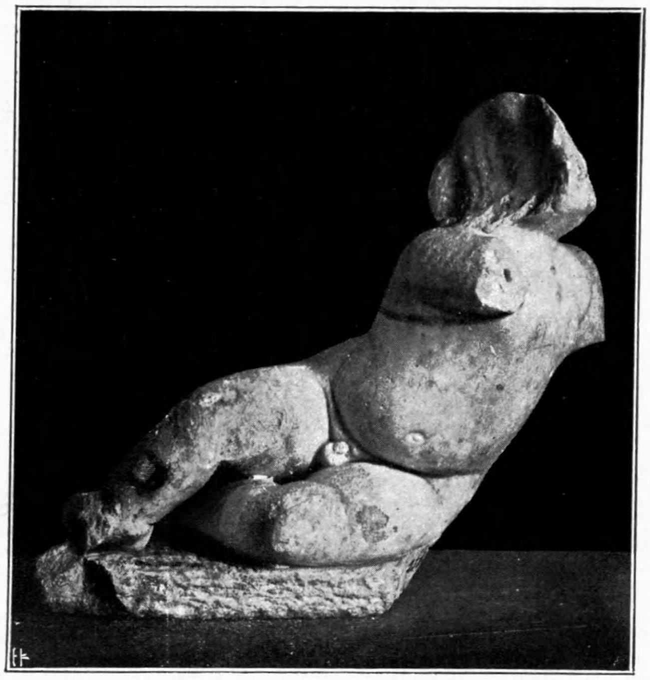

Εἰκὼν 13.

ἀνακαλυφθὲν ἀνέκδοτον εἰσέτι μαρμάρινον ἄγαλμα παιδίου (Ἀσκληπιοῦ ἢ Ἰανίσκου) ἀρτιτόκου (Εἰκ. 13)[2], πρὸς ὃ παράβαλε καὶ τὸ κατωτέρω ἀπεικονιζόμενον (Εἰκ. 14) παρόμοιον μαρμάρινον παιδίον ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐπιδαύρου, ἤτοι μικροῦ Ἀσκληπιοῦ παίζοντος μετὰ μικροῦ ἱεροῦ κυνός.

Εἰς τὴν αὐτὴν σειράν, ἀρτιτόκων Ἀσκληπιῶν

[1] Πρβλ. τοὺς Κρητικοὺς μύθους περὶ τῆς παιδοτροφίας τοῦ Διός, ἐν οἷς τὰ θηλάσαντα ἐν Κρήτῃ τὸν ἀρτίτοκον Δία ἱερὰ ζῷα, αἴξ, βοῦς, κύων, μέλισσα, ἐναλλάσσονται βραδύτερον πρὸς τὰς νύμφας Αἶγα, Ἀμάλθειαν, Κυνοσουρίδα, Μέλισσαν κλπ. (Σβορῶνος ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1893 σ. 1-12 καὶ ἐν τῇ *Ἑστίᾳ* τοῦ 1894, ἀρ. 55 σ. 31-32.—Πρβλ. Wilamowitz, Isyllos S. 87.

[2] Ἀρχ. Ἑταιρείας Λίθινα ἀρ. 3274 (2216).

ἢ Ἰανίσκων, ἀνήκουσι καὶ τὰ πολυάριθμα ἀγαλμάτια παιδίων καθημένων κατὰ γῆς, ἢ χῆνας κρατούντων, τὰ εὑρεθέντα ἐν Θεσπιαῖς, προφανῶς δὲ ἐκ τῶν ἐκεῖ ἱερῶν τοῦ Ἀσκληπιοῦ[1], ἢ τῆς ἐπίσης ἰατρικῆς θεότητος Εἰλειθυίας[2] προερχόμενα, νῦν δ᾽ ἐν τῷ Μουσείῳ Θηβῶν φυλασσόμενα.

Καὶ ταῦτα μὲν εἶνε τὰ μνημεῖα ἐκεῖνα, τὰ κατ᾽ ἐμὲ δυνάμενα πρώτιστα νὰ σχετισθῶσι πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Βοήθου ποιηθεῖσαν εἰκόνα τοῦ ἀρτιτόκου Ἀσκληπιοῦ, εἰς ἃ δέον νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸ «*ὀρθὸν καὶ πηχυαῖον μάλιστα*» ἄγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ Παιδὸς ἐν τῷ ἐν Μεγαλοπόλει τῆς Ἀρ-

Εἰκὼν 14.

καδίας ἱερῷ αὐτοῦ. Πλὴν τούτων ὅμως ὑπάρχουσι κατ᾽ ἐμὲ καὶ ἄλλαι πάμπολλαι, ὡς τὰ ἱερὰ αὐτοῦ, παραστάσεις Ἀσκληπιοῦ Παιδός, μὴ ἀναγνωρισθεῖσαι εἰσέτι ὡς τοιαῦται ἕνεκα τῆς μεγάλης τάσεως τῶν νῦν ἀρχαιολόγων τοῦ νὰ κηρύττωσιν ὡς ρωπογράφημα πᾶσαν παράστασιν παιδὸς δυσνόητον μυθολογικῶς, ἐλλείψει ἐπαρκῶν μυθολογικῶν πηγῶν. Τοιαῦται δὲ εἶνε, νομίζω, τὰ πλεῖστα τῶν μαρμαρίνων καὶ πηλίνων ἀγαλμάτων καὶ ἀγαλματίων παίδων παιζόντων μετὰ κυνός, ἀλέκτορος ἢ τρυγόνος, πάντων ζῴων ἱερῶν τῷ Ἀσκληπιῷ καὶ στενώτατα πρὸς τὴν λατρείαν αὐτοῦ συνδεομένων, περὶ ὧν ἐς ἄλλοτε. Νῦν σημειοῦμεν μόνον

[1] IGS. 1779 f. 1824.

[2] P. Baur, Eileithyia, 1902 p. 18 (ἐν τοῖς University of Missury Studies 1902). — Herzog: Jahreshefte ἔ. ἀ. S. 230, 30.

ὅτι ἐκ τῶν πρώτων εἶνε τὸ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ, ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐπιδαύρου, ὑπ' ἀριθ. 300 μαρμάρινον ἄγαλμα φυσικοῦ μεγέθους (Εἰκ. 14) παιδίου ἀρτιτόκου, καθημένου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἔχοντος ἐν τῇ ἀριστερᾷ κυνάριον, αἰτοῦντος δέ τι τῇ ἀνατεταμένῃ δεξιᾷ, καθ' ὃ σχῆμα καὶ ὁ Ἰανίσκος τῆς Ἐφέσου (Εἰκ. 4). Ἐπίσης τὸ ἐν τῷ αὐτῷ Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. 1806 ἐκ Χαλκίδος μαρμάρινον ἄγαλμα παιδὸς κρατοῦντος κυνάριον (Εἰκ. 15) καὶ πλεῖστ' ἄλλα ἀγαλμάτια παιδὸς μετὰ κυναρίων [1].

Εἰκὼν 15.

Ἐννοεῖται ὅτι τινὰ τῶν ἀγαλμάτων τούτων δυνατὸν νὰ εἰκονίζωσιν οὐχὶ αὐτὸν τὸν Ἀσκληπιόν, ἀλλ' ἓν τῶν παιδίων αὐτοῦ παῖζον μετὰ τῶν ῥηθέντων ἱερῶν ζῴων τοῦ τεμένους τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ζῴων εἰς ἃ δέον νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸν λαγωόν, σύμβολον τῆς εὐτοκίας, πολλάκις εὑρισκόμενον εἰς τὰς χεῖρας μιᾶς τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀσκληπιοῦ (Πϐλ. τὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ὑπ' ἀρ. 1426 ἀνάγλυφον ἐξ Ἐπιδαύρου) ὡς καὶ εἰς τὰς χεῖρας παιδίων τῆς ἐπασχολούσης ἡμᾶς κατηγορίας (π. χ. Reinach ἔ.ἀ. II, 462,7).

ΚΟΡΑΣΙΟΝ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ
(*Ἕρκυνα - Ὑγίεια*).

Εἰς τὴν αὐτὴν μυθολογικὴν κατηγορίαν ὑπάγονται, νομίζω, καὶ τὰ ἐπίσης πολυάριθμα μαρμάρινα καὶ πήλινα ἀγαλμάτια τῶν μετὰ χηνῶν [1], κυναρίων, ἢ τρυγόνων κορασίων καὶ κορῶν (Πίν. 6, 5-6, 8), ἃς κάλλιστα δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ἐν μέρει μὲν ὡς παραστάσεις τῆς θρεψάσης τὸν Ἀσκληπιὸν πτηνοφόρου κόρης τοῦ ἐξ Ἐπιδαύρου ἀναγλύφου τῆς παιδοτροφίας τοῦ Ἀσκληπιοῦ Τρυγόνος, ἢ ὁπωσδήποτε ἄλλως καλουμένης ὑπὸ τῶν ἑκασταχοῦ Ἀσκληπιακῶν παραδόσεων, ἐν μέρει δὲ ὡς εἰκόνας μιᾶς τῶν μεγάλων ἢ μικρῶν θυγατέρων τοῦ Ἀσκληπιοῦ, π. χ. τῆς Ὑγιείας ἐκείνης τῆς πρὸς τὴν χηνοφόρον Ἕρκυναν τῆς Βοιωτίας ταυτιζομένης, ἢ τῆς μικρᾶς Πανακείας, κορῶν αἵτινες φυσικῶς εἶχον, ὡς ὁ Ἰανίσκος, συντρόφους τῶν παιγνίων καὶ σύμβολα αὐτῶν τὰ ἱερὰ ζῷα τοῦ πατρὸς Ἀσκληπιοῦ.

Ἐνίοτε εὑρίσκομεν τὸ μετὰ χηνὸς κοράσιον ἱστάμενον παρὰ τὸ μετὰ χηνὸς παιδίον. Τοιοῦτον π. χ. τὸ πήλινον σύμπλεγμα [2] τὸ εἰκονίζον καθήμενον ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ τεμένους τοῦ πατρὸς αὐτοῦ θεοῦ παιδίον (Ἰανίσκον), ἔχον ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἱερὸν χῆνα, ἐνῷ παρ' αὐτῷ ἵσταται κοράσιον, προφανῶς ἀδελφὴ αὐτοῦ μετὰ ἑτέρου ἱεροῦ χηνὸς ἐν ταῖς χερσίν. Πόσον τὰ κοράσια ταῦτα συνδέονται πρὸς τὴν οἰκογένειαν Ἀσκληπιοῦ δεικνύει καὶ σπουδαιότατον καὶ εἰσέτι ἀνέκδοτον ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ Ἀσκληπιείου Ἀθηνῶν (ἀρ. 2419), ἐφ' οὗ ἔχομεν κόρην ἔχουσαν πτηνὸν (τρυγόνα;) ἐν ταῖς χερσὶ καὶ παρὰ πόδας τὸν ἱερὸν κῦνα τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

Πολλὰ τῶν ἐκ μαρμάρου ἀγαλμάτων κορασίων μετὰ πτηνῶν προέρχονται, ὡς γνωστόν, ἐκ τῶν ἱερῶν τῆς πρὸς τὴν γέννησιν τοῦ Ἀσκληπιοῦ συνδεομένης, καὶ ἐξόχως ἰατρικῆς φύσεως θεᾶς Εἰλειθυίας, ἧς τὸ τοῦ μαιευτῆρος ἔργον εὑρίσκομεν συχνότατα ἐξασκοῦντα τὸν ἀνδρωθέντα Ἀσκληπιόν [3]. Τοιαῦτα ἀγάλματα εἶνε τὰ ἐκ τοῦ παρὰ τὸν Ἰλισὸν ἐν Ἄγραις ἱεροῦ τῆς Εἰλειθυίας τέσσαρα μετὰ πτηνῶν καὶ κυναρίων κοράσια τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ., τὰ νῦν ἐν τῷ Ἐθνικῷ ἡμῶν Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. 693-696 [4]. Βεβαίως ἡ ἁπλουστέρα καὶ

[1] S. Reinach, Repertoire de la statuaire II p. 462, 7; 463, 1, 3. 6. III 136, 5. — Winter, Die Typen der figurlichen Terrakotten Bd. II.

[1] Πρβλ. Reinach ἔ.ἀ. tom. I.— Clarac, pl. 875, 2234. 876, 2236 κ. II 465, 5, 9 καὶ 10, 466, 3.—Winter ἔ. ἀ. II, 5, 7.

[2] Winter ἔ. ἀ. II 285, 4.

[2] Πρβλ. π. χ. τὰς ἐξ Ἐπιδαύρου ἐπιγραφὰς τῶν ἰαμάτων τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἐν οἷς βλέπομεν τὸν θεὸν πολυτρόπως εὐκολύνοντα τοὺς τοκετούς, τὰς κυήσεις, τὸν θηλασμόν, ὡς ὁ ἄριστος τῶν νῦν ἰατρῶν. Ἴδε καὶ P. Baur, Eileithya p. 58 κέξ.

[4] Sybel, Katal. S. 110, N° 591-594. — Furtwängler, Ath

ἀκινδυνοτέρα ἑρμηνεία αὐτῶν εἶνε ὅτι εἰκονίζουσι παιδία ἀνατεθέντα τῇ Εἰλειθυίᾳ ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῶν, ὁπότε ὅμως καὶ πάλιν δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν αὐτὰ ὡς εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ genre ἀνήκοντα, ἀλλ᾽ ὡς ἱστορικὰ ἀναθηματικὰ ἀγαλμάτια. Ἐν τούτοις ὅμως τὸ κατὰ κανόνα οὐχὶ ἀρτίτοκον τῆς ἡλικίας αὐτῶν, οἱ χῆνες, κύνες καὶ λαγωοί, αἱ τρυγόνες καὶ περιστεραί, ζῷα κατ᾽ ἐξοχὴν δηλοῦντα τὴν εὐτοκίαν καὶ «*ῥαστώνην τῆς λοχείας*» [1], ἱερὰ δὲ τῇ Εἰλειθυίᾳ, τῷ Ἀσκληπιῷ καὶ τοῖς παισὶν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ ὄνομα ΕΥΚΟΛΙΝΗ ἑνὸς τῶν τεσσάρων ἐκ τοῦ ἐν Ἄγραις ἱεροῦ τῆς Εἰλειθυίας κορασίων, κορασίου ἀφιερωθέντος τῇ Εἰλειθυίᾳ ὑπὸ τῆς Φιλουμένης Ἀμφιμάχου, ἐπὶ Ἀρχεβίας ἱερείας [2] — ὄνομα δυνάμενον κάλλιστα νὰ ἀποδοθῇ ὄχι μόνον θνητῷ κορασίῳ ἀλλὰ καὶ θεᾷ τινι τῶν εὐκόλων τοκετῶν, ἢ ἀγνώστῳ τινὶ ἡμῖν διακόνῳ ἢ θυγατρὶ Ἀσκληπιοῦ τοῦ ***Εὐκόλου*** [3], — ἐπιτρέπουσιν ἡμῖν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἀγαλμάτων τούτων εἰκονίζουσιν οὐχὶ θνητὰ παιδία, ἀλλὰ θεῖα, ὡς ὁ Ἰανίσκος καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ ἰατρικαὶ θεότητες. Τοιαύτης φύσεως εἶνε ἴσως καὶ τὰ πολλὰ (;) ἀγάλματα παιδίων, ἅτιν᾽ ἀναφέρει ὁ Furtwängler (ἔ. ἀ.) ὡς εὑρεθέντα ἐν τῷ αὐτῷ Ἀσκληπιείῳ τῶν Ἀθηνῶν, ὧν ἓν παρεθέσαμεν ἀνωτέρω (Εἰκ. 13) [4]. Ἐν γένει βέβαιον εἶνε, δι᾽ ἐμὲ τουλάχιστον, ὅτι πάντα τὰ τῆς κατηγορίας ταύτης ἀγάλματα παιδίων οὐδέποτε εἶνε ἁπλῶς διακοσμητικὰ (genre), ἀλλ᾽ ἀναθηματικὰ καὶ λατρευτικά, οὐδενὸς ὑπάρχοντος βεβαίου παραδείγματος ἐπιτυμβίου ἀγάλματος τοιούτου παιδίου μετὰ χηνὸς κτλ. [5], ἢ ἁπλῶς διακοσμητικοῦ. Ὅτι χυδαῖος τις Ῥωμαῖος συλλέκτης καλλιτεχνημάτων μετέτρεψέ ποτε τοιαῦτα ἐξ Ἑλλάδος ἁρπαγέντα ἀγαλμάτια εἰς ἁπλᾶ κοσμήματα τῶν κήπων καὶ τῶν κρηνῶν αὐτοῦ, ὡς συνέβη ἐνίοτε διά τινα ὄψιμα ἀντίγραφα τοῦ μετὰ τοῦ χηνὸς παιδίου τοῦ Ἐφεσίου τύπου [1], οὗ τὸ ῥάμφος τοῦ χηνὸς μετετράπη ἔν τισι τῶν ἀντιγράφων εἰς ὑδρορρόην, οὐδὲν ἔχει τὸ παράδοξον. Παράδοξον μόνον καὶ ἀκατανόητον φαίνεταί μοι νὰ βλέπω σήμερον δοκίμους ἀρχαιολόγους φανταζομένους ὅτι ἀρχικῶς πρὸς τοιοῦτον διακοσμητικὸν σκοπὸν ἔπλασαν τὰ ἔργα ταῦτα Ἕλληνες καλλιτέχναι! [2].

Ἵνα ἀποφανθῇ τις περὶ τοῦ ἀρχικοῦ ὀνόματος ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἀγαλμάτων τούτων, δέον νὰ ἔχῃ βοηθὸν ἐπιγραφήν τινα ἐπὶ τοῦ βάθρου καὶ γνωστὴν ἀκριβῶς τὴν προέλευσιν αὐτοῦ, ὁπότε, κατὰ κανόνα, ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδ᾽ ἐρευνῶν μου παρετήρησα, εὑρίσκει ὅτι τὰ τοιαῦτα ἀγάλματα παιδίων προέρχονται ἐξ Ἀσκληπιείων καὶ σχετίζονται κατὰ ποικίλους τρόπους πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τῶν Παίδων αὐτοῦ, τῆς Εἰλειθυίας καὶ ἄλλων συγγενῶν ἢ ταυτοσήμων ἰατρικῶν ***θεῶν***.

ΑΝΔΡΙΣΚΟΣ

Τὸ ἀφ᾽ οὗ ὡρμήθημεν μετὰ χηνὸς ἀγαλμάτιον τῆς Ἐθν. ἡμῶν Βιβλιοθήκης, τὸ νῦν κατατεθὲν ἐν τῷ Ἐθν. Μουσείῳ, ἐδωρήσατο, ὡς εἴπομεν, ἐν ἔτει 1857 ὁ μοίραρχος τῆς χωροφυλακῆς Παναγιώτης Δαλωνᾶς, ὅστις ἐν τῇ δωρητηρίῳ αὐτοῦ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Πρύτανιν τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντῖνον

Mitt III (1878) S. 197.— Καββαδίας, Γλυπτὰ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τόμ. Α΄ σελ. 316 ἀρ. 693-696. — Baur, Eileithyia, p. 14 καὶ 50.— Καστριώτης, Γλυπτὰ Α΄ σελ. 100.— C. Hadaczek, Mädchenstatuette mit Vogel im Vatican: Jahreshefte des oest. Arch. Inst. Bd. IV. (1901) S. 209-212 fig. 227-229.

[1] Πλουτάρχ. Ῥωμαϊκ. Ζητήμ. 52, σ. 277. Α.

[2] Ath. Mitt. III (1878) p. 197.

[3] Cavvadias, Fouilles d'Epidaure N° 133.— Preller-Robert, Griech. Mythol. 525,1.

[4] Καὶ ἐξ Ἐπιδαύρου ἔχομεν τοιαῦτα παιδίων ἀγάλματα (Cavvadias, Fouilles d'Epidaure pl. IX, 25-26). Ἓν τούτων εἰκονίζον τὸν παῖδα τοῦ Ἀσκληπιοῦ Τελεσφόρον ἔχει ἐπὶ τῆς βάσεως τὴν ἐπιγραφὴν «Τῷ Τελεσφόρῳ Γάϊος ἴατρα», ἐξ ἧς ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ ἰώμενοι ἀνέθετον τὴν εἰκόνα τοῦ ἰάσαντος αὐτοὺς θεοῦ. Πρβλ. Καββαδία, Γλυπτὰ σελ. 242 ἀρ. 28.

[5] Πρβλ. Hadaczek ἔ. ἀ. σελ. 211 «aber altgriechische Grabstatuetten von Kindern sind, soviel ich weiss, noch nicht sicher nachgewiesen». Τὰ δὲ ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα ἀνήκουσιν εἰς ἄλλην κατηγορίαν μνημείων, ἐφ᾽ ὧν ὁ χὴν εἶνε σύμβολον τῆς φύλακος τοῦ οἴκου γυναικὸς (Anthol. Pal. VII, 425).

[1] Herzog ἔ. ἀ. S. 228, N° 3, 4, 8 9.

[2] Πρβλ. π. χ. τὸν Klein γράφοντα ἐν τῇ Geschichte der griech. Kunst. Bd. II (1907) S. σ. 51 ὅτι τὸ ἐξ Ἐφέσου μετὰ χηνὸς παιδίον «mit dem linken Arm sich so fest auf seinen Spielkameraden (τὸν χῆνα) stützt, dass diesem der Atem auszugehen droht. *Die Folgen solch übler Behandlung bleiben nicht aus, denn die Fuchsgans speit schliesslich Wasser!*». Καὶ ὅμως περὶ τοῦ ἐξ Ἐφέσου ἀγαλματίου τοῦ καλλίστου τῆς ὅλης σειρᾶς ὁ Herzog l. χ. σ. 228 γράφει σαφῶς «Keine Spur einer Wasserröhre, auch keine Wasseranlagen in der Nähe des Fundorts». Ἄλλως γνωρίζομεν ὅτι ὁ χὴν πιεζόμενος δὲν ἐμεῖ ὕδωρ, ἀλλὰ τὸ πολὺ τὰ ἐντόσθια αὐτοῦ, ὅπερ βεβαίως ἀποτελεῖ διὰ τὸν θεώμενον οὐχὶ εὐάρεστον καὶ καλλιτεχνικὴν ἀπόλαυσιν.

Ἀσώπιον γράφει τὰ ἑξῆς [1]· «Περιώδευον κατὰ τὸ ἔτος 1853 εἰς τὸν δῆμον Δωριέων τῆς ἐπαρχίας Φωκίδος πρὸς καταδίωξιν τῆς τότε ἐπιπολαζούσης ληστείας, ὅτε οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Σουβάλας, καλλιεργοῦντες τὰς ἰδιοκτησίας των, εὗρον πλησίον τοῦ ἔτι ἐν μέρει σῳζομένου ναοῦ τῆς ἀρχαίας πόλεως Λιλαίας ἄγαλμα τῆς καλητέρας ἐποχῆς τῆς ἀγαλματοποιΐας, τὸ ὁποῖον εὐγνωμονοῦντες πρὸς ἐμέ, διότι κατέστρεψα τὴν κατὰ τὴν ἐπαρχίαν των ληστείαν, μοὶ προσέφερον δι᾽ ἀναφορᾶς των δῶρον. Περιττὸν θεωρῶ νὰ περιγράψω τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀγάλματος, παριστάνοντος παῖδα πενταέτη ἢ ἑξαέτη, καὶ περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Παυσανίας κάμνει λόγον εἰς τὰ Φωκικά [2], ὡς ἐπίσης τὰ διατρέξαντα περὶ αὐτοῦ μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ δημοσίου. Σήμερον, ὅτε εἶνε εἰς τὴν ἐξουσίαν μου, δυνάμει τῆς ὑπὸ χθεσινὴν ἡμερομηνίαν ὁριστικῆς ἀποφάσεως τῶν ἐνταῦθα Πρωτοδικῶν, καὶ δύναμαι νὰ διαθέσω αὐτὸ κατὰ τὸ δοκοῦν, ἐντὸς τοῦ Κράτους, χωρὶς ἡ Κυβέρνησις ν᾽ ἀπαλλοτριωθῇ τοῦ δικαιώματος ὅπερ ὁ νόμος τῇ χορηγεῖ, ὑποσχεθεὶς δ᾽ ἄλλοτε εἰς ὑμᾶς, ἀξιοσέβαστε Διδάσκαλε, ὅτι θέλω τὸ προσφέρει εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ἐὰν πρὸ τῆς παραδόσεως τῆς Πρυτανείας σας παραδοθῇ εἰς τὴν πλήρη ἐξουσίαν μου, καὶ τούτου πραγματοποιηθέντος, ἐκπληρῶ τὴν ὑπόσχεσίν μου. Ὅθεν σᾶς παραδίδω αὐτὸ αὐτοπροσώπως, ἐπιθυμῶ ὅμως νὰ μένῃ ἀείποτε [3] ἐντὸς τῆς δημοσίας Βιβλιοθήκης, ὡς ἐν τῶν σπανίων κοσμημάτων αὐτῆς, ὅπερ κυρίως ἐκτήσατο διὰ τὴν μεγάλην ὑπόληψιν, ἣν πρὸς ὑμᾶς τρέφω κλπ.».

Δυστυχῶς τὰ δικαστικῆς φύσεως «*διατρέξαντα*» μεταξὺ τοῦ δωρητοῦ καὶ τοῦ Δημοσίου ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπωσιν ἡμῖν πλήρη πίστιν εἰς ὅσα γράφει ὁ δωρητὴς περὶ τῶν περιστάσεων, ὑφ᾽ ἃς ἀνεκαλύφθη τὸ ἀγαλμάτιον.

Τὴν ἀλήθειαν ἀκριβεστέραν περιέχει τὸ ἑξῆς χωρίον ἀνακοινώσεως τοῦ ἐκ Παρνασσίδος κ. Ἀντων. Ἀντωνίου γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν Μονοπωλίων, δημοσιευθείσης δὲ πρό τινος ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἐφημερίδι *Νέῳ Ἄστει* ὑπὸ τοῦ νῦν ἐφόρου τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης κ. Δημ. Καμπούρογλου, εἰς ὃν ὀφείλω τὸ περιέχον τὴν ἀνακοίνωσιν τεμάχιον τῆς ἐφημερίδος (δυστυχῶς ἀχρονολόγητον). « . . . Τὰ « ἐρείπια αὐτῆς (τῆς Λιλαίας) κεῖνται μεταξὺ τῶν « χωρίων Σουβάλας καὶ Ἀγόργιανης, κυρίως δὲ « ***ἐπὶ τῆς πηγῆς τῆς Ἁγίας Ἐλεούσης***, μιᾶς τῶν « ὡραιοτέρων πηγῶν τοῦ Βοιωτικοῦ Κηφισσοῦ, « ὅπου σήμερον σῴζονται πλεῖστα ἐρείπια τῶν ἀρ- « χαίων ναῶν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, « ὡς καὶ ἄλλων οἰκοδομημάτων, μεγάλοι δὲ κίονες « ἐκ λίθου γρανίτου καὶ ἄλλα πολύτιμα τῆς τέχνης « λείψανα μαρτυροῦντα τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀκμὴν « τῆς ἀρχαίας Λιλαίας, ἀναμένοντα τὴν μελέτην « τῆς Ἀρχαιολογικῆς μας Ἑταιρείας. Πρό τινος « ***ἐπὶ τῆς πηγῆς ταύτης*** εὑρέθη ἀναθηματικὴ στήλη « μὲ τὴν ἐπιγραφήν:

ΞΕΝΟΦΑΝΗΣ
ΞΕΝΟΔΩΡΑ
ΑΝΔΡΙΣΚΟΝ
ΚΑΦΙΣΣΩΙ

« Κατὰ δὲ τὸ 1857 [γρ. 1853] *ὁ τότε ἀποσπασματάρχης Δαλωνᾶς συνήθροισε πολλοὺς χωρικοὺς « καὶ ἐνήργησεν ἀνασκαφὰς* ***παρὰ τὴν πηγὴν « ταύτην***, *ὅπου εὗρε δύο ἀγάλματα, ἐξ ὧν τὸ ἕν, « ἀρχαίας τέχνης, κοσμεῖ σήμερον τὴν Ἐθνικὴν « Βιβλιοθήκην*».

Ἐν δὲ ταῖς Inscriptiones Graeciae Septentrionis (p. 60 N° 232), ἔνθα ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ κατεχωρίσθη κατ᾽ ἀντίγραφον τοῦ Lolling ὡς ἡ μόνη ἐκ Λιλαίας γνωστή, εὑρίσκομεν τὴν ἑξῆς σημείωσιν· «Basis lapidis calciarii leucophaei a. 0.70, l. 0,40, c. 0,26; *in superficie foramen rotundum*; in fronte titulus; postea alia inscriptio eidem lapidis planiciei incisa est, quae nunc iam legi non potest. *Ad fontem Cephisi,* infra murum substructionis in qua olim Cephisi delubrum erat, in lacu parvo fontis, titulus tertii ut quidem videtur, a Chr. n. saeculi». Ἐπειδὴ ἐκ τῆς καταμετρήσεως τῆς πλίνθου τοῦ ἀγαλματίου ἡμῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς διαστάσεις τοῦ

[1] Ἴδε Πρυτανικοὺς λόγους Κωνσταντίνου Ἀσωπίου καὶ Φιλ. Ἰωάννου τῆς 29 Σεπτεμβρίου 1857. Ἀθῆναι 1857 σελ. 46 καὶ σελ. 73-77, ἔνθα καὶ ὅλα τὰ ἐπὶ τῇ δωρεᾷ γραφέντα ἐπίσημα ἔγγραφα.

[2] Ὁ Παυσανίας οὐδαμοῦ τῶν Φωκικῶν ὁμιλεῖ περὶ τοιούτου ἀγάλματος παιδίου.

[3] Τῇ ἐμῇ προτροπῇ καὶ τῇ προθύμῳ καὶ δραστηρίῳ ἐνεργείᾳ τοῦ ἐφόρου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης κ. Δ. Καμπούρογλου καὶ τοῦ ἐφόρου τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχ. Μουσείου κ. Β. Στάη ἐκρίθη ὑπὸ τοῦ κ. Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας Σ. Στάη ὡς ἀσφαλέστερον καὶ λυσιτελέστερον νὰ κατατεθῇ νῦν τὸ πολύτιμον τοῦτο μνημεῖον ἐν τῷ Ἐθν. Ἀρχ. Μουσείῳ, κτῆμα πάντοτε παραμένον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης.

βάθρου τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, τῆς εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους τῆς Δ΄ ἑκατονταετηρίδης ἀνηκούσης εἰς οὓς καὶ ἡ τεχνοτροπία τοῦ ἀγαλματίου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, εἶδον ὅτι δυνατὸν ἡ πλίνθος αὕτη νὰ ἐφηρμόζετο εἰς τὴν κοιλότητα τοῦ βάθρου, προσεπάθησα νὰ ἀνεύρω τὸ βάθρον πρὸς βεβαίωσιν τῆς ὑποθέσεώς μου. Πρὸς τοῦτο μετέβη τῇ παρακλήσει μου μετὰ πανομοιοτύπου τῆς πλίνθου τοῦ ἀγαλματίου εἰς Ἁγίαν Ἐλεοῦσαν, μεταξὺ Σουβάλας καὶ Ἀγόργιανης, ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Φωκίδος κ. Α. Κεραμόπουλος, παρ᾽ οὗ κατόπιν (29 Μαΐου 1908) ἔλαβον τὴν ἑξῆς σημείωσιν· «Εἰς «τὴν πηγὴν τοῦ Κηφισσοῦ ὑπὸ μακρὸν παλαιὸν «ἑλληνικὸν ἀνάλημμα ὑποβαστάζον τὰ ὀλίγα λεί«ψανα χριστιανικῆς ἐκκλησίας, ἐκτισμένης ἐξ ἀρ«χαίων λίθων, εὗρον πολλὰ βάθρα (τὸ ὅλον ὀκτὼ) «ἀνεπίγραφα, τετράγωνα, χαμηλά, φέροντα τετρά«γωνον ἰσοβαθῆ πανταχοῦ κοιλότητα, εἰς ἣν ἐτί«θετο τὸ κυρίως ἀνάθημα, ὃ φαντάζομαι ἔχον εἰς «τὸ κάτω μέρος σχῆμα τετραγώνου «Ἑρμοῦ». «Βάσεων κάτοψις . Μία μόνον μεγάλη βάσις «φέρει ἀνώμαλον κοιλότητα ἐπάνω καὶ ἐβάσταζέ «ποτε ἄγαλμα βεβαίως ὑπερφυσικόν.

«Οἱ χωρικοὶ Σουβάλας γνωρίζουσι καὶ ἐνθυ«μοῦνται τὸ ἐνεπίγραφον βάθρον, ἀλλὰ τώρα δὲν «εὗρον αὐτὸ οὐδ᾽ αὐτοὶ καίπερ ἐρευνήσαντες πρὸς «χάριν μου. Φαίνεται δὲ ὅτι ἔχει ἐντοιχισθῇ εἴς τι «δάπεδον εὐτρεπισθὲν εἰς τὸ ἄκρον τῆς πλήρους «ὑδάτων ἐκτάσεως τῶν πηγῶν, ἵνα δύνανται νὰ «πατῶσιν αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν πλύσιν».

«Ὅτι ὁ Δαλωνᾶς ἔσκαψεν ἐνταῦθα καὶ δὴ νύ«κωρ μετὰ χωρικῶν, μαρτυροῦσιν οἱ ἐν Σουβάλᾳ. «Προσθέτουσι δέ, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ἀγάλ«ματα ἐν τῷ ὕδατι, ὧν τιν᾽ ἀφαιρέσαντες ἄλλοτε «αὐτοὶ οἱ χωρικοί, ἔρριψαν εἰς τὸ ὕδωρ ἔπειτα τῆς «πηγῆς ἕνεκα δεισιδαιμονίας. Λέγουσι δέ, ὅτι καὶ «τὰ ἀγάλματα ταῦτα παριστάνουσι «μικρὰ παι«δία».

«Ὥστε ἐναυάγησεν ἡ προσπάθειά μου μέχρι «τοῦδε. Ὑπολείπεται νὰ χαλάσωμεν τὸ δάπεδον «ἐκεῖνο, διὰ νὰ εὕρωμεν ἴσως τὸ βάθρον· ἀλλ᾽ ὁ «ἐν Σουβάλᾳ ἰατρὸς Καροῦζος ὁ νεώτερος μ᾽ ἐβε«βαίου, ὅτι τὸ βάθρον τοῦτο δὲν εἶχε κοιλότητα, «οἵαν ζητοῦμεν, ἀλλὰ *τετράγωνον* ὡς τὰ λοιπά, ἃ «εἶδον. Διὰ τὰ ἀνασκάψω ἢ ἐπιχειρήσω οἱανδή«ποτε ἐργασίαν, δὲν ἔχω ἁρμοδιότητα ἄνευ δια«ταγῆς τοῦ Ὑπουργείου κτλ.».

Εἶνε ἀληθῶς δυστύχημα ὅτι τὸ βάθρον δὲν ἀνευρέθη μέχρι τοῦδε, ἵνα δυνηθῶμεν νὰ βεβαιώσωμεν ὅ,τι τόσον σαφῶς ἐνδεικνύουσιν ἡ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἀνακάλυψις αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀγαλματίου, αἱ διαστάσεις τοῦ βάθρου καὶ τῆς πλίνθου, πρὸς δὲ καὶ ἡ τεχνοτροπία τοῦ ἀγαλματίου καὶ ἡ ἡλικία τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βάθρου. Αὐτὴ ἡ ἐκ μνήμης βεβαίωσις τοῦ ἐν Σουβάλᾳ ἰατροῦ Καρούζου, ὅτι ἡ κοιλότης τοῦ βάθρου ἦτο *τετράγωνος* καὶ οὐχὶ *στρογγύλη*, ὡς ἐσημείωσεν ὁ Lolling, ἐνισχύει μᾶλλον τὴν ὑπόθεσιν ἡμῶν, διότι ἡ πλίνθος τοῦ ἀγαλματίου ἔχει σχῆμα πεδίλου καὶ δὴ τοιοῦτόν τι ὥστε νὰ δύναταί τις νὰ ὁρίσῃ αὐτὸ ὡς στρογγύλον, ἐκ μνήμης δὲ ὡς τετράγωνον.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἄν, ὡς ὑποθέτω, ἡ ἀνεύρεσις τοῦ βάθρου βεβαιώσῃ τὴν ἐπ᾽ αὐτοῦ ἀνάθεσιν τοῦ ἀγαλματίου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, τότε θὰ γνωρίζωμεν, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ μετὰ χηνὸς παιδὸς τούτου ἦτο ***Ἀνδρίσκος*** καὶ οὐχὶ ***Ἰανίσκος*** ὡς ἀναμένομεν. Ἡ ἁπλουστέρα δὲ ἐξήγησις τοῦ ἀναθήματος θὰ ἦτο ὅτι ὁ Ξενοφάνης καὶ ἡ Ξενοδώρα εἶνε γονεῖς ἀναθέντες τῷ Κηφισσῷ παῖδα αὐτῶν Ἀνδρίσκον καλούμενον, τοσοῦτον μᾶλλον ὅσον τὸ ὄνομα Ἀνδρίσκος ἀπαντᾷ ἐνίοτε ὡς ὄνομα θνητῶν. Οὐχ ἧττον ὅμως παρατηρῶ ὅτι τὸ ***Ἀνδρίσκος*** εἶνε ὑποκοριστικὸν τοῦ ***Ἀνδρεύς***, οὕτω δ᾽ ἐκαλεῖτο, καθ᾽ ἃ διηγεῖται ἡμῖν ὁ Παυσανίας (IX, 34, 6-9) υἱὸς τοῦ θεσσαλικοῦ ποταμοῦ Πηνειοῦ, ὁ πρῶτος τος ἐποικίσας τὴν ἀπ᾽ αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν ***Ἀνδρηΐδα*** γῆν τοῦ Βοιωτικοῦ Ὀρχομενοῦ, ἤτοι ἀκριβῶς τὴν διαρρεομένην ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ σημείῳ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἀγαλματίου ἡμῶν ἔχοντος τὰς πηγὰς Κηφισσοῦ ποταμοῦ. Ὁ Ἀνδρεὺς οὗτος ἐγέννησεν ἐκ τῆς Εὐίππης, θυγατρὸς Λεύκωνος τοῦ Ὀρχομενίου τὸν Ἐτέοκλον, παρ᾽ οὗ παρέλαβε τὴν βασιλείαν Φλεγύας ὁ πατὴρ τῆς Κορωνίδος ἐκείνης, ἐξ ἧς ὁ Ἀπόλλων ἐγέννησε τὸν Ἀσκληπιόν, πατέρα τοῦ Ἰανίσκου ἡμῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν Παυσανίαν ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρέως Ἐτέοκλος ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ποιητῶν ***Κηφισσιάδης***, *ἅτε τοῦ* ***Ἀνδρέως*** *ταυτιζομένου ἢ συγχεομένου πρὸς τὸν* ***Κηφισσόν***. Κατὰ ταῦτα ὁ τῷ Κηφισσῷ ἀνατεθεὶς παῖς Ἀνδρίσκος θὰ

εἶνε αὐτὸς οὗτος ὁ Κηφισσὸς ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ, ἡ δὲ λατρεία ἢ ἀνάθεσις αὐτοῦ ἐν ᾧ τόπῳ γεννᾶται καὶ ἀμέσως ἄρχεται ἀνδρούμενος εἰς ῥύακα ὁ Κηφισσὸς [1] εἶνε πάντως ὁ καταλληλότατος πρὸς λατρείαν τοῦ ἀνδρουμένου παιδὸς Κηφισσοῦ. Ἂν δὲ νῦν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὰς πηγὰς τῶν ποταμῶν οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον κατὰ κανόνα «*καμάτων καὶ ἀλγημάτων παντοίων ἰάματα* [2], ὅτι ὁ χὴν εἶνε ἄριστον σύμβολον ποταμοῦ [3], πρὸς δὲ ὅτι ἡ ἐν Βοιωτίᾳ ὁμοίαν τῇ τοῦ Ἀνδρίσκου ἡμῶν παράστασιν κόρης φερούσης χῆνα εἶχεν ἡ πρὸς τὴν Ὑγιείαν ταυτιζομένη Ἑρκύνα, ἡ ἐπώνυμος τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ (ἴδε ἀν. σ. 146 καὶ 166), εὐκόλως ἐννοοῦμεν τὴν ταυτότητα τοῦ τύπου καὶ τῶν συμβόλων τοῦ Ἀνδρίσκου καὶ Ἰανίσκου. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε ὅτι ἡ διαδεχθεῖσα ἐν ταῖς πηγαῖς τοῦ Βοιωτικοῦ Κηφισσοῦ τὴν λατρείαν αὐτοῦ Ἁγία Ἐλεοῦσα εἶνε ἡ Παναγία *ἐλεοῦσα*, ἡ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος λατρευομένη ὡς ἰατρίνη καὶ προστάτης τῶν παιδίων καὶ ἧς τὰς εἰκόνας βλέπει τις πανταχοῦ καλυπτομένας ὑπὸ ἀναθημάτων εἰκονιζόντων μικρούς παῖδας (ἴδε π. χ. τὴν μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Φαλήρων ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ τροχιοδρόμου, εἰκόνα τῆς Ἁγίας Ἐλεούσης) [4]. Ὁ τὰς περὶ τῆς Ἁγίας Ἐλεούσης παραδόσεις τοῦ λαοῦ ἡμῶν μελετῶν βλέπει, ὅτι αὕτη ἐκληρονόμησεν ἐκ τῆς ἐθνικῆς λατρείας τὰς ἰδιότητας τοῦ Ἀσκληπιοῦ ὡς ἰατροῦ τῶν πασχόντων παιδίων καὶ ἐκείνας τὰς Εἰλειθυίας ὡς πρὸς τὰ γενέθλια αὐτῶν, διὸ καὶ ἑορτάζει τὴν 8 Σεπτεμβρίου ἡμέραν τῶν ***Γενεθλίων*** τῆς Θεομήτορος. Περίεργον δ' εἶνε ὅτι καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη παράδοσις τῆς ἀρχαιοτάτης Παναγίας Ἐλεούσης ἤτοι τῆς ἐν Κύπρῳ ἄλλως καλουμένης ***Παναγίας τοῦ Κύκκου***, συνδέεται πρὸς ἱερὸν παιδίον:

Εἶχεν ἕνα μικρὸν παιδίν, ἕνα καλοηρούδιν
'ποῦ τό 'στειλεν ἡ μάνα του τῆς Δέσποινας σκλαβούδιν

παιδίον μεθ' οὗ τὴν νύκτα συνδιαλέγεται ἡ Παναγία αὕτη — ὡς θὰ ἔπραττεν ὁ Ἀσκληπιὸς μετά τινος ἱεροῦ παιδός, π. χ. τοῦ Ἰανίσκου, τοῦ τεμένους αὐτοῦ —, ἐντελλομένη δι' αὐτοῦ τὸν τρόπον τῆς πανταχοῦ γῆς διαδόσεως τοῦ ἁγιασμένου καὶ σωτηρίου ἰατρικοῦ κηρίου ἐκείνου.

'Ποῦ τὸ λαλεῖ νὰ χαίρεται, 'ποῦ τὸ λαλεῖ ν' ἁγιάσῃ
καὶ 'ποῦ τὸ συνεργάζεται πολλοὺς χρόνους νὰ ζήσῃ [1].

Μετὰ τὸ ἐξαγόμενον τῆς παρούσης μελέτης ὅτι ὁ μετὰ χηνὸς παῖς ἀρχικῶς εἶνε ὁ Ἰανίσκος ἤ, ἐνίοτε, ἑτέρα τις συγγενὴς μυθολογικὴ μορφή, ἐπιβάλλεται ἡ μελέτη περὶ τῆς συμβολικῆς ἐννοίας τοῦ τύπου καὶ μάλιστα περὶ τοῦ συχνὰ ἀναφερομένου καὶ ὑπὸ τῶν μνημείων βεβαίως ἀπεικονιζομένου ἀπαγχονισμοῦ τοῦ χηνὸς ὑπὸ τοῦ θείου παιδὸς ἰατροῦ, ἀπαγχονισμοῦ ἐντελῶς παράλληλον ἔχοντος τὸν ἀπαγχονισμὸν τῶν ὄφεων ὑπὸ τοῦ Ἡρακλίσκου.

Ὡς πρὸς τὸν χῆνα ἐν γένει παρατηροῦμεν ὅτι τὸ ὄνομα Ἰανίσκος εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ Ἴανος καὶ Ἴανα. Τὸ Ἴανος ἀπαντᾷ ἐν Ἐπιδαύρῳ ὡς ὄνομα

[1] Πρβλ. Bursian, Geographie von Griechenland Bd. I. S. 161: «Dieser (Kephissos), in seinem obern Laufe jetzt der Fluss von Dadi (τὸ ποτάμι τοῦ Δαδιοῦ), weiterabwärts das «Schwarzwasser» (τὸ Μαυρόνερο) genannt, entspringt am nördlichen Füsse des Parnasos, wo mehrere starke Quellen (κεφαλόβρυσες) unter einer von alten Mauern gestützten Terrasse hervobrechen und sich *sogleich zu einem ziemlich starken Bachen vereinigen*: auf der Terrasse über den Quellen stand vielleicht ein Tempel des Κηφισός, oder seiner Tochter der Nymphe Λίλαια, von welcher die Stadt, zu deren Gebiet die Quellen gohörten ihren Namen herleitete».

[2] Παυσαν. V, 5, 11. VI, 22, 7 κτλ.

[3] Ἕτερον μνημεῖον παρουσιάζον τὸν χῆνα ὡς σύμβολον ποταμοῦ εἶνε τὸ νόμισμα τῶν Μυουντίων τῆς Ἰωνίας, τὸ εἰκονίζον τὸν χῆνα πλαισιούμενον ὑπὸ τῶν γραμμῶν τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ παρ' ὃν κεῖται ἡ Μυοῦς.—Babelon, Invent. Waddington p 102 n^e 1883-1884 pl. IV, 3.— Rev. Num. 1858. pl. V, 6.— Κατάλ. Συλλογῆς Μελετοπούλου, Πίν. IV. 65.— Imhoof-Blumer, Kleinasiatische Münzen I, 90. Taf. IV, 3.

[4] Ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν ἐμοὶ γνωστῶν παραστάσεων τῆς Παναγίας Ἐλεούσης, ἐπὶ Βυζαντινῆς σφραγῖδος (Schlumberger, Sigillographie Byzantine, p. 38), 686 εἰκονίζει τὴν Παναγίαν ἔχουσαν παρ' αὐτῇ τὸν παῖδα Ἰησοῦν, οὐχὶ ἀρτίτοκον, ἀλλὰ παιδίον ἤδη ηὐξημένον ἀρκετά. Πέριξ ἡ ἐπιγραφὴ ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ Η ΕΛΕΟVCA, ἣν τὸ ἐπίγραμμα τοῦ μολυβδοβούλλου χαρακτηρίζει ὡς ***πανοικτίρμονα κόρην***, δηλαδὴ οἰκτείρουσαν τὰ δεινὰ τῶν θνητῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐλεοῦσαν αὐτούς. Ἐν Ἀθήναις ὑπάρχουσι, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Α. Μωραϊτίδου, τρεῖς μικραὶ ἀρχαῖαι ἐκκλησία φέρουσαι τὸ ἐπώνυμον τῆς Ἁγίας Ἐλεούσης, καὶ δὴ ἡ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀκαδημίας τοῦ Πλάτωνος, ἡ τῆς πρὸς τὰ Φάληρα ὁδοῦ καὶ ἡ τῆς συνοικίας ***Ψυρῇ***, θεωρουμένη θαοματουργὸς καὶ συχνὰ λειτουργουμένη.

[1] Ἴδε τὸ ***Ἆσμα τῆς Μονῆς τοῦ Κύκκου*** ἐν Α. Α. Σακελλαρίου, τὰ Κυπριακὰ τόμ. Β' σελ. 93. Ἕνεκα τῆς μετατροπῆς τῆς λατρείας τῆς Παναγίας τοῦ Κύκκου ἀπὸ ***Ὁδηγητρίας*** εἰς ***Ἐλεοῦσαν***, οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς ταύτης ψάλλοντες τὸ πασίγνωστον Μεγαλυνάριον «***Ἄλαλα τὰ χείλη τῶν ἀσεβῶν κτλ.***» τῆς Ὁδηγητρίας λέγουσι, «***τὴν ἐλεοῦσαν ἡμᾶς***», ἀντὶ τοῦ ἀρχικοῦ «***τὴν ὁδηγοῦσαν ἡμᾶς***».

θεοῦ *σωτῆρος* (Cavvadias, Fouilles d'Epidaure N° 100), τὸ δὲ Ἴανα εἶναι γνωστὸν ὡς δεύτερον ὄνομα τῆς Ἑλένης (Ἡσύχ. ἐν λ. Ἴανα) θυγατρὸς *τῆς χηνὸς* Νεμέσεως (Ἀπολλόδ. 3,10, 5) καὶ μητρὸς τῆς ἐκ τοῦ *κύκνου* Διὸς γεννησάσης τοὺς Διοσκόρους Λήδας. Ἐξ ἄλλου πάλιν τὸ ὄνομα τῆς χηνὸς πανταχοῦ ὂν τὸ αὐτό: *χήν*, *χάν*, chans, hamsa, gans, anser, hanser, hans κτλ. (Keller ἔ. κατ. 302-303) συγγενεύει τόσον πρὸς τὸ τοῦ Ἰανίσκου, ὅσον τὸ τοῦ χηνὸς πρὸς τὸ τοῦ χηνίσκου, ἐνδεικνύον καὶ οὕτω τὴν ἀρχικὴν ταυτότητα τοῦ Ἰανίσκου πρὸς τὸν σύμβολον τὸν χῆνα ἔχοντα παῖδα. Ὡς πρὸς δὲ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἰανίσκου ἀπαγχονισμὸν τοῦ χηνός, ἀπαγχονισμὸν μαρτυρούμενον ὑπὸ τῶν κειμένων· καὶ τῶν μνημείων, νομίζω ὅτι ὀρθοτάτη εἶναι ἡ ὑπὸ οὐδενὸς μέχρι τοῦδε ληφθεῖσα ὑπ' ὄψιν γνώμη τοῦ Ο. Keller [1], ὅτι ἔχει βαθεῖαν θρησκευτικὴν ἔννοιαν καὶ δὴ ἐντελῶς παράλληλον πρὸς τὴν τοῦ *σαυροκτόνου* Ἀπόλλωνος. Ἀληθῶς φρονῶ, ἐν ταῖς λεπτομερείαις μόνον τροποποιῶν τὴν γνώμην τοῦ Keller, ὅτι ὅπως ὁ μέχρι τοῦδε ἀνερμήνευτος παραμένων νεανίσκος σαυροκτόνος Ἀπόλλων οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ ἐξιδανίκευσις καὶ ἐξωραΐσις τοῦ παναρχαίου φοβεροῦ ***Πυθοκτόνου*** Ἀπόλλωνος, ἤτοι τοῦ ἡλίου τοῦ διὰ τῶν ἀπολυμαντικῶν αὐτοῦ ἀκτίνων καθαρίζοντος τὴν γῆν ἀπὸ τῶν μιασμάτων, οὕτω καὶ τὸ ἱλαρὸν παιδίον Ἰανίσκος, τὸ ἄγχον τὸν χῆνα, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ ἐξιδανίκευσις καὶ ἐξωραΐσις τῶν παναρχαίων ἀσιατικῶν καὶ ἑλληνικῶν θεοτήτων ἐκείνων τῶν τόσον συχνάκις εἰκονιζομένων ὡς ἀγχουσῶν χῆνας, νήσσας ἢ κύκνους, πτηνὰ ἑλόβια, ἑπομένως καὶ σύμβολα τῶν τὰς θερμὰς ἀσιατικὰς καὶ ἑλληνικὰς χώρας καλυπτόντων ἀπειραρίθμων ἑλῶν καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν φοβερῶν πυρετῶν τῶν καὶ πάλαι καὶ νῦν [2] ἀποδεκατιζόντων τοὺς ἀνθρώπους τῶν χωρῶν τούτων. Ἄλλως δὲ τὸ παράλληλον καὶ συγγενὲς τῶν ἐννοιῶν τῆς σαύρας καὶ τοῦ χηνὸς ὡς συμβόλων τοῦ αὐχμοῦ καὶ τῆς ὑγρασίας, ἑπομένως καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἀσθενειῶν, δεικνύουσι καὶ οἱ θρησκευτικοὶ τύποι τῶν νομισμάτων τῆς Μακεδονικῆς πόλεως Ἠϊόνος, οἱ ἐπὶ τὸ

[1] Thiere des griechischen Alterthums in kulturgeschitlicher Beziehung. Innsbruck 1887 S. 295.

[2] Ἴδε τὸ βιβλίον «Ἡ Ἑλονοσία ἐν Ἑλλάδι καὶ τὰ πεπραγμένα τοῦ Συλλόγου πρὸς περιστολὴν τῶν ἑλωδῶν νόσων. Ἀθῆναι 1907 σελ 98 κέξ., 109 κέξ.

αὐτὸ συνενοῦντες σταθερῶς σαῦραν καὶ χῆνα [1]. Ἐκ τῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ κύκλου θεοτήτων ὁ τὸν χῆνα ἄγχων παῖς πάντως ἄμεσον προκάτοχον ἔχει, ὡς ὀρθῶς ἀνεγνώρισεν ἤδη ὁ Keller, τὴν φοβερὰν ἐκείνην πτερωτὴν Ἅρπυιαν, τὴν δι' ἑκάστης χειρὸς πνίγουσαν ἀνὰ ἕνα χῆνα (ἴδε π. χ. παρὰ τῷ Keller ἔ. ἀ. τὸ ἐκ Καμείρου γνωστὸν πινάκιον τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου). Ἀληθῶς, ἂν ἀναλογισθῶμεν ὅτι αἱ φοβεραὶ θυγατέρες τοῦ Τυφῶνος ἢ Ποσειδῶνος ἢ τῆς Ὠκεανίδος Ἠλέκτρας Ἅρπυια καὶ Ποδάγρη ἦσαν αἱ προσωποποιήσεις τῶν νεφῶν, τῶν θυελλῶν καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν σφοδρῶς πνεόντων ἀνέμων, τῶν παρὰ τὰς ἄλλας καταστρεπτικὰς αὐτῶν ἰδιότητας ἐχόντων τὸ μέγα καλὸν τοῦ νὰ διασκορπίζωσι τὰ ἐκ τῶν ἑλῶν ἐκπεμπόμενα θανατηφόρα μιάσματα, εὐκόλως δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν, κατὰ τίνα εἱρμὸν ἐννοιῶν τὸ εὐεργετικὸν αὐτῶν ἔργον, ὅπερ συμβολίζει ὁ πνιγμὸς τῶν ἑλοβίων πτηνῶν, μετεβιβάσθη καὶ ἐξωραΐσθη ἐν τῷ τύπῳ τοῦ *χηνοκτόνου* παιδίου τοῦ θεοῦ τῆς ἰατρικῆς, εἰς ὃ ἔλαχεν ὁ κλῆρος τοῦ ἰατροῦ κυρίως τῶν ἐκ τῶν ἑλειογενῶν πυρετῶν πασχόντων ἀνθρώπων, ὡς εἰς τοὺς ἄλλους παῖδας καὶ θυγατέρας τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀπεδόθησαν ἄλλαι εἰδικαὶ θρησκευτικαὶ δυνάμεις. Ὁ Ἡρακλῆς τοξεύων τὰς ὄρνεις τῆς Στυμφαλίδος λίμνης, ἢ ἀποκόπτων τὰς κεφαλὰς τῆς Λερναίας Ὕδρας ἐκτελεῖ τὸ αὐτὸ ὅπερ καὶ ὁ χηνοκτόνος Ἰανίσκος ἔργον, ἀλλ' ἐν μεγάλῃ κλίμακι, ὡς συμβολίζων οὐχὶ τὴν μερικὴν θεραπείαν ἑνὸς ἑκάστου ἀτόμου, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν ὁλοκλήρων πληθυσμῶν ἀπὸ τῶν ἑλειογενῶν νόσων διὰ τοῦ δι' ἡρακλείων ἔργων κανονισμοῦ τῆς ἐκροῆς πρὸς τὴν θάλασσαν τῶν λιμναζόντων ὑδάτων τῆς Λέρνης καὶ τοῦ διακανονισμοῦ τῶν ὑπογείων ὑδάτων καὶ τῶν καταβοθρῶν τῆς Στυμφαλίδος λίμνης. Τὴν δὲ πληθὺν τῶν περισωθέντων ἀγαλμάτων τοῦ Ἰανίσκου ἐξηγεῖ ὄχι μόνον ἡ πληθὺς τῶν Ἀσκληπιείων καὶ ἡ μεγάλη διάδοσις τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ πληθὺς τῶν ἐκ τῶν ἑλειογενῶν νοσημάτων πασχόντων ἱκετῶν καὶ μάλιστα παιδίων [2]. Ἄξιον σημειώσεως

[1] RMC. Macedonia p. 72-75. — Imhoof - Blumer, Tier und Pflanzen-Typen auf Münzen Taf. VI. 22 καὶ 23.

[2] Διοκλῆς ὁ Καρύστιος ἔγραψε περὶ τοῦ 350 π. Χ. εἰδικὸν βιβλίον περὶ πυρετῶν περιγράψας τοὺς παρὰ παιδίοις κακοήθεις ἑλώδεις πυρε-

εἶναι ὅτι ὁ νῦν κατ᾽ ἐξοχὴν θεραπεύων τοὺς πυρετοὺς ἅγιος τοῦ λαοῦ μας εἶναί ὁ Ἅγιος Ἰωάννης. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ μας λέγουσιν ὅτι τὸ χάρισμα τοῦτο ἔχει ὁ ἅγιος, διότι ἔτρεμε κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ ἀποκεφαλισμοῦ, ὡς τρέμει ἐκ ῥίγους ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ πυρετοῦ [1]. Ἐπιστημονικὴ ὅμως ἔρευνα τοῦ θέματος δύναται νὰ δείξῃ ὅτι ὁ Ἅγιος *Γιάννης* (Ἰωάννης) τὴν δύναμιν ταύτην ἐκληρονόμησεν ἐκ τοῦ *Ἰαννίσκου* ἕνεκα μόνης τῆς ταυτότητος τῶν ὀνομάτων ἀμφοτέρων, ὅπως διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὁ Ἅγ. *Ἠλίας* ἀντικατέστησε τὸν Ἥλιον κτλ.

Τὸ δὲ σπουδαιότερον κέρδος ἐκ τῆς παρούσης μελέτης εἶναι, νομίζω, τὸ δίδαγμα, ὅπερ λαμβάνομεν ὅσον ἀφορᾷ τὴν παλαιὰν ἔριδα τῶν ἀρχαιολόγων περὶ τοῦ ἂν ἡ ἀρχαία γλυπτικὴ ἐγνώριζεν ἢ μὴ τὸ ἐν τῇ νεωτέρᾳ καλλιτεχνίᾳ genre καλούμενον εἶδος παραστάσεων, ἤτοι τῶν μηδεμίαν μυθολογικὴν ἢ ἱστορικὴν ἔννοιαν ἐχουσῶν, ἀλλ᾽ἀναφερομένων εἰς τυχαίας πράξεις τοῦ καθ᾽ ἡμέραν βίου. Ἤδη ἐν ἔτει 1876 ὁ ἀείμνηστος Furtwängler διὰ τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ μελέτης Der Dornauszieher und der Knabe mit der Gans, ἐν ᾗ ἐξέθεσε τὴν κατ᾽ αὐτὸν ἱστορίαν τῆς ῥωπογραφίας τῶν ἀρχαίων, ἀπήλλαξε τὴν ἀρχαίαν πλαστικὴν πλήθους παραστάσεων ἐσφαλμένως θεωρουμένων ὡς genre· οὐχ ἧττον ὅμως ἀφῆκεν αὐτῇ μέγα πλῆθος ἔργων. Οἱ δὲ μετ᾽ αὐτὸν γράψαντες ἀρχαιολόγοι μεγάλως πάλιν ηὔξησαν τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀποδίδοντες εἰς αὐτὴν πᾶν ὅ,τι αἱ μυθολογικαὶ ἢ ἱστορικαὶ ἡμῶν πηγαὶ δὲν ἠδύναντο ἀμέσως νὰ ἑρμηνεύσωσι, ἐπιλανθανόμενοι δὲ τὸ τοῦ Göthe ὅτι «Der Sinn und das Bestreben der Griechen ist, den Menschen zu vergöttern, nicht die Gottheit zu vermenschen», λησμονοῦντες πρὸς τούτοις ὅτι ἡ ἀρχαία πλαστικὴ τόσον ἠγνόει τὸ genre ὥστε οὐδὲ λέξιν εἶχεν ἵνα ἐκφράσῃ ὅ,τι ἡμεῖς νῦν ὁρίζομεν διὰ τῆς λέξεως genre, ἅτε τῆς λέξεως *ῥωπογραφία* ἀναφερομένης μόνον εἰς ἔργα γραφικῆς εἰκονίζοντα πράγματ᾽ ἀνάξια λόγου καὶ μηδαμινά.

Ἤδη δ᾽ ὅτε διὰ τῆς παρούσης ἐρεύνης ἀφῃρέθη μέγα πλῆθος ἀγαλματίων παιδίων ἐκ τοῦ genre, θὰ ἦτο ἴσως εὔκολον νὰ καταδειχθῇ ὅτι καὶ μέγα ἄλλο πλῆθος ἀρχαίων πλαστικῶν εἰκόνων θεωρουμένων ὡς genre ἀνήκει εἰς τὴν μυθολογικὴν ἢ ἀναθηματικὴν τάξιν, πρὸς δὲ ὅτι ἐφ᾽ ὅσον αὐξάνεται ὁ πλοῦτος τῶν μυθολογικῶν καὶ ἱστορικῶν ἡμῶν γνώσεων ἐπὶ τοσοῦτον στενοῦται ὁ κύκλος τοῦ genre. Ἡ ὑπὲρ πᾶν μέτρον ὅμως ἐκταθεῖσα παροῦσα μελέτη δὲν μοὶ ἐπιτρέπει νῦν νὰ πράξω ἄλλο τι ἢ νὰ ὑποδείξω ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ***ἀπακανθιζόμενος παῖς*** (Dohrnauszieher) ὁ ὑπὸ πάντων ἀείποτε σὺν τῷ μετὰ τοῦ χηνὸς Ἰανίσκῳ ἀναφερόμενος ὡς κλασσικὴ ἀπόδειξις τῆς ἀγάπης τῶν ἀρχαίων πρὸς τὸ genre, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἡ καθαρῶς μυθολογικὴ μορφή. Ἀρκεῖ ἀληθῶς νὰ γνωρίζῃ τις, τὰ τοῦ κορινθιακοῦ τύπου νομίσματα τῶν Ἀμβρακιωτῶν τὰ εἰκονίζοντα παιδίον ἀπακανθίζον τὸν μυθολογικὸν Πήγασον [1], ἵνα ἀμέσως ἐννοήσῃ ὅτι ὁ ***ἀπακανθίζων*** ἢ ***ἀπακανθιζόμενος*** δὲν εἶναι τυχαῖός τις παῖς, ἀλλὰ θεὸς καὶ δὴ θεὸς ἐκ τοῦ ἰατρικοῦ μυθολογικοῦ κύκλου, μικρός τις ***Ποδαλείριος***, δηλαδὴ «***ποδῶν ἀλεωρή***». Ἀλλὰ περὶ τούτου καὶ ἄλλων σχετικῶν ἐς ἄλλοτε.

Ι. Ν. Σβορωνος

τούς. Ἴδε Α. Κούζη, Περὶ ἑλειογενῶν πυρετῶν κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας. (Ἡ ἑλονοσία ἐν Ἑλλάδι ἔ. ά.) σελ. 102.

[1] Ν. Πολίτου, Παραδόσεις μέρος Β´ σελ. 765 (Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ).

[1] BMC. Corinth pl XXIX, 11.

ΕΚ ΚΡΗΤΗΣ

ϛ΄.[1]

Μινωϊκὸν σκεῦος ἐνεπίγραφον.

Τὸ μικρὸν ἐνεπίγραφον ἀγγεῖον τὸ ὁποῖον δημοσιεύομεν ἐνταῦθα (εἰκ. 1, 2, 3) εὑρέθη τυχαίως ὑπὸ χωρικοῦ πρὸ ὀλίγων μηνῶν εἰς θέσιν Τροῦλλον τῆς κωμοπόλεως Ἀρχανῶν (μίαν ὥραν νοτίως τῆς Κνωσοῦ) καὶ ἀγορασθὲν κατετέθη ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου.

Εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ λευκοῦ ἀλαβάστρου ἀσβεστιτικοῦ ἡμιδιαφανοῦς καὶ ἔχει σχῆμα ὁμοιάζον πρὸς τὸ ἥμισυ καρδίας καθέτως κεκομμένης, πλὴν μικρᾶς ἐπιπέδου ἐπιφανείας ἐπὶ τῆς ὁποίας βασίζεται ὡς φαίνεται ἐν τῇ εἰκ. 3. Ἡ ἀβαθὴς αὐτοῦ κοιλότης ὁμοιάζει πρὸς τὸ κοῖλον μεγάλου κοχλιαρίου.

Παρομοίου σχήματος ἀγγεῖον εὑρέθη ἐν τῷ ἀνακτόρῳ Φαιστοῦ, κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἰταλικῆς ἀποστολῆς, ἀλλ᾽ εἶναι ὀλίγον μεγαλύτερον καὶ κομψότερον ἐκ λίθου στεατίτου[2]. Ἄλλο μεγαλύτερον καὶ βαθύτερον καὶ τοῦτο ἐκ στεατίτου προέρχεται ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀγγλικῆς σχολῆς ἐν Παλαικάστρῳ τῆς Σητείας[3]. Ὅμοιον πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο εὑρίσκεται ἐν τῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν ὑπ᾽ ἀριθ. εὑρετ. 2918 προερχόμενον ἐκ Μυκηνῶν.

Τὸ ἡμέτερον σκεῦος ἀπεικονίζεται εἰς φυσικὸν περίπου μέγεθος εἰς τὰς εἰκόνας 1, 2, 3, ὧν αἱ μὲν δύο πρῶται ἀπεικονίζουσιν αὐτὸ ὁρώμενον ἄνωθεν, ἡ δὲ τρίτη ἐκ τοῦ πλαγίου. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐγένετο κατὰ φωτογραφίαν, αἱ δὲ δύο ἄλλαι κατὰ ἰχνογράφημα, ὃ λίαν εὐγενῶς κατὰ παράκλησίν μου ἐφιλοπόνησεν ἡ Ἀγγλὶς Miss Adela Breton. Ἔχει δὲ μῆκος μὲν 0,09, πλάτος μέγ. 0,07 καὶ ὕψος 0,025.

Ποία ἦτο ἡ ἀκριβὴς χρῆσις τοῦ μικροῦ σκεύους δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἀπολύτως. Θεωρῶ ὅμως πιθανὸν ὅτι ἐχρησίμευε διὰ θρησκευτικόν τινα σκοπόν, ὅπως καὶ πλεῖστα ἄλλα διαφόρων σχημάτων λίθινα δοχεῖα ἁπλᾶ, διπλᾶ ἢ πολλαπλᾶ, τῶν ὁποίων πολλὰ ἀνεγνωρίσθησαν ὡς τράπεζαι προσφορῶν, δοχεῖα σπονδῶν ἢ κέρνοι πρὸς ἱεροὺς σκοπούς[1]. Ἐχρησίμευε δηλ. τὸ ἡμέτερον σκεῦος ἵνα σπένδωσιν ἐν αὐτῷ ἢ δι᾽ αὐτοῦ ὑγρόν τι κατά τινα θρησκευτικὴν πρὸς θεὸν ἢ νεκρὸν ἱεροτελεστίαν. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη τοῦ θρησκευτικοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀγγείου ἐνισχύεται μεγάλως καὶ ὑπὸ τῆς ἐπ᾽ αὐτοῦ κεχαραγμένης ἀρχικῶς ἐπιγραφῆς, ἥτις ὡς θὰ ἀναπτύξω παρακατιών, πιστεύω ὅτι εἶναι ἱεροῦ περιεχομένου.

Ἡ σπουδαιότης τοῦ μικροῦ μνημείου δὲν ἔγκειται τόσον οὔτε εἰς αὐτὸ τοῦτο, οὔτε εἰς τὸν ἱερὸν αὐτοῦ προορισμόν, καὶ ἂν παραδεχθῶμεν τοῦτον ὡς ἐξηκριβωμένον, ὅσον εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ χείλους αὐτοῦ χαρακτὴν ἐπιγραφὴν γράμμασι τοῦ Μινωϊκοῦ γραμμικοῦ ἀλφαβήτου. Ὡς ἐπιγραφικὸν ἄρα μνημεῖον πρόκειται νὰ ἐξετασθῇ διὰ βραχέων καί, ἐφ᾽ ὅσον ἐπιτρέπουσιν αἱ μέχρι σήμερον γνώσεις ἡμῶν ἐπὶ τοῦ ἀλφαβήτου αὐτοῦ, τὸ μικρὸν δοχεῖον. Χαίρω δὲ διότι παρέχω τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα νὰ φιλοξενήσῃ διὰ πρώτην φορὰν ἐπιγραφικὸν μνημεῖον τῆς Κρητικῆς προϊστορικῆς γραφῆς καὶ δὴ τόσον σημαντικόν.

[1] Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1904, σελ. 21-56. 1906, σελ. 117-156. 1907, 141-186. 1908, σελ. 197-244.

[2] Ἀριθ. εὑρετ. λιθίνων τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου 187.

[3] Ἀριθ. εὑρετ. λιθ. Μουσείου Ἡρακλείου 907.

[1] Περὶ τῶν ἱερῶν αὐτῶν προϊστορικῶν σκευῶν ἴδε τὸ ἄρθρον Kretan Kernoi εἰς τὸ Ann. Brit. Sch. XII σελ. 9-23. Monumenti antichi dei Lincei XIV. 1902, σελ. 100-102.

Ὅτε ἐκομίσθη τὸ ἀγγεῖον εἰς τὸ Μουσεῖον ὡς εὑρέθη καὶ ἄπλυτον διεκρίνοντο τὰ γράμματα ὑπέρυθρα ἕνεκα τοῦ ἐρυθρωποῦ χώματος, δι᾽ οὗ ἦσαν πεπληρωμένα. Ἀφ᾽ οὗ ὅμως ἐκαθαρίσθη καὶ τὸ ἐρυθρὸν χῶμα ἀπεπλύθη τὰ γράμματα ἐγένοντο ἀμυδρότερα. Τοῦτο μᾶς ἠνάγκασε νὰ ἐπιπάσωμεν ἄνωθεν τοῦ ἀγγείου μέλαιναν κόνιν, ἡ ὁποία εἰσελθοῦσα εἰς τὰ χαράγματα κατέστησε πάλιν τὰ γράμματα εὐκρινέστατα, ἐφ᾽ ὅσον ἐννοεῖται παραβλέψωμεν μικράς τινας φθορὰς καὶ τριβὰς τοῦ σκεύους, αἵτινες ἔχουσιν ἀφανίσει τινὰ τῶν γραμμάτων μάλιστα κατὰ τὴν ἀποκεκρουσμένην ἐν μέρει προχοὴν αὐτοῦ. Ὑπὸ τοιαύτην μορφὴν εὑρίσκεται σήμερον τὸ σκεῦος καὶ οὕτως ἐφωτογραφήθη καὶ ἰχνογραφήθη· ὀφείλω μόνον νὰ τονίσω ὅτι ἡ καθίζησις τῆς μελαίνης κόνεως ἐγένετο κανονικὴ καὶ ἐπομένως τὰ γράμματα ἀποδίδονται ὡς οἷόν τε πιστῶς καὶ κατὰ τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν σχῆμα, ἐφ᾽ ὅσον, ἐννοεῖται, δὲν ἠλλοιώθησαν ὑπὸ τῆς τριβῆς καὶ τῆς ἄλλης βλάβης τοῦ χείλους τοῦ δοχείου.

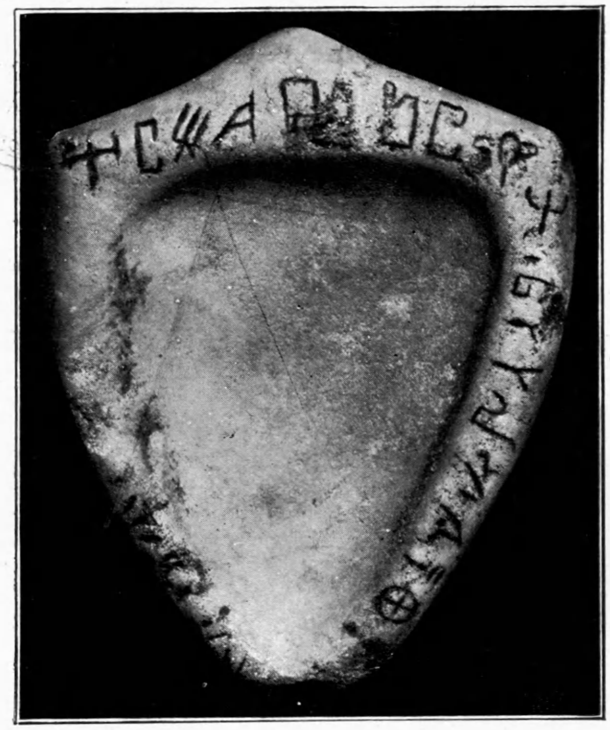

Εἰκὼν 1.

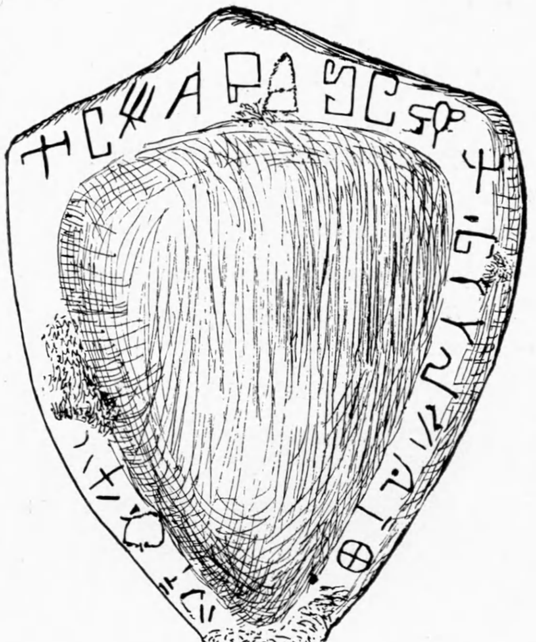

Εἰκὼν 2

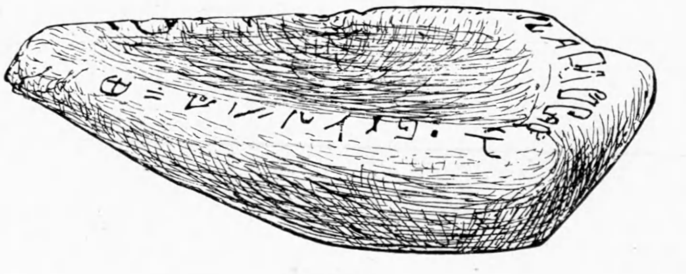

Εἰκὼν 3.

Πρὸς περισσοτέραν σαφήνειαν καὶ ἵνα τὰ γράμματα καθορῶνται διὰ μιᾶς ἀντέγραψα αὐτὰ ἰδιαιτέρως εἰς φυσικὸν μέγεθος ὡς φαίνονται ἐν τῇ εἰκόνι 4.

Ἡ διεύθυνσις τῶν γραμμάτων εἶναι ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά. Τοῦτο μᾶς δεικνύει τὸ τρὶς ἐπαναλαμβανόμενον γράμμα (2. 5. 8) τὸ ὁποῖον ὡς μονοπρόσωπον (ἂς τὸ εἴπωμεν οὕτω) δεικνύει τὴν

φορὰν αὐτοῦ ὁμοιάζον πρὸς τὸ τρίτον γράμμα τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου ὑπὸ τὴν τετράγωνον μορφὴν ⊏. Ἔπειτα εἶναι ἤδη γνωστὸν ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ κ. Evans ὅτι τὰ γράμματα τοῦ Μινωϊκοῦ ἀλφαβήτου διευθύνονται σχεδὸν πάντοτε ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ πλὴν σπανίων τινῶν ἐξαιρέσεων ἀντιστρόφου γραφῆς καὶ ἑνὸς ἴσως παραδείγματος γραφῆς βουστροφηδόν [1].

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἀρκετὰ ἐκτενής, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι πιθανώτατα ἡ γραφὴ εἶναι συλλαβική, καθὼς ἔχουσιν ἤδη οὐχὶ ἄνευ λόγου εἰκάσει περὶ τῶν γραμμάτων τοῦ γραμμικοῦ συστήματος, ὅπως δηλ. τὰ γράμματα τοῦ Κυπριακοῦ συλλαβαρίου, πρὸς τὸ ὁποῖον τὸ Κρητικὸν γραμμικὸν σύστημα ἔχει ἀρκετὰς ἀναλογίας καὶ ὁμοιότητας [2].

Θεωρῶ ἄξιον σημειώσεως πρὸ παντὸς τὸ καλλίγραφον καὶ κανονικὸν τῶν γραμμάτων τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς ἐν παραβολῇ πρὸς τὰς ἀμελέστερον καὶ ταχυγραφικώτερον γεγραμμένας ἐπιγραφὰς τῶν πινακίδων. Ἐντεῦθεν ἔχομεν τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἡ μορφὴ τῶν γραμμάτων, τὴν ὁποίαν μᾶς δίδει ἡ παροῦσα ἐπιγραφή, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ τακτικὸν καὶ κανονικὸν σχῆμα τῶν γραμμάτων τοὐλάχιστον κατὰ τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἐχαράχθη ἡ ἐπιγραφή.

Ἂς ἐξετάσωμεν νῦν ἓν ἕκαστον τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς ἰδίᾳ.

Τὸ πρῶτον γράμμα τὸ τριαινόσχημον εἶναι γνωστότατον γραμμικὸν σύμβολον. Εὑρίσκεται πολλάκις (18 φοράς) ἐπὶ ὀγκολίθων τοῦ ἀνακτόρου Φαιστοῦ [1], μόνον εἴτε καὶ ἐν συνδυασμῷ μετ' ἄλλων [2]. Ἐπίσης εὑρίσκεται εἰς τὰς πινακίδας Ἁγ. Τριάδος [3], εἰς τὰς ὀπισθογραφήσεις τῶν πηλίνων σφραγισμάτων Ἁγ. Τριάδος [4], εἰς χαρακτὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ ἀγγείου Κνωσοῦ [5] καὶ εἰς πολλὰς τῶν πινακίδων Κνωσοῦ. Ἀκόμη παρατηρεῖται καὶ εἰς

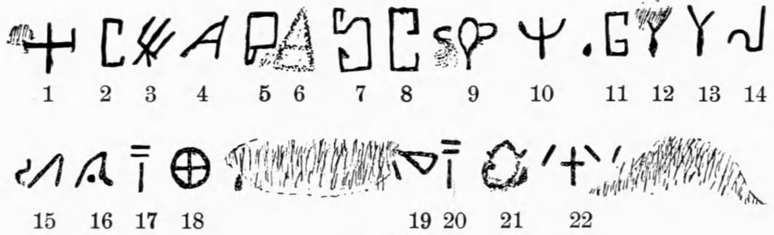

Εἰκὼν 4.

πήλινον βῶλον Γουρνιῶν μὴ δημοσιευθέντα. Ἐνίοτε τὸ γράμμα αὐτὸ φέρεται ἔχον παραλλαγάς τινας κατὰ τὰς κεραίας καὶ τοὺς ἀκρέμονας. Τὸ ἰδεογραφικὸν σημεῖον, ἐξ οὗ προῆλθε δὲν εἶνε ἐξηκριβωμένον.

Τὸ 2ον, 8ον καὶ 11ον γράμμα εἶνε τὸ αὐτὸ ἔχον σχῆμα τοῦ λατινικοῦ ὀρθογωνίου ⊏. Τὸ γράμμα τοῦτο εὑρίσκεται καὶ εἰς τὰ δύο εἴδη τοῦ γραμμικοῦ ἀλφαβήτου. Τὸ ἰδεογραφικὸν σύμβολον, ἐξ οὗ παρήχθη, εἶναι τὸ ὀρθογώνιον μὲ τέσσαρας παραλλήλους κεραίας, τὸ ὁποῖον ὁ κ. Evans ἐξηγεῖ ὡς δηλοῦν θύραν, οἰκίαν ἢ φράκτην [3]. Τούτου δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν εὔκολον ἐξέλιξιν κατόπιν ἐν τῷ γραμμικῷ συστήματι, ὅτε μηκύνεται, ἀνοίγεται δεξιὰ καὶ συντομεύεται ἢ ἐλλείπουσιν αἱ δύο μεσαῖαι παράλληλοι κεραῖαι καὶ οὕτω καταντᾷ εἰς τὸ σχῆμα τὸ ὁποῖον ἔχει ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ. Τοὺς διαφόρους αὐτοὺς βαθμοὺς τῆς ἐξελίξεως δύναταί τις νὰ παρακολουθήσῃ εἰς τὰς ἐπιγραφὰς Κνωσοῦ, Φαιστοῦ, Ἁγ. Τριάδος, εἰς τοὺς πηλίνους βώλους (targhette) Ἁγ. Τριάδος καὶ εἰς τὰς ὀπισθογραφήσεις τῶν πηλίνων σφραγισμάτων. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Δικταίου ἄντρου (Σπήλαιον Ψυχροῦ) διατηρεῖ ἀκόμη τὸ κλειστὸν σχῆμα [6], ὅπως φαίνεται καὶ ἐκ τῆς εἰκόνος 5, ὅπου εἶναι τὸ πρῶτον καὶ τὸ τρίτον γράμμα.

[1] Ἀθηνᾶ τόμ. ΙΗ', σελ. 573 καὶ 579. Monum. antichi dei Lincei XIII σελ. 22, 28, 29. A. Evans The Palace of Cnossos in Brit. Sch. Ann. 1901 σελ. 59.

[2] A. Evans Cretan Pictogr. σελ. 95 πίν. 111, σελ. 101-102. Monum. ant. XIII 23.

[3] A. Evans Cret. Pictogr. σελ. 38, ἀριθ. 24.

[1] Monum. ant. XII 1902, σελ. 90 ἀριθ. 20.

[2] Αὐτόθι σελ. 93 εἰκ. 27.

[3] Mon. ant. XIII, σελ. 23, εἰκ. 6. 7.

[4] Αὐτόθι σελ. 47. 3, 4. 5.

[5] Brit. Sch. An. 1900-1901, σελ. 10, εἰκ. 3.

[6] A. Evans Further discoveries εἰς τὸ J. H. S. XVII, σελ. 359, εἰκ. 27.

Τὸ τρίτον γράμμα εἶναι ἐπίσης τριαινοειδὲς ἀλλὰ πλάγιον καὶ εἶναι βεβαίως διάφορον τοῦ πρώτου. Ὁ κ. Evans θεωρεῖ ὡς ἰδεογραφικὴν αὐτοῦ ἀρχὴν τὴν λύραν ἢ ἅρπαν μὲ τὸ πλῆκτρον [1], πιθανωτέρα ὅμως εἶναι ἡ γνώμη τοῦ κ. Pernier ὅτι παρήχθη ἐκ τοῦ ἰδεογραφικοῦ συμβόλου τῆς ἀνοικτῆς χειρός [2]. Διάφορον βεβαίως εἶναι καὶ τοῦ συμβόλου, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τοὺς τοίχους τῆς αὐλῆς τοῦ μεγάρου τῆς βασιλίσσης ἐν Κνωσῷ, καὶ τὸ ὁποῖον ὁ κ. Evans ὀνομάζει ἠλακάτην καὶ τὴν αὐλὴν καλεῖ αὐλὴν τῶν ἠλακατῶν (Court of the distaffs) [3]. Συχνὰ τὸ γράμμα εὑρίσκεται παρηλλαγμένον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ ἄνευ τῆς ἀποφύσεως. Ἐνιαχοῦ προσεγγίζει πολὺ πρὸς τὴν μορφὴν τοῦ ἰδεογραφικοῦ συμβόλου τῆς ἀνοικτῆς χειρός. Ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον εὑρίσκεται εἰς πήλινον βῶλον Γουρνιῶν καὶ εἰς μικρὰν πινακίδα εὑρεθεῖσαν πέρυσιν εἰς Παποῦραν καὶ μὴ δημοσιευθεῖσαν ἀκόμη. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει αἱ μὲν ὄρθιαι κεραῖαι δηλοῦσι τοὺς δακτύλους τῆς χειρός, ἡ δὲ λοξὴ ἀπόφυσις τὸν μέγαν δάκτυλον, καὶ διὰ τοῦτο αἱ ὄρθιαι κεραῖαι ἐνίοτε εἶναι τέσσαρες ἀντὶ τριῶν. Τὸ γράμμα παρατηρεῖται εἰς τὰς πινακίδας Κνωσοῦ καὶ Ἁγίας Τριάδος, εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ πίθου Φαιστοῦ χαρακτὴν ἐπιγραφὴν [4], εἰς τὰ σφραγίσματα Ἁγ. Τριάδος [5].

Τὸ τέταρτον γράμμα τὸ ὁποῖον ὁμοιάζει πρὸς κεφαλαῖον Βυζαντιακὸν Α δὲν εὑρίσκεται οὔτε εἰς τὰ σύμβολα τὰ συλλεχθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Evans πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν, οὔτε ἐπὶ τῶν ὀγκολίθων Κνωσοῦ καὶ Φαιστοῦ, οὔτε εἰς τὰς πινακίδας Κνωσοῦ, ἐφ' ὅσον ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω. Τοὐναντίον ἀπαντᾷ εἰς τὰς ὀπισθογραφήσεις τῶν σφραγισμάτων Ἁγ. Τριάδος [6] καὶ οὐχὶ ἐντελῶς ὅμοιον ἀλλὰ παρηλλαγμένον εἰς τὰς πινακίδας Ἁγ. Τριάδος. Φαίνεται ὅτι τὸ γράμμα αὐτό, τοῦ ὁποίου τὸ ἰδεογραφικὸν πρότυπον δὲν εἶναι γνωστόν, ὑπέστη τοιαύτας παραλλαγάς, ὥστε νὰ μὴ ἀναγνωρίζεται εὐκόλως, ἢ ὅτι αὐτὸ τοῦτο εἶναι παραλλαγὴ ἀγνώριστος ἄλλου τινὸς ἀρχαιοτέρου γράμματος.

Τὸ πέμπτον γράμμα τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς

[1] A. Evans Cret. pict. σελ. 37, ἀρ. 19.
[2] Monum. ant. XII σελ. 98.
[4] Mon. ant. XII σελ. 97 εἰκ. 32.
[5] Mon. ant. XIII σελ. 50 ἀριθ. 14.
[6] Mon. ant. XIII σελ. 50 ἀριθ. 10.

εὕρηται ὡς πρῶτον εἰς τὴν χαρακτὴν ἐπιγραφὴν μεγάλου πίθου Ἁγ. Τριάδος μὴ δημοσιευθεῖσαν εἰσέτι. Ὅμοια ἀλλ' οὐχὶ ἐντελῶς τὰ αὐτὰ σύμβολα παρατηροῦνται εἰς τοὺς ὀγκολίθους τῶν ἀνακτόρων Κνωσοῦ [1] καὶ Φαιστοῦ [2]. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὰς πινακίδας Κνωσοῦ καὶ Φαιστοῦ, πιστεύω ὅτι ὑπέστη μὲ τὸν καιρὸν ταχυγραφικὴν παραλλαγὴν καταστήσασαν αὐτὸ ἀγνώριστον.

Τὸ ἕκτον γράμμα εἶναι βεβλαμμένον καὶ διὰ τοῦτο ὑπάρχει ἀμφιβολία ἂν εἶχε τὸ περίγραμμα τὸ δηλούμενον ἐν τῇ εἰκόνι, καθ' ὃ ὁμοιάζει πρὸς τὸ Α ἢ Λ. Τοιαῦτα γράμματα καὶ μάλιστα τὸ Λ φαίνονται συχνὰ εἰς τὰς πινακίδας Κνωσοῦ καὶ Ἁγ. Τριάδος, εἰς δὲ τὴν πινακίδα Παλαικάστρου φέρει στιγμὴν μεταξὺ τῶν σκελῶν. Εἰς πινακίδα τοῦ Ἱεροῦ Κνωσοῦ φέρει κεραίαν κάθετον μεταξὺ τῶν σκελῶν [3], καὶ εἰς τὴν γραπτὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ποτηρίου Κνωσοῦ [4]. Ὅμοια γράμματα παρατηροῦνται καὶ εἰς τὰ σφραγίσματα Ἁγ. Τριάδος [5] καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Evans συλλεχθέντα γραμμικὰ σύμβολα Κρήτης καὶ Αἰγύπτου [6]. Εἰς τὸ Κυπριακὸν συλλαβάριον δηλοῖ τὴν συλλαβὴν ***Κο***.

Τὸ 7ον σύμβολον ὁμοιάζον κατά τι πρὸς τὸ 5ον καὶ ἐν μέρει πρὸ τὸ 2ον, 8ον καὶ 11ον φαίνεται ὅτι ἔχει ἐπίσης τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὸ ἰδεογραφικὸν σύμβολον, ὃ ἀνεφέραμεν προηγουμένως ὡς εἰκονίζον κατὰ τὸν κ. Evans θύραν, παράθυρον ἢ φράκτην [7]. Ὁμοιάζει ἐπίσης πρὸς τὸ Κυπριακὸν σύμβολον, δι' οὗ δηλοῦται ἡ συλλαβὴ *πο* [8]. Ὅμοιον εὕρηται καὶ εἰς τοὺς πηλίνους βώλους Ἁγ. Τριάδος [9]. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν φαίνεται εἰς τὰς πινακίδας πιστεύω ὅτι ὑπέστη ἀλλοίωσιν ταχυγραφικὴν καὶ δὲν ἀναγνωρίζεται πλέον εὐκόλως ἐν αὐταῖς.

Τὸ 9ον γράμμα εἶναι φαινεται ἐκ τῶν νεωτέρων συμβόλων· διότι εἶναι μὲν συνηθέστατον εἰς τὰς πινακίδας Κνωσοῦ [10] καὶ Ἁγ. Τριάδος, δὲν εὑρίσκεται ὅμως εἰς τὰ ἀρχαιότερα σύμβολα τὰ συλλε-

[1] Evas Cret. pict. σελ. 13 εἰκ. 9 f.
[2] Mon. ant. XII 90, 25.
[3] Evans Pal. of Knossos B. S. A. σελ. 13 εἰκ. 27.
[4] B. S. A. 1902 εἰκ. 66.
[5] Mon. ant. XIII σελ. 47-50 ἀριθ. 6, 13,
[6] Evans Cret. pict. σελ. 80 πίν. 1 ἀρ. 24.
[7] Evans Cret. pictogr. σελ. 38 ἀριθ. 24, 25.
[8] Αὐτόθι πίναξ. 1 ἀρ. 17.
[9] Mon. ant. XIII σελ. 28 ἀριθ. 156.
[10] Evans B.S.A. 1899-1900 πίν. II γρ. 5.

γέντα ὑπὸ τοῦ κ. Evans, οὔτε ἐπὶ τῶν ὀγκολίθων. Διὰ ταῦτα πιστεύω ὅτι εἶναι νεωτέρα ἐξέλιξις ἀρχαιοτέρου γραμμικοῦ συμβόλου.

Τὸ 10ον γράμμα τὸ ὁμοιάζον πρὸς ἑλλ. Ψ ἀμφιβάλλω ἂν εἶναι παραλλαγὴ μόνον γραφικὴ τοῦ πρώτου ἢ τοῦ τρίτου γράμματος, ἢ εἶναι ἄλλο διάφορον. Ἡ τελευταία γνώμη μοὶ φαίνεται πιθανωτέρα, διότι παρατηρεῖται εἰς πινακίδας, αἵτινες κάμνουσι διάκρισιν τῶν δύο γραμμάτων ἔχουσαι αὐτὰ ταὐτοχρόνως [1].

Τὸ 12ον καὶ 13ον εἶναι τὸ ἴδιον γράμμα ἔχον περίπου τὸ σχῆμα τοῦ κεφαλαίου ἑλληνικοῦ Υ. Εἶναι συνηθέστατον γραμμικὸν σύμβολον. Εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν συλλεγέντων ὑπὸ τοῦ κ. Evans πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ παραβάλλεται πρὸς τὸ Κυπριακὸν τὸ δηλοῦν τὴν συλλαβὴν *σα* [2]. Ὑπὸ τοῦ κ. Evans θεωρεῖται ὡς ἔχον τὴν ἀρχήν του εἰς ἰδεογραφικὸν σύμβολον εὑρισκόμενον ἐπὶ Κρητικῶν σφραγίδων [3]. Παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τῶν ὀγκολίθων τοῦ ἀνακτόρου Φαιστοῦ [4], ἐπὶ τῶν διακοσμητικῶν πλακιδίων Φαιστοῦ [5], ἐπὶ τῶν σφραγισμάτων Ἁγ. Τριάδος [6], εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Δικταίου ἄντρου (εἰκὼν 5), ἐπὶ τοῦ τεμαχίου ποτηρίου ἐκ στεατίτου τοῦ Παλαικάστρου [7], καὶ τέλος εἶναι κοινότατον γράμμα εἴς τε τὰς πινακίδας Κνωσοῦ καὶ Ἁγ. Τριάδος. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Δικταίου ἄντρου, εἰς τὴν τοῦ ποτηρίου Παλαικάστρου καὶ εἰς πινακίδα Ἁγ. Τριάδος [8], ὅπως καὶ εἰς τὴν παροῦσαν ἐπιγραφὴν ἐπαναλαμβάνεται τὸ γράμμα αὐτὸ δὶς κατὰ συνέχειαν. Ἐπίσης δὶς κατὰ συνέχειαν φέρεται καὶ ὡς ἰδεογραφικὸν σύμβολον ἐπὶ σφραγῖδος προϊστορικῆς [9].

Τὸ γράμμα 14 εὑρίσκω εἰς πινακίδα Κνωσοῦ, ἀλλὰ κατ' ἀντίθετον φοράν, εἰς τὰς ἄλλας πινακίδας Κνωσοῦ δὲν ἀναγνωρίζεται. Τοὐναντίον εἰς τὰς πινακίδας Ἁγ. Τριάδος φαίνεται συχνὰ ἔχον τὴν ἰδίαν ἐντελῶς μορφήν [10]. Ἐπίσης φέρεται ὡς τέταρτον γράμμα εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ πίθου τῆς Ἁγ. Τριάδος χαρακτὴν ἐπιγραφήν [1]. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς τραπέζης τῶν προσφορῶν τοῦ Δικταίου καὶ εἰς τὸ τεμάχιον τοῦ ποτηρίου Παλαικάστρου (ἀλλὰ κατ' ἀντίθετον εἰς τοῦτο διεύθυνσιν) εὑρίσκεται ἀμέσως μετὰ τὰ δύο Υ. Ἴσως τὸ 14 γράμμα προῆλθεν ἐκ τοῦ ἰδεογραφικοῦ συμβόλου τοῦ κεκαμμένου ποδός [2].

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 15 σημειούμενον γράμμα δὲν εἶναι βέβαιον ἂν εἶναι ἓν μόνον γράμμα ἢ δύο πλησίον ἀλλήλων, ἤτοι ἓν μικρὸν βακτηριοειδὲς συχνὰ ἀπαντῶν εἰς τὰς πινακίδας καὶ ἓν ἄλλο ἀγκιστροειδές. Ἂν ληφθῇ ὡς ἓν μόνον γράμμα, ὅπερ πιθανώτερον, δὲν εὑρίσκεται εἰς τὰς πινακίδας, ἀλλὰ παρατηρεῖται εἰς ἐξάρτημα ἐκ Σίφνου [3]. Ἴσως εἶναι τὸ ἴδιον καὶ μὲ τὸ γράμμα τὸ ὁποῖον ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ἐξέλιξις τοῦ ἰδεογραφικοῦ συμβόλου τοῦ πετομένου πτηνοῦ, ὅπως τὸ καλοῦσιν οἱ Ἰταλοὶ ἀρχαιολόγοι, τοῦ εὑρισκομένου εἰς τὰ σφραγίσματα καὶ τὰς πινακίδας Ἁγ. Τριάδος [4]. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Δικταίου (εἰκ. 5) δὲν εἶναι ἀπίθανον τὸ τελευταῖον γράμμα νὰ εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα μορφὴ τοῦ ἡμετέρου γράμματος.

Τὸ 16ον γράμμα εὑρίσκεται ἐντελῶς τὸ αὐτὸ εἰς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν ἐξάρτημα τῆς Σίφνου, φέρον μάλιστα καὶ τὴν στιγμὴν ἐντὸς ὅπως καὶ εἰς ἐκεῖνο. Ἐν γένει δὲ παρατηρῶ ὅτι τὰ γράμματα τοῦ ἐξαρτήματος τούτου ἔχουσι πολλὰς ὁμοιότητας καὶ ἀναλογίας πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς καὶ πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Δικταίου καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐκφράζωσι καὶ ὁμοίαν ἢ συγγενῆ ἔννοιαν. Εἰς τὰς πινακίδας Κνωσοῦ καὶ Ἁγίας Τριάδος δὲν εὑρίσκω μὲν ἐντελῶς ὅμοιον γράμμα ἀλλὰ παρετήρησα ἓν ἄλλο ὅμοιον ἔχον τὸ σχῆμα τοῦ λεγομένου Στῖγμα Ϛ καὶ τὸ ὁποῖον ἴσως ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ἡμέτερον.

Τὸ 17ον καὶ 20ὸν ἔχουσι τὸ σχῆμα κεφαλαίου Ι μὲ δύο μικρὰς ὁριζοντίας παραλλήλους κεραίας ἄνω. Εἰς τὰς πινακίδας Ἁγ. Τριάδος εὕρηται τὸ γράμμα φέρον ἄνωθεν στιγμὴν καὶ ὑπὲρ αὐτὴν κεραίαν ὁριζοντίαν. Ἀλλαχοῦ φέρει τὰς δύο μικρὰς κεραίας οὐχὶ ἄνω ἀλλὰ διατεμνούσας τὴν ὀρθὴν

[1] Πρβ. Monum. ant. XIII σελ. 23 εἰκ. 6.
[2] Evans Cret. pict. πιν. I ἀριθ. 25 καὶ Furth. discov. σελ. 386 ἀρ. 13.
[3] Evans Cret. pict. σελ. 41 ἀριθ. 41.
[4] Mon. ant. XII σελ. 91. 2 1β.
[5] Αὐτόθι σελ. 95 ἀριθ. 4.
[6] Αὐτόθι XIII σελ. 55. 2. 3.
[7] Ἴδ. εἰκ. 6
[8] Ἀριθ. εὑρετ. πινακίδων 12.
[9] Evans Cret. pict. σελ. 30 εἰκ. 39.
[10] Mon. ant. XIII εἰκ. 6 εἰς τὴν τελευταίαν γραμμήν.

[1] Εἶναι ἀδημοσίευτος.
[2] Evans Cret. pict. 34 ἀριθ. 5.
[3] Ἴδε τὸ ἐξάρτημα Evans Cret. pict. σελ. 18 εἰκ. 19.
[4] Mon. ant. XIII σελ. 50 ἀριθ. 15, σελ. 23. 25 εἰκ. 6. 8.

γραμμὴν ἐν σχήματι διπλοῦ σταυροῦ, καὶ οὕτως ἀναγράφεται παρ' Evans [1], ὑπὸ τοιοῦτον δὲ σχῆμα εὕρηται καὶ ἐν τῷ Κυπριακῷ συλλαβαρίῳ δηλοῦν τὴν συλλαβὴν *πα*. Εἰς τὰς πινακίδας Κνωσοῦ ἢ εἶναι ἁπλοῦς σταυρὸς ἢ κεφαλαῖον Τ μὲ γραμμὴν ὑπεράνω. Εἰς τοὺς πηλίνους βώλους Ἁγ. Τριάδος ὑπεράνω τοῦ Ι ἔχει τρεῖς στιγμὰς καὶ ὑπὲρ αὐτὰς γραμμὴν ὁριζοντίαν [2].

Τὸ 18ον εἶναι τὸ γνωστότατον καὶ συνηθέστατον γράμμα τὸ ἔχον τὸ σχῆμα τοῦ ἀρχαϊκοῦ ἑλληνικοῦ θῆτα ⊕. Εὑρίσκεται εἰς τὰς πινακίδας Κνωσοῦ καὶ Ἁγ. Τριάδος συχνότατα, ὡς καὶ εἰς τὰ σφραγίσματα Ἁγ. Τριάδος [3]. Τὸ ἀρχικὸν ἰδεογραφικὸν σύμβολον, ἐξ οὗ παρήχθη θὰ εἶναι ἴσως τὸ δηλοῦν τὸν ὀφθαλμόν, ἢ τὸν Ἥλιον, ἢ ἀστέρα [4], τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται εἰς τὰς ἰδεογραφικὰς σφραγῖδας. Εἰς τοὺς ὀγκολίθους ὅμως Κνωσοῦ καὶ Φαιστοῦ δὲν εἶναι εὔχρηστον τὸ σύμβολον αὐτό.. Ἐνίοτε ἀντὶ τῶν διασταυρουμένων ἐντὸς τοῦ κύκλου γραμμῶν εὕρηνται τρεῖς ἢ τέσσαρες στιγμαὶ (πινακίδες Κνωσοῦ καὶ Ἁγ. Τριάδος) καὶ ἄλλοτε δύο (πινακίδες Ἁγ. Τριάδος), δὲν εἶναι ὅμως ἐντελῶς βέβαιον ἂν τὸ σύμβολον μὲ τὰς στιγμὰς εἶχε τὴν αὐτὴν δύναμιν μὲ τὸ φέρον τὸν σταυρόν.

Μετὰ τὸ 18ον γράμμα ἄρχεται τὸ προχοειδὲς στόμιον τοῦ σκεύους τὸ ὁποῖον εἶναι ἀποκεκρουσμένον καὶ ἴσως θὰ ὑπῆρχον ἐν αὐτῷ δύο ἢ τρία γράμματα· δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἀπίθανον ἐπειδὴ ἐνταῦθα θὰ ἐλεπτύνετο τὸ χεῖλος νὰ μὴ ὑπῆρχον καὶ καθόλου γράμματα.

Τὸ 19ον εἶναι ἡμιεφθαρμένον, ἀλλ' ἐκ τοῦ σωζομένου μέρους εἰκάζομεν, ὅτι ἦτο τὸ γράμμα τὸ ἔχον σχῆμα διπλοῦ πελέκεως, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ τόσον συχνὰ εἰς τοὺς ὀγκολίθους καὶ τοὺς πελεκητοὺς λίθους τῶν ἀνακτόρων Κνωσοῦ καὶ Φαιστοῦ [5] καὶ εἶναι ἰδεογραφικὸν σύμβολον μεταβιβασθὲν καὶ εἰς τὸ γραμμικὸν σύστημα [6]. Εὕρηται καὶ εἰς τὸ Κυπριακὸν συλλαβάριον (ἄνευ τοῦ στειλεοῦ) δηλοῦν τὴν συλλαβὴν *λε*, ὁποῖον δηλ. τὸ βλέπομεν καὶ εἰς πήλινον ἀγγεῖον ἐκ τῶν περιχώρων Γουλᾶ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Evans [1]. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὀλίγον χρόνον διετήρησε τὴν ἀρχικήν του μορφὴν εἰς τὸν γραμμικὸν ἀλφάβητον, διότι δὲν ἀναφαίνεται πλέον εἰς τὰς πινακίδας τοῦ γραμμικοῦ συστήματος, ἀλλ' ἠλλοιώθη ἢ ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἄλλου ἰσοδυνάμου γράμματος, ἐν ᾧ, ὡς εἴπομεν, διετηρήθη ἐν τῷ Κυπριακῷ. Εἰς τὰς ἰδεογραφικὰς ὅμως πινακίδας τὰς εὑρεθείσας εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ διαδρόμου τῶν ἀνακτόρων Κνωσοῦ τὸ σύμβολον τοῦ διπλοῦ πελέκεως ἀπαντᾷ ἀκόμη [2].

Τὸ 21ον εἶναι βεβλαμμένον φαίνεται δὲ ὡς κύκλος ἀκανόνιστος μὲ δύο μικρὰς κεραίας ἔξωθεν. Τὸ σύμβολον δὲν εὑρίσκω εἰς τὰς πινακίδας ἐντελῶς ὅμοιον. Γράμματα ὅμως κυκλικὰ ἁπλᾶ ἢ μὲ στιγμὰς καὶ μικρὰς κεραίας ἐντὸς φαίνονται ἀλλαχοῦ [3], ἀμφιβάλλω ὅμως, ἂν ἔχωμεν τὸ ἴδιον γράμμα.

Τὸ 22ον ἀποτελεῖται, ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπει ἡ φθορὰ τοῦ σκεύους νὰ διακρίνωμεν, ἐκ σταυροῦ καὶ δύο κεραιῶν λοξῶν ἄνωθεν μὴ θιγουσῶν τὸν σταυρόν. Ἐντελῶς ὅμοιον σύμβολον δὲν εἶδον ἀλλαχοῦ, ἴσως ὅμως δὲν εἶναι διάφορον τοῦ συμβόλου τοῦ ἔχοντος τὸ σχῆμα περίπου τοῦ ἑλληνικοῦ Ψ.

Κατόπιν ἤρχοντο ἓν ἢ δύο γράμματα πιθανῶς, διότι τὸ σκεῦος ἔχει φθορὰν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο.

Μεταξὺ τῶν γραμμάτων 10 καὶ 11 (καὶ ἴσως καὶ μεταξὺ τοῦ 21 καὶ 22) φαίνεται ὡσεὶ στινμὴ οὐχὶ κατὰ τύχην ἀλλ' ἐπίτηδες πεποιημένη, καὶ ἴσως εἶναι σημεῖον στίξεως. Τοιαύτη στίξις ἔχει ἤδη παρατηρηθῆ καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς τοῦ Μινωϊκοῦ ἀλφαβήτου. Οὕτω λ. χ. εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Δικταίου (εἰκ. 5) εὕρηται στιγμὴ μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου γράμματος καὶ ἄλλη κατὰ τὸ τέλος. Ὁ κ. Evans ὁμιλῶν περὶ τούτου θεωρεῖ στίξιν πρὸς χωρισμὸν λέξεων [4]. Εἰς τὴν μοναδικὴν πινακίδα τοῦ ἀνακτόρου Φαιστοῦ ἀντὶ μιᾶς φαίνονται δύο στιγμαὶ καθέτως τοποθετημέναι, αἱ ὁποῖαι

[1] Evans Cret. pict. σελ. 80 ἀριθ. 4.

[2] Mon. ant. XIII σελ. 27-28 εἰκ. 12-15.

[3] Δείγματα ἴδε Evans B.S.A. 1899-1900 πίναξ 2. Mon. ant. XIII σελ. 27, 28. 47, 2.

[4] Evans Cret. pict. 34, 2. 43.

[5] Evans Pal. of Knossos in B. S. A. 1888-1900 σελ. 33 εἰκ. 6. Mon. ant. XII 89 ἀρ. 11 σελ. 91 ἀριθ. 5 καὶ Cret. pict. σελ. 13 εἰκ. 9.

[6] Evans Cret pict. σελ. 35 ἀριθ. 10, σελ. 80 πίν. I ἀριθ. 22

[1] Αὐτόθι σελ. 10 εἰκ. 5.

[2] Evans Pal. of Cnossos in B. S. A. VI σελ. 59 κέξ.

[3] Π. χ. Evans Further discov. σελ. 348, 349, 484, 386· Mon. ant XII σεκ. 95. XIII σελ. 23, 26, 27.

[4] Evans Furth. disc. σελ. 361. Pal. of Cnossos B. S. A. 1902 σελ. 107.

ἐπαναλαμβάνονται ὀκτάκις εἰς τὴν αὐτὴν πινακίδα [1].

Εἶπον προηγουμένως ὅτι τὴν ἐπιγραφὴν θεωρῶ ὡς ἱεροῦ περιεχομένου καὶ τὸ σκεῦος προωρισμένον πρὸς ἱερόν τινα σκοπόν. Εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην ἤχθην ὡς ἑξῆς.

Ἐν πρώτοις τὸ σκεῦος μὴ ὂν κατάλληλον δι' οἰκιακήν τινα χρῆσιν ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὴν τάξιν τῶν μικρῶν λιθίνων σκευῶν, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον διὰ θρησκευτικοὺς ἢ νεκρικοὺς σκοπούς, οἷοι οἱ κέρνοι, αἱ τράπεζαι τῶν προσφορῶν καὶ τὰ ὅμοια περὶ ὧν διέλαβον ἀλλαχοῦ [2] καὶ εὑρίσκονται συνήθως εἰς ἱερὰ ἢ τάφους. Ἔπειτα, ὅτε παρέβαλλον τὰ γράμματα τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς πρὸς ἄλλας Κρητικὰς ἐπιγραφὰς καὶ δὴ τὴν τοῦ Δικταίου, παρετήρησα μὲ ἔκπληξίν μου ὅτι πάντα τὰ σωζόμενα γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Δικταίας ἱερᾶς τραπέζης τῶν προσφορῶν εὑρίσκονται καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ ***καὶ δὴ κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν*** ἤτοι ἔχομεν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐπιγραφαῖς τὰς αὐ-

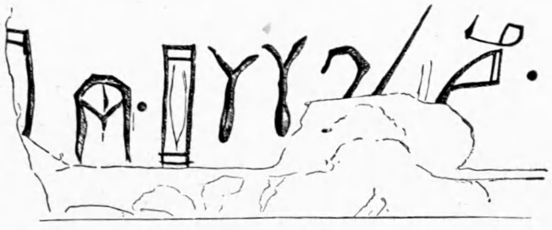

Εἰκὼν 5.

τὰς λέξεις. Ὅτι δὲ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Δικταίου εἶναι ἱεροῦ περιεχομένου εἶναι σχεδὸν βέβαιον καὶ ἕνεκα τοῦ χώρου, ἐν ᾧ εὑρέθη (τὸ Δικταῖον ἄντρον) μετ' ἄλλων πολλῶν ἀναθημάτων ἀνευρεθέντων καὶ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ κ. Hogarth καὶ κατ' αὐτήν [3], καὶ διότι εὕρηται λελαξευμένη μετὰ ἐπιμελείας ἐπὶ σκεύους ἀναμφισβητήτως ἱεροῦ, ἤτοι ἐπὶ τῆς τραπέζης τῶν προσφορῶν [4], ὡς τοιαύτην δὲ τυπικοῦ θρησκευτικοῦ περιεχομένου ἐθεώρησε τὴν ἐπιγραφὴν καὶ ὁ κ. Evans. Πρὸς μεγαλυτέραν σαφήνειαν τῶν κατωτέρω καὶ πρόχειρον παραβολὴν ἀπεικονίζω τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Δικταίου ἐν τῇ εἰκόνι 5.

[1] Mon. ant. XIII σελ. 26 εἰκ. 11.

[2] B S.An. XII (1905-1906) σελ. 9 23 καὶ Bosanquet B.S.A. III σελ. 57 πίν. IV.

[3] Hogarth The Dictean cave in B. S. A. VI (1899 1900) σελ. 94-116.

[4] Ἴδε τὸ σκεῦος παρ' Evans Furth. discov. σελ. 352-354 εἰκ. 25α, 25β, 25γ.

Τὸ πρῶτον ἀκέραιον γράμμα τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Δικταίου ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 10ον τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς μὲ μόνην τὴν παραλλαγήν, ὅτι ἐν τῇ Δικταίᾳ περιβάλλεται ὑπὸ περιγράμματος θολωτοῦ. Τὸ δεύτερον τῆς Δικταίας εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τὸ 11 τῆς ἡμετέρας, ἀλλ' εἶναι ἀκόμη ἰδεογραφικώτερον ἐν ἐκείνῃ· τὸ τρίτον καὶ τέταρτον τῆς Δικταίας εἶναι ἐντελῶς τὰ ἴδια πρὸς τὸ 12 καὶ 13 τῆς ἡμετέρας, τὸ πέμπτον συμπληρουμένου τοῦ ἐφθαρμένου μέρους εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ 14 καὶ τέλος τὸ ἕκτον τῆς Δικταίας τὸ ὁποῖον ὁ κ. Evans θεωρεῖ ὡς δύο γράμματα συμπεπλεγμένα ἔχει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὸ 15 καὶ 16 τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς.

Πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς ταυτότητος ταύτης τῶν δύο ἐπιγραφῶν καὶ τοῦ ἱεροῦ ἢ τυπικοῦ περιεχομένου αὐτῶν ἔρχεται τέλος μικρόν τι ἐπιγραφικὸν χάρα-

Εἰκὼν 6.

γμα ἐκ τεσσάρων γραμμάτων ἐπὶ τεμαχίου ποτηρίου ἐκ στεατίτου εὑρεθέντος κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς Παλαικάστρου ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ διευθύνουσα Ἐπιτροπὴ τῆς Σχολῆς λίαν εὐμενῶς μοὶ ἐπέτρεψε νὰ τὰ δημοσιεύσω ἐνταῦθα (εἰκ. 6) πρῶτος. Ἐκ τῶν τεσσάρων γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης τὰ τρία τελευταῖα εἶναι ἐντελῶς τὰ ἴδια πρὸς τὸ 12, 13, 14 τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς καὶ τὰ ἀντίστοιχα τῆς Δικταίας. Μόνον τὸ πρῶτον παραλλάσσει ἔχον σχῆμα περίπου τριαινοειδὲς ἢ κεφαλαίου ἑλληνικοῦ Ψ ἀντὶ νὰ ἔχῃ τὸ σχῆμα ⊏ τῶν δύο ἄλλων ἐπιγραφῶν, ἀλλὰ ἴσως ἡ φωνητικὴ διαφορὰ τῶν δι' αὐτῶν δηλουμένων συλλαβῶν ἦτο μικρὰ καὶ ἠδύνατο εἰς τὴν λέξιν ἡ διαφορὰ αὕτη νὰ μὴ ἔχῃ σημασίαν.

Ἐκ τῶν δύο τούτων παραβολῶν καὶ ἐν μέρει καὶ ἐκ τῆς παραβολῆς πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἐξ-

αρτήματος τῆς Σίφνου, τὴν ὁποίαν ἀνεφέραμεν προηγουμένως, καθίσταται κατὰ τὴν γνώμην μου πιθανώτατον, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ μικροῦ σκεύους Ἀρχανῶν εἶναι ἱεροῦ περιεχομένου, καὶ ὅτι ἴσως θὰ εἶναι εὐχή τις πρὸς τὸν θεὸν ἢ ἀνάθημα πρὸς αὐτόν, καὶ ὅτι αἱ τυπικαὶ αὗται λέξεις ἐπανελαμβάνοντο συχνὰ καὶ ἐγράφοντο ἐπὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ τῶν ἄλλων πρὸς τοὺς θεοὺς ἀναθημάτων· δὲν θεωρῶ μάλιστα ἀπίθανον *τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ νὰ ἐνυπάρχῃ εἰς τὰ τρία ἢ τέσσαρα γράμματα*, τὰ ὁποῖα ὁμοιομόρφως κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν εὑρίσκονται καὶ εἰς τὰς τρεῖς ἐπιγραφάς. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ θὰ εἶχε τρεῖς ἢ τέσσαρας συλλαβάς, ὧν δύο ἐν τῷ μέσῳ ὁμοιόμορφοι, ἀφ᾽ οὗ εἰς πάσας τὰς ἐπιγραφὰς γράφονται διὰ τοῦ γράμματος Ὑ.

Ὑπολείπεται νὰ ὁμιλήσω περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ σκεύους. Κριτήριον χρονολογικὸν πρέπει νὰ λάβωμεν αὐτὴν ταύτην τὴν ἐπιγραφήν, ἤτοι τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων. Ἐν πρώτοις εἶναι φανερὸν ὅτι ἀνήκει εἰς ἐποχήν, καθ᾽ ἣν εἶχεν ἤδη ἐπικρατήσει τελείως τὸ γραμμικὸν σύστημα ἀντὶ τοῦ ἀρχαιοτέρου εἰκονογραφικοῦ ἢ ἰδεογραφικοῦ. Πότε ἀκριβῶς ἐγένετο ἡ ἐφεύρεσις ἢ μᾶλλον ἡ τακτικὴ χρῆσις τῶν γραμμικῶν συμβόλων τῆς γραφῆς ἀντὶ τῶν ἰδεογραφικῶν δὲν γνωρίζομεν μὲν ἀκριβῶς, ἀλλὰ πάντως εἶναι πιθανώτατον ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνώσεών μας ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη τοῦ σχήματος τοῦ γραφικοῦ δὲν ἐγένετο προγενέστερον τοῦ τελευταίου μέρους τῆς Μεσομινωϊκῆς ἐποχῆς (Middle minoan III). Διότι καθ᾽ ὅλην τὴν Μεσομινωϊκὴν ἐποχήν, ὅπως ἐξάγεται ἐκ τῶν σφραγίδων τῆς ἐποχῆς ταύτης [1] ἐξηκολούθει ἡ χρῆσις τῶν ἰδεογραφικῶν συμβόλων, ἀραιὰ δὲ μόνον ἀρχίζουν νὰ ἀναφαίνωνται ἐν αὐταῖς τὰ γραμμικὰ σύμβολα, παραχθέντα βεβαίως δι᾽ ἐξελίξεως ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἱερογλυφικῶν. Ὥστε ἡ χρῆσις γραμμικοῦ συστήματος αὐτοτελοῦς καὶ πλήρους μόνον κατὰ τὸ τέλος τῆς Μεσομινωϊκῆς ἐποχῆς δύναται νὰ τεθῇ, καὶ ἔχομεν ἤδη ἐκ Κνωσοῦ δύο πινακίδας γραμμικοῦ συστήματος εὑρεθείσας εἰς τὸν θησαυρὸν τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἀνακτόρου μετὰ τῶν ἐκ πορσελάνης περιφήμων εἰδώλων, τὰ ὁποῖα τίθενται κατὰ τὸ τελευταῖον τμῆμα τῆς Μεσομινωϊκῆς ἐποχῆς [1]. Τὸ γραμμικὸν σύστημα ἐπεκράτησε τελείως κατὰ τὴν Ὑστερομινωϊκὴν ἐποχὴν καὶ ἐγένετο τόσον κοινόν, ὥστε ἡ χρῆσις ἰδεογραφικῆς γραφῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην θεωρεῖται μᾶλλον ὡς ἐξαίρεσις, ὅπου εὑρίσκεται, ἐξηγουμένη δι᾽ ἰδιαιτέρων τοπικῶν λόγων [2]. Κατ᾽ ἀκολουθίαν ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφὴ δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀρχαιοτέρα τοῦ τελευταίου σταδίου τῆς Μεσομινωϊκῆς ἐποχῆς. Ἐξ ἄλλου εἶναι ἐξηκριβωμένον, ὅτι τὸ γραμμικὸν σύστημα διήρκεσεν αἰῶνας πολλοὺς καὶ ὅτι τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα κατ᾽ ἀρχὰς ὡς παραχθέντα ἐκ τῶν ἰδεογραφικῶν ἦσαν πολὺ συγγενῆ πρὸς αὐτά, ὑπέστησαν σὺν τῷ χρόνῳ μακρὰν ἐξέλιξιν, ἐξ οὗ παρήχθησαν πολλαὶ παραλλαγαὶ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸν ῥυθμὸν τῶν γραμμάτων, ἐντεῦθεν δὲ ὁ κ. Evans ἐχώρισε τὸ γραμμικὸν σύστημα εἰς δύο τάξεις τὴν Α΄ καὶ τὴν Β΄, ἤτοι τὴν ἀρχαιοτέραν καὶ τὴν νεωτέραν. Εἰς τὴν πρώτην τάξιν τοῦ γραμμικοῦ συστήματος ἀνήκουσιν αἱ πινακίδες Φαιστοῦ, Ἁγ. Τριάδος, ἡ τοῦ Παλαικάστρου, αἱ δύο τοῦ ἱεροῦ θησαυροῦ Κνωσοῦ καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ὀγκολίθων τῶν δύο ἀνακτόρων γράμματα καὶ ἄλλαι τινὲς μικρότεραι χαρακταὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ ἀγγείων καὶ πίθων. Εἰς τὴν Β΄ τάξιν ἀνήκουσι τὸ μέγα πλῆθος τῶν πινακίδων Κνωσοῦ.

Τὰ γράμματα τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς καταφανέστατα ὁμοιάζουσι πολὺ περισσότερον πρὸς τὰ τῆς Α΄ ἢ τῆς Β΄ τάξεως. Ὁμιλοῦντες προηγουμένως περὶ ἑνὸς ἑκάστου ἐξ αὐτῶν καὶ παραβάλλοντες πρὸς ἄλλα ἐλάβομεν συχνὰ εὐκαιρίαν νὰ τὰ σχετίσωμεν πρὸς ὅμοια γράμματα τῆς Α΄ τάξεως, ἔν τισι μάλιστα εἶναι καταφανὴς καὶ ἡ ἰδεογραφική των ἀρχή, πολὺ δὲ ὀλιγώτεραι εἶναι αἱ ὁμοιότητες πρὸς τὰ τῆς Β΄. Ὥστε ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἀγγείου Ἀρχανῶν ἀνήκει ἀναμφισβητήτως εἰς τὴν Α΄ τάξιν τοῦ γραμμικοῦ συστήματος, ἤτοι τὴν ἀρχαιοτέραν. Πάλιν ὅμως ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφὴ δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς τάξεώς της, διότι ἡ διὰ τῆς ἐξελίξεως ἀνάπτυξις τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων της ἔχει προχωρήσει ἀρκετὰ καὶ ἔχει ἀπομακρυνθῇ

[1] Περὶ τῶν ἐποχῶν τῆς ἐν Κρήτῃ σφραγιστικῆς ἰδὲ Ἀρχ. Ἐφημ. 1907 σελ. 141-186.

[1] B. S. A. 1903 σελ. 52 εἰκ. 27.

[2] Ὁ κ. Evans ἑρμηνεύει οὕτως τὴν εὕρεσιν εἰς ἓν μόνον μέρος καὶ δὴ ἐκ τῶν νεωτέρων τοῦ ἀνακτόρου Κνωσοῦ συστήματος ἰδεογραφικῶν πινακίδων εἰς B. S. A. VI σελ. 59 καὶ ἑξῆς.

ἱκανῶς τοῦ ἱερογλυφικοῦ εἴδους, καὶ δὴ πολλῷ μᾶλλον τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Δικταίου, ἧς τὰ γράμματα εἶναι ἀρχαϊκώτερα καὶ ἰδεογραφικώτερα τῶν τοῦ ἡμετέρου σκεύους. Διὰ τοῦτο ἀνήκει μὲν ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ εἰς τὴν Α΄ τάξιν τοῦ γραμμικοῦ συστήματος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τῆς τάξεως ταύτης. Τὰ γράμματα εἶναι ἤδη τελείως ἐσχηματισμένα γραμμικά, ἔχουσι σταθερὸν τὸ σχῆμα καὶ κανονικὴν τὴν μορφήν, δύνανται μάλιστα νὰ ὀνομασθῶσι καλλίγραφα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν θὰ παρετηρεῖτο οὔτε κατὰ τὴν πρώτην μόρφωσιν καὶ ἐμφάνισιν τῶν γραμμάτων, οὔτε πάλιν κατὰ τὸν χρόνον τοῦ τελευταίου σταδίου, ὅτε, ὅπως βλέπομεν ἐκ τῶν πινακίδων Κνωσοῦ, ἔχουσι λάβει ταχυγραφικήν τινα καὶ ἐπισεσυρμένην (cursive) μορφήν. Ἂν ἄρα θέσωμεν τὴν ἡμετέραν ἐπιγραφὴν κατὰ τὸ μεταίχμιον τῶν δύο ἐποχῶν ἤτοι τῆς Μεσομινωϊκῆς καὶ Ὑστερομινωϊκῆς, ἴσως δὲν ἀπομακρυνόμεθα πολὺ τῆς ἀληθείας. Παραδεχόμενοι νῦν τὸν 18 π. Χ. αἰῶνα ὡς ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἔχομεν κἄποιαν χρονολογικὴν ὑπόθεσιν πιθανῶς οὐχὶ ἀβάσιμον. Ὁ κ. Evans ἔθετεν ἤδη τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Δικταίου, ἥτις εἶναι, ὡς εἴπομεν, ἀρχαιοπινεστέρα, κατὰ τὸν 20 αἰῶνα [1].

Εἰς τὸ ἀνωτέρω χρονολογικὸν συμπέρασμα κατέληξα ἐκ τῆς παρατηρήσεως μόνου τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς καὶ παραβολῆς αὐτῶν πρὸς ἄλλα κείμενα τῆς γραφῆς ταύτης, ὧν ὁ χρονολογικὸς προσδιορισμὸς εἶναι ἀσφαλέστερος ἐκ τοῦ τόπου καὶ τῶν στρωμάτων, ἐν οἷς ἕκαστον κείμενον εὑρέθη καὶ ἐκ τῶν συνευρεθέντων μετὰ τῶν ἐπιγραφῶν ἄλλων ἀντικειμένων ἐχόντων μᾶλλον εὐπροσδιόριστον χρονολογικὸν χαρακτῆρα. Τελευταῖον ὅμως, ἀφ' οὗ εἶχον γράψει τὰ ἀνωτέρω, μετέβην εἰς Ἀρχάνες καὶ παραλαβὼν τὸν εὑρέτην χωρικὸν ἐξήτασα τὸν τόπον, ἐν ᾧ εὑρέθη τὸ ἐνεπίγραφον σκεῦος. Ἡ θέσις Τροῦλλος κεῖται ἀμέσως εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς κωμοπόλεως ἀριστερὰ τῷ μεταβαίνοντι ἀπὸ Ἀρχάνες εἰς τὸν δῆμον Ἁγ. Παρασκιῶν. Εἶναι λοφοσειρὰ ὑπερκειμένη τῶν Ἀρχανῶν, ὁ δὲ ἀγρὸς τῶν ἀδελφῶν Λυριτζάκι, ὅπου εὑρέθη τὸ σκεῦος τυχαίως, καὶ οἱ παρακείμενοι ἄλλοι ἀγροὶ εἶνε κατεσπαρμένοι μὲ πλῆθος τεμαχίων πηλίνων ἀγγείων μινωϊκῆς ἐποχῆς. Τοῦτο δεικνύει ὅτι προϊστορικὸς συνοικισμὸς ὑφίστατο ἐνταῦθα ἐπὶ πολὺν χρόνον. Συλλέξας ἀρκετὰ τῶν θραυσμάτων αὐτῶν καὶ καθαρίσας αὐτὰ κατόπιν ἐν τῷ Μουσείῳ παρετήρησα ὅτι τὰ πλεῖστα μὲν τούτων εἶναι Μεσομινωϊκά, ὑπῆρχον δὲ καὶ δύο τρία Ὑστερομινωϊκά. Τελείως ἄρα συμφωνεῖ καὶ ἡ ἐπιτόπιος παρατήρησις πρὸς τὸν ἀνεξαρτήτως γενόμενον χρονολογικὸν ὁρισμὸν τοῦ ἐνεπιγράφου μικροῦ μνημείου.

Ἡ εὕρεσις τοῦ σκεύους αὐτοῦ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ νέου αὐτοῦ Μινωϊκοῦ συνοικισμοῦ εἰς Ἀρχάνες, ἐπειδὴ δὲ ἡ κωμόπολις ἐπεκτείνεται πρὸς τὸ μέρος τοῦτο καὶ νέαι οἰκοδομαὶ προετοιμάζονται κατὰ τὴν θέσιν ταύτην, παρίσταται ἐπείγουσα ἀνάγκη πρὸ τῆς τελείας καταστροφῆς νὰ ἐξερευνηθῇ διὰ δοκιμαστικῆς σκαφῆς ὁ χῶρος ὑπὸ τῆς Κρητικῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας.

Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης μηνὶ Φεβρουρίῳ 1909.

Σ. Α. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ

[1] Evans Furth. discover. σελ. 361.

Ἐξεδόθη τῇ 10 Αὐγούστου 1909.

ΑΤΤΙΚΗ ΤΑΜΙΑΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ

(Παρένθετος πίναξ 1)

Τὸ ἐκδιδόμενον ἐνθάδε ἀπόσπασμα ταμιακῆς ἐπιγραφῆς, εὑρεθὲν παρά τινι ἀρχαιοκαπήλῳ καὶ μετενεχθὲν κατὰ μῆνα Φεβρουάριον 1909 εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον, ἔνθα καὶ νῦν ἀπόκειται ὑπ' ἀρ. 426, ἐκαθάρισα καὶ ἐξήτασα ἐκεῖ τῇ εὐμενεῖ ἀδείᾳ τοῦ ἐφόρου κ. Β. Λεονάρδου. Εἶνε δὲ ἡ πλὰξ ἐκ κυανοπρασίνου μαρμάρου, τεθραυμένη εἰς δύο τεμάχια, ὕψ. 0,69, πλ. 0,35, πάχ. 0,06. Ὁ λίθος εἶνε μὲν σχεδὸν περικεκομμένος, ἀλλὰ δὲν ἐλλείπει πολὺ ἐκ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς, διότι σῳζομένης τῆς ἄνω ἀριστερᾶς γωνίας ἐξάγεται ὅτι μόνον δύο ἑ. μ. ἐκ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς ἐλλείπουσιν. Τὰ γράμματα εἶνε διατεταγμένα στοιχηδόν, ἀλλὰ μετά τινων παραβάσεων τῆς κανονικῆς διατάξεως ἐν τῇ εἰσαγωγῇ. Ὕψος τῶν γραμμάτων: ἐν τοῖς πέντε πρώτοις στίχοις τῆς εἰσαγωγῆς 0,007: ἐν τοῖς ἑπομένοις στίχοις 0,006: ἐν τῇ στήλῃ 0,004: ἀπόστασις στίχων: ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς εἰσαγωγῆς 0,007: ἐν τῷ δευτέρῳ 0,005: ἐν τῇ στήλῃ 0,003.

[Τάδε παρέδοσαν ταμίαι τῆς θεοῦ οἱ ἐπὶ Λυκίσκου ἄρχοντος . . . .]
[. . . . .]
\φι . . . . ο[υ]ς . . . . ςα . . . . ο . . . .]
ήτου Πειραι : οἷς ἐγραμμάτε[υεν . . . .] παρ[αλαβόντ]ε. παρὰ ταμ[ιῶν τῶν τῆς θεοῦ τῶ]
[ν] ἐπ' Εὐβούλου ἄρχοντος Χαιρε[στράτου ? τοῦ Φιλημο ?]νίδου Λαμπτρέ[:] Νικολ(ά)ου τοῦ Νικοτ[έλους . . . .]
[. .] τοῦ Σωστράτου Προσπαλ : Πολυ[αίνου ? τοῦ Εὐκρ ?]άτους Θρια : Φαιδρίου τοῦ Ρόδ[ω]νος Φ[λυέ: . . . . τοῦ Ε]
[ὐθ]οίνου Δεκε[λ]ει : Δεξιάδου τοῦ Δ[εξιάδου Φαλ]ηρέ : Θεοφίλου τοῦ Μενί[σκ] υ 'Ατηνέ [:] οἷ[ς ἐγραμμάτευεν]
ταμίαις τοῖ[ς ἐπὶ Πυθοδό]του ἄρχοντος Νικάνδρω[ι . . . ί]κου Λαμ[πτρε : . . . . Γ]
[αρ]γητ : Χαρίαι Χαιρίου Σουνι : Ἱερω[νύμωι . . . .] ἐκ Κερ : Εὐμηλίδηι Ἀρκέωνος Ἀχαρ[νε : Καλλιστράτωι Δ]
[εξ ?]ιθέου Μελιτ : Δεξικράτηι Δικαιο[γένους Ἐλευσι]ν : Φιλίνωι Πυργίων ς Μ[αραθ : οἷ]ς ἐ[γραμμάτευεν . . . . Θρι?]
[άσ]ιος ΛΧΛΙΝ
ἐπὶ Ἀρχίου ἄρχοντος] στέφανος, ὧι ὁ δῆμος ὁ ἐν Σάμωι τ
ὸν δῆμον τὸν Ἀθηναί]ων ἐστεφάνωσεν, σταθμὸν 𐅄ΔΔΓ⊢⊢

Τάδ[ε προσ]παρ[έδ]ο[σαν ἐπὶ . . . . ἄρχοντος ταμ]
ία[ι τῶν τῆς θε]οῦ [τ]αμ[ίαις κ.τ.λ.

Ἐν τ]ῶι Ἑκατονπέδωι τὸ ἄγαλμα παρελάβομεν ἐντελὲς κα
ὶ τ]ὴν ἀσπίδα κατὰ τὴν στήλην τὴν χαλκῆν.
Δή]μου ἀργυρίου τοῦ εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἐξαιρεθέντ
ος] παρὰ ταμίου στρατιωτικῶν παρελάβομεν Νικηράτ
ου] Κυδαντίδου σταθμῶι πρῶτος ρυμός, ἵνα τὸ : Α : πρῶτ
ος] φθοῖς : ΧΗΗ⊢⊢⊢ : δεύτερος : ΧΗΗΙΙΙ : τρίτος : ΧΗ𐅄Δ
ΔΔ]ΔΓ⊢⊢⊢ΙΙΙ : τέταρτος : ΧΗΗ⊢ : πέμπτος : ΧΗΗ⊢ΙΙΙ
δ]εύτερος ρυμός, ἵνα τὸ : Β : πρῶτος φθοῖς : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓ⊢
δε]ύτερος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓ⊢⊢⊢ : τρίτος : ΧΗΗΓΙΙΙ : τέταρτ
ος] : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔ⊢⊢⊢ : πέμπτος : ΧΗΗ⊢⊢ΙΙΙ : τρίτος ρυμός,

ἵ]να τὸ : Γ : πρῶτος φθοῖς : ΧΗ𐅄ΔΔΔΓͰͰ : δεύτερος : ΧΗ
Η]ΙΙΙ : τρίτος : ΧΗΗ : τέταρτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰͰͰΙΙΙ : πέ
μ]πτος : ΧΗΗΙΙΙ : τέταρτος ρυμός. ἵ[ν]α τὸ [: Δ] : πρῶτ[ος φθ
οῖ]ς : ΧΗΗΓͰͰͰΙΙΙ : δεύτερος : ΧΗΗ[Ͱ :] τρ[ίτ]ος : [ΧΗΗͰͰͰ
τέτ]αρτος : ΧΗΗͰͰΙΙΙ : πέμ[πτ]ος : ΧΗΗͰΙΙΙ : πέμ[πτος ρ
υμό]ς, ἵνα τὸ : Ε : πρῶτ[ος] φθοῖς : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰΙΙΙ : δ[εύτε
ρος] : ΧΗΗΙΙΙ : [τ]ρίτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰͰͰͰ : τέταρτο[ς : ΧΗ
ΗͰͰΙ]ΙΙ : [π]έμπτος : ΧΗΗͰͰ : ἕκτος ρυμός, ἵνα τὸ : Ι [: πρῶ
τος] φθοῖς : ΧΗΗΓͰ : δεύ[τ]ερο[ς] : ΧΗΗͰ : τρίτος : Χ[ΗΗͰͰ
τ]έταρτος : ΧΗΗͰ : πέμπτος : ΧΗΗΓͰͰΙΙΙ : ἕβδομ[ος ρυμ
ό]ς, ἵνα τὸ Η : πρῶτος φθοῖς : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰͰ : δεύτ[ερος :
Χ]ΗΗͰͰͰΙΙΙ : τρίτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰͰ : τέταρτος [: ΧΗ𐅄ΔΔ
Δ]ΔͰ : πέμπτος : ΧΗΗ : ὄγδοος ρυμὸς (ρυμός), ἵνα τ[ὸ : ⊙ : πρ
ῶ]τος φθοῖς : ΧΗΗΓͰͰͰΙΙΙ : δεύτερος : ΧΗ𐅄ΔΔΔ[ΔΓͰͰͰͰ
τ]ρίτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰͰͰͰ : τέταρτος : ΧΗΗͰͰ : π[έμπτος
Χ]ΗΗͰͰͰ : ἔνατος ρυμός, ἵνα τὸ : Ι : πρῶτος φθοῖ[ς : ΧΗ𐅄Δ
Δ]ΔͰͰͰͰΙΙΙ : δεύτερος : ΧΗΗΙΙΙ : τρίτος : ΧΗ𐅄[ΔΔΔΔΓͰ
Ͱ] : τέταρτος : ΧΗΗͰΙΙΙ : πέμπτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΔΓͰͰ[ͰͰΙΙΙ
δ]έκατος ρυμός, ἵνα τὸ : Κ : πρῶτος φθοῖς : ΧΗ𐅄ΔΔ[ΔΔΓͰͰ
δ]εύτερος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰͰ : τρίτος : ΧΗΗͰͰͰ : τέτ[αρτος
Χ]ΗΗΙΙΙ : πέμπτος : ΧΗΗͰ : ἑνδέκατος ρυμός, ἵνα τ[ὸ : Λ :
π]ρῶτος φθοῖς : ΧΗ𐅄ΔΔΔΓͰͰͰͰΙΙΙ : δεύτερος : ΧΗ[𐅄ΔΔΔ
Δ]ΓͰͰΙΙΙ : τρίτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰͰͰ : τέταρτος : ΧΗ[ΗͰͰͰ
π]έμπτος : ΧΗΗͰͰͰͰΙΙΙ : δωδέκατος ρυμός, ἵνα τὸ : [Μ : π
ρ]ῶτος φθοῖς : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓΙΙΙ : δεύτερος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔ[ΓͰͰ
Ι]ΙΙ : τρίτος : ΧΗΗΓΙΙΙ : τέταρτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰΙ[ΙΙ : π
έ]μπτος : ΧΗΗΓΙΙΙ : τρίτος καὶ δέκατος, ἵνα τὸ : Ν : [πρῶ-
τ]ος φθοῖς : ΧΗΗΙΙΙ : δεύτερος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰͰͰΙΙΙ [: τρ
ίτ]ος : ΧΗΗΓͰΙΙΙ : τέταρτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰͰ : πέμπτ[ος :
ΧΗ]ΗͰͰͰΙΙΙ : τέταρτος καὶ δέκατος, ἵνα τὸ : Ξ : πρῶ[τος
φθ]οῖς : ΧΗΗͰͰͰͰ : δεύτερος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰͰͰͰ : τρί[τος
ΧΗ]ΗΔ : τέταρτος : Χ Η𐅄ΔΔΔΔΓͰ : πέμπτος : ΧΗΗͰͰͰͰ[ΙΙΙ
πέ]μπτος καὶ δέκατος, [ἵ]να τὸ : Ο : πρῶτος φθοῖς : ΧΗΗ[ͰͰ
δεύ]τερος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔ[ΓͰ]ͰͰͰ : τρίτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰ : τ[έτ
αρτο]ς : ΧΗΗͰͰͰ : πέμ[πτ]ος : ΧΗΗͰͰͰΙΙΙ : ἕκτος καὶ δέ[κ
ατος,] ἵνα τὸ : Π : πρῶτος φθοῖς : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔͰͰΙΙΙ : δεύτ[ε
ρος :] ΧΗΗ : τρίτος : ΧΗΗͰͰͰΙΙΙ : τέταρτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔ[Γ
ͰͰͰΙ]ΙΙ : πέμπτος : ΧΗΗΓΙΙΙ : ἕβδομος καὶ δέκατος, ἵ[ν
α τὸ :] Ρ : πρῶτος φ[θ]οῖς : ΧΗΗΓΙΙΙ : δεύτερος : ΧΗΗͰΙΙ[Ι
τρίτ]ος : ΧΗΗ : τέταρτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰͰ : πέμπτος : ΧΗ[Η
ͰͰ :] ὄγδοος καὶ δέκατος, ἵνα τὸ : Σ : πρῶτος φθοῖς : ΧΗΗ[Ͱ
δεύ]τερος : ΧΗΗͰͰͰͰΙΙΙ : τρίτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰͰΙΙΙ : [τ
έτα]ρτος : ΧΗΗΓͰͰͰ : πέμπτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓ : ἔνατος κα[ὶ
δέκ[ατος, ἵνα τὸ : Τ : πρῶτος φθοῖς : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔͰͰ : δεύτ[ε
ρος] : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔΓͰͰͰΙΙΙ : τρίτος : ΧΗΗͰΙΙΙ : τέταρτο[ς
ΧΗΗ]ͰͰΙΙΙ : πέμπτος : ΧΗΗͰͰΙΙΙ : εἰκοστὸς ρυμός, ἵνα
τὸ :] Υ : πρῶτος φθοῖς : ΧΗΗͰ : δεύτερος : ΧΗΗΓͰΙΙΙ : τρ
ίτο]ς : ΧΗΗͰͰͰΙΙΙ : τέταρτος : ΧΗΗͰͰͰΙΙΙ [: π]έμπτος :

ΤΟΥΠΕΙΡΑΙ:ΟΙΣΕΓΡΑΜΜΑΤΕ
ΕΠΕΥΒΟΥΛΟΥΑΡΧΟΝΤΟΣΧΑΙΡΕ
ΤΟΥΣΩΣΤΡΑΤΟΥΠΡΟΣΠΑΛ:ΠΟΛΥΛ
ΟΙΝΟΥΔΕΚΕ ΕΙ:ΔΕΞΙΑΔΟΥΤΟΥΔ
vacat ΤΑΜΙΑΙΣΤΟΙ
ΓΗΤ:ΧΑΡΙΑΙΧΑΙΡΙΟΥΣΟΥΝΙ:ΙΕΡΩΝ
ΙΘΕΟΥΜΕΛΙ Τ:ΔΕΞ ΙΚΡΑΤΗΙΔΙΚΑΙΟ
ΙΟΣ ΛΧΛΙΝ

ΩΙΕΚΑΤΟΝΠΕΔΩΙΤΟΑΓΑΛΜΑΠΑΡΕΛΑΒΟΜΕΝΕΝΤΕΛΕΣΚΑ
ΗΝΑΣΠΙΔΑΚΑΤΑΤΗΝΣΤΗΛΗΝΤΗΝΧΑΛΚΗΝ vacat
ΜΟΥΑΡΓΥΡΙΟΥΤΟΥΕΙΣΤΑΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑΕΞΑΙΡΕΘΕΝΤ
ΠΑΡΑΤΑΜΙΟΥΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝΠΑΡΕΛΑΒΟΜΕΝΝΙΚΗΡΑΤ
ΚΥΔΑΝΤΙΔΟΥΣΤΑΘΜΩΙΠΡΩΤΟΣΡΥΜΟΣΙΝΑΤΟ:Α:ΠΡΩΤ
ΦΘΟΙΣ:ΧΗΗΗΗΗ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΗΙΙΙ:ΤΡΙΤΟΣ:ΧΗΠΔ
ΔΠΗΗΗΗΙΙΙ:ΤΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΗΗ:ΠΕΜΠΤΟΣ:ΧΗΗΗΗΙΙΙ
ΞΥΤΕΡΟΣΡΥΜΟΣΙΝΑΤΟ:Β:ΠΡΩΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗ
ΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΗ:ΤΡΙΤΟΣ:ΧΗΗΠΙΙΙ:ΤΕΤΑΡΤ
:ΧΗΠΔΔΔΔΗΗΗ:ΠΕΜΠΤΟΣ:ΧΗΗΗΗΙΙΙ:ΤΡΙΤΟΣΡΥΜΟΣ
ΝΑΤΟ:Γ:ΠΡΩΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗ
ΙΙΙ:ΤΡΙΤΟΣ:ΧΗΗ:ΤΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΗΙΙΙ:ΠΕ
ΠΤΟΣ:ΧΗΗΙΙΙ:ΤΕΤΑΡΤΟΣΡΥΜΟΣΙΝΑΤΟ :ΠΡΩ
Σ:ΧΗΗΠΗΗΗΙΙΙ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΡ ΤΡ ΟΣ
ΑΡΤΟΣ:ΧΗΗΗΗΙΙΙ:ΠΕΜ ΟΣ:ΧΗΗΗΙΙΙ:ΠΕ
ΣΙΝΑΤΟ:Ε:ΠΡΩΤΟ ΦΘΟΙΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΙΙΙ:Δ
:ΧΗΗΙΙΙ ΡΙΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΗΗ:ΤΕΤΑΡΤΟ
ΙΙ ΠΕΜΠΤΟΣ:ΧΗΗΗΗ:ΕΚΤΟΣΡΥΜΟΣΙΝΑΤΟ:Ι
ΦΘΟΙΣ:ΧΗΗΠΗ:ΔΕΥ ΕΡΟ :ΧΗΗΗ:ΤΡΙΤΟΣ:Χ
ΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΗΗ:ΠΕΜΠΤΟΣ:ΧΗΗΠΗΗΙΙΙ:ΕΒΔΟΜ
ΣΙΝΑΤΟ:Η:ΠΡΩΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗ:ΔΕΥΤ
ΗΗΗΗΗΙΙΙ:ΤΡΙΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗ:ΤΕΤΑΡΤΟΣ
ΔΗ:ΠΕΜΠΤΟΣ:ΧΗΗ:ΟΓΔΟΟΣΡΥΜΟΣΡΥΜΟΣΙΝΑΤ
ΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΗΠΗΗΗΙΙΙ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΠΔΔΔ
ΡΙΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΗΗ:ΤΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΗΗΗ:Π
ΗΗΗΗ:ΕΝΑΤΟΣΡΥΜΟΣΙΝΑΤΟ:Ι:ΠΡΩΤΟΣΦΘΟΙ
ΔΗΗΗΗΙΙΙ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΗΙΙΙ:ΤΡΙΤΟΣ:ΧΗΠ
:ΤΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΗΗΙΙΙ:ΠΕΜΠΤΟΣΧΗΠΔΔΔΔΔΠΗΗ
ΕΚΑΤΟΣΡΥΜΟΣΙΝΑΤΟ:Κ:ΠΡΩΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΠΔΔ
ΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗ:ΤΡΙΤΟΣ:ΧΗΗΗΗΗ:ΤΕΤ
ΗΗΙΙΙ:ΠΕΜΠΤΟΣ:ΧΗΗΗ:ΕΝΔΕΚΑΤΟΣΡΥΜΟΣΙΝΑΤ
ΡΩΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΠΔΔΔΠΗΗΗΗΙΙΙ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗ
ΠΗΗΙΙΙ:ΤΡΙΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΗ:ΤΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΙ
ΕΜΠΤΟΣ:ΧΗΗΗΗΗΙΙΙ:ΔΩΔΕΚΑΤΟΣΡΥΜΟΣΙΝΑΤΟ:
ΩΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΙΙΙ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΠΔΔΔ
ΙΙ:ΤΡΙΤΟΣ:ΧΗΗΠΙΙΙ:ΤΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΙ
ΜΠΤΟΣ:ΧΗΗΠΙΙΙ:ΤΡΙΤΟΣΚΑΙΔΕΚΑΤΟΣΙΝΑΤΟ:Ν:
ΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΗΙΙΙ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΗΙΙΙ
ΟΣ:ΧΗΗΠΗΙΙΙ:ΤΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗ:ΠΕΜΠ
ΗΗΗΗΙΙΙ:ΤΕΤΑΡΤΟΣΚΑΙΔΕΚΑΤΟΣΙΝΑΤΟ:Ξ:ΠΡΩ
ΟΙΣ:ΧΗΗΗΗΗΗ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΗΗ:ΤΡΙ
ΗΔ:ΤΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗ:ΠΕΜΠΤΟΣ:ΧΗΗΗΗΗΗ
ΑΠΤΟΣΚΑΙΔΕΚΑΤΟΣ ΝΑΤΟ:Ο:ΠΡΩΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΗ
ΕΡΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔ ΗΗΗ:ΤΡΙΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗ:Τ
Σ:ΧΗΗΗΗΗ:ΠΕΜ ΟΣ:ΧΗΗΗΗΗΙΙΙ:ΕΚΤΟΣΚΑΙΔΕ
ΙΝΑΤΟ:Π:ΠΡΩΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΗΗΙΙΙ:ΔΕΥΤ
ΧΗΗ:ΤΡΙΤΟΣ:ΧΗΗΗΗΗΙΙΙ:ΤΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔ
ΙΙ:ΠΕΜΠΤΟΣ:ΧΗΗΠΙΙΙ:ΕΒΔΟΜΟΣΚΑΙΔΕΚΑΤΟΣΙ
Ρ:ΠΡΩΤΟΣΦ ΟΙΣ:ΧΗΗΠΙΙΙ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΗΗΙΙ
ΟΣ:ΧΗΗ:ΤΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗ:ΠΕΜΠΤΟΣ:ΧΗ
ΟΓΔΟΟΣΚΑΙΔΕΚΑΤΟΣΙΝΑΤΟ:Σ:ΠΡΩΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΗ
ΤΕΡΟΣ:ΧΗΗΗΗΗΗΙΙΙ:ΤΡΙΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΙΙΙ:
ΡΤΟΣ:ΧΗΗΠΗΗΗ:ΠΕΜΠΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠ:ΕΝΑΤΟΣΚΑ
ΑΤΟΣΙΝΑΤΟ:Τ:ΠΡΩΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΗΗ:ΔΕΥΤ
:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΗΙΙΙ:ΤΡΙΤΟΣ:ΧΗΗΗΙΙΙ:ΤΕΤΑΡΤΟ
ΗΗΙΙΙ:ΠΕΜΠΤΟΣ:ΧΗΗΗΗΙΙΙ:ΕΙΚΟΣΤΟΣΡΥΜΟΣΙΝ
Υ:ΠΡΩΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΗΗ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΗΠΗΙΙΙ:ΤΡ
Σ:ΧΗΗΗΗΗΙΙΙ:ΤΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΗΗΗΙΙΙ ΕΜΠΤΟΣ
ΔΔΔΗΗΗΗ:ΕΙΣΚΑΙΕΙΚΟΣΤΟΣΙΝΑΤΟ:Φ: ΡΩΤΟΣΦΘ
:ΧΗΗ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΗΗ:ΤΡΙ Σ:ΧΗΗΗΙΙΙ
ΑΡΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΗ:ΠΕΜΠΤΟΣ:ΧΗΗΗΗΗΗ:ΔΕΥΤΕ
ΚΑΙΕΙΚΟΣΤΟΣΙΝΑΤΟ:Χ:ΠΡΩΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠ
Η:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΗΗΗ: vacat ΕΞΑΡΧΗΣΕΤΕΡΟΝ:ΠΡΩΤΟΣ
ΜΟΣΙΝΑΤΟ:ΑΑ:ΠΡΩΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΗΗ:ΔΕΥΤ
ΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΗΙΙΙ:ΤΡΙΤΟΣ:ΧΗΗΙΙΙ ΕΤΑΡΤΟ
ΠΔΔΔΗΗΗΙΙΙ:ΠΕΜΠΤΟΣ:ΧΗΗΗΗΗΗ:ΔΕΥΤ ΡΟΣΡΥΜΟ
ΑΤΟ:ΒΒ:ΠΡΩΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΗ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗ
ΔΔΠΗΗΗΗΙΙΙ:ΤΡΙΤΟΣ:ΧΗΗΙΙΙ:ΤΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΗΗΗ
ΠΕΜΠΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗ:ΤΡΙΤΟΣΡΥΜΟΣΙΝΑΤΟ:ΓΓ
ΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΗΙΙΙ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΠΔΔ
:ΤΡΙΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΗΙΙΙ:ΤΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗ
ΜΠΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΗΗ:ΤΕΤΑΡΤΟΣΡΥΜΟΣΙΝΑΤ
ΩΤΟΣΦΘΟΙΣ:ΧΗΗ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΙΙΙ
ΧΗΠΔΔΔΔΠΙΙΙ:ΤΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΗΙΙΙ:
ΗΠΔΔΔΔΗΗΗΙΙΙ:ΠΕΜΠΤΟΣΡΥΜΟΣΙΝΑΤΟ:Γ
ΙΣ ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗΗΗ:ΔΕΥΤΕΡΟΣ:ΧΗΠΔΔ
Σ: ΗΗΙΙΙ:ΤΕΤΑΡΤΟΣ:ΧΗΠΔΔΔΔΠΗΗ
ΡΥΜΟΣΙΝΑ

ΧΗ𐅄]ΔΔΔͰͰͰͰ : εἷς καὶ εἰκοστός ἵνα τὸ : Φ : [π]ρῶτος φθ
οῖς] : ΧΗΗ : δεύτερος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔ𐅃ͰͰͰͰ : τρί[το]ς : ΧΗΗͰΙΙΙ
τέτ]αρτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔ𐅃ͰͰͰ : πέμπτος : ΧΗΗͰͰͰͰ : δεύτε
ρος] καὶ εἰκοστός, ἵνα τὸ : Χ : πρῶτος φθοῖς : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔ𐅃
ͰͰͰ]Ͱ : δεύτερος : ΧΗΗͰͰ : vacat. Ἐξ ἀρχῆς ἕτερον : πρῶτος
ρυ]μός, ἵνα τὸ : ΑΑ : πρῶτος φθοῖς : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔͰͰͰͰ : δεύτ
ερ]ος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔ𐅃ͰͰͰΙΙΙ : τρίτος : ΧΗΗΙΙΙ [: τ]έταρτο[ς
ΧΗ]𐅄ΔΔΔͰͰͰΙΙΙ : πέμπτος : ΧΗΗͰͰͰͰ : δεύτ[ε]ρος ρυμό]ς,
ἵν]α τὸ ΒΒ : πρῶτος φθοῖς : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔͰ : δεύτερος : ΧΗ[𐅄
ΔΔ]ΔΔ𐅃ͰͰͰͰΙΙΙ : τρίτος : ΧΗΗΙΙΙ : τεταρτος : ΧΗΗͰͰ[Ͱ
Ͱ :] πέμπτος : ΥΗ𐅄ΔΔΔΔ𐅃ͰͰ : τρίτος ρυμός, ἵνα τὸ : ΓΓ [: π
ρῶ]τος φθοῖς : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔ𐅃ͰͰͰΙΙΙ : δεύτερος : ΧΗ𐅄ΔΔ[ΔΔ
Ͱ]Ͱ : τρίτ ς : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔͰΙΙΙ : τέταρτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔ𐅃ͰͰ[ΙΙΙ
πέ]μπτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔ𐅃ͰͰͰͰ : τέταρτος ρυμός, ἵνα τ[ὸ : ΔΔ
πρ]ῶτος φθοῖς : ΧΗΗ : δεύτερος : ΧΗ𐅄ΔΔΔ𐅃ͰͰΙΙΙ : [τρίτ
ος :] ΧΗ𐅄ΔΔΔΔ𐅃ΙΙΙ : τέταρτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔͰΙΙΙ : [πέμπτ
ος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔͰͰͰΙΙΙ : πέμπτος ρυμός, ἵνα τὸ : Ε[Ε : πρῶτ
ος φθοῖ [:] ΧΗ𐅄ΔΔΔΔ𐅃ͰͰͰͰ : δεύτερος : ΧΗ𐅄ΔΔ[ΔΔ𐅃ͰͰͰͰ
τρίτο]ς : [ΧΗ]ΗͰΙΙΙ : τέταρτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔ𐅃ͰͰ[ͰΙΙ : πέμ
πτος : ΧΗ𐅄ΔΔΔΔ𐅃ͰΙΙΙ :] ἕ[κτος] ρυμός, ἵνα τὸ : ΙΙ : πρῶτο
[ς φθοῖς :

Ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν τεμάχιον τοῦ καταλόγου παραδόσεως τῶν ταμιῶν τῆς θεοῦ τῶν ἐπὶ Λυκίσκου ἄρχοντος (344/3), πρέπει δὲ ἤδη νὰ ἐξετάσωμεν, ποίαν σχέσιν ἔχει ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ πρὸς τὴν II, 701, ἣν ὁ Kirchhoff (Abh. d. Berl. Akad. 1867, cl. hist. phil. 2 σ.1 ἑξ.) εἶχε χρονολογήσει εἰς τὸ αὐτὸ ἔτος. Εἰ καὶ εἶνε λυπηρόν, ὅτι τῆς II 701 δὲν ἔχομεν εἰμὴ ἀντίγραφον, ὅμως εἶνε ἀναμφισβήτητον, ὅτι τὰ δύο ταῦτα τεμάχια, τό τε ἐνθάδε δημοσιευόμενον καὶ τὸ II 701, εἰς τὴν αὐτὴν πλάκα ἀνήκουσιν. Τὴν ἀριστερὰ ἐλλείπουσαν στήλην τοῦ II 701 (πρβλ. Kirchhoff ἔ.ἀ. σελ. 5) συμπληροῖ ἐπιτυχῶς ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφὴ ἔχουσα καὶ αὐτὴ ἐν τῷ στίχῳ ἑκάστῳ τῆς στήλης 42 γράμματα, ὧν ἡ ἀναλογία πρὸς τὰ τῆς εἰσαγωγῆς εἶνε ἐντελῶς ἡ αὐτή, ἤτοι εἰς 38 γράμμ. τῆς στήλης ἀντιστοιχοῦσιν 25 γράμμ. ἐν τῇ εἰσαγωγῇ. Ὡς πρὸς τὴν εἰσαγωγήν, εἰ καὶ τὰ δύο τεμάχια δὲν δύνανται ἀμέσως νὰ συναρμοσθῶσιν, ὅμως εἶνε πρόδηλον ὅτι ἀποτελοῦσι μέρη τῆς αὐτῆς εἰσαγωγῆς. Περὶ συμπληρώσεών τινων εἰρήσθωσαν τὰ ἑξῆς.

Σ. 2. Τὸ ὄνομα τοῦ γραμματέως ἦτο ἴσως πλῆρες, δηλαδὴ θὰ περιεῖχε καὶ τὸ πατρωνυμικὸν καὶ τὸ δημοτικόν, διότι τὸ κενὸν εἶνε τοσούτῳ μακρόν, ἤτοι 26 γράμμ. (πρβλ. II 703). Διὰ τὴν ἐπομένην λέξιν *πα*[*ραλαβόντ*]*ες* οὖσαν λίαν μακρὰν πρὸς τὸ κενόν, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι γράμματά τινα ἦσαν στενώτερον κεχαραγμένα, ὅπερ συμβαίνει καὶ ἀλλαχοῦ τῆς εἰσαγωγῆς ταύτης.

Στ. 3. Τὸ κενὸν τὸ ἐν τῷ μέσῳ συμπληροῖ περίπου τὸ *Χαιρε*[*στράτου τοῦ Φιλημο*]*νίδου* ἢ ἄλλο τι ὅμοιον. Ἐν τῷ τέλει τοῦ στίχου καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἑπομένου ἦσαν γεγραμμένα τὸ δημοτικὸν τοῦ Νικολάου τοῦ Νικοτ[έλους] καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἑπομένου ταμίου. Τὸ κενὸν 12 γραμμάτων εἶνε ἀρκετόν. Περὶ τοῦ Σωστράτου Προσπαλτίου οὐδὲν μέχρι τοῦδε γινώσκομεν.

Στ. 4. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ κενὸν συμπληρωτέον περίπου ***Πολυ***[*αίνου τοῦ* ***Εὐκρ***]*άτους* ἢ ὁμοίως πως. Ἐκ τοῦ πρώτου ὀνόματος σῴζονται μετὰ τὸ Υ ἴχνη τοῦ Α. Περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ταμίου τοῦ ἐν τῷ τέλει τοῦ στίχου πρβ. τὰ κατωτέρω.

Στ. 5. Τὸ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ στ. πατρωνυμικὸν τοῦ ταμίου τοῦ Μελιτέως ἴσως συμπληρωτέον ***Εὐθ***[*οίνου* συμφώνως πρὸς PA 5504, ὅστις προφανῶς εἶνε ἀπόγονός τις αὐτοῦ. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ κενὸν δύναται ἴσως νὰ συμπληρωθῇ διὰ τοῦ ὁμωνύμου πατρωνυμικοῦ *Δ*[*εξιάδου Φαλ*]*ηρέ*(*ως*). Ἐπειδὴ ἐν τῷ τέλει τοῦ στίχου ἐλλείπει ὁ ἀποχρῶν χῶρος εἰς τὸ ὄνομα τοῦ γραμματέως καὶ ὁ ἑπόμενος στί-

χος μέχρι τῆς λέξεως *ταμίαις* μένει κενός, φαίνεται δεδικαιολογημένη ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ὁ χαράκτης ἀφῆκε τὸν χῶρον τοῦτον ἐλεύθερον, ἵνα παρενθῇ ὕστερον τὸ ὄνομα τοῦ γραμματέως, ὅπερ ὅμως δὲν ἔπραξε. Πρβ. παρόμοιόν τι ἐν II 698.

Στ. 6. Τὸ ἐν τῷ τέλει κενὸν φαίνεται λίαν μικρὸν εἰς τὸ ὄνομα καὶ τὸ πατρωνυμικὸν τοῦ ταμίου (περιλαμβάνον κανονικῶς μόνον 9 γράμμ.), ὅπερ οὐδεμίαν παρέχει δυσκολίαν, διότι, ὡς ἀνωτέρω ἐδείξαμεν, ἡ στοιχηδὸν τάξις δὲν τηρεῖται πανταχοῦ τῆς εἰσαγωγῆς αὐστηρῶς. Ὅθεν ὑποθετέον, ὅτι τὸ κενὸν τοῦτο περιεῖχε γράμματά τινα ἐπὶ πλέον τοῦ κανονικοῦ ἀριθμοῦ.

Στ. 7. Ἐν τῷ μέσῳ ἴσως συμπληρωτέον *Ἱερω*[*νύμῳ*], σῳζομένου ἐκ τοῦ μετὰ τὸ Ω γράμματος ἴχνους τοῦ Ν. Τὸ ἐν τῷ τέλει τοῦ στίχου τούτου καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἑπομένου ὄνομα καὶ πατρωνυμικὸν τοῦ ταμίου ἠδύνατο νὰ συμπληρωθῇ ἴσως [*Καλλιστράτῳ Δεξ*]*ιθέου* ὥστε νὰ ἦτο υἱὸς τοῦ Δ. Μελιτέως (PA 3218), ὀνομασθεὶς ἀπὸ τοῦ θείου (PA 3126).

Στ. 8. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ κενὸν συμπληρωτέον *Δικαιο*[*γένους Ἐλευσι*]*ν*(*ίῳ*). Τὸ ἐν τῷ τέλει τοῦ στίχου κενόν, εἰ καὶ ὑποθετέον, ὅτι ἦσαν γεγραμμένα μόνον τὸ ὄνομα καὶ τὸ δημοτικὸν τοῦ γραμματέως (πρβ. II 698 στ. 8), λίαν μικρὸν φαίνεται. Ὡς πρὸς τὸ δημοτικὸν ἡ πιθανωτέρα συμπλήρωσις εἶνε *Θριάσ*]*ιος* ἢ *Φυλάσ*]*ιος*, διότι κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Ferguson ἀνακαλυφθέντα νόμον (The Athen. secret. 74) καὶ ἡ τῶν γραμματέων τῶν ταμιῶν τῆς θεοῦ κλήρωσις ἐγίνετο κατὰ φυλάς, καὶ οὕτως ὁ γραμματεὺς τοῦ ἔτους 343/2 ἔπρεπε νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν Οἰνεΐδα. Περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ γραμματέως, λίαν στενοῦ ὄντος τοῦ κενοῦ, ῥητέον τὸ αὐτό, ὅπερ καὶ ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, ὅτι δηλ. τὰ γράμματα θὰ ἦσαν ἐνταῦθα στενώτερον κατακεχωρισμένα καὶ ἀφῆκαν ὡς ἐκ τούτου ἐλεύθερον τὸν χῶρον εἰς 4 ἢ 5 τοὐλάχιστον γράμματα. Ὑπάρχουσι δὲ μεταξὺ τῶν γνωστῶν Θριασίων ἢ Φυλασίων πολλὰ πρόσωπα ἔχοντα τόσον βραχέα ὀνόματα.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην αἱ τρεῖς στῆλαι, 42 (ἢ 41) γράμματα περιέχουσαι, εἶνε κατακεχωρισμέναι οὕτως, ὥστε εἰς ἑκάστην στήλην νὰ ἀντιστοιχῶσιν 27 (26) γράμματα τῆς εἰσαγωγῆς καὶ μεταξὺ τῶν στηλῶν τούτων νὰ μένῃ χῶρος κενὸς ἀνάλογος πρὸς δύο γράμματα τῆς εἰσαγωγῆς.

Πρὶν ἢ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς δημοσιευομένης ἐνθάδε στήλης, θὰ ἐπιληφθῶμεν ζητημάτων τινῶν συναπτομένων πρὸς τὴν εἰσαγωγήν. Πρῶτον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ταμιῶν τῆς θεοῦ, ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἐξάγεται ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς ὡς ἑξῆς:

	Δῆμος	*Φυλή*
345/4	Λαμπτρεύς	I
	—	(II, III ἢ IV)
	Προσπάλτιος	V
	Θριάσιος	VI
	Φλυεύς	VII
	Δεκελεεύς	VIII
	Φαληρεύς	IX
	Ἀτηνεύς	X
344/3	—	
	—	
	—	
	—	
	—	
	—	
	—	
	Πειραιεύς	VIII
343/2	Λαμπτρεύς	I
	Γαργήττιος	II
	Σουνιεύς	IV
	ἐκ Κεραμέων	V
	Ἀχαρνεύς	VI
	Μελιτεύς	VII
	Ἐλευσίνιος	VIII
	Μαραθώνιος	IX

Ἀξιοσημείωτον εἶνε ὅτι καθ' ἕκαστον τῶν τριῶν τούτων ἐτῶν ἔχομεν ἀσφαλῶς μόνον ὀκτὼ ταμίας. Καίτοι δὲ δὲν εἶνε ἀπορίας ἄξιον ὅτι ἡ δεκὰς δὲν ἦτο πάντοτε πλήρης (ἴδε Larfeld, Handb. II 877 ἑξ.), ὅμως δὲν ἐγνώσθη μέχρι τοῦδε ὅτι ἡ ἔλλειψις αὕτη κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ἦτο, οὕτως εἰπεῖν, τακτική. Καὶ ἂν ἐξετάσωμεν τὰς ἄλλας εἰσαγωγὰς τῶν ταμιακῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ταμιῶν ἀσφαλὲς συμπέρασμα ἐπιτρέπουσι, θὰ ἔχωμεν τὸ ἑξῆς ἀποτέλεσμα: 400/399 10 (II^2 643, 644, add. 644), 399/8 9 (II^5 645 b), 398/7 10 (II^2 653), 397/6 8

(II² 652), 390/89 10, 389/8 10 (II² 660) 377/6 8 (II² 670, 671), 367/6 9 (II² 677), 351/0 9, 350/49 9, 349/8 8 (II² 698)[1].

Ὅτι ὁ λόγος τοιαύτης ἀνωμαλίας ἠδύνατο νὰ εἶνε μόνον ἡ αὐστηρὰ δοκιμασία, ἥτις ἐπὶ τῶν εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην κληρωθέντων ἐξησκεῖτο, θεωρῶ πιθανὸν καὶ παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Nachmanson (Athen. Mitt. 1908, σελ. 202), ὅστις φρονεῖ ὅτι κατὰ τὸν νόμον θὰ ὑπῆρχον ἐπιλαχόντες. Μοὶ φαίνεται μὲν ὅτι ὀρθῶς ὑποτίθησιν ὁ Gilbert (Staatsalt. I² 242, 1), ὅτι διὰ τοὺς ἄλλους ἄρχοντας, πλὴν τῶν βουλευτῶν, μόλις ἀποδοκιμασθέντας ἐκληροῦντο ἄλλοι, ἥτις γνώμη καὶ διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Thalheim (ἐπιλαχών, Pauly-Wiss.) ἀναφερομένων χωρίων δὲν ἀναιρεῖται. Ἂν δὲ ἀποδοκιμασθέντων ἑνὸς ἢ πλειόνων δὲν προσήρχοντο ἄλλοι ἐπιθυμοῦντες τὴν ἀρχὴν ταύτην τὴν τόσην εὐθύνην ὑπέχουσαν, ἡ ἀρχὴ (κατ' ἀνάγκην) δὲν ἐπληροῦτο. Νομίζω δέ, ὅτι ἡ ἀνωμαλία αὕτη ἐξηγεῖται οὕτως εὐκολώτατα καὶ πιθανώτατα.

Συζητήσεως χρήζουσιν ἔτι τὰ γράμματα τοῦ τελευταίου στίχου τῆς εἰσαγωγῆς, ἅπερ ἐν τῷ μέσῳ τῷ ὑπὲρ τὴν στήλην (δηλ. τὴν πρώτην) εἶνε χωριστὰ κεχαραγμένα, δηλ. ΛΧΛΙΝ. Καθ' ἃ γινώσκω, τοιαῦτα γράμματα εἶνε μέχρι τοῦδε ἄγνωστα ἐν ταῖς ταμιακαῖς ἐπιγραφαῖς. Λοιπὸν πῶς θὰ ἐξηγήσωμεν ταῦτα; Θέλω τοὐλάχιστον νὰ ἀποπειραθῶ τοιαύτην ἐξήγησιν. Προφανῶς τὰ γράμματα ταῦτα δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ ἐκλάβωμεν ὡς ἀριθμούς, δηλαδὴ τοὺς ἑξῆς:

Λ = 11
Χ = 22
Λ = 11
Ι = 9 } 22
Ν = 13 }

Ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ δεύτερος ἀριθμὸς Χ (22) συμφωνεῖ μὲ τὸν πρῶτον ἀριθμὸν τῶν ρυμῶν τῶν φθοΐδων τῆς στήλης, δυνατὸν νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι σημαίνουσι τοὺς ρυμοὺς τῶν διαφόρων διαμερισμάτων τοῦ Ἑκατομπέδου. Ἐκ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Lehner (Über die ath. Schatzverzeichn. σ. 105 ἑξ.) γινώσκομεν ὅτι περὶ τὸ ἔτος 350 οἱ θησαυροὶ τῆς θεοῦ μετετοπίσθησαν οὕτως, ὥστε τὰ ὁμοίου εἴδους πράγματα νὰ τοποθετῶνται ὁμοῦ ὑπὸ κοινὴν ἐπιγραφήν. Ὅτε δὲ περὶ τὸ τέλος τοῦ προηγουμένου ἔτους (345/4) ἡ ἀναθεώρησις τῶν θησαυρῶν συνετελεῖτο (ἴδε κατωτέρω), εὐνόητον εἶνε ὅτι συνοπτικῶς ἀνεγράφοντο ὑπεράνω τοῦ καταλόγου οἱ ἀριθμοὶ τῶν ρυμῶν ἑκάστου διαμερίσματος, δηλ. τοῦ Ἑκατομπέδου, ὅπου ἀπέκειτο τότε ὁ κύριος θησαυρὸς (πρβ. Lehner ἔ. ἀ. σ. 78). Ὁ πρῶτος ἀριθμὸς Λ (11) ἄρα θὰ ἀφεώρα εἰς τὸ ἄγαλμα τῆς Παρθένου, οὗ ἡ ἐπιθεώρησις πρῶτον ἐν τῇ στήλῃ ἀναφέρεται. Ἡ δ' ἐπιθεώρησις αὕτη, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Köhler (Ath. Mitt. V 94) ἐγίνετο κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε τὰ διάφορα μέρη τοῦ ἀγάλματος διαλυθέντα συνεκρίνοντο πρὸς τὴν στήλην τὴν χαλκῆν, ἥτις κατὰ τὸν Köhler πιθανῶς περιεῖχε τὴν αὐτὴν συγγραφήν, οἵαν καὶ ἡ τῆς χρυσῆς Νίκης, δηλ. τὰ διάφορα μέρη ἐπὶ πλείονας ρυμοὺς συντεταγμένα (πρβ. π. χ. II² 667). Ἐπὶ τοιαύτῃ δὲ ὑποθέσει δὲν θὰ ἦτο ἀδύνατον, νομίζω, ὁ ἀριθμὸς Λ (11) νὰ ἀναφέρηται εἰς τὴν κατωτέρω μνημονευομένην ἐπιθεώρησιν τοῦ ἀγάλματος τῆς Παρθένου. Ἀκολουθοῦσι δ' ἐν τῷ καταλόγῳ οἱ 22 ρυμοὶ τῶν τὸν ἄργυρον περιεχόντων φθοΐδων ἀντιστοιχοῦντες, ὡς ἤδη ἔδειξα, πρὸς τὸν δεύτερον ἀριθμὸν Χ. Δυστυχῶς νῦν ἡ σειρὰ τῶν μετὰ τούτους ἀπαριθμουμένων ρυμῶν τῶν διὰ διπλῶν γραμμάτων ἀναγεγραμμένων ἀπεκόπη, σῳζομένης τῆς ἀναγραφῆς μόνον 6 ρυμῶν. Ἴσως θὰ ἦσαν 11, ἀναλόγως τοῦ τρίτου ἀριθμοῦ Λ. Οἱ στέφανοι, ὧν μέρος τι ἐν τῇ πρώτῃ στήλῃ θὰ ἦτο ἀναγεγραμμένον, ὧν ἡ συνέχεια ἐν τῇ δευτέρᾳ στήλῃ (II 701) ἀναγινώσκεται (ἦσαν δὲ ἐν συνόλῳ περὶ τοὺς 61, πρβλ. Lehner ἔ ἀ. σ. 108 ἑξ.), θὰ ἦσαν κατακεχωρισμένοι εἰς 9 ρυμοὺς ἀναλόγως τοῦ τετάρτου ἀριθμοῦ Ι καὶ αἱ ἐν τῇ αὐτῇ στήλῃ ἑπόμεναι οἰνοχόαι καὶ φιάλαι εἰς 13 ρυμούς, ἀναλόγως τοῦ πέμπτου καὶ τελευταίου ἀριθμοῦ Ν[1]. Ὅτι πρὸς τὰ ἐν τῇ τρίτῃ στήλῃ πράγματα δὲν εὕρομεν ἀνά-

[1] Ἡ εἰσαγωγὴ τῆς πλακὸς ταύτης χάριν τῆς ἐν Ath. Mitt. 1908, 199 δημοσιευομένης ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς τῶν ταμιῶν τοῦ ἔτους 349/8 νῦν σαφέστερον συμπληρωθεῖσα ἀποδεικνύει τοῦτο. Ἐν παρόδῳ σημειῶ, ὅτι ἐν τῷ στ. 1 τῆς II² 698 τὸ Corpus ἐσφαλμένως γράφει ***ταμίαι τ]ῶν τῆς θεοῦ ἐπὶ Ἀπολλοδώρου κτλ.*** ἀντὶ τ]***ῶν τῆς θεοῦ οἱ ἐπὶ Ἀπ.***, ὅπερ ἐπὶ τοῦ λίθου ἀναγινώσκεται.

[1] Ἐκ τοῦ ὅτι οἱ δύο τελευταῖοι ἀριθμοὶ ὁμοῦ ἀποτελοῦσι Χ (22), δύναταί τις ἴσως νὰ συμπεράνῃ συμμετρίαν τινὰ τῶν διαμερισμάτων τούτων.

λογον ἀριθμόν, δὲν πρέπει νὰ καταπλήξῃ ἡμᾶς, καθότι ἐν τῇ στήλῃ ταύτῃ τὰ πράγματα δὲν εἶνε καταγεγραμμένα κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον, ἀλλὰ τὰ γνωστὰ πρότερον ἐκ τοῦ Παρθενῶνος καὶ ὀλίγα τινὰ γνωστὰ καὶ πρότερον ἐκ τοῦ Ἑκατομπέδου ἀναφέρονται ἐνταῦθα ἀδιακρίτως (πρβλ. Lehner, ἔ.ἀ. σ.114). Μοὶ φαίνεται δέ, ὅτι ἐνθάδε ἀναφέρονται τὰ ἐν τῷ Παρθενῶνι τότε εὑρισκόμενα πράγματα [1] καὶ ἴσως ἐν τῷ ἐλλείποντι μέρει τῆς στήλης ταύτης τὰ ἐν τῷ *ἀρχαίῳ νεῴ*.

Ἤδη ἐρχόμενοι εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς στήλης παρατηροῦμεν πρῶτον, ὅτι αἱ ἐν τῷ πρώτῳ καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ λέξεις [*Ἐν τ*]*ῷ Ἑκατονπέδῳ· τὸ ἄγαλμα παρελάβομεν ἐντελὲς κα*[*ὶ τ*]*ὴν ἀσπίδα κατὰ τὴν στήλην τὴν χαλκῆν*, ἀφορῶσιν εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ ἀγάλματος τῆς θεοῦ. Αὕτη ἐγίνετο κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος ἑκάστης Ὀλυμπιάδος (Ath. Mitt. V 92), ὅπερ ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς, δηλαδὴ τῷ 345/4 (Ὀλ.108, 4), διότι τῶν ταμιῶν τοῦ 344/3 τὸ ἄγαλμα ἐντελὲς παραλαβόντων, ἡ ἐπιθεώρησις ἀμέσως πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς ἀρχῆς αὐτῶν θὰ ἐγένετο. Ἐν δὲ τοῖς ἑπομένοις γίνεται λόγος περὶ ἀργυρίου τοῦ δήμου τοῦ εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἐξαιρεθέντος καὶ ὑπὸ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν παραδοθέντος. Τοῦτο δὲ παρέχει ἡμῖν νέας τινὰς πληροφορίας. Περὶ μὲν τῆς ἀρχῆς τοῦ ταμίου τῶν στατιωτικῶν δῆλον εἶνε ὅτι δὲν ἱδρύθη τῷ 338 (πρβ. Schäfer, Rh. Mus. 33, 431. Gilbert, Handb. d. griech. Staatsalt. I[2], 274, 3. Hermann - Thumser, Griech. Staatsalt. I[6], 635) ἀλλὰ ὑφίστατο ἤδη πρότερον, ὡς ἐνόμιζεν ὁ Fränkel (Hist.-philol. Aufsätze für Curtius σ. 45). Ἂν ἡ ἀρχὴ αὕτη ἦτο τότε πενταετής, ὁ Νικήρατος Κυδαντίδης [2] αὐτὴν διῴκει κατὰ τὸ 346-342 (πρβ. Epigraph. Beiträge, Klio, Beiheft IV σ. 41), πιθανῶς πρῶτος, τῆς ἀρχῆς ἱδρυθείσης ἐν ἔτει 346, ὅπερ θὰ ἥρμοζε κάλλιστα πρὸς τὰ κατωτέρω ἐκτεθησόμενα.

Σπουδαῖον δ' εἶνε πρὸς τούτοις ὅ,τι μανθάνομεν περὶ τοῦ ἀργυρίου τοῦ δήμου τοῦ εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἐξαιρεθέντος, ὅπερ τῷ 344/3 ἐν τῷ Ἑκατομπέδῳ κατετέθη. Ὅθεν νέον φῶς ἐπιχύνεται ἐπὶ τῶν προπαρασκευῶν τῶν Ἀθηναίων διὰ τὸν ὁριστικὸν πρὸς Φίλιππον ἀγῶνα καὶ ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως τῶν χρόνων τούτων, περὶ ὧν ζητημάτων ἤδη ὁ Fränkel ἐν Hist.-phil. Aufsätze für Curtius σ. 37 ἑξ. ἠσχολήθη. Πῶς θὰ ἐξηγήσωμεν ἤδη τὴν προέλευσιν τῶν κατατεθειμένων τούτων χρημάτων; Ἂν παραδεχθῶμεν τὴν γνώμην τοῦ Fränkel, τὸ διὰ τὰ στρατιωτικὰ ταμεῖον τὸ βεβαιωθὲν ἤδη διὰ τὸ ἔτος 346 (II[5], 109[b]) διετηρεῖτο διὰ τακτικῶν εἰσφορῶν. Θὰ ἀνταπεκρίνετο δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου *δήμου ἀργυρίου τοῦ εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἐξαιρεθέντος — παρελάβομεν*, ἂν εἰκάσωμεν, ὅτι ὁ δῆμος εἶχεν ὁρίσει τὰ χρήματα ταῦτα ἐκ τῶν περισσευμάτων τῆς διοικήσεως, ἐνῷ ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει θὰ προσεμένομέν πως *τοῦ ἀργυρίου τοῦ εἰς τὰ στρατιωτικὰ εἰσενεχθέντος*. Πρὸς δὲ ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ ἐν τῇ στήλῃ ἀπηριθμημένον ἀργύριον δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνέλθῃ εἰς ποσὸν πολὺ ἀνώτερον τῶν 30 ταλάντων [1], ἡ εἰσφορὰ αὕτη, ἤδη τῷ 347 ἀρξαμένη (πρβ. II 270 καὶ Fränkel, ἔ.ἀ. σ. 44) φαίνεται λίαν μικρά. Λοιπὸν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν μᾶλλον, ὅτι τὰ τάλαντα ταῦτα προήρχοντο ἄλλοθεν ἢ ἐκ τῆς εἰσφορᾶς, δηλονότι ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, ἐκ τῶν περιόντων χρημάτων τῆς διοικήσεως. Ἔχομεν ἔνδειξίν τινα ἀπαντῶσαν παρὰ τῷ Δημοσθένει, ὅτι ὁ Εὔβουλος αὐτὸς ὀλίγον πρὸ τῆς εἰρήνης τοῦ Φιλοκράτους (κατὰ τὸ ἔαρ 346) προέτεινεν, ὅπως τὰ θεωρικὰ καταναλίσκωνται εἰς τὰ στρατιωτικὰ (Περὶ παραπρεσβ. 434, 24, πρβ. Boeckh, Ath. Staatsh. I[3] 222). Τὰ μὲν ἐκ τῶν περιόντων τοῦ ἔτους 346/5 εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἐξαιρεθέντα παρεδόθησαν οὕτω μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους τούτου τῷ ταμίᾳ τῶν στρατιωτικῶν, ὅστις καταθεὶς αὐτὰ (πρβλ. Boeckh, Staatsh. II[3] 319, 2) κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους παρέδωκεν τοῖς ταμίαις τῆς θεοῦ. Ὅτι ἅπαντα τὰ περισσεύματα δὲν εἶχον προορισθῇ διὰ τὰ στρατιωτικά, ἐξάγεται ἔκ τε τῶν γνωστῶν τεκμηρίων (Φιλόχορος, Müller Frg. 135) καὶ ἐκ τῆς μικρότητος τοῦ ποσοῦ (περὶ τῶν δημοσίων εἰσόδων πρβλ. Boeckh ἔ.ἀ. I[3] 514,

[1] Ὅτι μεταξὺ τῶν πραγμάτων τῶν ἐκ τοῦ Παρθενῶνος εὑρίσκονται καὶ τοιαῦτα ἤδη πρότερον γνωστὰ ὄντα ἐκ τοῦ Ἑκατομπέδου ἐξηγεῖται εὐκόλως ἐκ τῆς ἀναγκαίας μετατοπίσεως πραγμάτων τινῶν ἐκ τοῦ Ἑκατομπέδου, ἵνα ὑπάρχῃ ὁ ἀπαιτούμενος χῶρος διὰ τὸν ἄργυρον.

[2] Ὁ αὐτός P. A. 107, 42.

[1] Οἱ 22 ρυμοὶ ἀποτελοῦσι 21 $^{1}/_{2}$ τάλαντα περίπου, οἱ δὲ λοιποὶ ἓξ ρυμοὶ 6 τάλαντα περίπου. Λείπουσι δὲ πιθανῶς 5 ρυμοὶ μετὰ 5 ταλάντων περίπου.

Didymos, Berl. Klassikertexte. col. 8, 58 ἑξ.), ἀλλ', ὡς νομίζω, ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι ἤδη μετὰ τὸ 346 μέρος τι τῶν περιόντων χρημάτων τακτικῶς ἐξῃρεῖτο διὰ τὰ στρατιωτικά. Παρατηροῦμεν ἐν πάσῃ περιπτώσει προσπάθειάν τινα τῶν Ἀθηναίων ὅπως ἀνασχηματίσωσι δημόσιον θησαυρόν. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ δὲν ἦτο πολὺ λαμπρὰ καί, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ὁ θησαυρὸς οὗτος μετ' ὀλίγον κατανηλώθη ἐν τῷ πρὸς Φίλιππον πολέμῳ (πρβ. ὅσα περὶ θησαυροῦ συλλεγέντος ὑπὸ Λυκούργου ἐκτίθησιν ὁ Boeckh ἔ. ἀ. I[3], 515).

Ἐν τέλει δίδομεν πίνακα τῆς ἀξίας τοῦ ἐν τῇ στήλῃ ἀργυρίου. Ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ πίνακος τούτου, ἕκαστος φθοῖς περιεῖχε 1184-1210 δραχμάς, ὅθεν εὐκόλως συμπληροῦνται οἱ πλεῖστοι ἐν τοῖς κενοῖς ὑπάρχοντες ἀριθμοί. Προσέτι δὲ σημειωτέον ὅτι τὸ σημεῖον : ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν τῷ τέλει τοῦ στίχου παραλείπεται (πρβ. Larfeld, Handb. II 551). Τὰ ψηφία δέ, ὧν ἡ συμπλήρωσις δὲν εἶνε ἀσφαλής, ὑπέδειξα ἐν τῷ πίνακι διὰ στιγμῶν τιθεμένων κάτωθεν.

	A		B		Γ		Δ	
Φθοῖς	Δραχμαὶ	Ὀβ.	Δ.	Ὀ.	Δ.	Ὀ.	Δ.	Ὀ.
1	1203	—	1196	—	1197	—	1208	3
2	1200	3	1198	—	1200	3	1201	—
3	1199	3	1205	3	1200	—	1203̇	—
4	1201	—	1193	—	1198	3	1202̇	3
5	1202	3	1202	3	1200	3	1201	3
Σύν.	6006	3	5995	—	5996	3	6016	3

	E		I		H		Θ	
Φθοῖς	Δ.	Ο.	Δ.	Ο	Δ.	Ὀ.	Δ.	Ο.
1	1196	3	1206	—	1197	—	1208	3
2	1200	3	1201	—	1203	3	1199	—
3	1199	—	1203	—	1197	—	1199̇	—̇
4	1202	3	1201̇	—̇	1191	—	1202	—
5	1202̇	—	1207	3	1200	—	1203	—
Σύν.	6000	3	6018	3	5988	3	6011	3

	I		K		Λ		M	
Φθοῖς	Δ.	Ο.	Δ.	Ὀ.	Δ.	Ο.	Δ.	Ὀ.
1	1184	3	1197	—	1189	3	1195	3
2	1200	3	1197̇	—̇	1197	3	1197	3
3	1197	—	1203	—	1198	—	1205̇	3
4	1201̇	3̇	1200	3	1 . 03	—	1196	3
5	1209	3	1201	—	1204̇	3̇	1205	3
Σύν.	5993	—	5998	3	5992	3	6000	3

	N		Ξ		O		Π	
Φθοῖς	Δ.	Ο.	Δ.	Ο.	Δ.	Ὀ.	Δ.	Ο.
1	1200	3	1204	—	1202	—	1192	3
2	1198	3	1199	—	1199̇	—	1200	—
3	1206	3	1210	—	1196	—	1203	3
4	1197	—	1196	—	1203	—	1198	3
5	1203	3	1204	3	1203	3	1205	3
Σύν.	6006	—	6013	3	6003	3	6000	—

	P		Σ		T		Y	
Φθοῖς	Δ.	Ο.	Δ	Ὀ	Δ.	Ο.	Δ.	Ὀ.
1	1205	3	1201	—	1192	—	1201	—
2	1201	3	1204̇	3	1198	3	1206	3
3	1200	—	1197	3	1201	3	1203	3
4	1197	—	1208	—	1202	3	1203	3
5	1202̣	—	1195	—	1202	3	1184	—
Σύν	6006	—	6006	—	5997	-	5998	3

	Φ		X	
Φθοῖς	Δ.	Ὀ.	Δ.	Ο.
1	1200	—	1199	—
2	1199	—	1202	—
3	1201	3	—	—
4	1198	—	—	—
5	1204	—	—	—
Σύν.	6002	3	2401	—

	AA		BB		ΓΓ		ΔΔ	
Φθοῖς	Δ.	Ὀ.	Δ.	Ὀ.	Δ.	Ὀ.	Δ.	Ὀ.
1	1194	—	1191	—	1198	3	1200	—
2	1198	3	1199	3	1192	—	1187	3
3	1200	3	1200	3	1191̇	3	1195	3
4	1183	3	1204	—	1197	3	1191	3
5	1204	—	1197	—	1199	—	1193	3
Σύν.	5980	3	5992	—	5978	3	5968	—

	EE		II	
Φθοῖς	Δ.	Ὀ.	Δ.	Ὀ.
1	1199	—	[1 —	—]
2	1199	—	[1 —	—]
3	1201̇	3̇	[1 —	—]
4	1198	3	[1 —	—]
5	1196̣	3̣	[1 —	—]
Σύν.	5994	3	[5 —	—]

Ἐν Ἀθήναις Ἰουνίῳ 1909.

JOHANNES SUNDWALL

ΑΡΧΑΙΑ ΟΙΚΗΜΑΤΑ

(Πίναξ 7)[1]

Α΄.) *Ἡ χαλκοθήκη ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς χρόνοις.*

Τὰ ὑπὸ τῶν εἰκόνων 1 καὶ 2 παριστώμενα ἀρχιτεκτονικὰ θραύσματα ἰωνικοῦ ρυθμοῦ ἐπέστεφον τὸν τοῖχον οἰκήματος πρὸ τοῦ ὁποίου ἦσαν τεθειμένοι κίονες κατὰ τὸ σχῆμα τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τοῦ προστόου τῆς ἀδριανείου βιβλιοθήκης· τὸ μὲν ἔκειτο ἐπὶ τοῦ τοίχου, τὸ δὲ προεξέχον ἐπὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ κιόνων.

Τὸ θραῦσμα εἰκ. 2 ἀπεικονίσθη ὡς νῦν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κεῖται· ἡ ὡς ἄνω ἐνταῦθα φαινομένη ἐπιφάνεια εἶναι ἡ πραγματικῶς κάτω, ἡ ἐπὶ τοῦ κιονοκράνου ἐρειδομένη· ἵνα ἀναπαραστήσῃ τοῦτο ὁ ἀναγνώστης ἐν τῇ φαντασίᾳ, δέον νὰ ἀναστρέψῃ τὸ σχέδιον.

Κατὰ τὴν ἐξεργασίαν καὶ τὰς ἄλλας τεχνικὰς λεπτομερείας δεικνύουσι τὰ θραύσματα ταῦτα καπληκτικὴν ὁμοιότητα πρὸς ἀρχιτεκτονικά τινα μέλη δωρικοῦ ρυθμοῦ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἐρεχθείου κείμενα. Κατὰ τὴν λάξευσιν δηλονότι τῶν ὁρατῶν

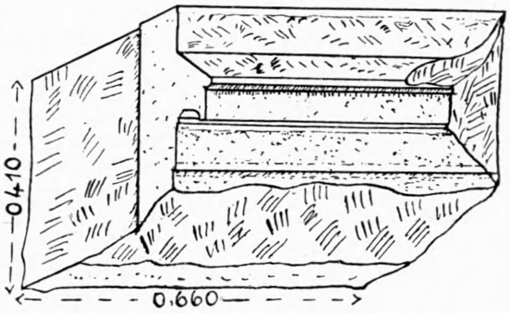

Εἰκὼν 1.

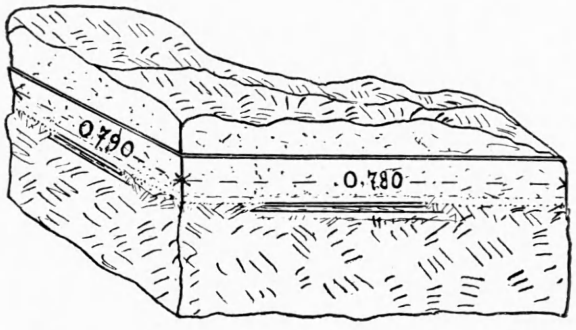

Εἰκὼν 2

εὐθειῶν ἐπιφανειῶν τῶν μελῶν τούτων ἐπεξειργάσαντο τελείως μόνον περιθώριον πλάτους μ. 0,015, τὸ δὲ λοιπὸν μέρος ἀφῆκαν ἡμιτελὲς ἐπιφυλαχθέντες νὰ ἀποπερατώσωσι τὴν ὅλην ἐργασίαν, ὅταν πάντα τὰ μέλη τοῦ οἰκοδομήματος θὰ ἔκειντο κατὰ χώραν, ὡς εἴθιστο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ τέχνῃ. Καὶ τῶν μελῶν τούτων ἄλλα ἔλαβον κατὰ χώραν τὴν τελευταίαν μορφήν, ἄλλα οὐχί· ἐκ τῶν ἰωνικῶν θραυσμάτων τὰ κάλλιον διατηρούμενα, ὡς τὸ ἐν τῇ χαλκοθήκῃ κείμενον (εἰκ. 1), ἐπιτρέπουσι τὴν εἰκασίαν ὅτι ταῦτα δὲν ἔλαβον τὴν τελευταίαν λάξευσιν. Τῶν δωρικοῦ ρυθμοῦ μελῶν πλεῖστα ἀπεπερατώθησαν κατὰ χώραν, ἄλλα οὐχί· τινὰ δὲ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν ἀφῆκαν ἴχνη τοῦ ἀρχικῶς κατ' ἄλλην διεύθυνσιν ἐξεργασθέντος περιθωρίου, ὡς τὸ τρίγλυφον εἰκ. 3, ἐν ᾧ ἡ μετόπη, ἂν καὶ ἐπερατώθη κατὰ χώραν, πλαισιοῦται, φέρ' εἰπεῖν, κύκλῳ ὑπὸ τοῦ ὡς ἴχνος παραμείναντος περιθωρίου. Ἐν τῷ ἀβακίῳ τοῦ ἐπιστυλίου εἰκ. 4 μείναντι ἀκατεργάστῳ διακρίνεται ἡ παρυφὴ αὐτὴ κατὰ τὴν

[1] Ὁ λιθογραφικὸς πίναξ δὲν ἐχαράχθη δυστυχῶς ὑπὸ τοῦ λιθογράφου μετὰ τῆς δεούσης τελειότητος καὶ ἀκριβείας· τὸ διάγραμμα ἐχαράχθη πολὺ ἀνωμάλως, αἱ δὲ σταγόνες τοῦ θριγκοῦ παρεμορφώθησαν οἰκτρῶς.

ἄνω ἀκμήν· ἐν δὲ τῷ γείσῳ εἰκ. 5 ἐν τῇ ἄνω ἀκμῇ τῆς ὑπὸ τὸ κυμάτιον εὐθείας ἐπιφανείας· ἐν τῷ θραύσματι ἰωνικοῦ ρυθμοῦ (εἰκ. 2) ἡ παρυφὴ διακρίνεται ἑκατέρωθεν τῆς ὑπὸ τὸ κυμάτιον τοῦ γείσου πρώτης καὶ δευτέρας ταινίας τοῦ ἐπιστυλίου.

Ἡ ἀναθύρωσις τῶν καθέτων ἁρμογῶν συνετελέσθη κατὰ τὰς τρεῖς μόνον πλευράς.

Αἱ δὲ ὁριζόντιαι ἐπιφάνειαι τῶν ἐπ' ἀλλήλων κειμένων μελῶν ἐλαξεύθησαν καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν δι' ὀξείας (μυτερᾶς) σφύρας ἀνωμάλως πως, καὶ μόνον κατὰ τὴν ὁρατὴν ἀκμὴν ἡ ἐργασία λεπτύνεται ἐπιτυγχανομένης οὕτω εὐθείας γραμμῆς.

Τὸ σχῆμα τῶν σιδηρῶν συνδέσμων τὸ αὐτὸ |___|. Τὰ δὲ ὑπερκείμενα μέλη συνεδέθησαν διὰ γόμφων μετ' αὐλάκων διὰ τὴν διοχέτευσιν τοῦ μολύβδου.

Ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἐργασίας ἐν γένει δεικνύει χρόνους οὐχὶ καλούς.

Κατὰ τὴν μεγάλην ταύτην ὁμοιότητα τῆς ἐργασίας τῶν μελῶν τούτων ἐν πάσαις ταῖς λεπτομερείαις εἶναι κατάδηλον ὅτι ταῦτα ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ κατεσκευάσθησαν ἀνήκοντα ἢ τῷ αὐτῷ οἰκοδομήματι ἢ δύο διαφόροις, συγχρόνοις ὅμως· τὸ πρῶτον φαίνεταί μοι πιθανώτερον, δι' οὓς λόγους θέλω ἐξηγήσει.

Συσχετίζοντες τὰ μέλη ἀμφοτέρων τῶν ρυθμῶν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν οἴκημά τι στωϊκὸν μετὰ προστόου, οὗ τὸ μέτωπον ἀπετέλουν τὰ δωρικὰ θραύσματα, τὰ δὲ ἰωνικὰ τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τοῦ προστόου, τὴν χωρίζουσαν τοῦτο ἀπὸ τοῦ σηκοῦ οὕτως εἰπεῖν τῆς στοᾶς. Τοιαύτην σχέσιν τῶν θραυσμάτων τούτων παραδεχόμενοι δυνάμεθα εὐχερῶς νὰ ἐξηγήσωμεν ἰδιότητάς τινας τῶν λίθων

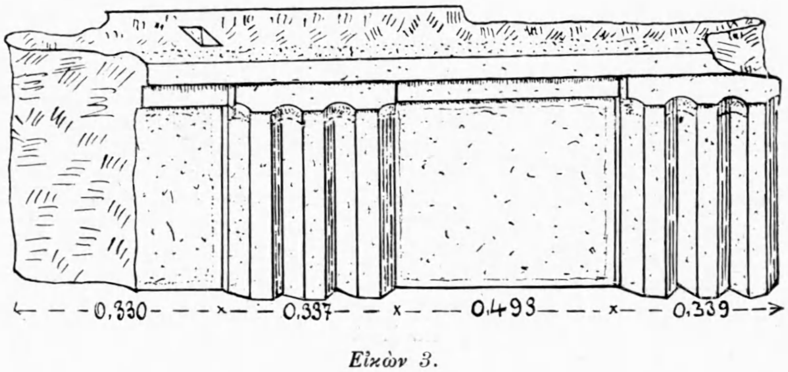

Εἰκὼν 3.

αὐτῶν, αἵτινες ἤθελον μείνει ἀκατάληπτοι, ἐὰν ἐδεχόμεθα τὴν ὕπαρξιν δύο διαφόρων οἰκημάτων. Ἐπὶ τῆς ἄνω δηλαδὴ ἐπιφανείας τῶν ἰωνικῶν μελῶν παρατηροῦνται δύο ὀπαί, μία κατὰ τὸ μέσον καὶ ἑτέρα παρὰ τῇ ἁρμογῇ, ἐν αἷς ἐνεπηγνύοντο γόμφοι πρὸς σύνδεσιν τούτων μετὰ ὑπερκειμένων ἀντικειμένων. Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα ἦσαν ἀναμφισβητήτως μέλη ἀρχιτεκτονικά, καὶ δὴ αἱ ἐκ τοῦ μετώπου τοῦ προστόου διήκουσαι λίθιναι δοκοὶ ἐφ' ὧν ἠρείδοντο τὰ φατνώματα. Ἐὰν ἄλλο τι, ἀγάλματα λ. χ., ἔκειντο ἐπ' αὐτῶν ἔπρεπεν ἢ οἱ πόδες τῶν ἀγαλμάτων νὰ ἐφαρμοσθῶσι διὰ προεξοχῶν τῶν πελμάτων ἐπὶ τῶν ἄνω ἐπιφανειῶν ἢ αἱ πλίνθοι τούτων· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὰ ἴχνη τῆς ἐπιθέσεως ἤθελον βεβαίως μείνῃ καταφανῆ, ἐνῷ οὐδὲν τοιοῦτο παρατηρεῖται. Ἐὰν τὰ ἐπιτεθειμένα ἀντικείμενα ἦσαν ἀγάλματα, τὰ ἰωνικὰ μέλη θ' ἀπετέλουν τότε τὸ πρόσωπον οἰκοδομήματος μεθ' ὁριζοντίας στέγης, αἱ δὲ δοκοὶ τῆς στέγης ταύτης θὰ ἐφηρμόζοντο ἐντὸς ἐντομῶν κατὰ τὴν ἄνω ἐσωτερικὴν ἀκμὴν τῶν μελῶν τούτων λαξευθεισῶν. Ἀλλὰ ποῦ εἶναι αἱ ἐντομαὶ αὗται; Ἀδύνατον λοιπὸν κατὰ τὰ εἰρημένα νὰ ἀποτελέσωσι τὸ πρόσωπον τοῦ οἰκήματος καὶ νὰ ὑπάρξωσιν αὐτοτελῶς, ἀλλὰ μόνον σχετιζόμενα πρὸς ἕτερα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Ἀφοῦ, ὡς εἴπομεν, μεγίστη εἶναι ἡ ὁμοιότης ἐν τῇ ἐργασίᾳ τῶν μελῶν τούτων πρὸς τὰ δωρικά, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει καὶ τῶν ἄλλων ἰδιοτήτων τῶν ἰωνικῶν μελῶν κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ὑπάρχῃ σχέσις τῶν θραυσμάτων ἀμφοτέρων τῶν ρυθμῶν καὶ δὴ τοιαύτη, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ἀνήκωσι τῷ αὐτῷ κτίσματι.

Ἐκ τῶν λόγων τούτων ὁρμηθεὶς ὑπέθεσα στωϊκὸν οἴκημα μετὰ προστόου καὶ ἐν τῷ προσώπῳ ἔθεσα τὰ δωρικοῦ ρυθμοῦ μέλη, ἐν δὲ τῇ ὀπισθίᾳ πλευρᾷ τοῦ προστόου τὰ ἰωνικοῦ ρυθμοῦ.

Ἐκ τῆς ὅλης ἐργασίας κρίνων φρονῶ ὅτι τὸ κτίσμα τοῦτο κατεσκευάσθη ἐν τοῖς ρωμαϊκοῖς χρόνοις· ἐν τοῖς χρόνοις δὲ τούτοις εἶναι δυνατοὶ καὶ οἱ παραδοξότεροι συνδυασμοὶ ἀρχιτεκτονικῶν ρυθμῶν.

Τῶν δωρικῶν μελῶν σῴζονται πολλά, ἵνα δύνηται νὰ γίνῃ τελεία ἡ ἀναπαράστασις τοῦ προσώπου· τοῦ ἐπιστυλίου ὑπάρχουσι δύο τεμάχια παρὰ τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ τοῦ Ἐρεχθείου, ἓν ὁλόκληρον μήκους μ. 2,505, εἰκ. 4, καὶ ἕτερον τεθραυσμένον μήκους μ. 1.80. Πλάτος ἔχει τοῦτο μ. 0.605, ὕψος μ. 0.445· κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν ἔφερε πρὸς τὰ ἄνω λέσβιον κυμάτιον θραυσθὲν νῦν, οὗτινος μόνον ἡ ἀρχὴ καὶ λεπτὴ ράβδος ὑπὸ τοῦτο διακρίνονται. Ἐκ τοῦ μήκους τοῦ ἐπιστυλίου ἔχομεν καὶ τὸ μεταξόνιον διάστημα μ. 2.505· ἀντεστοίχουν εἰς ἕκαστον δύο τρίγλυφοι, ὡς εἴθιστο ἐν ταῖς στοαῖς.

Τοῦ τριγλύφου ὑφίστανται δύο θραύσματα ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, μήκους τὸ μὲν μ. 1.58, τὸ δὲ μ. 1.34, ἕτερον θραῦσμα παρὰ τῇ βορειοδυτικῇ γωνίᾳ μ. 0.90, καὶ δύο κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ Παρθενῶνος· τὰ δύο τελευταῖα φέρουσιν ἐγκεχαραγμένας ἐπὶ τῶν ἐπιφανειῶν, ἐφ᾽ ὧν τὸ γεῖσον ἑδράζεται, ἀνὰ ἓν στοιχεῖον Θ καὶ ω τύπου ρωμαϊκῶν χρόνων. Τὸ ὕψος τοῦ τριγλύφου εἶναι μ. 0.505, τὸ πάχος 0.25 περίπου· ἐλλείπει ὅμως τὸ σπουδαιότερον μέρος, τὸ ἐσωτερικὸν ἥμισυ αὐτοῦ,

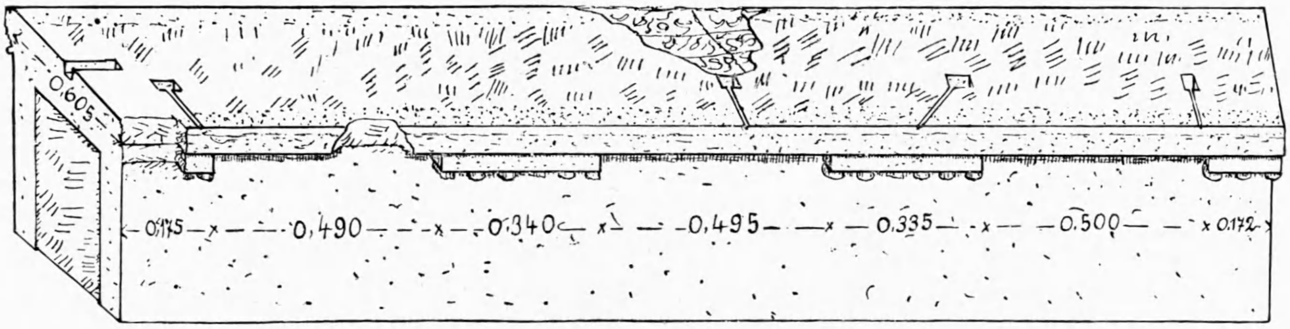

Εἰκὼν 4.

ὥστε καθίσταται δυσχερὴς ἡ κατανόησις τοῦ τρόπου τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀπὸ τούτου εἰς τὸ βάθος τοῦ προστόου ἐκτεινομένων δοκῶν. Ἡ τρίγλυφος ἔχει πλάτος κατὰ μέσον ὅρον μ. 0.34, τοῦ πραγματικοῦ κυμαινομένου μεταξὺ μ. 0.337, 0.338, 0.339, 0.344, 0.341, 0,343, ἡ δὲ μετόπη μ. 0.495 κατὰ μέσον ἐπίσης ὅρον, τοῦ πραγματικοῦ ὄντος μ. 0.493, 0.496, 0.499, Εἶναι ἑπομένως ἡ μετόπη τετράγωνος σχεδόν, ἡ δὲ τρίγλυφος ἔχει λόγον πρὸς αὐτὴν ὡς 2 : 3 περίπου· τὸ δὲ ἐπιστύλιον πρὸς τὸ τρίγλυφον ὡς 100 : 111· διαστάσεις δηλονότι τῶν μνημείων τῶν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ε´ μέχρι τοῦ Δ´ αἰῶνος π. Χ. κατασκευασθέντων. Πῶς συμβαίνει, ὥστε τὸ ἡμέτερον οἰκοδόμημα, εἰ καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, νὰ ἔχῃ τὰς διαστάσεις ταύτας θέλομεν ἐξηγήσει κατωτέρω.

Τοῦ γείσου ὑπολείπονται 3 τεμάχια, ἓν θραῦσμα μήκους μ. 1.00 κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Ἐρεχθείου κείμενον καὶ δύο ὁλόκληρα μ. 1.32, ὧν τὸ ἓν τῇ προσθίᾳ πλευρᾷ ἀνῆκον κεῖται ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, τὸ ἕτερον, τῇ ὁριζοντίᾳ στενῇ πλευρᾷ, πρὸς νότον τοῦ Παρθενῶνος. Τοῦτο εἶναι καὶ τὸ κάλλιον διατηρούμενον, σῷζον ἔτι ἀκεραίας καὶ τὰς προμόχθους καὶ τὰς σταγόνας ἐχούσας ὅμως ταύτας μικρότερον ὕψος μ. 0.012 ἢ αἱ τοῦ ἐπιστυλίου μ. 0.025 περίπου. Εἰς ἕκαστον τεμάχιον ἀντιστοιχοῦσι 3 πρόμοχθοι καὶ 3 δρόμοι. Τὸ γεῖσον τῆς κεκλιμένης πλευρᾶς φέρει μικρὰν κλίσιν μοιρῶν 4°· ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ εἶναι ἐξειργασμέναι δύο ὀπαὶ πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν γόμφων, δι᾽ ὧν συνεκρατοῦντο αἱ μαρμάριναι ἢ πήλιναι κεραμῖδες· ἡ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν ταύτην λάξευσις προέρχεται ἐκ τῆς μεταγενεστέρας χρήσεως τοῦ λίθου ὡς οὐδοῦ. Ἐντομὰς διὰ τὰς δοκοὺς τῆς στέγης δὲν

φέρει, ἐπομένως αὗται θὰ ἠρείδοντο ὡς ἐν τῷ σχεδίῳ ὑπέλαβον, ἐπὶ δοκοῦ τεθειμένης κατὰ μῆκος τοῦ προσώπου ἐν τῇ γωνίᾳ τῇ σχηματιζομένῃ ὑπὸ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τοῦ γείσου καὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν μαρμαρίνων δοκῶν ἢ στρωτήρων, τῶν ἀπὸ τοῦ τριγλύφου μέχρι τοῦ βάθους τοῦ προστόου διηκόντων. Τὰς δοκοὺς ταύτας ἕνεκα τοῦ μικροῦ βάθους τοῦ προστόου ὑποθέτω λιθίνας καὶ ἐρειδομένας ἐπὶ τῆς ἄνω προσθίας ἐπιφανείας τῶν ἰωνικῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, μεθ' ὧν συνεδέοντο διὰ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων γόμφων· ἐπὶ τῆς ὑπολοίπου ἐπιφανείας τοῦ ἰωνικοῦ ἐπιστυλίου θὰ ἐστερεοῦντο αἱ ξύλιναι δοκοὶ αἱ ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς σειρᾶς τῶν κιόνων ἐκτεινόμεναι. Εἰκ. 5.

Τῶν ἰωνικῶν μελῶν τοῦ προστόου σῴζονται περὶ τὰ 5 τεμάχια, ὧν δύο ὁλόκληρα, ἀλλὰ βεβλαμμένα, καὶ τὸ ἀπεικονισθὲν θραῦσμα εἰκ. 2 κεῖνται ἐν τῇ χαλκοθήκῃ· ἕτερον θραῦσμα μήκους μ. 0.60, σῷζον ἔτι τὸν ἐν λόγῳ σιδηροῦν γόμφον, καὶ ἓν ὁλόκληρον τεμάχιον κεῖνται τὸ μὲν παρὰ τῇ βορειοδυτικῇ γωνίᾳ τοῦ Παρθενῶνος, τὸ δὲ ἐν τῷ νοτίῳ τείχει τῆς 'Ακροπόλεως ἐντετειχισμένον, παρὰ τῷ Μουσείῳ. Τὸ πλάτος τούτων κατὰ τὴν κάτω ἐπιφάνειαν εἶναι μ. 0.81, τὸ ὕψος μ. 0.41, περιλαμβάνον ἐν τῷ αὐτῷ λίθῳ καὶ ἐπιστύλιον καὶ γεῖσον· ἡ ζῳφόρος παρελείφθη. Τὸ μῆκος κυμαίνεται μεταξὺ μ. 1.215-1.32, ὅπως καὶ τοῦ δωρικοῦ γείσου τοῦ μετώπου, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ ἐπιστυλίου ἀπόδειξις καὶ τοῦτο τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως τῶν τεμαχίων ἀμφοτέρων τῶν ρυθμῶν, κατασκευασθέντων ἐπὶ τῇ βάσει κοινοῦ μετρικοῦ κανόνος ὡς συστατικὰ μέρη τοῦ αὐτοῦ οἰκήματος.

Τοῦ θριγκοῦ τοῦ αὐτοῦ ρυθμοῦ τοῦ ἐδραζομένου ἐπὶ τῶν προτεθειμένων κιόνων ὑφίσταται μόνον τὸ

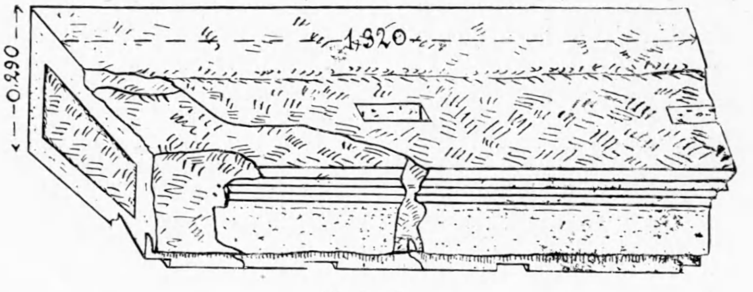

Εἰκὼν 5.

ἀπεικονισθὲν θραῦσμα ἐν τῇ χαλκοθήκῃ, ἔχον κατὰ τὴν κάτω ἐπιφάνειαν πλάτος μ. 0.78. Πρὸς τοῦτο τὸ πλάτος συμφωνεῖ κορινθιακὸν κιονόκρανον μετὰ φύλλων ὑδροχαρῶν καὶ ἀνθεμίων πρὸς βορρᾶν τοῦ μουσείου κείμενον· ὅμοια σχεδὸν κιονόκρανα ἀπεικονισθέντα ὑπὸ τοῦ Mauch, ἀλλ' ἐσφαλμένως ὡς τὰ τοῦ προστόου τοῦ ὡρολογίου τοῦ 'Ανδρονίκου ἐκληφθέντα, εὑρίσκονται ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἀγορᾷ, ὅπου καὶ τὸ ἀνωτέρω ὡρολόγιον, καλλιτέρας ὅμως ἐργασίας ἢ τὸ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, ὁμοιάζον κατὰ τὴν ἐργασίαν πρὸς τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ ἐν λόγῳ οἰκήματος.

Ὕψος ἔχει τοῦτο μ. 0.65, κάτω διάμετρον μ. 0.49· ὥστε ὁ κίων, λαμβανομένης ὑπ' ὄψει καὶ τῆς ἀποφύσεως, εἶχεν ἄνω διάμετρον μ. 0.45 περίπου. Σπόνδυλος ἀρράβδωτος μήκους μ. 1.67 ἔχων τὴν ἄνω ῥηθεῖσαν διάμετρον ὑπάρχει εἷς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ 'Ερεχθείου ἐν ᾧ χώρῳ καὶ τὰ λοιπὰ δωρικὰ μέλη. Ἡ ἄνω διάμετρος τοῦ κιονοκράνου ὑπὸ τὸ ἀβάκιον εἶναι μ. 0.83 περίπου· ὥστε προστιθεμένων ἑκατέρωθεν ὀλίγων ἑκατοστῶν διὰ τὴν προεξοχὴν τοῦ ἀβακίου, λαμβάνεται διάστασις συμφωνοῦσα πρὸς τὸ πλάτος μ. 0.78 τοῦ θριγκοῦ, τοῦ ἐπὶ τοῦ κιονοκράνου.

'Εκ τῆς συμφωνίας ταύτης τῶν διαστάσεων, τῆς ὁμοίας ἐργασίας, ἐκ τῆς ἀναλογίας τοῦ προστόου τῆς βιβλιοθήκης τοῦ 'Αδριανοῦ, πρὸς δὲ καὶ ἐκ τῆς χρήσεως ὁμοίου σχεδὸν κιονοκράνου ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἀγορᾷ, ἀναπαρέστησα τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τοῦ προστόου μετὰ κορινθιακῶν κιόνων ἀρραβδώτων ἐδραζομένων ἐπὶ βάσεων καὶ φερόντων τὸ ἐν λόγῳ κιονόκρανον.

Δωρικὸν κιονόκρανον οὐδὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω συμφωνοῦν ἀκριβῶς πρὸς ταῦτα· σπόνδυλοι ὅμως δωρικῶν κιόνων ῥαβδωτῶν μέχρι σημείου τινὸς μόνον, ἐντεῦθεν δὲ μέχρι τῆς βάσεως ἐχόντων τὴν

περιφέρειαν πολυγωνικήν, ὑπάρχουσι τρεῖς, εἰς ὅπου καὶ τὰ δωρικὰ ἐπιστύλια μήκους μ. 1.20, καὶ ἕτερα δύο τεμάχια μ. 0.97 καὶ 2.24 πρὸς βορρᾶν τοῦ μουσείου κείμενα. Ἡ διάμετρος αὐτῶν κατὰ τὸ σημεῖον ἐν ᾧ ἄρχονται αἱ ῥαβδώσεις εἶναι μ. 0.63, ὥστε ἐὰν τὸ ἀρράβδωτον μέρος ἔχῃ ὕψος ἀπὸ τῆς βάσεως μ. 1.80-2.00, ἡ κάτω διάμετρος θὰ εἶνε μ. 0.66 περίπου· ἐπομένως ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὸ ἡμέτερον οἰκοδόμημα εἶναι ἀναμφισβήτητος.

Ἐρωτῶμεν νῦν ποῖον ἦτο τὸ οἴκημα εἰς ὃ πάντα τὰ θραύσματα ταῦτα ἀνήκουσιν; Ἡ παρουσία τόσων τεμαχίων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἡ ἔλλειψις τούτων ἀπὸ παντὸς ἄλλου μέρους, ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ ἀναζητήσωμεν τὸ οἴκημα τοῦτο ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ βράχου; Ὑποθέτω οὐχί. Βεβαίως πλεῖστα ὅσα οἰκοδομήματα ἐκτίσθησαν ἐπ' αὐτοῦ ἐν χρόνοις μεταγενεστέροις, ἐν οἷς παντοῖον ὑλικὸν κομισθὲν ἐκ διαφόρων τόπων ἐχρησιμοποιήθη· ἀλλὰ πρωτίστως φυσικὰ ἐγένετο χρῆσις τοῦ προχειροτέρου ὑλικοῦ τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως εὑρισκομένου. Καὶ ἡ παρουσία τῶν κιόνων συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς τοποθετήσεως τοῦ κτίσματος τούτου ἐπὶ ταύτην· ὅπου κίονες, κατ' ἐμέ, ἀπόδειξις, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἶπον, ὅτι ἔκειτο ἐνταῦθα ἄλλοτε μνημεῖον εἰς ὃ οὗτοι ἀνῆκον· ἡ μετακόμισις κιόνων ἐξ ἄλλων μερῶν καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν εἰς ἄλλας οἰκοδομὰς δυσχερὴς εἶναι ἢ καὶ ἀδύνατος· ἐὰν ἤθελον νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτοὺς ὡς μικρὸν ὑλικόν, θὰ ἔθραυον κατὰ χώραν τοὺς σπονδύλους καὶ ἔπειτα θὰ ἐκόμιζον τὸ ὑλικόν. Οἱ ἐν τῷ βορείῳ τείχει τῆς Ἀκροπόλεως ἐνοικοδομηθέντες σπόνδυλοι ἐτέθησαν ἀπὸ σκοποῦ, ὃ διηυκόλυναν καὶ αἱ διαστάσεις αὐτῶν παρουσιάζουσαι εὐρυτάτας εὐθείας ἐπιφανείας πρὸς ἑδραίωσιν, ἐνῷ διὰ κίονας μικρῶν διαστάσεων ἤθελεν εἶναι τοῦτο ἀδύνατον· ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐκ μνημείων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐλήφθησαν οἱ ἐν τῷ βορείῳ τείχει.

Ὑπάρχει ὅμως ἐπὶ ταύτης οἰκοδόμημα εἰς ὃ νὰ δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσι τὰ ἀνωτέρω θραύσματα;

Ποῖον ἄλλο οἴκημα εἶναι καταλληλότερον νὰ πληροῖ πάντας τοὺς ὅρους, οὓς τὰ μέλη ταῦτα ἀπαιτοῦσιν, ἢ ἡ χαλκοθήκη, ἀφοῦ καὶ αἱ διαστάσεις, ὡς θὰ ἴδωμεν, συμφωνοῦσι πληρέστατα;

Τῆς χαλκοθήκης ἡ δυτικὴ πλευρὰ εἶναι, ὡς μεσότοιχος, καὶ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς στοᾶς τοῦ βραυρωνείου, ὥστε τὸ ἐξωτερικὸν μῆκος τῆς χαλκοθήκης δέον νὰ λογισθῇ ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς βραυρωνείου στοᾶς. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ πρὸ τοῦ μετώπου τῆς χαλκοθήκης ἱστάμενος θεατὴς ἔβλεπε μίαν παραστάδα, τὴν ἀνατολικήν, καὶ τὸ πρὸς τὰ ἔσω αὐτῆς μέρος τοῦ κιονοκράνου τῆς δυτικῆς παραστάδος, ὡς καὶ ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἧς ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ καλύπτεται μέχρι τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας ὑπὸ τοῦ ἀναλήμματος τοῦ θεάτρου ἐξαφανίζοντος ὁλόκληρον τὸ μέτωπον τῆς παραστάδος. Κατὰ ταῦτα τὸ ἐξωτερικὸν μῆκος τῆς χαλκοθήκης κατὰ τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τοῦ προστόου εἶναι μ. 42.85 περίπου, τοῦ θεμελίου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἔχοντος ἐνταῦθα μ. 1.33 πάχους, κατὰ δὲ τὴν νοτίαν πλευρὰν τὸ μῆκος εἶναι μ. 45 περίπου, ἀλλὰ τὸ θεμέλιον ἔχει πάχος νῦν μ. 3.14· ἐπιτρέπει λοιπὸν τὸ θεμέλιον νὰ ἀναπαραστήσωμεν τὴν πλευρὰν ταύτην κατ' ὀρθὴν γωνίαν, ἀφοῦ ἡ παχυτέρα θεμελίωσις πρὸς νότον οὐδένα ἄλλον λόγον ἔχει ἢ τὸ ἐπισφαλὲς τοῦ ἐδάφους.

Εἰς τὸ μῆκος τοῦτο χωροῦσι 17 μεταξόνια διαστήματα σὺν μιᾷ τριγλύφῳ ($2,50 \times 17 + 0,34 = 42,83$)· ἤτοι 16 κίονες μεταξὺ δύο παραστάδων.

Τὸ ἐξωτερικὸν ὁλικὸν πλάτος εἶναι μ. 19,20, εἰς ὃ τὸ ἄθροισμα τῶν μετοπῶν καὶ τριγλύφων ($0,495 + 0.34$) χωρεῖ 23κις.

Εἰς τὴν χαλκοθήκην ἀνήκοντας ὑπέθεσάν τινες τοὺς λίθους, ὧν ἐγένετο χρῆσις πρὸς οἰκοδόμησιν τοῦ μιναρὲ τοῦ ἐν τῷ Παρθενῶνι· τὴν ὑπόθεσιν ταύτην δέχομαι καὶ ἐγώ, καὶ ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν λίθων κρίνων, ὁμοίας πρὸς τὰ ἄλλα μέλη καὶ ἐκ τοῦ πάχους τοῦ θεμελίου τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς χαλκοθήκης μ. 0,79, ὅσον καὶ τὸ τῶν λίθων.

Δικαιούμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν παρουσίαν τόσων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ τὴν καταπληκτικὴν συμφωνίαν αὐτῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὴν χαλκοθήκην ὡς ὀφειλομένην εἰς σύμπτωσιν; Οὐχὶ βεβαίως· ἡ ἀμοιβαία σχέσις πάντων εἶναι καταφανὴς καὶ ἀναμφίβολος.

Αὕτη ἦτο ἡ μορφὴ τῆς χαλκοθήκης ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς χρόνοις, πιθανῶς ἐν τῷ Β' μ. Χ. αἰῶνι. Δύναται ὅμως καὶ τοῦ Dörpfeld ἡ θεωρία περὶ γενέσεως αὐτῆς ἐν τῷ Δ' π. Χ. αἰῶνι ὡς ἀσφαλὴς νὰ θεωρηθῇ· τοῦτο ἐξάγεται ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει

τὰ ἀλλαχοῦ γενόμενα, ὡς ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἀθήναις. Αὕτη ὡς γνωστὸν κατεσκευάσθη ἐν τῷ Δ΄ π. Χ. αἰῶνι, ἐπεσκευάσθη δὲ πολλάκις καὶ τέλος μετεσκευάσθη.

Κατὰ τὰς ἑκάστοτε ἐπισκευὰς πλὴν ἄλλων μελῶν ἀντικατεστάθησαν καὶ πολλὰ μέρη τοῦ θριγκοῦ, διατηρήσαντα ἐκτὸς μικρῶν ἀνωμαλιῶν τὰς ἀρχικὰς διαστάσεις, ἐν δὲ τῇ μετασκευῇ τὰ μέρη ταῦτα τοῦ θριγκοῦ τὰ πλεῖστα τοὐλάχιστον ἐν οἷς καί τινα τῶν ἀρχικῶν τοῦ Δ΄ π. Χ. αἰῶνος, ἐχρησιμοποιήθησαν ἐκ νέου καὶ οὕτω προέκυψεν, ὥστε ἐν χρόνοις ῥωμαϊκοῖς νὰ γίνῃ χρῆσις διαστάσεων συνήθων ἐν τῷ Δ΄ αἰῶνι π. Χ.

Τὸ αὐτὸ συνέβη ἀναμφιβόλως καὶ ἐν τῇ χαλκοθήκῃ ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν διαστάσεων τοῦ Ε΄ καὶ Δ΄ αἰῶνος· αὕτη ἀρχικῶς θὰ εἶχε πρόσωπον δωρικοῦ ῥυθμοῦ τῆς αὐτῆς μορφῆς πρὸς τὸ μεταγενέστερον ῥωμαϊκόν· τὸ δὲ βάθος τοῦ προσώπου θὰ ἦτο πιθανῶς ἁπλοῦς τοῖχος.

Β΄.) Τὸ μνημεῖον τοῦ Νικίου.

Τὰ ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ Beulé κείμενα λείψανα τοῦ μνημείου τοῦ Νικίου ἐμελετήθησαν καὶ περιεγράφησαν ἐκτενῶς ὑπὸ τοῦ Dörpfeld, ὡς γνωστόν, ἐν Ath. Mitt. 1885, σ. 219 κ. ἑ.

Ἐν ἔτει 1889 ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ, σελ. 69 κ. ἑ., τὰ ἐκ τροχμαλοπαγῶν λίθων λείψανα, τὰ κείμενα μεταξὺ τοῦ θεάτρου τοῦ Ἡρώδου καὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως, ἐκλαβὼν ταῦτα ὡς τὰ θεμέλια τοῦ ἐν λόγῳ μνημείου (εἰκ. 6).

Πλὴν τῶν γνωστῶν τῷ Dörpfeld ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῶν κειμένων ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ Beulé καὶ τῶν πρὸ τοῦ φυλακείου εὑρισκομένων, ἀνεύρομεν ἡμεῖς καὶ ἕτερα τρία τεμάχια τοῦ γείσου, τὸν μέσον ὀρθοστάτην τοῦ τυμπάνου μήκους μ. 1.636 καὶ ὕψους κατὰ μὲν τὰ ἄκρα μ. 1.108, ἐν δὲ τῷ μέσῳ μ. 1.285 (εἰκ. 7) καὶ ἓν θραῦσμα κίονος ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Διονύσου (εἰκ. 9). Τὸ δὲ σπουδαιότερον εὕρημα, ἦτο τὸ κιονόκρανον τὸ παρὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ Παρθενῶνος κείμενον εἰς δύο θραύσματα (εἰκ. 12).

Ὅτι τὸ κιονόκρανον, τὸ θραῦσμα τοῦ κίονος καὶ ὁ ὀρθοστάτης τοῦ τυμπάνου τῷ αὐτῷ οἰκοδομή-

Εἰκὼν 6.

ματι ἀνήκουσιν, εἶναι γεγονὸς μὴ ἐπιδεχόμενον ἀμφισβήτησιν· πλὴν τοῦ κοινοῦ ὑλικοῦ, πεντελησίου μαρμάρου, καὶ τῆς αὐτῆς ἐργασίας, ἡ συμφωνία τῶν διαστάσεων αἴρει πᾶσαν ἀμφιβολίαν· πρὸς τὴν κάτω διάμετρον τοῦ κίονος, μ. 0 82 περίπου, ἀντιστοιχεῖ ὡς ἄνω διάμετρος ἡ τοῦ ἐχίνου τοῦ κιονοκράνου μ. 0.675· πρὸς τρίγλυφον δὲ μ. 0.422 συμφωνοῦσιν ὡς κάτω καὶ ἄνω διάμετρος αἱ ἀνωτέρω ῥηθεῖσαι διαστάσεις. Καὶ τοῦ ὀρθοστάτου τοῦ τυμπάνου ἡ κλίσις εἶναι ὁμοία τῇ τοῦ γείσου. Εἰκ 7.

Διὰ τοῦ τελευταίου τούτου λίθου ὁρίζεται ἀκριβῶς καὶ τοῦ τυμπάνου τὸ ὕψος μ. 1.285 καὶ τοῦ ὅλου μνημείου τὸ πλάτος, δυνάμενον τοῦτο νὰ εὑρεθῇ διὰ μικρᾶς μαθηματικῆς πράξεως, ἣν ὡς περιττὴν παρέλειψα νὰ ἀναφέρω.

Ἐπιβεβαιοῦται δὲ τοῦ Dörpfeld ἡ εἰκασία ὅτι τὸ μέτωπον τοῦ ναοῦ σχηματισθὲν κατὰ μίμησιν τοῦ μέσου διαδρόμου τῶν προπυλαίων ἐβάσταζον ἓξ κίονες.

Ἐρχόμεθα νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ὑπὸ τοῦ Dörpfeld ὡς θεμελίων τοῦ μνημείου ἐκλαμβανομένων λειψάνων, ἂν πράγματι δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἔχοντα σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ εἰρημένον οἴκημα.

Ἀποτελοῦνται δὲ ταῦτα (εἰκὼν 8) ἐκ σκέλους συμφυῶς τῷ βράχῳ ἐκτισμένου καὶ ἐκτεινομένου ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον εἰς μῆκος μ. 13.34 περίπου, καὶ ἐξ ἑτέρου καθέτου πρὸς αὐτὸ καὶ ἐκ δυσμῶν

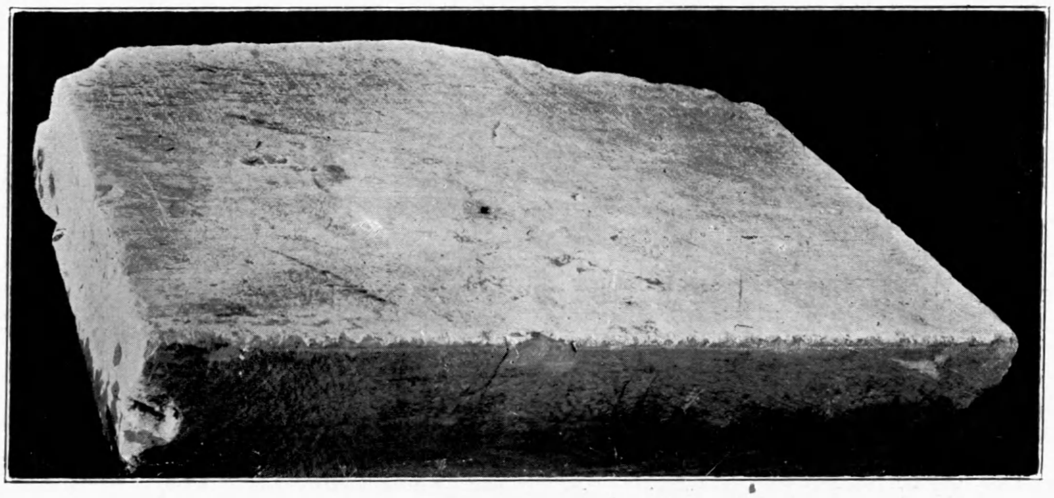

Εἰκὼν 7.

πρὸς ἀνατολὰς εἰς ἀπόστασιν μ. 5.33 ἐκτεινομένου, ἀλλὰ ἀπέχοντος τοῦ βράχου 1 μέτρον.

Δὲν ἀπέληγον ὅμως οἱ τοῖχοι οὗτοι ὅπου καὶ σήμερον, ἀλλ᾽ ἐξετείνοντο ἄλλοτε ἔτι μακρότερον, ὡς ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἄκρον αὐτῶν θραύσματος ἐμφαίνεται· ἐν τῇ προεκτάσει τοῦ δυτικοανατολικοῦ σκέλους καὶ εἰς ἀπόστασιν μ. 18.50 ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ἀκμῆς τοῦ βορειομεσημβρινοῦ τοίχου, κεῖται λίθος τροχμαλοπαγὴς μ. 0.60 περίπου, ὃς ἀπετέλει ἀναμφιβόλως συνέχειαν τοῦ προηγουμένου (τοῦ δυτικοανατολικοῦ). (Πβλ. δεξιὰ τῆς εἰκόνος 6 τὸν λίθον ἐφ᾽ οὗ πῖλος).

Τρίτον σκέλος ἐξικνεῖται ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς εἰς μῆκος 2 μέτρων καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ βράχου μ. 10.34

Δὲν εἶχον ἑπομένως τὰ ἐρείπια ταῦτα ἀκριβῶς τὸ σχῆμα ⅃‾, ὡς ὁ Dörpfeld ἐδημοσίευσεν, ἀλλὰ τὸ βορειομεσημβρινὸν σκέλος ἐξετείνετο ἔτι πρὸς νότον.

Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Dörpfeld γενομένην συμπλήρωσιν τῶν ἐρειπίων τούτων δέον ὁ βορειομεσημβρινὸς τεῖχος νὰ ληφθῇ ὡς ἡ μακρὰ πλευρὰ τοῦ ναοῦ, ὁ δὲ ἀνατολικοδυτικὸς ἢ ὡς ὁ ὀπίσθιος τοῖχος τοῦ ναοῦ ἢ ὡς ὁ διάμεσος τοῖχος, ὁ χωρίζων τὸν σηκὸν ἀπὸ τοῦ προνάου· διότι πρέπει πάντως νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ οἴκημα τοῦτο εἶχε τὰ συστατικὰ μέρη τοῦ ναοῦ, ἀφοῦ ἀρκετὰ μέγα ἦτο καὶ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ Beulé τοῦτο δεικνύουσιν. Ὑποθέτω ὅτι ἡ δευτέρα περίπτωσις εἶναι ἡ μᾶλλον ἁρμόζουσα, ἀλ-

λως θὰ ὑπῆρχε μεταξὺ τοῦ ὀπισθίου τοίχου καὶ τοῦ βράχου χάος ἀνεξήγητον μήκους 10 περίπου μέτρων. Ἄλλος τοῖχος παράλληλος τῷ ἀνατολικοδυτικῷ σκέλει καὶ πλησιέστερον πρὸς τὸν βράχον κείμενος, δυνάμενος δὲ νὰ ληφθῇ ὡς ὁ ὀπίσθιος τοῦ ναοῦ τοῖχος, δὲν ὑπάρχει, οὔτε ἴχνος ὑπάρξεώς ποτε τοιούτου παρατηρεῖται.

Ἐπαναλαμβάνοντες συμμετρικῶς τὰ μέρη ταῦτα, ὡς ὁ Dörpfeld πράττει, καὶ πρὸς δυσμάς, γνωστοῦ ὄντος τοῦ πλάτους τοῦ ναοῦ, λαμβάνομεν τὸ ὑπὸ τῆς εἰκόνος 8 παριστώμενον σχῆμα, καθ' ὃ ἑκατέρωθεν τοῦ σηκοῦ ἐκτείνονται, ὡς πτέρυγες, δύο τοῖχοι μήκους μ. 18.50. Τὸ σῳζόμενον μέρος παρίσταται ἐν τῷ σχεδίῳ διὰ παραλλήλων γραμμῶν, τὸ δὲ συμπληρωθὲν δι' ἐκ στιγμῶν ἀποτελουμένων γραμμῶν Εἰκ. 8.

Συμπληροῦντες νοητῶς κατὰ τὸ ὕψος τὰ ἐκ τροχμαλοπαγῶν λίθων θεμέλια μέχρις ἐπιτεύξεως ὁριζοντίου ἐπιπέδου καὶ θέτοντες ἐπ' αὐτῶν εὐθυντηρίαν καὶ στυλοβάτην λαμβάνομεν ὕψος τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ κείμενον περίπου εἰς ὃ ἐπίπεδον καὶ ἡ σχεδὸν ἰσοπεδωμένη ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ βράχου. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ ναὸς ἦτο ἐκ τῶν ὄπισθεν ἀνοικτός, πλὴν ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ βράχος εἶχεν ἄλλοτε τοιαύτην μορφήν, ὅπερ δύσκολόν μοι φαίνεται, ὥστε ὁ ναὸς νὰ ἦτο ὄπισθεν κεκλεισμένος. Πλὴν τούτου, ὁσάκις ἐπρόκειτο νὰ οἰκοδομήσωσιν οἰκοδόμημά τι ἐρειδόμενον διὰ τῆς μιᾶς πλευ-

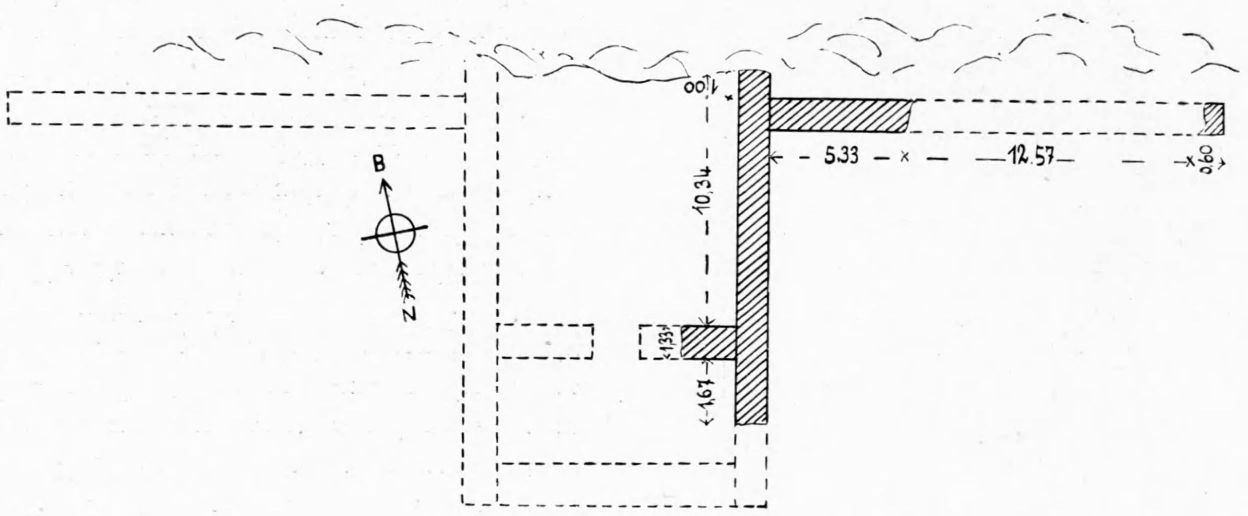

Εἰκὼν 8.

ρᾶς ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, ἐλάξευον προηγουμένως αὐτὸν οὕτως, ὥστε νὰ ἀποτελέσῃ εὐθεῖαν ἐπιφάνειαν, ὡς ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἀθήναις, ἐν τῷ μνημείῳ τοῦ Θρασύλλου κτλ. Ἐνῷ ὁ βράχος ἐνταῦθα ἔχει τόσον ἀνώμαλον σχηματισμόν, ὥστε οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ. Ἀλλὰ καὶ εἰς τί ἐχρησίμευον αἱ πλάγιαι πτέρυγες; ἵνα καλύπτωσι τὸν βράχον καὶ ἀποκρύπτωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀμμάτων τῶν θεατῶν; Εἶναι ἐντελῶς παράλογον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι διὰ τὸν ἐξωτερικὸν χῶρον τὸν παρὰ τὸν ναὸν ἐλήφθη τοιαύτη πρόνοια καθαρῶς αἰσθητικῆς φύσεως, ἐνῷ ὁ εἰσερχόμενος εἰς αὐτὸν τὸν ναὸν εἶχε πρὸ αὐτοῦ τὸν ἀμέσως τὸν ναὸν κλείοντα βράχον, ἤ, ἂν ἦτο ἀνοικτός, τὸν βράχον τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ λόφου τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι οὐδένα πρακτικὸν σκοπὸν ἔχουσιν αἱ πτέρυγες αὗται, οὐδὲ στηρίζονται ἐπὶ ἀναλογίας τινὸς καὶ εἶναι δύσκολον ὀργανικῶς συνδεομένων τούτων πρὸς τὸν κορμὸν τοῦ ναοῦ νὰ δοθῇ αὐταῖς οἱαδήποτε ἀρχιτεκτονικὴ μορφή, ὡς ἐπίστεψις αὐτῶν πρὸς τὰ ἄνω.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξάγεται σαφῶς ὅτι ὁπωσδήποτε καὶ ἂν θελήσωμεν νὰ σχετίσωμεν τὰ ἐρείπια ταῦτα πρὸς τὸ ἡμέτερον μνημεῖον ἀπαντῶμεν τοσοῦτον ἀνυπέρβλητα προσκόμματα, ὥστε συνετὸν καὶ λογικὸν εἶναι νὰ ἀποβάλωμεν τὴν γνώμην

ὅτι εἶναι τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ τοῦ Νικίου, καὶ ἀλλαχοῦ νὰ ζητήσωμεν ταῦτα.

Ἀποδειχθέντος ὅτι εἰς τὸ μέρος τοῦτο οὐδέποτε ὑπῆρξε τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Νικίου, ποῦ πρέπει νὰ ζητήσωμεν αὐτό; Τί λογικώτερον καὶ φυσικώτερον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἔκειτο ἐν τῷ τεμένει τοῦ Διονύσου, ὅπου καὶ μέχρι τῆς ὁδοῦ τῶν Τριπόδων εὑρίσκοντο πλεῖστα χορηγικὰ μνημεῖα;

Καὶ ἡ εὕρεσις ἀρχιτεκτονικῶν θραυσμάτων καὶ

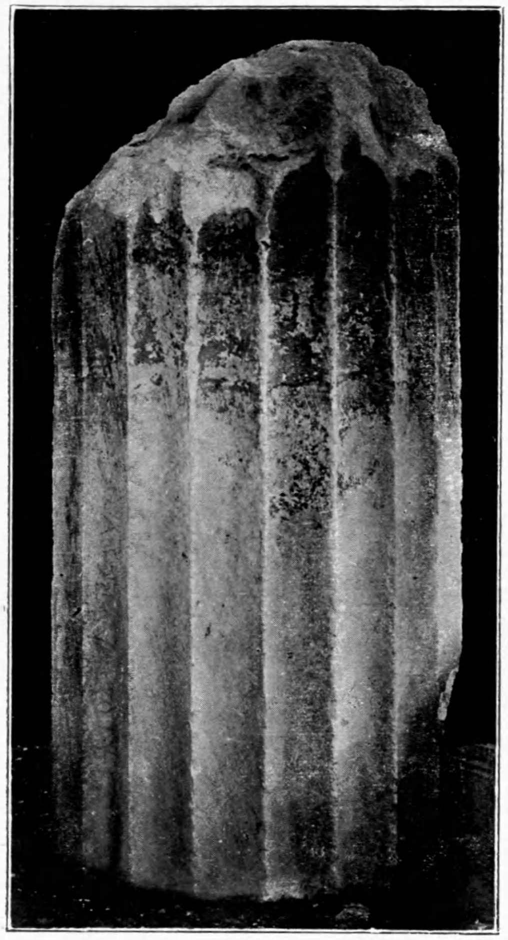

Εἰκὼν 9.

μελῶν ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ δὲν συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης; Βεβαίως ὁ τόπος τῆς εὑρέσεως μελῶν τινων ἀρχιτεκτονικῶν δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλὲς τεκμήριον πρὸς τοποθέτησιν τῶν μνημείων, εἰς ἃ ταῦτα ἀνήκουσι, προκειμένου μάλιστα περὶ τῶν παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς κτισμάτων, ὧν τὰ μέρη ἀπεμακρύνθησαν τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν θέσεως χρησιμοποιηθέντα εἰς μεταγενεστέρας οἰκοδομάς. Ἀλλ' αἱ οἰκοδομαὶ αὗται ἔγειναν τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιείου καταλαμβανομένῳ χώρῳ ὥστε μᾶλλον ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διονύσου ἐλήφθη τὸ ὑλικὸν καὶ οὐχὶ ἀντιστρόφως ὅπως χρησιμοποιηθῇ εἰς οἰκοδομὰς γενομένας ἐν τούτῳ τῷ τεμένει. Θὰ ἦτο δὲ καὶ δύσκολος ἡ μεταφορὰ καὶ ἀδύνατος ἡ χρῆσις τοῦ μεγάλου θραύσματος τοῦ κίονος, διὰ τοῦτο ἔμεινε κατὰ χώραν. Εἰκ. 9.

Ἕτερον ζήτημα χρῇζον μεγαλειτέρας μελέτης καὶ προσοχῆς εἶναι ἡ χρονολογία τοῦ μνημείου.

Εἶναι πρῶτον ἡ ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου ἐγκεχαραγμένη ἐπιγραφὴ τοῦ Νικίου τοῦ Νικοδήμου σύγχρονος τῷ οἰκήματι ἢ οὔ; Ἀμφότεραι αἱ περιπτώσεις δύνανται νὰ ἐπαληθεύσωσιν· ὡς παράδειγμα διὰ τὴν ἀποφατικὴν περίπτωσιν ἔστω ἡ ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ στοὰ μεθ' ὁριζοντίας στέγης ἡ πρὸς νότον τῆς μεγάλης στοᾶς Ζ κειμένη, ἧς ἡ στέγη ὡς ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου ἐγγεγραμμένων ἐπιγραφῶν ἐμφαίνεται ἐχρησίμευεν ὅπως τεθῶσιν ἐπ' αὐτῆς ἀναθηματικοὶ τρίποδες ὑπὸ διαφόρων χορηγῶν μὴ ἐχόντων πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ οἰκοδομήματος σχέσιν τινά. (Πβλ. Βερσάκης, Ἀρχ. Ἐφ. 1908 σελ. 278). Οὐδὲν ἄρα τεκμηριούμεθα ἐκ τῆς τοῦ Νικίου ἐπιγραφῆς περὶ τῶν χρόνων τῆς κατασκευῆς τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ ἐν πάσῃ χρονολογικῇ κατατάξει μνημείου τινὸς δέον βεβαίως πρωτίστως ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ μνημείου νὰ ὁρμώμεθα, ὑποβάλλοντες αὐτὸ εἰς λεπτομερῆ τεχνικὴν καὶ τεχνοτροπικὴν ἐξέτασιν καὶ ταύτην ὡς βάσιν τῆς ἐργασίας ἡμῶν λαμβάνοντες νὰ ἔχωμεν ἐπιβοηθητικῶς ὑπ' ὄψει τὰς τυχὸν ὑπαρχούσας λογοτεχνικὰς πληροφορίας. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα.

Κτίσματα, πρὸς ἃ δυνάμεθα νὰ συγκρίνωμεν τὸ ἡμέτερον οἰκοδόμημα, εἶναι ἐν Ἀθήναις, πλὴν τοῦ ἀκριβῶς χρονολογουμένου μνημείου τοῦ Λυσικράτους, ἡ ἄνω ῥηθεῖσα μεγάλη στοὰ τοῦ Ἀσκληπιείου (πβλ. Ἀρχ. Ἐφ. 1908 σ. 258 Π. Α' 1. 2. 3. 4. Π. Β' 4) περὶ ἧς δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν ὅτι κατεσκευάσθη ἐν τῷ Δ' αἰῶνι π. Χ., ἀδιάφορον ἂν ἐν τῇ ἀρχῇ ἢ τῷ τέλει τοῦ αἰῶνος· τοῦτο εἶναι διὰ τὸν σκοπόν, ὃν διὰ τῆς παρούσης διατριβῆς ἐπιδιώκομεν, ἄνευ σημασίας. Ὅ,τι ἐνδιαφέρει ἡμᾶς εἶναι νὰ μάθωμεν διὰ τῆς συγκρίσεως ταύτης ἂν τοῦ Νικίου τὸ μνημεῖον εἶναι ἀρχαιότερον, σύγχρονον ἢ νεώτερον τῆς ἐν λόγῳ στοᾶς.

ταύτης άρκετά μέλη τοῦ γείσου καί τινα τοῦ τριγλύφου τῆς ἀρχικῆς κατασκευῆς σῴζονται. (Πρβ. Ἀρχ. Ἐφ. 1908 εἰκ. 5 καὶ ἐνταῦθα εἰκ. 6.7). Συγκρίνοντες ταῦτα ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως πρὸς τὰ τοῦ ρηθέντος οἰκήματος, δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι δεικνύουσιν ὀλιγώτερον ἐπιμελῆ ἐξεργασίαν τοῦ μνημείου τοῦ Νικίου, δυνάμενα, ὡς πρὸς τὴν θαυμασίαν ἐκτέλεσιν, νὰ ἁμιλληθῶσι πρὸς τὰ δοκιμώτερα ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Ε΄ π.Χ. αἰῶνος. Δὲν πρέπει βεβαίως νὰ ἀπατώμεθα ἐκ τῶν τυχὸν κατεστραμμένων ἢ εἰς ἀκατάλληλον μέρος πρὸς θέαν κειμένων τεμαχίων, ὡς τῶν ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ Beule· ἁπλῆ ἐπίσκεψις τῶν παρὰ τὸ φυλακεῖον εὑρισκομένων ἀρκεῖ ὅπως πείσῃ πάντα περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν γραφομένων.

Ἑτέρα τεχνικὴ λεπτομέρεια χαρακτηριστικὴ πάντων σχεδὸν τῶν μεταγενεστέρων οἰκοδομημάτων, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς μεγάλης στοᾶς τοῦ Ἀσκληπιείου, εἶναι ἡ ἐντελῶς ἠμελημένη καὶ μόνον δι᾽ ὀξείας (μυτερᾶς) σφύρας (Spitzhammer) ἐξειργασμένη ἐπιφάνεια τῶν μερῶν, ἅτινα ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν ἦσαν ἀποκεκρυμμένα παντὸς βλέμματος, ὡς αἱ ἄνω ἐπιφάνειαι τῶν ὁριζοντίων γείσων καὶ τῶν κυματίων τῶν ἰωνικῶν ἐπιστυλίων καὶ ἄλλα· ἐνῷ ἐν τῷ εἰρημένῳ μνημείῳ πᾶν μέρος ἐφ᾽ οὗ οὐδὲν ἄλλο ἐπεκάθητο, εἶναι ἐντελῶς ὁμαλῶς ἐξειργασμένον καὶ σχεδὸν λελειασμένον. (Πβλ. εἰκ. 5. 6)[1].

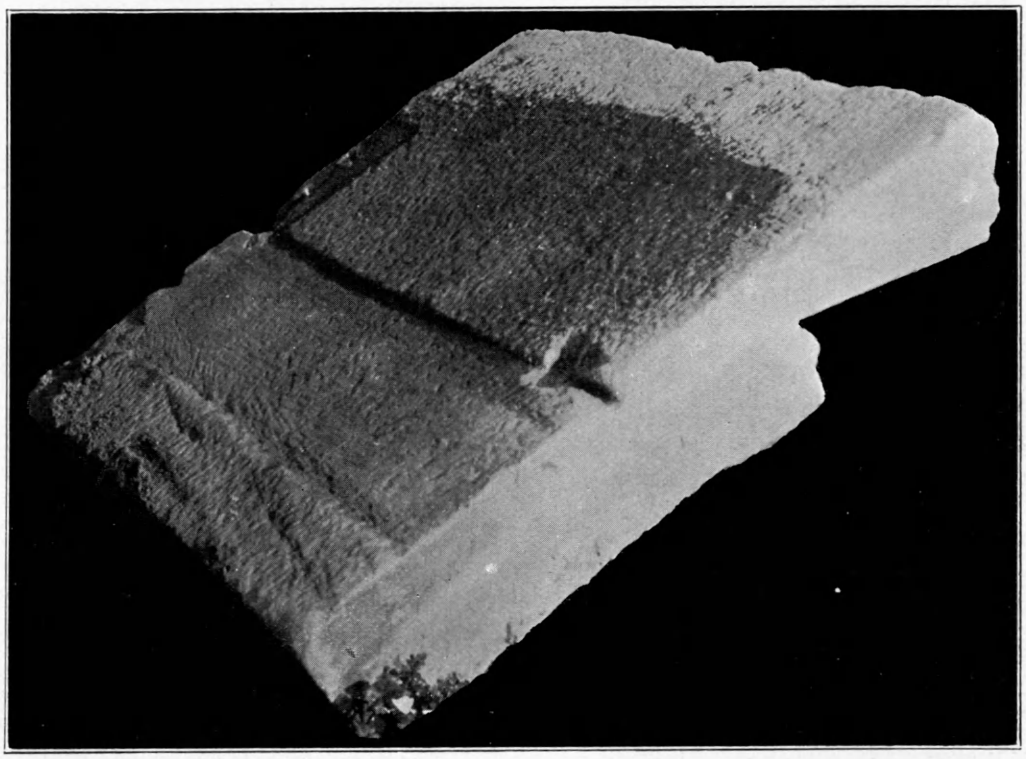

Εἰκὼν 10.

Πρὸς δὲ καὶ τῶν σιδηρῶν συνδέσμων I τὸ μέγεθος κυμαίνεται μεταξὺ μ. 0.22-0.26, ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς μεταγενεστέροις οἰκοδομήμασιν, ἐν δὲ τῷ ἡμετέρῳ, ὡς ἐν τοῖς πλείστοις δοκίμοις, μεταξὺ μ. 0.28-0.36.

Πλὴν τῶν τεχνικῶν τούτων παρατηρήσεων δὲν πρέπει νὰ παρέλθωμεν ἄνευ μνείας τὴν χρῆσιν τοῦ ὑλικοῦ χρησιμεύουσαν καὶ ταύτην πολλάκις ὡς βάσιν χρονολογίας. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τοῦ Δ΄ π.Χ. αἰῶνος ἡ χρῆσις λίθου ὑμηττίου, διά τινα τοὐλάχιστον τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μερῶν τοῦ κτιρίου, ὑπῆρξε σχεδὸν ἀποκλειστική, τὴν δὲ εἰσαγωγὴν τοῦ λίθου τούτου ἐν τῇ τέχνῃ ὑπηγόρευσαν βεβαίως λόγοι καθαρῶς οἰκονομικοί. Ἀφοῦ λοιπὸν ἐν τῷ μνημείῳ τοῦ Λυσικράτους ἐχρησιμοποίησαν λίθον ὑμήττιον, πόσῳ μᾶλλον ἤθελον μεταχειρισθῆ αὐτὸν ἐν τῷ μνημείῳ τοῦ Νικίου ὑπερδεκαπλασίῳ

[1] Διὰ τοῦ ζιγκογραφήματος δὲν διακρίνεται εὐχερῶς ἡ διαφορὰ αὕτη.

ὄντι σχεδὸν τὸ μέγεθος τοῦ προηγουμένου, καὶ ὑπὸ ἰδιώτου καὶ αὐτῷ κτισθέντι; Ἐνῷ τοῦτο κατεσκευάσθη ὁλόκληρον ἐκ τοῦ λαμπροτάτου καὶ πολυτιμοτάτου ὑλικοῦ, τοῦ πεντελησίου μαρμάρου.

Λέγω ὁλόκληρον ἐκ μαρμάρου, διότι τὸ πώρινον τρίγλυφον ἐσφαλμένως ἀποδίδεται ἐνταῦθα. Τὸ ἐπιστύλιον τὸ ἐπὶ τῶν κιόνων ἐρειδόμενον ἀποτελεῖται τὸ πάχος ἐκ δύο ἴσων τεμαχίων ἐκ μ. 0.39, ἑπομένως ὅλον πάχος ἔχει μ. 0.78, ἤτοι ὀλίγα ἑκατοστὰ ἐπὶ ἔλαττον τῆς κάτω διαμέτρου τοῦ κίονος·

Εἰκὼν 11.

τὸ δὲ πώρινον τρίγλυφον ἔχει πάχος μ. 0.68, ἐλλείπει ὅμως τὸ ἐσωτερικὸν μέρος, ὃ ἔπρεπε τοὐλάχιστον νὰ ἔχῃ πάχος μ. 0.20-0.30, ἵνα ἔχῃ ὡς ἐκ τοῦ εὐθραύστου τῆς ὕλης συνοχήν τινα, καὶ οὐχὶ μ. 0.10, ὅσον ἐλλείπει τοῦ τριγλύφου, ἵνα τοῦτο ἐξισωθῇ πρὸς τὸ πάχος τοῦ ἐπιστυλίου· ἀλλὰ πάχος τόσον μικρὸν εἶναι ἀσύνηθες, ὡς ἐσωτερικὸν μέρος τοῦ τριγλύφου, καὶ ἐξ οἱουδήποτε ὑλικοῦ· χρῆσις μικτοῦ ὑλικοῦ, πώρου δηλονότι καὶ μαρμάρου, ἔγεινεν ἐν τῇ Ἀττικῇ εἰς ἐποχὴν μεταβα-

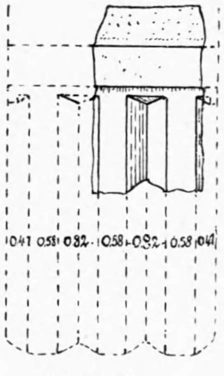

Εἰκὼν 11 α.

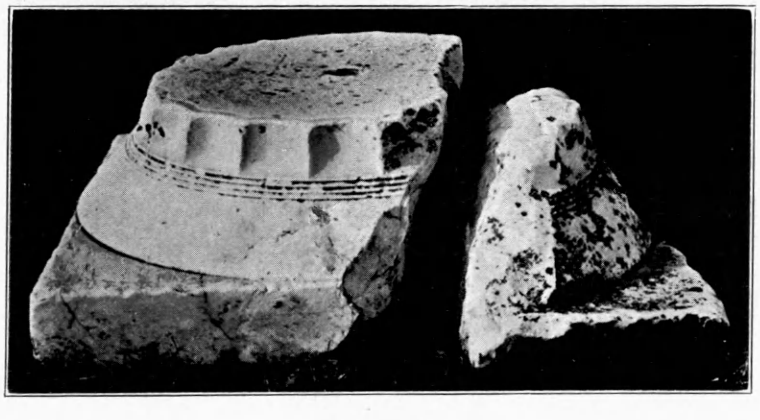

Εἰκὼν 12.

τικὴν τῆς τέχνης, καθ' ἣν ἤρξατο περιοριζομένη ἡ τοῦ κυριαρχοῦντος ὑλικοῦ, τοῦ πώρου, ἡ χρῆσις, εἰσαγομένου βαθμηδὸν τοῦ νέου ὑλικοῦ, τοῦ μαρμάρου, τοῦ ἀποκλείσαντος ὀλίγον κατ' ὀλίγον πᾶν ἄλλο ὑλικὸν ἀπὸ τῶν ὑπὲρ τὴν γῆν φαινομένων μερῶν τοῦ κτιρίου. Ἐὰν εἰς ἐποχὴν τῆς κυριαρχίας, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ μαρμάρου ἔγεινέ που ἐξαίρεσις τῆς συνηθείας ταύτης, χρησιμοποιηθέντος καθ' ὁλοκληρίαν τοῦ εὐτελεστέρου ὑλικοῦ, τοῦ πώρου, τοῦτο βεβαίως προὐκάλεσαν ἀνεπαρκεῖς χρη-

ματικοὶ πόροι. Ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ αὐτοὶ λόγοι προὐκάλεσαν τὴν μερικὴν χρῆσιν τοῦ πώρου καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ κτίσματι, ὅπου ἀπέναντι τῆς ἀφειδοῦς χρησιμοποιήσεως τοῦ μαρμάρου διὰ πάντα τὰ μέρη τοῦ οἰκοδομήματος, καὶ μέχρι τῶν ὀρθοστατῶν τοῦ τυμπάνου, ἐν ᾧ ἠδύναντο εὐωνότερον ὑλικὸν νὰ μεταχειρισθῶσι καλυπτόμενον κατόπιν διὰ χρώματος, ἡ ἐκ τοῦ τριγλύφου ἐκ πώρου τυχὸν προερχομένη χρηματικὴ οἰκονομία θὰ ἦτο ἐντελῶς ἀσήμαντος καὶ μικρά. Ὅτι οὐδὲν τεμάχιον τριγλύφου ἐκ μαρμάρου σῴζεται, δὲν ἔχει σημασίαν· ὅπως κατεστράφησαν τὰ πλεῖστα μέρη τοῦ οἰκήματος, ἠδύνατο κάλλιστα ὁλόκληρον τὸ τρίγλυφον νὰ ἀπολεσθῇ, ὡς εἰς πλεῖστα μνημεῖα συμβαίνει, ὧν μόνον τὰ θεμέλια σῴζονται.

Τὸ μικρὸν θραῦσμα τριγλύφου (εἰκ. 11α) συμπληρούμενον δίδει πλάτος μ. 0.42, ὅσον τὸ τῶν κανόνων τοῦ ἐπιστυλίου. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ σχέσις τις αὐτοῦ πρὸς τὸ ἡμέτερον μνημεῖον; Ὅτι τοῦτο προέρχεται ἐκ μακεδονικῶν ἢ ῥωμαϊκῶν χρόνων, θὰ ὀφείλεται εἰς μεταγενεστέραν ἐπισκευὴν τοῦ τριγλύφου, ὅπως εἰς πλεῖστα μνημεῖα τοῦ Ἀσκληπιείου ἐν οἷς τὰ ἀρχικὰ καταστραφέντα μέρη ἀντικατεστάθησαν διὰ νέων μεταγενεστέρων τοιούτων. Τοῦ θραύσματος τούτου σῴζονται καί τινα τεμάχια ἐν τῷ θεάτρῳ.

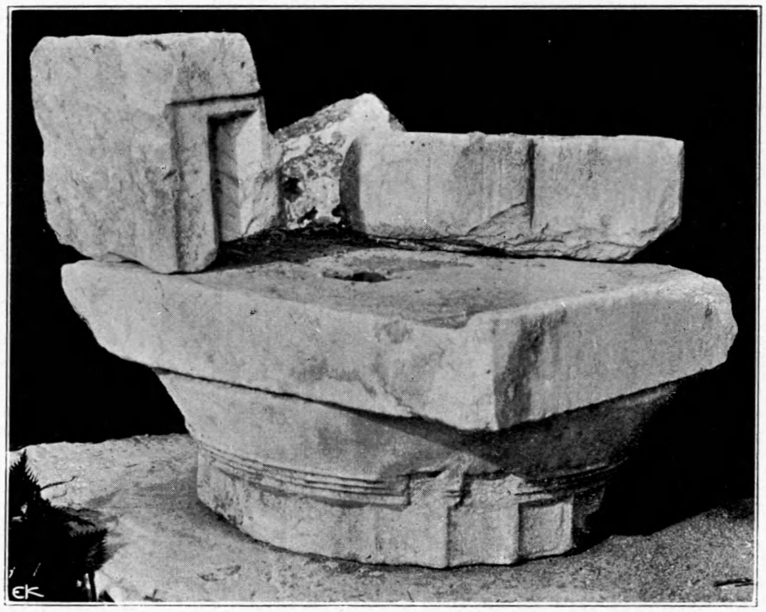

Εἰκὼν 13.

Πλὴν τούτου εἰς πάντα τὰ οἰκήματα ὅπου ἡ τρίγλυφος ἔχει λόγον πρὸς τὴν μετόπην 2 : 3, τὸ ἐπιστύλιον ἔχει λόγον πρὸς τὸ τρίγλυφον ὡς 100 : 111· ἤτοι ἡ μετόπη εἶναι σχεδὸν τετράγωνος. Ἄρα ἐνταῦθα ἠθέλομεν περιμείνῃ τρίγλυφον ἔχον ὕψος μ. 0.63-0.64 καὶ οὐχὶ μ. 0.68.

Πρὸς ἀκριβεστέραν ἀπόδειξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ ἡμῶν, ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦ Νικίου εἶναι ἀρχαιότερον τῆς στοᾶς τοῦ Ἀσκληπιείου, ἀπομένει, ὡς τὸ σπουδαιότερον ἐπιχείρημα, ἡ σύγκρισις τοῦ παρ' ἡμῶν εὑρεθέντος κιονοκράνου πρὸς τὸ τῆς στοᾶς καὶ πρὸς ἀρχαιότερόν τι, ὡς τὸ τῶν προπυλαίων.

Χάριν εὐκολίας τοῦ ἀναγνώστου ἐσχεδιαγράφησα καὶ τὰ τρία ταῦτα παρ' ἄλληλα.

Τὸ μόνον σῳζόμενον κιονόκρανον τῆς στοᾶς δὲν εἶναι τῶν ἀρχικῶν, ἀλλὰ μακεδονικῆς ἢ ῥωμαϊκῆς τέχνης, ὡς ἐκ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ μεταγενεστέρου δι' αὔλακος συνδέσμου φαίνεται (Gusskanal). Εἶναι ὅμως ἀκριβὲς τοῦ ἀρχικοῦ ἀντίγραφον, ὡς δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ ἐκ τῆς συμφωνίας τῶν διαστάσεων αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου ἐγκεχαραγμένην διάμετρον τοῦ κίονος, πρὸς τὰ θραύσματα τούτου καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς στοᾶς. Καὶ ἐξ ἄλλης ἀναλογίας δύναται τοῦτο νὰ βεβαιωθῇ· τῶν ἰωνικῶν κιονοκράνων δηλονότι τοῦ μετώπου τοῦ ἄνω ὀρό-

φου τῆς αὐτῆς στοᾶς σῴζονται δύο, ὧν τὸ μὲν εἶναι τῶν ἀρχικῶν, ὡς δῆλον γίνεται ἐκ τῆς λαμπρᾶς ἐργασίας καὶ τοῦ σχήματος T συνδέσμου, δι' οὗ ἐστερεοῦτο πρὸς τὸ ἐπιστύλιον, τὸ δὲ τῶν μεταγενεστέρων, εὐτελεστέρας μὲν ἐργασίας, ἀλλὰ ὁμοιότατον τοῦ πρώτου ἀντίγραφον. (Πβλ. Ἀρχ. Ἐφ. 1908, 161).

Οὐδεμία λοιπὸν ἀμφιβολία, ὅτι καὶ τὸ δωρικὸν μεταγενέστερον κιονόκρανον δὲν διαφέρει τοῦ ἀρχικοῦ εἰμή, ὡς καὶ τὸ ἰωνικόν, κατὰ τὴν ἐργασίαν καὶ τὸ σχῆμα τοῦ συνδέσμου.

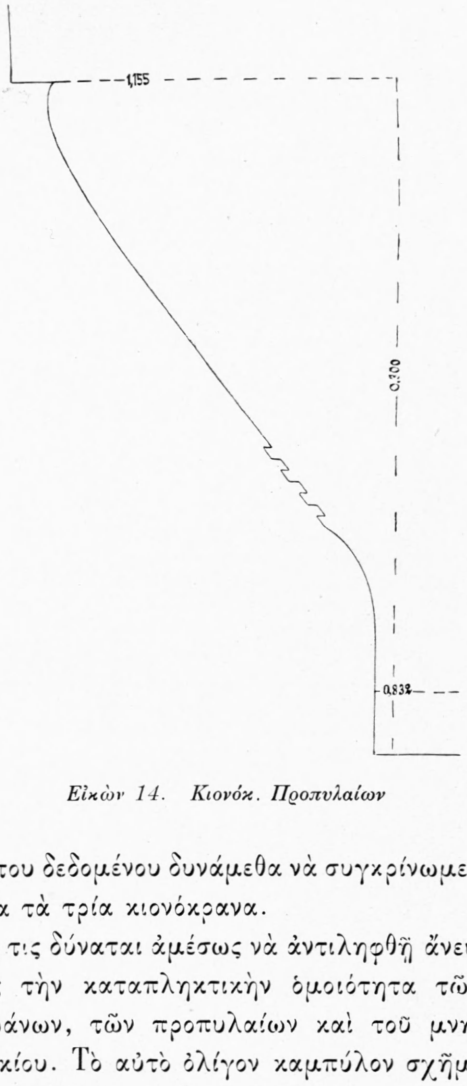

Εἰκὼν 14. Κιονόκ. Προπυλαίων

Τούτου δεδομένου δυνάμεθα νὰ συγκρίνωμεν πρὸς ἄλληλα τὰ τρία κιονόκρανα.

Πᾶς τις δύναται ἀμέσως νὰ ἀντιληφθῇ ἄνευ ὑποδείξεως τὴν καταπληκτικὴν ὁμοιότητα τῶν δύο κιονοκράνων, τῶν προπυλαίων καὶ τοῦ μνημείου τοῦ Νικίου. Τὸ αὐτὸ ὀλίγον καμπύλον σχῆμα τοῦ ἐχίνου, ἡ αὐτὴ σχεδὸν προεκβολὴ τοῦ ἀβακίου (Ausladung), τὸ αὐτὸ σχῆμα τῶν ῥαβδώσεων ὑπὸ τοὺς δακτυλίους. Λέγω τὴν προεκβολὴν σχεδὸν καὶ οὐχὶ ἀκριβῶς ὁμοίαν, διότι κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν προπυλαίων τὸ ἀβάκιον τοῦ ναοῦ τοῦ Νικίου ἔχει μακροτέραν πως προεκβολήν, καὶ τοῦτο διότι κατεσκευάσθη 15-20 ἔτη βραδύτερον. Εἶναι τοσαύτη ἡ ὁμοιότης ὥστε τὸ ἓν φαίνεται ἀντίγραφον

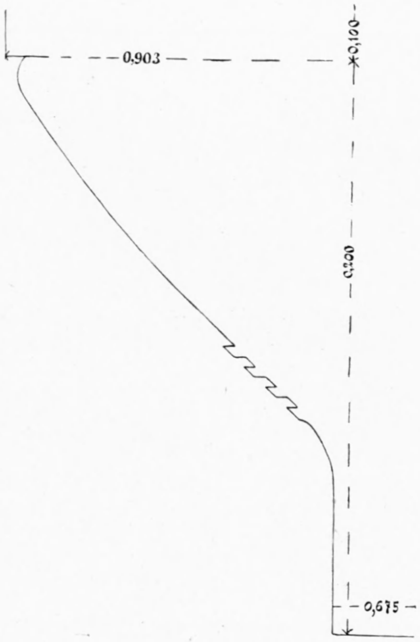

Εἰκὼν 15. Κιονόκ. Μνημ. Νικίου.

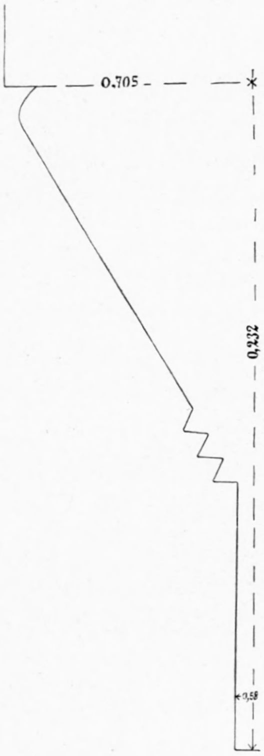

Εἰκὼν 16. Κιονόκ. στοᾶς.

τοῦ ἑτέρου ὑπὸ σμίκρυνσιν, ἐνῷ τὸ τῆς στοᾶς κιονόκρανον κατὰ πάντα διάφορον εἶναι τῶν προηγου-

μένων, καὶ κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ ἐχίνου, ὄντος ἐντελῶς εὐθέος, καὶ τῶν ῥαβδώσεων καὶ τοῦ ἀβακίου τὴν προεκβολήν, οὖσαν καὶ τῆς κάτω διαμέτρου τοῦ κίονος (μ. 0.75) μακροτέραν· εἰς τὰ ἀνωτέρω δύο τὸ ἀβάκιον ὑπερβαίνει κατὰ μῆκος τὴν κάτω διάμετρον τοῦ κίονος· εἰς μὲν τὰ προπύλαια τὸ ἀβάκιον ἔχει μῆκος μ. 1.115, ἡ διάμετρος 1.03, εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ Νικίου ἀβ. μ. 0.903, διάμετρος κίονος μ. 0.82.

Ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων ἐξάγεται ὅτι τὸ ἐν λόγῳ μνημεῖον κεῖται χρονολογικῶς μεταξὺ στοᾶς καὶ τῶν προπυλαίων, ἐκ δὲ τῆς μεγάλης ὁμοιότητος τοῦ κιονοκράνου, ὅτι ἐκτίσθη εἰς χρόνους οὐχὶ πολὺ ἀπομεμακρυσμένους τῶν χρόνων ἐν οἷς ᾠκοδομήθησαν τὰ μεγάλα τῆς ἀκροπόλεως προπύλαια

Τελευταῖον ζήτημα, ὃ ὑπολείπεται νὰ ἐξετάσωμεν εἶναι ἂν τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο εἶναι μνημεῖον χορηγικὸν καὶ ἂν δύναται νὰ εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἀναφερόμενον τοῦ ἀρχαιοτέρου Νικίου.

Ὅτι ἦτο μνημεῖον προωρισμένον πρὸς ἐναπόθεσιν τριπόδων δύναται ὑποθέτω καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Νικίου τοῦ Νικοδήμου νὰ ἐξαχθῇ· ἄλλως μοὶ φαίνεται δύσκολον ὅτι ἤθελον ἐπιτρέψῃ αὐτῷ νὰ θέτῃ τρίποδας εἰς ναὸν ἀφιερωμένον εἰς τὴν κυρίαν λατρείαν τοῦ θεοῦ, ἐνῷ ὑπῆρχον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πολλὰ μνημεῖα. Ὥστε ἦτο μνημεῖον χορηγικὸν ὑπὸ ἀρχαιοτέρου τινὸς χορηγοῦ τοῦ Νικίου τοῦ Νικοδήμου κατασκευασθέν.

Ἠδύνατο ὁ ἀρχαιότερος χορηγὸς νὰ εἶναι ὁ Νικίας ὁ Νικηράτου; Ἡ ἐργασία τοῦ ναοῦ ἐπιτρέπει νὰ παραδεχθῶμεν τοῦτο, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ βεβαιώσωμεν αὐτό.

Τὴν τοῦ Πλουτάρχου πληροφορίαν περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Νικίου ἐξηγοῦσι τινὲς διττῶς· ἢ εἶδε ὁ Πλούταρχος πραγματικῶς τὸν ναὸν τοῦτον (Dörpfeld A. M. 1885, 219 κέ.), ἢ ἀπατηθεὶς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ νεωτέρου Νικίου ἀπέδωκε νεώτερον οἰκοδόμημα εἰς ἀρχαιότερον ὁμώνυμον χορηγὸν (Furtwängler, Berichte d. Münch. Akademie 1901, 413, 17). Καὶ ὡς ναὸν τοῦ Νικίου ἐξέλαβον (Dörpfeld d. griech. Theater S. 22 Griech. Weihgeschenke S.100) τὰ πρὸς νότον τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ τοῦ Διονύσου κείμενα λείψανα ἐκ λίθων τροχμαλοπαγῶν. Ἐσφαλμένως ὅμως, διότι ὡς ὁ Furtwängler ἐν τῷ εἰρημένῳ ἄρθρῳ παρετήρησεν, ὁ ναὸς οὗτος ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ θέατρον καὶ τὸν παλαιότερον ναὸν τοῦ Διονύσου ἐμφαίνεται ὅτι ἦτο εἰς τὴν κυρίαν λατρείαν τοῦ θεοῦ ἀφιερωμένος· ἐνῷ ἐκ τῆς πληροφορίας τοῦ Πλουτάρχου ἐξάγεται μόνον ὅτι ἦτο ναὸς προωρισμένος νὰ δεχθῇ τοὺς τρίποδας, οὓς ὁ Νικίας ἔλαβε κατὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ χορηγικὰς νίκας· ἂν δὲ ἦτο τῷ Διονύσῳ ἀφιερωμένος θὰ ἔλεγεν ἁπλῶς «ὁ ναὸς τοῦ Διονύσου» καὶ οὐχὶ «ὁ ἐν Διονύσου νεώς». (Πβλ. Πλουτ. Νικίας 3 3).

Οὐδεμία ἄρα σχέσις τῶν λειψάνων τούτων πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Νικίου, πρὸς ἃ καὶ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς πύλης τῆς Ἀκροπόλεως δὲν ἁρμόζουσιν.

Ἐκλιπόντος οὕτω παντὸς περιορισμοῦ, ὃς ἠδύνατο νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς τυχούσης συμφωνίας τῶν θραυσμάτων τοῦ ἐν λόγῳ μνημείου πρὸς τὸν νεώτερον ναὸν τοῦ Διονύσου, ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ δεχθῶμεν τὴν ἀνωτέρω ἐκφρασθεῖσαν εἰκασίαν ὡς τὴν πιθανωτέραν· οὐδεὶς ἄλλος ἦτο καταλληλότερος ἱδρυτὴς ναοῦ τοσοῦτον θαυμασίου καὶ πολυτελοῦς ἢ ὁ πλουσιώτατος Ἀθηναῖος στρατηγός. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Νικίας ὁ Νικοδήμου ἦτο ἀπόγονος τοῦ ἀρχαιοτέρου Νικίου, ἄλλως δὲν ἤθελον ἐπιτρέψει αὐτῷ νὰ θέσῃ τι ἐν ξένῳ χορηγικῷ μνημείῳ. Ἡ ἐναπόθεσις ἀναθήματος ὑπό τινος ἐν χορηγικῷ μνημείῳ κατασκευασθέντι ὑπὸ ἀρχαιοτέρου συγγενοῦς ἦτο ἐν Ἀθήναις συνήθης, ὡς τὸ ὑπὸ τοῦ Θρασύλλου ἐν ἔτει 319 οἰκοδομηθὲν ὅπερ μετεσκευάσθη καὶ ἐπηυξήθη δι' ἄλλων ἀναθημάτων καὶ ἑτέρας ἐπιγραφῆς ὑπὸ τοῦ Θρασυκλέους ἐν ἔτει 277.

ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ ΒΕΡΣΑΚΗΣ

ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΟΝ ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΕΚ ΦΑΛΗΡΟΥ

(Πίναξ 8)

Δημοσιεύοντες ἐν τῷδε τῷ περιοδικῷ συγγράμματι, καθὰ ἀλλαχοῦ ὑπεσχέθημεν [1], τὸ πρὸ ἐνιαυτοῦ περίπου ἀνακαλυφθὲν ἐν Φαλήρῳ ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον (Πίν. 8), θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ δηλώσωμεν ὅτι ὡς ἐκ τῶν ἐπιβεβλημένων στενῶν ὁρίων τῆς διατριβῆς ἡμῶν ταύτης, δὲν θὰ πραγματευθῶμεν ἢ ἀκροθιγῶς τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα ζητήματα, πρὸς ἃ τοπογραφικῶς τε καὶ φιλολογικῶς ἀρρήκτως συνδέεται τὸ περισπούδαστον μνημεῖον τοῦτο τῆς ἀρχαίας τέχνης. Οὐδὲ λανθάνει ἡμᾶς ἄλλως τε ἡ δυσχέρεια πλήρους τινὸς καὶ ἱκανοποιητικῆς ἑρμηνείας τῆς τε ἐν τῷ ἀναγλύφῳ εἰκονιζομένης πρωτοφανοῦς παραστάσεως καὶ τῶν πρὸς αὐτὴν σχετιζομένων ἐπιγραφῶν ἃς δημοσιεύομεν, δι' ὃ καὶ χαίροντες θὰ ἴδωμεν πληρεστέραν τυχὸν τοῦ ἀναγλύφου ἑρμηνείαν, διαφωτιστικωτέραν δὲ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἀνάλυσιν.

Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, κτῆμα τὰ νῦν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ὑπ' ἀρ. 2756, ἐπὶ ὑψηλοῦ βάθρου πειραϊκοῦ λίθου ἱδρυμένον (πρβλ Εἰκ. 3) εὑρέθη τυχαίως ὑπὸ ἐργάτου μέτρα τινὰ ἀπώτερον τοῦ μέρους ἔνθα ἦτο ἱδρυμένον, κεχωρισμένον δὲ τοῦ ἐνεπιγράφου βάθρου αὐτοῦ, ὅπερ εὕρομεν ἡμεῖς κατόπιν, ἐρευνήσαντες διὰ σκαφῆς γενομένης ἀναλώμασι τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας.

Τὸ περίεργον ἱστορικὸν τῆς εὑρέσεως αὐτοῦ ἔχει οὕτω: Ὁ ἐργάτης ὁ τὸ ἀνάγλυφον ἀνευρὼν ἐδήλωσε μὲν νομίμως, κατὰ προτροπὴν τοῦ συμβούλου τῆς Ἀρχ. Ἑταιρ. κ. Ἀντωνιάδου, εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τὴν εὕρεσιν αὐτοῦ, ἀλλά, λόγῳ οἰκειοποιήσεως τῆς κατὰ τὸν νόμον δοθησομένης ἀποζημιώσεως, ὑπέδειξεν ὡς τόπον τῆς εὑρέσεως αὐτοῦ ἰδιωτικόν τι κτῆμα, χιλιόμετρον περίπου ἀπέχον τῆς πραγματικῆς θέσεως ἐν ᾗ ὄντως τοῦτο εἶχεν εὑρεθῇ. Εὐτυχῶς ἡ ψευδὴς αὕτη ὑπόδειξις δὲν παρεπλάνησεν ἡμᾶς, ἀναλαβόντας τὴν ἐρεύνησιν τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως αὐτοῦ, εἰς ματαίαν ἀναζήτησιν. Ἐννοήσαντες ἐγκαίρως τὸ τέχνασμα, καθόσον ἐπὶ τοῦ ὑποδειχθέντος μέρους οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ἐφαίνετο ἀρχαία ἐπίχωσις, οὐδὲ κτίριόν τι κἂν ἀρχαῖον ἢ νέον, ἐσκέφθημεν, ὁδηγηθέντες ἐκ τῆς ῥυθμικῆς ὁμοιότητος τοῦ ἀναγλύφου τούτου πρὸς τὸ ἀπὸ δεκαπενταετίας ἀνευρεθὲν ἀνάγυφον τοῦ Ἐχέλου, τὸ ἐν τῷ Ἐθν. Μουσείῳ κατατεθειμένον ὑπ' ἀριθ. Γλ. 1783 καὶ ἐκ Φαλήρου ἐπίσης προερχόμενον, ἐσκέφθημεν νὰ ἐρευνήσωμεν τὸ μέρος ἔνθα τὸ ἀνάγλυφον ἐκεῖνο εὑρέθη. Καὶ πρὸς τοῦτο ἐπεκαλέσθημεν τὴν συνδρομὴν τοῦ ἐν Πειραιεῖ Γυμνασιάρχου καὶ ἀρχαιολόγου κ. Ι. Δραγάτση, τοῦ διασώσαντος τότε τὸ ἐν λόγῳ μνημεῖον καὶ κατ' ἀκολουθίαν γινώσκοντος ἀκριβῶς τὴν θέσιν, ὅστις προθύμως λίαν ὑπέδειξεν ἡμῖν τὸ μέρος ἐν ᾧ, τυχαίως καὶ τότε, τὸ ἀνάγλυφον τῆς ἁρπαγῆς τῆς Βασίλης ὑπὸ τοῦ Ἐχέλου εὑρέθη. Ἡ θέσις αὕτη δὲν εἶχεν ἔκτοτε ἀρχαιολογικῶς ἐξερευνηθῇ. Ὄντως δὲ τὴν ἐπομένην, σκάπτοντες παρά τι βαθὺ κοίλωμα, προελθὸν ἐξ ἀφαιρέσεως ἄμμου, προσεκρούσαμεν εἰς δύο παμμέγιστα βάθρα, τὰ ὁποῖα, ὡς προέκυπτεν ἐκ τῆς διαμορφώσεως αὐτῶν καὶ τῆς ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ αὐτῶν πρὸς ἁρμογὴν τῶν ἐμβόλων τῶν ἀναγλύφων τούτων κοιλότητος, ἀνῆκον εἰς τὰ δύο εὑρεθέντα ἤδη ἀνάγλυφα, τὸ τοῦ Ἐχέλου δηλονότι καὶ τοῦ παρ' ἡμῶν δημοσιευομένου. Μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν βάθρων τούτων καὶ ὁ εὑρὼν ἐργάτης τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀνάγλυφον ὡμολόγησε τὴν ἀλήθειαν, παραδοὺς ἅμα ἡμῖν τὴν κατωτέρω ὑπ' ἀριθ. 1 ἐπιγραφήν, ἀποκρυπτομένην τέως παρ' αὐτοῦ, εὑρεθεῖσαν δὲ καὶ ταύτην εἰς τὸ αὐτὸ μέρος. Κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ αὐτοῦ ἐργάτου μετὰ τοῦ ἀναγλύφου εὑρέθη καὶ κεφαλὴ ἀνδρικὴ (πιθανῶς εἰκονιστική), διαφόρου ὅλως τέχνης καὶ ἐργασίας καὶ ἥτις ἴσως οὐδὲ προέρχεται ἐκ τοῦ μέρους ἔνθα καὶ τὰ ἀνάγλυφα.

Ὁ τόπος τῆς εὑρέσεως.

Ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, τὸ ἀνάγλυφον εὑρέθη ἐν Φαλήρῳ καὶ δὴ ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἔνθα καὶ τὸ τοῦ Ἐχέλου (πρβλ. Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1893 σελ. 109 καὶ 129 Πίν. 9-10 καὶ Σβορῶνος, Τὰ ἀνάγλυφα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου σελ. 120 Πίν. 28), πλησίον δηλαδὴ τῆς γραμμῆς τοῦ σιδηροδρόμου καὶ ὄπισθεν τῆς οἰκίας Ῥετσίνα, ἐν τῷ κτήματι Καλλιφρονᾶ. Ζητήσαντες τὴν ἄδειαν τῆς διὰ μικρᾶς ἀνασκαφῆς ἐξερευνήσεως τοῦ χώρου, ἀνεύρομεν, ὡς ἤδη εἴπομεν, τὰ δύο κατωτέρω εἰκονιζόμενα (Εἰκ. 2-3) βάθρα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἱδρυμένα τὸ πάλαι ἦσαν τὰ δύο περὶ ὧν ὁ λόγος ἀνάγλυφα. Τὸ παρεντιθέμενον σχεδιάγραμμα τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς, ἐκπονηθὲν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Βερσάκη, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ χάρτου τοῦ Kaupert (Karten v. Attika II), καθιστᾷ δῆλον, ὅτι ἡ θέσις ἔνθα τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα ἱδρυμένα ἦσαν, κεῖται ἐντὸς τῶν

[1] Πρβλ. Comptes-Rendus du Congrès Arch. 2me session le Caire 1909 p. 209. Ἐδημοσιεύθη ἐπίσης παρ' ἡμῶν βραχεῖα τούτου περιγραφὴ ἐν τῇ Β' ἐκδόσει τοῦ Ὁδηγοῦ τοῦ Ἐθν. Μουσείου (Marbres et Bronzes) Tom. 1er p. 45

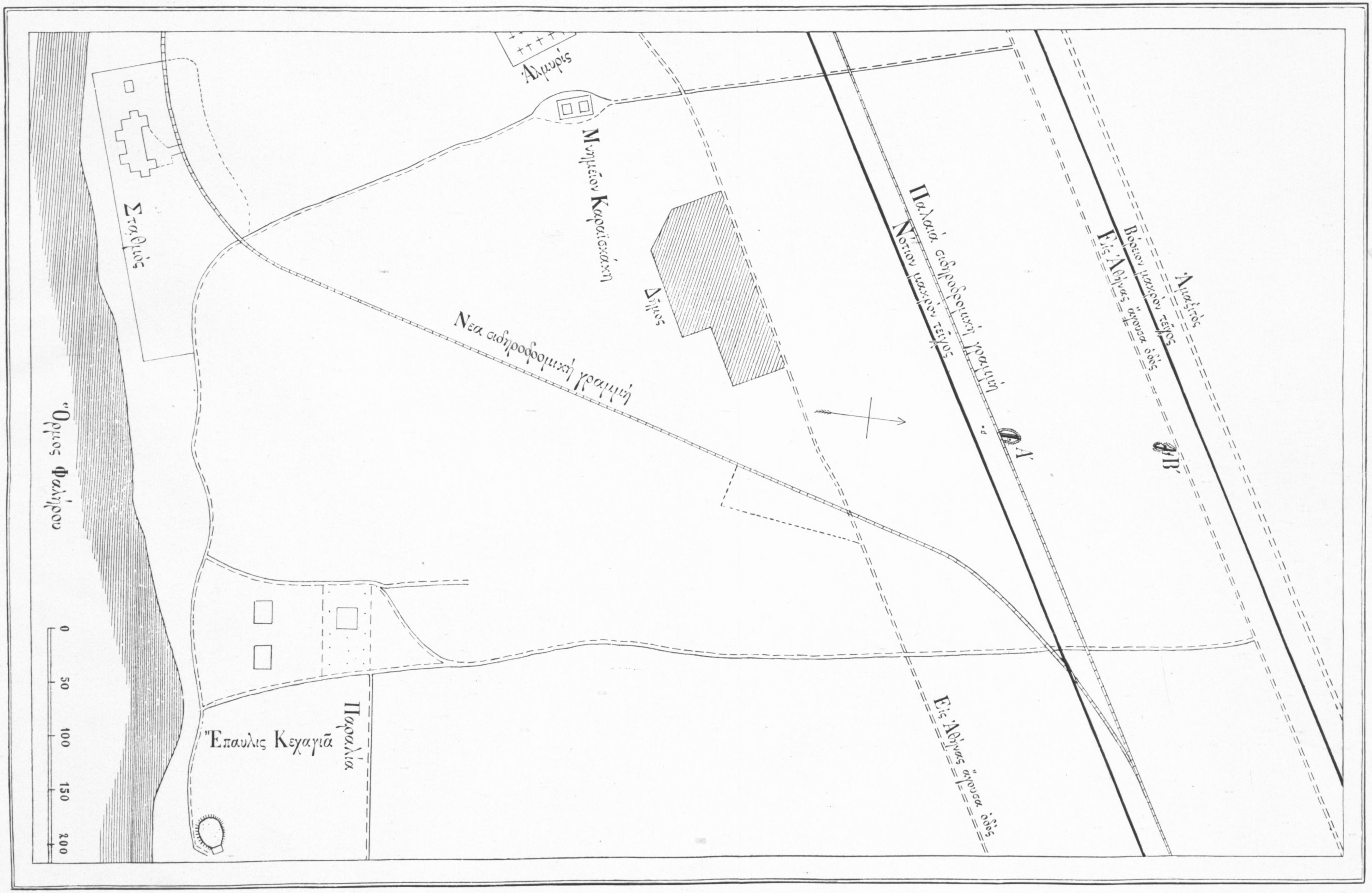

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΕΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΝΑΓΛΥΦΟΥ

ἀρχαίων μακρῶν τειχῶν τῶν ἑνούντων τὸ πάλαι τὰς Ἀθήνας μετὰ τοῦ Πειραιῶς καὶ δὴ πρὸς τὸ νότιον αὐτῶν σκέλος (Σχεδιάγραμμα: Α΄). Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, εἰκότως ἀπό τινος (πρβ. Milchhöffer Übersichtskarte von Attika) τοποθετεῖται ὁ ἀρχαῖος δῆμος τῶν Ἐχελιδῶν, ἡ εὕρεσις δὲ ἐκεῖ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἐχέλου, τοῦ μυθικοῦ γενάρχου τῆς φυλῆς ταύτης, καθίστησι τὴν ὑπόθεσιν σχεδὸν βεβαίαν.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἡμῶν, σκοπὸν ἔχουσα ἀρχικῶς πρόχειρόν τινα ἔρευναν τοῦ μέρους τῆς εὑρέσεως τῶν ἀναγλύφων, καὶ συνεπῶς περιορισθεῖσα εἰς μικρὸν σχετικῶς χῶρον, διεκόπη ἀκολούθως κατὰ τὸν παρελθόντα Φεβρουάριον, οὐ μόνον ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως τοῦ μέρους ἐκείνου (πολλαχοῦ 3 μ. ὕψ.) ἧς ἡ ἐκσκαφὴ μεγάλας συνεπήγετο δαπάνας, ἀλλὰ καὶ λόγῳ ἀσθενείας ἡμῶν μακρᾶς διαρκείας. Ἡ ἐξερεύνησις κατ᾽ ἀκολουθίαν τοῦ μέρους τούτου δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς συντελεσθεῖσα διὰ τῆς μικρᾶς ἡμῶν σκαφῆς. Ἐν τούτοις καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς μικρᾶς ταύτης ἐρεύνης δὲν εἶνε ἀσήμαντα, διότι, πλὴν τῆς εὑρέσεως τῶν δύο ἐνεπιγράφων βάθρων τῶν ἀναγλύφων, δι᾽ ὧν καὶ ἐβεβαιώθη ἡ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ὕπαρξις τεμένους τινὸς ἱεροῦ, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπίσης βέβαιον ὅτι τὸ τέμενος τοῦτο ἔκειτο παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Κηφισοῦ. Ἀληθῶς, τὴν ὕπαρξιν κοίτης ποταμοῦ ἐπὶ τῆς θέσεως ἐκείνης ὑπέδειξεν οὐ μόνον ἡ δαψιλὴς τοῦ μέρους πρόσχωσις ἐκ χαλίκων καὶ ἄμμου, ἀλλὰ καὶ τεῖχός τι ἀποκαλυφθέν, ἐπίμηκες, καθέτως δὲ περίπου χωροῦν πρὸς τὰ ἑκατέρωθεν κείμενα σκέλη τῶν μακρῶν τειχῶν. Τὸ τεῖχος τοῦτο, ἀρχόμενον ἐκ τοῦ νοτίου σκέλους, εἶνε ἐκ λίθων πωρίνων ὀρθογωνίων ἐκτισμένον, κειμένων τούτων πολλαχοῦ κατὰ χώραν. Καὶ ἐξαφανίζεται μὲν τοῦτο εἴς τινα μέρη, ἀλλ᾽ ἀναφαίνεται καὶ πάλιν εὐθέως χωροῦν πρὸς τὸ βόρειον σκέλος, πλησίον τοῦ ὁποίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 150 μέτρων ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς εὑρέσεως τῶν ἀναγλύφων, μικρὰ ἀνασκαφὴ (σχεδιάγραμμα: Β΄) ἀπεκάλυψεν ὅμοιον τὴν κατασκευὴν τεῖχος καὶ τὴν αὐτὴν *περίπου* ἔχον διεύθυνσιν. Ὅτι τὸ τεῖχος τοῦτο ἢ τὰ *τείχη* ταῦτα, διότι πιθανῶς τὸ παρὰ τὸ βόρ. σκέλος (Β΄) ἀποκαλυφθέν, ὅμοιον τὴν κατασκευὴν τμῆμα τοῦ τείχους, νὰ μὴ ἀποτελῇ τὴν *συνέχειαν* τοῦ παρὰ τὸ νότιον ἀποκαλυφθέντος (Α΄) ἀλλὰ νὰ εἶνε *παράλληλον* ἐκείνου (τοῦτο δὲν ἐξηκριβώθη δυστυχῶς ἕνεκα τῆς διακοπῆς τῆς ἐργασίας), τὰ τείχη, λέγομεν, ταῦτα οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἠδύναντο νὰ ἐξυπηρετῶσιν ἢ τὴν συγκράτησιν τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ. Ἦσαν δηλονότι προτειχίσματα (remparts) τῆς ἐκχειλιζούσης κατὰ τὸν χειμῶνα κοίτης τοῦ ποταμοῦ. Περὶ τούτου οὐδεμία δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, καθόσον, οὐ μόνον τὸ μέγα μῆκος τῶν τειχῶν τούτων, ἀλλὰ καὶ ἡ κατασκευὴ αὐτῶν καὶ ἡ δι᾽ αὐτῶν ἐπιτευχθεῖσα συγκράτησις τῆς κοίτης, σαφῶς περὶ αὐτοῦ μαρτυροῦσι.

Τὰ περὶ ὧν ἀνωτέρω βάθρα τῶν ἀναγλύφων εὑρέθησαν πλησιέστατα ἀλλήλων κείμενα, κατερριμμένα δὲ ἔμπροσθεν τοῦ προτειχίσματος, τοῦ πρὸς τὸ νότιον σκέλος ἀποκαλυφθέντος (Α΄). Ἵδρυντο δὲ ταῦτα, πιθανῶς, *ἐπὶ* τοῦ τείχους τούτου, διότι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἔκειντο ἀρχικῶς *ἐντὸς* τῆς κοίτης, ὅπου καὶ εὑρέθησαν. Οὐδὲ πιθανὸν εἶνε ὅτι μετεφέρθησαν ἐκεῖ ὑστερώτερον, ὡς ἐκ τοῦ μεγάλου βάρους αὐτῶν. Τὸ πρᾶγμα δὲ εἶνε ἀρκετὰ περίεργον, πολλῷ μᾶλλον καθόσον, ἀνασκάψαντες κύκλῳ τῆς θέσεως ἐν ᾗ εὑρέθησαν εἰς ἀκτῖνα 3-4 μέτρων, οὐδέν, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἀπεκαλύψαμεν ἴχνος ἄλλου οἰκοδομήματος, ἢ λειψάνου οἱουδήποτε μαρτυροῦντος τὴν ὕπαρξιν ἐκεῖ ἱεροῦ τινος. Καὶ ὅμως ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ εὑρεθεισῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν, σαφῶς προκύπτει ὅτι ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ ὑπῆρχεν ἱερόν τι τέμενος, ἄλσος πιθανῶς, ἐν ᾧ συνελατρεύοντο πλείονες τοῦ ἑνὸς θεοί. Ἐν τῇ κατωτέρω δημοσιευομένῃ ὑπ᾽ ἀρ. 1 ἐπιγραφῇ, εὑρεθείσῃ, ὡς εἴπομεν, κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ παραδώσαντος ἡμῖν ταύτην ἐργάτου — οὐδεὶς δὲ λόγος ὑπάρχει ἀποχρῶν ὅπως μὴ ληφθῇ ὑπ᾽ ὄψιν ἡ διαβεβαίωσις αὕτη — ἐν ᾗ καὶ τὰ ἀνάγλυφα θέσει, ἀναγράφεται δεκὰς ὅλη ὀνομάτων θεῶν λατρευομένων ἐν τῷ τεμένει ἐκείνῳ, οὗτινος πάντως *ὅρος* ἐχρησίμευσεν ὁ ἐνεπίγραφος οὗτος λίθος. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ἐχέλου ἀφιεροῦται κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ἐπικράνου σῳζομένην ἐπιγραφὴν τῷ Ἑρμῇ καὶ ταῖς Νύμφαις, ἐκ δὲ τοῦ βάθρου τοῦ παρ᾽ ἡμῶν τὰ νῦν δημοσιευομένου ἀναγλύφου προκύπτει ὅτι τοῦτο ἀνατεθειμένον ἦτο τῷ Κηφισῷ καὶ τοῖς συμβώμοις αὐτῷ θεοῖς. Ἔχομεν οὕτως μεμαρτυρημένως τὰ ὀνόματα δώδεκα καὶ πλέον θεοτήτων, συλλατρευο-

μένων ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ, μεταξὺ τῶν ὁποίων πάντως αἱ Νύμφαι καὶ ὁ Κηφισός, ἦσαν αἱ κυριώτεραι. Διότι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἰς τὰς Νύμφας καὶ τὸν Κηφισὸν ἀνατεθειμένα ἦσαν τὰ δύο εὑρεθέντα ἀνάγλυφα, τὸ ὁρόσημον δὲ τοῦ τεμένους (ἐπιγρ. ἀρ. 1) μνημονεύει ἰδιαζόντως τούτων, γνωστὸν εἶνε ὅτι παρὰ τοῖς ποταμοῖς ἐν γένει, ἰδίᾳ δὲ τοῖς ἐν Ἀττικῇ Ἰλισῷ καὶ Κηφισῷ, πάμπολλα ὑπῆρχον ἱερὰ τῶν Νυμφῶν τούτων, συλλατρευομένων ὁτὲ μὲν τῷ Ἀχελῴῳ ὁτὲ δὲ τῷ Κηφισῷ καὶ ἄλλοις τισὶ θεοῖς [1]. Ὁ Πλάτων (Φαιδρ. 230 Β) μνημονεύει παρὰ τὸν Ἰλισὸν «ἱεροῦ Νυμφῶν τινων καὶ Ἀχελῴου». Ἐπιγραφή τις δὲ παρὰ τὸν ποταμὸν τοῦτον πιθανῶς εὑρεθεῖσα (C. I. A. 4, 503 A') ἀναγράφει ἐπίσης «νύμφησι . . . (καὶ) Ἀχελῴῳ [ἱερόν», ὅπερ εἰκότως ἐσχετίσθη πρὸς τὴν ἀνωτέρω τοῦ Πλάτωνος εἴδησιν. Ἐπὶ βωμοῦ τινος τῆς αὐτῆς προελεύσεως (C. I. A. 2, 1671) ἀναγινώσκομεν «Νυμφῶν, Ἑρμοῦ, Ἀφροδίτης, Πανός, Ἴσιδος (ἱερόν)». Ἀλλχοῦ δὲ ὡς ἐν τῷ δήμῳ Φυλῆς (Παυσ. I, 31, 4) παρὰ ταῖς Νύμφαις ἐλατρεύοντο καὶ ἄλλοι θεοί, ἐν δὲ τῷ Ὠρωπῷ (Παυσ. I, 34, 3) παρὰ ταῖς Νύμφαις ὁ Πάν, ὁ Ἀχελῷος καὶ ὁ Κηφισός. Εἶνε πιθανώτατον λοιπὸν ὅτι ἐν τῇ θέσει ἔνθα εὑρέθησαν τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀνάγλυφα καὶ αἱ σχετικαὶ ἐπιγραφαί, ὑπῆρχε τέμενος Νυμφῶν καὶ Κηφισοῦ, ἐν ᾧ ἐλατρεύοντο καὶ οἱ ἐν τῇ κατωτέρῳ δημοσιευομένῃ ἐπιγραφῇ ἀναγεγραμμένοι θεοὶ καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἐχέλου Ἑρμῆς, δι' ἀνιδρύσεως καὶ ἀναθέσεως ἁπλῶν βωμῶν. Λίαν δὲ πιθανὸν εἶνε ὅτι ἔκειτο ἐκεῖ τὸ ἐξ ἐπιγραφῆς γνωστὸν γενόμενον «*Νυμφαῖον*» τὸ παρὰ τὴν Μουνυχίαν κείμενον. Πρβλ. A. Willhelm, Oester. Jahresh. V. 129, στ. 18. Εἴδησις ἀληθῶς τοιούτου τινὸς τεμένους παρὰ τὸν Πειραιᾶ, οὐδεμία ἄλλη διεσώθη παρ' ἀρχαίοις· πλὴν δὲ ἀναγλύφου τινὸς εὑρεθέντος ἐκεῖ που πλησίον (πρβλ. Schoene, Gr. Rel. II 28, 117 καὶ Hartwig, Bendis σελ. 11) σχετιζομένου δὲ πρὸς τὰς Νύμφας [2], οὐδὲν ἄλλο γνωστὸν μνημεῖον, εἴτε λόγῳ εὑρέσεως εἴτε λόγῳ παραστάσεως, πρὸς τὸ προκείμενον ἱερόν, τὸ παρὰ τὸν Πειραιᾶ καὶ ἐντὸς τῶν σκελῶν τῶν μακρῶν τειχῶν κείμενον, νὰ σχετισθῇ δύναται. Καὶ ὅμως ἡ προμνημονευθεῖσα ἐπιγραφὴ καὶ τὰ εὑρεθέντα κατὰ χώραν μνημεῖα ταῦτα βεβαιοῦσι τὴν ὕπαρξιν τούτου κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον.

[1] Πρβλ. Milchhöfer, Ath. Mitth. 1880 σελ. 213 καὶ ἑξ.
[2] Πρβλ. καὶ Reisch, Festschr. für Benndorf σ. 142.

Μνημεῖα ἐπιγραφικά.

1) Λίθος ἐνεπίγραφος, ἐκ πειραϊκοῦ λίθου (Μ 0.65, πλ. 0.30, ὕψ. ἐπιγρ. 0.32) ἐπὶ βάσεως συμφυοῦς, προωρισμένης ἵνα ἐνσφηνωθῇ που. Τὸ σχῆμα τοῦ λίθου προδίδει ἱκανῶς τὸν προορισμὸν αὐτοῦ ὡς *δροσήμου*.

Εἰκὼν 1.

Τὰ γράμματα, βαθέως κεχαραγμένα, σώζονται καλῶς καὶ οὐδεμία περὶ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν προκύπτει δυσχέρεια. Τὸ σχῆμα αὐτῶν τάσσει τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Δ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Παρέχοντες τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης τζιγκογραφικὴν εἰκόνα δίδομεν τὸ κείμενον αὐτῆς ἁπλῶς ἐν *μεταγραφῇ*. Ἔχει δὲ τοῦτο οὕτως:

Ἑστίᾳ, Κηφισ|ῷ, Ἀπόλλωνι | Πυθίῳ, Λητοῖ, | Ἀρτέμιδι Λοχ|ίᾳ, Ἰλειθυίᾳ, Ἀχ|ελῴῳ, Καλλ|ιρόῃ, Γεραιστ|αῖς Νύμφαι|ς γενεθλί|αις, Ῥαψοῖ.

Ὁ λίθος εἶνε ἀβλαβὴς καὶ ἀκέραιος, ὥστε ἀποκλείεται ἡ ὑπόθεσις ὅτι προηγεῖτο ἄλλο τι, πλὴν τῶν ἀναγεγραμμένων ὀνομάτων τῶν θεῶν, ὅσοι ἐτύγχανον λατρείας τινὸς ἐν τῷ τεμένει. Ὅπως ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ ἐπιγραφῇ τοῦ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν βωμοῦ καὶ ἐνταῦθα παρατάσσονται ἁπλῶς τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν. Ἡ ἐπιγραφὴ ἄρχεται διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς Ἑστίας, θεότητος λατρευομένης πολλαχοῦ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Πειραιεῖ (CIA. II 589, 37), ἰδίᾳ δὲ ἐν τόποις ἔνθα ἐτελοῦντο θυσίαι. Ἕπεται ὁ Κηφισὸς καὶ μετὰ τοῦτον ὁ Ἀπόλλων Πύθιος, ὁ τοῦ γενάρχου τῶν Ἰώνων πατήρ, ὅστις καὶ ἐλατρεύετο ὡς πατρῷος ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων παρὰ τὸν Ἰλισὸν ἐν Ἀθήναις (Θουκυδ. 2, 15 καὶ Ἡσυχ. ἐν λέξει: Πύθιον) καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἀττικῆς (πρβ. Αἰσχ. Εὐμ. 9-16).

Μετὰ τὴν μητέρα αὐτῆς Λητώ, ἀναγράφεται ἡ Ἄρτεμις λοχία. Τὸ ἐπίθετον *λοχία* (ἀπαντῶν καὶ λοχεία), σπανιώτατα τῇ θεᾷ ἀποδιδόμενον (πρβ. C.I.G. 3562, 7032) ὡς προστάτιδι τῶν τικτουσῶν γυναικῶν, πιθανῶς σχετίζει τὴν λατρείαν τῆς λοχίας ταύτης Ἀρτέμιδος πρὸς τὴν πλησιέστατα ἐκεῖ που λατρευομένην Μουνυχίαν Ἀρτέμιδα. — Εἰλείθυια (γεγρ. Ἰλείθυια κατὰ τύπον οὐχὶ ἀσυνήθη), ἦτο ὡς γνωστὸν αὕτη ἡ κατ' ἐξοχὴν προστάτις τῶν τοκετῶν θεά, συγχεομένη συχνὰ μετὰ τῆς Ἀρτέμιδος (Ἄρτεμις-Εἰλείθυια). Ἡ Εἰλείθυια ἐλατρεύετο ἐν Ἄγραις (C.I.A. 3, 1, 319) καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἀττικῆς. — Ἀχελώῳ, Καλλιρόῃ, γεραισταῖς Νύμφαις γενεθλίαις. Οἱ ἐπιποτάμιοι οὗτοι θεοί, οἱ καὶ παρὰ τὸν Ἰλισὸν (Πλ. Φαιδρ. 230 B) λατρείας τυγχάνοντες, ὤφειλον καὶ ἐν τῷ τεμένει τούτῳ, τῷ παρὰ τὸν Κηφισόν, νὰ τύχωσιν οὐ μόνον βωμοῦ ἀλλὰ καὶ ἐξαιρετικῆς λατρείας μεταξὺ τόσων ἄλλων θεοτήτων. Ἰδιαζόντως δὲ αἱ Νύμφαι ἐτιμῶντο ἐνταῦθα, ὡς δηλοῖ καὶ ἡ προσωνυμία τοῦ ἱεροῦ (ἐὰν ὄντως τοῦτο τὸ τῆς πειραϊκῆς Νυμφαῖον τυγχάνει ὄν) διότι πλὴν τῆς ἀναθέσεως τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἐχέλου εἰς τὰς θεὰς ταύτας καὶ ἡ ἐν λόγῳ ἐπιγραφὴ διακρίνει αὐτὰς διὰ δύο κοσμητικῶν ἐπιθέτων λίαν χαρακτηριστικῶν. Ὀνομάζει ἡ ἐπιγραφὴ ταύτας *γεραιστὰς* καὶ *γενεθλίας*. Τὸ πρῶτον τῶν ἐπιθέτων τούτων (ἐκ τοῦ γέρας-γεραίρω) δὲν εἶνε σύνηθες, οὐδ' ἀπαντᾷ ἀλλαχοῦ, ὅσον ἡμῖν γνωστόν, ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον. «Νύμφαι γεραιστιάδες» (Μ. Ἐτ.) ἐλατρεύοντο ἐν Γόρτυνι τῆς Κρήτης, ἀλλὰ τὸ ἐπίθετον *γεραισταί*, ἀντὶ τοῦ ἀττικοῦ γεραιραί, δὲν ὑπάρχει ἀλλαχοῦ, πλὴν τοῦ τοπωνυμικοῦ Γεραιστός, ἐξ οὗ καὶ τὸ κοσμητικὸν ἐπίθετον Γεραίστιος. Γενέθλιαι δὲ (ἀντὶ τοῦ συνηθεστέρου γενέθλιοι) καλοῦνται αἱ Νύμφαι ὡς προστάτιδες τῶν τοκετῶν. Ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος διὰ τὰς Νύμφας δὲν εἶνε συνήθης, οὐχ ἧττον γνωστὸν εἶνε ὅτι ἐλατρεύοντο αὗται γενικῶς ὡς θεαὶ πάσης αὐξήσεως καὶ παραγωγῆς, ἐκαλοῦντο δὲ διὰ τοῦτο πιθανῶς καὶ κουροτρόφοι. — Τὸ τελευταῖον ὄνομα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης: Ῥαψοῖ, ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ἐνταῦθα. Εἶνε ὄνομα θεᾶς τινος, Νύμφης ἢ Μοίρας, ἄγνωστον τέως. Τὸ ὄνομα Ῥαψώ, κατὰ τὸ Κλωθώ, Θαλλώ, Καρπώ, Αὐλὼ κτλ., παράγεται πάντως ἐκ τοῦ ῥάπτω ὡς τὸ Κλωθὼ ἐκ τοῦ κλώθω.

2) Βάθρον ἐπίμηκες ἐκ πειραϊκοῦ καὶ τοῦτο λίθου ὕψ. 1,98 καὶ πλ. 0,61-0,67. Τὸ σχῆμα τοῦ βάθρου εἶνε τὸ ἐν τῇ εἰκόνι 2 κάτωθεν εἰκονιζόμενον.

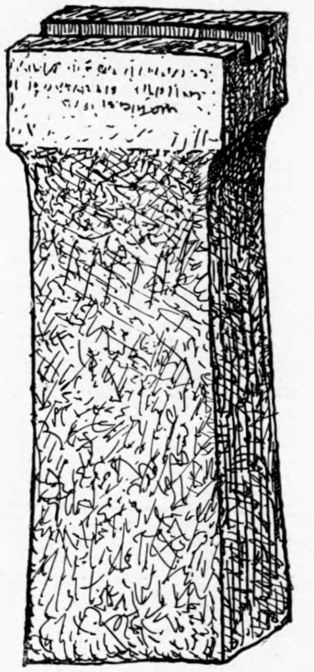

Εἰκὼν 2.

Ἐπὶ τοῦ κιονοκράνου αὐτοῦ φέρεται ἡ ἐπιγραφή, γράμμασι τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος:

ΚΗΦΙΣΟΔΟΤΟΣ ΔΕΜΟΓΕΝΟΣ
ΒΟΥΤΑΔΗΣΙΔΡΥΣΑΤΟ
ΚΑΙΒΩΜΟΝ

Κηφισόδοτος Δημογένους
Βουτάδης ἱδρύσατο
καὶ βωμόν.

Δυστυχῶς ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἡ ἀναγεγραμμένη ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἐχέλου, οὐδὲν ἄλλο γνωρίζει ἡμῖν — τῆς σχετικῆς πρὸς τὴν παράστασιν ἐπιγραφῆς, ἐφθαρμένης δὲ δυστυχῶς, κεχαραγμένης οὔσης, ὡς γνωστόν, ἐπὶ τοῦ θριγκοῦ τοῦ ἀναγλύφου — ἢ τὸ ὅτι ὁ Κηφισόδοτος[1] μετὰ τοῦ ἀναγλύφου ἀνιδρύσατο καὶ βωμόν. Ὁ βωμὸς δὲ οὗτος ἀνετέθη ὅπως καὶ τὸ σχετικὸν ἀνάγλυφον τῷ Ἑρμῇ καὶ ταῖς Νύμφαις κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου ἐπιγραφήν.

3) Βάθρον ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου καὶ παρεμφεροῦς σχήματος ὕψ. 2,12 (Εἰκ. 3). Ἡ ἐπὶ τοῦ βάθρου τούτου ἐπιγραφή, ἐξ ὀκτὼ στίχων ἀποτελουμένη, ἔχει οὕτω:

ΞΕΝΟΚΡΑΤΕΙΑΚΗΦΙϟΟΙΕΡ
ΟΝΙΔΡΥϟΑΤΟΚΑΙΑΝΕΘΗΚΕΝ
ΞΥΝΒΩΜΟΙϟΤΕΘΕΟΙϟΔΙΔΑϟΚΑΛ
ΙΑϟΤΟΔΕΔΩΡΟΝΞΕΝΙΑΔΟΥΘΥΓΑΤ
ΗΡΚΑΙΜΗΤΗΡΕΚΧΟΛΕΙΔΩΝ
ΘΥΕΝΤΩΙΒΟΥΛΟΜΕΝΩΙΕΠΙ
ΤΕΛΕϟΤΩΝΑΓΑΘΩΝΟϟ....

Ἤτοι ἐν μεταγραφῇ:

Ξενοκράτεια Κηφισῶ(ι) ἱερ|ὸν ἱδρύσατο καὶ ἀνέθηκεν | ξυμβώμοις τε θεοῖς, διδασκαλ|ίας τόδε δῶρον, Ξενιάδου θυγάτ|ηρ καὶ μήτηρ ἐκ Χολειδῶν,| θύειν τῷ βουλομένῳ.| Ἐπὶ Τελεστῶν Ἀγάθωνος . . .

Τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς[2] εἶνε τῶν αὐτῶν χρόνων, ἤτοι τοῦ τέλους τῆς Ε′ π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἢ τῶν ἀρχῶν τῆς Δ′. Πλὴν δὲ τῶν τελευταίων γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς, μετὰ τὸν Ἀγάθωνα ἀναγραφούσης καὶ ἕτερον ὄνομα τελεστοῦ, τὰ λοιπὰ ἀναγινώσκονται καθαρῶς ἄνευ πολλοῦ κόπου. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ αὐτὸ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τῆς ἐπιγραφῆς, ἧς αἱ δυσχέρειαι εἰσὶ πολλαί.

Τὸ ἐνεπίγραφον τοῦτο βάθρον ἔφερεν, ὡς εἴπομεν καὶ ὡς δῆλον γίνεται ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτοῦ ἐπιφανείας ὑπαρχούσης τετραγώνου ἐντομῆς πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ ἐν μέρει σωζομένου συμφυοῦς

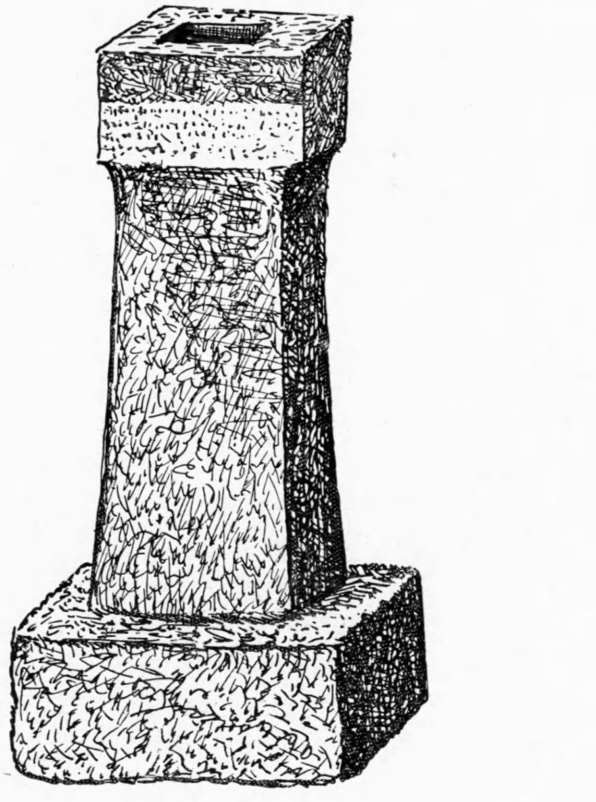

Εἰκὼν 3.

ἐμβόλου τῆς πλακός, τὸ ἐν τῷ πίνακι 8 εἰκονιζόμενον ἀνάγλυφον. Δυστυχῶς ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τοῦ βάθρου τοῦ ἀναγλύφου ἡμῶν οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον διαφωτίζει τὴν τοῦ ἀναγλύφου παράστασιν, διότι, πιθανῶς, ἡ σχετικὴ πρὸς τὴν παράστασιν ἐπιγραφὴ ἦτο γεγραμμένη, ἐξαφανισθεῖσα τέλεον, διὰ *χρώματος* ἐπὶ τῆς κορωνίδος τοῦ ἀναγλύφου, ὅπου καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἐχέλου σωζομένη τοιαύτη.

Ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ βάθρου τούτου ἐπιγραφῆς μανθάνομεν ὅτι γυνή τις, ἄγνωστος ἄλλοθεν ἐντελῶς, Ξενοκράτεια δὲ καλουμένη καὶ ἐκ τοῦ δήμου Χο-

[1] Κηφισόδοτος Βουτάδης ἀναφέρεται καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τινι τῶν μέσων τῆς Δ′ π. Χ. ἑκατοναετηρίδος (C.I.A. II[5] 868[6]) ἀλλ' ἀπίθανον ὅτι περὶ τοῦ αὐτοῦ πρόκειται προσώπου. Περίεργον ἐν τούτοις εἶνε ὅτι ὁ ἀναθέτης δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ δήμου τῶν Ἐχελιδῶν, ὡς θὰ ἀνέμενέ τις, ἀλλ' ἐξ ἄλλου πλησιοχώρου δήμου, τοῦ τῶν Βουταδῶν. Πρβ. Milchhöfer, Unters. über die Demenordnung (1892) σελ. 26. Judeich, Top. von Athen, 167, 12.

[2] Ἡ ἐπιγραφὴ ἐκ πρώτης ὄψεως, ὡς ἐκ τοῦ ἀνωμάλου τῆς συντάξεως αὐτῆς, φαίνεται ἔμμετρος. Ἐν τούτοις δὲν κατωρθώσαμεν νὰ ὑπαγάγωμεν αὐτὴν εἰς γνωστόν τι μετρικὸν σύστημα. Ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ, τὸ **ο** τοῦ ὀνόματος τοῦ Κηφισοῦ δὲν ἀντικαθιστᾷ τὴν δίφθογγον *ου*, καθόσον ἡ ἑπομένη φράσις «συμβώμοις τε θεοῖς» μαρτυρεῖ τὴν χρῆσιν τῆς δοτικῆς. Παρελείφθη μόνον τὸ προσγεγραμμένον ι. Τὸ δὲ Ο κεῖται ἀντὶ τοῦ Ω, ἂν καὶ τοῦ ψηφίου τούτου γίνεται ἐν τοῖς ἔπειτα χρῆσις.

λειδῶν [1], ἱδρύσατο καὶ ἀνέθηκε τὸ ἀνάγλυφον εἰς τὸν Κηφισὸν καὶ τοὺς συμβώμους αὐτῷ θεούς. Τίνες οἱ σύμβωμοι οὗτοι τῷ Κηφισῷ θεοὶ δὲν ἀναγράφεται, ἀλλὰ πάντως θὰ ἦσαν αἱ Νύμφαι, καὶ εἴ τις ἄλλος τῶν ἐν τῇ ἄνω ἐπιγραφῇ (Εἰκ. 1) ὀνομαζομένων θεῶν, ἀλλὰ περὶ τούτου ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ ἀναγλύφου. Ἡ Ξενοκράτεια αὕτη χαρακτηρίζεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὡς «θυγάτηρ καὶ μήτηρ» Ξενιάδου τινός, ἐπίσης ἀγνώστου ἄλλοθεν προσώπου. Ἀλλὰ μήτηρ καὶ θυγάτηρ ἅμα τοῦ αὐτοῦ προσώπου δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄλλως ἢ προκειμένου περὶ ὁμωνυμίας πατρὸς καὶ υἱοῦ τῆς Ξενοκρατείας. Τίς ὅμως ἡ ἀφορμὴ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ὀνόματος τῶν δύο τούτων προσώπων, καὶ δὴ ἀποσιωπουμένου τοῦ ὀνόματος τοῦ συζύγου, δὲν εἶνε βεβαίως εὔκολον νὰ ἐξηγηθῇ. Ἴσως πρόκειται περὶ γυναικός τινος ἐν χηρείᾳ, ἧς ἡ ἐπιθυμία ἦτο νὰ γνωσθῶσι διὰ τῆς δωρεᾶς ταύτης καὶ τὰ ὀνόματα τῶν δύο αὐτῇ προσφιλῶν προσώπων, τοῦ υἱοῦ δηλονότι καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῆς.

Ἀλλ' ἡ μείζων δυσχέρεια ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἔγκειται ἐν τῇ φράσει: «διδασκαλίας τόδε δῶρον». Τὸ «*δῶρον*» βεβαίως εἶνε τὸ ἀνατεθὲν ἀνάγλυφον, ἀλλ' ἡ διδασκαλία εἰς τί ἀφορᾷ; Πρόκειται περὶ διδασκαλίας δράματός τινος καὶ δὴ δράματος σχετικοῦ πρὸς τὴν παράστασιν ἢ περὶ ἄλλης τινὸς διδασκαλίας, χοροῦ λ. χ. ἢ μουσικῆς καὶ τὰ τοιαῦτα; Εἰς τὰ προβλήματα ταῦτα, ἡμεῖς τοὐλάχιστον, δὲν ἔχομεν οὔτε νὰ ὑποδείξωμεν κἂν ἱκανοποιητικήν τινα λύσιν. Ἡ διδασκαλία δράματός τινος, ὡς ἐκ παραδόσεως γνωστόν, ἐξετελεῖτο ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ὠφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ Ξενοκράτεια ἦτο ἡ ποιήτρια τοῦ δράματος! Ἀλλὰ πλὴν τοῦ ὅτι ἀπίθανον ἐντελῶς τυγχάνει ὅτι γεγονὸς τοιοῦτο θὰ ἔμενεν ἀπαράδοτον, ὑπάρχει καὶ ἡ μαρτυρία ὅτι οὐδαμοῦ οὐδέποτε ἐν τῇ ἀρχαιότητι γυνὴ ἔλαβε μέρος εἰς παραστάσεις θεατρικὰς οὔτε ὡς διδάσκαλος οὔτε ὡς ὑποκριτὴς ἀλλὰ οὔτε καὶ ὡς χορηγός. Πιθανώτερον λοιπὸν ὅτι πρόκειται περὶ ἄλλης τινὸς διδασκαλίας, ἣν ἀδυνατοῦμεν νὰ καθορίσωμεν [2]. Ἡ ἐπιγραφὴ περατοῦται διὰ τῆς ἀναγραφῆς τῶν ὀνομάτων δύο *τελεστῶν*: τοῦ Ἀγάθωνος καὶ ἑτέρου τινός, οὗτινος τὸ ὄνομα δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἀναγνώσωμεν ὡς ἐκ τῆς φθορᾶς τοῦ λίθου.

Περὶ τῆς δικαιοδοσίας καὶ τῶν καθηκόντων τῶν τελεστῶν τούτων ἐλάχιστα δυστυχῶς γνωρίζομεν. Τὸ ἐπίθετον δὲν ἀπαντᾷ παρὰ δοκίμοις συγγραφεῦσιν, οὔτε καὶ ἐν ἐπιγραφικοῖς μνημείοις, ὅσον ἡμῖν γνωστόν. Τοὐλάχιστον δὲν ἀπαντᾷ ὡς ὑπούργημα, ὅπως ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ τοῦ βάθρου. Μόνον παρὰ μεταγενεστέροις εὑρίσκομεν τὴν λέξιν ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην καὶ δὴ παρὰ τῷ νεοπλατωνικῷ Μαξ. Τυρίῳ (Λόγ. 10) ὅστις ἑρμηνεύει τὸ τελεστὴς = μυσταγωγός, ἱερεύς. Ἐπίσης παρὰ τῷ σχολιαστῇ τοῦ Πλάτωνος ***Πρόκλῳ*** (Τίμ. 5) ὅστις ἀποδίδει εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν τελεστῶν τούτων ὑπερφυσικὰς ἰδιότητας μικρὸν ἀπεχούσας τῆς μαγγανείας. Κατ' αὐτὸν «οἱ τελεσταὶ διὰ χαρακτήρων καὶ ὀνομάτων ζωτικῶν τὰ ἀγάλματα καὶ ζῶντα καὶ κινούμενα ἀπετέλουν»· καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτός: «τὴν *τελεστικὴν* χρηστήρια καὶ ἀγάλματα ἱδρῦσαι καὶ διά τινων συμβόλων ἐπιτήδεια ποιεῖν εἰς τὸ μετέχειν τοῦ θεοῦ καὶ κινεῖσθαι παρ' αὐτοῦ καὶ προλέγειν τὸ μέλλον!» [1]. Βεβαίως ὅμως δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοιούτου τινὸς ἀξιώματος, εἰς ὃ πιθανῶς νὰ ἐξέπεσε τὸ ὑπούργημα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πρόκλου. Οἱ τελεσταὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀναγλύφου ἡμῶν θὰ ἦσαν *ἱερεῖς* ἐπιμελούμενοι τῶν τοῦ τεμένους κατὰ ἕνα ἢ ἄλλον τρόπον ἢ καὶ ἁπλῶς ἐπιμεληταὶ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ γινομένων ἑορτῶν καὶ τελετῶν. Περίεργον ὁπωσδήποτε εἶνε, ὅτι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ περὶ αὐτῶν γίνεται λόγος, ἀφ' οὗ ὑπῆρχε τὸ ἀξίωμα τοῦ τελεστοῦ ἤδη περὶ τὰ τέλη τῆς Ε' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ὁ ἀναφερόμενος Ἀγάθων δὲν δύναται βεβαίως νὰ εἶνε ὁ γνωστὸς ποιητής, ὅστις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπιγραφῆς πιθανῶς εἶχεν ἀπέλθει ἤδη

[1] Περὶ τῆς ὑποθετικῆς τοποθεσίας τοῦ δήμου τούτου πρβλ. Milchhöfer ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 23.

[2] Ὁ πολύτιμος φίλος ἡμῶν καθηγητὴς κ. Wilhelm, εἰς ὃν ἀνεκοινώσαμεν, κατὰ τὴν διαμονὴν ἡμῶν ἐν Βιέννῃ τὸ παρελθὸν θέρος, τὸ χωρίον τοῦτο τῆς ἐπιγραφῆς, ἔγραψεν ἡμῖν ἐπ' ἐσχάτων προτείνων τὴν ἑξῆς λύσιν: Νὰ θεωρηθῇ τὸ «διδασκαλίας» ὡς γεν. ἀπόλυτος = χάριν διδασκαλίας, χωριζομένης τῆς λέξεως ταύτης ἀπὸ τῆς ἑπομένης: *δῶρον*. Ἡ ὅλη φράσις ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ εἶχεν οὕτω: Ξεν. ἀνέθηκε τῷ Κηφισῷ τόδε δῶρον ... πρὸς διδασκαλίαν. Ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ τῆς φράσεως ἡ προτεινομένη ὑπὸ τοῦ σοφοῦ ἐπιγραφικοῦ δυνατὸν μὲν γραμματικῶς νὰ εἶνε ὀρθή, εἰς ἡμᾶς ὅμως δὲν φαίνεται ***καὶ ἑρμηνευτικῶς*** ἱκανοποιητική.

[1] Πρβ. Schoemann-Lipsius, Gr. Altertümer, II σ. 192.

τῶν Ἀθηνῶν διατρίβων παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Μακεδονίας Ἀρχελάῳ [1].

Τὰ ἀνάγλυφα.

Ὡς εἴπομεν ἤδη, ἐν τῇ θέσει ἣν ἀνωτέρω περιεγράψαμεν εὑρέθησαν δύο ἀνάγλυφα. Τὸ πρὸ δεκαπενταετίας τυχαίως ἀνακαλυφθὲν διπλοῦν ἀνάγλυφον τοῦ Ἐχέλου, τὸ ἐπὶ τοῦ βάθρου Εἰκ. 2 τὸ πάλαι ἱδρυμένον ὄν, καὶ τὸ παρ' ἡμῶν τὰ νῦν δημοσιευόμενον καὶ ἐν τῷ Πίν. 8 ἀπεικονιζόμενον, ἱδρυμένον δέ ποτε ἐπὶ τοῦ ἑτέρου βάθρου (Εἰκ. 3). Περὶ τοῦ πρώτου τῶν ἀναγλύφων τούτων, τοῦ πλειστάκις δημοσιευθέντος καὶ ἑρμηνευθέντος [2], δὲν θὰ ἐνδιατρίψωμεν, πολλῷ μᾶλλον καθόσον τὸ παρ' ἡμῶν ἀποκαλυφθὲν καὶ ἀνωτέρω δημοσιευόμενον βάθρον αὐτοῦ οὐδὲν τὸ ἑρμηνευτικὸν προσθέτει εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τούτου εἰκονιζόμενα. Ἴσως τὸ μόνον τὸ ὁποῖον ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἤδη, μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν καὶ τοῦ δευτέρου ἀναγλύφου, εἶνε ὅτι ἐν τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ, ὡς φαίνεται, ἀνετίθεντο κυρίως εἰκόνες σχετικαὶ πρὸς ἀττικοὺς μύθους, μύθους ἀφορῶντας εἰς γενάρχας φυλῶν, ἢ καὶ γενῶν ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ. Παρὰ τὸν Ἔχελον, τὸν γενάρχην τῆς φυλῆς τῶν Ἐχελειδῶν, εἰκονίζεται ἄλλος μυθικὸς ἥρως, τὸν αὐτὸν οὗτος καὶ μείζονα ἔτι λόγον ἔχων τιμῆς καὶ λατρείας ἐκ μέρους τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς, ὧν ἐθεωρεῖτο γενάρχης. Ἀναφαίνεται δὲ οὕτω πασιφανῶς ἡ καὶ ἄλλοθεν γνωστὴ προσπάθεια τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων πρὸς ἐπίδειξιν τῆς γενεαλογικῆς αὐτῶν εὐκλείας ἢ μέχρι καὶ τοῦ ἰσχυρισμοῦ εἰς τὴν αὐτόχθονα αὐτῶν καταγωγὴν ἐξικνουμένη.

Τὸ παρ' ἡμῶν τὰ νῦν δημοσιευόμενον ἀνάγλυφον (Πίν. 8), ἓν τῶν ὡραιοτάτων καὶ ἀρτιωτάτων ὅσων διέσωσεν ἡμῖν ὁ χρόνος, περιλαμβάνει δέκα καὶ τρεῖς ὅλας μορφάς· τὸ ἀνάγλυφον ἔχει πλ. μὲν 1 μ. 0,5 καὶ ὕψος 0,56, κοσμεῖται δὲ ἄνωθεν καὶ κάτω ὑπὸ πλαισίου ἴσου πάχους πρὸς τὰς μορφάς. Ἡ ἐπεξεργασία αὐτοῦ, προδίδουσα γλυφὴν δεξιὰν τῶν μεταφειδιακῶν χρόνων, εἶνε ἐπιμελεστάτη, ἀποδίδουσα κατὰ τρόπον ἄμεμπτον καὶ τὰς ἐλαχίστας τῶν λεπτομερειῶν τῆς παραστάσεως. Σημειωτέον δὲ ὅτι στερεῖται τὸ ἀνάγλυφον, ὡς εἰς ἡμᾶς περιῆλθεν, ἑνὸς τῶν σπουδαιοτάτων παραγόντων τῆς τεχνικῆς αὐτοῦ ἐπεξεργασίας, ἤτοι τοῦ χρωματισμοῦ, ὅστις, οὐ μόνον εἰς τὴν γενικὴν ὄψιν τῆς εἰκόνος σπουδαίως ἐπέδρα, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτοῦ ἐδηλοῦντο λεπτομέρειαί τινες ἀναγκαῖαι πρὸς διάκρισιν μορφῶν τινων, οἷον σύμβολα, κοσμήματα ἢ διαδήματα καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἔχομεν ὡς ἐκ τούτου πρὸ ἡμῶν ἐλλιπῆ τὴν εἰκόνα καὶ ἑπομένως καὶ δυσχερεστέραν τὴν ἑρμηνείαν αὐτῆς, πολλῷ μᾶλλον καθόσον, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ἄνω κορωνίδος ἑρμηνευτικὴ τῆς παραστάσεως ἐπιγραφή, ἡ γεγραμμένη οὖσα πάντως διὰ χρώματος, τέλεον ἐξηφανίσθη.

Πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν εἰκονιζομένων μορφῶν ἀναγκαῖον θεωροῦμεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὸ ἀνάγλυφον, καίτοι μὴ πλαισιούμενον κατὰ τὰς στενὰς αὐτοῦ πλευράς, δὲν ἀποτελεῖ τὸ μέσον συνεχομένης ἄλλης παραστάσεως, ὡς θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ἐκ πρώτης ὄψεως. Τὸ ἀνάγλυφον εἶνε ἑνιαῖον καὶ αὐτοτελές, μαρτύριον δὲ τούτου ἀναμφισβήτητον ἀποτελεῖ ἡ ἐπὶ βάθρου αὐτοτελοῦς ἀνίδρυσις αὐτοῦ. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ αἱ δύο ὄψεις τοῦ παρεμφεροῦς τὴν τέχνην ἀναγλύφου τοῦ Ἐχέλου ὁμοίως ἔχουσιν, ἀλλ' ἐν τῷ ἀναγλύφῳ ἐκείνῳ ἡ ἐπίστεψις τῆς εἰκόνος δι' ἀετώματος καὶ ἀκρωτηρίων ἐξουδετεροῖ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν προερχομένην ἐκ τῆς γυμνότητος τῶν στενῶν πλευρῶν, καθιστᾷ δὲ καὶ ἅμα τῇ ὄψει ἀδύνατον τὴν πλάνην περὶ τυχὸν συνεχείας τῆς παραστάσεως ἐπὶ ἄλλων παρακειμένων ἀναγλύπτων πλακῶν.

Ἀριστερὰ τῷ ὁρῶντι, ὡς πρώτη τοῦ ἀναγλύφου μορφή, εἰκονίζεται ὁ ἐν Δελφοῖς κυρίως λατρευόμενος Ἀπόλλων Πύθιος ὁ παρ' Ἀθηναίοις καὶ ὡς πατρῷος τιμώμενος, ἔχων τὸ κάτω τοῦ σώματος δι' ἱματίου κεκαλυμμένον, καθήμενος δὲ ἐπὶ θρόνου σχῆμα ἔχοντος τρίποδος. Ὁ θεὸς παρίσταται, ὡς γνωστόν, καὶ ἐπὶ ἄλλων πολλῶν μνημείων τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐπὶ τρίποδος καθήμενος καὶ

[1] Τὸ ὄνομα Ἀγάθων ἀπαντᾷ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ δημοσιευθείσῃ ὑπὸ **Foucart (BCH**, 1883 p. 68) ἀναγομένῃ δὲ εἰς τὸν Γ' π.Χ. αἰῶνα, ἑπομένως δὲν πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου. Πρβλ. καὶ CIA. IV² 620, b. Ἐπίσης: **Wilchelm** ἔνθ. ἀνωτ.

[2] Πρβ. Ἐφημ. Ἀρχ. 1893 σελ. 109-112 καὶ 129. Πίν. IX-X. Σβορῶνος, τὰ ἀνάγλυφα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, σελ. 120. Πίν. XXVIII (Βιβλιογρ.). **Kekulé**, 65es **Winckelmannsf. progr.** Πίν. 2-3.

μνημονεύομεν ἐνταῦθα μόνου τοῦ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ ἀναγλύφου ὑπ' ἀριθ. 1389 [1], παρεμφεροῦς δὲ καὶ τὴν τέχνην πρὸς τὸ ἡμέτερον. Ἡ μόνη διαφορὰ τῶν δύο τούτων τοῦ θεοῦ εἰκόνων εἶνε ὅτι ἐν τῷ προκειμένῳ ἀναγλύφῳ ὁ τρίπους κοσμεῖται διὰ δύο συνεσπειρωμένων ὄφεων, οἵτινες χρησιμεύουσιν ἅμα καὶ ὡς ἐρεισίνωτον εἰς τὸν θρόνον. Διακρίνονται δὲ ἀληθῶς ὄπισθεν τῶν ὤμων τοῦ θεοῦ αἱ ἀνυψωμέναι κεφαλαὶ τῶν ἑρπετῶν. Ὁ θρόνος κοσμεῖται ἐπίσης καὶ δι' εἰκόνων γρυπῶν κατὰ τοὺς βραχίονας αὐτοῦ.

Παρὰ τοὺς πόδας τοῦ θεοῦ εἰκονίζεται ὁ ὀμφαλὸς μεταξὺ δύο ἀετῶν παρακαθημένων (πρβ. Πινδ. Πυθ. IV, 6). Τὸ δελφικὸν τοῦτο σύμβολον εἰκονίζεται ἐντελῶς ὅπως καὶ ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἀναγλύφου ἐκ Σπάρτης [2], οὗτινος καὶ ἡ τεχνοτροπία παραπλησία τυγχάνει οὖσα τῆς τοῦ ἡμετέρου, τοῦθ' ὅπερ καὶ τὴν ἀττικὴν ἐκείνου προέλευσιν μαρτυρεῖ.

Πλὴν τοῦ ὀμφαλοῦ, τὴν ὑπόδειξιν τοῦ τόπου ἔνθα ἡ σκηνὴ τελεῖται, τὴν ὑπόδειξιν δηλονότι τοῦ ἱεροῦ τῶν Δελφῶν, συναποτελεῖ τὸ παρὰ τὸν ὀμφαλὸν εἰκονιζόμενον ἐπίμηκες ὀρθογώνιον βάθρον, ἐφ' οὗ ἡ πέμπτη ἐξ ἀριστερῶν μορφὴ ἐπιτίθησι τὸν δεξιὸν αὐτῆς πόδα. Εἶνε τοῦτο, νομίζομεν, ἡ εἰκονικὴ παράστασις τοῦ ἱεροῦ, ὁ οὐδὸς τρόπον τινὰ δι' οὗ εἰσήρχετό τις εἰς τὸ τέμενος. Βωμόν τινα βεβαίως δὲν δύναται νὰ παριστᾷ τοῦτο, ὡς θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ, διότι δὲν θὰ ἐδεδηλοῦττο οὕτως διὰ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ ποδὸς ὑπὸ θνητῆς μορφῆς, ὡς παρίσταται, νομίζομεν, αὕτη διὰ τῆς *ἀνισοκεφαλίας*.

Παρὰ τὸν Ἀπόλλωνα, ἵστανται δύο γυναικεῖαι θεότητες, ὧν ὁ χαρακτηρισμὸς εὐχερὴς τυγχάνει ἐξ ἀναλογίας πρὸς πάμπολλα ἄλλα μνημεῖα: ἡ Λητὼ καὶ ἡ Ἄρτεμις, κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ ἀμφότεραι ὁραταὶ οὖσαι. Ἡ πρώτη τούτων, κατὰ μέτωπον εἰκονισμένη, ἔχει στάσιν διαδουμένης (τὸ διάδημα διὰ χρώματος δεδηλωμένον ὂν ἐξηφανίσθη)· ἡ δευτέρα, κατὰ κρόταφον αὕτη, νεανικωτέρα δὲ καὶ πρὸς ἄλλην διεύθυνσιν ἀτενίζουσα, κρατεῖ διὰ τῆς ἀνυψωμένης ἀριστερᾶς χειρὸς ἀντικείμενόν τι, χρώματι τὸ πάλαι δεδηλωμένον καὶ ἐξηφανισμένον νῦν, πιθανῶς δᾷδα. Αἱ τρεῖς αὗται μορφαὶ τοῦ ἀναγλύφου ἐκπροσωποῦσι τὴν τριάδα τῶν δελφικῶν θεοτήτων. Ἔμπροσθεν τῆς Ἀρτέμιδος, καλύπτουσα ἐν μέρει ταύτην, εἰκονίζεται τετάρτη μορφή, γυνὴ αὕτη ὡρίμου ἡλικίας, ποδήρη χιτῶνα φέρουσα καὶ ἱμάτιον. Εἶνε θνητή, ὡς δηλοῦται διὰ τοῦ ἐλάσσονος σωματικοῦ ὕψους αὐτῆς, συνδιαλέγεται δὲ πρὸς ἄνδρα ἱματιοφόρον, θνητὸν καὶ τοῦτον, πρὸς ὃν ἀτενίζει μετὰ προσοχῆς. Εἶνε αὕτη, ὡς εἰκάζομεν, ἡ Πυθία. Τίς ὁ μετ' αὐτῆς, ἐπὶ χρησμῷ πάντως, συνδιαλεγόμενος καὶ τίς ὁ μεταξὺ τῶν δύο τούτων μορφῶν παῖς, ὁ τὴν χεῖρα πρὸς τὸν ἄνδρα ὑψῶν, θὰ εἴπωμεν ἐν τοῖς ἔπειτα. Ἤδη ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὰς λοιπὰς μορφάς, τὰς ὡς ἐκ τῆς ἰσοκεφαλίας, ὡς θεότητας δηλουμένας. Πρὸ πάσης ὅμως τούτων περιγραφῆς ἀναγκαῖον νὰ δηλώσωμεν ὅτι, ὡς ἡμεῖς τοὐλάχιστον δοξάζομεν, ἡ παράστασις ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τούτου διχάζεται τοπικῶς, καί, ἔνθεν μὲν ὑποδηλοῦται ὡς τόπος τῆς εἰκονιζομένης σκηνῆς οἱ Δελφοί, ἀντιθέτως δὲ ἡ Ἀττική. Τοιοῦτός τις διακανονισμὸς πολυμόρφων παραστάσεων ἐπὶ ἀναγλύφων δὲν ἦτο, ὡς γνωστόν, ἀσυνήθης παρ' ἀρχαίοις καὶ ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσωμεν τῶν ἐπὶ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος τοπικῶν μεταπτώσεων ὡς καὶ τοιούτων ἄλλων ἐπὶ πολυπληθῶν παραστάσεων ἀρχαίων σαρκοφάγων.

Ἐὰν οὕτως ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ἀπὸ τῆς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀναγλύφου κειμένης ἀνδρικῆς μορφῆς ἀριστερὰ μὲν ὑποδηλοῦται ὡς τόπος δράσεως οἱ Δελφοί, δεξιὰ δὲ ἡ Ἀττική. Ἡ μεσαιτάτη αὕτη μορφή, ἡ καθ' ἡμᾶς τὸν Ἑρμῆν εἰκονίζουσα, θὰ ἠδύνατο ἀληθῶς καὶ πρὸς τὸ δελφικὸν σύμπλεγμα νὰ συνταχθῇ, ὡς ἐκ τῆς τεχνικῆς διατάξεως τῆς ὅλης παραστάσεως καὶ ὡς ἐκ τοῦ μέρους ὅπερ παίζει ἡ θεότης αὕτη πρὸς τὸν ἀπεικονιζόμενον μῦθον, ἐὰν μὴ αἱ παρακείμεναι μορφαί, αἱ πάντως τὰς Νύμφας παριστῶσαι, μὴ συμπαρέσυρον ἀναγκαίως πρὸς ἑαυτὰς καὶ τὴν μορφὴν τοῦ Ἑρμοῦ, ὅστις ἐπὶ πλείστων ἄλλων σχετικῶν ἀναγλύφων προΐσταται πάντοτε τῶν κορῶν τούτων. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου δὲ τοῦ Ἐχέλου ὁ Ἑρμῆς, ὡς δηλοῖ ἡ ἐπὶ τοῦ ἐπικράνου ἐπιγραφή, μετὰ τῶν Νυμφῶν συνδέεται, συναποδεχόμενος τὸ ἀνάθημα.

Ὅτι ἡ μεσαιτάτη αὕτη μορφή, ἡ διαχωρίζουσα

[1] Πρβλ. Le Bas-Reinach, σ. 70. Overbeck, Kunstmyth. σ. 282.

[2] Πρβλ. Ath. Mitth. 1887 Π XIII (Wolters) καὶ Caro, ἐν Daremberg-Saglio (Dict des Antiqu. ἄρθρον «Ὀμφαλός»).

τὴν ὅλην παράστασιν εἰς δύο ἴσα μέρη (ἀνὰ ἓξ πρόσωπα εἰς ἕκαστον), εἶνε θεότης καὶ δὴ ἀνδρική, φανερὸν γίνεται τοῦτο μὲν ὡς ἐκ τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῆς, ἐκεῖνο δὲ ὡς ἐκ τῆς ἰσοκεφαλίας. Ἀληθῶς τὸ γυναικεῖον μᾶλλον πρόσωπον τῆς μορφῆς ταύτης θὰ ἐδυσχέραινε τὴν διάκρισιν τοῦ γένους, ἐὰν μὴ ὁ ἱματισμὸς (ἁπλοῦν ἱμάτιον), ὁ ὅμοιος τῷ τοῦ παρακειμένου ἀνδρός, δὲν ἐδήλου τοῦτο σαφῶς. Προκειμένου ἄρα περὶ θεοῦ, τίς ἄλλος θὰ εἰκονίζετο ἐνταῦθα ἢ ὁ Ἑρμῆς; Περίεργον ἐν τούτοις εἶνε ὅτι δὲν ἐδηλώθη οὗτος ἐναργέστερον διὰ τοῦ κηρυκείου ἢ δι' ἄλλου τινὸς τῶν γνωστῶν συμβόλων. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου ὅμως τοῦ Ἐχέλου, ὅπου ὁ θεὸς οὗτος ἀναμφιβόλως εἰκονίζεται προηγούμενος τοῦ ἅρματος, οὐδὲν διακριτικὸν σύμβολον χαρακτηρίζει αὐτόν.

Μετὰ τὸν θεὸν τοῦτον παρίστανται τέσσαρες πεπλοφόροι νεαραὶ γυναῖκες κατὰ κρόταφον εἰκονιζόμεναι καὶ συνδιαλεγόμεναι ἀνὰ ζεύγη πρὸς ἀλλήλας. Εἶνε, ὡς ὑπεδηλώσαμεν ἤδη, αἱ Νύμφαι. Ἐν τούτοις δυσχέρειά τις παρεμβάλλεται εἰς τὴν ἑρμηνείαν ταύτην προερχομένη ὡς ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γυναικῶν τούτων. Συνήθως, ὡς γνωστόν, ἐπὶ τῶν σχετικῶν ἀρχαίων μνημείων αἱ Νύμφαι εἰκονίζονται τρεῖς. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου δὲ τοῦ Ἐχέλου αἱ θεότητες αὗται, αἱ διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ὡς Νύμφαι χαρακτηριζόμεναι, τρεῖς τὸν ἀριθμὸν εἰκονίζονται. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι παρ' ἀρχαίοις συγγραφεῦσιν ὁ ἀριθμὸς τῶν Νυμφῶν ποικίλει κατὰ τόπους, ἀναφέρονται δὲ καὶ τέσσαρες τοιαῦται (Παυσ. 6, 22, 7) καὶ δὴ καὶ πέντε ἀλλαχοῦ (Παυσ. 8, 31, 3) καί που καὶ εἴκοσιν (Ἀπολλοδ. 3, 12, 6). Ἐν τούτοις, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ σταθεροῦ ἀριθμοῦ τῶν τριῶν Νυμφῶν ἐπὶ πάντων τῶν ἐξ Ἀττικῆς ἀναγλύφων, θὰ ἐπεθυμοῦμεν νὰ ἠδυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὡς βέβαιον, ὅτι καὶ ἐν τῷ ἀναγλύφῳ ἡμῶν ὄντως αἱ τρεῖς μόνον τῶν μορφῶν τούτων ἐκπροσωποῦσι τὰς Νύμφας καὶ ὅτι ἡ πρώτη τῶν γυναικῶν τούτων εἶνε θνητὴ μορφή. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῆς παραστάσεως τοῦ ἀναγλύφου.

Μετὰ τὰς γυναικείας ταύτας μορφάς, τὰς ὁμοιομόρφως ἐνδεδυμένας, εἰκονίζεται ἑτέρα θεά, κατὰ μέτωπον αὕτη, πόλον δὲ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρουσα. Ἔχει τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ φέρει ἁπλοῦν χιτῶνα ἐζωσμένον κατὰ τὴν ὀσφύν. Ὅπως ἡ ἀμφίεσις αὐτῆς οὕτω καὶ ἡ κόμωσις διαφέρει τῆς τῶν λοιπῶν γυναικῶν τοῦ ἀναγλύφου, διατεταγμένη οὖσα κατὰ ῥυθμὸν ἀρχαϊκώτερον. Ἡ μορφὴ αὕτη, ἡ πάντως τοπικήν τινα θεότητα ἐκπροσωποῦσα, εἰκονίζεται ὡσεὶ ἐπὶ βάθρου ἱσταμένη, ὑψηλότερον δὲ τοῦ ἐδάφους ἐφ' οὗ αἱ παρακείμεναι μορφαὶ ἵστανται. Προδήλως εἰκονίζεται ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ ἄγαλμα θεᾶς τινος. Καὶ εἶνε δύσκολον μὲν νὰ κατονομάσωμεν τὴν θεὰν ταύτην, πάντως ὅμως κυμαίνεται ἡ ἐκλογὴ μεταξὺ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῆς Εἰλειθυίας, οὐ μόνον ἕνεκα τοῦ χαρακτηριστικοῦ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς θεότητας ταύτας πόλου, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς γενομένης τῶν δύο θεαινῶν τούτων μνείας ἐν τῇ ἀνωτέρω δημοσιευομένῃ ἐπιγραφῇ. Θεωροῦμεν ἐν τούτοις μᾶλλον ἁρμόζον τῇ μορφῇ ταύτῃ ἐνταῦθα τὸ ὄνομα τῆς Ἀρτέμιδος, ὡς ἐκ τῆς γειτνιάσεως τοῦ ἱεροῦ τῆς θεᾶς ταύτης, τοῦ τῆς Μουνυχίας δηλονότι Ἀρτέμιδος, πρὸς τὸ μέρος ἔνθα τὸ ἀνάγλυφον ἀνιδρύθη. Οὐδόλως δὲ ἀπίθανον εἶνε ὅτι καὶ τὸ ἐπίθετον *λοχεία* ὅπερ ἡ ἀνωτέρω δημοσιευομένη ἐπιγραφὴ φέρει ὡς κοσμητικὸν τῆς θεᾶς, νὰ ἀπεδίδετο, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, εἰς τὴν ἐν Μουνυχίᾳ Ἀρτέμιδα.

Τὴν ὅλην παράστασιν κλείει πρὸς τὰ δεξιὰ τὸ ἔμπροσθεν ἥμισυ ταυρομόρφου προσώπου, εἰκονιζομένου ὅπως συνήθως οἱ ποταμοί. Ἰδίᾳ ἡ εἰκὼν προσομοιάζει τῷ Ἀχελῴῳ, ὅπως παρίσταται οὗτος καὶ ἐπὶ ἄλλων μὲν ἀρχαίων ἀναγλύφων, ἀλλ' ἰδίως ἐν τῷ παρὰ τὴν Πάρνηθα πρὸ δεκαετίας εὑρεθέντι καὶ δημοσιευθέντι ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι (1905, σ. 102). Ἡ ὀνομασία τῆς μορφῆς ταύτης θὰ ἦτο οὕτω βεβαία, ἅτε τοῦ θεοῦ τούτου περιλαμβανομένου καὶ μεταξὺ τῶν ἐν τῇ ἄνω δημοσιευομένῃ ἐπιγραφῇ θεῶν, ἐὰν μὴ ἡ ἀνάθεσις τοῦ ἀναγλύφου εἰς τὸν Κηφισὸν ὑπεδείκνυε τὸν θεὸν τοῦτον μᾶλλον ὡς δικαιούμενον συμπαραστάσεως ἐν τῇ εἰκονιζομένῃ σκηνῇ. Δὲν δύναται ὅμως καὶ νὰ παροραθῇ ὅτι ὁ Κηφισὸς ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἐχέλου, τοῦ ὁμοιοειδοῦς τὸν ῥυθμόν, ὁ ποταμὸς οὗτος εἰκονίζεται ἀνθρωπόμορφος, διὰ τῶν κεράτων μόνον ὡς τοιοῦτος χαρακτηριζόμενος. Νομίζομεν κατ' ἀκολουθίαν ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς μορφῆς ταύτης ὡς Ἀχελῴου εἶνε ἡ πιθανωτέρα καὶ ὅτι,

ἡ ἀνάθεσις τοῦ ἔργου εἰς τὸν Κηφισὸν δὲν εἶνε κώλυμα ἀνυπέρβλητον πρὸς ὑποστήριξιν τῆς πιθανότητος ταύτης.

Ἡ ἑρμηνεία τοῦ ἀναγλύφου.

Μετὰ τὴν σύντομον ταύτην τῶν μορφῶν τοῦ ἀναγλύφου ἡμῶν περιγραφὴν καὶ τὴν προσπάθειαν πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν κυριωτέρων τούτου προσώπων, ὑπολείπεται ἤδη ἡ ὑπόδειξις τῆς γνώμης ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ ἀναγλύφου. Τὸ πρωτοφανὲς τῆς παραστάσεως ταύτης τοῦ ἀναγλύφου καὶ ἡ ἔλλειψις πάσης βοηθητικῆς πρὸς ἑρμηνείαν αὐτοῦ ἐπιγραφῆς δικαιολογοῦσι προσηκόντως, νομίζομεν, τὴν δειλίαν μεθ' ἧς προβαίνομεν εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς περὶ τῆς ἑρμηνείας αὐτοῦ γνώμης ἡμῶν. Καὶ ὅμως ἡ πρώτη περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀναγλύφου τούτου δοξασία ἡμῶν δὲν διεσαλεύθη μετὰ μακρὰν τοῦ ἔργου ἐξέτασιν.

Τὸ ἐνδόσιμον εἰς τὴν προβαλλομένην ἐξήγησιν τῆς παραστάσεως τοῦ ἀναγλύφου παρέσχον ἡμῖν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ καθαρῶς ἐκδηλουμένη προσπάθεια τοῦ συνθέτου ὅπως ὑποδείξῃ ὡς τόπον δράσεως τοὺς Δελφούς, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ παρουσία παιδὸς πρὸ τοῦ ἐν Δελφοῖς τεμένους εὑρισκομένου καὶ τὴν χεῖρα ἀνατείνοντος πρὸς τὸν ἐπίσης ἔμπροσθεν τοῦ τεμένους τούτου εὑρισκόμενον ἄνδρα, τὸν μετὰ τῆς γυναικός, ἣν ἤδη ἐχαρακτηρίσαμεν ὡς Πυθίαν, συνομιλοῦντα.

Τὰ δύο ταῦτα ἐνδεικτικὰ τῆς εἰκόνος σημεῖα ἀνέμνησαν ἡμᾶς τὸν περὶ τὸν Ἴωνα ἀττικὸν μῦθον, ἀνεύρομεν δὲ ὄντως ἐν τῇ παραστάσει τοῦ ἀναγλύφου πλεῖστα στοιχεῖα πρὸς τοιαύτην τινὰ τῆς εἰκόνος ἐξήγησιν. Δεχθέντες, ὡς ἤδη εἴπομεν, ὅτι δὲν ἐπιδέχεται κἂν ἀμφισβήτησιν τὸ ὅτι τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ἀναγλύφου παριστᾷ σκηνὴν ἐν Δελφοῖς γενομένην, ἀνεγνωρίσαμεν εἰς τὴν μορφὴν τὴν μετὰ τῆς Πυθίας συνδιαλεγομένην, τὸν Ξοῦθον, τὸν τῆς Κρεούσης, θυγατρὸς τοῦ Ἐρεχθέως, σύζυγον καὶ θετὸν πατέρα τοῦ Ἴωνος. Ἡ παράδοσις, ἡ σχετικὴ πρὸς τὸν ἀττικὸν τοῦτον μῦθον ἔχει ἐν ὀλίγοις περίπου οὕτω: Ὁ Ξοῦθος, ἔπηλυς θετταλός, λαμβάνει, ὡς γέρας τῆς προσενεχθείσης παρ' αὐτοῦ πολεμικῆς ἀρωγῆς εἰς τοὺς Ἀθηναίους, πολεμοῦντας κατὰ μὲν τὸν Εὐριπίδην ἐναντίον τῶν Χαλκωδοντιδῶν τῆς Εὐβοίας, κατ' ἄλλην δὲ παράδοσιν ἐναντίον τῶν Ἐλευσινίων, ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἐρεχθέως Κρέουσαν. Ὁ γάμος οὗτος ἔμενεν ἄτεκνος, καὶ ὁ Ξοῦθος μεταβαίνει εἰς Δελφοὺς ὅπως συμβουλευθῇ τὸ μαντεῖον. Ὁ χρησμὸς ἀπαντᾷ ὅτι τέκνον αὐτοῦ ἔσεται ὁ παῖς ὃν ἤθελε συναντήσει πρῶτον ἔξωθεν τοῦ ἱεροῦ τεμένους. Συναντᾷ δὲ οὗτος τὸν Ἴωνα (ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ παιδὸς τούτου, πρβ. Εὐρ. Ἴων, στίχ. 661), νεωκόρον τοῦ ἱεροῦ, παῖδα γεννηθέντα ἐκ μητρὸς τῆς Κρεούσης καὶ πατρὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, πρὸ τῆς συζεύξεως αὐτῆς μετὰ τοῦ Ξούθου. Τὸ τέκνον ἐγκαταλειφθέν, ἅμα τῇ γεννήσει αὐτοῦ, ἔν τινι σπηλαίῳ παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν, ὑπὸ τὰς Μακρὰς Πέτρας, παρελήφθη, ἐντολῇ τοῦ θεοῦ, ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ καὶ μετεφέρθη εἰς Δελφούς, ἔνθα ἀναπτυχθὲν προσελήφθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἱεροῦ. Ὁ Ξοῦθος ὑπέλαβεν, ὡς ἐκ προηγουμένου ἐν Δελφοῖς ἐρωτικοῦ αὐτοῦ ἐπεισοδίου, τὸν παῖδα ὡς ἴδιον αὐτοῦ τέκνον, ἀλλ' ἡ Κρέουσα, ἐν ἀγνοίᾳ διατελοῦσα τῆς ἀληθείας, ἐχολώθη καὶ ἀπεπειράθη τὴν δηλητηρίασιν τοῦ νόθου τέκνου. Ἐν τούτοις, πληροφορηθεῖσα περὶ τοῦ πράγματος καὶ ἀναγνωρίσασα τὸ ἴδιον ἑαυτῆς τέκνον συγκατετέθη εἰς τὴν παραλαβὴν αὐτοῦ καὶ τὴν υἱοθέτησιν, γενομένου οὕτω τοῦ παιδὸς γενάρχου τῶν ἐξ αὐτοῦ ἐχόντων τὴν ἐπωνυμίαν Ἰώνων.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ μῦθος ἔχει οὕτω *περίπου*, διότι, δυστυχῶς, πλὴν τοῦ γνωστοῦ δράματος τοῦ Εὐριπίδου καὶ ἀσημάντων τινῶν ἀποσπασμάτων τοῦ ὁμωνύμου δράματος τοῦ Σοφοκλέους [1], οὐδεμίαν ἄλλην προγενεστέραν πηγὴν ἔχομεν, ἐξ ἧς νὰ ἀρυσθῶμεν γνησίαν τὴν σχετικὴν λαϊκὴν παράδοσιν. Ἀλλ' ὁ Εὐριπίδης, πιθανώτατα, δὲν ἀπέδωκεν ἐν τῷ δράματι αὐτοῦ πιστῶς τὸν μῦθον, ἀλλὰ διεμόρφωσε τὴν παράδοσιν ἀναλόγως τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῶν χρόνων καθ' οὓς τὸ σχετικὸν δρᾶμα ἐξεπονήθη, συμφώνως δὲ καὶ πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ ἀπαιτήσεις τῆς ἀπὸ σκηνῆς παραστάσεως αὐτοῦ. Ὁ ποιητὴς ἠναγκάσθη ἑπομένως νὰ προβῇ εἰς συνδυασμοὺς τῶν διαφόρων ἐκδοχῶν τῆς παραδόσεως καὶ εἰς προσθήκας δὲ καὶ παραλλαγὰς τοῦ μύθου πολλάς, ὅπως καταστήσῃ τὸ ἔργον του ἄρτιον καὶ διδακτὸν ἀπὸ σκηνῆς. Περὶ τῶν παρεκκλίσεων τούτων τοῦ ποιητοῦ ἐπραγμα-

[1] Πρβ. Nauck TGF p. 158 καὶ ἑξ.

τεύθη ἤδη, ἐν περισπουδάστῳ ἐναισίμῳ διατριβῇ αὐτοῦ, ὁ Ἑλβετὸς φιλόλογος κ. Em. Ermantinger [1], πολλὰ τὰ ἀληθῆ ὑποδείξας σχετικῶς πρὸς τὸ δυσχερέστατον τοῦτο ζήτημα. Οὐδεμία δὲ ἀπομένει ὄντως ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Εὐριπίδης ἐν πολλοῖς παρεξέκλινε τῆς παραδόσεως καὶ πολλὰ ταύτης στοιχεῖα παρήλλαξε. Δὲν παραδεχόμεθα ὅμως καὶ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ συγγραφέως τούτου ὅτι ὁ Εὐριπίδης προέβη καὶ μέχρι τοῦ σημείου τοῦ νὰ ὑποδείξῃ ὡς μόνον πατέρα τοῦ Ἴωνος τὸν Ἀπόλλωνα, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ πρὸ τοῦ Εὐριπίδου παράδοσις γνωρίζει κυρίως τὸν Ξοῦθον ὡς πατέρα τοῦ γενάρχου τῶν Ἰώνων [2]. Διότι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι καὶ παρὰ Πλάτωνι (Εὐθυδ. 302, d) ὁ Ἴων ὀνομάζεται υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, φανερὸν εἶνε, ὅτι τοιαῦτα θεμελιώδη τῶν μύθων στοιχεῖα δὲν ἐκλαϊκεύονται διὰ τῆς παραστάσεως ἑνὸς δράματος. Πιθανωτέρα δὲ εἶνε ἡ γνώμη τοῦ Offried Müller [3] ὅτι ὁ Ξοῦθος, δι' ἕνα ἢ ἄλλον λόγον, συνεταυτίζετο πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἐν τῇ λαϊκῇ παραδόσει. Ὁ Εὐριπίδης διεχώρισεν ἴσως μόνον τὴν παράδοσιν ὑποδείξας ὡς πραγματικὸν πατέρα τοῦ Ἴωνος τὸν Ἀπόλλωνα, ἵνα θεραπεύσῃ τὴν εἰς τὸ γηγενὲς τῶν Ἀθηναίων πίστιν καὶ ἀδυναμίαν. Ἀλλ' οὔτε τὸν ἰσχυρισμὸν δεχόμεθα, ὃν τόσῳ προσφυῶς δικαιολογεῖ ὁ συγγραφεὺς τῆς προμνημονευθείσης διατριβῆς, ὅτι ἡ τοῦ Ἴωνος ἐν Δελφοῖς διαμονὴ καὶ αὐτὴ ἔτι ἡ μετάβασις τῶν συζύγων καὶ κυρίως τοῦ Ξούθου εἰς Δελφούς, πρὸς ἐρώτημα σχετικὸν τῆς ἀτεκνίας των, εἶνε ἐπίνοιαι τοῦ Εὐριπίδου. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ μύθου ἄνευ τοῦ σπουδαίου τούτου ἐπεισοδίου δὲν εἶνε νοητή, διότι καὶ δὲν θὰ ἐπιστοῦτο ἄλλως ἡ ἐκ θεοῦ προέλευσις τοῦ παιδός, ὅστις προώριστο νὰ γίνῃ ὁ ἀρχηγὸς ἑνὸς ὁλοκλήρου γένους. Βλέπομεν δὲ ἀληθῶς ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου ἡμῶν, τοῦ ἐπὶ ἄλλης ἢ τῆς εὐριπιδείου ἐκδοχῆς τοῦ μύθου στηριζομένου, ὅτι ἡ διατριβὴ τοῦ παιδὸς ἐν Δελφοῖς καὶ ἡ μετάβασις τοῦ Ξούθου εἰς τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον καὶ τὴν βάσιν ὅλου τοῦ περὶ τὸν Ἴωνα μύθου. Ὁ Εὐριπίδης ἐν τῷ δράματι αὐτοῦ ὑπερεπήδησε δυσχερείας τινάς, ὡς τὴν ὑπο κατάσιν τῶν Χαλκωδοντιδῶν τῆς Εὐβοίας ἀντὶ τῶν

[1] Die attische Autochtonensage bis auf Euripides (Berlin 1899) σελ. 132 καὶ ἑξ.

[2] Αὐτόθι σελ. 131 καὶ ἀλλαχοῦ.

[3] Prol. z. Myth. σελ. 273. Die Dorier I σελ. 239 καὶ ἀλλ.

Ἐλευσινίων, προσέθηκεν ἴσως ἐπεισόδιά τινα ἐπουσιώδη, ὡς τὴν μετάβασιν *καὶ* τῆς Κρεούσης εἰς Δελφοὺς ἀντὶ τοῦ Ξούθου μόνου, παρήλλαξε πιθανῶς τὸν μῦθον ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν τοῦ Ἴωνος, ὃν παριστᾷ ὥριμον οὕτως, ὥστε νὰ συνδιαλέγηται πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ τὸν πατέρα κατὰ τρόπον ἴσου πρὸς ἴσους, καὶ ταῦτα ἵνα ἁρμονικώτερον συνυφάνῃ τὴν πλοκὴν τοῦ δράματός του, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν, προκειμένου περὶ μυθικῆς παραδόσεως τοσαύτης σπουδαιότητος, νὰ διαπλάσῃ οὕτω διάφορον τὸν μῦθον τὸν περὶ τὸν γενάρχην τῆς χώρας του.

Δυστυχῶς, ὡς εἴπομεν, ἐλλείπει πᾶσα εἴδησις σχετικὴ πρὸς τὴν λαϊκὴν τοῦ μύθου ἐκδοχήν, πρὸ τῆς εὐριπιδείου τούτου διασκευῆς, οὔτε δυνατὸν εἶνε ἐκ τῶν περισωθέντων ἀποσπασμάτων τοῦ ὁμωνύμου δράματος τοῦ Σοφοκλέους νὰ ἐξαχθῇ τι θετικὸν περὶ τῆς ὑφῆς καὶ τῆς διαπλάσεως τοῦ μύθου ἐν τῷ δράματι ἐκείνῳ. Ἐπίσης ἐλλείπουσι σχετικὰ πρὸς τὸν μῦθον μνημεῖα τέχνης, διότι πλὴν τῆς ὑποθετικῆς παραστάσεως τῆς Κρεούσης μετὰ τοῦ Ἴωνος ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος [1] καὶ εἰκόνων τινῶν ἐπὶ ἀγγείων [2] ἀμφιβόλου ἑρμηνείας, οὐδὲν ἄλλο περιεσώθη μνημεῖον σχετικὸν πρὸς τὸν μῦθον τοῦ Ἴωνος. Ἀναγκαζόμεθα κατ' ἀκολουθίαν ἵνα ἑρμηνεύσωμεν τὸ προκείμενον ἀνάγλυφον ἡμῶν, νὰ παρακολουθήσωμεν τὸν Εὐριπίδην ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ δράματος αὐτοῦ διακρίνοντες τὰς ὑπαρχούσας ἐν τῷ δράματι καὶ τῷ ἀναγλύφῳ διαφοράς. Ἀλλὰ πρὸ τούτου δεῖται ἀπαντήσεως τὸ ἐρώτημα: τὸ ἀνάγλυφον προηγεῖται χρονικῶς τοῦ δράματος ἢ τοὐναντίον; Ὁ χρόνος τῆς διδασκαλίας τοῦ δράματος τούτου τοῦ Εὐριπίδου δὲν εἶνε ἀκριβῶς γνωστός, πάντως ὅμως κυμαίνεται οὗτος μεταξὺ τοῦ 416 *καὶ* 412 [3].

Τὸ ἀνάγλυφον ἡμῶν, ὡς ἐκ τῆς τεχνοτροπίας καὶ τῆς ἐν πολλοῖς ὁμοιότητος αὐτοῦ πρὸς τὰ ἀνάγλυφα τοῦ Παρθενῶνος [4] θὰ ἠδύνατο προσηκόντως νὰ τα-

[1] Πρβ. Furtwängler, Meisterw. σ. 237 καὶ ἑξ.

[2] Πρβ. Gerhard, Arch. Zeit. X. Πίν. XXXVII, 1, σελ. 401 καὶ Panofka Arch. Anz. 1853, 346.

[3] Πρβ. Ermatinger σελ. 138 ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

[4] Καὶ πρὸς ἄλλα ἀρχαιότερα ἴσως ἔργα θὰ ἠδύνατό τις νὰ παραβάλῃ αὐτό, ἰδίᾳ δὲ πρὸς τὸ γνωστὸν ἐλευσινιακὸν ἀνάγλυφον, ἐὰν παρατηρήσῃ τὴν ὁμοιότητα τῶν δύο πρώτων ἀντιμετώπων γυναικῶν τοῦ ἀναγλύφου ἡμῶν, πρὸς τὰς ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου ἐκείνου: Δήμητρα καὶ Κόρην.

χθῇ πρὸ τοῦ 416, ἐὰν ὑπῆρχε πρὸς τοῦτο ἀνάγκη. Ἀλλὰ δὲν νομίζομεν ὅτι παρίσταται αὕτη, ὅπως ἐξηγηθῇ ὁ λόγος δι' ὃν ὁ συνθέτης τοῦ ἀναγλύφου ἡμῶν παρεῖδεν ἐν πολλοῖς τὴν διατύπωσιν τοῦ μύθου ἐν τῷ δράματι. Διότι ὁ γλύπτης καὶ ἐν γνώσει ἔστω διατελῶν τοῦ εὐριπιδείου δράματος δὲν θὰ ἐκωλύετο νὰ ἐμμείνῃ εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν, οἵα αὕτη προϋπῆρχεν. Ἤδη ἂς ἐξετάσωμεν τίνες αἱ *κυριώτεραι* διαφοραὶ τοῦ ἀναγλύφου ἡμῶν, τοῦ ἀποδίδοντος πιθανῶς πιστότερον τὴν λαϊκὴν παράδοσιν τῆς εὐριπιδείου τοῦ μύθου διατυπώσεως. Καὶ ἐν πρώτοις, ἡ παρουσία τοῦ Ἀπόλλωνος δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ μύθου ἐν τῷ δράματι, τοῦ θεοῦ οὐδαμοῦ ἐν αὐτῷ παρισταμένου. Σπουδαία ἐπίσης διαφορὰ εἶνε, ὅτι ἐν τῷ ἀναγλύφῳ ἡ Κρέουσα δὲν παρίσταται ἐν Δελφοῖς, ἔνθα κατὰ τὸ δρᾶμα καὶ πρώτη ἀφικνεῖται, τοῦ Ξούθου μεταβάντος ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ εἰς τὸ Τροφώνιον. Ὁ Ἴων δέ, ὅστις ἐν τῷ δράματι παρίσταται ὡς νεανίας ὡρίμου κρίσεως, δυνάμενος νὰ συνδιαλέγηται μετὰ τῆς ἀγνώστου αὐτῷ μητρός, περὶ πραγμάτων σχετιζομένων πρὸς θέματα μὴ ἁρμόζοντα εἰς παῖδα, τοῦτ' αὐτὸ δὲ πράττει καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν Ξοῦθον συνομιλίᾳ αὐτοῦ, ὁ Ἴων ἐν τῷ ἀναγλύφῳ ἡμῶν εἰκονίζεται ὡς παῖς, ἀώρου ἐντελῶς ἡλικίας. Ἡ ἐξέλιξις ἅπασα τοῦ μύθου ἐν τῷ δράματι μὲν λαμβάνει χώραν ἐν Δελφοῖς, ὅπου ἡ Κρέουσα ἀποπειρᾶται τῇ συμβουλῇ τοῦ παιδαγωγοῦ τὴν δηλητηρίασιν τοῦ παιδὸς καὶ ὅπου, ἐν τέλει, τῇ βοηθείᾳ τῶν ἀναγνωρισμάτων, πληροφορεῖται περὶ τῆς ἀληθείας ἐν σχέσει πρὸς τὴν καταγωγὴν τοῦ παιδός. Ἐν τῷ ἀναγλύφῳ τοὐναντίον ἡ πρᾶξις διχάζεται καί, ὡς ἤδη εἴπομεν, τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς παραστάσεως τοῦ ἀναγλύφου ὑποδεικνύει ὡς τόπον δράσεως τὴν Ἀττικήν. Τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ παρουσία τῶν Νυμφῶν, τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς τοπικῆς θεότητος μετὰ τοῦ Κηφισοῦ ἢ τοῦ Ἀχελῴου. Ἐὰν δέ, ὡς ἀνωτέρω ὑπεδείξαμεν, ἡ πρώτη τῶν τεσσάρων γυναικῶν τοῦ ἀναγλύφου, ἡ πρὸς τὰς τρεῖς Νύμφας ἐστραμμένη καὶ πρὸς μίαν τούτων συνομιλοῦσα, δυνατὸν ἦτο νὰ θεωρηθῇ ὡς θνητὴ μορφή, θὰ εἴχομεν πάντως ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ τὴν Κρέουσαν, πληροφορουμένην ὑπὸ τῶν Νυμφῶν τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ παιδός, ὃν ὁ σύζυγος αὐτῆς, κατὰ τὸν χρησμόν, ὤφειλε νὰ παραλάβῃ μετ' αὐτοῦ καὶ υἱοθετήσῃ ὡς τέκνον των. Εἶνε δὲ ἁπλουστέρα καὶ φυσικωτέρα τῆς εὐριπιδείου ἡ ἐκδοχὴ αὕτη τοῦ μύθου, ἥν, ὡς φρονοῦμεν, ἐκπροσωπεῖ ἡ ἐν τῷ ἀναγλύφῳ ἡμῶν τούτῳ παράστασις. Διότι κυρίως αἱ Νύμφαι, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν (πρβ. τὸ ἐν τῇ ἄνω ἐπιγραφῇ ἐπίθετον «γενέθλιαι») καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὸν Ἑρμῆν, ἠδύναντο νὰ ὦσιν αἱ κάτοχοι τοῦ μυστικοῦ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἴωνος.

Τοιαῦται αἱ κυριώτεραι διαφοραὶ μεταξὺ τῶν δύο τούτων τοῦ περὶ τὸν Ἴωνα μύθου πηγῶν, ὑποτιθεμένου, φυσικῶς, τοῦ ὅτι δὲν ἠστοχήσαμεν τοῦ ἀληθοῦς ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ ἀναγλύφου ἡμῶν.

Ἤδη ὑπολείπεται νὰ ἐξετάσωμεν τὸν λόγον τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ ἀναγλύφου τούτου ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ τῶν Νυμφῶν ὅπερ ἡμεῖς οὐδόλως διστάζομεν νὰ ταυτίσωμεν πρὸς τὸ «*Νυμφαῖον*», τῆς ἄνω μνημονευθείσης πειραϊκῆς ἐπιγραφῆς (Πρβ. Wilhelm, ἔνθ' ἀν. σελ. 135), διὰ τὸν λόγον ὅτι κεῖται τοῦτο, ὅπως καὶ ἐκ τῆς πειραϊκῆς ἐπιγραφῆς δῆλον, *ἐπὶ* τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ τῆς ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ (ἣν ἠκολούθει ἡ θρακικὴ πομπὴ τῶν ὀργεώνων, ἡ πρὸς τὸ Βενδίδειον κατευθυνομένη) *πλησιέστατα* δὲ τῷ Πειραιεῖ, ὡς ἐπίσης φανερῶς ἐκ τῶν ἀναγραφομένων ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ προκύπτει.

Τὸν λόγον τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ ἀναγλύφου ἡμῶν, ὅπως καὶ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἐχέλου, ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ δὲν εἶνε βεβαίως εὔκολον νὰ μαντεύσῃ τις, τῶν ἐπιγραφῶν ἐπὶ τῶν βάθρων ἐλάχιστα δυναμένων νὰ συντελέσωσιν, εἶνε ὅμως πιθανώτατον ὅτι οὗτος ὑπολανθάνει εἰς τὸ πρόσφορον τῆς θέσεως ἣν τὸ ἱερὸν τοῦτο κατεῖχε, πλησίον δηλονότι τοῦ Πειραιῶς καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς Ἀθήνας. Λαμβανομένου δὲ ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ τὰ δύο ταῦτα ἀνάγλυφα εἰκονίζουσι μύθους σχετικοὺς πρὸς γενάρχας τῆς Ἀττικῆς, εἶνε εὐνόητον ὅτι μνημεῖα τοιαῦτα, ἀναπολοῦντα τοῦ γένους, ἢ καὶ φυλῆς τινος τῆς Ἀττικῆς, τὴν εὔκλειαν εἰς πάντα πρὸς τὸ ἄστυ ὁδεύοντα ξένον, ὤφειλον, κατὰ προτίμησιν παντὸς ἄλλου μέρους, νὰ ἱδρύωνται ἐν τῇ θέσει ταύτῃ καὶ τῷ ἱερῷ τούτῳ τῶν Νυμφῶν, ἔνθα καὶ ἐσταθμευεν ἡ πρὸς τὸ Βενδίδειον βαίνουσα τῶν ἀποίκων Θρακῶν πομπή.

Τὰ δύο ταῦτα φαληρικὰ ἀνάγλυφα, ἐν οἷς δύ-

ναται νὰ καταταχθῇ καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Hartwig δημοσιευθὲν ἐκ Πειραιῶς ἀνάγλυφον (τὰ νῦν ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ) τῆς Βενδῖδος, ὡς καὶ ἀδημοσίευτόν τι ἔτι τεμάχιον ἀσήμαντον ἀναγλύφου ἰδιωτικῆς τινος συλλογῆς ἐν Νέῳ Φαλήρῳ, προέρχονται ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου, πιθανώτατα δὲ εἶνε καὶ τοῦ αὐτοῦ συνθέτου ἔργα κἂν μὴ καὶ τοῦ αὐτοῦ γλύπτου. Ἡ ῥυθμικὴ ὁμοιότης τῶν δύο ἰδίᾳ τοῦ Μουσείου ἡμῶν ἀναγλύφων, προσπίπτει εἰς παντὸς τὸ ὄμμα ἅμα τῇ ἁπλῇ παραβολῇ αὐτῶν.

Δεκέμβριος 1909.

Β. Στάης

ΔΕΛΦΙΚΗ ΛΑΤΥΠΗ

Ραγδαῖα δημοσιεύονται κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον τὰ περὶ τῶν δελφικῶν ἀρχαιοτήτων μελετήματα [1], πλείστας ἀπορίας ἐξηγοῦντα ἢ διακύμανσιν φέροντα εἴς τινας θεωρίας μᾶλλον ἢ ἧττον πιστευομένας. Γενικῶς τὰ μελετήματα ταῦτα ἐπιχύνουσιν ἰσχυρὸν φῶς εἰς τὰ δελφικὰ πράγματα καὶ πολλαὶ προτεινόμεναι νέαι γνῶμαι εἶνε πιθανόν, ὅτι θὰ τύχωσι γενικῆς ἀποδοχῆς βεβαίως μετὰ συζήτησιν καὶ ἀμφισβήτησιν. Ἐν τοῖς ἑπομένοις προτίθεμαι νὰ διαλάβω δι' ὀλίγων περί τινων ζητημάτων, ἅτινα ὑπολαμβάνω χρῄζοντα ἀναθεωρήσεως.

1. Τὸ ἱερὸν τοῦ Φυλάκου.

Ὁ Ἡρόδοτος (8, 39) λέγει: «Τούτους δὲ τοὺς δύο Δελφοὶ λέγουσιν εἶναι ἐπιχωρίους ἥρωας, Φύλακόν τε καὶ Αὐτόνοον, τῶν τὰ τεμένεά εἰσι περὶ τὸ ἱρόν, Φυλάκου μὲν παρ' αὐτὴν τὴν ὁδὸν *κατύπερθε* τοῦ ἱροῦ τῆς Προνηίης, Αὐτονόου δὲ πέλας τῆς Κασταλίας ὑπὸ τῇ Ὑαμπείῃ κορυφῇ».

Ὁ Poulsen (ἔ. ἀ. σ. 372 ἑξ.) ἵνα ἑρμηνεύσῃ τὸ χωρίον τοῦτο, θέτει πρῶτον ὡς δεδομένον, ὅτι γινώσκομεν τὴν ὁδόν, παρ' ἣν ἦτο τὸ ἱερὸν τοῦ Φυλάκου, δεχόμενος ὅτι αὕτη ἦτο ἡ διερχομένη *πρὸ τῶν ἐναγικῶν ναῶν* τοῦ τεμένους τῆς Προναίας καὶ ὅτι αὕτη ἦτο ἀνηφορικὴ (elle montait) ἀμέσως μετὰ τὸν πώρινον ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἐντὸς τοῦ τεμένους. Προσέτι προϋποθέτει τὸν Ἡρόδοτον παρακολουθοῦντα κατὰ διάνοιαν τὴν ὁδὸν ταύτην μετὰ τῶν εἰσβαλλόντων ἀπὸ Φωκίδος Περσῶν καὶ ὑπερπηδῶν τοὺς δύο μαρμαρίνους ναοὺς «τοὺς ἐναγικοὺς» συνάγει, ὅτι *κατύπερθε τοῦ ἱροῦ τῆς Προνηίης παρ αὐτὴν τὴν ὁδὸν* εἶνε ἡ λεγομένη «οἰκία τῶν ἱερέων» (ὅρα τὸν ἐμὸν *Ὁδηγὸν τῶν Δελφῶν* (1908 σ. 76 καὶ πίν. II) καὶ τὸ παλαιὸν κρηπίδωμα τῆς ὕστερον κτισθείσης θόλου, φέρον ἐν μέσῳ βόθρον. Ἐνταῦθα δὲ τοποθετεῖ τὸν τάφον τοῦ Φυλάκου πρὸ τῆς οἰκοδομίας τῆς θόλου καὶ τοῦ λιθίνου ναοῦ τοῦ Δ' αἰῶνος, δεχόμενος τὴν «οἰκίαν τῶν ἱερέων» ὡς ἀρχαῖον ἡρῷον τοῦ Φυλάκου καταλυθὲν μετὰ τὴν κτίσιν τοῦ λιθίνου ναοῦ τῆς Προναίας.

Ἀλλὰ τὸ κρηπίδωμα τῆς θόλου καὶ ἡ οἰκία τῶν ἱερέων κεῖνται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὕψους ἐφ' οὗ καὶ ὁ πώρινος ναὸς τῆς Προναίας· ὥστε ὁ Poulsen ἑρμηνεύει μὲν τὸ *καθύπερθε* ὡς au dessus ἀλλ' ἐννοεῖ αὐτὸ ὡς au delà, καθὼς ἀκριβῶς καὶ τὸν λίθινον ναὸν τῆς Προναίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν θόλον. Τοιαύτη ἐφαρμογὴ τῆς ἐννοίας *καθύπερθεν* δέν μοι φαίνεται σύμφωνος πρὸς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν. Ἐκτὸς δὲ τούτου δὲν εἶνε ἀκριβές, ὅτι *ἡ ὁδὸς*

[1] F. Poulsen ἐν *Acad. royale des sciences et des lettres de Danemark* 1908 σ. 331-425. G. Karo ἐν *BCH.* 1908 σ. 201-237 καὶ *Journ. intern. d arch. numism.* 1908 σ. 287 ἑξ. Robert, *Pausan. als Schriftsteller* 1909 σ. 277 ἑξ. Pomtow, *Berl. Phil. Woch* 1909 № 5 7 (συνέχεια). [Ὅτε ἐπεδόθη τὸ χειρόγραφον τῆς μελέτης ταύτης οὔτε τὴν συνέχειαν τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Pomtow ἐγίνωσκον, οὔτε τὴν τῶν τοῦ Karo (BCH, 1909, σ. 187 ἑξ. Athen. Mitteil. 1909 σ. 167 ἑξ.) οὔτε τὰς μελέτας τοῦ Heberdey (Athen. Mitteil 1909, σ. 145 ἑξ.), τοῦ Lechat (Rev. d. Ét. ancien. 1909, σ. 2 ἑξ. σ. 129 ἑξ.) τοῦ Sundwall (Journ. intern d'archéol num. 1909, σ. 233 ἑξ.), τοῦ Trendelenburg (Wochens. f. Klass. Phil. 1909, κρίσις τῆς μελέτης τοῦ Poulsen ὅ. ἀ. γνωστή μοι ἐξ ἰδίου ἀποσπάσματος)].

(ὡς εἰ ὑπῆρχε μία μόνη ὁδὸς) διήρχετο πρὸ τῶν ναῶν μόνων. Ἡ νῦν ἁμαξιτὴ ὁδὸς ἦτο πάντοτε ὁδὸς (α), πλαισιουμένη μάλιστα ὑπὸ τάφων, ταύτην δ᾽ ἐβάδιζον οἱ ἐκ Φωκίδος δι᾽ Ἀνεμωρείας (Ἀραχώβης) ἐρχόμενοι. Ὅσοι ὅμως ἤρχοντο ἐκ Φωκίδος καὶ Βοιωτίας διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀκολουθούσης τὴν κοίτην τοῦ Πλειστοῦ, ἀνήρχοντο πρὸς τὸ μικρὸν ὀροπέδιον Καροῦτες, ἐφ᾽ οὗ ἐξετείνετο τὸ μέγα ἀνατολικὸν νεκροταφεῖον τῶν Δελφῶν ὑπεράνω τῶν πηγῶν τοῦ Κεφαλαρίου καὶ τῶν σημερινῶν ὑδρομύλων τοῦ χωρίου, ἀκολουθοῦντες ὁδὸν (β) πολυσύχναστον καὶ νῦν ὑπὸ τῶν κατοίκων, συμβάλλουσαν δὲ μετὰ τῆς προηγουμένης ὑπεράνω τοῦ τεμένους τῆς Προναίας εἰς ἀπόστασιν πεντηκοντάδος μέτρων. Ὀλίγον πρὸ τῆς συμβολῆς διεκλαδίζετο αὕτη, ὁ δὲ μικρὸς κλάδος (γ) εἰσήρχετο εἰς τὸ τέμενος τῆς Προναίας διὰ τῆς ἀνατολικῆς εἰσόδου [1] καὶ ἐξήρχετο διὰ τῆς δυτικῆς, χωρῶν πρὸ τῶν ναῶν ἢ ὑπεράνω (δ) ὄπισθεν τοῦ πωρίνου ναοῦ τῆς Προναίας· διεσταυροῦτο ὅμως ἐν τῷ τεμένει πρὸς ἑτέραν ὁδόν, ἥτις ἐρχομένη ἐπίσης ἀπὸ τῆς κοίτης τοῦ Πλειστοῦ εἰσέβαλλεν εἰς τὸ τέμενος τῆς Προναίας ἀπὸ νότου εἴτε διὰ τῆς αὐτόθι κλίμακος ἐστερημένης πάσης πύλης (ε), εἴτε καὶ δι᾽ ἄλλης διόδου (ζ) ἀνατολικώτερον κειμένης καὶ διευθυνομένης ὡς καὶ ἡ δ ὄπισθεν ὑπεράνω τοῦ πωρίνου ναοῦ τῆς Προναίας πρὸ τῶν δύο ἐρειπίων, ἅτινα ἐν τῷ ἐμῷ πίνακι (ἔ. ἀ.) φέρουσι τὰ ὀνόματα *ναὸς Δήμητρος* (;) καὶ *τέμενος τοῦ Φυλάκου*· καταλήγει δὲ καὶ αὕτη εἰς τὴν πρώτην μνημονευθεῖσαν ὁδὸν (α), τὴν νῦν ἁμαξιτόν. Πᾶσαι αὗται αἱ ὁδοὶ ὑπάρχουσι καὶ νῦν πλὴν τῆς δ καὶ ζ, ἃς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1907 κατήργησα, ἀποκλείσας τὴν διὰ τοῦ τεμένους δίοδον πρὸς ἀποτροπὴν ἀπ᾽ αὐτοῦ τῆς ἀπειροκαλίας τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν καὶ πάσης ἀκολούθου βλάβης, κατεσκεύασα δὲ περὶ τὸ τέμενος πρὸς Ν καὶ ΔΒ ἄλλην καταλήγουσαν, ἔνθα καὶ αἱ καταργηθεῖσαι.

Τίνα λοιπὸν ἐκ τῶν εἰρημένων ὁδῶν ἐννοεῖ ὁ Ἡρόδοτος; Νομίζω, ὅτι, ἐπειδὴ δὲν εἶνε πιθανὸν ὅτι οὗτος παρακολουθεῖ διὰ τῆς φαντασίας τοὺς εἰσβάλλοντας Πέρσας, ἀλλ᾽ ὅτι ἔχει ἁπλῶς ἐν τῷ νῷ τὴν εἰκόνα τοῦ πρανοῦς τόπου, ἔνθα τὸ ***καθύπερθε τοῦ ἱροῦ τῆς Προνηίης*** εἶνε ἀφ᾽ ἑαυτοῦ δῆλον καὶ ἐπιβαλλόμενον — ***τὸ πρὸς τὸ ἄναντες ὑπερκείμενον πλησίον*** [1] ***τοῦ ἱεροῦ μέρος*** — νομίζω, ὅτι αἱ μόναι ὁδοὶ αἱ δυνάμεναι νὰ ληφθῶσιν ὑπ᾽ ὄψει ὡς ἀφετηρίαι τοῦ τοπικοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ Ἡροδότου («παρ᾽ αὐτὴν τὴν ὁδὸν») εἶνε πᾶσαι αἱ ὄπισθεν τοῦ πωρίνου ναοῦ τῆς Προναίας διερχόμεναι. Μόναι αὗται κεῖνται καθύπερθεν τούτου τοῦ ἐπὶ Ἡροδότου ὑπάρχοντος ναοῦ· μόνη δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ Poulsen προτεινομένη ἀποκλείεται ὑπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ κειμένου τοῦ Ἡροδότου. Ἐπειδὴ ὅμως ἐκ πασῶν τῶν ὁδῶν τούτων ἡ γνωστοτάτη ἀνέκαθεν, ὡς δεικνύουσι καὶ οἱ παρ᾽ αὐτὴν τάφοι, καὶ μεγίστη — **ἡ** ὁδὸς — ἦτο ἡ πρόγονος τῆς νῦν ἁμαξιτοῦ, εἰς ἣν ἐξέβαλλον αἱ ἄλλαι ἄγουσαι εἰς τὴν ἱερὰν Κασταλίαν καὶ τὸ τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνος, ὑποθέτω, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ταύτην τὴν ὁδὸν ὑπολαμβάνει ὡς τοπογραφικὴν ἀφετηρίαν ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα τὸ τέμενος εἴτε ἱερὸν τοῦ Φυλάκου πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν τόπῳ, ὅστις νὰ κεῖται ὑψηλότερον καὶ ὄπισθεν τοῦ πωρίνου ναοῦ τῆς Προναίας καὶ πλησίον τῆς μεγάλης ὁδοῦ ἤ, ἔστω, καὶ τῶν λοιπῶν, ὅσαι διέρχονται ὄπισθεν τοῦ ναοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐνταῦθα ἀκριβῶς ἔχομεν ὑψίπεδόν τι φέρον λείψανα δύο κτιρίων (τὸ ἓν εἶνε ναόσχημον μικρόν, τὸ ἕτερον ***ὡς*** περίβολος ἁπλοῦς) ἐκτισμένων τὰ κάτω μὲν ***πολυγωνικῶς***, τὰ ἄνω δὲ δι᾽ ὠμῶν πλίνθων [2], ὧν λείψανα εὗρον ἐγὼ κατὰ τὴν ἔνδον θύραν τοῦ μικροῦ κτιρίου, ἀγόμεθα ἢ μᾶλλον ἀναγκαζόμεθα ἐνταῦθα νὰ ἀναζητήσωμεν καὶ θέσωμεν τὸ ἱερὸν τοῦ Φυλάκου, ὡς ἔπραξεν ἤδη ὁ Homolle [3] καὶ ἀκολούθως νῦν ὁ Robert [4].

Θελήσας νὰ δεχθῶ, ὅτι τὸ κατεψευσμένον χωρίον τοῦ Διοδώρου (22, 9, 5) — «ὄντων δὲ ἐν τῷ τεμένει δυεῖν ***νεῶν*** παντελῶς ἀρχαίων ***Ἀθηνᾶς προνάου καὶ Ἀρτέμιδος***, ταύτας τὰς θεοὺς ὑπέλαβον εἶναι τὰς διὰ τοῦ χρησμοῦ προσαγορευομένας κόρας» — ἐνέχει πυρῆνά τινα ἀληθείας καὶ ὅτι ἡ ἀλήθεια αὐτὴ ἀφορᾷ εἰς τὸ τέμενος τῆς Προναίας [5] (ὁ Διόδωρος δὲν ὁρίζει ἀκριβῶς τὸ τέμενος καὶ φαίνεται ἀγνοῶν, ὅτι ὑπάρχουσι πλείονα τεμένη ἐν Δελφοῖς) ἔδωκα τῷ ναοσχήμῳ κτιρίῳ τὸ ὄνομα τοῦ

[1] Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν πίν. II.

[1] Λέγω *πλησίον*, διότι μόνον οὕτω ἐννοεῖται ἐνταῦθα ἡ τοπικὴ συσχέτισις.

[2] *Ὁδηγὸς* σ. 74.

[3] Rev. de l'art. anc. et mod X, σ. 375.

[4] Ἔ. ἀ. σ. 288 ἑξ.

[5] Ὁδηγὸς 73 πίν. II.

ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, τῷ δ' ἑτέρῳ τὸ τοῦ Φυλάκου. Εἶνε ὅμως πολὺ πιθανόν, ὅτι ἀμφότερα τὰ κτίρια ἀνήκουσιν εἰς τὸ τέμενος τοῦ Φυλάκου καὶ ὅτι, ἂν ὑπῆρξε ναός τις τῆς Ἀρτέμιδος, οὗτος ἔκειτο ἐν τῷ τεμένει τοῦ Ἀπόλλωνος [1].

Ἂν προσέξωμεν εἰς τὰ κεφάλαια 37, 38 καὶ 39 τοῦ Ἡροδότου, θὰ ἴδωμεν, ὅτι οὗτος μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας διακρίνει τὰς λέξεις *μέγαρον* (= ἄδυτον) καὶ *ναός*, ἢ *ναὸς* καὶ *ἱρὸν* ὅπερ θέτει (39) ἰσοδύναμον τῷ *τεμένει*. Ἀξιοσημείωτον προσέτι εἶνε, ὅτι, ὅταν λέγῃ ἁπλῶς *τὸ ἱρόν*, ἐννοεῖ τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος τέμενος, ἐν ᾧ τὰ ἄλλα ἱερὰ ἢ τεμένη διακρίνει ἀκριβέστερον προσθέτων τοὺς προσδιορισμοὺς ***τῆς Προνηίης, τοῦ Φυλάκου, τοῦ Αὐτονόου***. Κατὰ ταῦτα οἱ ἀνωτέρω παρατεθέντες λόγοι αὐτοῦ ἐπιβάλλουσι νὰ ἀναζητήσωμεν τὸ *τέμενος* τοῦ Φυλάκου (ἀσχέτως πρὸς τὸν ναὸν ἢ τὰ κτίρια ἐν γένει, ἅτινα δύναται τοῦτο νὰ περιέχῃ) [2] ὑπεράνωθεν (ὑψηλότερον καὶ ἔξω) τοῦ ἱεροῦ τῆς Προναίας (χωρὶς διὰ τῆς λέξεως *ἱεροῦ* νὰ ὑπονοῶμεν ***ἀναγκαίως*** τὸν ναὸν — τὸν πώρινον — τῆς Ἀθηνᾶς. Ἂν ἀποβλέψωμεν ἤδη εἰς τὸν χάρτην τῶν ἐνταῦθα ἐρειπίων, βλέπομεν, ὅτι τὸ παλαιότατον τέμενος τῆς Προναίας κατέληγε πρὸς ἀνατολὰς εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὸν μέγαν βωμόν, τὸν πλήρη ὀστῶν κεκαυμένων, ἔνθα καταλήγει τὸ ἐνδότερον νότιον ἀνάλημμα, ὃ ἦτο ἅμα καὶ περίβολος, εἰκάζομεν δέ, ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη ἐξηκολούθησεν ὑπάρχουσα μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν μετὰ τὰ μηδικὰ ἐστήθη ἐν τῷ τεμένει τὸ ἀπὸ Μήδων ἀνάθημα ἢ τρόπαιον (Διοδ. 11, 14). Εἰς τοῦτο ἀπέδωκα τὴν μόνην ἐν τῷ παλαιῷ μικρῷ τεμένει ὑπάρχουσαν βάσιν πρὸ τῶν δύο ἐναγικῶν ναῶν, ἥτις ἐτέθη λοξή, ἵνα καταλίπῃ δίοδον ἑκατέρωθεν. Ἡ τοποθέτησις αὕτη εἶνε σημεῖον, ὅτι ὁ ἐξώτερος νότιος περίβολος δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη τότε, τὸ δὲ τέμενος κατέληγε πρὸς δυσμὰς ἀμέσως μετὰ τοὺς ἐναγικοὺς ναούς. Αἱ καταλειφθεῖσαι ἑκατέρωθεν τοῦ τροπαίου δίοδοι βεβαίως δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς διὰ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ τεμένους, ἀλλ' ἡ πρὸς τὸν ναὸν κυρία πρόσοδος ἀπὸ δυσμῶν δὲν ἔκειτο ἐνταῦθα· ἔκειτο ὄπισθεν τῶν ἐναγικῶν ναῶν, καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ πωρίνου ναοῦ τῆς Προναίας, προστατευομένη κατὰ τῶν ὑπερκειμένων ἀπὸ βορρᾶ χωμάτων διὰ τοῦ καμπύλου ἀναλήμματος, οὗ τὰ ἐκ μαλακοῦ εὐθρύπτου λίθου θεμέλια σῴζονται ἐν μέρει ὄπισθεν τῆς θόλου. Βραδύτερον ηὐρύνθη ὁ περίβολος· ἂν δὲ τὸ τρόπαιον ἱδρύετο μετὰ τὴν εὔρυνσιν ταύτην, ἡ βάσις αὐτοῦ θὰ ἐτίθετο συμμετρικωτέρα πρὸς τὰ παρακείμενα κτίρια. Δυστυχῶς δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὸν χρόνον οὔτε τῆς εὐρύνσεως τοῦ τεμένους οὔτε τῆς ἱδρύσεως τοῦ τροπαίου. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ τρόπαιον ἀνήκει κατὰ ταῦτα εἰς τὴν παλαιὰν κατάστασιν τοῦ ἀρχικοῦ μικροῦ τεμένους καὶ ἱδρύθη χρόνον τινὰ μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην [1], ἡ δὲ θόλος, πρὸ τῆς κτίσεως τῆς ὁποίας πάντως — καὶ χάριν τῆς ὁποίας ἴσως, ἐν μέρει τοὐλάχιστον — εἶχεν εὐρυνθῆ ὁ περίβολος, ἀνήκει εἰς τοὺς περὶ τὸ 400 χρόνους, εἰκάζομεν, ὅτι ἡ πρὸς Ν. εὔρυνσις ἐγένετο μεταξὺ τοῦ 478 καὶ 400 π. Χ. Μετὰ ταῦτα ηὐρύνθη τὸ τέμενος καὶ πρὸς βορρᾶν, κατεστράφη δὲ τὸ καμπύλον ἀνάλημμα ὄπισθεν τῆς θόλου, τὸ δὲ ὑλικὸν αὐτοῦ (σημεῖον ἴσως, ὅτι τὸ κτίριον εἶνε δελφικὸν καὶ οὐχὶ ἀνάθημα ξένων) ἐν μέρει ἐνετειχίσθη εἰς τὸ κρηπίδωμα τῆς θόλου, γενόμενον τετράγωνον καὶ ἰσχυρὸν ὡς τὸ τοῦ περιφεροῦς ναοῦ τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ Αὐγούστου ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς θόλου ἱδρύετο ἴσως ὁ περιφερὴς βωμὸς τῶν μακεδονικῶν χρόνων ὁ συγκολληθεὶς ἐν τῷ δελφικῷ μουσείῳ (ἐν προσέτι τεμάχιον αὐτοῦ μὴ συγκολληθὲν ἀκόμη εὗρον τῷ 1907 ἀμέσως ἔξω τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ περιβόλου), ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει οὗτος ὑπῆρξεν ἔπειτα αἰτία, ἵνα οἱ θησαυροθῆραι τῶν χριστιανικῶν χρόνων διανοίξωσιν ὑποκάτω αὐτοῦ ἐν τῷ δαπέδῳ καὶ τῷ κρηπιδώματι τοῦ κτιρίου τὴν νῦν ὁρωμένην ὀπήν, ἣν ὑπολαμβάνει ὁ Poulsen ὡς βόθρον τοῦ ἡρῴου τοῦ Φυλάκου. Ὅτι δὲν ἐκτίσθη ἐξ ἀρχῆς ἡ ὀπὴ αὕτη, νομίζω βέβαιον, διότι φαίνεται καλῶς, ὅτι ὑστέρως καὶ βαναύσως ἐκόπησαν οἱ ἐκτισμένοι μαλακοὶ λίθοι μὴ σχηματίζοντες κατακόρυφον πλευράν, καὶ ὅτι ἐν τῷ κρηδώματι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλων εἰδῶν λίθοι εἰς δευτέραν χρῆσιν τεθέντες καὶ δεικνύοντες

[1] Πρβλ. *Ἡλιοδ. Αἰθιοπ.* 3, 4 καὶ 6. [Ἐν τῷ ἐμῷ Guide de Delphes 1909, 73, pl. II ἠφάνισα ἤδη τὴν ὀνομασίαν τῆς Ἀρτέμιδος].

[2] Πρβλ. Usener, *Rhein. Mus. XXIX* (1874) σ. 49.

[1] Ὁ Pomtow ἀποδίδων τὸ ἐπίγραμμα τοῦ τροπαίου εἰς τὸν Ἴωνα καταβιβάζει αὐτὸ μέχρις ἐντεῦθεν τοῦ 400 Ath. Mitt. 1906 σ 508 σημ. Jahrb. f. Phil. 1884, I, 229, 241.

ἄλλος μὲν ἀναθύρωσιν, ἄλλος δὲ λείαν ὄψιν ἐκ τῆς πρώτης χρήσεως ἀναμφιβόλως[1]. Ὅστις δὲ παραβάλη τὴν φιλόκαλον ἐργασίαν τοῦ κτιρίου ἐν γένει, πρὸς τὸ ἐν αὐτῷ ἀνοικτὸν νῦν βαναυσούργημα, εἶνε δύσκολον νὰ δεχθῆ, ὅτι τοσοῦτον ἐπέλιπεν ἡ προσοχὴ εἰς τὸν Φωκαέα (Φωκέα;) Θεόδωρον, — τὸν ἀρχιτέκτονα τοῦ κτιρίου πιθανῶς, τὸν ἐξάραντα τό ἴδιον ἔργον καὶ διὰ βιβλίου ὁλοκλήρου εἰδικοῦ — (Vitr. 159, 5), ὥστε νὰ κατασκευάση ἀσυμμετρώτατα τὸ ἱερώτατον σημεῖον τοῦ κτιρίου, αὐτὸς ὁ απαρεκκλίτους θελήσας καὶ ποιήσας τὰς γραμμὰς εἴτε εὐθείας εἴτε καμπύλας πανταχοῦ ἀλλαχοῦ τοῦ οἰκοδομήματος. Ὁ πτωχὸς ἐν Δήλῳ βόθρος τοῦ τριτοπάτορος τῶν Πυρρακιδῶν εἶνε ἔν τε τῷ περιφράγματι καὶ τῷ ἐσωτερικῷ ἐπιμελέστατον ἔργον ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ βλάβος τῆς δελφικῆς θόλου. Ἀλλ' ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν ἀφετηρίαν ἡμῶν.

Ἡ προσθήκη τοῦ ἐξωτερικοῦ νοτίου τοίχου τοῦ τεμένους καὶ ἡ χῶσις τοῦ ἔνδον αὐτοῦ χώρου ἐξέτεινε τὸ τέμενος πρὸς νότον. Δυστυχῶς πρὸς Α δὲν ἐγένετο ἀνασκαφή, ἵνα βεβαιώση τὴν περαιτέρω γραμμὴν τοῦ νέου ἐκείνου τοίχου καὶ τὴν ἐνταῦθα ὄψιν τοῦ χώρου. Νομίζω, ὅτι, ὡς πρότερον οὕτω καὶ μετὰ τὴν προσθήκην τοῦ ἔξω νοτίου τοίχου, τὸ τέμενος τῆς Προναίας ἐτερματίζετο πρὸς Α ἀμέσως μετὰ τὸν μέγαν βωμόν, ὁ δὲ περαιτέρω χῶρος ἢ ἀνῆκεν ἅπας εἰς τὸ τέμενος τοῦ Φυλάκου, ἢ τὸ μέγιστον μέρος αὐτοῦ τὸ πρὸς Α τοῦ μεγάλου βωμοῦ καὶ τῶν δύο ὑπεράνω αὐτοῦ κτιρίων ἦτο χῶρος ἱερὸς διαφόρων θεῶν· διότι πρὸς Ν ἤ πως ΝΑ τοῦ μεγάλου βωμοῦ, ἀμέσως ἔξω τοῦ νεωτέρου νοτίου περιβόλου εὗρον τῷ 1907 λίθον (*ὅρον;*) ΔΙΟΣ ΠΟΛΙΕΩΣ[2], ὅστις, ὑποθέτω, κατεκυλίσθη ἐκ τοῦ πλησιοχώρου ἐκείνου ὑπερκειμένου κενοῦ ἀπὸ πάσης ἰδιωτικῆς οἰκοδομίας χώρου. Ὁπωσδήποτε ὅμως τὰ ἐρείπια δεικνύουσιν, ὅτι τὸ τέμενος τῆς Προναίας ἐπὶ Ἡροδότου ἔληγεν ἀμέσως μετὰ τὸν μέγαν βωμόν, ἔνθα διήρχετο μέχρι προπέρυσιν ἡ ὁδός ζ, καὶ ὅτι συμφωνεῖ πρὸς αὐτὰ ὁ Ἡρόδοτος λέγων, ὅτι τὸ τέμενος τοῦ Φυλάκου κεῖται ὑπεράνω (ὑψηλότερον ἔξω) τοῦ ἱεροῦ (τεμένους) τῆς Προναίας[3].

Αὕτη εἶνε ἡ τοπογραφικὴ κατάστασις ἡ ἐξαγομένη ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Ἡροδότου συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν καὶ τὴν φύσιν τοῦ τόπου, περὶ οὗ ὁ λόγος.

Ἐγείρεται νῦν τὸ ζήτημα πῶς θὰ συμβιβασθῆ ὁ Παυσανίας (10, 8, 6) πρὸς τὴν ἀνωτέρω κατάστασιν· διότι ὁ Παυσανίας εἰσελθὼν ἀπὸ ἀνατολῶν διὰ τῆς φράσεως «εἰσελθόντι δὲ ἐς τὴν πόλιν εἰσὶν ἐφεξῆς *ναοί*», διέρχεται πρὸ τοῦ πωρίνου ναοῦ, ὃν δὲν ὠνομάζει ἢ ὡς ἐρείπιον μόνον, εἶτα μνημονεύει τῶν ἑπομένων δύο μαρμαρίνων κτιρίων καί, παρασιωπῶν τὴν θόλον, ἔρχεται εἰς τὸν λίθινον ναὸν λέγων: «ὁ τέταρτος δὲ (ἐνν. *ναὸς*) Ἀθηνᾶς καλεῖται Προναίας»· εἰπὼν δὲ πᾶν ὅ,τι ἤθελε περί τε τῶν προηγουμένων *ναῶν* καὶ περὶ τοῦ τελευταίου δηλ. τοῦ τῆς Προναίας, ἤτοι περιγράψας ὡς ἓν ὅλον *τὸ τέμενος, τὸ ἱερὸν* τῆς Προναίας, λέγει (10, 8, 7): «πρὸς δὲ τῷ ἱερῷ (=τεμένει) τῆς Προναίας Φυλάκου *τέμενός* ἐστιν ἥρωος». Οὕτω δὲ μεταβαίνει εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο τέμενος, λαμβανόμενον ἐπίσης ὡς ἓν ὅλον, καὶ εἰπών τινα περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Φυλάκου μεταβαίνει εἰς τὸ γυμνάσιον λαμβανόμενον ἐπίσης ὡς ἓν ὅλον.

Ὁ Παυσανίας, ὁρίζων τὴν θέσιν τοῦ τεμένους τοῦ Φυλάκου, ἠδύνατο βεβαίως νὰ προσδιορίση, ὅτι τοῦτο ἔκειτο ὑπεράνωθεν τοῦ τῆς Προναίας· ἀλλ' ἂν ἀπέφυγε νὰ χαρακτηρίση καὶ τὸ πρανὲς τοῦ χώρου, ἀρκεσθεὶς μόνον εἰς τὴν δήλωσιν τῆς σχέσεως ἁπλῆς συναφείας ἢ ἐγγύτητος τῶν δύο τεμενῶν, τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι διαφωνεῖ πρὸς τὸν Ἡρόδοτον, ἀλλὰ μόνον ὅτι λέγει ὀλιγώτερα ὅσων ἡμεῖς ἐπιθυμοῦμεν σήμερον. Ἂν δὲ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ἀπὸ τοῦ 400 περίπου π. Χ. καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἦτο ἤδη ἐκτισμένος ὁ Ν ἔξω περίβολος ἐγκλείων καὶ τὸν πρὸς Α τοῦ μεγάλου βωμοῦ μέχρι τῆς Α εἰσόδου χῶρον, ὅστις ἴσως ἀνῆκε κατὰ μέγα τοὐλάχιστον μέρος εἰς τὸ ἱερὸν

[1] Πρβλ. νῦν καὶ Karo, BCH, 1909 σ. 218 ἑξ.

[2] Ὁ λίθος οὗτος ἀπόκειται νῦν μεταξὺ τῶν πολλῶν βωμῶν τοῦ τεμένους τῆς Προναίας παρὰ τὰς στήλας τῆς Ζωστηρίας καὶ τῆς Ἐργάνης.

[3] Ἂν ἀπίδωμεν εἰς τὸ μέγεθος τοῦ τεμένους τῆς Προναίας καὶ εἰς τὴν σμικρότητα τοῦ τοῦ Φυλάκου, δυνάμεθα ἴσως νὰ ὑπολάβωμεν, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ὤφειλε πρὸς μείζονα τοπογραφικὴν ἀκρίβειαν νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ μικρὸν τέμενος ἔκειτο ὑπεράνω οὐχὶ ὁλοκλήρου τοῦ ἱεροῦ τῆς Προναίας ἀλλὰ μόνον τῆς ἀνατολικῆς ἄκρας αὐτοῦ. Ἡ ἔλλειψις αὕτη μετριάζεται βεβαίως διὰ τῆς παραδοχῆς, ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἔγραφε τὸ ἔργον αὐτοῦ ὁ Ἡρόδοτος (τὸ 8ον βιβλίον καταβιβάζεται τὸ πολὺ μέχρι τοῦ 428 π. Χ., Christ. Griech Litt.[4] σ. 428. Μιστριώτου, Ἑλλ. Γραμματολ. II, σ. 36 ἑξ., τὸ ἀπὸ τῶν Περσῶν τρόπαιον ὑπῆρχε λοιπὸν τῷ 428 π. Χ.), δὲν εἶχε κτισθῆ ἀκόμη ὁ Ν ἔξω τοῖχος τὸ δὲ τέμενος τῆς Προναίας ἦτο μικρὸν ἀκόμη, ἐν ᾧ τὸ τοῦ Φυλάκου ὁπωσδήποτε ὑπερέκειτο ὁλόκληρον τοῦ ἑτέρου.

τοῦ Φυλάκου, θὰ εὕρωμεν ἴσως τὴν πραγματικὴν αἰτίαν, δι' ἣν ὁ Παυσανίας, καὶ ἂν ἤθελε, δὲν ἠδύνατο ἄνευ ἀκριβείας νὰ ὁρίσῃ τὸ τέμενος τοῦ Φυλάκου ὡς ὑπεράνωθεν τῆς Προναίας κείμενον· διότι μέγα μέρος αὐτοῦ ἔκειτο ἐν τοιαύτῃ ἀποδοχῇ πρὸς Α καὶ ἐν τῷ αὐτῷ ἐπιπέδῳ ὡς πρὸς τὸ τῆς Προναίας. Ἂν ὁ τοπογραφικὸς ὁρισμὸς τοῦ Παυσανίου εἶνε λεπτῶς ἐσκεμμένος, ἂν ἐπίτηδες ὁ Παυσανίας ἀπέφυγε νὰ ὁρίσῃ τὸ τέμενος τοῦ Φυλάκου ὡς καθύπερθεν τοῦ τῆς Προναίας κείμενον, τότε μόνον ἡ ἀνωτέρω ἐπέκτασις τοῦ τεμένους τοῦ ἥρωος δικαιολογεῖ αὐτόν. Ἀλλ' ἂν ὁ Παυσανίας καὶ ἄλλως ὑπέλαβεν ἀρκετὸν νὰ δηλώσῃ, ὅτι τὸ τέμενος ἔκειτο πλησίον τοῦ ἑτέρου, ἔλεγε πάντως ἀλήθειαν συμβιβαζομένην ἄριστα καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς βίας πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἡροδότου. Ὥστε μεταξὺ τῶν δύο συγγραφέων οὐδεμία διαφωνία ὑπάρχει, ὑπάρχει μόνον ποσοτικὴ οὐχὶ δὲ ποιοτικὴ διαφορὰ ἐν τῇ ἀκριβείᾳ τοῦ τοπογραφικοῦ καθορισμοῦ, τέμενος δὲ τοῦ Φυλάκου κατὰ τὴν περιγραφὴν ἀμφοτέρων καὶ κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἔρευναν οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τὸ ἐν τῷ πίνακι II τοῦ ἐμοῦ Ὁδηγοῦ τῶν Δελφῶν (πρβλ. καὶ τὴν Γαλλικὴν ἔκδοσιν τοῦ 1909) ὀνομαζόμενον.

Α. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΜΦΙΑΡΑΪΣΤΩΝ ΕΚ ΡΑΜΝΟΥΝΤΟΣ

Κατ' Αὔγουστον τοῦ 1907 ἀντέγραψα ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν στήλην εὑρεθεῖσαν ἐν Ῥαμνοῦντι, ἧς τὴν δημοσίευσιν εὐμενῶς μοι παρεχώρησεν ὁ εὑρέτης αὐτῆς ἔφορος Στάης. Ἡ στήλη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, κορυφοῦται ὑπὸ ἀετώματος καὶ εἶνε παρὰ τὸν 25 στίχον ἐξ ἀριστερῶν πρὸς δεξιὰ εἰς δύο μέρη τεθραυσμένη. Καὶ τὰ δύο μέρη ὁμοῦ ἔχουσιν ὕψος 1.26, πλάτος 0.45-0.49 καὶ πάχος 0.12. Τὸ κατώτατον μέρος τοῦ λίθου δὲν σῴζεται· λείπει δὲ καὶ τὸ κατώτερον ἥμισυ τῶν δύο σῳζομένων στεφάνων, ἴσως δὲ καὶ οἱ στέφανοι μετὰ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν τριῶν ἄλλων προσώπων, ἅτινα ὀνομάζονται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μετὰ τοῦ Διοκλέους καὶ Ὀνησιμίδου. Ἡ ἐπιγραφὴ δὲν ἐγράφη στοιχηδόν, τὰ δὲ γράμματα ἔχουσι τὸ ἑξῆς σχῆμα Α Ε Μ Ν Ξ Π Σ Φ Ι Ο Ω. Ὕψος γραμμάτων 0.008. Διάστημα στοίχων 0.008.

Θεότιμος Θεοδώ ου Ῥαμνούσιος εἶπεν ἐπειδὴ Διοκλῆς συνῆχε τῶι Ἀμφιαράωι σύνοδον, τὸ δὲ ἱερὸν συνβαίνει προσδεῖσθαι ἐπισκευῆς καὶ τόν τε οἶκον ἄθυρον εἶναι καὶ τὸν κέ:αμον κατεαγέναι καταπεπτωκέναι δὲ καὶ τοῦ τοίχου τὸ μέρος τοῦ κατὰ τὸν ὅλμον καὶ τὴν τράπεζαν τοῦ θεοῦ κατεαγέναι καὶ τὸ πρόστωιον κινδυνεύειν καταπεσεῖν εἰ: δὲ τὴν ἐπισκευὴν τούτων πάντων βούλεσθαι τοὺς συνεληλυθότας εἰσενεγκεῖν καθότι ἕκαστος δυνατός ἐστιν, ὅπως ἂν ἐπισκευασθέντων τούτων τῶι θεῶι ἔχωσι χρᾶσθαι κοινεῖ πάντες οἱ βουλόμενοι τῶι ἱερῶι· ἀγαθεῖ τύχει δεδόχθαι τοῖς Ἀμφιεραϊσταῖς ἐπιδοῦναι μὲν ἕκαστον εἰς τὴν ἐπισκευὴν τοῦ ἱεροῦ ὅσον ἂν βούληται, τῶν δ' ἐπιδόντων ἀναγράψαι τὰ ὀνόματα ἐν στήλει λιθίνει καὶ στῆσαι παρα τὸν θεόν· ἀναγράψαι δὲ καὶ Μνησικλείδην ἐπειδὴ συνεπισκευάζει μετ' αὐτῶν τὸ ἱερόν· ἐπαι έσαι δὲ καὶ Ὀνησιμίδην Ῥαμνούσιον καὶ στεφανῶσαι αὐτὸν θαλλοῦ στεφάνωι, ἐπειδὴ καὶ οὗτος

ἀνατέθηκε τῶι θεῶι τὰς αἱμασιὰς ὅπου ὁ λάκκος ἐστὶν καὶ δέδωκε τὴν πρόσοδον τοῖς Ἀμφιεραϊσταῖς τοῖς μετὰ Διοκλέου Ἀμαξαντέως, καὶ θύειν κατ' ἐνιαυτὸν ἀπὸ τῆς προσόδου τῆς γινομένης καὶ ἀναγράψαι καὶ τοῦτον ἐπὶ τὴν στήλην· ἐπαινέσαι δὲ καὶ τὸν ἀρχερανιστὴν Διοκλῆν Δίωνος Ἀμαξαντέα καὶ τὸν γραμματέα Καλλιτέλην Καλλίου Λαμπτρέα καὶ τὸν ταμίαν Ἀρχέστρατον Αἰσχίνου Ἐρχιέα καὶ στεφανῶσαι ταὶ τούτων ἕκαστον θαλλοῦ στεφάνωι φιλο[τι]μίας ἕνεκα καὶ δικαιοσύνης τῆς εἰς ἑαυτούς· καὶ ἐπι[μελ]ηθῆναι τῆς ἀναθέσεως καὶ ἀναγραφῆς τοῦ ψηφίσμα[τος τοὺ]ς αὐτοὺς τούτους καὶ αὐτοὺς ἀποδοῦναι. Οἱ ἀνοικο[δομοῦντες] τῶι κοινῶι·

Διοκλῆς Ἀμαξαντεύς	Εὔφρων Ἀναγυράσιος
Ἀντίμαχος Οἰναῖος	[- -]ων Ἀστακηνός
Καλλιτέλης Λαμπτρεύς	Με[γ]α[κλ]ῆς? Εἰτεαῖος
Ἀγαθοκλῆς Χολαργεύς	Ἰάσων Χολα[ργεὺ]ς
Νεοπείθης Κολωνῆθεν	Δ[η]μοκρ[ά]της - - -ος
Τιμοκλείδης Ἕρμειος	. ε. κ. . . ς Λαμπτρεύς
Ἀρχέστρατος Ἐρχιεύς	Μνησικλείδης Ἰκαριεύς
Πάμφιλος Κεφαλῆθεν	Ἀρί[σ]των Χολαργεύς
Θεότιμος Ῥαμνούσιος	Ἀρχέβιος Ἀναγυράσιος
Θεογένης Ῥαμνούσιος	Διονυσόδωρος Χολαργεύς
Ἀλεξικράτης Ἀναφλύστιος	Μενεκράτης Πιθεύς
Ἀγαθοκλῆς Ἐπιεικίδης	(κενὸς χῶρος)
Ὀ[ν]ησιμίδης Ῥαμ[ν]ούσιος	Διοκλῆς Ἀμαξαντεύς

(Τὰ ὀνόματα τῶν δύο τελευταίων ἐντὸς γλυπτῶν στεφάνων).

Ἡ ἐπιγραφή, ὥς ἐστιν εἰκάσαι, ἵδρυτο ἐν τῷ ἐν Ῥαμνοῦντι ἱερῷ τοῦ Ἀμφιαράου· περὶ τῆς θέσεως τοῦ οἰκοδομήματος καὶ τῶν κατ' αὐτὸ πρβ. Δελτ. Ἀρχ. 1891, 98 καὶ Πρακτ. 1891, 18. Μανθάνομεν δὲ ὅτι ἐν Ῥαμνοῦντι συνέστη σύνοδος τῶν Ἀμφιεραϊστῶν (στ. 2. 11) τῶν μετ' ἀρχερανιστοῦ Διοκλέους Δίωνος τοῦ Ἀμαξαντέως (στ. 21), ἵνα μεριμνήσῃ περὶ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ καταπεπτωκότος ἱεροῦ. Κατὰ τοὺς στίχους 12 ἑξ. ἡ στήλη μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν εἰς τὴν ἐπισκευὴν ἐπιδόντων σταθήσεται *παρὰ τὸν θεόν*, δηλ., ὡς φαίνεται, παρὰ τὸ λατρευόμενον ἄγαλμα τοῦ θεοῦ.

Κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ ἀνάγεται εἰς τὴν 3ην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα λήγουσαν ἢ εἰς τὴν 2αν ἀρχομένην. Εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον ἄγει καὶ ἡ γραφὴ *χρᾶσθαι* ἀντὶ *χρῆσθαι* ἐν στίχ. 9· πρβ. Meisterhans, Grammatik der attischen Inschriften[3] σελ. 175 ἐδ. 3.

Ἐκ προσωπογραφικῶν πηγῶν οὐδὲν περὶ τοῦ χρόνου βεβαιότερον συνάγεται. Ὡς πρὸς τοῦτο εἰρήσθωσαν τὰ ἑξῆς: περὶ τοῦ ἐν στίχ. 29 Διοκλέους Δίωνος Ἀμαξαντέως πρβ. IG II 1830 Ἀρσινόη Διοκλέους Ἀμαξαντέως γυνὴ καὶ II 1832 Καλλιόπη Διοκλέους Ἀμαξα[ντ]έως θυ[γά]τηρ ἐπὶ κιονίσκων τῆς 2ας που π. Χ. ἑκατονταετ. Παρατηρῶ ὅτι ἐπὶ τῶν δύο τούτων κιονίσκων, οἵτινες νῦν κεῖνται ἐν τῇ ἄνω αὐλῇ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, τὸ σ δὲν ἔχει τὸ σχῆμα Σ ἀλλὰ Σ. Ἀπὸ τοῦ Παμφίλου Κεφαλῆθεν στ. 36 κατάγεται ὁ ἐν IG II 465, 97 Νικοκ[λῆς] Παμφί[λου Κε]φαλῆθεν, ἔφηβος ἐπὶ Μενοίτου ἄρχοντος 117/6 π. Χ. Τῷ Θεοτίμῳ Θεοδώρου Ῥαμνουσίῳ (στ. 1. 37) καὶ Θεογένει Ῥαμνουσίῳ (στ. 38) σχετίζονται ὁ ἐν IG II 324, 24 Θε[ογέ]νης Θεοδώρου Ῥαμ[νούσιος], ἔφηβος ἐπὶ Πολυεύκτου ἄρχοντος 275/4 π. Χ. καὶ ὁ ἐν IG II 470, 100 Θεόδωρ[ος] Θεομένου Ῥαμνούσιος, ἐφη-

δος ἐπὶ Ἀριστάρχου ἄρχοντος 107/6 π. Χ., ἔτι δὲ ὁ ἐν IG II 953, 33 [Θ]εόδωρος Ῥαμνούσιος ἱεροποιήσας Πτολεμαῖα ἐπὶ Λυσιάδου ἄρχοντος περὶ τὸ 160 π. Χ. Ὁ Ἀγαθοκλῆς Ἐπιεικίδης στ. 40 ἐνδέχεται νὰ εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ ἐν IG II 2013 Ἀγαθοκλῆς Ἀγαθοκλέους Ἐπιεικίδης ἐπὶ κιονίσκου τῆς 2ας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος· καὶ ἐπὶ τούτου τοῦ κιονίσκου κεῖται Σ, οὐχὶ Σ. Περὶ τοῦ ἐν στήλ. II 35 Μνησικλείδου Ἰκαριέως πρβ. IG II 1209 Γοργιάδης Μνησικλείδου Ἰκαριεύς, ταμίας συλλόγου τινὸς τῷ 340/39 ἢ 313/2. Τὰ ὀνόματα Ὀνησιμίδης στ. 15. 41 καὶ Νεοπείθης στ. 33 γινώσκομεν νῦν τὸ πρῶτον ἐκ τῆσδε τῆς ἐπιγραφῆς. Περὶ τῆς ἐν στ. 5 τραπέζης τοῦ θεοῦ πρβ. τὴν εἰς τὸ ἐν Ὠρωπῷ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου ἀναφερομένην ἐπιγραφήν, περ 240 π. Χ. IG VII 303 « . . . ἐπειδὴ συμβαίνει τινὰ τῶν ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ Ἀμφιαράου ἀργυρωμάτων ἀχρεῖα γεγονέναι τινὰ δὲ ἐπισκευῆς χρείαν ἔχειν ». Περὶ τοῦ ἐν στ. 5 ὅλμου πρβ. Πολυδ. Γ' 81 Σχολ. Ἀριστοφ. Πλουτ. 9. Ζηνοβ. Γ' 63. Κατὰ ταῦτα ὅλμος θὰ σημαίνῃ τὴν παρὰ τὸν τρίποδα ἕδραν, ἐξ ἧς ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀμφιαράου ἔδιδε τὸν χρησμόν· πρβ. Reisch ἐν Pauly-Wissowa Realencyclop V 1679, 14 ἑξ., 1680, 22, ἑξ.

Ἐν Βερολίνῳ

Johannes Kirchner

Ἐξεδόθη τῇ 15 Ἰανουαρίου 1910.

1 2 3 4 ²/₃ 5 ²/₃ 6 7 8 9 ²/₃

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΘΗΒΩΝ

1

2

3α

3

²/₃

4

6 ²/₃

²/₃

5

7 ²/₃

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΘΗΒΩΝ

1

6

2

3

7

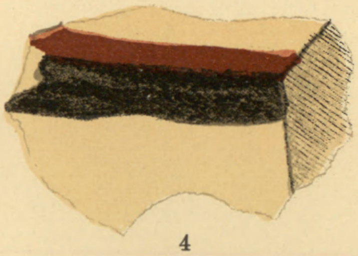
4

8

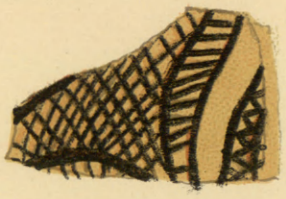
9

5 $^{2}/_{3}$

10

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ (1-5) ΚΑΙ ΑΓΓΕΙΑ (6-10) ΘΗΒΩΝ

ΑΝΑΓΛΥΦΑ ΜΕΤΑ ΠΛΑΓΓΟΝΟΣ

ΠΑΙΔΙΟΝ ΜΕΤΑ ΧΗΝΑΛΩΠΕΚΟΣ

5

6

7

8

1

2

3

4

ΠΑΙΔΙΑ ΜΕΤΑ ΧΗΝΩΝ

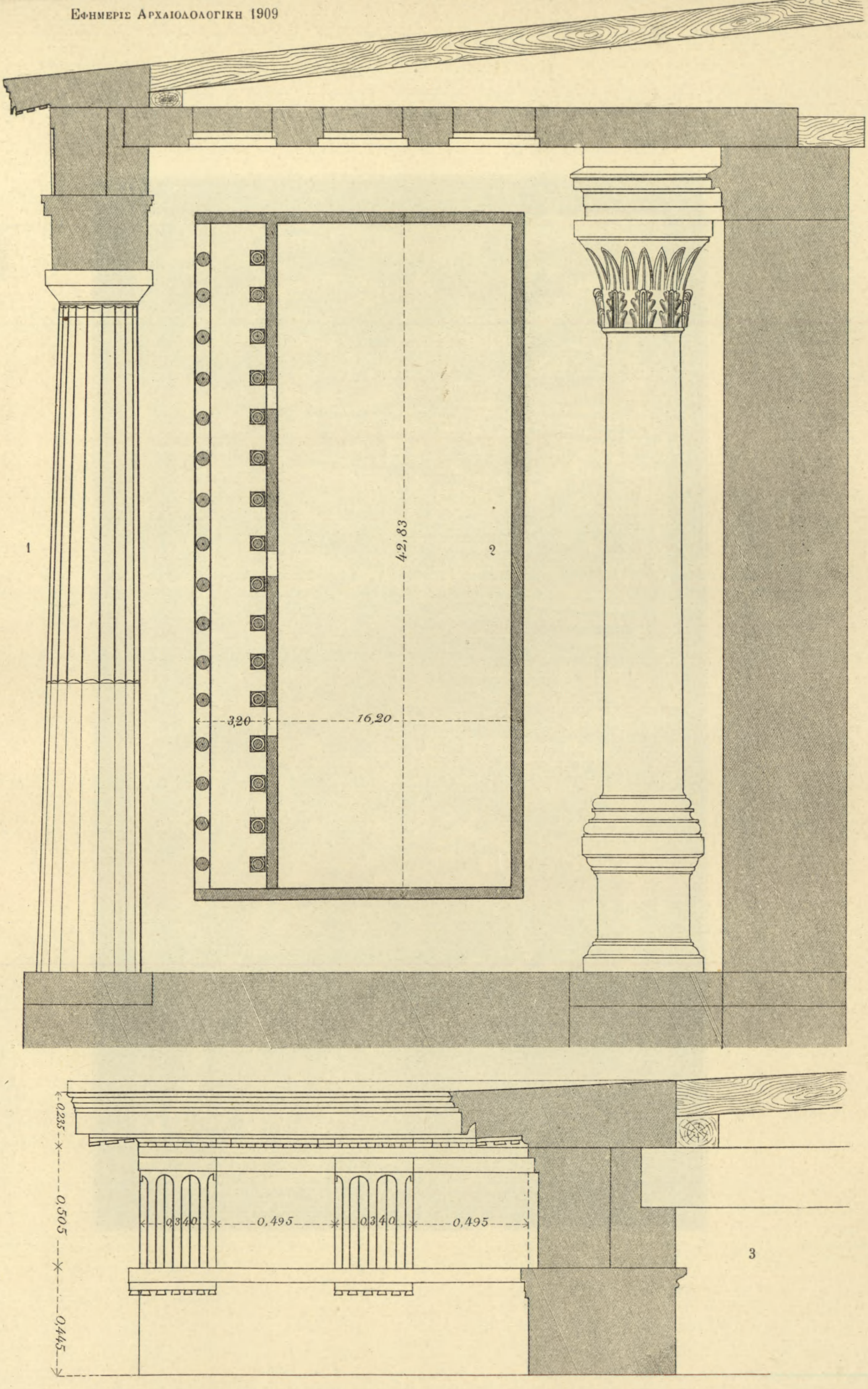

1 Τομή . 2 Διάγραμμα . 3 Θριγκὸς χαλκοθήκη.

ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΟΝ ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΕΚ ΦΑΛΗΡΟΥ

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ

[illegible]